Fangehåndboka
8. utgave 2024
© Jussbuss
Omslag: Sigrid Brænd
ISBN trykt: 978-82-999245-3-5
ISBN PDF: 978-82-999245-4-2

Fangehåndboka

Jussbuss' veiledning i fengselsspørsmål

8. utgave

Jussbuss

Forord til åttende utgave av Fangehåndboka

Jussbuss ved:

Ronja Laukvik Holtsdalen
Reidun Mølmen
Eskil Vik Urdal
Selma Msaouri
Hedvig Victoria Hægeland Andreas
Tiril Kårhus
Maren Elise Wam Næss
Stella Eckhoff Eidsvold
Maria Jacobsen
Hardeep Singh Bains
Martine Skog Skulstad
Ida Helland Iversen
Inga Kristine Rui Dretvik
Kaja Øien Hultgren
Adrian Leander Skagen
Kaisa Ervik
Martine Øhra
Bjørn Winquist
Tomine Edvardsen
Solveig Brunvoll
Ingebjørg Arneberg Stueland

Jussbuss har jobbet med fengselsrett siden 1977, og har i dag en egen arbeidsgruppe viet til dette saksfeltet. I løpet av disse årene har vi opparbeidet oss en spisskompetanse på området gjennom faste saksmottak i en rekke fengsler i Norge, særlig på Østlandet. Vi har også tett kontakt og samarbeid med det kriminalpolitiske nettverket i Norge.

Siden 1987 har Fangehåndboka blitt utgitt i syv utgaver. Det har vist seg å være et vedvarende og stort behov blant landets innsatte for en helhetlig fremstilling av reglene som berører dem som gruppe. Vi erfarer også at kriminalomsorgen selv bruker boka i sitt arbeid, og at pårørende synes den kan være nyttig for å sette seg inn i hverdagen til familie eller venner i fengsel. Det er et klart mål for oss at Fangehåndboka skal være tilgjengelig i alle fengsler, og aller helst at den skal ligge på hver celle. Vi sender derfor ut Fangehåndboka gratis etter forespørsel til alle som måtte ønske det.

Grunnen til at vi igjen ser behovet for en revidering av Fangehåndboka, er først og fremst at store deler av den har blitt utdatert. Spesielt store endringer har skjedd rundt reglene om tvangsinngrep overfor innsatte, både i form av bruk av isolasjon, kontroll av kommunikasjon og kroppsvisitasjon. Det har også de siste årene vært større fokus på innsattes menneskerettigheter, både i nasjonale og internasjonale domstoler. Dette har ført til at flere av bokens kapitler har blitt utvidet betydelig. Vi har også gjennomgått boka som helhet, og gjort både strukturelle og språklige endringer for å gjøre den mer pedagogisk, og mer presis.

Arbeidet med å revidere Fangehåndboka har pågått over flere år da den, som mange juridiske fagbøker, fikk et revideringsbehov allerede kort tid etter lanseringstidspunktet. Dette skyldtes at fokuset på bruk av tvangsmidler overfor innsatte tiltok for alvor etter at Sivilombudets særskilte melding om bruk av isolasjon ble lagt frem i 2019. Revideringsbehovet, og etterspørselen etter en ny utgave, ble etter hvert så stort at vi ikke lenger mente at det var forsvarlig å vente med å gi ut en ny utgave. En ytterligere motivasjon var at det skulle etableres en advokatordning i fengsel i 2025, og vi så for oss at Fangehåndboka ville være et nyttig verktøy for dem. Samtidig hadde fengselsgruppa i Jussbuss begrenset kapasitet, på grunn av interne omrokkeringer av faglige ansvarsområder. For å sikre at en ny utgave skulle være klar innen utgangen av året, ble det derfor satt ned en arbeidsgruppe bestående av tre tidligere medarbeidere på fengselsgruppa, som gjennomførte revideringsarbeidet i sin helhet i løpet av høsten 2024.

Det har vært et hektisk og spennende semester, og vi er veldig stolte og glade for å endelig kunne presentere den åttende, men sikkert ikke den siste, utgaven av Fangehåndboka. Utgaven vil også oversettes og utgis på engelsk.

Sannsynligheten er stor for at også deler av denne utgaven vil utdateres raskt. Det pågår større arbeider med å oppdatere regelverket om bruk av isolasjon og tvangsmidler, nye veiledere om helsetjenester i fengsel og retten til sosialtjenester er sendt på høring, Kriminalomsorgsdirektoratet jobber med nye utgaver av flere av sine egne retningslinjer, og det pågår et større arbeid med revidering av rettshjelpsordningen. Dette kan imidlertid ikke være til hinder for at åttende utgave blir lansert nå. Det vil alltid være pågående endringsarbeider, og hvis vi alltid skulle ventet på de nye reglene, ville vi aldri fått oppdatert boka. Vi har imidlertid gjennomgående fremhevet pågående endringsarbeider, slik at du kan ha et visst inntrykk av hvilke deler som muligens er utdaterte.

Fordi vi gir Fangehåndboka gratis til fengslene og til alle andre som ønsker det, er vi avhengige av økonomisk støtte til utgivelsen. Jussbuss finansieres hovedsakelig gjennom bevilgninger fra det offentlige, og veldedige organisasjoner. Vi ønsker derfor å gi en takk til Justisdepartementet, Oslo kommune, Bergesenstiftelsen, Velferdstinget i Oslo og Akershus, Advokatforeningen og alle andre som bidrar med midler til Jussbuss. Uten disse midlene hadde vi ikke hatt mulighet til å utgi Fangehåndboka.

Vi ønsker også å rette en takk til Jussbuss' daglige leder Jacob Anker Eide for tilrettelegging og støtte gjennom prosessen, og til faglig leder professor Anders Løvlie, for sparring om diverse temaer. Takk også til de aktive medarbeiderne på Jussbuss' fengselsgruppe for gode innspill, og til alle gamle FEGgere for en uvurderlig innsatts for K opp igjennom årene.

Alle feil eller mangler er våre egne, og må settes på arbeidsgruppas regning. Si gjerne ifra til Jussbuss' fengselsgruppe hvis du oppdager noe som ikke stemmer, så blir innspillet tatt med i neste revideringsrunde.

Vi er glade for at så mange bruker Fangehåndboka aktivt, og vi håper at boka vil være til nytte for deg!

Med vennlig hilsen,
Arbeidsgruppa for revidering av Fangehåndboka, ved

Reidun Mølmen
Ronja Laukvik Holtsdalen
Eskil Vik Urdal

Oslo, desember 2024

Hvordan bruke Fangehåndboka

Fangehåndboka handler om rettsreglene man er underlagt som pågrepet, varetektsfengslet og straffedømt i Norge. Den inneholder også generell informasjon om kriminalomsorgens struktur og oppbygging, og noen praktiske råd og tips for innsatte.

Fangehåndboka tar for seg de ulike delene av et fengselsopphold i kronologisk rekkefølge. I de første kapitlene behandles den første kontakten med politiet og gangen i straffesaken. Deretter kommer bokas hoveddel om selve soningen, inkludert løslatelse og forberedelser til et liv utenfor fengsel. Til slutt behandles noen særlige emner som er relevant uavhengig av hvor man er i soningen, som håndtering av gjeld og menneskerettigheter. Boka er ment å være et oppslagsverk. Hvert kapittel behandler derfor all relevant informasjon, med henvisning til andre kapitler der det er nødvendig å sette reglene i en større kontekst. Du kan også lese boka fra perm til perm hvis du ønsker et helhetlig inntrykk av straffegjennomføringen, men det er ikke nødvendig. Du kan bruke innholdsfortegnelsen i starten av boka eller stikkordsregisteret bakerst for å finne fram til temaene som er relevante for deg.

Eksempel: Straffegjennomføringsloven § 1 Retningslinjene punkt 1.1

I margen i boka henviser vi ofte til lover, forskrifter, retningslinjer, rundskriv, dommer og andre rettskilder. Dette er for at du skal vite hvor vi har hentet det vi skriver fra, og for at du skal kunne slå opp i regelverket hvis du ønsker det. Vi bruker alltid rettskildens fulle navn, med mindre noe annet er spesifisert i margen.

Den viktigste loven for innsatte er straffegjennomføringsloven. Under loven hører det til en forskrift. Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) har også utarbeidet retningslinjer som utdyper og forklarer hvordan reglene skal forstås og brukes. Retningslinjenes formelle navn er «KSF-2008-9001», men vi betegner det bare som «retningslinjene» i margen. KDI og departementene har også mange rundskriv som forklarer og gir veiledning om tolkning av regler. Det finnes også lokale regler som varierer fra fengsel til fengsel. De lokale reglene er ikke rettsregler, og må derfor være i tråd med lovverket. Hvis du mener at fengselets praksis er i strid med loven, kan du kontakte Jussbuss.

Det er viktig å huske på at rettsregler endrer seg hele tiden. Fangehåndboka er oppdatert i henhold til gjeldende rett desember 2024. Når du leser boka og eventuelt bruker henvisningene i margen, må du derfor være klar over at reglene kan ha endret seg, og at det kan hende at henvisningene ikke lenger er riktige. For eksempler kan det være at en

forskriftsbestemmelse er opphevet, at et punkt i retningslinjene er flyttet til et annet sted, eller at en lovregel er endret. Det kan også ha kommet helt nye lover eller dommer som ikke er nevnt overhode, men som har stor relevans for det vi skriver om.

Vi bruker gjennomgående formuleringen «fengselet» når vi snakker om beslutningstakerne i kriminalomsorgen. Dette gjelder uavhengig av om det er fengselslederen, juridisk avdeling, avdelingsleder, regionalt nivå eller Kriminalomsorgsdirektoratet som tar den aktuelle avgjørelsen. Det samme gjelder der vi skriver «politiet», som i mange tilfeller også omfatter påtalemyndigheten. Dette er gjort for at man enklere skal kunne holde oversikt over det som er av størst betydning for det praktiske fengselslivet, nemlig de materielle reglene. Siden forvaltningen har en plikt til å henvise videre til rett myndighet, vil dette ikke innebære noen risiko for rettstap. Der skillet mellom ulike beslutningstakere er av stor betydning, bruker vi den fullstendige og riktige betegnelsen. Hvis du lurer på om noen har handlet utenfor sin personelle kompetanse, kan du ta kontakt med oss i Jussbuss.

Hvis du lurer på hvordan du skal forstå eller bruke boka, eller hvis du har andre juridiske spørsmål, kan du kontakte oss i Jussbuss. Jussbuss jobber også med flere rettsområder enn de det er skrevet om i Fangehåndboka, blant annet husleie, kommunal bolig, familiegjenforening, statsborgerskap og oppholdstillatelse. Hvis vi ikke kan hjelpe deg, vil vi alltid forsøke å sette deg i kontakt med noen som kan. Du kan lese mer om Jussbuss i kapittel 43.

Innhold

Kapittel 1 Politiavhør 33

1 Innkalling til politiavhør 33
2 Hvordan foregår et politiavhør? 33
2.1 Politiets plikter i avhør 33
2.2 Rett til advokat 35
2.3 Rett til tolk 35
3 Skal du forklare deg? 36

Kapittel 2 Arrestasjonen 37

1 Innledning 37
2 Generelt om å bli arrestert 37
2.1 Gjennomføring av arrestasjonen 37
2.2 Eiendelene dine 38
2.3 Ansvar for barn 38
3 Innbringelse (når du ikke er mistenkt for noe straffbart) 38
3.1 Innbringelse på grunn av ordensforstyrrelser 38
3.2 Fyllearrest 39
3.3 Plikter og rettigheter ved innbringelse 39
4 Pågripelse (når du er mistenkt for noe straffbart) 40
4.1 Når kan du pågripes? 40
4.1.1 Hovedregelen 40
4.1.2 Tilståelse eller mistanke om alvorlige lovbrudd 41
4.1.3 Politiet tar deg på fersk gjerning 41
4.2 Plikter og rettigheter ved pågripelse 41
4.2.1 Hva har du krav på å vite og plikt til å si til politiet? 42
4.2.2 Har du rett til å si ifra til noen at du er pågrepet? 42
4.2.3 Eiendelene dine 42
4.2.4 Fingeravtrykk, foto, blodprøver og DNA 43
4.2.5 Rett til advokat 44
5 Maktmisbruk og feil fra politiets side 44

Kapittel 3 Fengslingsmøte og varetektsfengsling 45

1 Innledning 45
2 Når, hvor og hvordan foregår fengslingsmøtet? 45
2.1 Tidsfrister for å fremstilles for varetekt 45
2.2 Hvor skal fengslingsmøtet holdes? 46
2.3 Rett til advokat 46
2.4 Rett til tolk 46
2.5 Hva skjer i fengslingsmøtet? 46
3 Vilkårene for varetektsfengsling 48
3.1 Vilkår om mistanken mot deg 48

3.1.1 Hovedregelen 48
3.1.2 Tilståelse eller mistanke om alvorlige lovbrudd 49
3.1.3 Politiet tar deg på fersk gjerning 49
3.2 Alternativer til varetekt i fengsel (Varetektssurrogater) 50
3.2.1 Varetektssurrogatene 50
3.2.2 Elektronisk kontroll (fotlenke) som alternativ til varetekt 51
3.3 Forholdsmessighet 51
4 Hvor lenge skal du sitte i varetekt? 52
5 Restriksjoner 53
5.1 Brev- og besøksforbud (kontaktforbud) 53
5.2 Tv, radio og aviser (medieforbud) 54
5.3 Isolasjon 54
5.3.1 Delvis isolasjon 54
5.3.2 Fullstendig isolasjon 54
6 Varetektsfengsling og restriksjoner hvis du er under 18 år 55
6.1 Fengslingsmøtet 56
6.2 Vilkårene for varetektsfengsling 56
6.3 Restriksjoner 56
7 Anke 57
8 Hva skjer etter endt varetektsfengsling? 57
8.1 Varetektsfradrag 58
8.1.1 Utgangspunkt 58
8.1.2 Ekstra fradrag for isolasjon 58
8.1.3 Ekstra fradrag for menneskerettsstridige kropps-visitasjoner 59
8.1.4 Oversoning 59
8.2 Erstatning ved frifinnelse 59

Kapittel 4 Opphold i varetekt 61

1 Innledning 61
2 Hvor skal du sitte i varetekt? 61
3 Praktisk informasjon om oppholdet i varetekt 62
3.1 Regler og rutiner i fengselet 62
3.2 Kontakt med ansatte og andre personer i fengselet 62
3.3 Arbeid, opplæring, program og andre tiltak 62
3.4 Telefon, brev og besøk 63
3.5 Fremstilling og permisjon 63
3.6 Helse 64
3.7 Bruk av egne penger 64
3.8 Reaksjon 65
3.9 Klagerett 65
4 Forpliktelser utenfor fengselet 65
4.1 Eiendeler og utgifter 65
4.2 Jobb utenfor fengsel 66
4.3 Ansvar for barn 66

Kapittel 5 Dom 67

1 Innledning **67**
2 Hva gjør politiet når saken mot deg er ferdig etterforsket? **67**
2.1 Tiltale 67
2.2 Påtaleunnlatelse 68
2.3 Konfliktråd 68
2.4 Ungdomsoppfølgning i konfliktråd 69
2.5 Forelegg 70
2.6 Forenklet forelegg 70
2.7 Oversendelse til tingretten for tilståelsesdom 71
2.8 Henleggelse 72
3 Hovedforhandling i tingretten **73**
3.1 Rett til advokat 73
3.2 Rett til tolk 73
3.3 Hvilke krav stilles til deg i hovedforhandling? 73
3.4 Gangen i hovedforhandling 74
3.5 Forklaringen din 75
3.6 Dommen 76
4 Anke **77**
4.1 Anke til lagmannsretten 77
4.1.1 Ankeerklæringen 78
4.1.2 Hva skjer når lagmannsretten får anken? 79
4.1.3 Ankenekt / ankesiling 79
4.1.4 Ankeforhandling i lagmannsretten 80
4.2 Anke til Høyesterett 80
5 Den europeiske menneskerettighetsdomstol **81**
6 Hva skjer hvis du blir frikjent eller domfelt til annen straff enn fengsel? **81**

Kapittel 6 Soning 83

1 Innledning **83**
2 Når starter soningen? **83**
2.1 For deg som sitter i varetekt når dommen faller 83
2.2 For deg som er på frifot når dommen faller 84
2.2.1 Soningsinnkalling 84
2.2.2 Hva skjer hvis du ikke svarer på soningsinnkalling eller møter til soning? 84
2.3 Foregrepen soning 85
2.4 Soningsutsettelse 85
2.4.1 Soningsutsettelse på grunn av helse 86
2.4.2 Andre grunner som gir rett på soningsutsettelse 86
2.4.3 Andre grunner som kan gi soningsutsettelse 87
2.4.4 Hvem skal du søke til? 87
3 Hvor starter du soningen? **88**
3.1 Soningsformer 88

3.2 Hvilken soningsform skal du starte soningen i? 88
3.3 Hvor i landet skal du sone? 89
3.4 Kan du klage på avgjørelsen om hvor du skal starte soningen? 89
4 Soningstidsberegning **89**
4.1 Hva er soningstidsberegning? 89
4.2 Hvordan lese soningstidsberegningen? 90
4.3 Hvordan beregnes soningstiden? 92
4.3.1 Varetektsfradrag 92
4.3.2 Selve beregningen 93
4.3.3 Soning av flere straffer 94
4.4 Feil og endringer i soningstidsberegningen 94
5 Samfunnsstraff **95**
6 Bøtesoning **96**
6.1 Hva er bøtesoning? 96
6.2 Vilkårene for bøtesoning 97
6.3 Klagemuligheter 97
6.4 Hva skjer hvis du får råd til å betale boten? 98
6.5 Kritikk av ordningen 98
7 Bøtetjeneste **98**
7.1 Hva er bøtetjeneste? 98
7.2 Gjennomføring 98
7.3 Søknad og vilkår 99
7.4 Hva skjer hvis du får råd til å betale boten? 100

Kapittel 7 Advokathjelp 101

1 Innledning **101**
2 Advokathjelp i straffesaker **101**
2.1 Om rett til advokathjelp 101
2.2 Varetektsfengsling 101
2.3 Saker i tingretten, lagmannsretten og Høyesterett 102
2.4 Tilståelsessaker 102
2.5 Andre tilfeller 103
2.6 Saker om gjenåpning 103
2.7 Hva skjer hvis du ikke får forsvarer når du har krav på det? 104
2.8 Fornærmedes rett til bistandsadvokat 104
3 Advokathjelp i andre saker enn straffesaker **105**
3.1 Om rettshjelp i sivile saker 105
3.2 Om rettshjelp etter rettshjelpsloven 106
3.3 Fri rettshjelp uten egenandel (ikke-behovsprøvd rettshjelp) 107
3.4 Fri rettshjelp med egenandel (behovsprøvd rettshjelp) 108
3.4.1 Det økonomiske vilkåret for behovsprøvd rettshjelp 108
3.4.2 Hvilke rettsområder omfattes? 110
3.5 Rettshjelp etter rettshjelpsloven i andre saker 111
4 Advokatordning i fengsel **113**
5 Misnøye med advokat **113**

5.1 Nytt tilsyns- og disiplinærsystem 113
5.2 Klage til advokatnemnda 114
5.2.1 Når kan du klage til advokatnemnda? 114
5.2.2 Reglene for god advokatskikk 114
5.2.3 Salær 114

Kapittel 8 Fengselssystemets oppbygning, organisering og samarbeid 115

1 Innledning 115
2 Fengselssystemets oppbygning 115
2.1 Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) 115
2.2 Regionalt nivå 115
2.3 Lokalt nivå 116
2.3.1 Kontaktbetjenten 116
2.3.2 Sosialkonsulenten 117
2.3.3 Prest, imam og andre religiøse ledere 117
3 Hvem tar avgjørelsene? 118
3.1 Lokalt nivå tar avgjørelsene 118
3.2 Regionen tar avgjørelsene 119
3.3 Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) tar avgjørelsene 119
3.4 Anstaltråd i avgjørelsesprosessen 119
4 Kriminalomsorgens samarbeid med andre forvaltningsorganer 120
5 Kontaktutvalg og andre samarbeidsorganer 120
5.1 Hva er kontaktutvalg/samarbeidsorganer? 120
5.2 Hva slags spørsmål kan dere ta opp? 121
5.3 Om samarbeidet 121
6 Tilsynsrådet 122
6.1 Hva er tilsynsrådet? 122
6.2 Hvordan jobber tilsynsrådet? 122
6.3 Hva har tilsynsrådet myndighet til å gjøre? 123
6.4 Hvordan kontakter du tilsynsrådet? 123

Kapittel 9 Søknader, klager, saksbehandling og tilgang til regelverket 124

1 Innledning 124
2 Søknad 125
2.1 Form 125
2.2 Innhold 125
2.3 Vedlegg / dokumentasjon 127
2.4 Hjelp til å skrive søknaden 127
2.5 Hvem skal ha søknaden? 127
3 Klage 127
3.1 Rett til å klage 127
3.2 Klagefrist 128

3.3 Fristavbrytende klage 128
3.4 Klagens form 129
3.5 Klagens innhold 129
3.6 Hjelp til å skrive klagen 130
3.7 Hvem skal ha klagen? 130
4 Omgjøring 131
5 Hvor lenge må du vente på svar? 131
6 Bruk av fullmektig 132
6.1 Hva er en fullmektig? 132
6.2 Hvem kan du bruke som fullmektig? 132
6.3 Hva kan fullmektigen gjøre? 133
6.4 Fullmakt 133
7 Tilgang til regelverket 134
8 Saksbehandlingen 135
8.1 Veiledningsplikt 135
8.2 Undersøkelses- og informasjonsplikt 136
8.3 Forhåndsvarsel 136
8.4 Begrunnelsesplikt 137
8.4.1 Når skal vedtaket begrunnes? 137
8.4.2 Hva skal stå i begrunnelsen? 137
8.5 Plikt til å bruke tolk 138
9 Klage til Sivilombudet 139
9.1 Hva er Sivilombudet? 139
9.2 Kontakt med Sivilombudet 139
9.3 Hva kan du klage på, og hvordan skal du klage? 139

Kapittel 10 Personopplysninger, taushetsplikt og innsynsrett 141

1 Innledning 141
2 Hvor blir informasjon om deg lagret og hvorfor? 142
2.1 Kompis-journal 142
2.1.1 Hva er Kompis-journal? 142
2.1.2 Hvilke opplysninger kan skrives i Kompis-journalen? 142
2.1.3 Kvaliteten på opplysningene i Kompis-journalen 143
2.1.4 Sikkerhet, tilgang og innsyn i Kompis-journal 143
2.2 Infoflyt 144
2.2.1 Hva er Infoflyt? 144
2.2.2 Når skal du registreres i Infoflyt? 144
2.2.3 Hvilken informasjon skal registreres i Infoflyt? 145
2.2.4 Betydningen av at du er registrert i Infoflyt 145
2.2.5 Innsyn og informasjon om at du er registrert i Infoflyt 146
2.2.6 Sikkerhet og tilgang til opplysninger i Infoflyt 146
3 Taushetsplikt 147
3.1 Hva betyr det å ha taushetsplikt? 147
3.2 Hvem gjelder taushetsplikten for 147
3.3 Unntak fra taushetsplikten 148
3.4 Brudd på taushetsplikten 148

4 Innsynsrett **148**
4.1 Hovedregelen om innsyn 148
4.2 Hvordan søke innsyn? 149
4.3 Unntak fra innsynsrett 150
4.3.1 Unntak fordi dokumentet er internt 150
4.3.2 Unntak på grunn av dokumentets innhold 151
4.4 Merinnsyn 151
5 Retting av opplysninger **152**
5.1 Hva skal rettes? 152
5.2 Hvordan be om retting? 152

Kapittel 11 Aktivitetsplikt, arbeid, utdanning og dagpenger 153

1 Introduksjon **153**
2 Aktivitetsplikt **153**
2.1 Aktivitetspliktens omfang 153
2.2 Fengselets plikt til å tilby aktiviteter 154
2.3 Unntak fra aktivitetsplikten 154
3 Arbeid i fengsel **155**
3.1 Målet med arbeid i fengsel 155
3.2 Hva slags arbeid kan fengselet tilby? 155
3.3 Arbeidstiden for innsatte 155
3.4 Arbeidsmiljø 155
4 Utdanning i fengsel **156**
4.1 Forholdet til aktivitetsplikten 156
4.2 Retten til utdanning 156
4.3 Undervisningsmateriale 158
4.4 Eksamen og vitnemål 158
4.5 Oppfølgningsklasser 158
4.6 Bruk av datautstyr i utdanningen 158
5 Program i fengsel **159**
6 «Andre tiltak» i fengsel **160**
7 Dagpenger, stønadspenger og kostpenger **160**
7.1 Dagpenger 160
7.2 Stønadspenger 161
7.3 Kostpenger 161
7.4 Satsene for dagpenger, stønadspenger og kostpenger 162
7.5 Bruk av dagpenger og egne penger 162

Kapittel 12 Fritidsaktiviteter og private eiendeler 163

1 Fritidsaktiviteter **163**
1.1 Fengselets plikt til å tilrettelegge for fritidstilbud 163
1.2 Bøker og lesing 163
1.3 Fysisk aktivitet 164
1.4 Hobbyarbeid 164
1.5 TV, radio og internett 164

2 Private eiendeler **164**
2.1 Hva kan du ha med deg inn i fengselet? 164
2.2 Bruk av egne penger 165
2.3 Hva kan du ha på cella? 166
2.4 Erstatning for tap av gjenstander 166

Kapittel 13 Undersøkelse av innsatte, rom og eiendeler 168

1 Generelt om undersøkelser **168**
2 Undersøkelse av person **168**
2.1 Generelt om undersøkelse av person 168
2.2 Kroppsvisitasjon 169
2.2.1 Utvikling i reglene om kroppsvisitasjon 169
2.2.2 Hvordan skal kroppsvisitasjon skje? 170
2.2.3 Når kan fengselet kroppsvisitere deg? 171
2.3 Hva kan du gjøre hvis du har opplevd ulovlige kroppsvisitasjoner? 171
2.3.1 Varetektsfradrag 172
2.3.2 Oppreisning 172
3 Undersøkelse av rom **173**
4 Undersøkelse av eiendeler **174**
5 Konsekvenser av at det blir gjort funn under undersøkelse og nekting av undersøkelse **174**

Kapittel 14 Rustester- og undersøkelser 175

1 Forbud mot bruk av rusmidler under soning **175**
2 Urinprøver, utåndingsprøver og blodprøver **175**
3 Spesialtoalett og radiologisk undersøkelse **176**
4 Undersøkelse av kroppens hulrom **177**

Kapittel 15 Reaksjon på brudd 178

1 Innledning **178**
2 Generelle regler om reaksjon **178**
2.1 Når kan du få reaksjon? 178
2.2 Flere disiplinærbrudd 178
2.3 Rett til å uttale seg 179
2.4 Registrering av reaksjoner 179
2.5 Omgjøring av vedtak 179
2.6 Overføring til annet fengsel 180
3 Vilkår for å gi reaksjon **180**
3.1 Brudd, forsøk eller medvirkning 180
3.2 Skyldkrav 181
3.3 Sannsynlighetskrav 181
4 Former for reaksjon **182**
4.1 Valg av reaksjonsform 182

4.2 Skriftlig irettesettelse 182
4.3 Tap av dagpenger 183
4.4 Tap av begunstigelse 183
4.5 Utelukkelse fra fritidsfellesskapet eller fritidsaktiviteter 183
4.6 Tap av adgang til permisjon 183
5 Betinget reaksjon 184
6 Utelukkelse fra fellesskapet på grunn av disiplinærbrudd 185
6.1 Når kan fengselet utelukke deg på grunn av disiplinærbrudd? 185
6.2 Fradrag som følge av utelukkelse 185
7 Avbrudd eller ettergivelse av reaksjon 186
8 Klage og oppsettende virkning 187
9 Straffbare handlinger 187
9.1 Anmeldelse 187
9.2 Særlig om narkotika 187
9.3 Særlig om unndragelse fra straffegjennomføring 188

Kapittel 16 Isolasjon og utelukkelse fra fellesskapet 189

1 Innledning 189
2 Hva er fellesskap, isolasjon og utelukkelse? 189
2.1 Hovedregelen om fellesskap 189
2.2 Hva er isolasjon? 190
2.3 Hva er utelukkelse (hel/delvis)? 190
2.4 Forskjellen på «isolasjon» og «utelukkelse» 191
3 Helse, menneskerettigheter, kritikk og lovendringer 191
3.1 Hvilke virkninger har isolasjon på helsa? 191
3.2 Isolasjon og menneskerettigheter 193
3.2.1 Retten til privatliv 193
3.2.2 Forbudet mot tortur og umenneskelig eller nedverdigende straff eller behandling 193
3.2.3 Mandelareglene 194
3.2.4 De Europeiske fengselsreglene 194
3.3 Kritikk av loven og bruken av isolasjon i norske fengsler 195
3.4 Foreslåtte endringer i loven 196
4 Utelukkelse med hjemmel i lov 197
4.1 Umiddelbar utelukkelse som følge av brudd 197
4.2 Utelukkelse fra fellesskap som forebyggende tiltak 197
4.2.1 Oversikt over vilkårene 197
4.2.2 Utelukkelsesgrunner 198
4.2.3 Nødvendighet 202
4.2.4 Forholdsmessighet 203
4.3 Hvor lenge kan du være utelukket? 204
4.3.1 Fortløpende vurdering av utelukkelsesgrunnlaget 204
4.3.2 Utelukkelsens varighet 204
5 Tilsyn og kompenserende tiltak under isolasjon og utelukkelse 205
5.1 Generelt om hvordan du skal behandles under isolasjon og utelukkelse 205

5.2 Tilsyn 205
5.3 Isolasjonskompenserende tiltak 206
5.3.1 Meningsfylt menneskelig kontakt 206
5.3.2 Andre kompenserende tiltak 207
5.4 Journalføring av tilsyn og kompenserende tiltak 207
6 Spesielle regler for deg under 18 år **207**
6.1 Generelt 207
6.2 Når kan du bli utelukket? 208
6.3 Hvor lenge kan du være utelukket? 208
6.4 Tilsyn og kompenserende tiltak 208
7 Klage **209**
7.1 Klage på vedtak om utelukkelse 209
7.2 Klage på uhjemlet isolasjon 209

Kapittel 17 Tvangsmidler 210

1 Hva er tvangsmidler? **210**
2 Hvilke tvangsmidler kan fengselet bruke? **210**
3 Menneskerettigheter og tvangsmidler **211**
3.1 Betydningen av menneskerettigheter for tvangsmidler 211
3.2 Retten til privatliv 211
3.3 Torturforbudet 211
3.4 Mandelareglene 212
3.5 De Europeiske fengselsreglene 212
4 Når kan fengselet bruke hvilke tvangsmidler? **213**
4.1 Generelt om vilkårene for å bruke tvangsmidler 213
4.2 Grunnvilkår for all bruk av tvangsmidler 213
4.2.1 «Strengt nødvendig» 213
4.2.2 Mindre inngripende tiltak 214
4.2.3 Forholdsmessighet 214
4.3 Fysisk makt 214
4.4 Håndjern, transportjern, strips og bodycuff 214
4.5 Spytthette 215
4.6 Kølle og skjold 216
4.7 Pepperspray 216
4.8 Sikkerhetscelle 217
4.9 Sikkerhetsseng 218
5 Klage **218**

Kapittel 18 Besøk, brev, telefon og videosamtaler 220

1 Besøk **220**
1.1 Hvor ofte og lenge kan jeg få besøk? 220
1.2 Hvem kan besøke deg og hvor skal besøket gjennomføres? 221
1.3 Regler under besøket 222
1.4 Kontroll 222
1.4.1 Når kan besøk kontrolleres? 222

1.4.2 De ulike kontrolltiltakene 223
1.4.3 Undersøkelser før og etter besøket 224
1.4.4 Særregler for bestemte personer 225
1.4.5 Når kan fengselet nekte deg besøk? 226
2 Brev **227**
2.1 Når kan fengselet kontrollere brevene mine? 227
2.2 Hvordan kan brevene kontrolleres? 228
2.3 Tilfeller der kontroll ikke er tillatt 228
2.4 Beslag 228
2.5 Praktiske spørsmål 229
3 Telefon **229**
3.1 Bruk av telefon 229
3.2 Kontroll av telefonsamtaler 230
3.2.1 Utvikling i telefonkontrollreglene 230
3.2.2 Når kan fengselet kontrollere telefonsamtalene dine? 230
3.2.3 Vedtak om telefonkontroll 232
3.2.4 Stikkprøvekontroll 233
3.2.5 Ringekostnader og ringetid 233
3.3 Morsmålstelefon 234
3.4 Utgifter 235
3.5 Velferdstelefon 236
3.6 Når kan fengselet nekte deg å bruke telefon? 236
4 Videosamtaler **236**
4.1 Målgruppe 237
4.2 Vilkår for videosamtale 237
4.3 Hyppighet og varighet av videosamtaler 238
4.4 Kontroll og kostnader 238
4.5 Brudd på vilkår og forutsetninger for bruk av videosamtale 238
4.6 Klagerett 238

Kapittel 19 Permisjon, fremstilling og frigang 239

1 Innledning **239**
2 Permisjon **239**
2.1 Generelt om permisjon 239
2.2 Vilkår for å få innvilget permisjon 240
2.2.1 De alminnelige vilkårene for permisjon 240
2.2.2 Sviktfarevurderingen 240
2.2.3 Formålstjenlighetsvurderingen 242
2.2.4 «Alminnelig rettsoppfatning» 243
2.3 Regler du må forholde deg til under permisjon 243
2.3.1 Generelt om reglene som gjelder under permisjon 243
2.3.2 Alminnelige vilkår under permisjon 244
2.3.3 Særlige vilkår under permisjon 244
2.3.4 Brudd på permisjonsvilkår 245
2.4 De ulike formene for permisjon 245
2.4.1 Ordinær permisjon 245

2.4.2 Korttidspermisjon 250
2.4.3 Velferdspermisjon 250
2.5 Permisjon til kriminalpolitiske aktiviteter 251
2.6 Permisjon til utlandet 251
2.7 Utgifter ved permisjon 252
3 Fremstilling **252**
3.1 Generelt om fremstilling 252
3.2 Vilkår for å få innvilget fremstilling 253
3.2.1 Sviktfarevurderingen 253
3.2.2 Kapasitet 254
3.2.3 Behov 254
3.3 Bruk av tvangsmidler under fremstilling 254
3.4 Typer fremstilling 254
3.4.1 Enkel fremstilling 254
3.4.2 Felles fremstilling 255
4 Frigang **255**
4.1 Generelt om frigang 255
4.2 Vilkårene for frigang 256
4.2.1 Sviktfarevurderingen 256
4.2.2 Hensiktsmessighetsvurderingen 257
4.2.3 Krav om soningstid 257
4.3 Kontroll under frigang 257
4.4 Frigang til arbeid 258
4.4.1 Regler for frigang til arbeid 258
4.4.2 Lønn under frigang 258
4.5 Frigang til å gå på skole 259
4.6 Frigang for utenlandske innsatte 259

Kapittel 20 Helsehjelp i fengsel 261

1 Innledning **261**
2 Retten til helsehjelp i fengsel **262**
2.1 Generelt om helsehjelp i fengsel 262
2.2 Retten til nødvendig helsehjelp 263
2.3 Retten til øyeblikkelig helsehjelp 264
2.4 Plikten til å la seg undersøke og behandle 265
3 Innsattes rett til helsetjenester utenfor fengselet **265**
3.1 Rett til en ny vurdering av lege utenfor fengselet 265
3.2 Spesialisthelsetjenesten 266
4 Rett til medisiner **267**
5 Rett til tannlege **267**
6 Særlig om innsatte uten lovlig opphold **268**
7 Helsepersonellets taushetsplikt **268**
7.1 Hovedregelen om taushetsplikt 268
7.2 Hvem taushetsplikten gjelder for 269
7.3 Unntak fra taushetsplikten 269
7.4 Taushetsplikt overfor kriminalomsorgen 270

7.5 Samarbeidende helsepersonell 270
8. Rett til journalinnsyn 271
8.1 Hovedregelen om rett til journalinnsyn 271
8.2 Unntak fra retten til journalinnsyn 272
8.3 Rett til å utpeke en representant 272
9 Klagemuligheter 272

Kapittel 21 Overføring fra fengsel til behandlingsinstitusjon 274

1 Innledning 274
2 Overføring til institusjon (§ 12-soning) 274
2.1 Generelt om § 12-soning 274
2.2 Når i soningen kan du få § 12-soning? 275
2.3 Oppholdets lengde 275
2.4 Hva skal til for å få innvilget § 12-soning? 276
2.4.1 Krav til institusjonen 276
2.4.2 Tilsagn 276
2.4.3 Nødvendig for å forebygge kriminalitet eller av hensyn til andre tungtveiende grunner 277
2.4.4 Særlige tilfeller 278
2.4.5 Sikkerhetsvurdering 278
2.4.6 Straffens formål og den allmenne rettsoppfatning 278
2.5 Hva du bør skrive i en søknad 279
2.6 Reglene du må følge under § 12-soning 279
2.7 Permisjoner og fravær fra institusjonen 280
3. Overføring til sykehus eller psykisk helseverninstitusjon 280

Kapittel 22 Straffavbrudd 282

1 Innledning 282
2 Straffavbruddets varighet 282
3 Hva skal til for å få straffavbrudd? 283
3.1 Helsemessige årsaker 283
3.2 Andre særlig tungtveiende grunner 283
4 Sviktfarevurderingen 284
5 Regler du må følge under straffavbrudd 285

Kapittel 23 Benådning 287

1 Hva er benådning? 287
2 Søknadsprosessen 288
2.1 Generelt 288
2.2 Søknad før soning 288
2.3 Søknad under soning 289
2.4 Saksgangen etter at søknaden er mottatt av Kriminalomsorgsdirektoratet 289
3 Hva bør du skrive i en søknad om benådning? 289

Kapittel 24 Overføring til et annet fengsel mot din vilje 292

1 Generelt om tvangsoverføringer **292**
2 Når kan fengselet overføre deg til et annet fengsel mot din vilje? **293**
2.1 Straffbare handlinger 293
2.2 Unndragelse fra straffegjennomføringen 293
2.3 Særlig negativ innflytelse på miljøet i fengselet 294
2.4 Ro, orden og sikkerhet 294
2.5 Bygnings- og bemanningsmessige forhold 295
2.6 Hjemmesoning og fotlenkesoning 295

Kapittel 25 Overføring til et annet fengsel etter søknad 296

1 Innledning **296**
2 Overføring mellom fengsler med samme sikkerhetsnivå **296**
2.1 Særlig høyt sikkerhetsnivå 296
2.2 Høyt sikkerhetsnivå 297
2.3 Lavt sikkerhetsnivå 298
2.4 Vanlige avslagsgrunner 298
2.5 Hva kan jeg gjøre hvis jeg får avslag? 298
3 Overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå **299**
3.1 Særlig høyt sikkerhetsnivå til høyt sikkerhetsnivå 299
3.2 Høyt sikkerhetsnivå til lavere sikkerhetsnivå 299
3.2.1 En del av straffen 299
3.2.2 Formålet med straffen 300
3.2.3 Sikkerhetsvurderingen 301
3.2.4 Hva bør inngå i en søknad om overføring til lavere sikkerhet? 301
4 Overføring til overgangsbolig **301**

Kapittel 26 Soning med elektronisk kontroll (fotlenkesoning) 303

1 Innledning **303**
2. Hva er soning med elektronisk kontroll? **303**
3. Hvem kan sone med elektronisk kontroll? **304**
3.1 Innledning 304
3.2 Målgruppe 304
3.2.1 Soning med elektronisk kontroll siste del av straffen - «del-gjennomføring» 306
3.2.2 Soning med elektronisk kontroll hele straffen - «hel-gjennomføring» 307
3.2.3 Domfelte under 18 år 307
3.2.4 Domfelte mellom 18 og 25 år 308
4. Hva skal til for at du kan sone med elektronisk kontroll? **309**
4.1 Innledning 309

4.2 Hensiktsmessighet 309
4.3 Sikkerhetsvurderingen 309
4.4 Tilrådelig 310
4.5 Bolig 311
4.6 Samtykke 312
4.7 Sysselsetting 312
5 Krav til deg under soning med elektronisk kontroll 314
5.1 Innledning 314
5.2 Gjennomføringsplan 314
5.3 Forbud mot bruk av rusmidler 315
5.4 Møter med kriminalomsorgen 315
5.5 Andre vilkår 315
6 Kontroll og brudd på vilkår 316
6.1 Om kontroll 316
6.2 Bruk av teknologi i kontrolltiltak 317
7 Permisjon 318
8 Søknadsprosessen 318

Kapittel 27 Soning i hjemmet uten elektronisk kontroll (hjemmesoning) 320

1 Innledning 320
2 Vilkårene for hjemmesoning 320
2.1 Særlig positiv utvikling 320
2.2 Hensiktsmessighet 321
2.3 Tidskrav 321
2.4 Sikkerhetsvurderingen 321
2.5 Utilrådelighet 322
2.6 Bolig 322
2.7 Sysselsetting 323
2.7.1 Hva kan godkjennes som sysselsetting? 323
2.7.2 Sysselsettingens omfang 324
2.7.3 Kontakt mellom kriminalomsorgen og sysselsettingsstedet 324
2.8 Særlig om domfelte under 18 år 324
3 Krav til deg under hjemmesoning 325
3.1 Gjennomføringsplan 325
3.2 Møter med kriminalomsorgen 326
3.3 Forbud mot bruk av rusmidler 326
3.4 Andre vilkår 326
4 Kontroll 327
5 Reaksjon ved brudd på vilkår 327
6 Permisjon 328

Kapittel 28 Overføring til soning i utlandet 329

1 Generelt om overføring til utlandet 329
2 Vilkårene for overføring fra Norge til utlandet 330
2.1 Overføring til land i Norden 330
2.2 Overføring til land utenfor Norden 331
2.2.1 Overføring til land utenfor Norden når du selv ønsker det 331
2.2.2 Overføring til land utenfor Norden uten ditt samtykke 333
2.2.3 Overføring til Romania, Latvia og Litauen 334
3. Overføring fra et annet land til Norge 334
4. Saksgang 335
4.1 Innledning 335
4.2 Veien frem mot vedtak om soningsoverføring 335
5. Vedtaket, klage og domstolsbehandling 336
6. Ny straffeutmåling etter nasjonale regler i mottakerlandet 337
6.1 Overføring fra Norge til utlandet 337
6.2 Overføring fra utlandet til Norge 338

Kapittel 29 Avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå 339

1 Innledning 339
2 Vilkår for plassering på særlig høyt sikkerhetsnivå 339
3 Hvem kan bestemme at du skal sone på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå? 340
4 Fellesskap og utelukkelse 340
5 Helsetjenester 340
6 Arbeid, opplæring, program og andre tiltak 340
7 Undersøkelser 341
7.1 Undersøkelse av innsatte, rom og eiendeler 341
7.2 Undersøkelse av andre personer og gjenstander 341
8 Besøk, brev og telefon 342
8.1 Besøk 342
8.2 Post 342
8.3 Telefonsamtaler 343
9 Permisjon, straffavbrudd og fremstilling 343
10 Overføring 344

Kapittel 30 Forvaring og andre særreaksjoner 345

1 Forvaring 345
1.1 Hva er forvaring? 345
1.2 Vilkårene for forvaring 345
1.2.1 Vilkåret om samfunnsvernet 346
1.2.2 Vilkåret om lovbruddets art 346
1.2.3 Vilkåret om gjentakelsesfare 347
1.3 Forvaringsstraff for deg som er under 18 år 347
1.4 Hvor lang straff har du fått? 348
1.5 Hvor skal du sone forvaringsstraffen? 349

1.5.1 Innsettelse 349
1.5.2 Overføring 350
1.6 Hva slags behandling har du rett på under fengselsoppholdet? 352
1.7 Hvilke reaksjoner på brudd kan du få i fengselet? 353
1.8 Utelukkelse som forebyggende tiltak 353
1.9 Kan du få permisjon under fengselsoppholdet? 354
1.10 Soningsavbrudd 355
1.11 Frigang 355
1.12 Prøveløslatelse 356
1.12.1 Saksbehandlingen 356
1.12.2 Når kan du løslates? 357
1.12.3 Brudd på vilkår 358
2 Tvunget psykisk helsevern og tvungen omsorg 358

Kapittel 31 For deg som har barn eller er et barn 360

1 Innledning 360
2 Prinsippet om barnets beste 360
2.1 Prinsippets innhold 360
2.2 Hva er barnets beste? 361
2.3 Nærmere om barnets beste og straffegjennomføring 361
2.4 Barns rett til å bli hørt 361
3 For deg som sitter i fengsel og har barn 362
3.1 Permisjon 362
3.1.1 Utvidet permisjonskvote 362
3.1.2 Fremskutt permisjonstid 362
3.2 Overføring til institusjon (§ 12-soning) 363
3.3 Løslatelse etter 1/2-tid og benådning 363
4 Hvis du får barn under soningen 363
5 Mamma eller pappa i fengsel 364
5.1 Barneansvarlig 364
5.2 Besøk 365
5.2.1 Innledning 365
5.2.2 Hvordan fungerer besøk? 365
5.2.3 Hva kan du ta med deg på besøk? 365
5.2.4 Hvor lenge og hvor ofte kan du komme på besøk? 366
5.2.5 Besøksleiligheter 366
5.3 Telefon 367
5.3.1 Hvordan ringer man en i fengsel? 367
5.3.2 Hvor ofte og lenge kan vi snakke på telefonen? 368
6 For deg som er barn eller ung voksen og soner i fengsel 368
6.1 Innledning 368
6.2 Ungdomsenhet 369
6.3 Telefon og besøk 369
6.4 Besøk 369
6.5 Enheter for innsatte mellom 18 og 25 år 370

Kapittel 32 Kvinner i fengsel 371

1 Innledning **371**
2 Kvinners soningsforhold **371**
3 Kvinnefengsel og kvinneavdeling **372**
4 Kontroll **372**
5 Helsetjenester **373**
6 Graviditet **373**
6.1 Soningsutsettelse 373
6.2 Overføring til institusjon for gravide 373
6.3 Straffavbrudd 374

Kapittel 33 Prøveløslatelse og fremskutt løslatelse 375

1 Innledning **375**
2 Prøveløslatelse på 2/3-tid **375**
2.1 Om prøveløslatelse på 2/3-tid 375
2.2 Krav om soningstid 376
2.2.1 Når kan man få prøveløslatelse? 376
2.2.2 Beregningen av soningstiden 376
2.3 Sviktfarevurderingen – «utilrådelig» 377
2.4 Særlig om utenlandske innsatte 378
2.5 Fengselets plikt til å vurdere prøveløslatelse uten søknad 379
3 Løslatelse på ½-tid **379**
4 Fremskutt løslatelse **380**
4.1 Fremskutt løslatelse på grunn av «særlige grunner» 380
4.2 Juleamnesti 381
5 Regler du må følge under prøveløslatelse **382**
5.1 Hvilke regler gjelder under prøveløslatelse? 382
5.2 Brudd på vilkårene 383

Kapittel 34 Praktisk om løslatelse 385

1 Fengselets tilretteleggingsplikt **385**
2 Reiseutgifter ved løslatelse **386**
3 Klær og annet utstyr til bruk ved løslatelsen **386**

Kapittel 35 Varsel til fornærmede og etterlatte 387

1 Innledning **387**
2 Generelt om varsel **387**
3 Fengselets plikt til å varsle **388**
4 Hvem kan varsles? **389**
5 Når det kan varsles og varselets innhold **390**
5.1 Om tidspunkt for varsling og varselets innhold 390
5.2 Frigang 390

5.3 Permisjon og straffavbrudd 391
5.4 Fotlenke- og hjemmesoning 391
5.5 Unndragelse fra straffegjennomføringen 392
5.6 Løslatelse fra fengselsstraff 392
5.7 Prøveløslatelse av forvaringsdømte 392
6 Klage på beslutning om varsel 392

Kapittel 36 Gjenåpning av straffesaker 394

1 Generelt om gjenåpning 394
2 Hvilke avgjørelser kan gjenåpnes? 394
3 Hva må du gjøre for å få saken gjenåpnet? 395
4 Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker 395
5 Grunnlag for gjenåpning 396
5.1 Nye bevis eller omstendigheter av betydning for saken din 396
5.1.1 Nye bevis eller omstendigheter 397
5.1.2 Betydning for din sak 398
5.2 Feil lovanvendelse 398
5.3 Feil saksbehandling 399
5.4 Særlige forhold 400
6 Fornærmedes stilling 400
7 Utfallet av saken 400

Kapittel 37 Håndtering av gjeld og økonomi 402

1 Innledning 402
2 Gjeld og økonomiske forpliktelser i fengsel 402
2.1 Generelt 402
2.2 Økonomisk rådgivning 403
3 Hvordan få oversikt over egen gjeld? 403
3.1 Første steg: Informasjon om gjelden 403
3.1.1 Hvor mye skylder jeg, og til hvem? 403
3.1.2 Foreldet gjeld 404
3.2. Andre steg: Oversikt over gjelden 405
4 Hvordan få kontroll på gjelden når du har oversikt? 405
4.1 Krav du er uenig i: Bestridelse 405
4.2 Krav du er enig i: Forhandling 406
4.2.1 Betalingsutsettelse og rentefrys 406
4.2.2 Nedbetalingsavtale 407
4.2.3 Tilbud om endelig oppgjør 408
4.2.4 Ettergivelse/sletting av gjeld 408
5 Gjeldsordning 409
5.1 Hva er en gjeldsordning? 409
5.2 Vilkår for gjeldsordning 410
5.2.1 To hovedvilkår for gjeldsordning 410
5.2.2 Varig ute av stand 410
5.2.3 Forhold som er til hinder for gjeldsordning 411

5.3 Gjeldsforhandlinger 412
5.3.1 Gjeldsforhandlingsperioden 412
5.3.2 Økonomiske forpliktelser under gjeldsforhandlingene 413
5.4 Gjeldsordningsperioden 413
5.4.1 Inntekt 413
5.4.2 Bolig 413
5.4.3 Bil 414
5.5 Endring av gjeldsordningen 414
5.6 Etter gjeldsordningsperioden 415
6 Maler **416**
6.1 Oversikt over gjeld 416
6.2 Gjeldsoversikt 417
6.3 Bestridelse 418
6.4 Forespørsel om betalingsutsettelse og rentefrys 419
6.5 Forespørsel om nedbetalingsavtale 420

Kapittel 38 Utvisning 422

1 Innledning **422**
2 Om utvisning **422**
3 Utvisning av tredjelandsborgere **423**
3.1 Utvisningsgrunnene 423
3.1.1 Tabell med oversikt over utvisningsgrunnene 423
3.1.2 Oppholdstillatelse i Norge (første kolonne) 425
3.1.3 Straff i Norge (andre kolonne) 425
3.1.4 Straff i utlandet (tredje kolonne) 425
3.2 Forholdsmessighetsvurderingen 426
3.2.1 Om forholdsmessighetsvurderingen 426
3.2.2 Lovbruddets alvorlighetsgrad 426
3.2.3 Betydningen vedtaket har for deg 427
3.2.4 Betydning for familien din 429
3.2.5 Særlig om barn 430
3.2.6 Oppsummering 430
4 Utvisning av EØS-borgere **430**
4.1 Om utvisning av EØS-borgere 430
4.2 Grunnvilkåret 431
4.3 Gjentakelsesfare 432
4.4 Forholdsmessighetsvurderingen 433
5 Vern mot retur **433**
6 Schengen informasjonssystem (SIS) **434**
6.1 Kort om SIS 434
6.2 Sletting av registrering i SIS 434
7 Innreiseforbudets lengde **435**
8 Opphevelse av innreiseforbudet **435**
8.1 Om opphevelse av innreiseforbudet 435
8.2 Ekteskap og samboerskap 437
8.3 Barn 437

8.4 Helse 437
8.5 Arbeid 430
8.6 Sikkerhetssituasjon 430
8.7 Andre ting som har betydning for opphevelse 439
8.8 Dokumentasjon 439
9 Saksgangen i utvisningssaker 440
9.1 Skjematisk oversikt over saksgangen 440
9.2 Nærmere om frister 442
9.3 Fristavbrytende klage 442
10 Hvordan svare på forhåndsvarsel 443
11 Hvordan skrive klage 443
12 Videre klagemuligheter 446
12.1 Omgjøring 446
12.2 Klage til Sivilombudet 446
12.3 Privat søksmål mot staten 446
13 Hvilken betydning utvisning har for soningen 446

Kapittel 39 Rett til sosialstønad og trygdeytelser (NAV) 449

1 Introduksjon 449
2 Kriminalomsorgens plikt til å ivareta dine rettigheter 449
3 NAV 450
3.1 Om NAV 450
3.2 Oppbygningen av NAV 450
3.3 Hvilket NAV-kontor skal du henvende deg til? 451
3.4 NAV-veileder i fengsel 451
4 Medlemskap i norsk folketrygd 452
5 Trygdeytelser under soning 453
5.1 Om trygdeytelser under soning 453
5.2 Dagpenger, sykepenger og arbeidsavklaringspenger 456
5.3 Uføretrygd 456
5.4 Alderspensjon 456
5.5 Grunn- og hjelpestønad 456
5.6 Yrkesskade 457
5.7 Helsetjenester 457
5.8 Melding til NAV 457
5.9 Klage 458
5.9.1 Om klage 458
5.9.2 Krav til vedtaket 458
5.9.3 Hjelp under klageomgangen 458
6 Sosialstønad 459
6.1 Generelt om sosialstønad 459
6.3 Hvilke ytelser kan du søke på? 460
6.3.1 Stønad til livsopphold 460
6.3.2 Stønad i særlige tilfeller 460
6.3.3 Individuell plan 460
6.4 Stønadsformer for sosialstønad 460

6.5 Utgifter man kan søke sosialstønad for 461
6.5.1 Gjeld 461
6.5.2 Husleie, renter og avdrag på boliglån 461
6.5.3 Klær 462
6.5.4 Toalettartikler m.m. 462
6.5.5 Hårklipp 462
6.5.6 Nødvendig helsehjelp og medisiner 462
6.5.7 Tannbehandling 462
6.5.8 Utgifter til sports- og fritidsaktiviteter 463
6.5.9 Utdanning 463
6.5.10 Telefonutgifter 463
6.5.11 Særlige helsehjelpemidler 464
6.5.12 Permisjoner og fremstillinger 464
6.5.13 Jule- og bursdagsgaver 464
6.6 Klage 464

Kapittel 40 Arbeid før og etter soning 465

1 Innledning 465
2 Arbeid før fengselsoppholdet 465
2.1 Arbeidsavtalen og arbeidsmiljøloven 465
2.2 Avslutning av arbeidsforholdet 466
2.2.1 Oppsigelse fra arbeidsgivers side 466
2.2.2 Avskjed 467
2.2.3 Varetekt 467
2.2.4 Bestride oppsigelsen 468
3 Arbeid etter endt soning 469

Kapittel 41 Menneskerettigheter og straffegjennomføring 472

1 Innledning 472
2 Hvor menneskerettighetene er fastslått, og hvordan de skal tolkes 474
2.1 Kilder 476
2.2 Tolkning 476
3 Enkelte rettigheter 476
3.1 Retten til frihet og sikkerhet 476
3.2 Retten til liv 477
3.2.1 Generelt om retten til liv 477
3.2.2 Særlig om selvmord i fengsel 478
3.3 Tortur og umenneskelig eller nedverdigende behandling 482
3.3.1 Generelt om torturforbudet 483
3.3.2 Hva skal med i vurderingen av om det foreligger brudd? 484
3.3.3 Inngrep som kan utgjøre brudd på torturforbudet 484
3.4 Retten til helse 484
3.4.1 Grunnlag 486
3.4.2 Særlig om å være for syk til å sone i fengsel 486

3.5 Rett til privatliv, familieliv og kommunikasjon 486
3.5.1 Generelt om retten til privatliv, familieliv og kommunikasjon 486
3.5.2 Forholdet mellom torturforbudet og retten til privatliv 487
3.5.3 Tiltak som kan utgjøre inngrep i retten til privatliv 487
3.5.4 Lovlige inngrep i retten til privatliv 489
3.6 Ytringsfrihet 491
3.6.1 Ytringsfrihetens omfang 491
3.6.2 Lovlige inngrep i ytringsfriheten 492
3.7 Forbud mot diskriminering 494
3.7.1 Grunnlag 494
3.7.2 Diskrimineringsgrunnlag 495
3.7.3 Direkte eller indirekte forskjellsbehandling 495
3.7.4 Lovlig forskjellsbehandling 496
3.8 Religionsfrihet 497
3.8.1 Grunnlaget for religionsfriheten 497
3.8.2 Hva som er å anse som inngrep i religionsfriheten 497
3.8.3 Lovlige inngrep i religionsfriheten 498
3.8.4 Særlig om religiøs diett i fengsel 499
3.9 Barn 500
3.10 Dobbeltstraff 500
4 Konsekvensene av menneskerettighetsbrudd 501
5 Kontroll 502
5.1 Generelt 502
5.2 Klageordninger 503
5.2.1 Den europeiske menneskerettighetsdomstolen 503
5.2.2 FNs menneskerettighetskomité 504
5.3 Overvåkningsorganer 505
5.3.1 Sivilombudet 505
5.3.2 Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM) 505
5.3.3 Den europeiske torturforebyggingskomiteen 506
5.3.4 FNs torturkomité 506
5.3.5 FNs menneskerettighetskomité 506
5.3.6 FNs barnekomité 506
5.3.7 Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) 507
5.3.8 Diskrimineringsnemnda 507

Kapittel 42 Fengselspolitikk 508

1 Hva er fengselspolitikk 508
2 Hvordan arbeide politisk fra fengsel 509
3 Hvordan jobbe rettspolitisk gjennom organisasjoner 510

Kapittel 43 Om Jussbuss 512

1 Om Jussbuss 512
2 Hva arbeider Jussbuss med? 512

2.1 Saksbehandling 512
2.2 Rettspolitikk, forskning og utdanning 512
3 Hvordan kan Jussbuss hjelpe? 513
3.1 Hjelp til selvhjelp 513
3.2 Dobbeltbehandling 514
3.3 Kvalitetskontroll 514
3.4 Ikke nøl med å kontakte oss! 515
4 Organisering 515
4.1 Arbeidsgruppene 515
4.2 HUS: Husleie og svindelsrettsgruppa 516
4.3 SAG: Sosial-, arbeids- og trygderettsgruppa 516
4.4 INNVA: Utlendingsrettsgruppa 516
4.5 FEG: Fengsels- og gjeldsrettsgruppa 517
4.5.1 Fengselsrett 517
4.5.2 Gjeldsrett 517
4.5.3 Fengselsbesøk 517
5 Kontakt med Jussbuss og andre rettshjelpstiltak 518
5.1 Ringetid og ringekostnader 518
5.2 Saksmottak og åpningstider 518
5.3 Andre studentdrevne rettshjelpstiltak 518

Kapittel 44 Organisasjoner 519

KROM – Norsk forening for kriminalreform 519
SON – Straffedes organisasjon i Norge 520
FFP – For fangers pårørende 520
Røde kors' visitortjeneste 520
Nettverk etter soning 521
WayBack 521
Stiftelsen Retretten 522
FRI ved Kirkens Bymisjon 522

Kapittel 45 Rettferdsvederlag 524

1 Innledning 524
2 Hva er rettferdsvederlag? 524
3 Hva skal til for å få innvilget rettferdsvederlag? 525
4 Særlig om overgrep som skjedde før 1975 526
5 Andre særordninger 526
6 Hvordan søke 527

Kontaktinformasjon 528

Stikkordsregister 535

Kapittel 1
Politiavhør

Hva du sier og gjør i politiavhør kan få stor betydning for straffesaken mot deg. I dette kapittelet får du en oversikt hvilke plikter og rettigheter du har før og under avhør, og hvordan et politiavhør foregår. Du får også noen tips om hva du bør tenke på hvis du er usikker på om du ønsker å forklare deg i avhør, og hva som er lurt å huske på når du har bestemt deg for å forklare deg.

1 Innkalling til politiavhør

Straffeprosessloven § 226

Når du blir mistenkt eller anmeldt for noe, er det oftest slik at du først blir innkalt til avhør. Dette kan skje i forbindelse med at du arresteres, men du kan også kalles inn til avhør uten å arresteres. Målet med avhøret er gjerne å finne ut om politiet skal sikte deg, eller sjekke deg ut av saken.

Straffeprosessloven § 230 første ledd og tredje ledd
Straffeloven § 162

Du har ikke plikt til å forklare deg i politiavhør. Det er derfor ikke straffbart å nekte å forklare seg til politiet. Når du blir innkalt til politiavhør, har du likevel plikt til å møte opp på din lokale politistasjon for å avklare om du er villig til å forklare deg til politiet eller ikke. Du har også plikt til å svare sant på spørsmål om navn, fødselsdato, hvor du bor og hva du jobber med eller studerer. Du trenger ikke å oppgi arbeidsgiver eller studiested, det holder å si for eksempel «elektriker» eller «student». Det er straffbart å ikke svare på disse fire spørsmålene, eller å gi feil informasjon.

2. Hvordan foregår et politiavhør?

2.1 Politiets plikter i avhør

Før avhøret starter, skal politiet skal gjøre deg kjent med følgende:

Straffeprosessloven § 232
Påtaleinstruksen § 8-1
Den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 6 nr. 3 bokstav a og b

- Hva saken gjelder
- At du ikke plikter å forklare deg i avhøret
- At du er siktet og hva du er siktet for, hvis de har tatt ut siktelse mot deg
- Retten til å la seg bistå av forsvarer i avhøret. Hvis du har krav på offentlig oppnevnt forsvarer, skal politiet spørre deg hvem du ønsker oppnevnt.

Hvis du ønsker forsvarer under avhøret, skal ikke politiet starte avhøret før forsvareren din har kommet.

Straffeprosessloven § 232 tredje ledd

Hvis du er under 18 år, bør en verge som regel få lov til å være til stede under avhøret og gis mulighet til å uttale seg.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 14 nr. 3 bokstav g
Påtaleinstruksen § 8-2

Politiet skal ikke bruke tvang, trusler, løfter eller si noe som ikke er sant for å presse deg til å forklare deg. Se punkt 3 for tips til hva du bør tenke på hvis du er usikker på om du ønsker å forklare deg.

Straffeprosessloven § 232 andre ledd
Påtaleinstruksen § 8-2

Hvis du ønsker å forklare deg, skal politiet oppfordre deg til å forklare deg sant. Avhøret skal legge til rette for at du får forklare deg sammenhengende om det forholdet saken gjelder. Du skal få mulighet til å motsi det som gjør at politiet mistenker deg, og fortelle om ting som taler for at du er uskyldig. De som avhører deg, skal være rolige og hensynsfulle.

Avhørene skal ikke ta sikte på å slite deg ut, og du kan be om pauser hvis du trenger det. Hvis avhøret er langt, har du krav på vanlige måltider og nødvendig hvile.

Straffeprosessloven § 242 første og andre ledd.

I utgangspunktet har du krav på innsyn i de dokumentene politiet baserer mistanken mot deg på. Det er likevel ganske vanlig at politiet nekter innsyn i dokumentene, fordi de mener det kan skade etterforskningen eller tredjemenn. Da blir dokumentene ofte klausulerte, som betyr at advokaten din får tilbud om innsyn i dokumentene, i bytte mot at de ikke sier noe til deg om innholdet. Hvis du ikke har innsyn i dokumentene i saken din, er det spesielt viktig å be om råd fra advokaten din om du skal forklare deg i avhør eller ikke.

Straffeprosessloven § 233

Hvis du tilstår under avhør, skal politiet spørre deg om du erkjenner straffeskyld. Straffeskyld betyr at du mener at du har gjort noe straffbart og at det ikke er grunner som kan frita deg fra straff. En grunn som kan frita deg for straff kan for eksempel være at du var utilregnelig i gjerningsøyeblikket eller handlet i selvforsvar. Hvis du mener du ikke skal straffes, er viktig at du svarer nei på spørsmålet om straffeskyld. Hvis du er usikker bør du be om å få tenke litt, og gjerne diskutere med advokaten din hvis du har.

Straffeprosessloven § 230 femte ledd

Politiet skal skrive ned forklaringen din i en avhørsrapport. Når avhøret er ferdig, kan du velge mellom at politiet leser opp forklaringen din, eller at du får lese forklaringen selv. Deretter blir du bedt om å skrive under på avhørsrapporten. Hvis du mener noe

i rapporten er feil eller upresist, må du si ifra sånn at politiet kan skrive ned i rapporten hva du var uenig i.

2.2 Rett til advokat

Du har alltid rett til å ha med en advokat under politiavhøret hvis du ønsker det. Det betyr ikke at du alltid har krav på at advokaten blir betalt av staten.

Straffeprosessloven § 98 første ledd, § 100 første ledd

Hvis du er pågrepet og politiet planlegger å holde deg arrestert i over 24 timer har du rett på advokat betalt av staten. Hvis du er under 18 år, har du rett til advokat betalt av staten når det er klart at du ikke vil bli løslatt innen 12 timer. Advokaten vil også kunne bistå deg ved et avhør.

Straffeprosessloven § 100 andre ledd
Påtaleinstruksen § 8-1a

Hvis du ikke blir arrestert i forbindelse med avhøret, har du som hovedregel ikke rett på at staten betaler utgifter til å ha med advokat i avhøret. Du kan likevel få dekket utgiftene hvis «særlige grunner» taler for det. Hvis du har en advokat du ønsker å bruke, må advokaten søke om særlig oppnevning. Hvis du ikke har en advokat, skal politiet løpende vurdere om du har behov for advokat betalt av det offentlige, og søke retten om oppnevning av en advokat til deg. Det vil de typisk gjøre i alvorlige straffesaker. De kan også gjøre det i mindre alvorlige saker hvis det er særlige forhold som taler for det, for eksempel at du har nedsatt funksjonsevne, eller er i en fysisk eller psykisk tilstand som tilsier at du har behov for forsvarer. Se kapittel 7 om advokathjelp for mer informasjon om når du har rett på advokat betalt av staten.

2.3 Rett til tolk

EMK art. 6 nr. 3 a og e
Tolkeloven § 6
Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2016 punkt 4.5

Hvis du har vanskeligheter med å forstå hva som blir sagt i avhør på grunn av språk, har du rett til å ha en tolk til stede i avhøret. Tolken skal være en nøytral part som bare oversetter politiets spørsmål og dine svar. Han eller hun skal altså ikke selv ta stilling til det som blir sagt under avhøret. Det er politiets ansvar å skaffe tolk hvis det er behov for det.

Hvis du på tross av tolkens hjelp har problemer med å forstå det som sies i avhøret, eller tolken ikke forstår dialekten du snakker, bør du sørge for at dette skrives ned i forklaringen, eller be om en annen tolk. Dette er viktig slik at du ikke senere blir konfrontert med uttalelser som er gitt uten at du har skjønt helt hva du har blitt spurt om.

3 Skal du forklare deg?

EMK artikkel 6 nr. 1
FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 14 nr. 3 bokstav g

Du har ikke plikt til å forklare deg til politiet. Du har rett til å ikke si noe som bidrar til at du blir domfelt. Samtidig har du som mistenkt rett til å forklare din side av saken til politiet hvis du ønsker det. Det er altså helt opp til deg om du skal forklare deg eller ikke. Hvorvidt det er lurt å forklare seg eller ikke, avhenger blant annet av hvorfor du er arrestert, hvor mye informasjon du får av politiet om hvorfor de mistenker deg, og din rolle i saken. Før du går i avhør, er det lurt å snakke med en advokat for å få hjelp til å bestemme om du skal forklare deg eller ikke.

Hvis du skal forklare deg i avhør, er dette viktig å huske på:

- Ikke si noe som du senere må endre på. Hvis du må endre forklaring senere fordi det du sa i avhør ikke var riktig, kan dette svekke troverdigheten din i en eventuell rettssak. Hvis du ikke husker eller vet svaret på det politiet spør om, er det bedre å si at du ikke vet, enn å si noe du er helt sikker på. Dette gjelder også om forhold eller detaljer som ikke er direkte knyttet til det du er mistenkt for.
- Hvis du ikke forstår spørsmålet fra politiet, bør du si at du ikke forstår. Ikke svar på spørsmålet før du forstår hva politiet spør om.
- Be om tolk hvis du sliter med å forstå på grunn av språk
- Ikke si at du er enig eller gi inntrykk av at du er enig med det avhører sier, hvis du ikke er helt sikker på at det som ble sagt er riktig. Det er vanlig at den som avhører deg oppsummerer eller gjentar det du har sagt og spør deg om de har forstått deg riktig, for å sjekke at de har forstått hva du mente. Da er det viktig at du korrigerer avhører, hvis du mener at de har misforstått hva du mente.
- Hvis politiet ber deg svare før du har fått tenkt deg godt om, bør du vente med å svare til du har fått ryddet i tankene dine. Bruk den tiden du trenger.
- Be om pauser hvis du er sliten
- Ikke erkjenn straffskyld hvis du ikke er sikker på at du vet hva det betyr. Snakk med en advokat, eller be avhører forklare hvis du er usikker på hva «straffskyld» betyr.
- Les nøye gjennom avhørsrapporten før du skriver under. Si ifra til politiet hvis du mener noe som står der er feil eller upresist.

Kapittel 2
Arrestasjonen

1 Innledning

«Arrestasjon» er en samlebetegnelse for alle tilfeller der politiet tar deg med til politistasjonen og holder deg der i kort tid. Man skiller mellom innbringelse og pågripelse. Innbringelse er tilfeller hvor politiet arresterer deg selv om du ikke er mistenkt for en straffbar handling. Pågripelse er tilfeller hvor politiet arresterer deg fordi de mistenker deg for en straffbar handling. Hvis de ønsker å holde deg pågrepet i mer enn 48 timer, må de fremstille deg for varetektsfengsling, og det kommer vi tilbake til i kapittel 3.

I dette kapittelet får du en oversikt over hvilke regler som gjelder for arrestasjon generelt, når du kan innbringes og pågripes, og hvilke plikter og rettigheter du har i disse situasjonene.

2 Generelt om å bli arrestert

2.1 Gjennomføring av arrestasjonen

Straffeloven §§ 155 og 156
Politiloven § 5 jf. § 30

Det kan oppleves ubehagelig og inngripende å bli arrestert av politiet. Hvis du blir arrestert, bør du likevel ikke gjøre fysisk motstand eller argumentere mot politiet. Da kan du risikere å bli dømt for å hindre politiet i å utføre en tjenestehandling eller vold mot politiet. Dette gjelder selv om du mener at politiet bruker mer makt enn nødvendig. Du har en omfattende plikt til å følge politiets ordrer. Hvis du motsetter deg slik ordre, kan du bli straffet med bøter eller fengsel. Hvis du syns at det ikke var grunn til å arrestere deg, eller politiet behandlet deg dårlig, bør du ta det opp på et senere tidspunkt. Les mer om det i punkt 5 i dette kapittelet.

Politiinstruksen §§ 9-1 og 9-8
Tolkeloven § 6

Arrestasjonen skal skje så skånsomt som mulig, og uten å vekke unødvendig oppsikt. Du har rett til å vite hvorfor du blir arrestert så snart det er mulig. Hvis du ikke forstår hva politiet sier fordi de snakker et språk du ikke forstår, bør politiet tilkalle en tolk for å forklare deg hvorfor du er brakt inn og hvor lenge de kan holde deg.

Straffeloven § 162

Du plikter å svare sant når politiet spør deg om navn, fødselsdato, adresse og hva du studerer eller arbeider med. Hvis du ikke gir disse opplysningene, kan du bli straffet.

Hvis politiet holder deg arrestert uten at vilkårene for innbringelse eller pågripelse er oppfylt, er dette en ulovlig frihetsberøvelse. Se punkt 5 for hva du kan gjøre hvis du mener du er dårlig behandlet av politiet.

2.2 Eiendelene dine

Politiinstruksen §§ 9-3 og 9-8

Før du settes i arresten, skal politiet visitere deg og ta fra deg penger, verdisaker, rusmidler, og farlige gjenstander. Ved løslatelse skal du få tilbake tingene dine, med unntak av rusmidler og andre gjenstander som politiet har rett til å holde tilbake. Det kan for eksempel være våpen eller ting som skal brukes som bevis i en straffesak.

2.3 Ansvar for barn

Barnevernloven § 13-2

Hvis du har ansvar for barn, bør du be om å få ringe en som kan ta seg av barnet. Dette er viktig for å unngå at barnevernet blir koblet inn. Politiet har likevel plikt til å melde fra til barnevernet hvis forholdet du blir arrestert for gir grunn til å tro at barnet ditt kan være utsatt for omsorgssvikt, vold eller utnyttelse.

3 Innbringelse (når du ikke er mistenkt for noe straffbart)

3.1 Innbringelse på grunn av ordensforstyrrelser

Politiloven § 8

Selv om du ikke er mistenkt for en straffbar handling, kan politiet ta deg med inn til politistasjonen og holde deg der i inntil 4 timer. Det er fire situasjoner hvor de kan gjøre dette:

- Hvis du har forstyrret ro, orden eller ferdsel på et offentlig sted
- Hvis du har latt være å rette deg etter politiets pålegg om å dra fra et offentlig sted, og politiet har grunn til å tro at du kommer forstyrre ro, orden eller ferdsel hvis du ikke blir innbrakt
- Hvis du ikke svarer, eller politiet har grunn til å tro at du ikke svarer sant, når politiet spør deg om å si navn, fødselsdato, hvor du bor og hva du jobber med eller studerer.

- Hvis du befinner deg på et sted hvor politiet antar at det nettopp er begått en straffbar handling. Politiet trenger altså ikke å mistenke deg for å ha gjort noe kriminelt. Det holder at de antar at det har skjedd en straffbar handling på stedet, og har behov for å få kontroll på situasjonen.

Politiloven § 6
Den Europeiske menneskerettighets-konvensjon (EMK) artikkel 8

I tillegg må det være forholdsmessig å innbringe deg. Det betyr at politiet ikke kan innbringe deg hvis ikke situasjonens alvor, formålet med innbringelsen og omstendighetene ellers tilsier det. Hvis det holder å be deg om å dra hjem, eller politiet har mulighet til å kjøre deg hjem, kan de ikke innbringe deg.

Politiloven § 8

Forarbeid til politiloven: Utkast til ny lov om politiet med motiver (1991) del V side 70

Politiet kan ikke holde deg tilbake lenger enn nødvendig. Den absolutte maksfristen for hvor lenge politiet kan holde deg arrestert for ordensforstyrrelser er 4 timer. Fristen regnes fra du stoppes av politiet og ikke får lov til å bevege deg fritt lenger. Den tiden det tar å transportere deg til politistasjonen og registrere deg, regnes med i den totale tiden politiet kan holde deg.

3.2 Fyllearrest

Politiloven § 9

Politiet kan innbringe deg og sette deg i arrest hvis du er beruset på offentlig sted, og du i tillegg oppfyller et av disse tre alternativene:

- At du forstyrrer ro, orden eller ferdsel på offentlig sted
- At du oppfører deg ubehagelig eller krenkende mot andre personer
- At du er til fare for deg selv eller andre

Du skal ikke være i fyllearresten lenger enn nødvendig, og i alle fall ikke lenger enn det tar deg å bli edru. Hvis du er så beruset at du ikke klarer å ta vare på deg selv, skal politiet straks vurdere å kjøre deg til sykehus, legevakt eller avrusningsstasjon.

3.3 Plikter og rettigheter ved innbringelse

Politiinstruksen § 9-2

Hvis du ber om det, skal politiet varsle pårørende, advokat eller en annen person du ønsker å varsle om at du er innbrakt. Du kan også be om å få ringe selv. Hvis du er under 18 år, har politiet plikt til å varsle foreldrene dine.

Se punkt 2.1 for mer informasjon arrestasjonen.

4 Pågripelse (når du er mistenkt for noe straffbart)

4.1 Når kan du pågripes?

Straffeprosessloven § 82 første ledd

I dette punktet vil vi forklare de tre mest sentrale bestemmelsene om når politiet kan pågripe deg fordi du er mistenkt for noe straffbart.

4.1.1 Hovedregelen

Straffeprosessloven § 171 første ledd
Rt. 1993 s. 1302

For at politiet skal kunne pågripe deg, må de for det første ha «skjellig grunn» til å mistenke at du har begått en straffbar handling. «Skjellig grunn» betyr at det må være mer sannsynlig at du har begått den straffbare handlingen, enn at du ikke har det.

Straffeprosessloven § 171 første og andre ledd
Straffeloven § 323

For det andre, må forbrytelsen de mistenker deg for å ha begått kunne føre til mer enn 6 måneders fengsel. Det er den maksimale straffen den aktuelle forbrytelsen kan gi som er av betydning, altså den øvre strafferamme, ikke hvilken straff det er sannsynlig at du får hvis du blir dømt. Du kan også pågripes hvis du mistenkes for mindre tyveri, selv om mindre tyveri ikke kan straffes med mer enn 6 måneders fengsel.

For det tredje, må ett av fire alternativer være oppfylt:

- Unndragelsesfare: Politiet må ha grunn til å tro at du kommer til å prøve å komme deg unna etterforskning, hovedforhandling eller soning av straff.
- Bevisforspillelsesfare: Det må være nærliggende å tro at du kommer til å prøve å ødelegge bevis, for eksempel ved å fjerne spor eller påvirke vitner i saken.
- Gjentakelsesfare: Politiet må anta at det er nødvendig å pågripe deg for at du ikke skal begå en ny straffbar handling som kan føre til straff i mer enn 6 måneder.
- Du ber selv om å bli pågrepet, og har gode grunner for det. Dette kan for eksempel være aktuelt hvis du er sikker på at du kommer til å bli domfelt, og ønsker å komme i gang med foregrepen soning. Les mer om foregrepen soning i kapittel 6 om soning.

4.1.2 Tilståelse eller mistanke om alvorlige lovbrudd

Straffeprosessloven § 172
Straffeloven §§ 272 og 274

Selv om vilkårene i forrige punkt ikke er oppfylt, kan du likevel pågripes hvis du tilstår eller det er forhold som i særlig grad styrker mistanken om at du har begått:

- en handling som kan straffes med fengsel i 10 år eller mer,
- en grov kroppskrenkelse, eller
- en grov kroppsskade.

Også her er det den øvre strafferammen på lovbruddet som er relevant, ikke hvilken straff det er sannsynlig at du får hvis du blir dømt.

Rt. 2002 s. 842

Politiet skal også legge vekt på om det vil skape utrygghet eller støte allmennhetens rettsfølelse at du får være på frifot. Dette vil typisk være aktuelt hvis du er mistenkt for alvorlige volds- eller seksuallovbrudd. Allmenn rettsfølelse er et begrep uten et klart innhold. Politiet skal derfor være forsiktige med å legge stor vekt på det i vurderingen av om du skal pågripes.

4.1.3 Politiet tar deg på fersk gjerning

Straffeprosessloven § 173

Hvis politiet tar deg på fersk gjerning mens du begår en straffbar handling, og du ikke stopper å begå den straffbare handlingen, kan de pågripe deg uansett hvor lang straff du kan få.

Straffeprosessloven § 170a
EMK artikkel 8

Det stilles likevel alltid krav til at det er nødvendig og forholdsmessig å pågripe deg. Ettersom å bli pågrepet er et alvorlig inngrep i din rett til privatliv og bevegelsesfrihet, vil det ikke være forholdsmessig å pågripe deg for lite alvorlige lovbrudd, hvis politiet isteden kan gi deg en bot på stedet eller be deg melde deg på politistasjonen senere.

4.2 Plikter og rettigheter ved pågripelse

Straffeprosessloven § 82 første ledd

Hvis du pågripes etter et av alternativene nevnt ovenfor, får du automatisk status som siktet i saken. Dette gjelder uansett om politiet bruker betegnelsen siktet eller ikke.

4.2.1 Hva har du krav på å vite og plikt til å si til politiet?

Straffeprosessloven §§ 177, 175 og 176 jf. § 179

Du har krav på å få vite hvilket lovbrudd politiet mistenker deg for. Det skal lages en skriftlig beslutning om pågripelse, enten før pågripelsen eller så fort som mulig etter. Denne har du rett til å få en kopi av.

Du er nødt til å oppgi personalia til politiet, se punkt 2.1 om dette. Du har rett til å forklare deg i politiavhør om saken du er mistenkt for, men du har ikke plikt til det, se kapittel 1 om politiavhør.

4.2.2 Har du rett til å si ifra til noen at du er pågrepet?

Straffeprosessloven § 182 første ledd Riksadvokatens rundskriv 2006/4 punkt IX. 1. bokstav c

Når du blir pågrepet, skal politiet gi beskjed til den du ønsker å varsle at du er pågrepet. Det er i utgangspunktet politiet som skal ta samtalen. Du kan likevel spørre politiet om du kan få ringe selv, mens politiet hører på samtalen.

Straffeprosessloven § 182 andre ledd

Politiet kan likevel nekte å varsle kontaktpersonen din hvis de mener at det kan være til vesentlig skade for etterforskningen. Det kan for eksempel være hvis du ønsker å ringe noen du bor med, og politiet tror at du har bevis hjemme som kontaktpersonen din kommer til å ødelegge hvis de får beskjed om at du er pågrepet. Hvis politiet mener varsling kan føre til slik skade, skal retten ta stilling til om varsel likevel skal gis første gang du er i fengslingsmøte.

Straffeprosessloven § 182 første ledd

Hvis du ikke ønsker at noen skal få vite om pågripelsen vil ingen bli varslet, med mindre særlige grunner taler for det. Er du under 18 år vil politiet som regel kontakte dine pårørende uansett om du vil eller ikke.

4.2.3 Eiendelene dine

Straffeprosessloven §§ 178 og 203

Politiet kan beslaglegge alt du har på deg som de antar kan ha betydning som bevis, som kan inndras, eller som fornærmede i saken kan kreve utlevert. Politiet kan beholde tingene helt til saken din er henlagt, eller endelig behandlet i domstolene.

Straffeprosessloven § 213 andre ledd Rt. 1976 s. 1200

Når saken mot deg er avsluttet, skal du som utgangspunkt få tilbake alle gjenstandene dine som det er lovlig å ha. Retten kan likevel bestemme at politiet skal beholde en eller flere ting som bevis, hvis de har grunn til å tro at saken kan bli krevd gjenåpnet

eller andre særlige forhold tilsier det. Et særlig forhold kan for eksempel være at politiet har beslaglagt en nøkkel til en safe, og retten tror at det er penger som stammer fra en ulovlig handling i safen.

Straffeprosessloven § 207
Ot.prp. nr. 35 (1978–79) s. 176.

Politiet skal som hovedregel gi deg kvittering for det som blir beslaglagt. En kvittering kan være nyttig blant annet hvis du mener at politiet ikke hadde rett til å ta beslag, og du ønsker å ta saken inn for retten.

4.2.4 Fingeravtrykk, foto, blodprøver og DNA

Påtaleinstruksen § 11-2
Straffeprosessloven § 160
Politiregisterloven § 13

Når du blir pågrepet, ønsker politiet gjerne å registrere en del informasjon om deg. Hvis politiet mistenker deg for et forhold som kan medføre mer enn bøtestraff, kan de kreve å få registrere deg ved å ta fingeravtrykk og fotografi.

Straffeprosessloven § 157

Hvis politiet har skjellig grunn til å mistenke deg for et forhold som kan medføre fengsel, har de lov til å gjøre kroppslige undersøkelser av deg. En kroppslig undersøkelse kan for eksempel være å ta blodprøve, hvis dette antas å være relevant for å opplyse saken og det ikke er et uforholdsmessig inngrep. Det kan for eksempel være relevant for å finne ut om du er påvirket av alkohol eller rusmidler. Hvis du ikke samtykker skal politiet i utgangspunktet innhente kjennelse fra retten, men det er unntak for de tilfellene der man mener at formålet med undersøkelsen vil gå tapt hvis man må vente på en slik kjennelse.

Straffeprosessloven § 158

Politiet kan også innhente biologisk materiale fra deg med sikte på å gjennomføre en DNA-analyse, hvis de har skjellig grunn til å mistenke deg for et forhold som kan medføre fengsel. "Skjellig grunn" betyr at det må være mer sannsynlig at du har gjort det straffbare forholdet enn ikke.

Politiregisterloven § 12

DNA-profilen din lagres i politiets register for DNA innhentet i etterforskning. Hvis saken henlegges eller du frifinnes i rettssak, skal DNA-profilen din slettes fra registeret.

Politiregisterloven § 12
Politiregisterforskriften § 45-17

Politiet har et DNA-register over straffedømte personer, som heter identitetsregisteret. Hvis du domfelles, skal DNA-profilen din lagres i identitetsregisteret. DNA-prøver kan lagres der selv om du ikke kan dømmes, for eksempel fordi du var under den

kriminelle lavalderen eller at du ble erklært utilregnelig i gjerningsøyeblikket.

4.2.5 Rett til advokat

Straffeprosessloven § 94

Når du blir pågrepet får du status som siktet i saken. Da har du rett til å snakke med en advokat på ethvert trinn i straffesaken mot deg, inkludert under etterforskning. Det betyr ikke at du alltid har krav på at advokaten blir betalt av staten.

Straffeprosessloven § 98 første ledd § 100 første ledd

Hvis du er pågrepet og politiet planlegger å holde deg arrestert i over 24 timer, har du rett på advokat betalt av staten. Hvis du er under 18 år, har du rett til advokat betalt av staten når det er klart at du ikke vil bli løslatt innen 12 timer.

Straffeprosessloven § 100 andre ledd

Hvis pågripelsen ikke varer lenger enn 24 eller 12 timer, har du som hovedregel ikke rett på at staten betaler utgifter til advokat. Du kan likevel få dekket utgiftene i noen tilfeller, se mer i kapittel 1 om rett til å ha advokat med i avhør, og kapittel 7 om når du ellers har rett på advokat betalt av staten.

5 Maktmisbruk og feil fra politiets side

Politiloven § 20 sjette ledd

Hvis du har vært i kontakt med politiet i forbindelse med innbringelse eller pågripelse, og du mener at det er benyttet unødvendig makt eller at det er begått andre feil, kan du inngi en anmeldelse eller klage til det politikammeret du mener har gjort noe galt. Du har krav på å få vite polititjenestepersonens navn eller tjenestenummer hvis forholdene tillater det, så du vet hvem du kan rette anmeldelsen eller klagen mot.

Påtaleinstruksen § 34-1
Straffeloven §§ 171 og 172
Straffeloven § 271

Hvis du anmelder det du mener er et lovbrudd fra politiets side, blir saken etterforsket av spesialenheten for politisaker (spesialenheten). Eksempler på lovbrudd du kan anmelde er tjenestefeil og maktmisbruk. Hvis du ikke mener politiet har brutt loven, men likevel har begått feil, blir klagen behandlet av politimesteren i ditt politidistrikt.

Vil du ha hjelp i forbindelse med en slik anmeldelse kan du kontakte en advokat. Du kan finne lister over advokater i ditt område på nettsiden www.advokatenhjelperdeg.no. Du kan også ta kontakt med Jussbuss, som kan henvise deg videre til et rettshjelpstiltak som jobber med denne typen saker.

Kapittel 3
Fengslingsmøte og varetektsfengsling

1 Innledning

Mange av de som blir arrestert, avhørt og satt på glattcelle, blir sluppet ut etter noen timer. Da er det ikke aktuelt med fengslingsmøte. Hvis politiet ønsker å holde deg fengslet i lenger enn to døgn, må de be domstolen om tillatelse. Spørsmålet om politiet skal få tillatelse til å varetektsfengsle deg, blir avgjort i fengslingsmøte.

I dette kapittelet får du en oversikt over de praktiske reglene rundt når, hvor og hvordan fengslingsmøtet skal skje. Vi skal også gi en oversikt over vilkårene for å varetektsfengsle deg og vilkårene for å ilegge restriksjoner under varetektsfengslingen. Hvis du er uenig i domstolens avgjørelse, kan du anke. Hvis du blir domfelt, gir tiden i varetekt rett på varetektsfradrag, og hvis du blir frifunnet kan du ha rett på erstatning.

2 Når, hvor og hvordan foregår fengslingsmøtet?

2.1 Tidsfrister for å fremstilles for varetekt

Straffeprosessloven § 183 første ledd

Når politiet pågriper deg, og skjønner at de vil holde deg lenger enn to døgn, er hovedregelen at politiet «snarest mulig» skal fremstille deg for varetektsfengsling. I praksis er det vanlig å bli fremstilt dagen etter pågripelse. Hvis du ikke har blitt fremstilt dagen etter pågripelse, skal grunnen til det skrives ned i rettsboken.

Du kan senest fremstilles for varetektsfengsling 48 timer etter at du ble pågrepet. Fordi det er så viktig at man blir raskt fremstilt for varetektsfengsling, er også helgedager og helligdager med i beregningen av fristen. I de fleste tingretter holdes det derfor fengslingsmøter også i helger og på helligdager. Om du blir pågrepet fredag klokken 23.00, skal du fremstilles for varetektsfengsling innen søndag klokken 23.00.

Prop. 146 L (2020–2021) s. 172

I helt ekstraordinære tilfeller kan du fremstilles etter 48-timersfristen, men aldri senere enn tre dager etter pågripelse. Det er bare tillatt i saker hvor det er «særlig påkrevd». At det er helg eller helligdag mellom pågripelse og fengslingsmøte er ikke nok til å overskride fristen på 48 timer, saken må være uvanlig kompleks.

2.2 Hvor skal fengslingsmøtet holdes?

Straffeprosessloven § 183 første ledd
Ot.prp. nr. 35 (1978–79) s. 170

Fengslingsmøtet skal holdes i tingretten. Politiet kan fritt velge hvilken tingrett fengslingsmøtet skal holdes i. Det vanligste er å holde fengslingsmøtet i den tingretten som ligger nærmest der du sitter i arrest.

2.3 Rett til advokat

Straffeprosessloven §§ 98 og 100 første ledd

Når du skal i fengslingsmøte, har du rett på advokat. Staten skal betale for advokaten din. Advokatens oppgave er å ivareta dine interesser og fremheve forhold som taler for at du bør løslates. Du kan be om hvem du vil som advokaten din, men det er opp til advokaten om han eller hun har mulighet til å ta oppdraget. Advokaten du får i forbindelse med fengslingsmøtet, beholder du så lenge du sitter i varetekt, om du ikke ønsker å bytte advokat.

Straffeprosessloven § 98 tredje ledd § 242

Du har rett til å snakke med advokaten din før fengslingsmøtet begynner. Politiet skal sende advokaten din en kopi av sakens dokumenter før fengslingsmøtet, med mindre de er unntatt innsyn.

2.4 Rett til tolk

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 3 bokstav e
Tolkeloven § 6

Det er viktig at du forstår det som foregår i fengslingsmøtet, og får mulighet til å forklare deg hvis du ønsker det. Hvis du har behov for tolk for å forstå hva som blir sagt, og si det du ønsker å si, skal det være en tolk til stede i fengslingsmøtet.

2.5 Hva skjer i fengslingsmøtet?

I fengslingsmøtet skal dommeren avgjøre om du skal varetektsfengsles, hvor lenge du skal varetektsfengsles, om du skal ha restriksjoner under varetektsfengslingen og hvilke restriksjoner det I så fall skal være. Retten skal ikke ta stilling til om du er skyldig i det du er siktet for.

Straffeprosessloven
§ 90
§ 183 første ledd
§ 184a første ledd

Du har rett til å være til stede i fengslingsmøtet. Første gang du møter for retten, skal dommeren spørre deg om navn, fødselsdato, hvor du bor, og hva du jobber med eller studerer. Dette plikter du å svare på. Ellers har du ikke plikt til å forklare deg for retten, og det skal dommeren informere deg om. Dommeren har også plikt til å sørge for at du får veiledning om hva siktelsen mot deg går ut på, og hva det betyr å bli varetektsfengslet.

Straffeprosessloven
§ 91
§ 242

Politiet vil starte med å legge frem hva de mener du har gjort og hvilke lovbestemmelser de mener du har brutt. Deretter forklarer politiet hvorfor de mener du skal sitte i varetekt. Du skal i utgangspunktet få være til stede mens politiet legger frem bevisene som er grunnlaget for mistanken. Unntaket er hvis det er bestemt at du ikke skal ha innsyn i bevisene. Da må du forlate rettssaken mens de bevisene som er unntatt innsyn legges frem. Det er ganske vanlig at dokumenter blir klausulert tidlig i etterforskningen. Det betyr at du ikke får innsyn, men at advokaten din får det, i bytte mot at de ikke sier noe til deg om innholdet i bevisene.

Straffeprosessloven
§ 91
§ 184 tredje ledd
EMK artikkel 6 nr. 1

Du har rett til å uttale deg om siktelsen som er reist mot deg, og om du mener du burde varetektsfengsles eller ikke før dommeren tar en beslutning. Du har også rett til å ikke uttale deg. Hvis du ønsker å forklare deg, vil du først bli avhørt av dommeren, så av politiet og til slutt av forsvareren din.

Straffeprosessloven
§ 290

Hvis du sier noe i fengslingsmøtet som ikke stemmer overens med det du forteller senere i hovedforhandling, kan forklaringen din fra fengslingsmøtet leses opp i hovedforhandling. Dette kan svekke troverdigheten din. Det kan derfor være lurt å snakke med advokaten din før fengslingsmøtet om hvorvidt du bør forklare deg eller ikke. Dette er spesielt viktig hvis du ikke har innsyn i bevisene politiet legger frem.

Straffeprosessloven
§ 184 første ledd

I slutten av fengslingsmøtet, eller rett etterpå, kommer dommeren til å avgjøre om du skal varetektsfengsles eller ikke. Hvis du er uenig i avgjørelsen, kan du anke, se punkt 7 om dette.

3 Vilkårene for varetektsfengsling

Det er mange vilkår som må være oppfylt for at retten kan bestemme at du skal varetektsfengsles.

Straffeprosessloven §184 første ledd jf. §§ 171, 172 og 173

For det første er det en del vilkår som knytter seg til mistanken mot deg. Det er tre sentrale bestemmelser for når mistanken mot deg er sterk nok til at du kan varetektsfengsles, som vi gjennomgår i punkt 3.1.

Straffeprosessloven § 184 andre ledd

For det andre, må det ikke være noen tilgjengelige alternativer til varetektsfengsling som ville vært nok til å ivareta formålet med fengslingen. Den typen alternativer kalles «fengslings»- eller «varetektssurrogater», og blir gjennomgått i punkt 3.2.

Straffeprosessloven § 170a

For det tredje må varetektsfengslingen være forholdsmessig. Hva som ligger i forholdsmessighetsvurderingen, kan du lese om i punkt 3.3.

3.1 Vilkår om mistanken mot deg

3.1.1 Hovedregelen

Straffeprosessloven § 171 første ledd Rt. 1993 s. 1302

For at retten skal bestemme at du skal varetektsfengsles, må det for det første være «skjellig grunn» til å mistenke at du har begått en straffbar handling. «Skjellig grunn» betyr at det må være mer sannsynlig at du har begått den straffbare handlingen, enn at du ikke har det.

Straffeprosessloven § 171 første ledd og andre ledd Straffeloven § 323

For det andre, må forbrytelsen du er mistenkt for kunne føre til mer enn 6 måneders fengsel. Det er den maksimale straffen den aktuelle forbrytelsen kan gi som er av betydning, altså den øvre strafferamme, ikke hvilken straff det er sannsynlig at du får hvis du blir dømt. Du kan også pågripes hvis du mistenkes for mindre tyveri, selv om mindre tyveri ikke kan straffes med mer enn 6 måneders fengsel.

For det tredje, må ett av fire alternativer være oppfylt:

- Unndragelsesfare: Det må være grunn til å tro at du kommer til å prøve å komme deg unna etterforskning, hovedforhandling eller soning av straff.

- Bevisforspillelsesfare: Det må være nærliggende å tro at du kommer til å prøve å ødelegge bevis, for eksempel ved å fjerne spor eller påvirke vitner i saken.
- Gjentakelsesfare: Retten må anta at det er nødvendig å pågripe deg for at du ikke skal begå en ny straffbar handling som kan føre til straff i mer enn 6 måneder.
- Du ber selv om å bli varetektsfengslet, og har gode grunner for det. Dette kan for eksempel være aktuelt hvis du er sikker på at du kommer til å bli domfelt, og ønsker å komme i gang med foregrepen soning. Les mer om foregrepen soning i kapittel 6 om soning.

Straffeprosessloven § 171 tredje ledd

Du kan også varetektsfengsles etter denne bestemmelsen når det er sannsynlig at du ikke kan straffes fordi du er utilregnelig.

3.1.2 Tilståelse eller mistanke om alvorlige lovbrudd

Straffeprosessloven § 172
Straffeloven §§ 272 og 274

Selv om vilkårene i forrige punkt ikke er oppfylt, kan du likevel varetektsfengsles hvis du tilstår eller det er forhold som i særlig grad styrker mistanken om at du har begått ett av tre alternativer:

- en handling eller forsøk på en handling som kan straffes med fengsel i 10 år eller mer
- en grov kroppskrenkelse
- en grov kroppsskade

Det er den øvre strafferammen på lovbruddet som er relevant, ikke hva det er sannsynlig at akkurat du kommer til å få av straff.

Rt. 2002 s. 842

Retten skal også legge vekt på å om det vil skape utrygghet eller støte allmennhetens rettsfølelse om du får være på frifot. Dette vil typisk være aktuelt hvis du er mistenkt for alvorlige volds- eller seksuallovbrudd. Allmenn rettsfølelse er et begrep uten et klart innhold. Politiet skal derfor være forsiktige med å legge stor vekt på det i vurderingen av om du skal pågripes.

3.1.3 Politiet tar deg på fersk gjerning

Straffeprosessloven § 173

Hvis politiet tar deg på fersk gjerning mens du begår en straffbar handling, og du ikke stopper å begå den straffbare handlingen, kan retten bestemme at du skal varetektsfengsles uansett hvor lang straff du kan få.

Straffeprosessloven § 170a
EMK artikkel 8

Varetektsfengslingen må likevel være forholdsmessig, så hvis du er pågrepet for et veldig lite alvorlig lovbrudd, er det ikke sikkert det vil være forholdsmessig å varetektsfengsle deg. Se mer om forholdsmessighetsvurderingen under punkt 3.3.

.

3.2 Alternativer til varetekt i fengsel (Varetektssurrogater)

3.2.1 Varetektssurrogatene

Straffeprosessloven § 184
§ 188
§ 181

Retten kan ikke bestemme at du skal varetektsfengsles hvis formålet med varetektsfengslingen kunne vært oppnådd med et annet tiltak. De aktuelle tiltakene man skal vurdere istedenfor varetekt er disse:

- «Forføyning». Forføyning betyr at du forplikter deg til å holde deg på et bestemt oppholdssted, eller melde deg hos politiet til bestemte tider. Det kan også være aktuelt at du leverer inn pass, førerkort eller lignende. Det er et vilkår at du gir skriftlig samtykke til forføyning.
- Sikkerhetsstillelse ved kausjon, deponering eller pantsettelse. Det innebærer at du gir fra deg en pengesum eller verdigjenstand som du får tilbake når du kommer tilbake etter at tiden du skulle vært varetektsfengslet er over. Dette alternativet er lite brukt, fordi det er prinsipielt problematisk at bare de som har råd til å stille sikkerhet kan slippe varetekt på denne måten.
- Plassering i institusjon eller kommunal boenhet. Den aktuelle institusjonen må samtykke for at dette alternativet skal være aktuelt, med mindre det er sannsynlig at du blir kjent utilregnelig i rettssak. Retten kan bestemme at institusjonen eller boenheten kan holde deg tilbake med tvang.

Straffeprosessloven § 184
Påtaleinstruksen § 9-4

Både retten og politiet skal vurdere om et av de nevnte alternativene hadde vært nok. Politiet kan ikke be om varetektsfengsling, og retten ikke kan beslutte varetektsfengsling hvis de mener det hadde holdt med et av varetektssurrogatene som nevnt over.

Hvis du bryter vilkårene for fengslingssurrogatet, kan du fremstilles for varetektsfengsling.

3.2.2 Elektronisk kontroll (fotlenke) som alternativ til varetekt

Lovvedtak 23 (2023–2024) del III under overskriften § 184b Straffegjennomføringsloven § 184b

I desember 2023 ble det vedtatt en bestemmelse i straffeprosessloven som åpnet for at man kan sitte i varetekt på et bestemt sted med fotlenke, istedenfor å sitte i varetekt i fengsel. Det bestemte stedet kan være i sitt eget hjem, eller på en institusjon eller boenhet. Fotlenken kan kombineres med at du må levere inn pass, førerkort eller lignende hvis retten mener det er nødvendig.

Vilkåret for varetekt med fotlenke er at retten finner det egnet. Hvis du bor sammen med noen, må både du og de du bor sammen med som er over 18 år samtykke. Hvis du bor sammen med barn, vil også deres mening vektlegges i tråd med alder og modenhet. I motsetning til de andre fengslingssurrogatene, har du ikke rett på varetekt med fotlenke, det er opp til rettens skjønn om de vil åpne for det.

Når vi skriver dette i desember 2024, er lovendringen som åpner for fotlenke ikke tredd i kraft enda. Det er heller ikke satt noen dato for når loven skal tre i kraft. Det betyr at man per dags dato ikke har mulighet til å sitte i varetekt med fotlenke, selv om lovendringen som åpner for det er vedtatt. Vi har likevel tatt med en del om vilkårene, i tilfelle loven trer i kraft etter at vi ferdigstiller boken. Hvis du lurer på om loven har tredd i kraft, kan du spørre en advokat, dommer eller politiet.

3.3 Forholdsmessighet

Straffeprosessloven § 170a

I tillegg til at vilkårene nevnt over må være oppfylt, må det alltid være forholdsmessig å varetektsfengsle deg. Det betyr at domstolen må se på alle omstendigheter i saken din, og se på om varetektsfengslingen er så viktig at det kan forsvare konsekvensene fengslingen har for deg. Dommeren skal se på blant annet hva slags kriminalitet du er siktet for, hvor alvorlig lovbruddet er, om det er noen fornærmede i saken og hva som kan komme til å skje hvis du ikke blir varetektsfengslet. Dette skal dommeren holde opp mot hva som skjer med din helse, jobb, utdanning, økonomi, familie og alt annet som er relevant for ditt liv hvis du blir varetektsfengslet.

Rt. 2001 s. 1319

Hvis det er fare for at tiden din i varetekt blir lenger enn dommen din blir (såkalt oversoning), er det et viktig argument for at det ikke er forholdsmessig å fengsle deg. Andre argumenter for at det ikke er forholdsmessig å fengsle, er at du er siktet for lite alvorlig kriminalitet, at du har ansvar for barn, at du er midt i et behandlingsopplegg eller står i fare for å miste jobben hvis du blir fengslet.

Hvis du er siktet for alvorlig kriminalitet, og mistankevilkårene er oppfylt, så er det likevel veldig liten sjanse for at domstolen finner at det ikke er forholdsmessig å varetektsfengsle deg.

4 Hvor lenge skal du sitte i varetekt?

Straffeprosessloven § 185 første ledd

Når retten bestemmer at du skal varetektsfengslets, skal de sette en frist for hvor lenge du skal sitte. Hovedregelen er at du skal varetektsfengsles så kort tid som mulig. Ved førstegangsfengsling kan retten maksimalt sette frist for løslatelse eller ny varetektsfengsling på 4 uker. Hvis hovedforhandlingen er i gang når du varetektsfengsles, kan du likevel holdes varetektsfengslet helt til dommen er avsagt, selv om det er lenger enn 4 uker til.

Straffeprosessloven § 187a

Hvis fristen går ut, og politiet ikke ber retten om ny varetektsfengsling, skal du løslates. Hvis politiet etterforsker saken og finner at vilkårene for holde deg fengslet ikke er oppfylt, skal de løslate deg fra varetekt med en gang, også før fristen har gått ut.

Straffeprosessloven § 185 første og tredje ledd

Hvis du ikke blir løslatt innen fristen, og politiet vil fortsette å holde deg i varetekt, blir det holdt et nytt fengslingsmøte om forlengelse av varetekten. Da må politiet fortelle retten hva de har gjort i saken siden sist, hva de skal gjøre fremover, og når de forventer at saken skal være ferdig etterforsket.

Hovedregelen er at domstolen skal forlenge varetekten med så kort tid som mulig, og maksimalt fire uker. Dommeren kan i noen tilfeller bestemme at fristen skal være lenger enn fire uker. Vilkåret er at etterforskningens art eller "andre særlige omstendigheter" krever det. Dette gjelder spesielt de mer alvorlige forbrytelsene, hvor det kreves omfattende etterforskning.

Straffeprosessloven § 185 sjette ledd § 170a

Ved hvert fengslingsmøte skal retten vurdere om vilkårene for å holde deg i varetekt fremdeles er oppfylt. Det inkluderer at retten må ta en ny vurdering av om det er forholdsmessig med fortsatt

fengsling. Jo lenger du er fengslet, desto mer inngripende er fengslingen, og jo sterkere grunner må begrunne fortsatt fengsling. Hvis domstolen mener at etterforskningen går for sakte, og det ikke lenger er rimelig å holde deg fengslet, skal de løslate deg.

Årsstatistikk for Kriminalomsorgen 2022, side 15
EMK artikkel 6 nr. 1

Det finnes ingen absolutt regel om hvor mange ganger fengslingen kan forlenges. Saken mot deg skal etterforskes, tiltales og pådømmes «innen rimelig tid», men hva som er rimelig tid varierer med hvor kompleks og alvorlig saken er. Det finnes derfor ikke noe klart svar på hvor lenge du kan bli sittende i varetekt. Ifølge kriminalomsorgens årsstatistikk fra 2022, var gjennomsnittslengden på avsluttede varetektsopphold på 78 dager. Av totalt 2401 personer som kom ut av varetekt, var det 79 personer som hadde sittet mellom ett og to år, og 2 personer som hadde sittet i varetekt i over to år. Det vanligste er altså å sitte noen uker eller måneder, mens det i sjeldne saker kan skje at man sitter i flere år.

5 Restriksjoner

Straffeprosessloven § 186

I tillegg til selve varetektsfengslingen, kan retten bestemme at mulighetene du har til kontakt med omverdenen skal være enda mer begrenset enn det fengslingen i seg selv innebærer. Restriksjonene retten kan bestemme at du skal ha er brev- og besøksforbud, forbud mot TV, radio og aviser, og isolasjon.

Straffeprosessloven § 170a

I det følgende kan du lese om vilkårene for når retten kan ilegge restriksjoner. I tillegg til vilkårene vi beskriver under, må alle restriksjoner være forholdsmessige. Det betyr at retten må holde behovet for å begrense kontakten opp mot ulempene og skadevirkningene restriksjonen har for deg. Hvis retten bestemmer at du skal ha flere forskjellige typer restriksjoner, må de se den totale belastningen opp mot formålet politiet prøver å ivareta med restriksjonene.

5.1 Brev- og besøksforbud (kontaktforbud)

Straffeprosessloven § 186

Om retten mener at bevis i saken kan bli ødelagt hvis du får ha kontakt med noen utenfor fengselet, kan dommeren bestemme at du ikke får motta brev, telefonsamtaler og/eller besøk fra personer utenfor fengsel. Alternativt kan retten bestemme at all kontakt i brev, telefon og besøk skal kontrolleres av politiet. Du har uansett krav på ukontrollert skriftlig og muntlig kontakt med din advokat.

5.2 TV, radio og aviser (medieforbud)

Straffeprosessloven § 186

Du har i utgangspunktet rett til å se på tv, høre på radio eller lese aviser. Retten kan imidlertid nekte deg dette, hvis de mener at det er nødvendig av hensyn til etterforskningen. Det kan for eksempel være tilfellet hvis saken din blir nevnt i media, og det kommer frem detaljer som du ikke burde få kjennskap til.

Grunnloven § 100
EMK artikkel 8

Å nekte deg muligheten til å se på TV, høre på radio og lese aviser er et alvorlig inngrep i din rett til informasjonsfrihet og selvbestemmelse, så domstolen må ha tungtveiende grunner for å begrense denne rettigheten.

5.3 Isolasjon

Straffeprosessloven §§ 186 og 186 a

Retten kan bestemme at du skal være delvis eller fullstendig isolert under varetektsfengslingen. Hvis du blir ilagt fullstendig isolasjon, skal du få ekstra varetektsfradrag, dette kan du lese mer om under punkt 8.1.2.

5.3.1 Delvis isolasjon

Straffeprosessloven § 186

Delvis isolasjon innebærer at det er en eller flere andre innsatte i fengselet du ikke får være i fellesskap med under varetektsfengslingen. Retten kan bare bestemme at du skal være delvis isolert hvis det er nødvendig av hensyn til etterforskningen i saken. Dette er aktuelt hvis det er andre innsatte i varetekt som er innblandet i samme sak, for å hindre at dere kan koordinere forklaringene deres. Det kan også være at du kjenner noen i fengselet som kan videreformidle informasjon til noen andre utenfor fengselet, og dermed påvirke vitner.

5.3.2 Fullstendig isolasjon

Straffeprosessloven § 186 a første ledd

Fullstendig isolasjon betyr at du ikke har noe fellesskap med andre innsatte under varetektstiden. Retten kan bare bestemme at du skal være i fullstendig isolasjon når du er varetektsfengslet på grunn av bevisforspillelsesfare, se punkt 3.1.1. Det må være en «nærliggende fare» for at du kommer til å forspille bevis hvis du ikke holdes fullstendig isolert. Du kan med andre ord ikke holdes fullstendig isolert hvis varetektsfengsling i seg selv er nok til å hindre bevisforspillelse, eller hvis det er nok med delvis isolasjon.

Straffeprosessloven § 170a

På grunn av de kjente skadevirkningene ved isolasjon, skal fullstendig isolasjon ikke brukes mer enn strengt nødvendig. Både politiet og retten har ansvar for at fullstendig isolasjon bare skal vare så lenge det er tilstrekkelig grunn til det, og at isolasjonen ikke blir et uforholdsmessig inngrep. Det er særlig viktig at kriminalomsorgen, politiet og retten følger med på hvordan isolasjonen påvirker helsen din. Her har også advokaten din en viktig rolle.

Straffeprosessloven § 186 a andre ledd

Retten skal alltid sette en bestemt tidsfrist for isolasjonen. Fristen skal være så kort som mulig, og må ikke være lenger enn 2 uker. Retten skal i hver sak vurdere om fristen skal settes kortere enn 2 uker. Lengstefristen på 2 uker skal ikke virke som en automatisk frist.

Straffeprosessloven § 170 a

Fristen som settes kan forlenges med inntil 2 uker om gangen. Hvis etterforskningens art eller andre særlige omstendigheter tilsier at du kommer til å måtte fortsette å være i isolasjon etter 2 uker, kan retten sette en lengre frist, men ikke lengre enn 4 uker av gangen. Også her skal retten gjøre en grundig vurdering av om det er forholdsmessig å fortsette den fullstendige isolasjonen.

Straffeprosessloven § 186 a tredje ledd bokstav a

Det gjelder enkelte lengstefrister for isolasjon, knyttet til hvilken straffbar handling siktelsen gjelder. Hvis siktelsen gjelder en straffbar handling som kan medføre fengselsstraff i inntil 6 år, kan du maksimalt holdes isolert i 6 sammenhengende uker. Hvis siktelsen gjelder flere straffbare handlinger som samlet kan føre til en straff på mer enn 6 års fengsel, og tungtveiende hensyn gjør det nødvendig, kan du holdes isolert lenger enn 6 uker.

Straffeprosessloven § 186 a tredje ledd bokstav b

Hvis siktelsen gjelder en straffbar handling som kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 år, kan du maksimalt holdes isolert 12 sammenhengende uker. Hvis tungtveiende hensyn gjør det nødvendig, kan du likevel holdes isolert utover 12 uker. Du kan høre med advokaten din hvis du er usikker på hvilke frister som gjelder for deg.

6 Varetektsfengsling og restriksjoner hvis du er under 18 år

I denne delen skal vi gjennomgå hvilke spesielle regler som gjelder for deg som er under 18 år når du skal varetektsfengsles. Bortsett fra det vi har skrevet her, gjelder de samme reglene som du kan lese om i resten av kapittelet.

6.1 Fengslingsmøtet

Straffeprosessloven § 183 andre og tredje ledd
§ 243 jf. 83

Hvis du er pågrepet av politiet, skal du fremstilles for varetektsfengsling senest dagen etter at du er pågrepet. Politiet skal varsle barnevernet om fengslingen, og en fra barnevernet skal være med på fengslingsmøtet. Den som har foreldreansvar for deg, eller den som er vergen din, skal være varslet om fengslingsmøtet i forkant.

Straffeprosessloven § 183 tredje ledd
Barnevernloven kapittel 4

Under møtet skal personen fra barnevernet informere retten om det er behov for at du blir flyttet bort der du bor nå, til en barnevernsinstitusjon eller til fosterforeldre.

6.2 Vilkårene for varetektsfengsling

Straffeprosessloven § 184
Prop. 135 L (2010–2011) s. 171
Barnekonvensjonen artikkel 37 bokstav b

I tillegg til vilkårene som du finner i punkt 3, må det være «tvingende nødvendig» at du skal bli varetektsfengslet hvis du er under 18 år. Det betyr at du ikke skal varetektsfengsles med mindre det ikke finnes noe annet alternativ. Varetektsfengsling skal bare brukes som en siste utvei.

EMK artikkel 6 nr. 1
Straffeprosessloven § 185 andre ledd

Du kan bare varetektsfengsles i så kort tid som mulig, og ikke lenger enn to uker av gangen. Hvis du ikke løslates etter to uker, skal det holdes et nytt fengslingsmøte, hvor dommeren kan forlenge varetektsfengslingen med to uker av gangen. Det skal ikke så mye til før det blir uforholdsmessig å holde deg i varetekt når du er under 18 år, så barnevernstjenesten har ansvar for å finne alternativer til varetekt. Politiet har ansvar for å fullføre etterforskningen raskt, så du kan komme ut av varetekt raskest mulig.

6.3 Restriksjoner

Straffeprosessloven § 186 andre ledd

Hovedregelen er at du skal få lov til å få brev, telefonsamtaler og besøk av nær familie. Dommeren kan bestemme at du ikke skal det, hvis det er fare for etterforskningen og det foreligger «særlige omstendigheter». Det må altså være noe helt spesielt med saken din hvis du ikke skal få lov til å ha kontakt med nær familie.

Straffeprosessloven § 186a første ledd

Hvis du er under 18 år, skal du ikke være fullstendig isolert. Dommeren har altså ikke lov til å bestemme at du ikke skal få være sammen med andre innsatte i fengselet mens du sitter i varetekt. Dommeren kan bestemme at du ikke kan være sammen med enkelte andre innsatte i fengselet, eller at du bare kan være samme med noen få.

7 Anke

Straffeprosessloven § 377, jf. § 184 § 379

Hvis du er uenig i tingrettens avgjørelse om at du skal varetektsfengsles, kan du anke avgjørelsen. Da skal lagmannsretten ta en ny avgjørelse av om du skal varetektsfengsles. Fristen for å anke er to uker fra du fikk vite om avgjørelsen, hvis ikke en annen tidsfrist er satt.

Straffeprosessloven § 382

Det er lurt å snakke med advokaten din før du avgjør om du skal anke fengslingen. Advokaten skriver anke i saken, og har ansvar for å levere inn anken i tide hvis ikke dere avtaler noe annet. Du må sitte i varetekt til anken er avgjort.

Straffeprosessloven § 306 § 388

Hvis lagmannsretten også konkluderer med at du skal varetektsfengsles, er det veldig små muligheter til å anke videre til Høyesterett. Høyesterett kan ikke prøve bevisvurderingen til lagmannsretten, så du kan ikke anke lagmannsrettens vurderinger av hva som har og ikke har skjedd i saken. Du kan anke hvis du mener lagmannsretten har brutt saksbehandlingsregler, eller at de har tolket loven feil. Høyesterett kommer likevel bare til å behandle anken hvis de mener at anken har betydning utover bare din sak, eller andre grunner taler for at de skal slippe inn saken.

Straffeprosessloven § 377 § 382

Hvis tingretten kommer til at du skal løslates, kan politiet også anke avgjørelsen. Politiet vil som regel be om at anken deres får oppsettende virkning, som betyr at du skal sitte i varetekt i perioden fra de anker til lagmannsretten har tatt stilling til anken. Det er opp til retten å vurdere om anken skal få oppsettende virkning. Erfaringsmessig får politiet ganske ofte medhold i begjæring om oppsettende virkning, så det er sannsynlig at du blir sittende i varetekt mens du venter på ankebehandling.

8 Hva skjer etter endt varetektsfengsling?

Hvis det blir tatt ut tiltale mot deg, og du blir dømt til fengselsstraff, skal tiden du tilbrakte i varetekt trekkes fra i dommen din. Dette kalles varetektsfradrag, se punkt 8.1. Hvis det ikke blir tatt ut tiltale, eller du blir frifunnet i retten, kan du ha rett på erstatning fra staten, se punkt 8.2.

8.1 Varetektsfradrag

8.1.1 Utgangspunkt

Straffeloven § 83

Når du blir domfelt og domstolen skal utmåle straff, skal tiden du tilbrakte i varetekt trekkes fra dommen din. Det trekkes fra én dag i dommen per dag du har vært i varetekt. Hvis du har vært 40 dager i varetekt, og egentlig skulle hatt 100 dagers fengsel, skal du derfor bare sone 60 dager i fengsel.

Straffeloven § 83 andre ledd
Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) s. 377.

Man begynner å regne varetektsfradraget fra fire timer etter at du blir pågrepet. Grunnen til det er at politiet skal ha adgang til å kortvarig pågripe noen uten at det gir grunnlag for varetektsfradrag eller erstatning. Hvis du blir pågrepet klokken 10:00 på en mandag, begynner man derfor tidsregningen av hvor lenge du har vært i varetekt fra 14:00 den mandagen. Deretter regnes én dag som 24 timer, og hver påbegynte dag er en ny dag som skal gi fratrekk i dommen. Hvis du er varetektsfengslet i 25 timer, skal du ha to dagers fratrekk i dommen.

8.1.2 Ekstra fradrag for isolasjon

Hvis du har vært fullstendig isolert i hele eller deler av tiden du har sittet varetektsfengslet, skal det trekkes fra 1 ekstra dag per 2 døgn tilbrakt i fullstendig isolasjon. Hvis du er isolert i 24 timer, får du derfor ikke ekstra fradrag. Hvis du er isolert i 48 timer, får du én ekstra dag fradrag. Hver påbegynte todagersperiode gir 1 dag fradrag. Hvis du er isolert i to døgn og én time, får du derfor to dager fradrag for isolasjon. Beregningen starter fra det klokkeslettet isolasjonen startet, ikke fra midnatt det aktuelle døgnet.

Ot.prp.nr.66 (2001–2002), punkt 20.1 i merknaden til § 60

HR-2019-2048-A avsnitt 76

Det er ikke alle typer isolasjon man får fratrekk i dommen for. Isolasjon i politiarrest og fullstendig isolasjon som retten bestemmer at du skal være i er isolasjon som alltid kommer til fradrag, se punkt 5.3.2 om fullstendig isolasjon. Du skal også få fratrekk for «faktisk isolasjon» som varer i 22 timer i døgnet eller mer, som kommer av at kriminalomsorgen ikke har bemanning nok til å gi deg fellesskap eller aktivitetstilbud i mer enn to timer i døgnet. Du kan lese mer om faktisk isolasjon i kapittel 16.

HR-2018-1261-A avsnitt 27

Hvis kriminalomsorgen har fattet vedtak om at du skal være utelukket etter reglene i straffegjennomføringsloven, skal isolasjonen komme til fratrekk hvis du ikke selv var skyld i utelukkelsen. Tanken bak denne regelen er at du ikke skal kunne

oppføre deg på en måte som gjør at du blir utelukket, og få kortere straff på grunn av det. Selvvalgt isolasjon kommer heller ikke til fratrekk. Noen ganger kan det likevel være vanskelig å si om isolasjonen er selvvalgt eller ikke. Hvis du for eksempel velger å isolere deg selv fordi du er redd for en annen innsatt i fengselet, har du på en måte valgt isolasjonen selv, men samtidig ville du ikke valgt det hvis det ikke var for den andre innsatte. Høyesterett har ikke tatt stilling til om denne typen isolasjon gir rett på varetektsfradrag.

HR-2019-2048-A avsnitt 65

Ved delvis isolasjon har du ikke automatisk rett til fradrag, men retten kan ta hensyn til at du har vært delvis isolert når de bestemmer hvor lang straff du skal ha.

8.1.3 Ekstra fradrag for menneskerettsstridige kroppsvisitasjoner

HR-2024-1170-A
EMK artikkel 3

Hvis du har blitt utsatt for så mange ulovlige kroppsvisitasjoner at det utgjør en krenkelse av forbudet mot tortur og umenneskelig behandling i, skal du få ekstra varetektsfradrag for dette. Det gis én ekstra dag fratrekk for to ulovlige visitasjoner. Du kan lese mer om ulovlige kroppsvisitasjoner i kapittel 13.

8.1.4 Oversoning

Straffeprosessloven
§ 187
§ 445

Hvis du blir domfelt, men dommen mot deg er kortere enn tiden du har sittet i varetekt, skal du løslates med en gang. Du kan søke om erstatning for de dagene du har sittet varetektsfengslet som overstiger lengden på dommen din, se neste punkt om erstatning.

8.2 Erstatning ved frifinnelse

Straffeprosessloven §§ 444, 445 og 447
Forskrift om oppreisning for straffeforfølgning §§ 2 og 3

Hvis politiet henlegger saken, eller du frifinnes i retten, kan du søke om erstatning for tiden du har tilbrakt i varetekt. Det gis en standardsats per døgn tilbrakt i varetekt. Satsene er litt høyere hvis du i tillegg har vært i fullstendig isolasjon som retten har pålagt.

Straffeprosessloven
§ 446

Du har likevel ikke rett på erstatning hvis du uten rimelig grunn har latt være å forklare deg, motvirket sakens opplysning, eller gjort noe som ga politiet og domstolen grunn til å varetektsfengsle deg. Du har heller ikke rett på erstatning hvis saken din er henlagt etter straffeprosessloven § 72.

Om du ønsker en slik erstatning, kan du be om hjelp fra en advokat. Du kan finne en liste over advokater på nettsiden www.advokatenhjelperdeg.no. Eventuelt kan du kontakte SRF (Statens Sivilrettsforvaltning), som er de som betaler ut erstatningen. De har veiledningsplikt, og kan gi mer informasjon om satsene, vilkårene, og hvordan du skal søke. Kontaktinformasjonen til Statens Sivilrettsforvaltning finner du bakerst i boka. Du kan også kontakte Jussbuss, for å bli henvist til et gratis rettshjelpstiltak som kan hjelpe deg.

Kapittel 4
Opphold i varetekt

1 Innledning

Selv om du varetektsfengsles er det ikke avgjort om du er skyldig i den straffbare handlingen du er siktet for. Varetekt regnes ikke som straff, men for mange oppleves det likevel som en av de verste delene av fengselsoppholdet. Én grunn til det er all usikkerheten rundt din egen fremtid. Du vet ikke hvor lenge du blir sittende i varetekt, hva som skjer ute eller hvordan fengselet fungerer. Vi har derfor prøvd å gi en liten oversikt over hvordan tiden din i varetekt kan se ut.

2 Hvor skal du sitte i varetekt?

Straffegjennomføringsloven § 47 første ledd

Retningslinjene punkt 47.1

Når du settes inn i varetekt skal du som hovedregel bli satt i et fengsel nær hjemstedet ditt. Dette gjelder særlig om du er ung eller har barn. Hvis politiet mener at det kan gå ut over etterforskningen, kan du likevel bli plassert i et annet fengsel. Det er typisk tilfellet hvis dere er flere involverte i samme sak som sitter i varetekt i samme fengsel, og politiet er redd for at dere skal koordinere forklaringer hvis dere møtes i fengslet. Du kan også bli plassert i et annet fengsel for å være nær der advokaten din holder til.

Hvis det ikke er ledig plass i et fengsel nær hjemstedet ditt, kan det også begrunne at du blir plassert i et annet fengsel. Hvis det er tilfellet, skal kriminalomsorgen jobbe for å finne en plass nærmere hjemstedet ditt så fort som mulig.

Straffegjennomføringsloven
§ 47 andre ledd
§ 14 sjette ledd

Politiet kan flytte deg fra ett fengsel til et annet i løpet av varetektstiden hvis det er nødvendig av hensyn til etterforskningen. Du kan også midlertidig flyttes til et annet fengsel i nærheten av der du skal ha hovedforhandling.

Straffegjennomføringsloven
§§ 47 og 14 fjerde ledd
Forskrift om straffegjennomføring
§ 4-1 fjerde ledd

Hvis du ønsker å bli overført til et annet fengsel enn der du sitter, kan du søke om dette. Det kan være mange grunner til at du ønsker overføring, og fengselet plikter å behandle søknaden din. Kriminalomsorgen skal høre med politiet før de tillater overføring til et annet fengsel. Hvis politiet mener at det vil skade etter-

Retningslinjene punkt 47.2, bokstav d)

forskningen, er det liten sjanse for at du får overføring til et annet fengsel.

3 Praktisk informasjon om oppholdet i varetekt

3.1 Regler og rutiner i fengselet

Retningslinjene punkt 46.3

Fengselet er et isolert samfunn med sine egne regler og rutiner. Alle fengslene skal følge de samme lovene og reglene om straffegjennomføring. Det står likevel lite om det enkelte fengselets rutiner i selve lovverket, og rutinene og hverdagen kan variere litt fra fengsel til fengsel. Når du ankommer fengselet der du skal sitte i varetekt, skal du få informasjon om de reglene og rutinene som gjelder der. Her er det for eksempel beskrevet når det er mat og når det er mulighet til å dusje. Det er også lurt å finne ut hvilke dager du kan handle på butikken i fengselet, og hvilke rutiner det er for klesvask og sengetøyskift.

3.2 Kontakt med ansatte og andre personer i fengselet

Straffegjennomføringsloven § 46
Retningslinjene punkt 46.2 og 46.3

De ansatte i fengselet har ansvar for å gjøre det de kan for å forebygge de skadelige virkningene av varetektsfengsling. Det gjelder særlig hvis du er isolert. De skadelige virkningene av varetekt kommer gjerne av usikkerhet og mangel på menneskelig kontakt. Så raskt som mulig etter innsettelse skal du derfor få en samtale med en ansatt i fengslet, så dere kan avklare hvilke praktiske ting du har behov for å ordne. Betjentene skal være imøtekommende og hjelpe deg med det du trenger hjelp med. Ved behov kan du få en betjent som har ekstra ansvar for å følge deg opp under tiden i varetekt.

Fengselet bør ordne at du kan ha kontakt med fengselsprest, sosialtjeneste og/eller helsepersonell. Fengselet skal også høre med politiet om du kan motta besøk fra visitortjenesten, for eksempel fra Røde Kors. Dette er frivillige som besøker fengselet til bestemte tider, slik at du skal ha noen utenfor fengselet å snakke med. Ta kontakt med de ansatte i fengselet om du er interessert i å få besøk fra visitortjenesten.

3.3 Arbeid, opplæring, program og andre tiltak

Straffegjennomføringsloven § 49

Hvis du har lyst til å delta i arbeidsdrift, programmer eller andre fellesaktiviteter, skal fengselet prøve å tilrettelegge det for deg. Du har ikke plikt til å delta i aktiviteter hvis du ikke har lyst.

Forskrift om straffegjennomføring § 4-3

Fengselet kan imidlertid pålegge deg å bidra til nødvendig renhold og annet husarbeid i fengselet.

Det er ofte mulighet til å gå på skole i fengselet. Er du midt i utdanningen, eller du tror du kommer til å sitte i varetekt lenge, kan du ta kontakt med skoleavdelingen for å høre om du kan fortsette utdanningen din i fengselet. Se kapittel 11 for mer informasjon om utdanning i fengsel.

Retningslinjene til straffegjennomføringsloven § 49

Sitter du i varetekt med restriksjoner har fengselet en ekstra plikt til å tilrettelegge for aktiviteter som ikke omfattes av restriksjonen, for eksempel trening, spill og selvstudier.

3.4 Telefon, brev og besøk

Straffegjennomføringsloven § 52
Straffeprosessloven § 186

I utgangspunktet har varetektsinnsatte samme mulighet som domfelte til å ha kontakt med venner og familie via telefon, brev og besøk. Det eneste unntaket er hvis retten har bestemt at det skal være begrensninger i din kontakt med omverdenen. Du kan lese mer om når retten ilegge kontaktforbud i kapittel 3.

Hvis retten har bestemt at du skal ha kontaktforbud med omverdenen, kan du ikke ringe, skrive eller få brev, eller ha besøk av noen utenfor fengselet. Når du har kontaktforbud, kan heller ikke betjenter eller advokaten din ringe noen utenfor fengselet for deg og videreformidle beskjed.

Straffeprosessloven § 186 andre ledd

Retten kan også ha bestemt at du kan få ringe, skrive eller få brev, eller ha besøk, men at politiet skal kontrollere all kommunikasjonen. Da vil politiet lese brevene du skriver og får, og de kan nekte å utlevere brev til og fra deg. Hvis du vil ringe noen, må politiet godkjenne de du vil ringe til. Telefonsamtalene vil også kunne overhøres av politiet. Du kan søke om å motta besøk, og fengselet vil da kontakte politiet for å undersøke om besøk kan gjennomføres uten fare for etterforskningen.

Straffeprosessloven § 186 første ledd

Du har alltid rett på telefonsamtaler, brev og besøk fra advokaten din. Disse samtalene har ingen rett til å kontrollere.

3.5 Fremstilling og permisjon

Straffegjennomføringsloven § 52

De vanlige reglene om permisjon fra fengsel gjelder ikke for varetektsinnsatte. Du kan ikke få permisjon fra varetekt.

Straffegjennomføringsloven § 34
Retningslinjene punkt 46.6 og punkt 34.4.

Du kan likevel få fremstilling, som betyr at betjenter fra kriminalomsorgen eller politiet følger deg ut av fengsel og blir med deg for å gjøre det du skal utenfor fengselet. For å få fremstilling, må du vise til at du har behov for å ordne noe praktisk, eller at det er viktig for å forebygge skadevirkninger som følge av isolasjon i fengselet. Du leverer søknaden til fengselet, men det er politiet som bestemmer om du skal få fremstilling, og som har ansvaret for den praktiske gjennomføringen. Du kan bare få fremstilling hvis politiet eller kriminalomsorgen har nok folk på jobb til at noen kan følge deg ut av fengselet.

3.6 Helse

FNs konvensjon for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter artikkel 12

Straffegjennomføringsloven § 46

Selv om du er varetektsfengslet, har du samme rett på helsetjenester som resten av befolkningen. I praksis kan likevel forholdene i fengselet gjøre det vanskelig å få nødvendig helsehjelp. For eksempel kan det være ventekøer hvis det er få helsearbeidere på mange innsatte. Hvis du mener du ikke får den helsehjelpen du har krav på, kan du kontakte Pasient- og brukerombudet (POBO) for råd og veiledning. Du finner kontaktinformasjonen til POBO bakerst i boka. Du kan også lese mer om helse i fengsel i kapittel 20.

Retningslinjene punkt 51.1

Innsatte skal i utgangspunktet bruke helsetjenesten i fengsel. Hvis du har akutt behov for hjelp, kan du få det av helsetjenesten i fengselet.

Straffegjennomføringsloven § 51
Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) punkt 13.1, merknad til § 51

Som varetektsinnsatt, har du en utvidet mulighet til å bruke egen lege eller tannlege under tiden i varetekt. Du må ha «rimelig grunn» til å ville bruke din egen lege eller tannlege. Det vil typisk være aktuelt hvis du har en spesiell sykdom som legen du går til har særlig kunnskap om. Hvis legen eller tannlegen din skal gi deg medisiner, må det skje i samråd med helsetjenesten i fengselet.

Retningslinjene punkt 51.1

Legen eller tannlegen din må som utgangspunkt komme til fengselet for å behandle deg. Hvis det ikke er mulig, kan politiet gi tillatelse til at du får fremstilling for å møte legen. Det er et krav om at fremstilling i slike tilfeller er sikkerhetsmessig forsvarlig, og at politiet eller fengselet har kapasitet til å bli med deg.

3.7 Bruk av egne penger

Straffegjennomføringsloven § 50

Som varetektsinnsatt kan du bruke egne penger i fengselet så lenge det er forenlig med ro, orden og sikkerhet. Er du i fellesskap med andre innsatte, kan fengselet begrense muligheten din til å

Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) punkt 13.1, merknad til § 50

bruke egne penger. Den ene grunnen til det, er at det kan være problematisk at noen i fellesskapet kan bruke egne penger mens andre ikke kan det. Den andre grunnen er at det er uheldig for sikkerheten at store pengesummer sirkulerer i fellesskapet.

3.8 Reaksjon

Straffegjennomførings-loven §§ 40 og 52

Du må følge fengselets regler på samme måte som andre innsatte, og du kan få reaksjon hvis du bryter reglene. Du kan for eksempel miste retten til TV for en periode. Varetektstiden din kan ikke forlenges som en reaksjon. Les mer i kapittel 15 om reaksjon og kapittel 16 om isolasjon.

3.9 Klagerett

Som varetektsinnsatt har du klagerett på de vedtak som gjelder deg. Hvis du føler deg urettferdig behandlet, eller er usikker på om fengselet har behandlet deg i henhold til reglene, kan du klage. Du kan spørre om å få hjelp av de ansatte i fengselet til å skrive klagen. Du kan også spørre advokaten din om hjelp, eller ringe oss i Jussbuss for å få veiledning. Les mer i kapittel 9 om søknader og klager, og i kapittel 7 om advokathjelp.

4 Forpliktelser utenfor fengselet

4.1 Eiendeler og utgifter

Når du blir varetektsfengslet uten forvarsel, kan det typisk skape praktiske utfordringer hvis du for eksempel har kjæledyr hjemme, eller har en bil eller et hus som krever tilsyn. I tillegg kan du få problemer med å betale faste utgifter som for eksempel husleie, strøm eller avdrag på lån.

Retningslinjene punkt 46.2

Betjenter og sosialkonsulent i fengselet har ansvar for å hjelpe deg så godt de kan med den typen praktiske utfordringer. Faste utgifter har du i utgangspunktet plikt til å dekke selv, selv om du er blitt varetektsfengslet. Du kan be sosialkonsulenten i fengselet om veiledning, og hjelp til å få kontakt med NAV for å søke om sosialstønad. Les mer i kapittel 39 om rett til sosialstønad.

Hvis du ikke har kontaktforbud, kan du kontakte noen utenfor for å få hjelp med de praktiske tingene. Du kan også høre med advokaten din om han eller hun har mulighet til å hjelpe deg. Ellers kan du prøve å få fremstilling for å løse problemet selv, se punkt 3.5.

4.2 Jobb utenfor fengsel

Å bli varetektsfengslet kan skape utfordringer med din arbeidsgiver. Les mer hva om som kan skje med jobben utenfor fengselet i kapittel 40.

4.3 Ansvar for barn

Barnevernloven § 4-1
Prop. 133 L (2020–2021) punkt 10.1.2.1.

Hvis du har ansvar for barn, er det viktig at du fortest mulig kontakter noen som kan ta seg av barna mens du sitter i varetekt. Hvis barnet ditt er uten omsorg, har barnevernet plikt til å sørge for at barnet ditt blir tatt hånd om. Det kan gå ut på å plassere barnet midlertidig i et beredskapshjem. Hvis barnet ditt blir tatt vare på av familie eller venner, kan ikke barnevernet treffe den typen tiltak. Derfor er det viktig at du får noen i familien til å hjelpe deg hvis du har aleneomsorgen for barn.

Barnevernloven §§ 4-2 og 5-3
Barnevernloven § 14-1

Fengslingen er i seg selv ikke tilstrekkelig for at barnevernet tar fra deg omsorgen for barnet, men hvis du er aleneforsørger og du kan bli sittende en periode i varetekt, vil det være et tungtveiende moment. At barneverntjenesten fratar deg den daglige omsorgen for barnet ditt, betyr blant annet at barnet vil bli plassert i fosterhjem eller på institusjon. Det er barnevern- og helsenemnda som treffer avgjørelse om omsorgsovertakelse etter begjæring fra barnevernstjenesten. Du kan klage inn vedtaket til Statsforvalteren. Du kan også gå til sak i domstolen. I denne typen saker, har du krav på advokat betalt av staten, se kapittel 7 for mer informasjon om advokat betalt av staten.

Er du blitt fratatt daglig omsorg av barnevern- og helsenemnda, bør du så raskt som mulig kontakte advokat. Du kan spørre advokaten som hjelper deg med straffesaken din om hjelp, eller spørre en ansatt i fengselet om hjelp til å finne en advokat.

Kapittel 5
Dom

1 Innledning

I dette kapittelet kan du lese om hva som skjer når saken mot deg er ferdig etterforsket. Du får først en oversikt over hva politiet kan bestemme at skal skje når saken er ferdig etterforsket. Deretter kan du lese om hvordan saken din skal behandles i tingretten og hvilke regler som gjelder for anke hvis du er uenig i dommen fra tingretten. Til slutt kan du lese om hva som skjer med deg hvis du blir frikjent.

2 Hva gjør politiet når saken mot deg er ferdig etterforsket?

Når etterforskningen er ferdig, og politiet mener at de kan bevise at du er skyldig i det du er siktet for, kan de velge å reagere på ulike måter. Dette er alternativene de har:

- tiltale
- påtaleunnlatelse
- konfliktråd
- ungdomsoppfølgning i konfliktråd
- forelegg
- forenklet forelegg
- oversendelse til tingretten for tilståelsesdom

Hvis etterforskningen viser at du ikke er skyldig, eller at politiet ikke kan bevise at du er skyldig etter endt etterforskning, skal saken henlegges.

2.1 Tiltale

Straffeprosessloven § 63

Hvis politiet mener at du er skyldig i en straffbar handling, og de ønsker en strengere straffereaksjon enn bot, er det vanligste at de tar ut tiltale i saken mot deg. Tiltalebeslutningen er en formell anklage om en straffbar handling. Tiltalen blir sendt til tingretten, og er det som innleder behandling av saken i retten. Behandlingen av saken i retten kalles hovedforhandling. Du kan lese mer om hovedforhandlingen i punkt 3 i dette kapittelet.

Politiet har imidlertid andre muligheter de kan bruke istedenfor tiltale, som ikke fører til at det blir hovedforhandling i retten. Disse vil vi gjennomgå i de neste punktene.

2.2 Påtaleunnlatelse

Straffeprosessloven §§ 69 og 70
RA-1989-6 punkt III.2

Selv om du har tilstått eller politiet har bevis for at du er skyldig, kan saken avgjøres med påtaleunnlatelse istedenfor tiltale. Påtaleunnlatelse betyr at politiet konstaterer at du er skyldig, men at du likevel ikke skal få noen straff i form av for eksempel bot eller fengsel. Påtaleunnlatelse gis hvis politiet mener at det foreligger særlige forhold som tilsier at du ikke bør tiltales. Særlige forhold kan være at du er ung og dette er den første forbrytelsen du har begått, at handlingen var helt på grensen til selvforsvar, eller at man kan si at situasjonen har ført til at du har blitt straffet på en annen måte. Hvis lovbruddet er alvorlig, er det lite sannsynlig at du får påtaleunnlatelse.

Straffeprosessloven § 69 andre og tredje ledd

Politiet kan gi deg påtaleunnlatelse med vilkår om at du ikke begår en ny straffbar handling innen en prøvetid. Prøvetiden settes normalt til to år. Det kan også settes andre vilkår, som at du får plikt til å melde deg for politiet en periode, at du ikke drikker alkohol, eller at du betaler erstatning til den som er fornærmet i saken. Hvis du du bryter vilkårene, kan politiet omgjøre påtaleunnlatelsen og ta ut tiltale mot deg.

Straffeloven § 30 bokstav f Politiregisterloven §§ 40 og 41, jf. domstolloven § 55 Politiloven § 18 Straffeprosessloven § 71		Selv om du ikke må i fengsel eller betale bot når du får påtaleunnlatelse, er det fortsatt regnet som en straffereaksjon. Påtaleunnlatelse skal som hovedregel ikke oppgis i ordinær politiattest. Hvis du noen gang må oppgi uttømmende politiattest, for eksempel hvis du selv har lyst til å bli dommer eller jobbe i politiet, kommer likevel påtaleunnlatelsen til å stå der. Hvis du mener at du er uskyldig kan du kreve at det blir rettssak. Dette må du kreve innen 1 måned etter at du fikk beskjed om påtaleunnlatelsen.
		2.3 Konfliktråd
Straffeprosessloven § 71 a Konfliktrådsloven § 1		Hvis politiet mener at det er bevist at du er skyldig i det du er siktet for, kan de overføre saken til konfliktråd istedenfor å tiltale deg. Konfliktrådet sin oppgave er å legge til rette for møter mellom partene i en konflikt, så dere kan løse konflikten sammen. Prosessen med å løse konflikten kalles «gjenopprettende prosess». Prosessen i konfliktrådet kan bestå i ett møte, eller en prosess som kan vare i inntil et år.

Prop. 57 L (2013–2014) punkt 13.4 Merknad til § 71a

Vilkåret for at politiet skal kunne sende saken til konfliktråd, er at saken egner seg for det. For at saken skal egne seg, må du blant annet være motivert for behandlingen i konfliktråd, og saken kan ikke være så alvorlig at det ville være støtende at du ikke får annen type straff. Det er også et vilkår at både du og fornærmede i saken må samtykke til behandlingen i konfliktråd. Hvis du er under 18 år, må også vergen din samtykke. Det samme gjelder hvis fornærmede er under 18 år.

Møtene i konfliktråd går ut på at du møter den fornærmede ansikt til ansikt, sammen med en konfliktrådsmekler. Hvis du eller fornærmede er under 18 år, har vergene deres også rett til å være til stede.

Konfliktrådsloven §§ 17, 18 og 21

Formålet med møtet i konfliktrådet er å finne en løsning, slik at skaden kan gjøres opp ved en frivillig ordning mellom dere to. Dette kan for eksempel være at du betaler erstatning til fornærmede eller reparerer skaden. Saken er ferdig når avtalen er oppgjort. Hvis ikke meklingen mellom dere fører frem, eller du bryter avtalen, skal politiet varsles. Da kan politiet reise en vanlig straffesak mot deg. Saker som ordnes i konfliktrådet havner ikke i politiattesten din.

Politiregisterloven §§ 40 og 41

2.4 Ungdomsoppfølgning i konfliktråd

Straffeprosessloven § 71a andre ledd

Hvis politiet mener at du er skyldig i det du er siktet for, og du var mellom 15 og 18 år da lovbruddet ble begått, kan de overføre deg til ungdomsoppfølgning i konfliktrådet istedenfor å tiltale deg.

Vilkåret for at politiet skal kunne sende saken til ungdomsoppfølgning i konfliktråd, er at saken egner seg for det. For at saken skal egne seg, må du blant annet være motivert for å få oppfølgning over tid, og du må ha et behov for oppfølgningen. Hvis du har begått en veldig alvorlig handling, kan det tale mot at saken er egnet for konfliktråd. I tillegg må du og dine verger samtykke hvis du er under 18 år.

Konfliktrådsloven §§ 22 og 25 Straffeprosessloven § 71 a andre ledd

Ungdomsoppfølgning går ut på at du må delta på et møte hvor dere skal legge en plan du skal følge, og ha jevnlige møter med et oppfølgingsteam som skal hjelpe deg å følge planen. Planen kan gå ut på at du skal delta på tiltak som behandling eller kurs, la være å oppsøke bestemte personer eller la være å ta rusmidler. Konfliktrådet skal også legge til rette for gjenopprettende prosess

som beskrevet i punkt 2.3. Ungdomsoppfølgingen kan vare i alt fra 120 dager til ett år avhengig av hvor alvorlig det du har gjort er.

Straffeloven
§ 29 første ledd bokstav d
§ 30 bokstav g

Ungdomsoppfølgning ligner på straffereaksjonen ungdomsstraff, men ungdomsstraff er mer omfattende enn -oppfølgning. Derfor er det bare domstolen som kan bestemme at du skal dømmes til ungdomsstraff. For at du skal dømmes til ungdomsstraff, må politiet ta ut vanlig tiltalebeslutning, se punkt 2.1.

.

2.5 Forelegg

Straffeprosessloven
§ 255

Hvis politiet mener at du har gjort noe som bør straffes med bot, inndragning eller rettighetstap, kan de gi deg forelegg istedenfor å tiltale deg.

Straffeprosessloven
§ 256 første ledd nummer 5

Du kan velge om du vil vedta forelegget eller ikke. Å vedta forelegget betyr at du aksepterer det. Du har krav på betenkningstid, som vanligvis er fra 3 til 10 dager. Dette skal stå på forelegget. Hvis du vedtar forelegget, har det samme virkning som en dom. Hvis du ikke vedtar forelegget, kan politiet tiltale deg, og saken går til domstolen, se punkt 2.1.

Politiregisterloven § 40

Hvis du har fått en bot i forelegget, kommer det til å dukke opp på ordinær politiattest hvis boten er gitt for et lovbrudd som har en strafferamme på mer enn 6 måneder. Etter 3 år vil boten forsvinne fra vandelsattesten. Hvis forelegget går ut på at du blir ilagt varig rettighetstap, kommer det alltid til å stå på vandelsattesten.

Straffeprosessloven
§ 259
§ 260 jf. § 310

Hvis du vedtar forelegget, og angrer senere, kan du anke. Fristen for å anke er 2 uker fra du vedtar forelegget. Du har likevel bare mulighet til å anke hvis du mener saksbehandlingen til politiet var feil, at de har forstått loven feil, at lovbruddet er foreldet, eller at samtykket ditt ikke er gyldig fordi du ble presset til å vedta forelegget. Du kan altså ikke anke fordi du mener de ikke kan bevise at du har gjort den handlingen du fikk forelegg for.

2.6 Forenklet forelegg

Vegtrafikkloven § 31b
Tolloven § 16-9

Forenklet forelegg er en enda enklere utgave av forelegg, som typisk gis for små trafikklovbrudd og tollsaker. Et forenklet forelegg blir normalt gitt på stedet, men kan også sendes i posten. Det er for eksempel vanlig ved brudd på fartsgrensen som blir fanget på hastighetskamera. Hvis du ikke vedtar forelegget, kan politiet tiltale deg for lovbruddet og saken går til domstolen, se punkt 2.1. Forenklede forelegg står ikke på uttømmende politiattest.

Politiregisterloven § 41

2.7 Oversendelse til tingretten for tilståelsesdom

Straffeprosessloven § 248 § 99 § 100 første ledd

Hvis du tilstår i politiavhør, kan politiet velge å sende saken til domstolen for det som kalles «tilståelsespådømmelse». Dette er en kortere og enklere prosess enn hovedforhandling i domstolen. Det vil kun være én dommer, og politiet kommer ikke til å føre vitner for å bevise skyld. Du har krav på advokat betalt av staten hvis du kan få mer enn 6 måneders fengsel for det du har gjort, med unntak av noen saker etter vegtrafikkloven. Du kan lese mer om advokathjelp i kapittel 7.

Prop. 146 L (2020-2021) punkt 11.1

For at det skal være aktuelt med tilståelsespådømmelse, må du samtykke til det. Politiet må sende begjæring om det til retten, det kan ikke være retten sitt initiativ. I tillegg må ett av fire alternativer være oppfylt:

- Saken gjelder en straffbar handling som maksimalt kan medføre fengsel i 10 år, og du gir en «uforbeholden tilståelse». At tilståelsen er «uforbeholden» betyr at du må forklare hva som har skjedd i så stor detalj at det blir klart for dommeren at du faktisk har gjort det tiltalen gjelder og kan straffes for det. Hvis du ikke husker hva som har skjedd, kan du ikke gi en uforbeholden tilståelse.
- Du erkjenner at du er skyldig i ruspåvirket kjøring. Du trenger ikke gi en uforbeholden tilståelse, fordi det vil være enkelt å bevise hva som har skjedd.
- Du erkjenner at du er skyldig i kjøring uten førerkort. Du trenger ikke gi en uforbeholden tilståelse, fordi det vil være enkelt å bevise hva som har skjedd.
- Du erkjenner at du er skyldig i et forhold som du isolert sett ville fått bot for, og lovbruddet ellers ikke kan straffes med mer enn 2 år i fengsel. Dette er aktuelt hvis du har begått flere ulike lovbrudd, men ikke husker hendelsene godt nok til å gi en uforbeholden tilståelse om alt. Hvis hver av tingene du har gjort isolert sett er små nok til å straffes med bot, kan man ta alt med i tilståelsespådømmelsen, og bli raskt ferdig med saken.

For alle fire alternativene stilles det krav om at forklaringen eller erkjennelsen av skyld stemmer over ens med de andre opplysningene politiet har i saken.

I tillegg må dommeren mene at det er «ubetenkelig» at saken avgjøres med tilståelsesdom. Forhold som kan gjøre det betenkelig med tilståelsespådømmelse, kan blant annet være at det er en

RA-2023-2 punkt 5.1

fornærmet i saken som ikke får forklart sin historie, eller at det er tvil om at du faktisk har gjort det du tilstår å ha gjort. Siden prosessen ved tilståelsespådømmelse ikke er like grundig som hovedforhandling, må dommeren vurdere om det er forsvarlig at man likevel avgjør saken sånn.

Straffeloven § 78 bokstav f

Du skal få strafferabatt ved tilståelsesdom. Dette er begrunnet med at du skal få noe igjen for å tilstå, og at du sparer samfunnet for penger ved den enklere behandlingen for politi og domstol.

2.8 Henleggelse

Straffeprosessloven § 62 a

Henleggelse betyr at etterforskningen mot deg stoppes. Det er hovedsakelig fire grunner til at saker blir henlagt:

- Politiet kan ikke bevise at du har gjort det du er etterforsket for. Når politiet henlegger saker på dette grunnlaget, sier man at saken blir henlagt «på bevisets stilling».
- Politiet har funnet bevis for at du er uskyldig i det du er etterforsket for. Når politiet henlegger fordi de mener at du ikke kan være skyldig i det du er etterforsket for, står det i henleggelsen at «intet straffbart forhold anses bevist».
- Du er anmeldt for noe som ikke er straffbart. For eksempel kan du ha blitt anmeldt til politiet for å ikke oppfylle dine forpliktelser etter en kontrakt, men dette er ikke noe man kan straffes for.
- Politiet har ikke kapasitet til å etterforske saken. Henleggelse på grunn av kapasitet er mest sannsynlig når det er snakk om et lite alvorlig lovbrudd, og politiet ikke vet hvem som er gjerningspersonen. Sykkeltyverier blir typisk henlagt på grunn av kapasitet.

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 6 nr. 1

Straffeprosessloven § 59a
RA-1996-2 punkt VI.2

Politiet har egne koder i sine interne systemer, og disse kalles henleggelseskoder. Uansett hvilken henleggelseskode politiet bruker, skal du anses som uskyldig hvis saken blir henlagt. Noen føler seg likevel fortsatt litt mistenkt hvis saken blir henlagt på koden «bevisets stilling» istedenfor «intet straffbart forhold anses bevist». Det er derfor mulig å klage hvis du er misfornøyd med henleggelseskoden. Klagefristen er på tre uker.

Straffeprosessloven § 74 første ledd
§ 75 andre ledd

Politiet kan på eget initiativ, eller etter klage fra en eventuell fornærmet i saken, omgjøre avgjørelsen om å henlegge innen tre måneder etter henleggelsen. Etter tre måneder kan henleggelsen bare omgjøres hvis politiet finner nye bevis «av vekt».

3 Hovedforhandling i tingretten

Straffeprosessloven §§ 5 og 63

Hvis politiet tar ut tiltale mot deg, skal saken behandles i tingretten. Møtet i retten der domstolen avgjør om du er skyldig, og eventuelt hva slags straff du skal ha, kalles hovedforhandlingen. Det er dette som er selve rettssaken. I dette punktet får du praktisk informasjon om hovedforhandlingen.

3.1 Rett til advokat

Straffeprosessloven § 96
§ 100 første ledd

Du har rett på advokat betalt av staten i hovedforhandling. Det gjelder likevel ikke hvis saken mot deg gjelder kjøring i ruspåvirket tilstand, kjøring uten førerkort, eller hvis saken bare gjelder forelegg eller inndragning.

Straffeprosessloven § 95 fjerde ledd

Advokaten som representerer deg i straffesaken, kalles din «forsvarer». Hvis det er flere tiltalte i saken, skal dere som utgangspunkt ha hver deres forsvarer.

Du kan lese mer om rett til advokat i kapittel 7.

3.2 Rett til tolk

EMK artikkel 6 nr. 3 bokstav a og e
Tolkeloven §§ 6, 14 og 15
Tolkeforskriften § 4

Hvis du ikke forstår norsk, eller ikke kan snakke norsk, har du rett til at staten betaler for en tolk som kan være til stede under rettssaken. Dette gjelder også deg som er hørselshemmet. Tolken har taushetsplikt om det som kommer frem i hovedforhandlingen, og skal være upartisk i saken. Tolken skal oversette nøyaktig det som blir sagt, og ikke endre, holde tilbake eller legge til innhold. Hvis det ikke er oppnevnt tolk til hovedforhandlingen, kan du be forsvareren din om å be om det.

3.3 Hvilke krav stilles til deg i hovedforhandling?

Straffeprosessloven § 85 og § 280

Du plikter å møte opp til hovedforhandlingen, og være der frem til dommen er avsagt. Retten er ganske formell, så det er lurt å gjøre et godt inntrykk ved å kle seg og oppføre seg på en ryddig måte. Det er også en fordel for saken din om du er rolig, saklig og høflig underveis i hovedforhandlingen.

Straffeprosessloven § 90

Du plikter å svare på spørsmål om navn, fødselsdato, hvor du bor og hva du jobber med. Utenom det, plikter du ikke å forklare deg, eller på noen annen måte bidra til at saken mot deg blir opplyst. Hvis du ønsker å forklare deg, har du rett til det, se punkt 3.5 om forklaringen din.

3.4 Gangen i hovedforhandling

Straffeprosessloven §§ 278 og 305

Hovedforhandlingen er muntlig. Det vil si at retten bare skal ta hensyn til det som sies og legges frem under hovedforhandlingen.

Hovedforhandlingen starter ved at dommeren presenterer seg selv og de andre som er til stede, og avklarer om han eller hun er habil til å føre saken.

Straffeprosessloven § 276 første og andre ledd

I tillegg til dommeren, vil det som utgangspunkt være to meddommere i saken. Meddommerne skal representere «mannen i gata», og de vil vanligvis ikke være jurister. Hvis straffesaken gjelder et lite alvorlig forhold, kan retten settes uten meddommere. Hvis saken din er særlig omfattende eller andre særlige grunner tilsier det, kan domstolens leder bestemme at retten skal bestå av to fagdommere og tre meddommere. Dette kalles «forsterket rett». Særlige grunner kan for eksempel være at saken din er spesielt komplisert eller at den har fått stor offentlig interesse.

Straffeprosessloven § 289 første ledd § 252 § 271a første ledd

Så kommer dommeren eller aktor til å lese opp tiltalebeslutningen. Tiltalebeslutningen skal blant annet inneholde opplysninger om hvilke lovbrudd politiet mener du har gjort, og hvor, når og hvordan dette skal ha skjedd. Dommeren spør om du erkjenner deg skyldig i tiltalebeslutningen. Når du har svart, skal dommeren forklare hva som skal skje videre, og oppfordre deg til å følge godt med underveis i hovedforhandlingen.

Straffeprosessloven § 289 andre og tredje ledd

Så skal aktor holde et innledningsforedrag. Aktor er den som representerer saken for politiet. I innledningsforedraget skal aktor forklare hva som er grunnen til at du er tiltalt, og hvilke bevis politiet kommer til å legge frem. Når aktor er ferdig med innledningsforedraget, kan forsvareren din komme med noen korte kommentarer til det politiet har sagt så langt, hvis det er behov for det.

Straffeprosessloven § 303 § 284 § 245 andre ledd

Etter innledningsforedraget, skal bevisene legges frem. Etter hvert vitne og skriftlig bevis har du mulighet til å uttale deg hvis du vil det. Du har som utgangspunkt rett til å være til stede under hele bevisførselen, men i noen tilfeller kan du vises ut av salen når andre tiltalte, fornærmede eller vitner forklarer seg. Du skal i så fall få gjenfortalt hva som skjedde mens du var ute.

Straffeprosessloven § 289a

Først i bevisførselen skal retten høre forklaringer. Du skal forklare deg først, med mindre fornærmede i saken har bistandsadvokat.

I så fall skal fornærmede forklare seg først. Du kan lese mer om forklaringen din i punkt 3.5.

Straffeprosessloven § 302

Bevisførselen avsluttes med realbevis. Realbevis er alle bevis som ikke er forklaringer. Det kan for eksempel være utskrift av meldinger sendt mellom deg og fornærmede, en del fra dagboken din, videoer, ting eller personer.

Straffeprosessloven § 304 § 55

Når bevisførselen er ferdig, skal først aktor og så forsvareren din holde prosedyre. Prosedyrene oppsummerer saken ut ifra bevisene som har kommet frem i retten. Forsvarerens oppgave er å få frem alt som taler til din fordel. Aktor sin oppgave er å få frem både det som taler til din fordel, og det som taler til din ulempe. Når aktor og forsvarer er ferdige, får du mulighet til å komme med en avsluttende bemerkning.

3.5 Forklaringen din

EMK artikkel 6 nr. 1 FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 14 nr. 3 bokstav g

Du har ikke plikt til å forklare deg for retten. Du har rett til å ikke si noe som bidrar til at du blir domfelt. Samtidig har du som tiltalt rett til å forklare din side av saken til retten hvis du ønsker det. Det er altså helt opp til deg om du skal forklare deg eller ikke. Ofte kan det være lurt å forklare sin side av saken, men ikke alltid. Hvorvidt det er lurt å forklare seg eller ikke, avhenger blant annet av hvor mye bevis politiet har lagt frem, hva du står tiltalt for og hva du har sagt tidligere. Før hovedforhandling, bør du og forsvareren din diskutere grundig hva du skal si og ikke si i hovedforhandlingen.

Straffeprosessloven § 91 første ledd

Hvis du velger å forklare deg, kommer dommeren til å oppfordre deg til å forklare deg sant. Det betyr ikke at det er straffbart å lyve, det er bare en oppfordring. Det er likevel skadelig for troverdigheten din hvis du blir avslørt i løgn, så det kan være lurt å fortelle sannheten.

Straffeprosessloven § 91 andre ledd § 92 første ledd

Først kommer dommeren til å be deg forklare deg fritt om det du er tiltalt for. Du skal få mulighet til å forklare mest mulig sammenhengende. Du skal også få mulighet til å snakke om de hendelsene mistanken bygger på, og argumentere for at du ikke er skyldig. Etter at du har forklart deg fritt, og dommeren har stilt de spørsmålene han eller hun har, kommer aktor, og så forsvareren din til å stille deg spørsmål. Hvis fornærmede har bistandsadvokat, kan bistandsadvokaten stille deg spørsmål.

Straffeprosessloven § 92 andre ledd

Det kan være ubehagelig å bli kryssforhørt i retten, men det er viktig at du holder deg saklig og rolig og svarer så godt du kan på

spørsmål. Hvis du ikke husker eller vet svaret, så bør du si at du ikke husker eller vet. Ingen som avhører deg har lov til å bruke løfter, trusler eller tvang. Formålet med avhørene skal ikke være å slite deg ut. Hvis du skal forklare deg veldig lenge, har du krav på vanlige måltider og pauser.

Straffeprosessloven § 290

Hvis du har en annen forklaring i retten enn den du har hatt i politiavhør eller fengslingsmøte, kan aktor konfrontere deg med din tidligere forklaring, og lese opp denne i retten. Derfor er det viktig å være nøye med hva du sier og hva som blir skrevet ned når du avgir forklaring til politiet eller i fengslingsmøtet. Les mer i kapitlene 1 til 3 om politiavhør, arrestasjon, fengslingsmøte og varetektsfengsling.

3.6 Dommen

Straffeprosessloven § 31
§ 35 andre ledd

Etter at hovedforhandlingen er ferdig, trekker dommerne seg tilbake for å diskutere om du skal dømmes eller frifinnes, og hvilken straff du eventuelt skal få. Fagdommeren og de to meddommerne avgjør skyldspørsmålet sammen. Det må være flertall for å dømme deg. Hvis to av tre dommere mener at du ikke er skyldig, blir du frifunnet.

Rt. 2005 s. 1353 avsnitt 14

For at du skal bli dømt, må dommerne mene at det er bevist utover enhver rimelig tvil at du har gjort det du er tiltalt for. Hvis det finnes rimelig og fornuftig tvil om at du er skyldig når man ser på alle bevisene samlet, så skal tvilen komme deg til gode.

Straffeprosessloven § 42
HR-2016-1461-A avsnitt 14

Dommen skal avsies så fort som mulig etter at hovedforhandling er ferdig, og aller helst med én gang. Grunnen til det er både at du skal slippe å vente lenge, men også at man tenker at det er mer sannsynlig at resultatet blir riktig når dommerne har saken friskt i minne. Hvor fort det går å avsi dommen kan likevel variere fra at dommen blir avsagt samme dag, til at det tar flere dager, uker eller måneder. Det kommer an på hvor komplisert og omfattende saken er. I saker som ikke er spesielt kompliserte, er det vanlig at dommen faller i løpet av et par dager.

Det stilles mange krav til hva dommen skal inneholde, fordi det skal være lett for det å forstå hvorfor du ble dømt eller frifunnet. Dommen skal inneholde følgende:

Straffeprosessloven §§ 39, 40 og 41

- en kort fremstilling av hva saken gjelder og de krav som er gjort gjeldende.
- hvilke saksforhold retten har funnet bevist. Det betyr at retten skal fortelle hva de mener har skjedd i saken, og hvilke beviser de bruker til å komme til den konklusjonen.
- hvilken bestemmelse i straffeloven du dømmes etter hvis du finnes skyldig
- hvilke grunner som gjorde at du ikke ble dømt hvis du frifinnes
- hvor lang straff du skal ha, og grunnen til at retten setter den straffen de gjør
- om dommen er enstemmig, eller om det er noen dommere som var uenige. I så fall skal det stå hvilke dommere som var uenige, og hvilke punkter uenigheten gjelder.

Straffeprosessloven § 43

Dommen skal forkynnes for deg. Forkynnelsen skjer typisk i et nytt rettsmøte, hvor dommen blir lest opp eller gjenfortalt. Ankefristen løper fra tidspunktet for forkynnelse. Dette gjelder enten du møter opp eller ikke.

Når du får dommen forkynt for deg, får du tre alternativer:

- du kan vedta (akseptere) dommen
- du kan anke dommen på stedet
- du kan ta 14 dagers betenkningstid

Straffeprosessloven § 313

Det er ofte lurt å ta betenkningstid, og diskutere med forsvareren din eller andre om du skal anke dommen. Forsvareren din skal gi deg råd om dommen var mild eller streng, og om du har noe å vinne eller tape på å anke.

4 Anke

Hvis du er misfornøyd med dommen, kan du anke. Når dommen din er avsagt i tingretten, anker du til lagmannsretten. Hvis du er uenig i resultatet i lagmannsretten, kan du i noen tilfeller anke videre til Høyesterett.

4.1 Anke til lagmannsretten

Straffeprosessloven § 306 § 310

Både du og politiet har rett til å anke hvis dere er uenige i dommen. Du kan likevel ikke anke hvis du allerede har vedtatt dommen eller ankefristen har gått ut. Ankefristen er 2 uker. Fristen løper fra den dagen dommen blir forkynt.

4.1.1 Ankeerklæringen

Hvis du har forsvarer, er det er vanlig at forsvareren din skriver anken. Det er likevel greit at du vet litt om hva man kan anke over, så du kan tenke over hva i dommen du er uenig i.

Straffeprosessloven § 314 andre ledd

I ankeerklæringen må man spesifisere hva man anker over. Det finnes fire ulike ankegrunner:

- Bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet. Hvis man anker over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, er man uenig i rettens vurdering av om bevisene i saken tilsier du er skyldig. Hvis du mener du ikke har gjort det dommen sier at du har gjort, er dette riktig ankegrunn
- Lovanvendelsen under skyldspørsmålet. «Lovanvendelsen» betyr hvordan retten tolket og brukte loven. Da kan det blant annet være spørsmål om handlingen du har begått er lovlig eller ulovlig. For eksempel har det vært mye oppmerksomhet rundt noen rettssaker om personer som har kjørt Segway mens de har vært påvirket av alkohol. Partene var enige om at tiltalte hadde kjørt Segway og vært påvirket, men de var uenige i om det er ulovlig å kjøre Segway i alkoholpåvirket tilstand. Derfor ble det anket over lovanvendelsen, og ikke over bevisbedømmelsen

HR-2016-2228-A

- Saksbehandlingen. Hvis man anker over saksbehandlingen, betyr det at man mener at noen har brutt reglene for hvordan behandlingen i tingretten skal skje. For eksempel kan du mene at dommeren var inhabil, altså at dommeren hadde en personlig tilknytning til saken som gjorde at han eller hun var partisk. Andre saksbehandlingsfeil kan være at du ikke fikk uttalt din side av saken, at du ikke fikk lov til å føre de vitnene eller bevisene du ba om, eller at det ikke var meddommere i saken mens det skulle vært det. Det er bare de saksbehandlingsfeilene som kan ha hatt en innvirkning på dommen som kan føre til at du får medhold i anken

Straffeprosessloven § 343

- Straffutmålingen. Hvis du er enig i at du skal dømmes, men mener at retten har gitt deg for streng straff, kan du anke over utmålingen av straffen

Straffeprosessloven §§ 331 og 342

Du kan anke over én eller flere ankegrunner. Hvis du er tiltalt for flere forskjellige lovbrudd, kan du anke over ett eller flere lovbrudd, og du kan vise til ulike ankegrunner for de ulike lovbruddene. Det viktige er at man presiserer hva det er man anker over. Det er fordi lagmannsretten som hovedregel bare kan

behandle de delene av dommen, og de ankegrunnene du har vist til i ankeerklæringen.

4.1.2 Hva skjer når lagmannsretten får anken?

Straffeprosessloven § 306

Alle dommer kan ankes. Det er imidlertid ikke alle anker lagmannsretten er nødt til å behandle med rettssak. Når lagmannsretten får en ankeerklæring, skal tre dommere bestemme hva som skal skje med anken. De har disse fire mulighetene:

Straffeprosessloven §§ 318 og 319

- Avvise anken. Lagmannsretten kan avvise anken hvis den kommer etter ankefristen, eller hvis ankeerklæringen ikke oppfyller lovens krav. Hvis anken blir avvist, blir tingrettens dom stående.

Straffeprosessloven § 321

- Nekte anken fremmet. Dette kalles ofte «siling» eller «ankesiling». Det er ganske vanlig at anker blir silt, så vi har skrevet litt mer om dette under neste punkt.

Straffeprosessloven § 322

- Avgjøre anken uten ankebehandling. Lagmannsretten kan oppheve tingrettens dom, bare basert på å ha lest dommen fra tingretten og anken. Dette kan de typisk gjøre hvis de mener at det er klart at dommen til tingretten var feil. Hvis de gjør det, må politiet reise ny tiltale mot deg, og så blir det ny hovedforhandling i tingretten.

Straffeprosessloven § 325

- Henvise anken til behandling. Dette betyr at de slipper anken inn til behandling i lagmannsretten. Ankebehandling i lagmannsretten foregår på nesten samme måte som hovedforhandling i tingretten. Du kan lese i punkt 4.1.4 om behandlingen i lagmannsretten.

4.1.3 Ankenekt / «ankesiling»

Straffeprosessloven § 321

Hvis dommen bare gjelder bot, inndragning eller rettighetstap, skal lagmannsretten som hovedregel nekte anken fremmet.

Alle andre anker over dom skal bare nektes fremmet hvis lagmannsretten mener det er «klart» at saken ikke vil få et annet resultat i lagmannsretten. Det er ganske mange anker som siles etter denne regelen, og det er mange som mener at lagmannsretten siler for mange anker.

Hvis lagmannsretten nekter anken, blir tingrettens dom stående.

SP artikkel 14 nr. 5

Hvis du får nektet saken din tatt opp til ankebehandling, har du krav på å få en begrunnelse for dette. Begrunnelsen skal være så tydelig at du forstår at lagmannsretten har gjort en «reell over-

prøving» av saken. Det betyr at lagmannsretten må vise at de har forstått hva du mener er feil i tingrettens behandling, og forklare hvorfor de ikke er enige.

4.1.4 Ankeforhandling i lagmannsretten

Straffeprosessloven § 327

Rettssak i tingretten heter hovedforhandling. Rettssak i lagmannsretten kalles ankeforhandling. Når vi snakker om «ankeforhandling» i dette kapittelet, betyr det altså rettssaken i lagmannsretten. Ankeforhandlingen er ganske lik som hovedforhandlingen i tingretten. I dette punktet kan du lese om det som er spesifikt for behandlingen i lagmannsretten.

Straffeprosessloven § 328

Selv om du ikke hadde forsvarer i tingretten, skal du alltid ha forsvarer betalt av staten når saken skal behandles i lagmannsretten.

Straffeprosessloven § 332
Domstolloven § 12

Lagmannsretten kan enten settes med tre fagdommere, eller med to fagdommere og fem meddommere, avhengig av hva det ankes over og hvor alvorlig straffen mot deg kan bli.

Ellers kommer ankeforhandlingen til å skille seg fra hovedforhandlingen avhengig av hva det er anket over. Hvis det er anket over bevisvurderingen av hele dommen, må man ha en full ny gjennomgang av hele bevisførselen, og da blir ankeforhandlingen ganske lik som hovedforhandlingen. Hvis det derimot bare er anket over bevisvurderingen av enkelte hendelser, kan man ha ny bevisførsel hvor man bare belyser de hendelsene. Da blir behandlingen i lagmannsretten kortere enn den i tingretten.

Straffeprosessloven § 334 første punktum

Hvis det bare er anket over lovanvendelsen eller saksbehandlingsfeil, blir du vanligvis ikke innkalt til ankeforhandling. Da kommer forsvareren din til å møte og presentere ditt syn.

4.2 Anke til Høyesterett

Straffeprosessloven § 306 første ledd

Saker som er avgjort av lagmannsretten kan ankes til Høyesterett. Det er imidlertid enda færre anker som blir sluppet inn til behandling i Høyesterett enn i lagmannsretten. Det er også færre grunner man kan anke over.

Straffeprosessloven § 306 andre ledd

Du kan ikke anke til Høyesterett over bevisvurderingen av skyldspørsmålet. Skyldspørsmålet blir derfor endelig avgjort av lagmannsretten.

Straffeprosessloven § 323

Høyesterett behandler bare anker over lovanvendelse, saksbehandling og straffutmåling. Selv om anken din gjelder en av disse tre grunnene, er det ikke sikkert at anken slipper inn til behandling i Høyesterett. Høyesterett behandler stort sett bare saker hvis de mener at spørsmålet det er anket over har betydning utover din sak. Det betyr at det må være et spørsmål som kan dukke opp i andre saker også, og som det er viktig for mange at Høyesterett avklarer.

Straffeprosessloven § 334 andre ledd § 340

Hvis anken blir sluppet inn til behandling i Høyesterett, blir du ikke innkalt til ankeforhandlingen. Det vil heller ikke føres vitner. Det er vanligvis bare advokater og eventuelt sakkyndige som får lov til å møte for Høyesterett. Hvis du ønsker å være til stede, kan du sitte på en av tilskuerplassene.

5 Den europeiske menneskerettighetsdomstol

EMK artikkel 35

Hvis du mener at behandlingen for domstolene eller resultatet i saken din på en eller annen måte krenker menneskerettighetene dine, kan du klage saken inn for Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) i Strasbourg. Dette er ikke en ankemulighet på samme måte som lagmannsretten og Høyesterett, fordi EMD ikke kan dømme deg eller frikjenne deg. Det eneste EMD kan gjøre er å konstatere at det har skjedd en krenkelse av dine menneskerettigheter i behandlingen av saken eller dommen.

Før du klager saken inn til EMD, må du ha uttømt de ankemulighetene du har i Norge. Det betyr at du må ha prøvd å anke til lagmannsretten og Høyesterett.

Dommen din blir rettskraftig selv om du klager inn saken til EMD. Det utsetter ikke soningsstart. Du kan klage til EMD mens du sitter på soning. Frist for innsendelse av klage er seks måneder etter at dommen din er blitt rettskraftig. Du finner mer informasjon om EMD i kapittel 41.

6 Hva skjer hvis du blir frikjent eller domfelt til annen straff enn fengsel?

Straffeprosessloven § 187 andre ledd

Hvis du blir frikjent i tingretten, lagmannsretten eller Høyesterett, og du sitter i varetekt, skal du som hovedregel løslates med en gang. Det samme gjelder hvis du bare ble idømt bot, betinget fengselsstraff eller samfunnsstraff.

Rt. 2013 s. 836 avsnitt 14-16

Hvis den frifinnende dommen blir avsagt i tingretten eller lagmannsretten, og politiet ber om det, kan retten likevel bestemme at du skal bli sittende i varetekt. Vilkårene for det, er at politiet anker rett etter at dommen faller, og særlige grunner taler for at du fortsatt skal være varetektsfengslet. I tillegg må de alminnelige vilkårene for varetektsfengsling være oppfylt. Du kan lese mer om disse vilkårene i kapittel 3 om fengslingsmøte og varetektsfengsling. Avgjørelsen om å holde deg fortsatt varetektsfengslet kan ankes. Du kan høre med forsvareren din om dette. Hvis du blir frifunnet i Høyesterett, skal du alltid løslates med en gang.

Når du blir frikjent, kan du søke om erstatning for uberettiget straffeforfølgning. Dette kan du lese litt om i kapittel 3.

Kapittel 6
Soning

1 Innledning

Hvis du har blitt dømt til fengselsstraff, er det fint å vite litt om når og hvor du skal starte soningen din. Det finner du informasjon om i dette kapittelet. Du får også informasjon om bøtesoning, som er soningen du må gjennomføre hvis du ikke betaler en bot. I tillegg finner du informasjon om noen andre straffetyper enn fengsel, nemlig samfunnsstraff og bøtetjeneste.

2 Når starter soningen?

2.1 For deg som sitter i varetekt når dommen faller

Hvis du sitter i varetekt og blir dømt til en ubetinget fengselsstraff som er lengre enn tiden du har sittet i varetekt, er det vanlig at du går direkte over på soning av straffen, uten å slippe ut av fengsel mellom varetekt og soning. En praktisk forskjell på varetekt og soning, er at det er politiet som har myndigheten over deg mens du sitter i varetekt, og kriminalomsorgen som har myndigheten over deg når du soner.

Straffeprosessloven §§ 452 og 455
Forskrift om innkalling og utsettelse ved fullbyrding av straff (Forskrift om fullbyrdelse av straff) § 1

Straffeprosessloven § 50 første ledd

Straffegjennomførings-loven § 52

Myndigheten går fra politiet til kriminalomsorgen når kriminal-omsorgen får «fullbyrdelsesordre» fra politiet. Det er da soningen starter. Politiet sender fullbyrdelsesordren med én gang dommen er rettskraftig. Dommen blir rettskraftig når den er vedtatt, altså akseptert, av både deg og politiet, eller når ankefristen har gått ut og verken du eller politiet har anket dommen. Ankefristen er på to uker. Det kan derfor ta opptil to uker fra dommen faller til du blir overført fra varetekt til soning. I denne perioden kan ikke fengselet bestemme om du for eksempel skal få permisjon, overføring til et annet fengsel eller lignende. Tiden du sitter i varetekt mens du venter på at soningen du skal starte, skal trekkes fra i beregningen av soningstiden din, se punkt 4.3.1.2 om dette.

2.2 For deg som er på frifot når dommen faller

2.2.1 Soningsinnkalling

Straffeprosessloven §§ 452 og 455

Forskrift om fullbyrdelse av straff § 2

Hvis du er på frifot når dommen mot deg faller, skal kriminalomsorgen innkalle deg til soning så snart som mulig etter at fullbyrdingsordre er mottatt fra politiet. Politiet sender fullbyrdelsesordren med én gang dommen er rettskraftig. Dommen blir rettskraftig når den er vedtatt, altså akseptert, av både deg og politiet, eller når ankefristen har gått ut og verken du eller politiet har anket dommen. Ankefristen er på to uker.

Forskrift om fullbyrdelse av straff § 3

Innkallelse skal altså sendes «så snart som mulig» etter mottatt fullbyrdelsesordre. Du skal normalt starte soning innen 60 dager etter at kriminalomsorgen mottok fullbyrdelsesordre fra politiet. Noen ganger kan det være soningskø. Da kan det ta litt tid før du blir innkalt. Det skal være minst tre uker fra du mottar innkalling til soningen din starter, så du rekker å ordne med praktiske ting.

Forskrift om fullbyrdelse av straff § 2 andre ledd

Innkallingen skal være skriftlig og inneholde informasjon om hvilket fengsel, og på hvilken dato og klokkeslett du skal møte til soning. Vedlagt i brevet med soningsinnkallingen, finner du også en svarslipp. Du må skrive under og sende svarslippen tilbake innen en uke. Du kan også ta kontakt med kriminalomsorgen, for eksempel per telefon, epost eller brev. Du finner kontaktinformasjon bakerst i boken eller på www.kriminalomsorgen.no

2.2.2 Hva skjer hvis du ikke svarer på soningsinnkalling eller møter til soning?

Forskrift om fullbyrdelse av straff § 2 sjette ledd

Hvis du ikke svarer på svarslippen til soningsinnkallingen eller kontakter kriminalomsorgen på en annen måte, vil du bli etterlyst av politiet. Da kan politiet hente deg uten forvarsel, uansett hvor du er.

Dette gjelder også hvis du ikke har fått soningsinnkallingen, for eksempel fordi du har flyttet. Du har ansvar for at kriminalomsorgen kan nå deg. Hvis du er usikker, bør du ringe kriminalomsorgen og forsikre deg om at de har rett adresse, og høre om innkalling har blitt sendt.

Straffeprosessloven § 461
Straffeloven § 161

Om du ikke møter til fastsatt tidspunkt, vil du også bli etterlyst av politiet. Politiet vil hente deg uten forvarsel, uansett hvor du er. Det er straffbart å ikke møte til soning, så du kan risikere å få en ny dom for å ikke ha møtt opp.

Straffegjennomførings-loven § 40 syvende ledd

Det er veldig viktig å møte til soningen til fastsatt tidspunkt, altså til helt riktig klokkeslett. Hvis du ikke møter til rett tid, eller ikke møter i det hele tatt og politiet må hente deg, kan det få konsekvenser for deg under soningen. Det kommer til å bli notert ned i fengselets journaler, og det kan bli vektlagt når fengselet skal vurdere om det er sikkerhetsmessig forsvarlig å gi det permisjoner, overføring til lavsikkerhetsfengsel og lignende. Dette gjelder selv om du bare kommer noen timer for sent. Hvis du skjønner at du kommer til å bli sen, må du ringe fengselet du skal møte i og si ifra.

2.3 Foregrepen soning

Straffeprosessloven § 453

Du kan søke om å begynne på soningen før dommen mot deg er rettskraftig. Det kalles foregrepen soning. Det kan være aktuelt hvis du for eksempel har blitt domfelt, men har anket over straffe-utmålingen, og dommen mot deg derfor ikke er rettskraftig. Da kan det være fint å komme i gang med soningen, heller enn å vente lenge på soningsinnkallelse eller dom.

NUT 1969:3 Spesielle motiver, punkt I, niende del til § 431 [lovens § 453]

Vilkårene for å få foregrepen soning er at du ber om det, og at politiet mener at det er hensiktsmessig og ubetenkelig. Å starte soningen kan for eksempel være hensiktsmessig hvis du er på frifot, ikke har jobb, og det ikke er praktisk for deg å søke ny jobb før du uansett skal inn til soning.

Når politiet skal vurdere om det er ubetenkelig at du får foregrepen soning, må de vurdere om det er en mulighet at du kan komme til å bli frifunnet i ankerunden, at straffen din blir satt ned eller betinget eller at du istedenfor fengselsstraff kan få sam-funnsstraff eller ungdomsstraff. Det kan også være betenkelig med overføring til soning hvis det er sikkerhetsgrunner til at du er i varetekt som ikke kan ivaretas hvis du blir overført til vanlig soning.

2.4 Soningsutsettelse

I visse tilfeller kan du få utsatt soningen. Soningen faller ikke bort, du starter bare soningen senere. Dette er noe du må søke om. Det er viktig å søke i god tid før soningen starter. Hvis du ikke får svar på søknaden om soningsutsettelse før soningen skal starte, må du likevel møte opp. Les mer i punkt 2.2.2 om hva som skjer hvis du ikke møter opp til soning.

2.4.1 Soningsutsettelse på grunn av helse

Straffeprosessloven § 459 første ledd

Hvis du ikke er i stand til å gjennomføre straffen på grunn av egen helsetilstand, kan du søke om utsettelse av soningen.

Hvis du er utilregnelig som følge av en sterkt avvikende sinnstilstand, eller helsetilstanden din gjør det «utilrådelig» at du starter soningen på det fastsatte tidspunktet, har du rett på utsatt soning. At det må være «utilrådelig», betyr at det må være en dokumentert risiko for at soningen gjør deg syk, eller gjør allerede eksisterende sykdommer verre. Det er ikke nok at det vil være ubehagelig å sone, og heller ikke at det kan være uheldig for bedringen din. Det skal altså veldig mye til for å oppfylle vilkåret om «utilrådelighet».

Det er nødvendig å gå til en psykolog eller lege og få en erklæring på at helsetilstanden din er svært dårlig. Du kan også få en uttalelse fra helsepersonell om at du er soningsudyktig. Å bli erklært soningsudyktig er ikke et vilkår for å få soningsutsettelse, men det vil være et tungtveiende moment i vurderingen av om det er utilrådelig at du starter soningen til oppsatt tid.

Helsepersonell kan gi råd, men de kan ikke bestemme at du skal få soningsutsettelse. Det er kriminalomsorgen som tar endelig stilling til om det er utilrådelig at soningen skal starte på det fastsatte tidspunktet.

Du kan ikke få soningsutsettelse hvis du allerede har begynt å sone dommen. Hvis du mener at du har så store helsemessige problemer at videre soning er utilrådelig, kan du søke om straffavbrudd, løslatelse på halvtid eller benådning. Se kapittel 22 om straffavbrudd, kapittel 33 om prøveløslatelse, og kapittel 23 om benådning.

2.4.2 Andre grunner som gir rett på soningsutsettelse

Forskrift om fullbyrdelse av straff § 6 tredje ledd

Du har rett på soningsutsettelse hvis du er gravid og har termin før du kan løslates, eller medisinske grunner taler for å utsette soning. Det samme gjelder hvis det er mindre enn 9 måneder siden du fødte et barn. Selv om du har krav på utsettelse i disse tilfellene, må du må sende en søknad til fengselet hvis du ønsker å utsette soningen. Du kan også begynne soningen hvis du ønsker det.

Straffeprosessloven § 458
Forskrift om fullbyrdelse av straff § 6 første ledd

Hvis domstolen eller politiet har anbefalt at du får benådning, skal du ikke starte soningen før benådningssøknaden er behandlet. Hvis du søker om benådning uten slik anbefaling, kan kriminalomsorgen gi deg soningsutsettelse til søknaden er behandlet, men du har ikke krav på det. Du kan lese mer om benådning i kapittel 23.

2.4.3 Andre grunner som kan gi soningsutsettelse

Straffeprosessloven § 459 annet ledd
Forskrift om fullbyrdelse av straff § 7

Hvis du skal søke om soningsutsettelse i andre tilfeller enn de vi har nevnt over, kreves det "vektige grunner" for utsettelse. Dette kan være aktuelt hvis du er i en helt ekstraordinær situasjon, som kan ramme deg spesielt hardt hvis du skal sone dommen du har fått. Soningsutsettelse i tilfellene nevnt i dette punktet er ikke noe du har krav på. Det vurderes i hvert enkelt tilfelle om utsettelse skal gis. Erfaringsmessig skal det svært mye til for å få soningsutsettelse.

Rundskriv G-2010-2

Vektige grunner kan for eksempel være at du er under utdanning og skal fullføre en eksamen, eller at du er aleneforsørger og må ordne tilsyn for barna. Også arbeid og økonomi kan være grunner du kan vise til.

Forskrift om fullbyrdelse av straff § 8

Hvis du tjenestegjør i forsvaret, eller skal møte til militærtjeneste innenfor soningstiden, bør soning av subsidiær fengselsstraff eller kortere fengselsstraff enn 90 dager tilpasses sånn at det ikke oppstår vesentlige ulemper for den militære tjenesten hvis det er mulig.

2.4.4 Hvem skal du søke til?

Forskrift om fullbyrdelse av straff §§ 5 og 7

Det er som hovedregel den lokale enhet (fengsel eller friomsorgskontor) som har fått myndighet til å gi deg soningsutsettelse, som skal avgjøre om du oppfyller vilkårene. Hvis du har søkt om utsettelse lenger enn 6 måneder på grunn av «andre vektige grunner» enn helse, er det regionen som skal avgjøre søknaden. Du skal uansett sende søknaden til fengselet eller institusjonen som innkalte deg til soning. Hvis du ikke har blitt innkalt til soning enda, kan du ringe ditt lokale regionskontor i kriminalomsorgen for å få vite hvor du skal sende søknaden. Telefonnumrene til regionskontorene kan du finne bakerst i denne boken.

Straffeprosessloven § 459 fjerde ledd

Svar på søknad om soningsutsettelse skal begrunnes, og du kan klage på et eventuelt avslag. Avslaget skal opplyse om klageadgang og klagefrist. Du sender klagen til fengselet eller regionen

som avgjorde søknaden. Hvis det oppstår uenighet mellom deg og kriminalomsorgen om soningsutsettelse på grunn av helse, kan du kreve at spørsmålet blir avgjort av tingretten.

3 Hvor starter du soningen?

3.1 Soningsformer

Straffegjennomførings-loven § 10

Det finnes følgende soningsformer i norske kriminalomsorg, omtrentlig rangert fra høyt til lavt sikkerhetsnivå:

- Fengsel med særlig høyt sikkerhetsnivå
- Fengsel med høyt sikkerhetsnivå
- Fengsel med lavt sikkerhetsnivå
- Overgangsbolig
- På institusjon eller sykehus
- På hjemmesoning med elektronisk kontroll
- På hjemmesoning uten elektronisk kontroll

Alle disse soningsformene kan du lese mer om i denne boken.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-4 tredje ledd

Hvis du ikke er norsk statsborger, er det mulig å søke om overføring til straffegjennomføring i hjemlandet ditt. Du skal få informasjon om dette ved innsettelsen. Du kan lese mer om soningsoverføring til utlandet i kapittel 28.

3.2 Hvilken soningsform skal du starte soningen i?

Straffegjennomførings-loven § 11 første ledd

Hovedregelen er skal du starte soningen din i fengsel med høyt sikkerhetsnivå.

Straffegjennomførings-loven § 11 fjerde ledd

Forskrift om straffegjennomføring § 3-4

Hvis straffen din er på mindre enn 2 år, skal kriminalomsorgen vurdere om det er sikkerhetsmessig forsvarlig at du settes rett inn i fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Selv om det er sikkerhetsmessig forsvarlig at du starter soningen i lavsikkerhetsfengsel, kan du likevel bli plassert i høysikkerhetsfengsel hvis allmennpreventive hensyn eller hensynet til den alminnelige rettsoppfatning taler mot soning med lavt sikkerhetsnivå. Den alminnelige rettsoppfatning betyr hva folk flest i samfunnet tenker om alvorligheten av det du er dømt for. Du kan også bli plassert i fengsel med høyt sikkerhetsnivå hvis det ikke er plass i lavsikkerhetsfengsler nær deg.

Er du dømt til mer enn 2 års fengsel, skal du starte soningen i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, og kriminalomsorgen vil ikke automatisk ta en vurdering av om du likevel burde starte soningen i lavsikkerhetsfengsel. Kriminalomsorgen kan i særlige tilfeller likevel sette deg i fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Dette er et veldig snevert unntak, men det kan være aktuelt hvis du er veldig ung og har helt spesielle rehabiliteringsbehov, og dommen din ikke er så mye lenger enn to år.

Etter hvert i soningen, kan du søke overføring til lavsikkerhetsfengsel. Du kan lese i kapittel 25 om overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Du kan også ta kontakt med Jussbuss for veiledning.

3.3 Hvor i landet skal du sone?

Straffegjennomføringsloven
§ 1 første ledd
§ 3 andre ledd

Hovedregelen er at du skal du sone i nærheten av hjemstedet ditt. Hvis du har barn, skal det særlig legges vekt på at du skal plasseres nær barna dine, så du kan ha samvær med dem hvis det er til barnas beste. Det er likevel ikke noen absolutt rettighet å plasseres i nærheten av hjemstedet sitt. For eksempel kan hensynet til sikkerhet, fangesammensetning, rehabilitering, helsetilstanden din eller andre grunner føre til at du må sitte i et annet fengsel. Plassmangel kan også føre til at du settes inn i fengsel lengre borte fra hjemstedet eller i en annen region.

3.4 Kan du klage på avgjørelsen om hvor du skal starte soningen?

Straffegjennomføringsloven § 7 bokstav f

Du kan ikke klage på avgjørelsen om hvor du skal starte soningen. Når du har startet soningen, kan du imidlertid prøve å søke overføring til et annet fengsel med samme sikkerhetsnivå. Les mer i kapittel 25 om overføring mellom fengsler.

4 Soningstidsberegning

4.1 Hva er soningstidsberegning?

Forskrift om straffegjennomføring § 3-2
Retningslinjene punkt 11.4.1

Når du starter straffen, skal kriminalomsorgen beregne hvilke tidspunkter du kommer til å oppnå permisjonstid (1/3-tid), 1/2-tid, 2/3-tid og endt tid. Når du blir innsatt, får du vanligvis et ark hvor du ser hvilke datoer disse tidspunktene i soningen er. Dette arket kalles soningstidsberegningen.

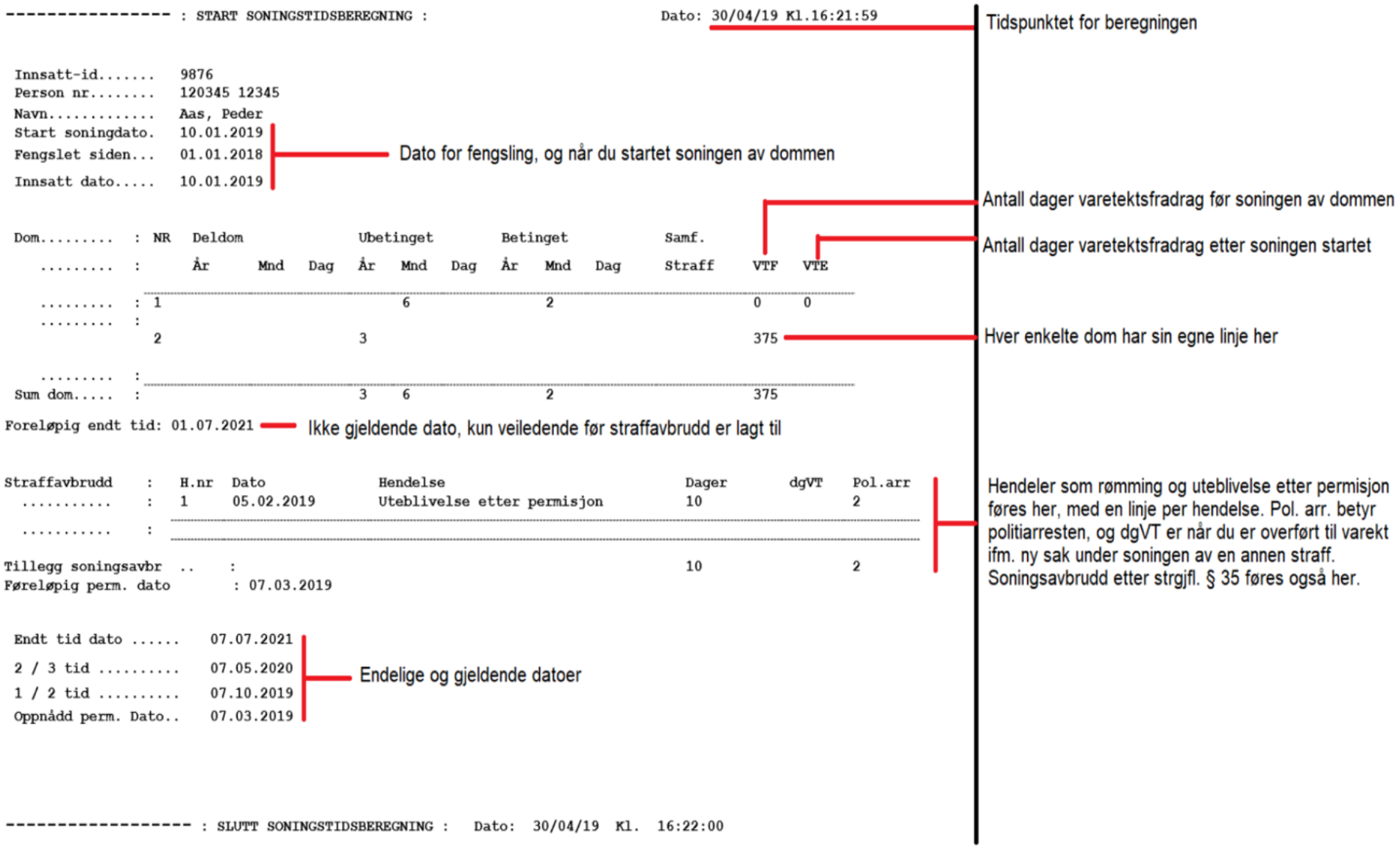
Soningstidsberegningen inneholder dato for påbegynt soning, og antall dager som trekkes fra som følge av varetektsfengsling. Hvis du har hatt straffavbrudd får du en ny soningstidsberegning, der den nye beregningen av når du oppnår de ulike tidspunktene som er relevante for soningen. Dette er fordi tiden du har vært på straffavbrudd ikke regnes med i soningstiden din. Du kan lese mer om straffavbrudd i kapittel 22.

I neste punkt kan du se et eksempel på en soningstidsberegning med forklaringer av hvordan denne skal leses og hva de ulike forkortelsene betyr. I punkt 4.3 kan du lese om hvordan beregningen skjer og i de ulike fradragene du kan ha krav på.

4.2 Hvordan lese soningstidsberegningen?

Beregningen på neste side er laget av Jussbuss. Eksempelet er ikke basert på en ekte person. Både Peder Aas og dommene han har fått her er fiktive.

I eksempelet har Peder to dommer, en på 3 års ubetinget fengsel og en på åtte måneder, hvor to måneder er betinget fengsel. Han har fått 375 dager varetektsfradrag. 10 dager er lagt til fordi han rømte i 10 døgn ved å ikke komme tilbake etter permisjon. 2 av disse er igjen trukket fra på grunn av opphold i politiarresten. Det er også gitt en dag ekstra varetektsfradrag etter oppholdet i politiarresten på grunn av isolasjon.

---------- : START SONINGSTIDSBEREGNING : Dato: 30/04/19 Kl.16:21:59
Tidspunktet for beregningen
Innsatt-id..... 9876
Person nr..... 120345 12345
Navn..... Aas, Peder
Start soningdato. 10.01.2019
Fengslet siden... 01.01.2018
Innsatt dato..... 10.01.2019
Dato for fengsling, og når du startet soningen av dommen
Dom..... : NR Deldom Ubetinget Betinget Samf.
År Mnd Dag År Mnd Dag År Mnd Dag Straff VTF VTE
Antall dager varetektsfradrag før soningen av dommen
Antall dager varetektsfradrag etter soningen startet
1 6 2 0 0
2 3 375
Hver enkelte dom har sin egne linje her
Sum dom..... : 3 6 2 375
Foreløpig endt tid: 01.07.2021
Ikke gjeldende dato, kun veiledende før straffavbrudd er lagt til
Straffavbrudd : H.nr Dato Hendelse Dager dgVT Pol.arr
1 05.02.2019 Uteblivelse etter permisjon 10 2
Hendeler som rømming og uteblivelse etter permisjon føres her, med en linje per hendelse. Pol. arr. betyr politiarresten, og dgVT er når du er overført til varekt ifm. ny sak under soningen av en annen straff. Soningsavbrudd etter strgjfl. § 35 føres også her.
Tillegg soningsavbr .. : 10 2
Føreløpig perm. dato : 07.03.2019
Endt tid dato 07.07.2021
2 / 3 tid 07.05.2020
1 / 2 tid 07.10.2019
Oppnådd perm. Dato.. 07.03.2019
Endelige og gjeldende datoer
---------- : SLUTT SONINGSTIDSBEREGNING : Dato: 30/04/19 Kl. 16:22:00

4.3 Hvordan beregnes soningstiden?

4.3.1 Varetektsfradrag

Før man starter beregningen av soningstid, skal det gjøres fradrag fra den totale domslengden for tiden du har sittet i varetekt.

4.3.1.1 Fradrag for varetekt før dommen falt

Domstolen bestemmer hvor stort varetektsfradrag du skal få for utholdt varetekt frem til dommen. Det skal stå i dommen din antall dager som skal trekkes fra den totale straffelengden. Du kan lese mer i kapittel 3 om hva som gir rett på varetektsfradrag.

Straffeloven § 83 første ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 3-2 andre ledd

Du får også fratrekk for varetekt du har sonet i et annet land, og varetekt du sonet for forhold i saken som du blir frifunnet for eller som blir henlagt. Du har også krav på fratrekk for tiden du har blitt transportert.

4.3.1.2 Fradrag for varetekt etter at dommen falt

Straffeprosessloven § 460

Du får også varetektsfradrag for perioden du har sittet i varetekt etter at dommen falt, mens kriminalomsorgen ventet på full-byrdelsesordre, se punkt 2.1 for mer informasjon om denne mellomperioden.

Straffegjennomførings-loven § 13 jf. § 52

Det spiller ingen rolle hva som er grunnen til at du ble sittende i varetekt, varetektstiden mellom dom og soning skal uansett komme til fratrekk. Du får altså fratrekk for denne perioden selv om du ble sittende lenger fordi du anket dommen mot deg, eller om du har fått benådning og utsatt soningen. Du får også fratrekk for tid tilbragt i varetekt på sykehus.

4.3.1.3 Hvordan skal varetektsfradraget gjøres?

Hvordan varetektsfradraget skal gjøres kommer an på hva slags straff du har fått. Under har vi laget en liste over hvordan varetektsfradraget skal gjøres:

Straffeloven § 83 tredje ledd

- **Betinget og ubetinget fengsel**: Varetektsfradraget gis i den ubetingede delen av straffen.

Straffeloven § 83 fjerde ledd

- **Fengsel og bot**: Varetektsfradraget gis i fengselsstraffen, enten den er betinget eller ubetinget. Er fradraget større enn fengselsstraffen skal det gis fradrag i boten.

Straffeloven § 83 femte ledd

- **Forvaring**: Varetektsfradraget gis i både minstetid og tidsrammen. Da skal det også gis fradrag for «foregrepet soning» (soning hvor du har bedt om å begynne soningen før dommen har falt, og påtalemyndigheten er enig).

Straffeloven § 83 sjette ledd

- **Bot**: Varetektsfradrag gis i den subsidiære fengselsstraffen i tillegg til at boten settes forholdsmessig ned hvis du er idømt kun bot.
    - Eksempel: Du satt 5 dager i varetekt. Dommen ble satt til 10.000,- i bot, subsidiært 10 dager. Etter fradrag skal det være 5.000,- i bot, subsidiært 5 dager.

Straffeloven § 83 sjuende ledd første punktum

- **Samfunnsstraff**: Varetektsfradrag gis i den subsidiære fengselsstraffen, samtidig som antallet timer samfunnsstraff og gjennomføringstiden reduseres forholdsmessig.

§ 83 sjuende ledd andre punktum

- **Samfunnsstraff og ubetinget fengselsstraff**: Varetektsfradraget gjøres i fengselsstraffen først.

§ 83 åttende ledd første punktum

- **Ungdomsstraff**: Varetektsfradraget gjøres i den subsidiære fengselsstraffen.

§ 83 åttende ledd andre punktum

- **Ungdomsstraff og ubetinget fengselsstraff**: Varetektsfradraget gjøres i fengselsstraffen først.

4.3.2 Selve beregningen

Retningslinjene punkt 11.6.1

Soningstidsberegningen blir laget i et dataprogram og skal føres inn i Kompis-journalen din.

Retningslinjene punkt 11.3.1

Startdatoen for beregningen er den dagen du møter til soning. Startdatoen kalles «utgangspunktet» for beregningen. Hvis du ikke selv møter til soning, er utgangspunktet den dagen du ankommer fengselet etter å ha blitt hentet av politiet. Hvis du var varetektsfengslet da dommen ble avsagt er utgangspunktet den dagen rettskraftig dom med fullbyrdelsesordre blir registrert i fengselet.

Retningslinjene punkt 11.4.1

Hvordan man beregner av endt tid avhenger av om dommen din er utmålt i år og måneder, eller i dager.

Hvis dommen du har fått er angitt i år og måneder beregnes soningstiden fra dato til dato sånn:

Oppmøte til soning: 5. februar
+ Dommens er på 6 måneder (fratrukket antall døgn i varetekt)
= Endt tid: 5. august

Hvis du startet soningen 29., 30. eller 31., og endt tid er i en måned som ikke har en sånn dato, settes endt tid siste dag i soningens

siste måned. Som eksempel løslates du 30. april, selv om soningen av en 4 måneder lang dom startet 31. desember.

Hvis dommen er angitt i dager beregnes soningstiden fra klokkeslett til klokkeslett sånn:

Oppmøte til soning: 5. februar klokken 15:00
+ Dommens er på 20 dager
= Endt tid: 25. februar klokken 15:00

Retningslinjene punkt 11.3.2

Når man teller dager, regnes utgangspunktet som dag 0. Hvis du startet soningen på mandag, er mandag dag 0. Tirsdag er dag 1, onsdag er dag 2 og så videre.

Retningslinjene punkt 11.4.1

Etter at endt tid er ferdig beregnet, beregnes 2/3-tid ved at man trekker fra 1/3 av dommens lengde fratrukket varetekt.

4.3.3 Soning av flere straffer

Forskrift om straffegjennomføring § 3-2 første ledd tredje punktum

Hvis du skal sone flere dommer, legges lengden på alle dommene sammen ved soningstidsberegningen, som om du har fått én lang dom. Har du fått én dom på tre måneder, og én dom på fire måneder, og sittet i varetekt i 1 måned i den ene saken, så skal du totalt sone 6 måneder. Da blir 1/3-tid etter to måneder.

Soning av eventuell bøtestraff holdes utenfor denne beregningen. Se punkt 6 om bøtesoning.

4.4 Feil og endringer i soningstidsberegningen

Hvis du mener det er noe feil i soningstidsberegningen, bør finne ut av nøyaktig hva som ikke stemmer. Du kan også snakke med ansatte i fengselet eller advokaten din for å få dette oppklart.

Når du har funnet feilen eller mangelen er det ulike fremgangsmåter for retting og endring, avhengig av hvor feilen eventuelt ligger.

Ta kontakt med **domstolen som dømte deg** hvis feilen skyldes:

Straffeprosessloven § 462

- Regne- eller skrivefeil i varetektsfradraget i dommen din
- Uenighet mellom deg og politiet om hvordan man skal tolke eller forstå straffutmålingen

Merk at du ikke kan bruke denne fremgangsmåten hvis du er uenig i at du ble dømt eller hvor lang straff du fikk. Da må du søke om gjenopptakelse, se kapittel 36 om dette.

Ta kontakt med **fengselet** hvis feilen skyldes:

- Feil i selve beregningen av 1/3, 2/3 eller endt tid. Det kan for eksempel skyldes skrivefeil i utgangspunktet for dommen eller lengden på dommen

Soningstidsberegningen din skal endres i følgende tilfeller:

Forskrift om straffegjennomføring § 3-3

- Hvis du har hatt straffavbrudd
- Hvis du rømmer fra fengsel, eller ikke kommer tilbake fra permisjon

I disse tilfellene skal 1/3-, 1/2-, 2/3- og endt tid beregnes på nytt hvis du ikke allerede har nådd disse datoene før hendelsen som skal føre til endring skjer. Tidspunktene vil forskyves like mye som lengden på fraværet.

5 Samfunnsstraff

Straffeloven kapittel 8 Straffegjennomføringsloven § 53

Samfunnsstraff er et frivillig alternativ til fengselsstraff. Straffen gjennomføres utenfor fengsel og innebærer at du er forpliktet til å utføre samfunnsnyttig tjeneste, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Du kan bli idømt mellom 30 og 420 timers samfunnsstraff, i tillegg til eventuell betinget fengselsstraff på inntil 60 dager. Domstolen skal alltid fastsette en subsidiær fengselsstraff, altså en fengselsstraff du må sone hvis du ikke gjennomfører samfunnsstraffen eller bryter vilkår. Samfunnsstraffen skal normalt være like lang som den subsidiære fengselsstraffen.

Straffeloven § 48

Du kan kun dømmes til samfunnsstraff når du ellers ikke ville ha blitt idømt strengere straff enn fengsel i 1 år. Hensynet til straffens formål må heller ikke tale mot en straff utenfor fengsel. Du må selv samtykke til samfunnsstraff, og du må ha bosted i Norge, Sverige, Danmark, Finland eller Island.

Straffegjennomføringsloven § 53

Kriminalomsorgen fastsetter det nærmere innholdet i samfunnsstraffen, innenfor de rammene som retten har fastsatt. Det vil bli foretatt en kartleggingssamtale med deg, og under denne samtalen skal det nærmere innholdet i samfunnsstraffen planlegges. Det vil deretter bli laget en gjennomføringsplan. Gjennom-

Retningslinjene til § 53 punkt 53.1.8

føringsplanen regnes som et enkeltvedtak etter forvaltningsloven. Det betyr at du kan klage på avgjørelsen til regionen.

Straffegjennomførings-loven § 54

Når du gjennomfører samfunnsstraff, må du møte til avtalt tid og sted, være edru, og overholde eventuelle vilkår domstolen har satt om hvem du kan møte og hvor du skal bo. Du må også oppføre deg på en måte som verken truer sikkerheten til andre eller påvirker miljøet på en særlig negativ måte. Du kan normalt sett ikke dra utenlands i perioden mens du gjennomfører straff. Hvis du ønsker å dra utenlands, må kriminalomsorgen gi tillatelse til dette.

Straffegjennomførings-loven § 58 jf. straffeloven § 52

Hvis du bryter vilkårene for samfunnsstraffen eller begår en ny straffbar handling, kan kriminalomsorgen pålegge deg å møte til samtale for å sette strengere vilkår. For eksempel kan du få forbud mot å være på bestemte steder, forbud mot å treffe bestemte personer, forbud mot inntak av alkohol eller rusmidler, eller lignende. Hvis du bryter vilkårene igjen, kan saken bringes inn for tingretten. Da kan du bli pålagt å sone den subsidiære fengselsstraffen.

6 Bøtesoning

6.1 Hva er bøtesoning?

Straffeloven § 55

Når du får en bot av politiet eller domstolen, skal det fastsettes en subsidiær fengselsstraff, altså en fengselsstraff du kan komme til å måtte sone om du ikke betaler boten. Bøtesoning er soning av subsidiær fengselsstraff som følge av at du ikke har betalt en eller flere bøter.

Det ingen automatikk i at du skal sone i fengsel hvis du ikke betaler en bot. Under følger en beskrivelse av prosessen fra en ubetalt bot til et lovlig vedtak om bøtesoning.

Straffeprosessloven § 456 annet ledd
Påtaleinstruksen § 30-1

Når du blir ilagt en bot, vil Statens Innkrevingssentral (SI) sette i gang en prosess for å inndrive boten. Hvis du ikke betaler innen fristen de setter, vil de sende deg et varsel om tvangsinndrivelse. Hvis du fortsatt ikke betaler, blir det åpnet utleggsforretning. I utleggsforretningen vil namsmannen avgjøre om det du skylder skal trekkes fra inntekten din (utleggstrekk), eller om SI tar pant i eiendelene dine (utleggspant). Hvis du ikke har inntekt eller eiendeler, vil SI sende melding til politiet om at de ikke har lyktes i å inndrive boten.

Påtaleinstruksen § 29-3

Påtalemyndigheten bestemmer at du skal sone i fengsel hvis vilkårene for bøtesoning er oppfylt.

6.2 Vilkårene for bøtesoning

Straffeprosessloven § 456 annet ledd

Du kan bare kalles inn til bøtesoning hvis staten har prøvd å kreve inn boten, men har mislyktes. I så fall skal du i utgangspunktet bare kalles inn hvis du har evne til å betale boten, eller hvis allmenne hensyn tilsier det.

Ot.prp.nr. 90 (2003-2004) punkt 30.4 til § 456

At du har evne til å betale boten betyr at du har råd. Det betyr at hvis du har råd til å betale, men gjør det umulig for staten å innkreve boten, så vil du bli innkalt til bøtesoning. Et eksempel kan være hvis du skjuler penger, men levestandarden din tilsier at du hadde hatt råd til å betale om du ønsket det. I slike tilfeller skal du innkalles til bøtesoning.

Hvis du ikke har råd til å betale boten, kan du likevel innkalles til bøtesoning hvis allmenne hensyn tilsier det. Politiet vil ta en helhetsvurdering, hvor hva slags type lovbrudd du har begått og din sosiale situasjon vil være relevant. Hvis du har begått samme type lovbrudd flere ganger, er det et moment som kan tilsi at du skal at du skal sone til tross for at du ikke har råd til å betale boten.

6.3 Klagemuligheter

Ot.prp.nr. 90 (2003-2004) punkt 23.5.6
Straffeprosessloven § 462

Hvis du er uenig i politiets avgjørelse, kan du klage oppover i politiet. Du sender klagen til det samme organet som har fattet vedtaket, se kapittel 9 om søknader og klager.

Ot.prp.nr. 90 (2003-2004) punkt 30.4 Til § 456
Riksadvokatens brev til politidistriktene (22/1067 - 6 / ABS021)

Hvis det er uenighet mellom deg og politiet om din betalingsevne, kan du kreve at spørsmålet avgjort ved kjennelse i domstolen. Det er uklart om det samme gjelder vilkåret om allmenne hensyn.

Du har ikke krav på advokat betalt av staten i disse sakene. Det er heller ikke sikkert at Jussbuss har mulighet til å hjelpe deg å klage, men du kan likevel kontakte Jussbuss for veiledning, og for å bli henvist til et annet gratis rettshjelpstiltak som kan hjelpe deg.

Hvis du heller ønsker å utføre samfunnsnyttig tjeneste utenfor fengsel enn å sone i fengsel, kan du søke om å få bøtetjeneste isteden, se punkt 6 om dette.

6.4 Hva skjer hvis du får råd til å betale boten?

Straffeloven § 55 andre ledd
Påtaleinstruksen 30-4

Hvis du betaler deler av boten før du starter soningen, skal den subsidiære fengselsstraffen settes ned tilsvarende det du har betalt. Hvis du får mulighet til å betale boten etter at du har startet soningen, settes beløpet du må betale ned i samsvar med hvor lenge du har sonet.

6.5 Kritikk av bøtesonings-ordningen

Det er mange, inkludert Jussbuss, som mener at ordningen med bøtesoning er problematisk. Kritikken bunner i at bøtesoning i praksis innebærer at du blir satt i fengsel uten at saken din blir lagt frem for en domstol. Flere har derfor tatt til orde for at regelverket er i strid med Den Europeiske Menneskerettighetskonvensjonen artikkel 5.

Videre er vilkåret «allmenne hensyn» vagt. Det kan gjøre det vanskelig å skjønne om man oppfyller vilkåret, og vanskelig å angripe avgjørelsen i en klage. I tillegg innebærer ordningen at personer med dårlig råd i praksis blir straffet hardere enn de med god råd, selv om lovbruddet som er begått ikke er alvorlig nok til å straffes med fengsel i utgangspunktet. Et forsøk på å avbøte dette problemet er innføringen av bøtetjeneste som alternativ til bøtesoning, se mer om dette i punkt 6.

7 Bøtetjeneste

7.1 Hva er bøtetjeneste?

Straffegjennomførings-loven §§ 10 og 16 b

Bøtetjeneste er et alternativ til soning i fengsel for deg som har ubetalte bøter, og har fått vedtak om soning av subsidiær fengselsstraff, se punkt 6 om bøtesoning. Bøtetjenesten gjennomføres utenfor fengsel og innebærer at du er forpliktet til å utføre samfunnsnyttig tjeneste. Bøtetjenesten ligner derfor på samfunnsstraff, og mange av de samme reglene gjelder for bøtetjeneste og samfunnsstraff. I dette punktet finner du informasjon gjennomføringen, søknadsprosessen og vilkårene for å gjennomføre bøtetjeneste.

7.2 Gjennomføring

Forskrift om straffegjennomføring § 8-2

Etter at kriminalomsorgen har mottatt søknaden din om bøte-tjeneste vil du bli innkalt til samtale hos ditt lokale friomsorgs-kontor, så lenge kriminalomsorgen mener at du er en aktuell

kandidat for bøtetjeneste. Der vil dere ha en eller flere kartleggingssamtaler, hvor friomsorgen vil vurdere din evne til å gjennomføre bøtetjeneste. Deretter vil dere sammen legge en plan for gjennomføring og innholdet i bøtetjenesten. Oppgavene du skal utføre finner du ut av sammen med friomsorgskontoret.

Forskrift om straffegjennomføring § 8-2
Straffegjennomføringsloven § 16b

Du gjennomfører to timer samfunnsnyttig tjeneste for hver dag av den subsidiære fengselsstraffen du skulle sonet. Bøtetjenesten kan være på mellom 2 og 240 timer, og med en gjennomføringstid fra 20 dager til 8 måneder. Tiden du bruker til oppstarts- og kartleggingssamtale regnes ikke med i antallet timer du har gjennomført bøtetjeneste.

Straffegjennomføringsloven § 16b jf. § 54

Når du gjennomfører bøtetjenesten, må du blant annet møte til avtalt tid og sted, være edru, og overholde eventuelle vilkår domstolen har satt for hvem du kan møte og hvor du skal bo. Du kan ikke dra utenlands med mindre kriminalomsorgen gir deg tillatelse til det. Du må ikke oppføre deg truende overfor de andre deltakerne i bøtetjenesten, eller påvirke det sosiale miljøet på en særlig negativ måte.

Straffegjennomføringsloven § 16b

Hvis du bryter vilkår eller ikke følger opp gjennomføringsplanen, skal kriminalomsorgen gjøre deg oppmerksom på bruddet, og informere deg om følgene av gjentatte brudd. Hvis du fortsetter å bryte vilkår eller forutsetninger for bøtetjenesten kan kriminalomsorgen avbryte gjennomføringen, og du vil bli overført til soning i fengsel. Det samme gjelder om du har begått en straffbar handling under bøtetjenesteperioden eller det er sannsynlig at du vil begå en straffbar handling.

7.3 Søknad og vilkår

Forskrift om straffegjennomføring § 8-1

Når det blir besluttet at du skal gjennomføre subsidiær fengselsstraff for ubetalte bøter, sender politiet beskjed til kriminalomsorgens sentrale bøteadministrasjon (KSB). KSB skal informere aktuelle kandidater om muligheten til å søke bøtetjeneste. Du kan søke selv om du er innkalt til bøtesoning, og selv om du allerede har begynt bøtesoning.

Du bør ha mottatt informasjonsbrev fra kriminalomsorgen før du søker. Hvis du vil ha bøtetjeneste, men ikke har fått informasjonsskriv, kan du kontakte KSB for å høre hvorfor du ikke har fått informasjonsskriv.

Forskrift om straffegjennomføring § 8-1 § 8-9

Det er et vilkår at du samtykker for å gjennomføre bøtetjeneste. Du kan når som helst trekke samtykket ditt, men da vil du bli overført til soning i fengsel for den resterende delen av boten. Du må også ha bosted og opphold i Norge under hele gjennomføringstiden.

Du kan søke muntlig eller skriftlig. Det kan være lurt å søke skriftlig for å sikre seg mot misforståelser og fordi det er lettere å dokumentere. KSB sender søknaden din videre til ditt lokale friomsorgskontor. Deretter vil friomsorgskontoret kontakte deg, og kalle deg inn til en samtale for å forsikre seg om at du er en aktuell kandidat.

Hvis du får avslag på søknad om bøtetjeneste, kan du klage på vedtaket. Klagen sendes til friomsorgskontoret som avslo søknaden din, og behandles av regionskontoret. Ta kontakt med Jussbuss hvis du vil ha mer veiledning.

7.4 Hva skjer hvis du får råd til å betale boten?

Forskrift om straffegjennomføring § 8-9

Hvis du får råd til å betale bøtene mens du gjennomfører bøtetjeneste, kan du betale når som helst i bøtetjenesten. Arbeidet du har utført vil trekkes fra i samsvar med hvor lenge du har jobbet. Hvis du betaler hele boten, vil bøtetjenesten avsluttes. Kontakt friomsorgskontoret og Statens innkrevingssentral for å avtale betaling.

Kapittel 7
Advokathjelp

1 Innledning

Dette kapittelet gir en oversikt over hvilken advokathjelp du kan få til ulike spørsmål du har før og under soningen. Kapittelet tar først for seg hva slags advokathjelp du har krav på i straffesaker, hvilke andre typer saker du kan få advokathjelp i, litt om den nylig vedtatte advokatordningen i fengsel, og til slutt hva du kan gjøre hvis du er misfornøyd med hjelpen du har fått av advokaten din.

2 Advokathjelp i straffesaker

2.1 Om rett til advokathjelp

Straffeprosessloven § 94

I en straffesak har du rett til hjelp av advokat på alle trinn av saken. Det er imidlertid ikke slik at det offentlige alltid dekker alle utgifter til advokathjelp. Under lister vi opp de viktigste sakene hvor staten betaler for advokathjelp.

Selv om du ikke har krav på gratis advokat, har du alltid rett til å la deg bistå av en advokat.

2.2 Varetektsfengsling

Straffeprosessloven §§ 98 og 100

Straks det blir klart at du ikke vil bli løslatt innen 24 timer etter pågripelsen, har du krav på gratis advokat. Du har også krav på gratis advokat når spørsmålet om du skal varetektsfengsles blir behandlet. Hvis du blir varetektsfengslet, beholder du den advokaten du fikk i forbindelse med fengslingsmøtet. Dette gjelder bare så lenge du sitter varetektsfengselet. I varetektstiden, og fram til neste eventuelle fengslingsmøte, kan du be om å få en annen advokat.

Påtaleinstruksen kapittel 9A-5

Straffeprosessloven § 94

Du har rett til å velge hvilken advokat du vil ha selv. Fordi dere må ha et godt samarbeid, er det viktig at du velger en advokat du har tillit til. Det kan imidlertid være greit å huske på at en del advokater blir mer brukt enn andre. Velger du en veldig «populær» advokat, kan du risikere at det blir vanskelig å opprettholde

kontakten med dem. Du kan også risikere at advokaten sender andre fra kontoret sitt for å snakke med deg om saken. Dette bør du avklare så tidlig som mulig.

Stykkprisforskriften § 9

Mens du sitter i varetekt, har du krav på å få dekket et besøk fra advokat med en times gratis samtale hver 14. dag. Hvis du sitter i isolasjon med brev- og besøksforbud har du krav på å få dekket 2 timers besøk fra advokaten din hver 14. dag. I tillegg til dette har du krav på ekstra advokathjelp i forbindelse med fengslingsmøte, og en fastsatt sum per måned til generell saksforberedelse.

Advokatforeningens retningslinjer for forsvarere punkt 5.4 og 5.6

Forsvareren din skal hjelpe deg med mer enn selve straffesaken din mens du sitter varetektsfengslet. Blant annet skal forsvareren din be om at du får tilsyn av lege når det er nødvendig, og de skal passe på at du i minst mulig grad utsettes for isolasjon. Du bør ta kontakt med forsvareren din hvis du mener at du ikke får den helsehjelpen du trenger, eller hvis blir utsatt for unødvendig isolasjon. Du kan også ta kontakt med forsvareren din om andre problemer som oppstår under varetektsfengslingen, men vær oppmerksom på at de ikke nødvendigvis plikter å hjelpe med det. Mange forsvarere vil likevel hjelpe hvis de har tid og kapasitet.

2.3 Saker i tingretten, lagmannsretten og Høyesterett

Straffeprosessloven §§ 96 og 100

Under hovedforhandling, altså når saken skal behandles av retten, er hovedregelen at du skal ha advokat betalt av det offentlige. Dette gjelder både i straffesaker som går for tingretten, lagmannsretten og Høyesterett. Det er gjort noen unntak for saker som blir behandlet av tingretten. Dette er i saker om:

- Ruspåvirket kjøring,
- Kjøring uten førerkort og førerrett,
- Forelegg, og
- Inndragning, for eksempel av pengebeløp.

2.4 Tilståelsessaker

Noen saker kan i visse tilfeller avgjøres som tilståelsessak. Du kan lese mer om dette i kapittel 5.

Straffeprosessloven § 99

Hvis det kan bli aktuelt å gi deg dom på ubetinget fengsel i mer enn 6 måneder, skal det offentlige betale advokaten din i straffesaken, med unntak av visse brudd på veitrafikkloven eller der hvor retten finner det ubetenkelig at du ikke har advokat. Hvis påtalemyndigheten ber om at du skal få en straff på mindre enn 6

måneder, har du som utgangspunkt ikke krav på gratis advokat når saken skal behandles i domstolen.

Blir det ikke klargjort om du har krav på gratis advokat under forhandlingene i retten skal saken utsettes. Dommeren skal alltid vurdere om du har krav på gratis advokat. Det er dommeren som skal gjøre deg oppmerksom på dine rettigheter.

2.5 Andre tilfeller

Straffeprosessloven § 100 andre ledd

Utenom de grunnene som er nevnt foran, kan du få dekket utgiftene til advokat hvis det er «særlige grunner» til det. Det er typisk aktuelt underveis i etterforskningen, men før saken skal opp for retten. Det er dommeren som avgjør dette, og du vil kunne få hjelp av en advokat til å sende inn begjæring. Det er heller ikke uvanlig at påtalemyndigheten ber retten om at en forsvarer blir oppnevnt for deg.

Ot.prp. nr. 66 (2001-2002) s. 26

«Særlige grunner» sikter til både forhold ved deg, og forhold ved saken. En særlig grunn kan for eksempel være at du som siktet har nedsatt funksjonsevne, eller er i en annen fysisk eller psykisk tilstand som gjør det nødvendig med bistand fra forsvarer. Det kan også være særlig grunn hvis saken din er svært omfattende, hvis det foreligger sterk tvil om at du har gjort noe straffbart, eller hvis saken din er spesiell av en annen grunn. Det avgjørende for om det foreligger «særlige grunner» er om det er behov for en profesjonell aktør med kunnskap om lovverk og rettspraksis til å bistå deg for å sikre at rettighetene dine blir ivaretatt. At du som siktet har lite penger eller ressurser er ikke i seg selv en «særlig grunn».

Straffeprosessloven § 100 b

Når sak om besøksforbud i eget hjem, eller elektronisk kontroll av besøksforbud (omvendt voldsalarm), bringes inn for retten har man også krav på forsvarer.

2.6 Saker om gjenåpning

Straffeprosessloven § 397

Hvis du begjærer saken din gjenåpnet og ønsker bistand fra advokat, må du som utgangspunkt dekke kostnadene selv. Gjenopptakelseskommisjonen plikter imidlertid å veilede alle som begjærer saken sin gjenåpnet, og hvis du ikke har advokat selv skal du få tilbud om en samtale med en juridisk utreder i kommisjonen. Kommisjonen skal også sørge for at saken er så godt opplyst som mulig, og kan for eksempel avhøre vitner eller engasjere sakkyndige på eget initiativ.

Straffeprosessloven § 398

Straffeprosessloven § 397 andre ledd

I noen tilfeller kan kommisjonen oppnevne forsvarer til deg. Dette kan være aktuelt i saker der det foreligger «særlige grunner». Her kan det både være snakk om forhold ved siktede, og forhold ved saken. Det avgjørende blir om det er noe spesielt ved saken eller ved deg som gjør det ekstra viktig med bistand fra en profesjonell aktør med kunnskap om lovverk og rettspraksis for å sikre at saken behandles riktig. Du kan lese mer om «særlige grunner» for oppnevning av forsvarer under punkt 2.5. Hvis du mener at det foreligger særlige grunner i din sak, bør du kontakte Gjenopptakelseskommisjonen og forklare hvorfor.

Du kan lese mer om gjenåpning i kapittel 36.

2.7 Hva skjer hvis du ikke får forsvarer når du har krav på det?

Straffeprosessloven § 343 nr. 7

Hvis dommeren ikke oppnevner en advokat til deg i forbindelse med pågripelsen, anholdelse lengre enn 24 timer, eller under rettssaken i de tilfeller du har krav på dette, er det feil i saksbehandlingen. Dette kan føre til at dommen oppheves.

2.8 Fornærmedes rett til bistandsadvokat

Straffeprosessloven § 107 a

En fornærmet har krav på bistandsadvokat dekket av det offentlige hvis han eller hun er utsatt for:

- Brudd på oppholds- eller kontaktforbud eller beslutning om båndlegging
- Tvangsekteskap
- Menneskehandel
- Mishandling i nære relasjoner
- Kjønnslemlestelse
- Voldtekt (også grovt uaktsom voldtekt)
- Misbruk av overmaktsforhold o.l.
- Seksuell omgang med innsatte mv. i anstalt eller institusjon, blant annet i fengsel
- Voldtekt av barn under 14 år
- Seksuell omgang med barn mellom 14 og 16 år
- Seksuell handling med barn under 16 år
- Incest eller seksuell omgang mellom andre nærstående
- I saker hvor fornærmede trolig får betydelig skade på kropp eller helse som følge av handlingen
- I saker hvor forsvarer oppnevnes for å delta i ungdomsstormøte

- Etterlatte i saker hvor en person under 18 år er død som følge av en straffbar handling

Hvis sak om besøksforbud i eget hjem, elektronisk kontroll av besøksforbud eller kontaktforbud (omvendt voldsalarm), eller kontaktforbud i eget hjem, bringes inn for retten, skal det oppnevnes bistandsadvokat som skal bistå den som forbudet skal beskytte.

Retten kan også oppnevne bistandsadvokat i andre tilfeller der sakens art og alvor, hensynet til de berørte eller andre særlige forhold tilsier at det er behov for det.

3. Advokathjelp i andre saker enn straffesaker

3.1 Om rettshjelp i sivile saker

Du har rett til å bruke advokat i alle saker du fører mot myndigheter eller privatpersoner, også i andre saker enn straffesaker. Disse sakene kalles ofte «sivile saker». Hvis du har en advokat i en sivil sak, gjelder de samme reglene om kommunikasjon som med forsvareren i straffesaken din. Det betyr at du skal kunne ringe advokaten utenom den ordinære ringetiden din, og at brev og telefon ikke skal kontrolleres. Les mer om dette i kapittel 18 om «Brev, besøk og telefon».

Som regel må man selv betale hva det koster å bruke advokat, men i visse tilfeller og på visse vilkår skal det offentlige betale utgiftene. Dette skjer etter reglene i rettshjelpsloven, som regulerer den offentlige rettshjelpsordningen.

Det skjer store endringer i rettshjelpsordningen for tiden, både i hvilke rettsområder den omfatter, og hvilke økonomiske vilkår den stiller til den som skal motta rettshjelpen. Stortinget vedtok i desember 2023 en endring i de økonomiske vilkårene for å få rettshjelp, men endringene er i skrivende stund, høsten 2024, ikke tredd i kraft. Det er også varslet en oppdatering i hvilke rettsområder som skal omfattes av ordningen, men det er på dette tidspunktet ikke vedtatt noen endring.

I fremstillingen under tar vi utgangspunkt i de nylig vedtatte (men ikke ikraftsatte) økonomiske vilkårene, og de rettsområdene som omfattes av dagens lov. På grunn av de store endringene vil fremstillingen her sannsynligvis være utdatert allerede om få år. Vi vet imidlertid nok om endringene som kommer til å kunne si

noe om hvem som omfattes. Vær likevel oppmerksom på at du må sjekke selv om du er omfattet av rettshjelpsordningen på det tidspunktet du leser boka. Hvis du er usikker på om du kan ha krav på fri rettshjelp anbefaler vi å ringe oss i Jussbuss, eventuelt Statsforvalteren. All kontaktinformasjon er å finne bakerst i boka.

3.2 Om rettshjelp etter rettshjelpsloven

Fri rettshjelp kan omfatte rådgivning så vel som mer omfattende hjelp fra advokat. Dette kalles henholdsvis «fritt rettsråd» og «fri sakførsel». Det gis ikke gis fri rettshjelp til generelle spørsmål, du må ha et konkret problem. Fri rettshjelp kan gis for å representere deg i en sak overfor myndigheter eller privatpersoner. Det kan også gis i forbindelse med en rettssak.

Rettshjelpsloven § 14 andre ledd

I tillegg til advokatutgiftene kan du også få dekket andre nødvendige utgifter du selv har hatt, for eksempel reiseutgifter og gebyr til forliksrådet. I enkelte tilfeller kan fri rettshjelp også dekke utgifter til sakkyndig som har uttalt seg. Det blir da vurdert hvor stor betydning det har at slik hjelp gis.

Rettshjelpsloven § 4 andre ledd

Fri rettshjelp gis først og fremst for saker som behandles av norsk domstoler eller forvaltningsorganer. Her er det sakens, og ikke din tilknytning til Norge som er avgjørende. Personer med utenlandsk statsborgerskap har altså samme rett til fri rettshjelp som norske statsborgere. Nordmenn som trenger rettshjelp i saker i utlandet, må også av denne grunn i utgangspunktet benytte seg av rettshjelpsordningen i landet der saken finner sted. Du kan likevel i

Rettshjelpsloven § 12

enkelte unntakstilfeller søke om fri rettshjelp selv om saken din behandles i utlandet, blant annet hvis saken din er tatt til behandling av Den europeiske menneskerettighetsdomstol. Hvis du vil vite mer om dette, kan du henvende deg til Jussbuss, en advokat, Statsforvalteren i ditt fylke eller Justisdepartementet. Se bakerst i boken for kontaktinfo til disse.

Rettshjelpsloven § 22 fjerde ledd

Fri rettshjelp omfatter ikke idømte saksomkostninger, disse blir du selv økonomisk ansvarlig for. Hvis du har klaget saken inn til Sivilombudet, og de anbefaler søksmål, kan du likevel få idømte saksomkostninger dekket. Du kan lese mer om klage til Sivilombudet i kapittel 9.

Rettshjelp etter rettshjelpsloven er delt inn i såkalt "behovsprøvd" og "ikke-behovsprøvd" rettshjelp. Den behovsprøvde rettshjelpen krever at du oppfyller visse økonomiske vilkår, mens den ikke-behovsprøvde rettshjelpen bare krever at saken din faller inn

under et av de prioriterte rettsområdene. Videre deles typen rettshjelp som kan gis inn i to kategorier: Fritt rettsråd (rettshjelp utenfor domstolsbehandling) og fri sakførsel (rettshjelp i saker som går eller skal gå for domstolen, fra og med stevning). Vi skriver om de ulike typene rettshjelp som kan gis i punktene under.

3.3 Fri rettshjelp uten egenandel (ikke-behovsprøvd rettshjelp)

I noen typer saker har du krav på rettshjelp uten at det stilles noen krav til din økonomi. Denne typen rettshjelp kalles ikke-behovsprøvd rettshjelp. I disse sakene får du rettshjelp uavhengig av inntekten og formuen din, og du skal ikke betale egenandel.

Du kan kun få ikke-behovsprøvd rettshjelp i saker som faller innenfor visse rettsområder. Denne listen er uttømmende, noe som betyr at du bare kan få ikke-behovsprøvd rettshjelp i saker som står på listen.

Det er varslet endringer i hvilke områder som kvalifiserer til denne typen rettshjelp. Det er imidlertid i skrivende stund, høsten 2024, ikke kommet noen vedtak eller offisielle forslag om lovendring. Fremstillingen under vil derfor ta utgangspunkt i de rettsområdene som omfattes av dagens ordning. På grunn av usikkerheten er det lurt å dobbeltsjekke med Sivilrettsforvaltningen, oss i Jussbuss eller en advokat om rettsområdet som er aktuelt for deg er omfattet av ordningen på det tidspunktet du søker om fri rettshjelp.

Sakstypene som det kan søkes fritt rettsråd i (rettshjelp utenfor domstolsbehandling) uten behovsprøving er:

- Klage på asylavslag
- Hjelp til utlendinger i saker om bortvisning, utvisning og tilbakekall av tillatelse
- Søknad om asyl fra enslig mindreårig asylsøker, i saker som kan berøre rikets sikkerhet, utenrikspolitiske forhold eller der eksklusjon fra flyktningstatus kan bli utfallet
- Bistand ved fremmøte i Utlendingsnemnda
- Hjelp i enkelte barnevernssaker som ikke behandles av fylkesnemnda
- Saker om erstatning for urettmessig straffeforfølgning
- Voldsofre i erstatningssak mot gjerningspersonen

- Vernepliktige i førstegangstjeneste i saker som ellers har behovsprøving
- Vurdering av forhold av betydning for anmeldelse i sak hvor man i tilsvarende straffesak hadde hatt krav på bistandsadvokat (se over om bistandsadvokat)
- Personer som har vært utsatt for (forsøk på) tvangsekteskap som ikke er anmeldt
- For pasienter i saker for Statsforvalteren om undersøkelse og behandling uten eget samtykke etter psykisk helsevernloven

Sakstypene som det kan søkes fri sakførsel (rettshjelp i saker som går eller skal gå for domstolen) er:

- Voldsofres erstatningssøksmål mot gjerningspersonen
- Ofre for (forsøk på) tvangsekteskap som ikke er anmeldt, og det er behov for bistandsadvokat
- Vernepliktige i førstegangstjeneste og sivile tjenestepliktige har krav på fri rettshjelp i alle saker som nevnt i § 11 andre ledd
- Vernepliktige i saker om militærnekting av overbevisningsgrunner
- Ved overprøving av administrative tvangsvedtak for retten (Fylkesnemndas vedtak i barnevernssaker og saker om tvangstiltak mot rusmiddelavhengige, Kontrollkommisjonens vedtak i psykisk helsevernsaker, Smittevernnemndas vedtak i smittevernsaker, vedtak om helsehjelp til pasienter uten samtykkekompetanse, tvangsvedtak mot personer med psykisk utviklingshemming), og i prosessen for de opprinnelige administrative tvangsvedtakene
- For den private part i saker hvor søksmål er anbefalt av Sivilombudet
- I saker om fengsling av utlendinger etter utlendingsloven
- I saker om prøving av Utlendingsnemndas positive vedtak
- I sak om fratagelse av rettslig handleevne/oppheving av slikt vedtak
- I saker hvor det oppnevnes advokat for barnet i en barnefordelingssak (ved grunn til å tro at barnet er utsatt for vold/fysisk eller psykisk helse er utsatt for skade eller fare)

3.4 Fri rettshjelp med egenandel (behovsprøvd rettshjelp)

3.4.1 Det økonomiske vilkåret for behovsprøvd rettshjelp

OBS! Dette punktet er skrevet med utgangspunkt i regler som er vedtatt, men som ikke har tredd i kraft enda når denne

boken skrives. Det kan derfor tenkes at det som står her ikke stemmer for deg. Hvis du vil finne ut av om du kan ha krav på fri rettshjelp, kan du ta kontakt med Statsforvalteren, eller oss i Jussbuss.

Enkelte av rettsområdene omfattet av rettshjelpsloven er såkalte «behovsprøvde» områder. Dette betyr at dine økonomiske forutsetninger påvirker hvilken rettshjelp du kan få i disse sakene. Det stilles krav til din betalingsevne, som beregnes ut ifra din sammensatte inntekt og formue. I utregningen av betalingsevnen tas det også hensyn til om du lever i en delt økonomi med noen, og det gjøres fradrag hvis du har barn. Hvilken betalingsevne du har bestemmer om du i det hele tatt kan få rettshjelp, og hvis du faller innenfor ordningen bestemmer det hvor stor egenandel du skal betale.

Beregningen av betalingsevnen tar utgangspunkt i folketrygdens grunnbeløp (G). Hvis den samlede betalingsevnen din er lavere enn 5 ganger grunnbeløpet, faller du innenfor ordningen, og du har krav på fri rettshjelp. Grunnbeløpet justeres hvert år, så det vil også grensene for hvem som faller innenfor ordningen. For eksempel er grunnbeløpet for 2024 på kr. 124 028. Alle som har en lavere betalingsevne enn kr. 620 140 faller innenfor ordningen.

Egenandelene etter rettshjelpsordningen er progressive. Det vil si at desto høyere betalingsevne du har, desto større prosent av advokatkostnadene må du dekke selv. Hvis betalingsevnen din er på under én ganger grunnbeløpet, skal du ikke betale egenandel.

Rettshjelpsforskriften § 5

Utregningen av betalingsevne er komplisert. Ønsker du hjelp til dette kan du kontakte en advokat, Statens sivilrettsforvaltning, eller Jussbuss. For å få et klart svar må du imidlertid finne ut av følgende ting før du tar kontakt:

- Hva er din bruttoinntekt? Med bruttoinntekt menes skattepliktig inntekt. Her skal du ta utgangspunkt i siste skatteoppgjør. Hvis betalingsevnen din har endret seg mer enn 15% siden forrige skatteoppgjør (for eksempel om du har startet soning og derfor har lavere inntekt), kan du dokumentere og rapportere inn den nye inntekten din på egenhånd. Du skal bruke husholdningens samlede bruttoinntekt hvis du lever sammen med parter. Dagpengene du får av fengselet er ikke skattepliktig inntekt, og skal derfor ikke regnes med.

Kriminalomsorgens retningslinjer punkt 19.1

- Hva er din nettoformue? Bolig holdes utenfor beregningen. Her skal også forrige skatteoppgjør legges til grunn, hvis det ikke har skjedd en endring i betalingsevnen på mer enn 15 %.
- Er du gift, eller lever du ellers med samlet økonomi? Hvis du er gift, men ikke deler økonomi med ektefellen din siden du er under soning, kan du be om at du vurderes som enslig søker.
- Har du økonomisk forsørgeransvar for ett eller flere barn?

Modellen for beregning av betalingsevne (BE) for enslige søkere er som følger:

$$(1)\ BE = \frac{Bruttoinntekt + 0{,}5 * nettoformue}{Grunnbeløpet\ i\ folketrygden}$$

Og modellen for beregning av betalingsevne (BE) for søkere som er gift eller som lever med felles økonomi er som følger:

$$\mathrm{BE} = 0{,}6 * \left[\frac{brutto\ husholdningsinntekt + 0{,}5 * husholdningens\ nettoformue}{Grunnbeløpet\ i\ folketrygden}\right]$$

Når du har beregnet betalingsevnen din, skal du gjøre fratrekk for forsørgerbyrde. Hvis du har økonomisk ansvar for ett barn skal du trekke fra 0,5 ganger grunnbeløpet. Hvis du har to skal du trekke fra 0,65 ganger grunnbeløpet. Hvis du har tre eller flere skal du trekke fra 0,75 ganger grunnbeløpet.

Som sagt over er dette et ganske komplisert regnestykke. Hvis du ikke har full oversikt over hva betalingsevnen din er, kan du få hjelp til å regne den ut av advokaten din, Sivilrettsforvaltningen eller Jussbuss. Du kan likevel bruke informasjonen til å undersøke om du kan få rettshjelp etter ordningen, og om du faller under grensen for én ganger grunnbeløpet, så du slipper å betale egenandel overhode. For å få oversikt over hva grunnbeløpet er, kan du spørre kontaktbetjenten din eller annen ansatt ved fengselet, søke på nettet eller ringe oss i Jussbuss.

3.4.2 Hvilke rettsområder omfattes?

Hvis du kommer frem til at betalingsevnen din er lavere enn 5 ganger folketrygdens grunnbeløp, og at du derfor kan ha krav på rettshjelp etter rettshjelpsloven, blir neste spørsmål om saken din eller spørsmålet ditt faller inn under et rettsområde som er dekket av rettshjelpsordningen. Også her er det varslet endringer i hva som er omfattet, men det er ikke enda kommet et offisielt lovforslag. Fremstillingen under er derfor basert på hvilke

rettsområder som er omfattet av loven som gjelder i skrivende stund (høsten 2024).

Rettshjelpsloven § 11 andre ledd

Du kan få fritt rettsråd med behovsprøving i disse sakene:

- Klage på vedtak etter folketrygdloven
- Oppsigelses- og avskjedigelsessaker i arbeidsforhold (kun for arbeidstaker)
- Oppsigelse eller utkastelse fra bolig som leietaker bor i (kun for leietaker)
- Enkelte ekteskaps- og familiesaker som skifte ved separasjon og skilsmisse, skifte eller oppløsning av samboerforhold, foreldreansvar, daglig omsorg og samværsrett
- Erstatningssaker for skadede og etterlatte ved personskade eller tap av forsørger
- Voldsoffererstatningssaker for den skadede

Du kan få fri sakførsel med behovsprøving i følgende saker:

- Saker om foreldreansvar, hvor barnet skal bo fast, samværsrett og fostringsplikt
- Erstatningssaker for skadede og etterlatte ved personskade eller tap av forsørger
- Saker om oppsigelse og utkastelse fra leid bolig (bare for leietaker)
- Saker om oppsigelse og avskjed fra arbeidsforhold (bare for arbeidstaker)
- Barnebortføringssaker hvor barnet er bortført i Norge
- Trygdesaker som blir anket til Trygderetten

3.5 Rettshjelp etter rettshjelpsloven i andre saker

Rettshjelpsloven § 11 tredje ledd § 16 tredje ledd

Som hovedregel får du ikke innvilget rettshjelp etter rettshjelpsloven hvis saken din ikke faller inn under kategoriene som er listet opp i punktene over. Det finnes imidlertid en unntaksregel som kan benyttes i noen få saker. Hvis saken din ikke faller inn under de nevnte områdene, men du oppfyller det økonomiske vilkåret for fri rettshjelp, og saken «objektivt sett» berør deg i «særlig sterk grad», kan det likevel tenkes at du kan få innvilget fri rettshjelp. Hvis du får innvilget rettshjelp etter denne regelen, kan du både få fritt rettsråd og fri sakførsel. Det skal betales egenandel i alle saker der rettshjelp innvilges på denne måten.

I vurderingen av om det skal innvilges fri rettshjelp etter unntaksregelen skal det særlig legges vekt på om saken har likhetstrekk med saksfeltene som vi gikk gjennom i punktene over. Sivilretts-

SRF-2017-1 punkt 6.5 og 7.5

forvaltningen har i et rundskriv listet opp enkelte saksområder der det kan være aktuelt å innvilge fri rettshjelp etter unntaksregelen.

Saker hvor det kan være aktuelt å gi fritt rettsråd etter unntaksregelen:

- Barnevernssaker som faller utenfor rettshjelpsloven § 11
- Boligsaker som faller utenfor rettshjelpsloven § 11
- Trygde- og sosialsaker som faller utenfor rettshjelpsloven § 11
- Utlendingsrettssaker som faller utenfor rettshjelpsloven § 11
- Arbeidsrettssaker som faller utenfor rettshjelpsloven § 11
- Erstatning mot barnevern, skole mfl.
- Vergemålssaker
- Forretningsforhold, næringsvirksomhet, yrkesutøvelse, faste eiendommers rettsforhold og tingskader
- Pengekrav og kjøp og salg
- Gjeld
- Rettferdsvederlag
- Farskapssaker
- Strafferelaterte saker

Saker der det kan være aktuelt å gi fri sakførsel etter unntaksregelen:

- Felleseieskifte og økonomisk oppgjør
- Husleiesaker som faller utenfor rettshjelpsloven § 11
- Anke over trygderettens kjennelse
- Tilbakekall av statsborgerskap
- Utlendingsrettssaker som faller utenfor rettshjelpsloven § 16
- Forretningsforhold, yrkesutøvelse, faste eiendommers rettsforhold og tingskader
- Pengekrav og kjøp og salg
- Skattesaker
- Arvesaker
- Borgerlige rettskrav

Selv om disse områdene er listet opp som saker der det kan være aktuelt å gi fri rettshjelp, er den klare hovedregelen at fri rettshjelp ikke skal gis utenfor de prioriterte områdene. Sivilrettsforvaltningen understreker flere ganger i rundskrivet at praksisen skal være meget streng. Hvis du lurer på om saken din kan være omfattet av unntaksregelen kan du ringe Sivilrettsforvaltningen.

4. Advokatordning i fengsel

NOU 2020: 5 Likhet for loven punkt 28.8
Tonje Lilaas Larsen og Ida Tønnessen, *Førstelinjetjeneste for rettshjelp*, 2023, punkt 4.5.6.2

Stortinget har vedtatt at det skal etableres en advokatordning i fengsel. Ordningen kommer til å gå ut på at det er noen faste, uavhengige advokater tilknyttet kriminalomsorgen, som kan hjelpe innsatte med rettslige problemer. En slik ordning har vært etterlyst lenge, blant annet av de to offentlige utvalgene som utredet behovet for en oppdatert rettshjelpsordning, og behovet for å etablere en førstelinjetjeneste for rettshjelp. Opprettelsen av advokatordningen ble vedtatt som en del av budsjettforliket for statsbudsjettet for 2024, med sikte på at ordningen skulle starte opp fra 1. januar 2025.

I skrivende stund, høsten 2024, er det enda ikke klart når en advokatordning skal være på plass, hvem som skal drifte den, eller hvordan den skal administreres. Det er derfor vanskelig å skrive noe om hva slags hjelp de kan tilby, og hvordan du kan kontakte dem.

Målet for advokatordningen var at innsatte skulle få et sted å henvende seg for spørsmål om straffegjennomføringsrett. Når advokatordningen kommer på plass, vil det være et svært godt verktøy for å få hjelp til å sikre rettighetene som vi skriver om i denne boka. Du kan ta kontakt med ansatte i fengselet, eventuelt oss i Jussbuss, for å få mer informasjon om hva som er status for advokatordningen.

5. Misnøye med advokat

5.1 Nytt tilsyns- og disiplinærsystem

Den nye advokatloven som trådte i kraft 1. januar 2025 etablerer et nytt tilsyns- og disiplinærsystem for advokater. Det som tidligere utgjorde Disiplinærnemnda, Advokatbevillingsnemnda og Tilsynsrådet for advokatvirksomhet, erstattes av to organer: Advokattilsynet og Advokatnemnda.

Advokatloven § 45

Advokatloven § 54, jf. § 37

Advokattilsynet har fått en generell tilsynsmyndighet, som betyr at de skal passe på at alle som jobber som advokat i Norge skal følge de reglene som gjelder for dem. Advokatnemnda overtok disiplinærmyndigheten, og behandler klager over at en advokat har brutt reglene for god advokatskikk, eller andre regler som følger av advokatloven.

5.2 Klage til advokatnemnda

5.2.1 Når kan du klage til advokatnemnda?

Advokatloven § 56 (1)

Hvis du mener at advokaten din har handlet i strid med god advokatskikk, eller at salæret de krevde var for høyt, kan du klage vedkommende inn til advokatnemnda. Både advokater, advokatfullmektiger, advokatforetak og enheter eller organisasjoner der det jobber en organisasjonsadvokat kan klages inn for nemnda.

Advokatloven § 56 andre og fjerde ledd

Klagen skal være skriftlig, og du må skrive tydelig hva du klager over. Hvis klagen ikke oppfyller disse kravene, eller hvis den er åpenbart grunnløs, kan den avvises.

Advokatloven § 56 tredje ledd

Disiplinærklager må fremsettes senest seks måneder etter at du ble gjort kjent med forholdet klagen gjelder. Klager som er fremsatt senere enn dette, kan bare behandles hvis det foreligger særlige grunner. Klager som er fremsatt senere enn tre år etter at advokatoppdraget ble avsluttet, skal avvises.

5.2.2 Reglene for god advokatskikk

Reglene om god advokatskikk har som formål å sikre at advokatvirksomhet utføres etter etiske prinsipper som er grunnlaget for advokaters virke, og brudd på reglene kan føre til disiplinære følger for advokaten. Reglene inneholder de viktigste alminnelige prinsippene som advokater skal følge, blant annet om tillitsforhold, fortrolighet, og forhold til klienten, media og andre advokater. Hvis du lurer på om advokaten din kan ha brutt reglene om god advokatskikk, kan du ta kontakt med Advokatnemnda for veiledning. Du kan også spørre kontaktbetjenten din om å få tilgang til reglene, som er tilgjengelige med kommentarer på nettsiden til Advokatforeningen.

5.2.3 Salær

Salæret som advokaten din krever, skal stå i rimelig forhold til det oppdraget som advokaten utfører. Hvis du mener at advokaten din har krevd et salær som er for høyt, kan du klage dem inn til Advokatnemnda.

Advokatloven § 57 andre ledd

Hvis Advokatnemnda finner at advokaten har krevd for høyt salær, skal de bestemme hva som er et rimelig og nødvendig salær. Nemnda skal pålegge en advokat som har mottatt for høyt salær, å tilbakebetale det overskytende beløpet.

Kapittel 8
Fengselssystemets oppbygning, organisering og samarbeid

1 Innledning

Straffegjennomførings-loven §§ 1, 2 og 3

Fengslene, friomsorgen og alle organene som styrer hvordan fengslene og friomsorgen skal drives, kalles kriminalomsorgen. Kriminalomsorgens oppgave er å gjennomføre varetektsfengsling og straff på en måte som er betryggende for samfunnet og som motvirker straffbare handlinger.

I dette kapittelet kan du lese om hvordan kriminalomsorgen er bygget opp og litt om hvilke ansatte og offentlige organer som er involvert i kriminalomsorgens arbeid. Du finner også informasjon om tilsynsrådet, som skal kontrollere at fengselet følger loven i arbeidet sitt. I tillegg kan du lese om hva du kan gjøre hvis du ønsker å organisere deg sammen med andre innsatte for å samarbeide med kriminalomsorgen om å gjøre livet i fengselet bedre.

2 Fengselssystemets oppbygning

Kriminalomsorgen er delt inn i tre nivåer, fra øverst til nederst:

Straffegjennomførings-loven § 5

- Kriminalomsorgsdirektoratet
- Regionalt nivå (regionene)
- Lokalt nivå (de enkelte fengslene og friomsorgskontorene)

2.1 Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI)

Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) er underlagt Justisdepartementet. KDI har ansvar for den faglige og administrative ledelsen i kriminalomsorgen.

2.2 Regionalt nivå

Landet er delt inn i fem kriminalomsorgsregioner etter fylker:

- Region nord (Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark)
- Region vest (Vestland, Møre og Romsdal)
- Region sørvest (Rogaland og Agder)
- Region øst (Innlandet, Akershus, Østfold og Oslo)
- Region sør (Buskerud, Vestfold og Telemark)

Regionene har ansvar for de lokale enhetene innenfor sitt område.

2.3 Lokalt nivå

Lokalt nivå består av alle fengslene og friomsorgskontorene. Det er lokalt nivå som har ansvaret for den daglige driften. Lederen av lokalt nivå er fengselsleder og friomsorgsleder.

Fengslene inkluderer fengsler på alle sikkerhetsnivåer og overgangsboliger.

Friomsorgskontorene har ansvar for all straff som skal sones utenfor fengsel, altså samfunnsstraff, bøtetjeneste, fotlenke-soning, hjemmesoning, betinget fengselsstraff eller soning av straff på behandlingsinstitusjon. Friomsorgen er også involvert i avviklingen av ungdomsstraff og ungdomsoppfølgning. I tillegg følger de opp prøveløslatte.

Under får du en liten oversikt noen ressurspersoner som ofte er å finne i fengselet eller friomsorgen.

2.3.1 Kontaktbetjenten

Retningslinjene til § 3
Rundskriv KSF 02/2002

Du skal få en kontaktbetjent i fengselet. Kontaktbetjenten skal være et bindeledd mellom deg og fengselet. Det betyr blant annet at kontaktbetjenten har ansvar for at du får informasjon om fengselet og om dine rettigheter og plikter. Han eller hun skal også hjelpe deg i arbeidet med å lage en framtidsplan. Hvis du trenger å få kontakt med instanser utenfor fengselet, for eksempel sosial-kontor, arbeidskontor eller skolemyndigheter, er det meningen at kontaktbetjenten skal hjelpe deg med dette.

Erfaringsmessig er det ikke alle innsatte som får en kontakt-betjent. Hvis du ikke har fått kontaktbetjent, kan du be om å få det. Hvis det oppstår en konflikt mellom deg og kontaktbetjenten, kan du søke om å bytte kontaktbetjent. Du må da ta kontakt med førstebetjenten, inspektøren eller fengselslederen.

Det er også mange som opplever å få en kontaktbetjent, men at kontaktbetjenten er sjeldent på jobb, og har mange innsatte å være kontaktbetjent for, sånn at ordningen ikke oppnår formålet. Hvis ordningen fungerer dårlig, er det noe du kan ta opp med fengselsledelsen. Hvis det finnes et kontaktutvalg i fengselet, er det en god måte å ta opp problemet på, se punkt 5 om dette.

2.3.2 Sosialkonsulenten

I mange fengsler er det en sosialtjeneste med en eller flere sosialkonsulenter. Sosialkonsulenten skal hjelpe deg med problemer av sosial karakter. Det kan være hjelp til å kontakte NAV, søke om økonomisk støtte eller hjelp til å ordne opp i problemer du har utenfor fengselet. Sosialkonsulenten skal samarbeide med friomsorgen sånn at du er godt forberedt på livet utenfor fengsel når du skal løslates.

De fleste fengslene har for få sosialkonsulenter. Dette betyr at de som jobber der ikke har mulighet til å gi den hjelpen som trengs til alle. Derfor vil det ofte ta litt tid å få time hos sosialkonsulenten. Det er viktig ikke å gi opp. Du kan forberede deg til timen ved å tenke godt gjennom hva du vil at sosialkonsulenten skal hjelpe deg med, og ta med alle relevante dokumenter. Du kan også lese mer i denne boken om ting sosialkonsulenten kan hjelpe med, for å vite hva du burde spørre om. Du kan for eksempel lese om jobb utenfor fengsel i kapittel 40, sosialhjelp i kapittel 39 og gjeld i kapittel 37. Hvis det tar veldig lang tid å få time, kan du ta det opp med fengselsledelsen. Hvis det finnes kontaktutvalg i fengselet, er det en god måte å ta opp problemet på, se punkt 5 om dette.

2.3.3 Prest, imam og andre religiøse ledere

Retningslinjene til § 23

I mange fengsler er det ansatt en fengselsprest du kan få møte med, enten for sjelesorg eller for å utøve religionen din.

Straffegjennomføringsloven § 23
Retningslinjene til § 32

Kriminalomsorgen skal gi deg mulighet til å utøve din religion eller ditt livssyn. Fengselet skal legge til rette for at du kan delta i gudstjenester eller annen religiøs eller livssynsmessig seremoni, sjelesorg eller rådgivning hvis du ønsker det. Det skal settes av egne lokaler så langt det er praktisk mulig. Du skal vanligvis få lov til å ringe til disse personene, og telefonsamtalene skal som hovedregel ikke kontrolleres ved at betjenter hører på samtalen.

3 Hvem tar avgjørelsene?

Straffegjennomføringsloven § 6 første ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 2-1
Retningslinjene punkt 6
Forvaltningsloven § 2 første ledd bokstav b

Hvem som har lov til å ta avgjørelser som angår deg, kommer an på hva slags avgjørelse det er snakk om. Hvis det er snakk om en avgjørelse som regulerer dine plikter og rettigheter, skal avgjørelsen vanligvis tas i et enkeltvedtak. Hvem som har lov til å treffe enkeltvedtak er som regel bestemt i lov. Hvis noen har truffet et enkeltvedtak uten å ha lov til det, kan det føre til at vedtaket er ugyldig, og må gjøres på nytt av riktig instans.

Hvis det er snakk om praktiske avgjørelser om den daglige driften i fengselet, og andre avgjørelser som ikke berører dine plikter og rettigheter, er det ikke strenge regler om hvem som kan ta avgjørelsene.

I de to neste punktene får du en kort gjennomgang av hvilke avgjørelser som typisk ligger til lokalt nivå, regionalt nivå og KDI.

3.1 Lokalt nivå tar avgjørelsene

Straffegjennomføringsloven § 6 første ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 2-1

Som hovedregel er det lokalt nivå som skal treffe enkeltvedtak som gjelder deg. Det betyr at lederen av fengselet eller friomsorgskontoret er ansvarlig for at avgjørelser blir tatt, men det betyr ikke at fengselslederen selv vurderer alle saker. Det er vanligvis jurister i fengselet som jobber med å vurdere om vilkårene å treffe vedtak er oppfylt. Det er likevel vanlig at lederen ser over og godkjenner vurderingen til juristen før avgjørelsen blir tatt.

Praktiske avgjørelser, som hvilket rom du skal ha fellesskap i, eller når på dagen du skal ut i luftegården, kan som regel betjenter eller ledelsen ved fengselet ta selv. Noen ganger lager regionen føringer som alle fengslene i en region må forholde seg til, men som regel har lokalt nivå handlefrihet i hvordan de skal legge opp driften.

Hvis lokalt nivå har tatt en avgjørelse i form av et enkeltvedtak, kan du klage til regionalt nivå. Du gir i så fall klagen til fengselet, som vurderer om de skal gi deg medhold eller ikke. Så sendes klagen til regionalt nivå, som tar stilling til dine og fengselets argumenter. Du må være oppmerksom på at klagefristen på de fleste vedtak er 7 dager fra du ble kjent med vedtaket. Du kan lese mer om klage i kapittel 9.

3.2 Regionen tar avgjørelsene

I noen saker er det regionen som tar avgjørelsene i første instans, altså i første omgang.

Straffegjennomføringsloven
§ 37 femte ledd
§ 38 femte og sjette ledd

Regionen skal typisk ta avgjørelser i saker som er veldig inngripende for deg. For eksempel er det regionen som avgjør om du fortsatt skal holdes isolert hvis fengselet har holdt deg isolert i 14 dager, og vil holde deg isolert enda lenger. Andre eksempler er hvis fengselet ønsker å bruke tvangsmidler som sikkerhetsseng i mer enn 24 timer eller sikkerhetscelle i mer enn 3 døgn.

Straffegjennomføringsloven § 6 andre ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 2-1
Retningslinjene punkt 6

Det er også regionen som tar avgjørelser i første instans når det er behov for en spesielt grundig sikkerhetsvurdering. Derfor har man bestemt at regionen skal ta avgjørelser om permisjon, straffavbrudd, prøveløslatelse og lignende hvis du er dømt til forvaring eller fengsel i mer enn 10 år, eller du sitter på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå. I noen av disse sakene har likevel lokalt nivå myndighet til å avslå søknader. Hvis lokalt nivå ønsker å gi deg medhold i det du søker om, blir søknaden sendt videre til regionen, som tar en avgjørelse.

Når regionen har fattet vedtak i første instans, kan du klage til Kriminalomsorgsdirektoratet hvis du får avslag på en søknad. Du kan lese mer om klage i kapittel 9.

3.3 Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) tar avgjørelsene

KDI er klageorgan i alle saker der regionen er første instans. Ellers tar KDI veldig få avgjørelser i enkeltsaker. De lager retningslinjer, rundskriv og føringer som alle fengslene er nødt til å følge. Det er også KDI som har ansvar for at praksis i kriminalomsorgen er lovlig. Hvis fengselet har en praksis du mener er problematisk, kan du prøve å klage den inn til KDI, for å få en generell avklaring på om praksisen er lovlig eller ikke.

3.4 Anstaltråd i avgjørelsesprosessen

Det er ikke gitt bestemmelser om dette i loven, men mange fengsler har et anstaltråd eller et tilsvarende rådgivende organ som forbereder enkeltsaker. Praksis varierer fra fengsel til fengsel. Når du søker om for eksempel permisjon, overføring til lavsikkerhetsfengsel eller prøveløslatelse, er rådenes oppgave er å snakke med folk som kan uttale seg om det er lurt at du får innvilget søknaden. Da kan de for eksempel snakke med kontakt-

betjenten din, helsepersonell eller en prest du har kontakt med i fengselet. Poenget med anstaltrådet, er at medlemmene skal snakke med noen som kjenner deg litt, så det blir lettere for juristene og lederne som ikke kjenner deg å ta en god avgjørelse. Det er ikke anstaltrådene som tar den endelige avgjørelsen i saken, men de kan komme med råd til de som skal avgjøre saken.

4 Kriminalomsorgens samarbeid med andre forvaltningsorganer

Norske fengsler drives etter den såkalte «importmodellen». Det betyr at offentlige instanser i samfunnet leverer velferdstjenester til innsatte i fengslene, på samme måte som de leverer tjenester til resten av befolkningen. For eksempel skal helsetjenester, opplæring, utdanning, NAV-tjenester, arbeidsmarkedstiltak, kulturtilbud og bibliotektjenester tilbys av de offentlige organene som tilbyr disse tjenestene til befolkningen utenfor fengsel.

Straffegjennomføringsloven § 4
Retningslinjene til § 4

For at importmodellen skal fungere, må fengselet samarbeide med andre forvaltningsorganer, som for eksempel det lokale sykehuset og NAV-kontoret. Samarbeidet skal bidra til å fremme din tilpasning til samfunnet. Fengselet skal i samarbeid med deg søke å kartlegge om du har behov for tjenester fra et forvaltningsorgan utenfor fengselet, og hjelpe deg med å dekke disse behovene. Ofte vil andre forvaltningsorganers kompetanse være viktig, og fengselet bør derfor avklare om du har behov for tilbud utenfra så tidlig som mulig i soningen.

Samarbeidet kan ta form som permanente løsninger, for eksempel ved å ansette en bibliotekar eller helsepersonell som jobber fast i fengselet. Eventuelt kan samarbeidet gå ut på at fengselet legger til rette for at du kan få kontakt med velferdstjenester utenom fengselet, for eksempel via sosialkonsulenten din, se punkt 2.3.2. Det kan også gå ut på at du får lov til å dra ut av fengselet for å oppsøke lege, utdanningstilbud eller kulturtilbud. Dette kan for eksempel skje ved permisjon eller fremstilling, som du kan lese om i kapittel 19.

5 Kontaktutvalg og andre samarbeidsorganer

5.1 Hva er kontaktutvalg/samarbeidsorganer?

Straffegjennomføringsloven § 25
Retningslinjene punkt 25.

Hvis du og andre innsatte ønsker det, bør fengselet etablere et samarbeidsorgan hvor innsatte kan velge representanter til å ha dialog med ledelsen om problemer som preger hverdagen i

fengslene. Hvis et flertall av de innsatte ønsker seg et sånt organ, skal det etableres. Det finnes allerede denne typen samarbeidsorganer i mange fengsler, og disse kalles gjerne «kontaktutvalget», ofte forkortet «KU».

Straffegjennomføringsloven § 25 første ledd

I forvaringsavdelinger, ressursavdelinger eller avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå, kan fengselet nekte å etablere samarbeidsorganer hvis de mener det ikke er sikkerhetsmessig forsvarlig.

Det er fengselsledelsen som bestemmer hvordan kontaktutvalgene skal organiseres. Det betyr blant annet at ledelsen kan velge hvordan og hvor ofte det skal velges representanter til utvalget, og hvor ofte utvalget og ledelsen skal ha møter.

5.2 Hva slags spørsmål kan dere ta opp?

Straffegjennomføringsloven § 25 andre ledd

Formålet med kontaktutvalget er å behandle saker som angår det daglige livet i fengselet. For eksempel kan dere ta det opp hvis dere mener det er for mye isolasjon, hvis dere ønsker dere mer tilgang på friluftsliv, hvis dere syns maten er for lite næringsrik eller lignende. Dette er bare eksempler, og det finnes mange andre saker dere kan ta opp.

Det er ikke mulighet til å diskutere spørsmål om en enkelt innsatt eller betjent. Hvis du har et problem med en betjent i fengselet eller en annen innsatt, er dette noe du må ta opp individuelt med fengselsledelsen. Dere kan heller ikke diskutere spørsmål om sikkerhetstiltak i fengselet.

5.3 Om samarbeidet

Samarbeidsutvalgene går ikke ut på at dere får myndighet til å ta avgjørelser, men at dere får mulighet til å si hva dere mener. Hvis dere synes at samarbeidet med fengselet fungerer dårlig, kan dere kontakte tilsynsrådet, regionen eller gå frem på en annen måte. Dere kan for eksempel kontakte en organisasjon for innsatte. Kontaktinformasjonen til noen slike organisasjoner står bak i denne boka. Du kan også lese mer om ulike organisasjoner i kapittel 44.

6 Tilsynsrådet

6.1 Hva er tilsynsrådet?

Straffegjennomførings-loven § 9

Tilsynsrådet er et organ som skal føre kontroll med at fengslene og friomsorgskontorenes behandling av innsatte er i tråd med loven. Tilsynsrådet er uavhengige, som betyr at de ikke er underlagt fengselet, og at ingen kan instruere tilsynsrådet i hvilke saker de skal prioritere eller hvordan de skal forstå loven.

Inntil 2025, har tilsynsrådet vært delt inn i fem ulike deler som har hatt ansvar for å føre tilsyn med hver sin region. Ordningen har fått mye kritikk, fordi den ikke har fungert så godt. Blant annet har medlemmene i tilsynsrådet vært frivillige, og har derfor hatt lite tid til å følge opp vervet. I tillegg har det vært uklart hva tilsynsrådet skulle jobbe med.

Prop. 46 L (2022 – 2023)

Fra januar 2025, blir de fem regionale tilsynsrådene erstattet med ett landsdekkende tilsynsråd. Det er også blitt innført nye regler for hva tilsynsrådet skal føre kontroll med og hvordan de skal jobbe. I de neste punktene kan du lese om reglene som gjelder for tilsynsrådet fra januar 2025.

6.2 Hvordan jobber tilsynsrådet?

Lovvedtak 54 (2022–2023) § 9b

Rådet består av tre faste medlemmer. I tillegg skal det velges lokale medlemmer, hvor det skal være minst én representant fra hvert fylke.

Lovvedtak 54 (2022–2023) § 9a

Tilsynsrådet kan behandle saker på eget initiativ, eller etter henvendelse fra innsatte, pårørende eller ansatte. Tilsynsrådet kommer på besøk i fengslene, enten uanmeldt eller varslet. De kan kreve å gå hvor de vil inne i fengselet, og fengselet plikter å utlevere all informasjon tilsynsrådet ber om.

Ettersom ordningen med tilsynsrådet ikke har startet når vi skriver denne boken, vet vi ikke akkurat hvordan tilsynsrådet jobber. Vi vet derfor ikke om de hovedsakelig fører kontroll med enkelt-saker, eller om de konsentrerer seg om noen sakstyper og prøver å få et overordnet innblikk i hvordan praksis er i fengselet. Hvis du lurer på hvordan tilsynsrådet jobber når du leser denne boken, kan kontakte tilsynsrådet.

6.3 Hva har tilsynsrådet myndighet til å gjøre?

Tilsynsrådet har myndighet til å kontrollere forholdene i fengselet. Hvis de oppdager forhold de mener strider mot loven, skal de forsøke å løse disse forholdene med fengslet, regionen eller KDI. Tilsynsrådet er likevel ikke et rettshjelpstiltak sånn som for eksempel Jussbuss. Jobben deres er derfor ikke å gi veiledning eller klagehjelp i enkeltsaker. Tilsynsrådet har heller ikke myndighet til å overstyre eller instruere fengselet i hvilke avgjørelser de skal ta. De kan likevel føre kontroll sånn at forholdene i fengselet kan bli bedre, og de kan ta opp enkeltsaker med fengselet hvis de mener det er grunn til det.

Hvert år skal tilsynsrådet sende en rapport om tilsynsarbeidet til Justisdepartementet og KDI. Da kan de velge å fortelle generelt om tilsynsarbeidet, eller ta utgangspunkt i spesifikke temaer som de konsentrerer tilsynsarbeidet rundt. Årsrapporter og særskilte meldinger fra tilsynsrådet skal være offentlige.

6.4 Hvordan kontakter du tilsynsrådet?

Tilsynsrådet kan nås på telefon, e-post eller vanlig post. Du finner kontaktinformasjonen bakerst i denne boken.

All dialog mellom deg og tilsynsrådet skal være fortrolig. Det betyr at fengselet ikke skal kontrollere kommunikasjon mellom deg og tilsynsrådet, og de har heller ingen rett til å spørre deg om hva du snakket med tilsynsrådet om. Medlemmene i tilsynsrådet har taushetsplikt.

Kapittel 9

Søknader, klager, saksbehandling og tilgang til regelverket

1 Innledning

Jussbuss mener at det er viktig at du bruker mulighetene du har til å søke og klage. To saker er aldri helt like. Selv om du har hørt at søknader som ligner på din er avslått, kan det være spesielle ting i ditt tilfelle som gjør at resultatet blir annerledes for deg. Selv om du har fått avslag på for eksempel en søknad om permisjon før, kan det ha skjedd forandringer siden den forrige søknaden ble behandlet, som gjør at den nye søknaden blir innvilget.

I dette kapittelet finner du informasjon, tips og eksempler om hvordan du kan skrive søknad og klage. Eksemplene er spesielt laget for søknader og klager til fengselet, men de kan også gi inspirasjon til hvordan en søknad eller klage til andre steder kan se ut. Når du skal søke eller klage, er det nyttig at du har tilgang på lovene og reglene, så du kan finne ut hva du har rett på. Du finner informasjon om tilgang til regelverket i dette kapittelet. Hvis du vil at noen skal skrive søknaden eller klagen for deg, kan du be noen være fullmektig for deg, og dette kan du også lese mer om her.

I dette kapittelet finner du også generell informasjon om reglene alle forvaltningsorganer må følge når de skal behandle en søknad eller klage. Et forvaltningsorgan er et organ i staten eller kommunen som tilbyr tjenester eller goder eller bestemmer hva du kan og ikke kan gjøre. Eksempler på forvaltningsorganer er kriminalomsorgen, NAV og Utlendingsdirektoratet (UDI).

Reglene om vilkårene for å få innvilget det du søker om eller klager på, er behandlet i resten av boken.

2 Søknad

2.1 Form

Forvaltningsloven § 32
Veiledning om saksbehandling i forvaltningsloven og Straffegjennomførings-loven § 7 (heretter veiledning til § 7) punkt 5.4

Det er ikke et krav om at du må levere søknader skriftlig. Vi anbefaler likevel at du gjør dette. Da er det lettere for både deg og fengselet å vite hva du skrev i søknaden. Hvis du søker muntlig, bør du be om en skriftlig bekreftelse på at fengselet har mottatt og vil behandle søknaden din.

Husk å skrive ned på søknaden hvilken dato du leverer den. Det er også viktig at du beholder en kopi av søknaden. Da har du dokumentasjon på hva du skrev i søknaden og når den ble sendt.

2.2 Innhold

Du trenger ikke å være god til å skrive eller ha juridisk erfaring for å skrive en søknad som blir innvilget. Søknaden blir ikke bedre av avansert språk, mange paragrafer, eller kompliserte poenger. Det som er viktig er at du sier helt klart hva du søker om og hvorfor du søker.

I tillegg er det greit å huske at jobben til den som tar imot søknaden, er å vurdere om vilkårene for å innvilge søknaden er oppfylt. Det er større sjanse for å få innvilget en søknad hvis du gjør jobben deres så enkel som mulig. Før du søker, bør du derfor finne ut hva som er vilkårene for det du søker på. I denne boken har vi skrevet om vilkårene for nesten alt man kan søke på i fengsel. Hvis du er usikker på hva vilkårene er, kan du derfor lete i denne boken. Se også punkt 7 i dette kapittelet om tilgang på regelverket.

Når du vet hva vilkårene er, bør du skrive søknaden sånn at du forklarer hvorfor vilkårene er oppfylt.

Vi har laget et forslag til hvordan en søknad om velferdspermisjon kan se ut, som du kan bruke som inspirasjon til hvilken som helst søknad. Du finner den på neste side.

Navnet ditt og stedet du søker fra →

Ola Nordmann
Lillevik fengsel

Den som skal motta søknaden →

Lillevik fengsel
v/ Fengselsleder
0000 Lillevik

Hva du søker på og fødselsdatoen din →

Søknad om velferdspermisjon – OLA NORDMANN F: 11.11.71

Jeg søker om velferdspermisjon for lørdag 24. april 2026, jf. Straffegjennomførings-loven § 33.

Vilkår 1: Særlige og vektige grunner →

Grunnen til at jeg søker om en velferdspermisjon, er at moren min blir 80 år den 24. april, og skal ha bursdagsfest. Jeg er hennes eneste sønn, så det vil bety mye for henne at jeg kan komme på feiringen. Hun har vært en viktig støttespiller for meg gjennom livet, og det betyr veldig mye for meg å være sammen med henne på en så stor dag. Hun er syk, så det er ikke sikkert jeg får vært på mange flere av bursdagene hennes

Dokumentasjon →

Moren min har skrevet et brev hvor hun forklarer at det er viktig for henne at jeg kommer, se vedlagt brev.

Vilkår 2: Sikkerhetsmessig forsvarlig →

Jeg har hatt to velferdspermisjoner før, og begge har gått uten problemer. Jeg møtte selv opp til soning, og har ikke hatt noen reaksjoner eller positive rusprøver under soningen. Jeg har også et godt forhold til betjenter i fengselet.

Med vennlig hilsen

Underskriften din →

Ola Nordmann

Ola Nordmann

Stedet og datoen du leverer søknaden →

Lillevik fengsel, 10. februar 2026

Du kan skrive nesten alle søknader med dette oppsettet. Noen søknader ønsker fengselet at du skal skrive på standardskjemaer. De skjemaene får du av ansatte i fengselet. Fengselet kan ikke kreve at søknaden må være levert på et av deres standard-skjemaer, men det kan være lurt å gjøre som fengselet ønsker så du oppfattes som samarbeidsvillig i søknadsprosessen. Jussbuss har også maler (søknadsguider) som viser hvordan man kan søke.

Du kan ta kontakt med Jussbuss for å få tilsendt malene, og få litt mer veiledning til søknaden.

2.3 Vedlegg / dokumentasjon

Det er sjeldent et krav at man må legge ved dokumentasjon på det man skriver i søknaden. Hvis du kan dokumentere det du sier, er det likevel veldig nyttig. Da må du legge ved dokumentet som vedlegg til søknaden. Det kan for eksempel være en uttalelse fra en lege, kontaktbetjent eller andre som anbefaler at du får det du søker om.

2.4 Hjelp til å skrive søknaden

Hvis du vet hva du har lyst til å si i søknaden, men trenger hjelp med å skrive det ned på papir, kan du spørre sosialkonsulenten, kontaktbetjenten din eller noen av de andre ansatte i fengselet om hjelp til å skrive. Du kan også forhøre deg med familie, venner eller andre innsatte. Hvis du vil ha hjelp fra advokat må du som regel betale for dette selv, se kapittel 7 for mer informasjon om bruk av advokat. Se også punkt 6 her i dette kapittelet om bruk av fullmektig.

2.5 Hvem skal ha søknaden?

Straffegjennomførings-loven § 6 første ledd

Det er som regel fengselet, eller noen ganger regionen som skal vurdere søknaden. Du kan lese mer om hvem som tar avgjørelser i kapittel 8. Uansett hvem som skal vurdere søknaden, kan du levere søknaden til en betjent, og be om at de sender den dit den skal. Du bør samtidig be betjenten om å ta en kopi du kan beholde.

3 Klage

3.1 Rett til å klage

Forvaltningsloven § 28

Du har alltid rett til å klage på et vedtak som gjelder deg, men du kan bare klage én gang på ett avslag. Klagen må leveres innen klagefristen. Har du allerede brukt opp klagemuligheten din eller fristen for å klage har gått ut, kan du be om at vedtaket omgjøres, se punkt 4 i dette kapittelet. Du kan også be om å få en ny klagefrist, men det er ikke sikkert du får det.

3.2 Klagefrist

Straffegjennomførings-loven§ 7 bokstav e
Forvaltningslov-forskriften § 41

I fengselssaker er klagefristen som hovedregel 7 dager. Unntaket er i saker om reaksjon på brudd, der er klagefristen på 48 timer. Hvis fristen går ut på en lørdag, søndag eller helligdag, utsettes fristen til første hverdag etter helgen eller helligdagen.

Forvaltningsloven § 29

Klagefristen regnes fra da du fikk beskjed om vedtaket. Hvis du bevisst prøver å unngå å få vite om vedtaket, regnes fristen fra den dagen du burde ha fått med deg at vedtaket har kommet.

Forvaltningsloven § 31 første ledd

Hvis du klager etter at fristen har gått ut, trenger ikke klageorganet å behandle klagen din. Derfor er det viktig å levere klage til fengselet før klagefristen går ut. Klageorganet kan i unntaks-tilfeller velge å behandle klagen din det selv om fristen har gått ut. Hvis du skal prøve å klage etter fristen, er det viktig å levere klagen så fort som mulig, fordi det er større sjanse for å få klagen behandlet hvis du bare har oversittet fristen med få dager. Det kan være lettere å prøve å søke på nytt istedenfor å klage etter fristen. Jussbuss kan noen ganger skrive klage for deg, men dette gjør vi ikke hvis fristen er gått ut, fordi det ikke er sikkert at forvaltningen vil ta klagen til behandling.

Forvaltningsloven § 29

Har du fått svar på en søknad av andre enn fengselet, for eksempel NAV eller UDI, er klagefristen vanligvis 3 uker. Det skal det stå hvor lang klagefristen er i vedtaket.

3.3 Fristavbrytende klage

Hvis du vet at du ønsker å klage, men trenger ekstra tid til å skrive en utfyllende begrunnelse, kan du sende det som kalles en fristavbrytende klage. Meningen er at den opprinnelige fristen avbrytes, og du får lengre tid til å skrive klagen.

I en fristavbrytende klage må du skrive at du klager, og at begrunnelsen for klagen kommer senere. Du kan også forklare hvorfor du trenger lengre frist. Kanskje har du behov for å skaffe dokumentasjon som støtter saken din, eller du trenger hjelp til å skrive en begrunnelse på hvorfor du klager. Det er også lurt å si hvilken dato du kommer til å levere den utfyllende klagen. Fengselet må ikke gi deg lengre frist, men de gjør vanligvis det hvis du ber om det.

Nedenfor følger et eksempel på en fristavbrytende klage:

Tittel, hvilket vedtak du klager på og fødselsdatoen din →

Dato for når klage kommer →

Begrunnelse (valgfritt) →

Underskriften din →

Stedet og datoen du leverer →

Fristavbrytende klage – OLA NORDMANN F: 11.11.71

Jeg klager med dette på fengselets avslag på søknad om velferdspermisjon datert 22. mars 2026.

Utfyllende klage kommer innen 29. mars 2026.

Jeg skal få hjelp til å skrive klagen, og jeg venter på dokumentasjon fra lege.

Med vennlig hilsen

Ola Nordmann

Ola Nordmann

Lillevik fengsel, 10. februar 2026

3.4 Klagens form

Forvaltningsloven § 32

Klagen må være skriftlig. Du må skrive klart i klagen hvilket vedtak du klager på. Du må også skrive hvilken dato det er den dagen du sender klagen, og signere klagen.

Det er viktig at du selv beholder en kopi av søknaden. Da har du dokumentasjon på hva du skrev i klagen og når den ble sendt.

3.5 Klagens innhold

Når du skriver klagen, trenger du ikke forklare hele saken én gang til. De som skal behandle klagen, får oversendt både klagen og søknaden din, og avslaget fra fengselet.

Det som er viktig å få frem i klagen, er hva du er uenig med i avslaget. Du må derfor lese avslaget fra fengselet, og prøve å forstå hvilke grunner som gjorde at fengselet avslo søknaden. Hvis du ikke forstår hvorfor søknaden ble avslått etter å ha lest avslaget, kan du spørre en betjent om hjelp til å forstå det. Fengselet har veiledningsplikt, som betyr at de skal forklare deg hva som står i vedtaket hvis du spør. Du kan lese mer om fengselets veiledningsplikt i punkt 8.1.

Når du vet hvilke grunner fengselet hadde for å avslå søknaden, må du forklare hva du er uenig med fengselet i. For eksempel kan fengselet ha avslått søknad om permisjon fordi de ikke har tillit til at du kommer til å overholde vilkår på permisjon. Begrunnelsen deres er at du har hatt svikt på permisjon før. Da kan du skrive at det er lenge siden permisjonen med svikt, og at du har hatt en positiv utvikling siden da. Hvis det er en betjent du har et godt forhold til, kan du spørre om han eller hun vil skrive en anbefaling for deg som du kan legge ved klagen.

3.6. Hjelp til å skrive klagen

Det er ikke meningen at det skal være vanskelig å skrive en klage, eller at du skal trenge å ha advokat eller noen andre til å hjelpe deg. Hvis du likevel ønsker å få hjelp med å skrive klagen, kan du kontakte Jussbuss eller et annet rettshjelpstiltak for å høre om vi har mulighet til å skrive en klage for deg. Det er ikke sikkert at verken vi eller et annet rettshjelpstiltak har mulighet til å skrive klagen, det varierer ut ifra kapasiteten man har til enhver tid. Du kan også høre om en venn eller et familiemedlem kan hjelpe deg. Eventuelt kan du prøve å kontakte en advokat, men du har ikke rett på at staten betaler advokat for deg. Les mer om retten til advokat betalt av staten i kapittel 7.

3.7 Hvem skal ha klagen?

Forvaltningsloven § 28 første ledd
Straffegjennomføringsloven § 5

Hvis fengselet eller friomsorgen avslo søknaden din, skal regionen vurdere klagen din. Hvis regionen avslo søknaden din, skal KDI vurdere klagen. Du skal likevel alltid levere klagen til fengselet, og be dem ta en kopi av klagen som du kan beholde.

Forvaltningsloven § 33

Den som avslo søknaden, skal vurdere å omgjøre avslaget sitt før de sender klagen videre. Hvis de ikke vil omgjøre, skal de begrunne for klageorganet hva de mener om saken. Denne begrunnelsen kalles en «innstilling». Innstillingen, klagen din, og den opprinnelige søknaden og avslaget blir sendt til klageorganet, så de kan ta en vurdering av saken.

Forvaltningsloven § 11 fjerde ledd

Klagen din skal behandles selv om du sender den til feil sted. Da er det det forvaltningsorganet som fikk klagen sitt ansvar å sende klagen til riktig sted.

Det kan være lurt å spørre kontaktbetjenten din om klagen din er mottatt og registrert.

4 Omgjøring

Omgjøring betyr at et forvaltningsorgan endrer eller opphever et tidligere vedtak. Dette kan skje selv om du ikke har klaget. Det er fire situasjoner hvor forvaltningsorganet kan omgjøre sitt eget vedtak:

Forvaltningsloven § 35 første og femte ledd

- Hvis endringen ikke er til skade for deg
- Hvis du ikke har fått beskjed om vedtaket enda
- Hvis vedtaket er ugyldig. Det kan være flere grunner til at vedtaket er ugyldig, for eksempel at forvaltningen har tolket loven feil, at de har brukt feil faktum, eller at den som fattet vedtaket ikke hadde lov til å fatte et sånt vedtak
- Hvis det står i det opprinnelige vedtaket at det kan omgjøres

Forvaltningsloven § 35 tredje ledd

Straffegjennomføringsloven § 7 første ledd bokstav g

I tillegg kan klageinstansen eller et overordnet organ omgjøre vedtaket hvis hensynet til andre privatpersoner eller offentlige interesser tilsier det. I kriminalomsorgen, er klageinstansen eller overordnet organ enten regionen eller KDI, avhengig av om det var fengselet eller regionen som fattet vedtaket. Du må få beskjed innen tre uker om at regionen eller KDI vurderer å omgjøre etter denne bestemmelsen, med mindre særlige grunner tilsier at omgjøring også kan skje etter fristen.

Du kan også be forvaltningen om å omgjøre resultatet i saken din. Dette er aktuelt hvis klagefristen har gått ut, eller når du har fått avslag på en klage, og derfor ikke kan klage saken videre. Du må begrunne hvorfor du mener at vedtaket skal omgjøres. Det kan hende at det har kommet nye viktige momenter som ikke tidligere er blitt vurdert, eller at du mener at forvaltningen har gjort en feil i behandlingen av saken din.

En melding om omgjøring må leveres til de som sist behandlet klagen. Forvaltningen bestemmer selv om de ønsker å behandle omgjøringen. Ofte vil det være lettere å levere en helt ny søknad.

5 Hvor lenge må du vente på svar?

Forvaltningsloven § 11a

Alle forvaltningsorganer, inkludert fengselet, skal forberede og avgjøre saker «uten ugrunnet opphold». Det betyr at de må behandle saken så for som mulig. Det er likevel ingen absolutt grense i loven for hvor lang tid de kan bruke på å avgjøre en sak. Det er ofte lang saksbehandlingstid og ulike saker som haster. Vi anbefaler derfor alltid å være tidlig ute når du søker om noe.

Hvis det tar uforholdsmessig lang tid å besvare søknaden eller klagen din, skal du få en melding om hvorfor den ikke kan behandles raskere, og beskjed om når du kan forvente et endelig svar. En sånn melding kalles et foreløpig svar. Du skal få et foreløpig svar hvis du ikke får svar på søknaden eller klagen innen en måned.

Hva som regnes som uforholdsmessig lang tid, vil variere med hva slags søknad eller klage du sender og hvem som skal ta avgjørelsen. For eksempel vil en benådningssøknad ta lengre tid å behandle enn en søknad om permisjon. Hvor stor arbeidsmengde forvaltningsorganet har for tiden vil også spille inn.

Erfaringsmessig er det sjeldent fengslene sender foreløpig svar etter en måned, selv om de er forpliktet til det etter loven. Hvis du ikke får foreløpig svar eller må vente veldig lenge på å få saken din avgjort, kan du klage på lang saksbehandlingstid. Du kan også ta kontakt med Jussbuss.

6 Bruk av fullmektig

6.1 Hva er en fullmektig?

Å ha en fullmektig betyr at noen skriver søknaden eller klagen på vegne av deg, men skriver under med sitt eget navn. Det er helt valgfritt å ha en fullmektig, og du må selv ta kontakt med den du vil at skal hjelpe deg.

Du kan trekke tilbake en fullmakt når som helst. For å trekke fullmakten, holder det å si til fengselet at du trekker den tilbake. Det er også viktig at du gir fullmektigen beskjed om at du ikke trenger mer hjelp. Når du har trukket fullmakten tilbake, har ikke fullmektigen lenger lov til å levere klager eller søknader på dine vegne. Du kan likevel bruke fullmektigen igjen senere, hvis du leverer en ny fullmakt senere.

6.2 Hvem kan du bruke som fullmektig?

Forvaltningsloven § 12

Hovedregelen er at du kan bruke hvem du vil som fullmektig, så lenge personen er over 18 år. For eksempel kan en venn, et familiemedlem, en advokat eller Jussbuss være fullmektig for deg.

Straffegjennomføringsloven § 7 første leddbokstav a

Du kan ikke bruke ansatte i fengslet eller andre innsatte til å være fullmektig for deg. Du kan få hjelp fra kontaktbetjenten din eller

andre innsatte til å skrive klage eller søknad, men da må du selv skrive under.

6.3 Hva kan fullmektigen gjøre?

Den du velger som din fullmektig vil ha de samme rettighetene som deg. Fullmektigen kan for eksempel levere søknader, klager, be om innsyn i dokumenter, eller kontakte personer på dine vegne.

Forvaltningsloven § 19 første ledd bokstav d
Straffegjennomføringsloven § 7 første ledd bokstav c
Straffeloven § 209
Veiledning til § 7 punkt 3.8

I noen få tilfeller kan fullmektigen faktisk ha flere rettigheter enn du ville hatt. En fullmektig kan for eksempel få innsyn i dokumenter som du ikke får innsyn i. Dette kan for eksempel være i tilfeller der opplysninger er sensitive overfor andre enn deg. Fullmektigen vil i et slikt tilfelle ikke ha lov til å fortelle deg hva som står i disse dokumentene. Hvis de bryter taushetsplikten, kan de straffes for det. Fullmektigen kan også nektes disse opplysningene hvis sikkerhetsgrunner eller hensyn til etterforskning taler mot det. Du kan lese mer om innsynsreglene i kapittel 10.

Du mister ingen rettigheter selv om du har gitt noen fullmakt til å representere deg. Du kan fortsatt engasjere deg i saken, for eksempel ved å snakke med den som skal avgjøre søknaden. Det kan likevel være ryddig at det bare er én person som fører dialogen med forvaltningsorganet om søknaden eller klagen. Du bør derfor ha god kommunikasjon med fullmektigen, så dere er enige om hva fullmektigen kan gjøre på dine vegne. Den du velger som fullmektig har som hovedregel rett til å være med på møter som angår saken din. Kriminalomsorgen kan i enkelte tilfeller nekte fullmektigen å være til stede under et møte.

6.4 Fullmakt

Veiledning til § 7 punkt 2

Hvis du skal bruke en fullmektig, må du skrive under på en skriftlig fullmakt som sier at denne personen kan representere deg. Dette er ikke nødvendig hvis fullmektigen er advokat. På neste side finner du er forslag til hvordan en fullmakt kan se ut:

Innholdet i fullmakten →
Tidsbegrensning (valgfritt) →
Underskriften din →
Stedet og datoen du leverer fullmakten →

FULLMAKT

Jeg, Ola Nordmann (født: 11.11.1971), gir Jussbuss fullmakt til å representere meg i mine juridiske forhold.

Fullmakten gjelder fra dags dato, og frem til jeg slipper ut av fengsel.

Ola Nordmann

Ola Nordmann

Lillevik fengsel, 10. februar 2026

I punktet om «innholdet i fullmakten» kan du skrive en enda mer begrenset fullmakt ved å presisere akkurat hvilke søknader og klager du vil ha hjelp med. Du kan utvide rettighetene til fullmektigen hvis du vil ha hjelp med flere ting. Da kan du for eksempel legge til at fullmektigen kan hjelpe til med økonomiske forhold eller helse.

Du kan levere fullmakten til fengselet, og så legger de den inn i systemet sitt.

7 Tilgang på regelverket

Retningslinje til Straffegjennomførings-loven: *Tilgang til regelverket m.v.*

En viktig del av å skrive søknad og klage, er å vite hvilke rettigheter man har og ikke. Som innsatt skal du ha tilgang til de lover og regler som gjelder for deg. Straffegjennomføringsloven, forskrifter til straffegjennomføringsloven og retningslinjene til loven skal derfor være tilgjengelig for deg, uansett hvilket fengsel du sitter i. Hvis du har tilgang på internett, kan du også finne regelverket på www.kriminalomsorgen.no.

Det finnes også en engelsk utgave av straffegjennomføringsloven og forskriften til loven, som du skal ha tilgang til på lik linje som de norske utgavene. Hvis du ikke forstår norsk eller engelsk, kan det være aktuelt at fengslet skaffer en tolk som kan hjelpe deg å forstå rettighetene dine, se punkt 8.1 om veiledningsplikt, og punkt 8.5 om rett på tolk.

Alle andre lover som kan ha betydning for dine rettigheter i fengsel, skal også kunne lånes ut hvis du ber om det. Det kan for eksempel være straffeloven, straffeprosessloven, Grunnloven,

den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen eller FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, for å nevne noen.

Det kan være vanskelig å forstå hvilke rettigheter du har bare gjennom å lese loven. Ofte må man ha litt kunnskap om systemer og hvordan man skal tolke loven for å forstå det som står der. I denne boka har vi prøvd å forklare en del av rettighetene som står i de nevnte lovene, så du kan bruke Fangehåndboka som et oppslagsverk hvis du er usikker på hva som står i loven. Ta gjerne kontakt med Jussbuss eller andre rettshjelpstiltak hvis du har spørsmål om lover og regler. Bakerst i boken finner du en liste med telefonnumre og adresser til ulike rettshjelpstiltak. Du kan også ta kontakt med en advokat, men da må du nok betale for hjelpen, se kapittel 7 for mer informasjon om advokathjelp.

8 Saksbehandlingen

Reglene vi skriver om i dette punktet, gjelder for alle forvaltningsorganer. For enkelhets skyld, skriver vi likevel «fengselet» mange steder, men disse reglene gjelder også for eksempel NAV, UDI, kommunen eller Statsforvalteren.

8.1 Veiledningsplikt

Forvaltningsloven § 11
Veiledning til § 7 punkt 3.1

Alle forvaltningsorganer, inkludert kriminalomsorgen, har veiledningsplikt. Det betyr at alle som jobber i fengselet skal kunne gi deg veiledning om regler, rutiner og praksis for det fengselet du soner i. Juristene eller fengselslederen som vurderer søknaden din, har også veiledningsplikt.

Formålet med veiledningsplikten, er at du skal kunne ivareta dine interesser på egenhånd. Det betyr for eksempel at det skal være mulig for deg å søke om ting uten å ha advokat eller en annen fullmektig. Det vil likevel variere hvor langt forvaltningsorganet må strekke seg for å oppfylle veiledningsplikten. Forvaltningsorganet skal tilpasse veiledningen ut fra ditt behov, hvor alvorlig saken er for deg, og hvor mye kapasitet de har. Hvis du ikke kan norsk eller engelsk, vil kriminalomsorgen kanskje ha plikt til å bruke tolk for å oppfylle veiledningsplikten, se punkt 8.5 om plikt til å bruke tolk.

Forvaltningsloven § 11 fjerde ledd

Hvis den som vurderer søknaden din ser at det er dokumentasjon eller informasjon som mangler, men at du ellers kunne fått innvilget søknaden, innebærer veiledningsplikten at de må gi deg informasjon om dette. Samtidig skal du få en frist til å rette opp

feilen, og om mulig også informasjon om hvordan du kan rette den opp.

Hvis du ikke får den veiledningen du mener du har krav på, kan du klage dette inn til regionen. Se kapittel 8 for oversikt over de ulike regionene.

8.2 Undersøkelses- og informasjonsplikt

Forvaltningsloven § 17

De som behandler søknaden eller klagen din skal sørge for at saken er så godt opplyst som mulig før de treffer endelig vedtak. Fengselet plikter ikke å innhente all mulig informasjon, men det de mener er relevant for søknaden din. Fengselet skal også kontrollere at det du skrev i søknaden eller klagen din stemmer.

Hvis fengselet har opplysninger om deg og forhold som angår søknaden din, skal de som hovedregel si dette til deg, slik at du har mulighet til å uttale deg om informasjonen. Dette gjelder ikke hvis opplysningene er unntatt innsyn, se kapittel 10.

Fengselet trenger likevel ikke informere deg om ting du allerede vet. De trenger heller ikke å gi informasjon hvis saken må avgjøres raskt eller hvis opplysningene har liten betydning for saken.

8.3 Forhåndsvarsel

Forvaltningsloven § 16

I noen saker er det vanlig at du får et forhåndsvarsel. Dette blir gjort i saker hvor forvaltningen planlegger å treffe et vedtak og hvor du ennå ikke har fått uttale deg om saken. Det skjer typisk hvis du ikke har søkt om noe, men forvaltningen tar initiativ til å treffe et vedtak. For eksempel kan du få forhåndsvarsel i saker som gjelder utvisning eller overføring til soning i utlandet.

Hvis du mottar et forhåndsvarsel, bør du svare på varselet. Dette er din mulighet til å uttale deg før et eventuelt vedtak blir fattet. I forhåndsvarselet står det hvor lang tid du har på å svare og hvem svaret skal sendes til. Det er derfor viktig at du leser forhåndsvarselet nøye.

8.4 Begrunnelsesplikt

8.4.1 Når skal vedtaket begrunnes?

Forvaltningsloven § 24

Et vedtak skal som hovedregel alltid begrunnes. Begrunnelsen skal gis sammen med vedtaket. I noen tilfeller trenger forvaltningen likevel ikke å begrunne vedtaket:

Forvaltningsloven § 24 andre ledd

- Hvis forvaltningen innvilger en søknad, og det ikke er noen grunn til å tro at noen part vil være misfornøyd med vedtaket. Hvis du likevel ønsker begrunnelse, kan du kreve å få det. I så fall må du be om begrunnelse før klagefristen går ut. Dette unntaket gjelder ikke klagesaker, de må alltid begrunnes.

Straffegjennomføringsloven § 7 første ledd bokstav c og d

- Hvis begrunnelsen ikke kan gis uten å røpe opplysninger som er taushetsbelagte. Opplysninger kan for eksempel være taushetsbelagte av fordi du eller noen andre vedtaket berører er under etterforskning, på grunn av sikkerhetsmessige hensyn, eller fordi opplysningene handler om andre personer enn deg.

Forvaltningsloven § 24 tredje ledd § 19 første ledd bokstav d

- Hvis begrunnelsen inneholder opplysninger som det ikke er forsvarlig at du får på grunn av helsen din
- Hvis begrunnelsen inneholder opplysninger som vil kunne skade ditt forhold til personer som du har en nær relasjon til, for eksempel familie.

8.4.2 Hva skal stå i begrunnelsen?

Forvaltningsloven § 25

Begrunnelsen skal være god nok til at du forstår hvorfor forvaltningsorganet kom til den avgjørelsen de gjorde, selv om du ikke er enig. Begrunnelsen må inneholde følgende:

- Hvilke lover og regler vedtaket bygger på
- Innholdet i reglene eller problemstillingen for vedtaket, hvis det er nødvendig for at du skal forstå vedtaket
- Hvilke faktiske forhold vedtaket bygger på. Altså hvilke opplysninger om din sak forvaltningsorganet har brukt for å komme til konklusjonen de har kommet til. Hvis du har beskrevet faktum selv i søknaden, holder det at forvaltningsorganet viser til din fremstilling av faktum hvis de er enige i den.
- Hvilke hovedhensyn som har vært avgjørende, hvis avgjørelsen har vært basert på skjønn fra forvaltningen. «Skjønn» betyr at forvaltningen har vurdert hva de mener er en god løsning, og ikke bare vurdert vilkår som er ja/nei-spørsmål. For eksempel er det et ja/nei-spørsmål om du er

over 18 år, men det er opp til forvaltningens skjønn om de skal prioritere å gi deg fremstilling

Rt. 1981 s. 745

Det varierer fra sak til sak hvor grundig begrunnelse kriminalomsorgen må gi. Jo mer inngripende vedtaket er for deg, jo grundigere må begrunnelsen være. I tillegg må forvaltningen tilpasse begrunnelsen etter dine forutsetninger for å forstå hva vedtaket går ut på. Hvis du ikke har så mye kunnskap om reglene og hvordan de brukes, må forvaltningen forklare reglene nøyere. Dette henger også sammen med veiledningsplikten, som er beskrevet i punkt 8.1.

Basert på våre erfaringer, er det ofte at kriminalomsorgen ikke begrunner vedtak så godt som de burde. Hvis det er fattet et vedtak mot deg som er veldig kort begrunnet eller ikke begrunnet i det hele tatt, kan du ta kontakt med Jussbuss for veiledning og for å høre om vi har mulighet til å skrive en klage for deg.

8.5 Plikt til å bruke tolk

Retningslinje til Straffegjennomføringsloven: *Tilgang til regelverket mv.*

Hvis kriminalomsorgen har truffet et vedtak som har vesentlig betydning for deg, skal de sørge for at vedtaket blir oversatt til et språk du forstår, uten at saksbehandlingstiden forlenges.

Tolkeloven § 6
KDI 1/2018

Hvis du ikke forstår norsk eller engelsk, kan forvaltningen ha plikt til å bruke tolk for at du skal forstå innholdet i vedtaket. Det plikter de å gjøre når det er nødvendig for å ivareta hensynet til din rettssikkerhet og gi deg forsvarlige tjenester og hjelp. I vurderingen av om det er nødvendig, skal de ta hensyn til om de klarer å kommunisere forsvarlig med deg uten tolk, og på hvor alvorlig saken er for deg.

KDI 1/2018 punkt 3

Hvis det finnes ansatte i fengselet som kan snakke et språk du forstår, har du normalt ikke rett på tolk. Hvis du forstår engelsk, skal vedtaket skrives på engelsk. Hvis du ikke forstår noe norsk eller engelsk, og det ikke finnes noen ansatte som kan språket, vil det være et godt argument for at fengselet må skaffe en tolk for å videreformidle innholdet i vedtaket til deg. Ettersom det er dyrt å skaffe tolk, kan det imidlertid hende at fengselet må prioritere litt hvor ofte de har mulighet til å skaffe tolk.

KDI 1/2018 punkt 5

Kriminalomsorgen skal være forsiktige med å bruke andre innsatte, familiemedlemmer eller venner som tolk. De kan nekte å gjøre dette hvis de mener det er betenkelig å tillate det. Grunnen til at kriminalomsorgen kan nekte å bruke dine venner og familie-

medlemmer, er at tolken skal være objektiv og uavhengig, og det er det vanskelig å forsikre seg om når man ikke bruker en sertifisert tolk. Det kan også være betenkelig å bruke andre innsatte som tolk fordi det kan oppstå et avhengighetsforhold mellom deg og en annen innsatt, som ikke er så heldig for deg.

KDI 1/2018 punkt 3

Hvis du kan norsk, men sliter med språk på grunn av for eksempel hørselshemning, kan det også bety at forvaltningsorganet er pliktig å skaffe tolk. I så fall er utgiftene til tolk ofte dekket gjennom folketrygdloven. Da har kriminalomsorgen en plikt til å tilrettelegge for kommunikasjonen med tolken.

CPT/Inf (2019) 1 avsnitt 112

Manglende bruk av tolk er et utbredt problem i norske fengsler. Norge har fått kritikk fra internasjonale overvåkningsorganer for å ikke bruke tolk ofte nok, og ikke ha nok ansatte som kan diverse språk. Kritikken har særlig rettet seg mot at innsatte ikke får god nok informasjon på tidspunktet for innsettelse, men også senere i soningen.

9 Klage til Sivilombudet

9.1 Hva er Sivilombudet

Sivilombudsloven § 1

Sivilombudet er et uavhengig organ som behandler klager på forvaltningen. Ombudets oppgave er å kontrollere at forvaltningen følger loven. Hvis du mener at forvaltningen har kommet til feil avgjørelse, det har skjedd en saksbehandlingsfeil, at saksbehandlingstiden har vært for lang, eller at du har blitt urettferdig behandlet, kan du klage til Sivilombudet.

9.2 Kontakt med Sivilombudet

Straffegjennomføringsloven §§ 30 og 32
Sivilombudsloven § 7

Du kan kontakte Sivilombudet per brev og telefon. Telefonsamtaler til Sivilombudet kan ikke avlyttes eller tas opp av fengselet. Hvis du sender en klage med brev, skal ikke fengselet lese dette.

9.3 Hva kan du klage på, og hvordan skal du klage?

Sivilombudsloven § 7

Alle som opplever at de har blitt utsatt for urett kan klage inn saken sin til Sivilombudet. Du kan klage over behandlingen av et enkeltvedtak, eller behandling du har fått ellers, for eksempel bruk av tvangsmidler.

Det er gratis å klage til Sivilombudet. Når du klager, bør du skrive så tydelig som mulig hva saken gjelder, og legge ved alt du har av dokumentasjon.

Sivilombudsloven § 8

Hvis du vil klage inn behandlingen av et enkeltvedtak, må du som utgangspunkt ha uttømt alle klagemuligheter i forvaltningen først. I kriminalomsorgen kan du bare klage én gang, så du har uttømt klagemulighetene dine når du har klaget og fått avslag på klagen. Sivilombudet kan ta klagen til behandling selv om du ikke har uttømt klagemuligheter, men det vil de bare gjøre hvis det er «særlige grunner» til det. Dette skal bare skje i unntakstilfeller, for eksempel hvis myndighetsbruken kan få alvorlige og irreversible konsekvenser som ikke kan repareres gjennom at du bruker klagemulighetene. For å øke sjansene for å få klagen tatt til behandling i Sivilombudet, er det derfor best å uttømme klagemulighetene først.

Dokument 21 (2020-2021) punkt 10.16, merknad til § 8

Sivilombudsloven § 9

Fristen for å klage til Sivilombudet er et år fra det endelige vedtaket fra forvaltningen. Det betyr at fristen løper fra du får svar på klagen. Hvis du klager på en hendelse som ikke er et enkeltvedtak, løper fristen fra hendelsen skjedde.

Sivilombudsloven § 10 og § 12

Sivilombudet undersøker saken og velger selv om de skal behandle den. Hvis Sivilombudet mener at forvaltningen har gjort en feil i behandlingen av deg eller saken din, kan de kritisere forvaltningen, og be dem rette feilen. De kan også komme med endringsforslag sånn at feilen ikke skjer igjen. Sivilombudet kan imidlertid ikke bestemme hva som skal bli resultatet i saken din. Forvaltningen har ingen plikt til å følge Sivilombudet sine råd, men ofte hører de på rådene.

Jussbuss har erfart at en klage til Sivilombudet ofte ikke fører frem. Det kan også ta lang tid å få svar. En klage til Sivilombudet er likevel en mulighet til å få en uavhengig vurdering av ditt møte med forvaltningen, og kan noen ganger gjøre stor forskjell.

Kapittel 10
Personopplysninger, taushetsplikt og innsynsrett

1 Innledning

For å ivareta sikkerheten i fengselet best mulig og sørge for at du får den rehabiliteringen du har rett på, trenger kriminalomsorgen informasjon. Derfor har fengselet mange opplysninger om deg og dine private forhold. Det kan være forhold som gjelder straffesaken din, soningsprogresjon, din psykiske og fysiske helse og mye mer.

I dette kapittelet kan du lese om hvor og hvordan opplysninger om deg blir lagret, om kriminalomsorgens taushetsplikt, og dine muligheter til å få innsyn i opplysningene kriminalomsorgen har om deg. Du kan også lese litt om muligheten til å be om retting hvis du mener at opplysningene fengselet har om deg er feil.

Flere av reglene i dette kapittelet gjelder for alle forvaltningsorganer. Et forvaltningsorgan er et organ i staten eller kommunen som tilbyr tjenester eller goder eller bestemmer hva du kan og ikke kan gjøre. Eksempler på forvaltningsorganer er kriminalomsorgen, NAV og UDI. For enkelhets skyld tar vi utgangspunkt i at fengselet er de som sitter på opplysningene, men vi presiserer underveis når informasjonen også gjelder andre organer.

Hvis du har spørsmål om bruk av personopplysninger, taushetsplikt, innsyn, retting eller sletting som du ikke finner svar på i dette kapittelet, kan du ta kontakt med Datatilsynets veiledningstjeneste. Du finner kontaktinformasjonen til Datatilsynet bakerst i denne boken.

2 Hvor blir informasjon om deg lagret og hvorfor?

2.1 Kompis-journal

2.1.1 Hva er Kompis-journal?

Rundskriv G-111/00 5
Rundskriv G-61/99
Rundskriv KDI 6/2017

Mens du sitter varetektsfengslet eller soner straff i fengsel eller friomsorg, kommer kriminalomsorgen til å føre en journal med oversikt over alt som skjer underveis i soningen din. Denne journalen føres i et datasystem som heter Kompis (Kriminalomsorgens produktivitetsfremmende informasjonssystem), og kalles derfor Kompis-journal.

2.1.2 Hvilke opplysninger kan skrives i Kompis-journalen?

Straffegjennomføringsloven § 4c
Rundskriv G-111/00 5 §§ 3 og 5
Rundskriv G-61/99 § 3

Kriminalomsorgen kan og skal føre inn alle opplysninger om deg i Kompis-journalen som er nødvendige for soningen. Fengselet skal altså notere ned all informasjon som er nødvendig for holde oversikt over soningsprogresjonen din, sørge for trygghet og sikkerhet, behandle søknader og klager, samarbeide med forvaltningsorganer utenfor fengsel og alle andre tiltak som skal til for å gi deg soningen du skal ha. Journalen må være god nok til at nye ansatte, advokater eller andre som har behov for å lese journalen lett kan sette seg inn i soningsforløpet ditt. Her er noen eksempler på noen (men ikke alle) opplysninger som kan bli ført inn i journalen din:

- Hvilke tilbud du har fått, for eksempel arbeid, utdanning, kurs, samtaler med prest, sosialkonsulent, lege eller lignende
- En betjent sin beskrivelse av innholdet i en samtale mellom dere
- Utganger fra fengselet, for eksempel permisjoner, fremstillinger eller lignende
- Antall timer du er innlåst på cella
- At du har fått tilsyn av lege
- At du har hatt en konflikt med en annen innsatt eller en betjent
- At du har brutt reglene i fengslet
- At du har levert eller fått svar på en søknad eller klage
- At du har hatt besøk og hvem du har hatt besøk av
- Resultatet av en rusprøve
- En betjent sin beskrivelse av hvordan de oppfattet humøret ditt, enten det var godt eller dårlig

I journalen kan det altså bli beskrevet nesten alt som skjer i løpet av soningen, så lenge det er nødvendig for å følge med på sikkerheten og soningsprogresjonen din. Ettersom «soningsprogresjon» kan omfatte nesten hva som helst, kan det altså være veldig mye som er «nødvendig» å skrive ned i journalen.

Straffegjennomføringsloven § 4d

Opplysningene som blir notert ned kan handle om deg, andre innsatte, personer som skal besøke deg eller dine pårørende.

Forskrift om personopplysninger i kriminalomsorgen § 6 tredje ledd

Informasjonen i Kompis-journal kan lagres i inntil 10 år. Etter dette skal opplysningene slettes.

2.1.3 Kvaliteten på opplysningene i Kompis-journalen

Forskrift om personopplysninger i kriminalomsorgen § 3
Rundskriv G-111/00 5 § 6 og § 9

Informasjonen som står skrevet i journalen skal være fullstendig og riktig. Det kan altså ikke stå noe i journalen som ikke har skjedd. Noen ganger kan det være tvil eller uenighet om hva som faktisk har skjedd. Dette er særlig aktuelt når opplysninger ikke er verifiserte, og når opplysningene er uttrykk for noens subjektive mening.

Forskrift om personopplysninger i kriminalomsorgen § 4

Selv om opplysninger ikke er verifiserte, kan de fortsatt føres ned i journalen hvis det er nødvendig for å opprettholde ro, orden og sikkerhet for personer i eller utenfor fengselet. Det kan for eksempel være aktuelt hvis noen mener at du har vært i en slåsskamp i fengselet, men at det ikke kan bekreftes av vitner eller andre bevis. I så fall må det stå i journalen at opplysningene ikke er verifiserte, og så langt det er mulig skal det også stå hvem som er kilden til opplysningene. Kriminalomsorgen skal også prøve å bekrefte eller avkrefte at informasjonen er riktig.

Noen ganger kan det være behov for at en betjent skriver sin vurdering av en situasjon i journalen. Betjenten kan for eksempel skrive at han oppfattet deg som demotivert da han fulgte deg til jobb. Da må det stå klart i journalen at det er betjenten sin vurdering som blir skrevet ned. I så fall er ikke informasjonen i journalen feil, selv om du ikke er enig i at du faktisk var demotivert.

Hvis noe som står i journalen er feil, kan du be om at det blir rettet, se punkt 5 i dette kapittelet om retting.

2.1.4 Sikkerhet, tilgang og innsyn i Kompis-journal

Kompis-systemet skal være sikkert, så ingen som ikke skal ha tilgang til journalen får tilgang. Det er bare ansatte i kriminal-

Rundskriv G-111/00 5 § 11
Rundskriv G-61/99 § 10
Forskrift om personopplysninger i kriminalomsorgen § 7

omsorgen som trenger opplysningene for å gjøre jobben sin som skal ha tilgang til journalen din. Se punkt 3 om taushetsplikten til ansatte i kriminalomsorgen.

Hvis du lurer på hva som står i journalen, kan du søke innsyn. Se punkt 4 om innsyn.

2.2 Infoflyt

2.2.1 Hva er Infoflyt?

Retningslinje til Straffegjennomførings-loven: *Særlig om behandlingen av personopplysninger i Infoflyt-systemet* (heretter: retningslinjen om Infoflyt) punkt 1

Infoflyt er et system der kriminalomsorgen og politiet kan dele informasjon om innsatte. Formålet med å ha et eget system for dette er at opplysninger som blir utvekslet mellom kriminal-omsorgen og politiet ikke kommer på avveie, at det skal være lett for de to instansene å kommunisere, og at det skal være etter-prøvbart for deg hvilken informasjon som har blitt utvekslet. Det er Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) som bestemmer om du skal registreres i Infoflyt.

2.2.2 Når skal du registreres i Infoflyt?

Straffegjennomførings-loven § 4f

I motsetning til Kompis-journal, er det ikke alle som får opp-lysninger om seg registrert i Infoflyt. Kriminalomsorgen kan bare registrere opplysninger om deg i Infoflyt hvis det er nødvendig for å oppnå ett av disse fem formålene:

- Å forebygge og forhindre rømning fra fengsel, hvis det er fare for at du kommer til å rømme
- Å forebygge og forhindre at noen utenfra gjør noe for å hjelpe til med at noen rømmer fra fengsel
- Å forebygge og forhindre gisseltaking
- Å forebygge, forhindre og bekjempe organisert kriminalitet, terror, voldelig ekstremisme eller annen alvorlig kriminalitet i fengselet
- Å ivareta din sikkerhet hvis du har et spesielt beskyttelses-behov, eller ivareta sikkerheten til andre personer med spesielt beskyttelsesbehov. I sistnevnte tilfelle kan det være at du utgjør en sikkerhetstrussel mot noen utenfor fengselet.

Straffegjennomførings-loven § 4f andre ledd

Retningslinjen om Infoflyt punkt 3

For å vurdere om det er nødvendig å registrere opplysninger i Infoflyt, skal KDI se på hva slags straffbart forhold du har begått, hvor lang straff du har fått, straffehistorikken din, om du er etterforsket for nye forhold, om du har tilknytning til kriminelle nettverk, om politiet, barnevernet eller andre allerede har kunn-

Prop. 120 L (2013-2014) Kapittel 12 til § 4f

skap om deg, og alle andre forhold som tilsier at du kan komme til å rømme, ta gisler eller begå organisert kriminalitet eller terror. De kan også legge vekt på andre momenter enn de som er nevnt her.

Straffegjennomførings-loven § 4f tredje ledd

Det kan registreres informasjon om de personene du har kontakt med per telefon, brev og besøk, så lenge man antar at du vil bruke kontakten til å oppnå et av de fem formålene som beskrevet over.

Straffegjennomførings-loven § 4f fjerde ledd

I tillegg kan kriminalomsorgen registrere informasjon om alle andre personer det er nødvendig å registrere for å ivareta sikkerheten til personen selv, eller din sikkerhet hvis det er noen andre som truer deg.

Retningslinjen om Infoflyt punkt 3

KDI skal vurdere fortløpende om det fortsatt er nødvendig at du er registrert i Infoflyt. Hvis de finner ut at det ikke lenger er nødvendig, skal du avregistreres. Du skal uansett avregistreres når du er ferdig å sone dommen din.

2.2.3 Hvilken informasjon skal registreres i Infoflyt?

Det skal bare registreres opplysninger i Infoflyt som er nødvendige for å ivareta et av formålene som er nevnt i forrige punkt. Det skal altså ikke registreres verken mer eller mindre informasjon enn det som trengs for å for eksempel hindre rømning eller organisert kriminalitet.

Eksempler på opplysninger som kan registreres er navn, informasjon om hvem du har kontaktet, telefonnumre, adresser, dokumenter, brev, meldingsutvekslinger, og alle andre typer opplysninger.

2.2.4 Betydningen av at du er registrert i Infoflyt

Retningslinjen om Infoflyt punkt 3

KDI skal føre et register over hvem som er registrert i Infoflyt, og det vil være flagget i Kompis-journalen din om du er registrert i Infoflyt. De som skal vurdere om du får for eksempel permisjoner, fremstillinger, prøveløslatelse eller besøk, kommer derfor til å vite om at du er registrert i Infoflyt. Det at du er registrert, skal ikke i seg selv tale mot at du skal få innvilget søknad om for eksempel permisjon. Informasjonen som er registrert i Infoflyt kan likevel bli tatt i betraktning når fengselet eller regionen skal vurdere om det er sikkerhetsmessig forsvarlig at du får permisjon eller andre goder.

Avgjørelsen om å registrere eller avregistrere deg i Infoflyt er ikke et enkeltvedtak. Du kan derfor ikke klage på avgjørelsen.

2.2.5 Innsyn og informasjon om at du er registrert i Infoflyt

Straffegjennomførings-loven § 4g

Som hovedregel skal kriminalomsorgen på eget initiativ informere deg om at du er registrert i Infoflyt-systemet, og at informasjonen i systemet kan utleveres til politiet. Kriminalomsorgen kan likevel la være å informere deg hvis et av fire vilkår er oppfylt:

- Hvis det er nødvendig for å ivareta formålet med å registrere deg i Infoflyt, se punkt 2.2.2
- Hvis det er nødvendig av hensyn til nasjonal eller offentlig sikkerhet
- Hvis opplysningene i Infoflyt er mottatt fra Politiets sikkerhetstjeneste (PST)
- Hvis du som blir registrert ikke er innsatt eller domfelt

Straffegjennomførings-loven § 4h

Hvis du søker om det, skal du som hovedregel få innsyn i opplysningene som er registrert om deg i Infoflyt. Kriminalomsorgen kan likevel la være å gi deg innsyn deg hvis et av tre vilkår er oppfylt:

- Hvis det er nødvendig for å ivareta formålet med å registrere deg i Infoflyt, se punkt 2.2.2
- Hvis det er nødvendig av hensyn til nasjonal eller offentlig sikkerhet
- Hvis opplysningene i Infoflyt er mottatt fra Politiets sikkerhetstjeneste (PST)

Straffegjennomførings-loven § 4h tredje ledd

Hvis du ikke har fått informasjon om at du er registrert og får avslag på innsynsbegjæringen fordi vilkårene for å nekte informasjon eller innsyn er oppfylt, kommer du til å få et svar på søknaden som ikke gir uttrykk for at du er registrert i Infoflyt. Hvis du ikke har fått informasjon, vil du altså ikke få det ved å søke om innsyn.

2.2.6 Sikkerhet og tilgang til opplysninger i Infoflyt

Retningslinjen om Infoflyt punkt 6

Det er bare autoriserte personer i regionen eller fengselet som skal få tilgang til informasjonen i Infoflyt. Leder i regionen eller fengselet skal vurdere om det er behov for at informasjonen videreformidles internt. Det er bare de ansatte som faktisk har behov for informasjonen for å gjøre jobben sin som skal ha tilgang

på informasjonen fra Infoflyt. De som skal få tilgang på Infoflyt må få nødvendig opplæring for å bli autoriserte.

Retningslinjen om Infoflyt punkt 7 og 8

Det stilles strenge krav til sikring av dokumenter i Infoflyt-systemet, så ingen som ikke skal ha kjennskap til opplysningene får det.

3 Taushetsplikt

3.1 Hva betyr det å ha taushetsplikt?

Taushetsplikten er en plikt til å hindre at andre får adgang eller kjennskap til informasjon om deg.

Forvaltningsloven § 13

De som har taushetsplikt, har i utgangspunktet ikke lov til å gi opplysninger om deg og dine personlige forhold til noen andre personer. Dette betyr for eksempel at ansatte ikke kan fortelle noen på utsiden at du sitter i fengsel. De ansatte kan heller ikke fortelle andre innsatte om for eksempel familiesituasjonen din eller hva du er straffet for.

Straffegjennomførings-loven § 7 første ledd bokstav h

De ansatte har også en plikt til ikke å fortelle noen om forhold som gjelder sikkerheten i fengselet eller friomsorgen.

I tillegg har ansatte i kriminalomsorgen som hovedregel taushets-plikt overfor hverandre. Det vil si at en fengselsbetjent som leser gjennom et brev du har mottatt, ikke uten videre kan fortelle en annen betjent om innholdet i brevet hvis ikke kollegaen har behov for å vite om innholdet.

Forvaltningsloven § 13 a

Taushetsplikten er ikke til hinder for at du får informasjon om deg selv. Hvis fengselet nekter deg slik informasjon, se punkt 4 om innsynsrett.

3.2 Hvem gjelder taushetsplikten for

Forvaltningsloven § 13 første og tredje ledd

Alle som er ansatt i Kriminalomsorgen eller som utfører en tjeneste for Kriminalomsorgen har taushetsplikt. Taushetsplikten gjelder også utenom arbeidstiden og etter at vedkommende har sluttet i jobben. Også ansatte i alle andre forvaltningsorganer har taushetsplikt om det de får vite om deg gjennom jobben sin. Helsepersonells taushetsplikt er behandlet særlig i kapittel 20.

3.3 Unntak fra taushetsplikten

Forvaltningsloven § 13 b nummer 3
Straffegjennomføringsloven §§ 2 og 3

Hovedregelen om taushetsplikt har flere unntak. Et praktisk viktig unntak er at en betjent kan fortelle andre betjenter om det som trengs for at de skal kunne gjøre arbeidsoppgavene sine. En del av jobben til fengselsbetjenter er å sørge for at soningen skjer på en sikkerhetsmessig forsvarlig måte. Hvis en betjent leser brevet ditt og ser at du planlegger rømning eller å smugle noe inn i fengslet, må betjenten informere kollegaene sine om det. Taushetsplikten er heller ikke til hinder for at betjentene snakker seg imellom om andre ting som er nødvendig for den daglige driften på avdelingen.

Forvaltningsloven § 13 b nummer 7

Betjenter, andre ansatte i fengsel og alle andre som er i kontakt med deg i kraft av stillingen sin har også plikt til å si ifra til lederen sin, helsepersonell eller andre kolleger om forhold som indikerer at det er fare for liv og helse.

Straffegjennomføringsloven § 7 bokstav i

Taushetsplikten er ikke til hinder for at ansatte i fengselet kan informere eventuelle fornærmede eller etterlatte i straffesaken din hvis du for eksempel skal ut på permisjon, frigang, gjennomføre straff utenfor fengsel, eller få prøveløslatelse. Du kan lese mer om varsel til fornærmede i kapittel 35.

Forvaltningsloven § 13 a

Du kan frivillig samtykke til at opplysninger om deg blir delt. I så fall kan det være lurt å skrive ned hvilken informasjon du synes det er greit at deles, og hvem den kan deles med, så det ikke blir noe tvil om hva betjenten kan si.

3.4 Brudd på taushetsplikten

Straffeloven § 209

Hvis noen bryter taushetsplikten, kan de straffes for det med bot eller fengsel. Det er også sannsynlig at den som bryter taushetsplikten får reaksjoner fra arbeidsgiveren sin. Hvis du mener at noen i fengselet har brutt taushetsplikten, kan du anmelde til politiet, eller sende et varsel til lederen i fengslet eller regionen.

4 Innsynsrett

4.1 Hovedregelen om innsyn

Din rett til å få se dokumenter kaller vi for din rett til innsyn eller «innsynsretten».

Forvaltningsloven § 18 første ledd
Rundskriv G-111/00 5

Hovedregelen er at du kan kreve å få innsyn i dokumenter som gjelder deg. De dokumentene du ønsker å se må være knyttet til

§ 6

en bestemt sak. Du har likevel rett på innsyn i Kompis-journalen din, selv om den ikke er knyttet til en bestemt sak.

4.2 Hvordan søke innsyn?

Du må selv be om innsyn hvis du vil ha det. Du må spesifisere hvilke dokumenter du vil ha innsyn i. Du kan be om innsyn ved å levere en skriftlig søknad til fengselet. En søknad hvor du ber om innsyn kalles en «innsynsbegjæring». En innsynsbegjæring skal ikke være lang eller komplisert. Vi har laget et forslag til hvordan innsynsbegjæringen kan se ut:

Den som skal motta innsynsbegjæringen →

Lillevik fengsel
v/ Fengselsleder
0000 Lillevik

Tittel, navn og fødselsdato →

Begjæring om innsyn i dokumenter – OLA NORDMANN F: 11.11.71

Hva du ber om innsyn i →

Jeg ber med dette om innsyn i min Kompis-journal fra hele perioden jeg har sittet i Lillevik fengsel.

Med vennlig hilsen

Underskriften din →

Ola Nordmann

Ola Nordmann

Stedet og datoen du leverer begjæringen →

Lillevik fengsel, 10. februar 2026

Dette formatet kan du også bruke for å søke innsyn til alle andre forvaltningsorganer du vil ha dokumenter fra. For eksempel kan du søke om innsyn i legejournalen din fra et legekontor. Da skriver du adressen til legekontoret i adressefeltet, og skriver i innsynsbegjæringen at du vil ha utlevert hele legejournalen din. Husk å føre på adressen du vil ha journalen sendt til. Du kan lese mer om innsyn i helsesaker i kapittel 20.

Forvaltningsloven § 21

Hvis du får avslag på innsynsbegjæringen, eller bare får delvis innsyn, kan du klage på det. Se kapittel 9 om hvordan man skriver klager. Se punktene nedover i dette kapittelet om når forvaltningsorganet har lov til å avslå innsynsbegjæringen din.

4.3 Unntak fra innsynsrett

Det er flere unntak fra hovedregelen om innsynsrett. Vi skiller mellom unntak fra innsynsretten som er begrunnet i hva slags type dokument du ber om innsyn i, og unntak på grunn av innholdet i dokumentet.

Unntakene betyr ikke at det er forbudt at du får tilgang på opplysningene, det betyr bare at du ikke har krav på å få innsyn. Selv om dokumentet er unntatt innsynsrett, skal forvaltningen vurdere om du likevel kan få innsyn etter regelen om merinnsyn. Se punkt 4.4 om merinnsyn.

4.3.1 Unntak fordi dokumentet er internt

Forvaltningsloven §§ 18 a og 18 b

Du har ikke krav på å få utlevert «interne dokumenter» som er laget som ledd i behandlingen av saker. Tanken bak dette unntaket er at fengselet skal ha en god og effektiv avgjørelsesprosess. Derfor er det noen samtaler og vurderinger kan kriminalomsorgen ta uten at de trenger å gi innsyn i dokumentet.

Det kan være vanskelig å forstå hva som er interne dokumenter og hva som ikke er det. Et vedtak vil for eksempel ikke være et internt dokument. En rapport, et notat, utkast eller lignende vil ofte være et internt dokument. Kompis-journalen din er ikke et internt dokument, så denne kan du få innsyn i.

Forvaltningsloven § 18 c

De delene av et internt dokument som beskriver hvilke faktiske opplysninger forvaltningen har basert en avgjørelse på, har du likevel rett til å se. Hvis fengselet for eksempel har skrevet en rapport om en hendelse og en tilhørende vurdering som er intern, så skal du få se rapporten hvor de beskriver hendelsen. De trenger likevel ikke gi deg innsyn i rapporten hvis samme opplysninger som står i rapporten også står i vedtaket som du har krav på innsyn i.

Forvaltningen trenger heller ikke gi deg innsyn i opplysninger som ikke har noen betydning for avgjørelsen i saken. Poenget med innsynsretten er at blant annet du skal ha nok informasjon til å vite hva du skal argumentere med i søknader og klager. Hvis du allerede har informasjonen forvaltningen har brukt, vil ikke innsyn i dokumenter være til hjelp når du skal klage.

4.3.2 Unntak på grunn av dokumentets innhold

Forvaltningsloven § 19 første ledd bokstav d
Straffegjennomføringsloven § 7 bokstav c

Et annet grunnlag for å nekte deg innsyn, er at dokumentet inneholder opplysninger som du ikke har rett til å få. Opplysninger kan være unntatt innsyn på et av følgende grunnlag:

Straffegjennomføringsloven § 7 første ledd bokstav c og d
Forvaltningsloven § 19 første ledd bokstav d

- Opplysningen handler om en annen person enn deg, og det er «utilrådelig» at du får kjennskap til informasjonen. Vilkåret «utilrådelig» betyr uheldig eller skadelig. Det kan for eksempel være utilrådelig at du får kjennskap til noen andres straffe- eller sykehistorikk. Det kan også være utilrådelig at du får opplysninger hvis de kan ødelegge ditt forhold til personer som du har en nær relasjon til, for eksempel familie.
- Det er utilrådelig at du får vite om opplysningen på grunn av sikkerhetsgrunner

Straffeprosessloven § 242

- Det kan ødelegge politiets etterforskning av straffbare forhold at du får vite om opplysningene. I praksis betyr det at du eller noen andre kan være under etterforskning uten at du har krav på å vite om det. Politiet kan informere fengselet om at du er under etterforskning, men fengselet kan ikke nødvendigvis dele det med deg. Fengselet kan bruke informasjonen i vurderingen av om du skal få for eksempel permisjon eller overføring til lavsikkerhetsfengsel, uten at du har rett på å vite at det er årsaken til at du får avslag.

Forvaltningsloven §§ 24 tredje ledd og 19 første ledd bokstav d

- Det er uforsvarlig at du får opplysningene på grunn av helsen din

Har du en fullmektig, bør denne få tilgang på informasjonen, med mindre hensynet til sikkerhet eller etterforskning taler imot det. Fullmektigen vil i et slikt tilfelle ikke ha lov til å fortelle deg hva som står i dokumentene. Les mer om bruk av fullmektig i kapittel 9.

Forvaltningsloven § 19 andre ledd bokstav b

Fengselet kan til en viss grad beskytte kildene til informasjonen de har brukt i et vedtak. Det vil si at de kan nekte å informere deg om hvem som ga dem informasjonen de bruker. Hvis informasjonen ikke er bekreftet av andre enn den som oppga informasjonen, og informasjonen er viktig for at du skal kunne forklare din side av saken, må det likevel veldig gode grunner til for at fengselet kan nekte deg innsyn i hvem som er kilden til informasjonen de bruker.

4.4 Merinnsyn

Forvaltningsloven § 18 andre ledd

Hvis forvaltningsorganet kommer til at du ikke har rett på innsyn, skal de på eget initiativ vurdere om du helt eller delvis kan få

innsyn likevel. Dette kan være aktuelt i tilfeller hvor det er svært viktig for deg å få innsyn og hvor det i tillegg ikke er en veldig sterk grunn for å nekte innsyn. Delvis innsyn betyr at du får innsyn i dokumentet, men at navn eller andre sensitive opplysninger er sensurert. På den måte kan du få et inntrykk av hvilken informasjon forvaltningen sitter med, men uten at de for eksempel bryter taushetsplikten sin.

5 Retting av opplysninger

5.1 Hva skal rettes?

Forskrift om personopplysninger i kriminalomsorgen § 6

Kriminalomsorgen skal på eget tiltak, eller etter søknad fra deg, rette opplysninger som er feil, mangelfulle eller misvisende. Du kan lese mer under punkt 2.1.3 om hva det betyr at en opplysning er feil.

Rettingen skal skje ved at kriminalomsorgen supplerer, endrer eller oppdaterer opplysningene de har om deg. Hvis du og kriminalomsorgen er uenige om hva som er sant, kan opplysningen bli stående. Da bør likevel forvaltningsorganet legge til at du er uenig i opplysningen, og legge til hva du mener er riktig informasjon.

Personvern-forordningen artikkel 16

Plikten til å rette uriktige opplysninger gjelder for alle forvaltningsorganer. Det betyr at hvis for eksempel NAV, UDI, Skatteetaten eller kommunen har opplysninger om deg som er feil, kan du be dem rette opplysningen.

5.2 Hvordan be om retting?

Forskrift om personopplysninger i kriminalomsorgen § 8

Hvis du vil be om at en opplysning blir rettet, bør du skrive ned akkurat hvilke opplysninger du mener er feil, og hva du mener er riktig informasjon. Dette skrivet kan du sende til det forvaltningsorganet som har opplysningene om deg. I kriminalomsorgen er det fengslet eller friomsorgskontoret som skal behandle søknad om retting.

Kapittel 11
Aktivitetsplikt, arbeid, utdanning og dagpenger

1 Introduksjon

Straffegjennomførings-loven § 3 tredje ledd

Som domfelt har du som hovedregel aktivitetsplikt. Aktivitetsplikten innebærer at du under soningen skal delta i en eller flere aktiviteter som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Dette kapittelet gir deg en oversikt over de mest sentrale reglene for aktivitetsplikten, og hvilke typer aktiviteter du kan gjennomføre i fengsel.

2 Aktivitetsplikt

2.1 Aktivitetspliktens omfang

Straffegjennomførings-loven § 3 tredje ledd

Aktivitetsplikten innebærer at du må delta i ulike former for aktiviteter og programtilbud under soningen. Dette kan være arbeid, opplæring, rusbehandling, rehabiliteringsprogrammer eller andre tiltak. Hensikten med aktivitetsplikten er å legge til rette for meningsfylt innhold i soningen, samt å forberede de innsatte på livet utenfor fengsel. Aktivitetsplikten gjelder for alle domfelte som gjennomfører straff eller særreaksjon.

Forskrift om straffegjennomføring § 1-4

Retningslinjene punkt 3.4 og 19.2

Aktivitetene du deltar i må til sammen vare hele arbeidsdagen i fengselet. Arbeidsdagen varer i utgangspunktet fra kl. 08.00 til 15.00.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-12

Du kan ikke mot din vilje tvinges til å delta i opplæring, programmer eller andre tiltak, som for eksempel behandlingsopplegg. Hvis du ikke deltar i annen aktivitet på dagtid, kan fengselet pålegge deg å jobbe.

Forskrift om straffegjennomføring § 1-4 § 4-3

Varetektsinnsatte har ikke aktivitetsplikt, men skal gis tilbud om aktiviteter så langt det passer med det retten og påtalemyndigheten har bestemt for varetektsoppholdet. Eventuelle restriksjoner kan ha betydning for hvilket aktivitetstilbud du får.

Retningslinjene til straffegjennomførings-loven § 49

Hvis du er varetektsfengslet uten restriksjoner, har du samme rett som domfelte til å delta i alle tiltak fengselet tilbyr. Hvis du er varetektsfengslet med restriksjoner, skal fengselet legge til rette for at du får delta i aktiviteter som ikke er i strid med restriksjonene. Det er politiet som bestemmer hvilke aktiviteter som kan gjennomføres i tråd med restriksjonene, og hvordan aktivitetene skal gjennomføres. Varetektsinnsatte kan ikke pålegges å delta i disse aktivitetene. Fengselet kan likevel pålegge varetektsinnsatte å bidra til nødvendig renhold og annet husarbeid i fengselet.

2.2 Fengselets plikt til å tilby aktiviteter

Forskrift om straffegjennomføring § 1-4

Aktivitetsplikten innebærer også en plikt for fengselet til å tilrettelegge for at alle innsatte kan tilbys aktiviteter. Aktivitetene skal være tilpasset de innsattes behov, og fengselet skal ta hensyn til de innsattes individuelle forutsetninger.

Retningslinjene punkt 18.2

Forskrift om straffegjennomføring § 3-12 annet ledd

I vurderingen av hvilke tiltak du skal tilbys, skal fengselet ta hensyn til hva som best reduserer skadevirkningene av å sitte i fengsel, hvilke tiltak som i størst grad reduserer risikoen for gjentatt kriminalitet, og hvordan dine ønsker og behov best kan ivaretas. Fengselet kan endre innholdet i aktivitetene du tilbys hvis det er nødvendig enten av hensyn til hva som er sikkerhetsmessig forsvarlig, eller hvilke aktiviteter fengselet har kapasitet til å tilby.

2.3 Unntak fra aktivitetsplikten

Retningslinjene punkt 3.4

Hvis du er syk eller ufør, kan du sende søknad til fengselet om å få slippe å jobbe. Unntak fra arbeid krever normalt dokumentasjon fra helsepersonell, men det kan også gis unntak hvis sykdommen eller uførheten er åpenbar. Det er likevel alltid lurt å legge ved medisinsk dokumentasjon i søknaden hvis du har det.

Unntak fra å jobbe betyr ikke nødvendigvis at du er fritatt fra aktivitetsplikten. Hvis du ikke kan jobbe bør fengselet undersøke om det finnes andre aktiviteter som er mulig for deg å gjennomføre. Hvis det ikke finnes noen slike aktiviteter, kan fengselet gi unntak fra aktivitetsplikten som helhet. Fengselet kan be om uttalelser fra helsepersonell når de vurderer om du skal få unntak.

3 Arbeid i fengsel

3.1 Målet med arbeid i fengsel

Retningslinjene punkt 18.4

Den vanligste måten å oppfylle aktivitetsplikten på er å delta i arbeid. Arbeidsdriften skal både sørge for at nødvendige arbeidsoppgaver i fengselet gjøres, og det skal fungere som et rehabiliterende tiltak. Gjennom arbeidet i fengselet skal innsatte gis opplæring, en normal arbeidshverdag og samvær med andre innsatte. På denne måten skal fengselet legge til rette for at overgangen til arbeidslivet utenfor fengsel blir så enkel som mulig.

Arbeid er et av de viktigste elementene i vurderingen av fare for tilbakefall til kriminalitet. Deltakelse i arbeidsdriften i fengselet er derfor en viktig start på den rehabiliterende prosessen i fengselet. Det er også en god måte å vise fengselet at de kan gi deg tillit, og det vil gjøre det lettere å få andre fordeler senere i soningen.

3.2 Hva slags arbeid kan fengselet tilby?

Hva slags arbeid du kan få varierer fra fengsel til fengsel. Arbeidsoppgavene kan for eksempel være i verksteddrift, kjøkkentjeneste eller renhold. De store fengslene tilbyr vanligvis et mer variert utvalg arbeidsoppgaver enn de små.

Retningslinjene punkt 18.4

Fengselet bør forsøke å tilby arbeid som gir yrkesrettet opplæring, slik at innsatte får relevant arbeidserfaring som gir muligheter for videre arbeid etter løslatelse. Dette gjelder spesielt for unge innsatte.

3.3 Arbeidstiden for innsatte

Retningslinjene punkt 19.2

Arbeidstiden er vanligvis fra kl. 08.00 til kl. 15.00. Hvis det er nødvendig for fengselets drift, kan arbeidstiden være annerledes. Du har ikke krav på ferie, men i perioder kan driften være stengt. På helgedager skal det bare gjøres arbeid som er nødvendig for driften av fengselet.

3.4 Arbeidsmiljø

Arbeidsmiljøloven § 1-6 første ledd bokstav d
Forskrift om aml. og ikke-arbeidstakere § 3

Arbeidsmiljøloven gjelder i utgangspunktet ikke for innsatte i norske fengsler. Bestemmelsene om helse, miljø og sikkerhet gjelder likevel når du jobber i fengselet. Arbeidsmiljøet skal være

forsvarlig og arbeidet må ikke være helseskadelig. I tillegg til dette skal arbeidet være forenlig med orden og sikkerhet.

Arbeidsmiljøloven kapittel 6 og 7

Arbeidsplassen din i fengselet skal ha et verneombud. Verneombud er en valgt person på arbeidsplassen som har til oppgave å ivareta arbeidstakernes interesser. Verneombudets oppgave er å passe på at driften gjennomføres på en forsvarlig måte, og at helsen og velferden til de som arbeider i fengselet blir ivaretatt.

Arbeidsmiljøutvalg er et samarbeidsutvalg med hensikt å bedre arbeidsmiljøet på en arbeidsplass. Her sitter det representanter fra både arbeidsgiver- og arbeidstakersiden. Arbeidsmiljøutvalgets oppgave er noe av det samme som for verneombudet, men utvalget jobber mer på et generelt plan og holder oppsyn med at planleggingen av virksomheten skjer på en slik måte at arbeidsmiljøet blir forsvarlig. I praksis er det nok ikke arbeidsmiljøutvalg ved alle arbeidsplasser i norske fengsler.

4 Utdanning i fengsel

4.1 Forholdet til aktivitetsplikten

Forskrift om straffegjennomføring § 3-12
Retningslinjene punkt 3.4

Innsatte som er under utdanning oppfyller aktivitetsplikten så lenge skoledagen varer like lenge som en vanlig arbeidsdag i fengselet. Hvis dette ikke er tilfellet kan fengselet kreve at du må delta i andre aktiviteter ved siden av undervisningen for å oppfylle aktivitetsplikten.

Undervisning i fengselet foregår på dagtid. Åpningstidene følger skolens ferier og fridager. I perioder der det ikke er skole, for eksempel i sommerferien, kan fengselet kreve at du oppfyller aktivitetsplikten på annet vis. Det vanligste er at du må jobbe i fengselet mens skolen er stengt, men du kan også delta i andre aktiviteter hvis fengselet tilbyr det.

4.2 Retten til utdanning

Opplæringslova

Retningslinjene punkt 18.6

Når du soner har du de samme rettighetene til utdanning som resten av befolkningen. Det betyr at hvis du har rett til utdanning utenfor fengselet, så skal du få tilsvarende utdanning i fengselet. Det er likevel noen praktiske begrensninger i fengselstilværelsen som gjør at man ikke alltid kan ta akkurat den utdanningen man vil i fengsel.

Fengselet skal samarbeide med skolen for å tilpasse undervisningstilbudet ditt behov og forutsetninger. Det er de lokale videregående skolene som har det praktiske ansvaret for opplæringen. Statsforvalteren i Vestland har et koordinerende ansvar for opplæringen innen kriminalomsorgen i hele Norge.

Rundskriv G-02/2024 punkt 1

Personer som ikke har fullført grunnskolen, har rett på grunnskoleopplæring for voksne. Personer som har fullført grunnskole, har rett til videregående opplæring. Mens man sitter i fengsel gjelder retten til utdanning også hvis man ikke har lovlig opphold i Norge.

Du kan ofte velge om du vil ta enkeltfag eller hele studietilbud på fulltid. Ofte kan du også velge blant et utvalg av kortere kurs som kan gi kompetanse som kan brukes i arbeidslivet. Sveisekurs kan være et eksempel på dette. Noen fengsler tilbyr også yrkesutdanning i samarbeid med arbeidsplassene i fengselet, for eksempel muligheten til å være kokkelærling. Ta kontakt med rådgiver ved skolen i fengselet for informasjon om hvilke muligheter som finnes.

Rundskriv G-02/2024 punkt 3

Hvis du er i et aktivt utdanningsløp, skal fengselet unngå å flytte deg til et annet fengsel som ikke kan tilby deg et tilsvarende utdanningstilbud. Hvis dette likevel skjer, skal fengselet varsle den ansvarlige skolen slik at de på best mulig måte kan tilrettelegge for den videre utdanningen din i det nye fengselet. Du kan lese mer om overføring mellom fengsler mot din vilje i kapittel 24.

Rundskriv G-02/2024 punkt 3

Man har ikke rett til høyere utdanning som universitets- eller høyskolestudier. Fengselet har likevel et ansvar for å legge til rette for høyere utdanning ved frigang. Det er også ofte bedre mulighet for å gjennomføre høyere utdanning i fengsler med lavere sikkerhetsnivå. At du skal gjennomføre utdanning kan være et godt argument for at du skal få innvilget frigang eller overføring til lavere sikkerhet. Du kan lese mer om frigang i kapittel 19, og om overføring i kapittel 25.

Opplæringslova §§ 3-2, 3-6, 6-2 og 6-5

Samiske innsatte har krav på samisk tilrettelagt undervisning. Elever med annet morsmål enn norsk eller samisk har rett til språkopplæring til de kan godt nok norsk til å følge den vanlige undervisningen i skolen.

4.3 Undervisningsmateriale

Hvis du tar grunnskole- eller videregående utdanning, skal skolen sørge for undervisningsmateriell som lærebøker, skrivesaker og så videre. Dersom du ønsker å ta høyere utdanning, er du selv ansvarlig for å skaffe nødvendig undervisningsmateriell. Hvis det er vanskelig å ordne det praktiske, kan du høre med rådgiver ved skolen om de kan hjelpe deg. En mulighet kan være å søke NAV om hjelp til studiemateriell, men det skal veldig mye til å få dette. Rådgiver ved skolen i fengselet, kontaktbetjent eller sosialkonsulent kan hjelpe deg dersom du ønsker å søke NAV om å få dekket slike utgifter. Du kan lese mer om søknader til NAV i kapittel 39.

4.4 Eksamen og vitnemål

Skolen i fengselet dekker alle eksamensutgifter i grunnskolen og i videregående skole. Du får kompetansebevis eller vitnemål for utdanningen du gjennomfører av skolen.

4.5 Oppfølgingsklasser

Rundskriv G-02/2024 punkt 3

Hvis du er midt i et utdanningsløp når du løslates, kan det være aktuelt for deg å delta i en oppfølgingsklasse. Oppfølgingsklassene driftes av skolen, og skal lette overgangen fra utdanning i fengsel til deltakelse i ordinær utdanning etter løslatelse. Forutsatt at du har fulgt undervisningen under soning, kan du fortsette undervisningen i en oppfølgingsklasse etter løslatelse dersom de kan tilby din type utdanning.

Hvis du ønsker informasjon om eller kontakt med en oppfølgingsklasse, kan du be rådgiver ved skolen i fengselet om hjelp. Dette bør du gjøre i god tid før en eventuell oppstart, slik at alt er klart innen du løslates.

4.6 Bruk av datautstyr i utdanningen

Retningslinjene punkt 18.9

Digital kompetanse er en viktig del av både grunnskole- og videregående utdanning. Fengselet bør derfor gjøre det mulig for deg å få utdanning og praktisk trening i dataprogram og -utstyr. Du må søke om å få bruke datautstyr.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-20

Datautstyr og lignende kan bare brukes til arbeid, undervisning eller andre tiltak når det er formålstjenlig. Dette betyr at det må være en spesiell grunn til at du trenger datautstyr, for eksempel at

du skal bruke det i undervisning. Det kan heller ikke være noen sikkerhetsgrunner som tilsier at du ikke bør få tilgang til datautstyr. I denne vurderingen har det betydning om du i sitter på høy- eller lav-sikkerhetsfengsel. Fengselet vil også se på oppførselen din og miljøet i fengselet når de skal vurdere om du får bruke datautstyr. Du får som hovedregel ikke bruke datautstyr som er koblet til internett.

I fengsel med høyt sikkerhetsnivå er hovedregelen at man ikke får bruke privat datautstyr. Du kan få tillatelse til å bruke privat datautstyr dersom du har et spesielt og dokumentert behov for å bruke det i utdanningen. Dette må skille seg fra det behovet andre innsatte har.

Utstyret og programvaren du skal bruke skal godkjennes av fengselet. Fengselet kan sette begrensninger på utstyr, lagringskapasitet, oppbevaring og bruksområde for datautstyret. Bruk av minnepinner, ekstern harddisk eller andre former for eksterne lagringsmedier kan bare skje etter samtykke fra fengselet.

Alt av datautstyr, tilbehør og innhold kan gjennomgås og kontrolleres av fengselet. Før fengselet gir tillatelse til å ha privat utstyr, må de innhente skriftlig samtykke fra deg om at kontroll når som helst kan skje.

5 Program i fengsel

Forskrift om straffegjennomføring § 3-12

Program i fengsel oppfyller aktivitetsplikten så lenge programmet du deltar i varer like lenge som en vanlig arbeidsdag i fengselet. Hvis dette ikke er tilfellet kan det hende at du må delta i andre aktiviteter ved siden av programmet for at aktivitetsplikten skal være oppfylt.

Retningslinjene punkt 18.7

Program er en samlebetegnelse på ulike tiltak i fengselet. Det kan for eksempel være undervisning, ferdighetstrening eller strukturerte samtaler. Programmene kan rette seg mot for eksempel utfordringer med rus, vold eller seksuell adferd, eller være til hjelp for å utvikle enkelte ferdigheter. Eksempler på programmer er sinnemestring, foreldrekurs og rusmestringsprogrammer. Programtilbudet varierer fra fengsel til fengsel, og det er ikke alle fengsler som har råd til å ha programmer.

Programmene skal være lagt opp sånn at du kan følge dem ved siden av det daglige livet i fengselet. Også varetektsinnsatte kan delta på programmer i fengsel.

6 «Andre tiltak» i fengsel

Forskrift om straffegjennomføring § 3-12
Retningslinjene punkt 3.4

Innsatte som deltar i «andre tiltak» oppfyller aktivitetsplikten. «Andre tiltak» er typisk tiltak som er av kortere varighet. Siden aktivitetsplikten tar utgangspunkt i arbeidstiden i fengselet, kan du pålegges å delta i andre aktiviteter ved siden disse aktivitetene.

«Andre tiltak» kan være kriminalitetsforebyggende tiltak som ikke regnes som programmer. Dette er tiltak som tilbys av fengselet eller samarbeidspartnere, og som det er hensiktsmessig at foregår på dagtid. Felles for disse tiltakene er at de skal gjøre innsatte i stand til å leve et liv uten kriminalitet, eller å redusere eventuelle skadevirkninger av å sitte i fengsel.

Rådgivning eller konsultasjon med sosialkonsulent, arbeidsgiver eller utdanningskonsulent som foregår på dagtid, regnes som «andre tiltak». Behandling hos lege eller psykolog som et ledd i kriminalitetsforebyggingen regnes også som andre tiltak. Det samme gjelder strukturerte samtaler, for eksempel framtidsplanlegging med kontaktbetjent.

7 Dagpenger, stønadspenger og kostpenger

7.1 Dagpenger

Forskrift om straffegjennomføring § 3-13
Retningslinjene punkt 19.2

Hvis du oppfyller aktivitetsplikten, skal du få dagpenger. Beløpet beregnes ut ifra antall dager du har oppfylt aktivitetsplikten, og er det samme uansett om du deltar i arbeid, utdanning, program eller andre tiltak.

Retningslinjene punkt 19.2

Du får dagpenger for 5 dager i uken. Hvis du jobber ekstra i helgen eller gjør en jobb som er særlig viktig for fengselet, kan du få betalt for mer enn 5 dager.

Hvis du gjør arbeidsoppgaver som blir ansett som spesielt viktige for fengselet, kan du få et ekstra tillegg til de vanlige dagpengene. Det er kriminalomsorgens regionale nivå som bestemmer hvilke jobber det skal gis tillegg for, og hvor stort tillegget skal være.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-13 tredje ledd

Du kan trekkes i dagpenger ved fravær som ikke er avtalt, og ved for dårlig arbeidsinnsats. I vurderingen av om det skal gjøres trekk i dagpengene dine, skal fengselet vurdere dine arbeidsevner, helse og andre forhold. Hvis du ikke møter på jobb eller nekter å

ta del i den aktiviteten du er satt til, vil du ikke få dagpenger eller stønadspenger for de dagene du ikke møter på aktiviteten.

Hvis du ikke er i aktivitet, men det ikke er din skyld, skal du få dagpenger. Dette kan for eksempel skje hvis fengselet du soner i ikke har et aktivitetstilbud til alle de innsatte som soner der.

Straffegjennomføringsloven § 40 annet ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 3-37

Du kan også tape dagpenger i en bestemt periode på inntil 14 dager som en reaksjon på brudd. Beløpet som trekkes kan ikke være mer enn 50 % av dagpengesatsen. Du kan lese mer om reaksjoner på brudd i kapittel 15.

7.2 Stønadspenger

Forskrift om straffegjennomføring § 3-13

Hvis helsetilstanden eller arbeidsevnen din er så dårlig at du får fritak fra aktivitetsplikten, skal du få stønadspenger. Stønadspenger er et mindre beløp enn dagpengesatsen. Dette gjelder selv om du egentlig vil jobbe. Du må vanligvis ha dokumentasjon på at du er syk eller ufør fra helsepersonell for å få fritak fra aktivitetsplikten, se punkt 2.3. Det holder ikke at du selv mener at du ikke kan jobbe. Hvis du lar være å møte på jobb uten at du har fått fritak fra aktivitetsplikten, vil du ikke få dagpenger.

Retningslinjene punkt 19.3

Hvis du i utgangspunktet har krav på dagpenger, men soner straffen din i institusjon eller på sykehus, har du krav på stønadspenger. Dette gjelder bare hvis du ikke får dagpenger eller andre liknende stønader fra institusjonen du er overført til. Du skal også få stønadspenger hvis du sitter isolert etter straffegjennomføringsloven § 37 eller § 39, hvis du er frivillig isolert, eller hvis du sitter på varetekt og ikke vil jobbe.

På bevegelige helligdager som faller på normale virkedager, skal alle innsatte som ikke deltar i vanlig arbeid eller som nekter å delta i aktiviteten de er satt til, få stønadspenger. Hvis du utfører ditt vanlige arbeid, skal du ha dagpenger som normalt.

7.3 Kostpenger

Rundskriv KDI 5/2023 punkt 5

Hvis du kjøper inn og lager mat selv, skal du få kostpenger i tillegg til dagpengene eller stønadspengene. Man kan ikke selv velge å motta kostpenger i stedet for å spise maten som fengselet tilbyr. Kostpengene skal dekke utgiftene til mat når fengselet ikke tilbyr matservering.

7.4 Satsene for dagpenger, stønadspenger og kostpenger

Satsene for dagpenger og stønadspenger blir fastsatt av Kriminalomsorgsdirektoratet hvert år. Du har krav på å få vite hvor mye du får, og kan spørre fengselet hva som er beløpet for dagpenger og stønadspenger.

7.5 Bruk av dagpenger og egne penger

Dagpengene skal inn på en konto, fordi det ikke skal være penger i omløp i fengselet. Ved slutten av hver måned skal du få vite hvor mye som står på kontoen din.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-23 annet ledd

Du har rett til å få kjøpe mat, tobakk, toalettsaker og så videre for dag- eller stønadspengene dine minst én gang i uken.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-19 tredje ledd

I utgangspunktet kan du ikke bruke egne penger, altså penger som ikke er dagpenger eller stønadspenger, i fengselet. Fengselet kan gi tillatelse til bruk av egne penger. Praksisen på dette varierer fra fengsel til fengsel og mellom ulike situasjoner.

Det gjelder egne regler for bruk av egne penger når man sitter i varetekt. Les mer om dette i kapittel 4.

Kapittel 12
Fritidsaktiviteter og private eiendeler

1 Fritidsaktiviteter

1.1 Fengselets plikt til å tilrettelegge for fritidstilbud

Straffegjennomførings-loven § 21
Retningslinjene punkt 21.1

Fengselet har en plikt til å tilrettelegge for at alle innsatte skal få tilbud om å delta i aktiviteter på fritiden, blant annet mulighet for fysiske og kulturelle aktiviteter. Fritidsaktivitetene skal være en integrert del av hverdagen i fengselet, og skal være tilpasset dine behov. Formålet er å unngå isolasjon, og å motvirke skadene isolasjonen kan medføre. Fritidstilbudet kan variere ut fra hvilket fengsel og hvilken avdeling du befinner deg i.

1.2 Bøker og lesing

Retningslinjene punkt 21.2

Fengselet skal gi deg tilgang til å lese bøker, aviser, tidsskrifter og liknende. Fengsel skal ha et variert utvalg av bøker, med både fag-litteratur og skjønnlitteratur. For å kunne gi et så godt tilbud som mulig, samarbeider kriminalomsorgen ofte med et bibliotek utenfor fengselet. Hvis det er praktisk mulig, skal du også ha muligheten til å låne bøker fra et bibliotek utenfor fengselet.

Retningslinjene punkt 26.2

Vanligvis skal du også selv ha mulighet til å skaffe deg bøker privat, enten ved at du får det tilsendt av venner eller familie utenfor fengselet, får det overlevert ved besøk, eller ved at du tar det med deg inn ved soningens start. Du har i utgangspunktet en rett til å motta og oppbevare alle typer aviser, tidsskrifter og bøker. Dette gjelder likevel ikke hvis lesestoffet inneholder skrift eller bilder som kan ha en uheldig påvirkning på deg, andre innsatte eller miljøet i fengselet som helhet.

Retningslinjene punkt 26.2

Du har alltid rett til å ha bibelen, salmebok, koranen eller andre religiøse skrifter på ditt eget språk på cella.

1.3 Fysisk aktivitet

Straffegjennomførings-loven § 21
Retningslinjene punkt 21.3

Fengselet skal legge til rette for at du kan delta i fysisk aktivitet. Hvilke treningsmuligheter du har vil variere fra fengsel til fengsel. Fengselet skal særlig oppmuntre unge innsatte til å drive med trening og idrett.

1.4 Hobbyarbeid

Retningslinjene punkt 21.4

Så langt det er praktisk mulig skal det tilrettelegges for forskjellige typer hobbyarbeid. Fengselets lokaler kan brukes til hobbyarbeid så lenge det er en ansatt til stede, men du må selv skaffe deg nødvendige redskaper og materialer. Hvis du skal ta med materialer inn i fengselet, gjelder reglene om innføring av private eiendeler. Du kan lese mer om dette under punkt 2.1. Du eier selv gjenstander og annet som du lovlig har laget i fritiden din, etter at fengselet har godkjent det.

Straffegjennomførings-loven § 40
Forskrift om straffegjennomføring § 3-37

Det er ikke tillatt å bruke hobbyarbeid til å lage gjenstander som kan brukes til å rømme eller til å bryte reglene i fengselet. Hvis du gjør dette, eller på annen måte bryter fengselets regler om disiplin i forbindelse med hobbyarbeidet, risikerer du å miste retten til å drive med hobbyarbeid. Du kan lese mer om reaksjon på brudd i kapittel 15.

1.5 TV, radio og internett

Forskrift om straffegjennomføring §§ 3-20 og 3-27
Straffegjennomførings-loven § 30 syvende ledd

Så langt det er praktisk mulig skal du kunne få se på TV og høre på radio. Det er i utgangspunktet ikke lov å bruke datamaskin eller internett i fengsel. Datamaskin og internett brukes hovedsakelig i forbindelse med undervisning og arbeid. Hvis du mener at du har et spesielt behov for å ha datamaskin eller kommunikasjon via internett, kan du søke til fengselet om dette.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-37

Du kan miste tillatelsen til å se på TV eller bruke datautstyr som reaksjon på regelbrudd.

2 Private eiendeler

2.1 Hva kan du ha med deg inn i fengselet?

Straffegjennomførings-loven § 26

Fengselet står ganske fritt i å bestemme hvilke ting som kan tas med inn i fengselet. Dette er fordi de skal ha kontroll på at det ikke tas med ting som kan føre til brudd på reglene for ro, orden og

sikkerhet. Fengselet skal lage en liste over hvilke ting som er tillatt, der det blant annet skal stå hvilke ting som kan oppbevares på cella, og hvilke som kan oppbevares på fengselets effektlager.

Retningslinjene punkt 26.2

I vurderingen av hvilke ting som skal tillates, kan fengselet blant annet legge vekt på hensynet til effektiv visitasjon, størrelsen på fengselscellene, lagerkapasiteten i fengselet og tingenes størrelse, art, antall, og verdi. Reglene skal ikke føre til stor ulikhet mellom innsatte.

Eksempler på ting som fengselet kan tillate deg å ta med inn i fengselet er en nødvendig mengde private klær, en begrenset mengde smykker, ting til bruk ved fritids- og hobbyvirksomhet, og toalettartikler som ikke utleveres av fengselet.

Straffegjennomførings-loven § 26

Ting som tas inn eller ut av fengselet kan undersøkes. Les mer om undersøkelse av private eiendeler i kapittel 13. I høysikkerhets-fengsel skal alle gjenstandene som tas med inn og ut av fengselet registreres.

Retningslinjene punkt 26.6

Hvis du prøver å ta med ting som ikke er tillatt, kan fengselet holde dem tilbake. Hvis dette skjer, skal fengselet levere tilbake gjenstanden senest når du forlater fengselet, med mindre gjenstanden er beslaglagt, inndratt eller holdt tilbake av andre grunner. Fengselet skal ødelegge alkohol, rusmidler og medika-menter, men kan tillate at medisiner som er foreskrevet av lege kan plasseres på effektlageret og utleveres ved løslatelse.

Disse reglene gjelder også for gaver du får tilsendt eller overlevert ved besøk.

2.2 Bruk av egne penger

Forskrift om straffegjennomføring § 3-19

Utgangspunktet er at du kan bruke dagpengene du har tjent under fengselsoppholdet til å kjøpe ting i fengselet. Du har normalt ikke lov til å bruke penger du hadde før du kom i fengsel, med mindre fengselet gir tillatelse til det.

Du kan ikke kjøpe, selge, gi bort, motta, bytte eller på annen måte endre eierskapet på ting som er tatt med inn i fengselet, med mindre fengselet har gitt tillatelse til det på forhånd.

2.3 Hva kan du ha på cella?

Retningslinjene punkt 26.2

Fengselet står ganske fritt til å bestemme hva du kan ha på cella. Fengselet skal lage en liste over hvilke typer ting du kan ha på cella, og hvor mange ting du kan ha totalt. Hvis du vil ha noe annet på cella enn det som står på fengselets liste, kan du søke om dette. I vurderingen av om det skal tillates, kan fengselet legge vekt på hvor lang tid du skal sone, den personlige situasjonen din, og forholdet ditt til fengselet. Fengselet vil ikke godkjenne søknaden din hvis gjenstanden er problematisk med tanke på ro, orden og sikkerhet, eller hvis den vil føre til at det blir stor forskjell mellom deg og andre innsatte.

Fengselet kan gi deg tillatelse til å ha domspapirer og andre saksdokumenter på cella. Ved avgjørelsen vil fengselet ta stilling til om innholdet i dommen vil kunne skape uro i fengselet, eller utrygghet for deg ved at andre innsatte kan få kunnskap om hva du er dømt for. For å unngå denne typen problemer, er det mange fengsler som nekter alle innsatte å ha domspapirer på cella. Hvis du ikke har tilgang til domspapirene, men du trenger det i forbindelse med gjenåpning av straffesaken, forberedelse til ankebehandling eller liknende, kan du spørre fengselet om å få dem utdelt likevel.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-20
Retningslinjene punkt 26.2

Hvis du får tillatelse til å ha privat TV, radio, CD-spiller, datautstyr eller annet teknisk utstyr på cella, skal dette plomberes. Dette betyr at fengselet permanent låser eller stenger for enkelte funksjoner ved det tekniske utstyret som kan brukes til kommunikasjon.

Du kan ikke ha symboler eller effekter på cella som kan skape frykt hos andre innsatte, eller som på annen måte er uheldig for miljøet i fengselet.

Du har alltid rett til å ha bibel, og salmebok, koranen eller annen religions hellige skrift på eget språk på rommet.

2.4 Erstatning for tap av gjenstander

Hvis fengselet har mistet eller ødelagt noe som tilhører deg, kan du søke om erstatning. I søknaden må du være klar på hva slags ting det var snakk om, og hvordan den ble ødelagt eller mistet. Hvis fengselet har skrevet ned gjenstanden i registeret over ting som skal ligge på lageret, men ikke klarer å finne det igjen, er det

et godt argument for at du skal få erstatning. Erstatningen du får skal dekke innkjøp av en tilsvarende gjenstand.

Kapittel 13
Undersøkelse av innsatte, rom og eiendeler

1. Generelt om undersøkelser

Straffegjennomførings-loven § 28

Forskrift om straffegjennomføring § 3-25 annet ledd

Retningslinjene punkt 28.2

Fengselet kan undersøke deg, rom du oppholder deg i og tingene dine. Dette gjør de for å forebygge og kartlegge uorden eller straffbare handlinger. Du har ikke lov til å ha ting hos deg som kan føre til uorden eller som kan brukes til straffbare handlinger. Gjenstander du får bruke, som for eksempel arbeidsredskaper, materialer og spisebestikk, skal kontrolleres med jevne mellomrom. Etter du har brukt slike gjenstander skal de settes på plass og kontrolleres av fengselet.

Hvis fengselet har mistanke om at du bruker eller har rusmidler, krever det en egen type undersøkelse. Slike undersøkelser kan du lese mer om i kapittel 14.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-25 tredje og femte ledd

Retningslinjene punkt 28.2

Fengselet trenger ikke varsle deg om undersøkelsene på forhånd. Fengselet kan gjennomføre undersøkelser når som helst under soningen. Alle undersøkelser utenom kroppsvisitasjoner kan skje rutinemessig eller som stikkprøver. Fengselet trenger ikke å ha mistanke om uorden eller straffbare handlinger for å gjennomføre en undersøkelse. Fengselet trenger heller ikke å gi en begrunnelse for undersøkelse, med mindre det er snakk om kroppsvisitasjon.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-25 sjette ledd
Retningslinjene punkt 28.2

Fengselet må gjennomføre undersøkelser på en så hensynsfull måte som mulig. Under gjennomføringen av undersøkelser må du forholde deg rolig, og følge de beskjedene som fengselet gir deg.

2 Undersøkelse av person

2.1 Generelt om undersøkelse av person

Straffegjennomførings-loven § 28
Retningslinjene punkt 28.3

Fengselet kan undersøke deg på ulike måter:

- Teknisk utstyr som for eksempel metalldetektor
- Visitasjon av klær eller ting du bærer eller oppbevarer klær i
- Narkotikahund
- Kroppsvisitasjon

Forskrift om straffegjennomføring § 3-25 femte ledd

Undersøkelse kan skje når som helst i soningen.

Retningslinjene punkt 28.3

I noen tilfeller skal fengselet undersøke deg. Du skal undersøkes hvis det er mistanke om at du har noe du ikke har tillatelse til. Sitter du i fengsel med høyt eller lavt sikkerhetsnivå, skal det som hovedregel foretas en undersøkelse av deg ved ankomst, og før og etter utganger. Dette kan kun unnlates hvis sikkerhetsmessige grunner åpenbart ikke taler mot det.

Retningslinjene punkt 28.3

Undersøkelsen av deg skal skje på en måte som er minst mulig pinlig og nedverdigende. Den kan ikke være mer omfattende enn nødvendig. Hvis du må vente før eller etter undersøkelsen skal du få utdelt klær av fengselet.

2.2 Kroppsvisitasjon

2.2.1 Utvikling i reglene om kroppsvisitasjon

De siste årene har det skjedd en utvikling i reglene om kroppsvisitasjon. Vi vil gi en oppsummering av noen sentrale trekk i denne utviklingen.

CPTs rapport etter besøk til Norge i 2018 (CPT/Inf (2019) 1) avsnitt 106

Internasjonale aktører har kritisert Norges bruk av kroppsvisitasjon i fengsler. Den europeiske torturforebyggingskomiteen besøkte flere norske fengsler i 2018, og kom etter besøket med kritikk mot fengslenes praktisering av rutinemessige kroppsvisitasjoner. Komitéen anbefalte at kroppsvisitasjoner blir gjennomført etter en konkret risikovurdering av hver enkelt innsatt. Komitéen anbefalte også at hvis kroppsvisitasjon er nødvendig, så bør de gjøres av ansatte av samme kjønn som innsatte, og at innsatte før visitasjonen blir informert om muligheten til å kle av seg trinnvis, slik at vedkommende aldri er helt naken foran de ansatte.

LG-2019-161767

I 2020 konkluderte lagmannsretten med at rutinemessige kroppsvisiteringer med full avkledning av en varetektsinnsatt over flere år var brudd på den innsattes menneskerettigheter. Det var særlig to forhold som begrunnet dette: 1) Kroppsvisitasjonene ble gjort rutinemessig uten individuell vurdering i hvert enkelt tilfelle, og 2) kroppsvisitasjonene ble gjort på en svært ydmykende måte ved at innsatte måtte ned i dyp knebøy uten noe klær.

Sivilombudet «Oppfølgning av dom om kroppsvisitasjon i

Etter lagmannsrettsdommen kom Sivilombudet i 2020 med en uttalelse. Der skriver de blant annet at de over flere år har sett

fengsel», saksnummer 2020/3125 14.08.2020

lignende kroppsvisitasjonspraksis når de har vært på fengselsbesøk.

HR-2024-551-S

I 2024 konkluderte Høyesterett med at et stort antall kroppsvisitasjoner av tre innsatte i Bergen fengsel mellom 2018 og 2020 var ulovlige. Kroppsvisitasjonene skjedde rutinemessig før og etter besøk, og før og etter utganger fra fengselet. De innsatte måtte ned i dyp knebøy foran ansatte, noe som gjorde det mer inngripende. Rutinene i Bergen fengsel var basert på generelle risikobetraktninger og ikke i mistanke mot den enkelte innsatte. Fengselet tok heller ikke hensyn til hva den innsatte var domfelt for eller andre personlige forhold. Det er også andre relevante dommer hvor Høyesterett har sagt noe av det samme.

HR-2020-2136-A og HR-2021-1155-A

Det har ikke kommet lovendringer i reglene om kroppsvisitasjon. Kriminalomsorgsdirektoratet har varslet at det vil komme endringer i deres retningslinjer om kroppsvisitasjon. Per høsten 2024 er ikke Jussbuss kjent med at disse endringene er kommet.

I 2020 kom imidlertid Kriminalomsorgsdirektoratet med midlertidige retningslinjer om kroppsvisitasjon som tar hensyn til dommene nevnt ovenfor, og kritikken fra norske og internasjonale aktører. Nedenfor vil vi forklare innholdet i disse retningslinjene, blant annet når fengselet kan kroppsvisitere deg og hvordan de skal gjøre det.

2.2.2 Hvordan skal kroppsvisitasjon skje?

Kriminalomsorgsdirektoratets «Foreløpige føringer om undersøkelse av innsatte - kroppsvisitasjon» 21.09.2020 (foreløpige føringer) side 3 punkt 1

Kroppsvisitasjon vil si undersøkelse av kropp med avkledning og besiktelse av naken kropp. «Besiktigelse» betyr at betjentene skal se på kroppen din, for å se om du har med noe ulovlig.

Du skal som hovedregel undersøkes ved bruk av kroppsskanner (sikkerhetsskanner) hvis fengselet har et slikt apparat. Kriminalomsorgen jobber med å få på plass skannere i flere fengsler.

Hvis fengselet du sitter i ikke har en kroppsskanner, skal fengselet vurdere andre former for undersøkelser før kroppsvisitasjon. Dette kan for eksempel være manuell, ytre visitasjon av klær og ting, teknisk utstyr som metalldetektor eller undersøkelse ved hjelp av hund. Det er først når fengselet mener at disse tiltakene ikke er nok for å undersøke deg, at kroppsvisitasjon kan være aktuelt.

Foreløpige føringer side 4 punkt 4

Kroppsvisitasjon skal alltid skje med trinnvis avkledning. Det betyr at du tar av deg ett plagg om gangen. For eksempel kan det være at du først tar av deg genser, før du tar på deg genseren igjen og så tar av deg buksen. På denne måten skal du aldri stå helt naken mens de ansatte undersøker om du skjuler noe ulovlig på kroppen. Fengselet kan bare se på kroppen og håret ditt, og aldri berøre deg. Fengselet kan heller ikke bruke speil under undersøkelsen.

Foreløpige føringer side 4 punkt 5

Hovedregelen er at kroppsvisitasjon skal gjøres av betjenter av samme kjønn som deg. Unntaksvis kan en ansatt av et annet kjønn gjøre undersøkelsen hvis det ikke er betjenter på jobb av samme kjønn som deg.

2.2.3 Når kan fengselet kroppsvisitere deg?

Foreløpige føringer side 3 punkt 2

Kroppsvisitasjon skal ikke skje rutinemessig. Det vil si at fengselet ikke skal kroppsvisitere deg uten en vurdering i forkant av om det er nødvendig. Fengselet må enten begrunne kroppsvisitasjonen i en konkret situasjon som truer sikkerheten i fengselet, eller en konkret mistanke mot deg.

Foreløpige føringer side 3 punkt 2 bokstav a

En konkret situasjon som truer sikkerheten i fengselet, kan for eksempel være hvis fengselet har fått troverdige opplysninger om at noen har smuglet inn våpen eller andre farlige gjenstander i fengselet. I slike tilfeller kan fengselet kroppsvisitere deg hvis de først gjør dokumenterbare, faglige vurderinger og det er begrunnet i konkrete og alvorlige sikkerhetshensyn.

Foreløpige føringer side 3 punkt 2

Kroppsvisitasjon må også være forholdsmessig. Det betyr at fengselet må vurdere hvor nødvendig tiltaket er opp mot belastningen det vil ha for deg. For eksempel vil kroppsvisitasjon ikke være forholdsmessig hvis det vil være svært belastende for deg, og fengselet kan gjøre en god nok undersøkelse av deg med bruk av hund eller metalldetektor.

Foreløpige føringer side 4 punkt 6

Fengselet skal begrunne og journalføre alle kroppsvisitasjoner i Kompis. Du har krav på innsyn i Kompis-journalen din, og du kan lese mer om innsyn i kapittel 10.

2.3 Hva kan du gjøre hvis du har opplevd ulovlige kroppsvisitasjoner?

Hvis du har blitt utsatt for ulovlige kroppsvisitasjoner, kan det hende du har krav på en form for kompensasjon. Om du sitter i

varetekt eller soner dom når visitasjonene skjer, har betydning hvor hvilke muligheter du har til å få kompensasjon.

2.3.1 Varetektsfradrag

HR-2020-2136-A
HR-2020-2137-A

Hvis du har opplevd ulovlige kroppsvisitasjoner mens du satt i varetekt, kan du få varetektsfradrag. Det gis én ekstra dag fratrekk for to ulovlige visitasjoner. Hvis du venter på hovedforhandling i tingretten, eller ankeforhandling i lagmannsretten, kan du snakke med advokaten din om å be om ekstra varetektsfradrag når saken går for retten.

2.3.2 Oppreisning

Hvis dommen mot deg allerede er rettskraftig (endelig), og det ikke ble tatt hensyn til de ulovlige kroppsvisitasjonene i straffutmålingen, kan du søke om gjenopptakelse av straffesaken for å få endret utmålingen. Du kan lese mer om gjenopptakelse i kapittel 36.

HR-2024-1170-A

Høyesterett ga i 2024 oppreisning til tre innsatte i Bergen fengsel for ulovlige kroppsvisitasjoner. Bakgrunnen var at Høyesterett tidligere i saken hadde sagt at kroppsvisitasjonene krenket de innsattes menneskerettigheter. For å få oppreisning for kroppsvisitasjoner, er det ikke nok at visitasjonen ble gjennomført i strid med norsk lov. Det må være snakk om så mange visitasjoner under så alvorlige omstendigheter at det utgjør en krenkelse av forbudet mot tortur og annen umenneskelig eller nedverdigende behandling, eller andre menneskerettigheter.

Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) artikkel 3

HR-2024-1170-A avsnitt 33

Man får altså ikke automatisk oppreisning hvis man har blitt utsatt for ulovlige kroppsvisitasjoner, det avhenger av en helhetlig vurdering av din sak. Om du har krav på oppreisning avhenger for det første av om du har opplevd ulovlige kroppsvisitasjoner. Det avhenger også av om det finnes andre kompensasjonsmuligheter som er gode nok, for eksempel at retten konstaterer at du har blitt utsatt for en ulovlig kroppsvisitasjon, eller at du får varetektsfradrag eller reduksjon i fengselsstraffen.

HR-2024-1170-A avsnitt 34

Hvis det først er klart at du har blitt utsatt for kroppsvisitasjoner som har vært nedverdigende eller umenneskelig behandling, så er det en sterk «presumsjon» for oppreisning. Det betyr at det skal mye til for at oppreisning ikke gis i slike tilfeller.

Foreldelsesloven § 9 første ledd

LB-2023-4761 punkt 3.6.9

En grunn til at du ikke kan få oppreisning er hvis kravet ditt er foreldet. Det gjelder en foreldelsesfrist på 3 år for krav som stammer fra menneskerettighetsbrudd. Fristen løper fra det tidspunktet man får «nødvendig kunnskap» om menneskerettighetsbruddet. Dette betyr at du ikke vil ha krav på oppreisning hvis det er mer enn 3 år siden kroppsvisitasjonene skjedde, og du ikke har avbrutt foreldelsesfristen ved å starte den rettslige prosessen med å kreve oppreisning.

Jussbuss jobber ikke med erstatningsrett eller straffesaker, men du kan kontakte oss for mer veiledning om mulighetene for kompensasjon.

Hvis du mener at du selv har opplevd ulovlige kroppsvisitasjoner, kan du også klage til Sivilombudet. Du kan lese mer om Sivilombudet i kapittel 9.

3. Undersøkelse av rom

Retningslinjene punkt 28.4

Fengselet skal undersøke cellen din og andre rom i fengselet jevnlig. Undersøkelser kan gjøres ved hjelp av verktøy, speil, kjemisk utstyr, teknisk utstyr som metalldetektor og narkotikahund. Fengselet sjekker om låser, dører, gitre, vinduer, hengsler, gulv, vegger og tak er uskadde, og om du har skjult gjenstander du ikke har lov til å ha.

Retningslinjene punkt 28.4

Det skal gjennomføres jevnlige ransakelser av alle rom hvor innsatte har adgang. Dette inkluderer også undersøkelse av fastmonterte møbler og utstyrsdeler. Ved ransakelser gjøres en nøye kontroll av hele rommet.

Retningslinjene punkt 28.4

Forskrift om straffegjennomføring § 3-9 tredje ledd

Fengselet har ikke lov til å overvåke cellen din ved hjelp av videokamera eller lignende. Fengselet har mulighet å bruke video og tv-overvåkning og avlytting for å kontrollere fellesarealer, korridorer og lignende. Hvis fengselet gjennomfører slik overvåkning, skal det informeres om gjennom oppslag eller på annen måte gjøres kjent for deg.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-25 syvende ledd

Du skal vanligvis ikke være til stede når cellen eller andre rom i fengselet undersøkes. Du kan nektes å være til stede ved undersøkelse av gjenstander. Hvis fengselet har foretatt en undersøkelse av rommet ditt, bør du få beskjed i etterkant.

4. Undersøkelse av eiendeler

Retningslinjene punkt 28.5

Alle eiendeler du har i fengselet skal undersøkes, og fengselet kan når som helst under soningen undersøke disse. Sitter du i fengsel med høyt eller lavt sikkerhetsnivå, skal det som hovedregel gjøres en undersøkelse av eiendelene dine ved ankomst, og før og etter utganger. Dette kan kun unnlates hvis sikkerhetsmessige grunner åpenbart ikke taler mot det. Undersøkelse skal gjøres hvis fengselet har mistanke om at du har ting du ikke har tillatelse til å ha hos deg.

Retningslinjene punkt 28.5

Eiendeler du har andre steder enn på cella, for eksempel på lager, skal også undersøkes. Fengselet kan undersøke eiendelene dine uten at du er til stede.

Retningslinjene punkt 28.2

Hvis fengselet har foretatt en undersøkelse av eiendelene dine, bør du få beskjed i etterkant. Du skal informeres om eventuelle skader som følge av undersøkelsen, og du skal også få informasjon om erstatningsordninger.

5. Konsekvenser av at det blir gjort funn under undersøkelsen og nekting av undersøkelse

Retningslinjene punkt 28.7

Hvis fengselet tar deg i å oppbevare noe du ikke har lov til, påviser at du har brukt rusmidler, eller du nekter å la deg undersøke, kan dette få konsekvenser for deg. Gjenstander som blir funnet kan fengselet holde tilbake for nærmere undersøkelse eller gi til politiet. Fengselet kan også gi deg en disiplinærreaksjon, utelukke deg fra fellesskap, bruke tvangsmidler, begrense adgangen din til å sende eller motta postsending, begrense besøksadgang og telefonsamtaler, eller overføre deg til et annet fengsel hvis vilkårene for dette er oppfylt. Hvis dette skjer med deg kan du ta kontakt med Jussbuss hvis du ønsker veiledning, eller ønsker at vi skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage.

Du kan lese mer om reaksjoner i kapittel 15, utelukkelse fra fellesskapet i kapittel 16, og overføring til annet fengsel i kapittel 24.

Kapittel 14
Rustester og -undersøkelser

1 Forbud mot bruk av rusmidler under soning

Straffegjennomførings-loven § 29 første ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 3-21

Du har ikke lov til å bruke alkohol eller andre rusmidler mens du sitter i varetekt eller soner en dom. Du har heller ikke lov til å oppbevare eller bruke hormonpreparater, bedøvelsesmidler eller kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet av lege. Hvis du soner i fengsel, overgangsbolig eller soner i hjemmet, kan fengselet bestemme at du skal medvirke til undersøkelser som kan skje uten fare eller særlig ubehag. Du kan bli pålagt å gi urinprøve, utåndingsprøve eller blodprøve.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-21

Det er fengselet som bestemmer hvor røyking av tobakk er tillatt. Du må derfor spørre fengselet du soner i om det er tillatt, og i så fall hvilke områder du kan røyke.

Retningslinjene punkt 29.1

Undersøkelsene vi skal gå gjennom i de neste punktene, skal ikke være mer inngripende enn nødvendig. Dette betyr at fengselet ikke skal påføre deg mer ubehag under undersøkelsen enn det som er helt nødvendig for å gjennomføre den.

2 Urinprøver, utåndingsprøver og blodprøver

Retningslinjene punkt 29.2

Urinprøve, utåndingsprøve eller blodprøve kan tas selv om det ikke finnes noe konkret mistanke om at du er ruset. Fengselet kan også beslutte mindre inngripende undersøkelser, som undersøkelse av spytt og svette. Du kan ikke velge hvilken kontrollform fengselet skal bruke.

Retningslinjene punkt 29.2

Fengselet kan rutinemessig og på generelt grunnlag kreve slike undersøkelser. Du kan også bli utsatt for tilfeldige stikkprøver. Prøvene kan tas når som helst på døgnet, og de kan gjennomføres både mot en enkelt innsatt eller grupper av innsatte. Du må tåle et visst ubehag, for eksempel stikksmerter når du tar blodprøve. Du trenger ikke å akseptere et ubehag utover det som er vanlig.

Retningslinjene punkt 29.2

Urinprøve skal skje på en måte som virker minst mulig pinlig eller nedverdigende for deg. Undersøkelsen skal ikke medføre særlig

ubehag. Med særlig ubehag menes sjenanse utover det som er vanlig når du skal gi en urinprøve.

Retningslinjene punkt 29.2

Du kan også be om å få gjennomføre en urin-, utåndings-, eller blodprøve hvis du ønsker å avkrefte en mistanke fengselet har mot deg.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-26

Urinprøve kan gjøres på to måter. Fengselet bør gi deg muligheten til å velge mellom disse to alternativene:

Retningslinjene punkt 29.2

- Du gjennomfører prøven mens to ansatte er til stede. De ansatte bør være av samme kjønn som deg. Krav til antall ansatte gjelder likevel ikke hvis det er nødvendig å bruke helsepersonell.
- Du gjennomfører prøven i enerom, etter å ha kledd av deg foran to ansatte. De bør være av samme kjønn som deg. Hvis du skal gi prøven i rom uten tilsyn, skal du tilbys klær fra fengselet under prøvetakingen. Du skal ikke bli sittende over tid uten klær.

Retningslinjene punkt 29.2

Hvis du har problemer med å gi en urinprøve skal fengselet gi deg en frist på minst 4 timer før det anses som ordrenekt at du ikke har gitt urinprøve. Fristen kan forlenges hvis spesielle omstendigheter i ditt tilfelle tilsier det. Du bør forklare for fengselet hvorfor du mener fristen bør forlenges.

Straffegjennomføringsloven § 29 første ledd siste punktum
Retningslinjene punkt 29.2

Blodprøve brukes for å avdekke bruk av preparater som ikke lar seg påvise ved urin- eller utåndingsprøver eller andre undersøkelser. Bare helsepersonell kan ta blodprøve av deg.

3 Spesialtoalett og radiologisk undersøkelse

Straffegjennomføringsloven § 29 annet ledd

Retningslinjene punkt 29.3

Spesialtoalett eller radiologisk undersøkelse kan brukes hvis det er sannsynlig at du skjuler stoff i kroppen. Mistanken må være begrunnet i konkrete opplysninger og omstendigheter. En løs antagelse er ikke nok, med mindre den styrkes av andre forhold.

Retningslinjene punkt 29.3

Før du plasseres på enerom med spesialtoalett skal du få mulighet til å snakke med en lege. Samtale med legen kan skje over telefon hvis det er nødvendig. Fengselet skal ta hensyn til legens medisinske råd når de vurderer om du skal plasseres på et slikt rom.

Hvis du blir pålagt å gjennomføre denne typen undersøkelse, skal du jevnlig få tilsyn fra ansatte og daglig tilsyn fra helsepersonell.

Hvis det anses nødvendig at du oppholder deg mer enn 3 dager på rom med spesialtoalett, skal regionen ta stilling til dette.

Hvis det er sannsynlig at du skjuler stoff i kroppen kan fengselet også benytte radiologisk undersøkelse (røntgen). Henvisning til radiologisk undersøkelse skal bestemmes av lege som har vurdert om bruken av stråling er riktig i din situasjon.

4 Undersøkelse av kroppens hulrom

Straffegjennomførings-loven § 29 tredje ledd

Retningslinjene punkt 29.4

Fengselet kan undersøke munnhule, vagina, rektum og andre hulrom hvis det foreligger en konkret og begrunnet mistanke om at du skjuler rusmidler i kroppen. Fengselet kan også bruke røntgen, ultralyd, avføringsmiddel eller klyster. Fengselet vil vurdere om det er såkalt «kvalifisert sannsynlighetsovervekt». Det betyr at det må være langt mer sannsynlig at du skjuler ulovlige rusmidler i kroppen enn at du ikke gjør det. Undersøkelsen skal alltid gjøres av helsepersonell.

Retningslinjene punkt 29.4

Du kan også be om en slik undersøkelse hvis du ønsker å avkrefte en mistanke fengselet har mot deg. Du må i så fall bekrefte at du ønsker dette skriftlig.

Retningslinjene punkt 29.4

Under en kroppslig undersøkelse skal det være så få ansatte og helsepersonell til stede som mulig. Det skal ikke være flere til stede enn det som er strengt nødvendig av sikkerhetsårsaker. Alle unntatt helsepersonell bør være av samme kjønn som deg.

Straffegjennomførings-loven § 29 tredje ledd

Før fengselet gjør en slik undersøkelse av deg, skal de skaffe en uttalelse fra lege om undersøkelsen bør gjennomføres. Fengselet skal ta hensyn til denne uttalelsen. Når det er praktisk mulig, skal regionen på forhånd gi samtykke til undersøkelsen. Dette samtykket kan du klage på hvis du er uenig. Da skal du adressere klagen til regionen. Du kan spørre kontaktbetjenten din hvis du er usikker på hvilken region du skal sende til. Selv om du kan klage på samtykket fra regionen, betyr ikke dette at undersøkelsen blir utsatt. Som regel vil undersøkelsen gjennomføres mens klagen behandles.

Retningslinjene punkt 29.5

Hvis det blir funnet narkotiske stoffer, skal du få beskjed, og stoffet vil oversendes til politiet. Det skal føres protokoll over undersøkelsene. I protokollen skal det blant annet skrives det rettslige grunnlaget for undersøkelsen, hvem som besluttet undersøkelsen og om lege ble kontaktet på forhånd, hva tiltaket bestod i og eventuelle funn.

Kapittel 15
Reaksjon på brudd

1 Innledning

Straffegjennomførings-loven § 40

Under soningen gjelder det en rekke regler for ro, orden og disiplin som du må følge. Du kan også bli pålagt å oppfylle ulike vilkår og forutsetninger som blir bestemt av fengselet. Ved brudd på disse reglene eller forutsetningene kan fengselet gi deg en formell reaksjon. Fengselet har en vid adgang til å gi reaksjoner, men de må følge lover og regler som setter grenser for bruken.

I dette kapittelet vil du få mer informasjon om hvilke reaksjoner fengselet kan gi, hva som skal til for å gi reaksjoner, og hvilke muligheter du har til å klage på reaksjonsvedtak.

2 Generelle regler om reaksjoner

2.1 Når kan du få reaksjon?

Retningslinjene punkt 40.4

Du kan få en reaksjon for disiplinærbrudd når du er i fengsel, og når du har midlertidig fravær fra fengselet. Midlertidig fravær er for eksempel når du er på permisjon, fremstilling eller frigang, hvis du er ute av fengsel på grunn av straffavbrudd, eller ved transport til eller fra fengselet.

Hvis du soner på sykehus, skal du som hovedregel ikke ilegges reaksjon ved brudd. Soner du på institusjon (§ 12-soning), skal du heller ikke ilegges reaksjon, men du kan risikere å bli overført tilbake til fengselet.

Straffegjennomførings-loven § 40 tredje ledd

Hvis du soner hjemme, enten ved hjemmesoning eller ved soning med elektronisk kontroll, kan du få en skriftlig irettesettelse så lenge du ikke skal overføres til fengsel som følge av bruddet.

2.2 Flere disiplinærbrudd

Straffegjennomførings-loven § 40 fjerde ledd

Du skal i utgangspunktet kun få én reaksjon selv om du har begått flere brudd på reglene for ro, orden og disiplin. Dette gjelder både hvis du begår flere brudd på reglene samtidig, og hvis du begår

Forskrift om straffegjennomføring § 3-38

flere separate brudd uten at fengselet har rukket å gi deg en reaksjon enda. Fengselet skal se hen til hvor mange brudd du har begått når de vurderer hvilken reaksjon du skal få. Du får ofte en strengere reaksjon hvis du har begått flere regelbrudd.

Reaksjonsformen «tap av begunstigelse» kan gis i tillegg til én annen reaksjon. Du kan for eksempel både utelukkes fra fritidsfellesskapet og miste retten til å se på TV på cella. Alternativt kan fengselet gi deg tap av to begunstigelser, for eksempel ved å frata deg både en tillitsjobb og tillatelsen til å drive hobbyvirksomhet.

2.3 Rett til å uttale seg

Forskrift om straffegjennomføring § 3-38

Du skal få mulighet til å uttale deg om det som har skjedd før det skrives en avhørsrapport, og før det fattes vedtak om reaksjon. Hvis du mener at du ikke har brutt reglene, bør du gi din versjon av saken i avhøret. Det kan ofte være lurt å uttale seg. Hvis du nekter å uttale deg, kan det tale negativt for din sak.

2.4 Registrering av reaksjoner

Reaksjonene blir registrert av fengselet. Reaksjonene du har fått i løpet av straffegjennomføringen kan få betydning for søknader om permisjon, prøveløslatelse, overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå og liknende. Dette er fordi reaksjonene vil kunne ha en innvirkning på vurderingen av om det er sikkerhetsmessig forsvarlig å innvilge det du søker om. Hvis reaksjonene ligger langt tilbake i tid, vil de ha mindre betydning når fengselet vurderer søknadene dine.

2.5 Omgjøring av vedtak

Brudd på fengselets regler om ro, orden og disiplin vil i noen tilfeller kunne føre til at den sikkerhetsmessige vurderingen endrer seg, og at du derfor mister goder som du egentlig har fått innvilget. Kriminalomsorgen kan for eksempel i noen tilfeller trekke tilbake en allerede innvilget prøveløslatelse, hvis de mener at disiplinærbruddet fører til at det ikke lenger er sikkerhetsmessig forsvarlig at du løslates. Slike omgjøringer er resultater av endrede sikkerhetsvurderinger, og er derfor ikke å regne som reaksjoner. Dette gjelder likevel ikke for omgjøring av vedtak om permisjon, som er en egen reaksjonsform. Se punkt 4.6 om dette.

Straffegjennomføringsloven § 7 bokstav g

Det er bare regionen eller Kriminalomsorgsdirektoratet som kan omgjøre et vedtak til skade for deg. Dette innebærer at fengselet

ikke selv kan bestemme at du likevel ikke skal få gjennomføre en prøveløslatelse eller et annet vedtak på grunn av en endret sikkerhetsmessig vurdering. For at kriminalomsorgen skal kunne omgjøre vedtaket, kreves det at det foreligger særlige grunner. Dette betyr i praksis at det må innebære en risiko for at du vil begå en ny straffbar handling eller at det er fare for annen type svikt hvis vedtaket blir gjennomført. Vær likevel oppmerksom på at hvis fengselet har skrevet noe om adgangen til omgjøring i selve vedtaket, så er det vedtaket som går foran. Du kan lese mer om omgjøring i kapittel 9.

Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) s. 222

Du rett til å klage hvis kriminalomsorgen omgjør et vedtak til skade for deg. Du kan ta kontakt med Jussbuss eller et annet rettshjelpstiltak for bistand i klagesaken hvis du ønsker det.

2.6 Overføring til annet fengsel

Hvis du soner i fengsel med lavt sikkerhetsnivå, kan disiplinærbrudd føre til at fengselet tvangsoverfører deg til høysikkerhetsfengsel av sikkerhetsmessige årsaker. Fengselet må forholde seg til reglene for tvangsoverføring selv om du har gjort et disiplinærbrudd. Du kan lese mer om tvangsoverføring i kapittel 24.

Retningslinjene punkt 40.11

Hvis du har blitt flyttet til et mer restriktivt fengsel som følge av et disiplinærbrudd, skal du som hovedregel ikke ilegges en annen reaksjon i tillegg. Du kan likevel få en reaksjon i tillegg til å bli tvangsoverført hvis du har forsøkt å unndra deg straffen, for eksempel ved å forsøke å rømme fra fengselet, eller ikke komme tilbake etter fremstilling eller permisjon. Det samme gjelder hvis fengselet du overføres til har samme sikkerhetsnivå som det du flyttes fra.

3 Vilkår for å gi reaksjon

3.1 Brudd, forsøk eller medvirkning

For at du skal kunne ilegges en reaksjon, må du ha brutt reglene for ro, orden og disiplin i fengselet. Du kan også få en reaksjon hvis du bryter vilkår eller forutsetninger som fengselet har satt for deg individuelt, for eksempel vilkår for permisjon. Også forsøk på å bryte reglene og medvirkning til disiplinærbrudd kan føre til reaksjon.

Straffegjennomføringsloven § 40
Forskrift om straffegjennomføring § 3-38

For at en handling skal regnes som et forsøk på brudd, må bruddet være påbegynt, men ikke fullført. Det må ikke være noen tvil om

Retningslinjene punkt 40.7

at du har forsøkt å gjennomføre et disiplinærbrudd. Forsøk på brudd medfører en mildere reaksjon enn gjennomført brudd. Hvis det kun er snakk om forberedelse til brudd, for eksempel planlegging, kan ikke fengselet gi reaksjon. Du skal heller ikke gis reaksjon hvis du starter et forsøk, men avbryter det av egen vilje.

Medvirkning betyr at du hjelper en annen innsatt med å gjennomføre et disiplinærbrudd. Dette kan både være fysisk medvirkning ved at du for eksempel holder vakt mens en annen innsatt begår et disiplinærbrudd, eller psykisk medvirkning ved at du oppfordrer til disiplinærbrudd begått av en annen. I vurderingen av om du skal ilegges en reaksjon for medvirkning vil fengselet vektlegge hvor mye du har hjulpet til.

3.2 Skyldkrav

For å kunne gi deg en reaksjon, kreves det at du forsettlig eller uaktsomt har brutt regler i fengselet. Dette betyr at reaksjon bare kan ilegges der du med vilje brøt reglene, eller der du måtte eller burde forstått at du brøt reglene. Hvis handlingen er utløst av åpenbare og alvorlige psykiske problemer, skal fengselet være forsiktige med å gi deg reaksjon.

Retningslinjene punkt 40.3

Hvis det er flere innsatte som står bak disiplinærbruddet, skal skyldkravet vurderes for hver enkelt.

3.3 Sannsynlighetskrav

Det må være alminnelig sannsynlighetsovervekt for at du har brutt reglene. Det vil si at det må være mer sannsynlig at du har begått en handling som kan føre til reaksjon, enn at du ikke har det. Det er fengselet som er ansvarlig for å bevise at du har brutt reglene, og ikke du som må bevise din uskyld. Fengselet skal bygge på konkrete, objektive omstendigheter. I saker hvor det bare er påstand mot påstand, uten at fengselet har noe annet bevis, skal du ikke ilegges reaksjon.

Retningslinjene punkt 40.2

Hvis fengselet vil gi deg en reaksjon for bruk av rusmidler, må de som hovedregel kunne vise til en positiv rusprøve før du får en reaksjon. Hvis det er nødvendig på grunn av tid, kan du likevel få en reaksjon selv om fengselet ikke har en rusprøve å vise til. Da må det være åpenbart at du er ruset, og du må ha kommet med en uforbeholden tilståelse av forholdet. To ansatte må også, uavhengig av hverandre, ha sett at du har vært ruset.

4 Former for reaksjon

4.1 Valg av reaksjonsform

Straffegjennomførings-loven § 40
Forskrift om straffegjennomføring § 3-37
Retningslinjene punkt 40.8

Fengselet kan velge hvilken type reaksjon de skal gi deg som følge av et brudd. Du kan ikke få andre reaksjoner enn de som er listet opp i punktene nedenfor.

Reaksjonene som gis skal ikke være mer inngripende, altså strengere, enn det som er nødvendig for at reaksjonen skal oppfylle sitt formål. Dette betyr at fengselet ikke kan velge en strengere reaksjonsform hvis en mildere form for reaksjon ville oppnådd det samme resultatet. For eksempel kan ikke fengselet ta fra deg dagpenger eller rett til å se på TV, hvis det ville vært like effektivt å gi deg en skriftlig advarsel for å hindre nye brudd.

Retningslinjene punkt 40.1

I vurderingen av hvilken reaksjonsform du skal ilegges, og hvor streng reaksjonen skal være, skal fengselet ta hensyn til forutberegnelighet og likebehandling. Det betyr at det skal være mulig for deg å forutse hvilken reaksjon du risikerer å få ut ifra handlingens grovhet, og hvilke reaksjoner fengselet har gitt i tilsvarende situasjoner tidligere. Innenfor disse rammene skal fengselet gjøre en helhetsvurdering av saken, for å bestemme hvor streng reaksjon som skal ilegges.

Retningslinjene punkt 40.5

I helhetsvurderingen kan fengselet blant annet legge vekt på:

- Hvor alvorlig hendelsen var,
- om det er begått ett eller flere brudd,
- hvilken forebyggende effekt reaksjonen vil ha,
- om du har fått reaksjon tidligere,
- grad av skyld,
- din psykiske og fysiske helsetilstand,
- om du har omsorgsforpliktelser overfor barn,
- om det er truffet andre avgjørelser overfor deg i forbindelse med bruddet
- dine personlige forutsetninger og
- forhold ved fengselet.

4.2 Skriftlig irettesettelse

Retningslinjene punkt 40.8 a

Skriftlig irettesettelse betyr at du får skriftlig beskjed om at du har brutt en regel for ro, orden og disiplin. Denne type reaksjon kan gis

for alle typer brudd, men det er typisk noe fengselet gir ved mindre regelbrudd.

Ved mindre alvorlige førstegangsbrudd kan fengselet også gi muntlig advarsel på stedet.

4.3 Tap av dagpenger

Retningslinjene punkt 40.8 b

Du kan miste dagpenger for en periode på opptil 14 dager. Fengselet kan da redusere det du får i dagpenger med inntil 50 %. Dette gjelder bare dagpenger som ikke er opptjent på reaksjonstidspunktet. Det betyr at fengselet ikke kan ta fra deg penger du allerede har tjent. Tap av dagpenger er en reaksjon som ofte brukes hvis du har skadet eller ødelagt noe.

4.4 Tap av begunstigelse

Retningslinjene punkt 40.8 c

Tap av begunstigelse betyr at du mister en fordel du har. Du kan miste muligheten til å se på TV eller ha privat datautstyr på cella, muligheten til å ha tillitsjobb, tillatelse til å kjøpe annet enn nødvendige artikler, eller tillatelse til å drive hobbyvirksomhet. Fengselet kan ikke ta fra deg andre begunstigelser enn dette. Tapet kan ikke vare i mer enn 20 dager. Det er ingen tidsbegrensning på hvor lenge du kan miste tillatelsen til å ha en tillitsjobb.

4.5 Utelukkelse fra fritidsfellesskapet eller fritidsaktiviteter

Retningslinjene punkt 40.8 d

Fengselet kan bestemme at du skal være utelukket fra én eller flere fritidsaktiviteter. Dette kan innebære at du mister alle former for fellesskap med andre innsatte i fritiden, men fengselet skal vurdere om det er nødvendig å utelukke deg fullstendig fra fritidsfellesskapet, eller om det holder å utelukke deg fra deler av det. Utelukkelse som reaksjon på brudd skal ikke vare i mer enn 20 dager. Fengselet kan bruke denne reaksjonsformen ved alle typer brudd.

Du får ikke automatisk en rett til individuell lufting hvis du blir ilagt full utelukkelse fra fritidsfellesskapet. Du skal ha vanlig adgang til å kontakte de som jobber i fengselet.

4.6 Tap av adgang til permisjon

Retningslinjene punkt 40.8 e

Fengselet kan bestemme at du skal miste muligheten til å få innvilget permisjon i inntil 4 måneder, og de kan trekke tilbake

allerede innvilgede permisjoner. Denne reaksjonsformen brukes først og fremst hvis du har forsøkt å rømme, hvis du har latt være å komme tilbake til fengselet etter permisjon, straffavbrudd eller frigang, eller hvis du har brutt vilkår som er satt i forbindelse med en utgang fra fengselet. Tap av permisjonsadgang kan også brukes ved alvorlige brudd der ingen av de andre reaksjonsformene vil ha en stor nok forebyggende effekt.

Hvis du mister permisjonsadgangen som følge av et reaksjonsvedtak, skal det gjøres en forholdsmessig reduksjon i antall permisjonsdøgn du har per år. Hvis du mister permisjonsadgangen i fire måneder, altså en tredjedel av permisjonsåret, mister du også en tredjedel av permisjonskvoten din.

Hvis du har stort behov for permisjon på grunn av særlige og vektige grunner, kan du få innvilget enkeltstående permisjoner selv om du har mistet adgangen din til permisjon som følge av et reaksjonsvedtak. Det skal mye til for å få dette innvilget. Du kan lese mer om hva som skal til for å få innvilget permisjon i kapittel 19.

5 Betinget reaksjon

Straffegjennomføringsloven § 40 femte ledd

Forskrift om straffegjennomføring § 3-39

Retningslinjene punkt 40.12

Fengselet kan gi deg en betinget reaksjon med en prøvetid på inntil tre måneder, hvis de mener at en skriftlig advarsel vil være for lite og at de andre reaksjonsformene vil være for strenge. At reaksjonen er betinget betyr at den utsettes i en prøveperiode. Hvis du ikke begår noe nytt disiplinærbrudd i denne perioden, vil du ikke få reaksjonen. Betinget reaksjon kan blant annet være aktuelt hvis fengselet ønsker å gi deg en sjanse til å vise at bruddet var en mindre alvorlig engangshendelse som du ikke kommer til å gjenta.

Hvis du fikk en ubetinget reaksjon, men det har gått mer enn 3 måneder siden disiplinærbruddet skjedde, skal fengselet vurdere om reaksjonen skal gjøres betinget. Dette gjelder bare hvis den lange saksbehandlingstiden skyldes forhold på fengselets side.

Hvis du begår et nytt disiplinærbrudd i prøvetiden, vil fengselet gi deg en ny felles reaksjon for både det gamle og det nye bruddet. Siden den nye reaksjonen skal gjelde flere brudd, er den ofte strengere enn den opprinnelige reaksjonen.

6 Utelukkelse fra fellesskapet på grunn av disiplinærbrudd

6.1 Når kan fengselet utelukke deg på grunn av disiplinærbrudd?

Reglene om utelukkelse fra fellesskapet er grundig gjennomgått i kapittel 16. Her i dette kapittelet behandles kun reglene for utelukkelse som følge av disiplinærbrudd.

Straffegjennomføringsloven § 39

Hvis det er sannsynlig at du har begått et disiplinærbrudd som kan føre til tap av begunstigelse, utelukkelse fra fritidsfellesskapet eller tap av permisjonsadgang, kan fengselet utelukke deg fra fellesskapet i opptil 24 timer.

Retningslinjene punkt 39.1

For at fengselet skal kunne utelukke deg, kreves det alminnelig sannsynlighetsovervekt. Det vil si at det må være mer sannsynlig at du har begått en handling som kan føre til reaksjon, enn at du ikke har det. Fengselet må kunne vise til konkrete omstendigheter som tilsier at du har begått et brudd.

Utelukkelse fra fellesskapet på grunn av disiplinærbrudd er først og fremst aktuelt hvis fengselet trenger å kartlegge hva som har skjedd. Fengselet kan også utelukke deg hvis det er behov for en umiddelbar reaksjon på uønsket adferd, som gjør at fengselet ikke kan vente til det fattes et reaksjonsvedtak.

Fengselet kan ikke utelukke deg fra fellesskapet som følge av disiplinærbrudd hvis du er under 18 år.

6.2 Fradrag som følge av utelukkelse

Forskrift om straffegjennomføring § 3-36

Forskrift om straffegjennomføring § 3-35 første ledd

Straffegjennomføringsloven § 37

Hvis du blir utelukket fra fellesskapet som følge av disiplinærbrudd, skal du få fradrag hvis fengselet ender opp med å gi deg en reaksjon. Dette betyr at du skal få en mildere reaksjon enn du hadde fått hvis fengselet ikke hadde utelukket deg fra fellesskapet. Dette gjelder både hvis du ble utelukket som et umiddelbart resultat av disiplinærbruddet, og hvis du ble utelukket som forebyggende tiltak. Hvis du ble utelukket som forebyggende tiltak, har du bare rett på fradrag så lenge utelukkelsen og reaksjonen er resultater av den samme hendelsen.

Retningslinjene punkt 40.6

Hvis fengselet gir deg reaksjon i form av tap av begunstigelse, skal reaksjonen vare tre dager kortere for hver dag du var helt utelukket fra fellesskapet. Hvis fengselet gir deg reaksjon i form av ute-

lukkelse fra fritidsfellesskapet, skal reaksjonen vare to dager kortere for hver dag du var helt utelukket. Det gjelder ikke et fastsatt fradrag hvis fengselet gir deg reaksjon i form av tapt permisjonsadgang, men fengselet skal ta hensyn til at du har vært utelukket fra fellesskapet når de bestemmer hvor lenge tapet skal vare.

Hvis du bare var delvis utelukket fra fellesskapet, og fengselet gir deg en reaksjon i form av tap av begunstigelse eller tap av permisjonsadgang, skal du få et skjønnsmessig fradrag. Dette betyr at fengselet skal gi deg et rettferdig fradrag, som skal stå i forhold til lengden på utelukkelsen. Hvis du har vært delvis utelukket fra fellesskapet, og fengselet gir deg en reaksjon i form av utelukkelse fra fritidsfellesskapet, skal du få én dag kortere utelukkelse for hver dag du var delvis utelukket før fengselet fattet reaksjonsvedtaket.

7 Avbrudd eller ettergivelse av reaksjon

Retningslinjene punkt 40.13

En påbegynt reaksjon skal avbrytes hvis helsemessige eller andre særlige grunner taler for det. Avbrudd kan være aktuelt hvis det er spesielt viktig for deg å ha en begunstigelse, ha permisjon fra fengselet eller motta full dagpengesats. Det skal mye til for at vilkåret om særlige grunner skal være oppfylt. Hvis reaksjonen avbrytes, skal den som regel tas opp igjen når det ikke lenger er noen grunn til at du skal ha avbrudd.

En reaksjon kan også ettergis helt eller delvis hvis helsemessige eller andre særlige grunner taler for det. Ettergivelse betyr at reaksjonen faller bort. Fengselet bør vurdere om en reaksjon skal ettergis hvis det har gått lang tid fra disiplinærbruddet skjedde. Dette gjelder bare så lenge du ikke har begått nye disiplinærbrudd, og så lenge det er forhold på fengselets side som har gjort at reaksjonen ikke er gjennomført enda. Fengselet skal også vurdere om reaksjonen skal ettergis hvis det er mer enn tre måneder siden den ble avbrutt, uten at den har blitt iverksatt igjen.

Hvis reaksjonen ettergis, kan ikke fengselet legge vekt på den i vurderingen av om du skal få en reaksjon ved et senere disiplinærbrudd.

8 Klage og oppsettende virkning

Straffegjennomførings-loven § 7 bokstav e

Du kan klage hvis du år en reaksjon. For vedtak som gjelder reaksjon på brudd har du ofte kort klagefrist, normalt 48 timer etter at du har fått reaksjonsvedtaket.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-39

Reaksjonen du har fått skal som hovedregel ikke iverksettes før klagefristen er ute. Hvis du klager, har klagen normalt en oppsettende virkning. Det betyr at reaksjonen ikke blir iverksatt så lenge klagen behandles. Fengselet og regionen kan vedta unntak fra denne regelen. Reaksjonen vil da iverksettes likevel. Da må fengselet gi en begrunnelse.

Du kan ta kontakt med oss i Jussbuss eller et annet rettshjelpstiltak for å få veiledning i klageprosessen. Fordi klagefristen er veldig kort, er det fare for at vi ikke rekker å hjelpe deg med å skrive en klage før fristen er ute. Det kan derfor være lurt å prøve å klage selv. Du kan lese i kapittel 9 om noen generelle tips om hva du bør få med i en klage.

9 Straffbare handlinger

9.1 Anmeldelse

Retningslinjene punkt 40.16

Disiplinærbrudd som også er straffbare handlinger, skal som hovedregel anmeldes til politiet. Med straffbare handlinger menes handlinger du kan straffes for etter straffeloven. Anmeldelse vil særlig være aktuelt ved voldshandlinger, trusler og omfattende skadeverk.

Fengselet kan velge å bare gi en reaksjon for bruddet, uten å anmelde det. Dette er særlig aktuelt i tilfeller der disiplinærbruddet er mindre alvorlig, eller det blir ansett som viktig å gi en umiddelbar reaksjon.

Hvis forholdet anmeldes til politiet, er hovedregelen at fengselet ikke skal gi deg en reaksjon for det samme forholdet, og omvendt.

9.2 Særlig om narkotika

Retningslinjene punkt 40.16

Har du avlagt en positiv urinprøve som viser at du har brukt ulovlige stoffer, vil du få en reaksjon. Hvis du avlegger den positive prøven rett før du skal løslates, og det ikke er praktisk gjennomførbart å gi deg en reaksjon, kan fengselet anmelde forholdet til politiet. Da kan du bli straffet.

Besittelse, omsetning eller innsmugling av narkotika anmeldes i utgangspunktet til politiet. Hvis du besitter en veldig liten mengde narkotika som åpenbart er til personlig bruk, kan du få en reaksjon istedenfor anmeldelse.

Hvis du oppbevarer ting som antas å ha vært brukt i forbindelse med bruk av narkotika, for eksempel sprøyter, piper, siler eller liknende, kan det føre til at du blir gitt en reaksjon for ulovlig besittelse av gjenstanden.

9.3 Særlig om unndragelse fra straffegjennomføring

Straffeloven § 161 andre ledd

Retningslinjene punkt 40.16 d

Hvis du unndrar deg fra straffegjennomføring, kan du straffes med bot eller fengsel i inntil 6 måneder. Unndragelse av straffegjennomføring betyr at du forsøker å slippe unna straffen din. Dette kan enten skje ved at du forsøker å rømme fra fengselet eller fra annet sted der du gjennomfører straffen, eller ved at du ikke møter opp etter en utgang fra fengselet.

Hvis du unndrar deg fra straffegjennomføring mens du soner i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, sykehus eller institusjon, skal fengselet som hovedregel anmelde deg. Dette gjelder selv om unndragelsen var kort, og du selv har meldt deg for fengselet eller politiet. Ved unndragelse fra sykehus eller institusjon kan fengselet la være å anmelde deg hvis det er spesielle grunner til at fengselet ikke bør anmelde. Hvis fengselet lar være å anmelde, skjer det vanligvis under forutsetning av at du tilbakeføres til fengsel av sikkerhetsmessige årsaker.

Unndragelse fra fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller overgangsbolig skal bare anmeldes hvis unndragelsen er av alvorlig karakter. Det samme gjelder hvis du ikke møter opp til rett tid etter permisjon. I vurderingen av om saken er av alvorlig karakter, skal det særlig legges vekt på fraværets lengde, om du selv kom tilbake eller meldte deg til politiet, og hvorfor du unndro deg straffen.

Retningslinjene punkt 40.16 bokstav d.

Hvis du forsøker å unndra deg straffen, skal ikke fengselet gi deg reaksjon i tillegg til å anmelde deg til politiet. Fengselet kan likevel overføre deg til et strengere fengsel enn du sonet i før du forsøkte å unndra deg straffen.

Kapittel 16
Isolasjon og utelukkelse fra fellesskapet

1 Innledning

Isolasjon er et av de mest inngripende tiltakene fengselet kan gjøre overfor deg. Det finnes derfor en del regler for når det kan brukes, både etter straffegjennomføringsloven og etter internasjonale menneskerettigheter. I dette kapittelet gir vi en oversikt over hvilke regler dette er, og hva du kan gjøre hvis du blir utsatt for isolasjon.

Kapittelets punkt 2 er en innledning om hva felleskap, isolasjon og utelukkelse er, og hva som er forskjellen på utelukkelse og isolasjon. I punkt 3 kan du lese om de menneskerettslige sidene av isolasjon, hvilke skadevirkninger isolasjon har, og kritikken mot reglene og praksisen om isolasjon i Norge. Der finner du også informasjon om foreslåtte endringer av reglene om utelukkelse og isolasjon.

Punkt 4 handler om når fengselet kan utelukke deg fra fellesskapet med hjemmel i lov, og punkt 5 om hvilken plikt fengselet har til å gi deg tilsyn og kompenserende tiltak mens du er isolert. I punkt 6 finner du de spesielle reglene som gjelder for innsatte under 18 år. Avslutningsvis finner du informasjon om hvordan du kan gå frem for å klage på utelukkelse og isolasjon i punkt 7.

2 Hva er fellesskap, isolasjon og utelukkelse?

2.1 Hovedregelen om fellesskap

Straffegjennomføringsloven § 17

Som hovedregel skal du ha mulighet til å være sammen med andre innsatte når du soner dom i fengsel. Når du er sammen med andre innsatte i fengsel, kalles det å være i «fellesskap». Så langt det er mulig, skal du være i fellesskap med andre innsatte under arbeidsdrift, opplæring, program eller andre tiltak og på fritiden i fengselet.

2.2 Hva er isolasjon?

Å være «isolert» betyr at du er innlåst på cella alene hele eller store deler av døgnet. Isolasjon er altså den våkne tiden i løpet av døgnet hvor du ikke er i fellesskap eller har meningsfull menneskelig kontakt med andre innsatte, ansatte eller besøkende. Isolasjon hvor du ikke har fått vedtak om at du er utelukket, kalles ofte «faktisk» eller «de facto» isolasjon eller utelukkelse. Dette kan for eksempel være tilfellet hvis du er mye alene under fengselets sommerdrift, fordi fengselet har redusert fellesskapstilbud, eller hvis fengselet ikke har aktivitetstilbud til alle de innsatte i fengselet.

FNs minimumsstandard for behandling av innsatte (Mandelareglene) regel 44
HR-2019-2048-A avsnitt 68

Rundskriv KDI 3/2023 punkt 1

Hvis du er på cella i 22 timer i døgnet eller mer uten meningsfylt menneskelig kontakt, regnes det som fullstendig isolasjon. Grensen på 22 timer har vokst frem gjennom internasjonale konvensjoner, og er også fastslått av norsk Høyesterett som en grense som definerer når man er helt isolert. Som vi kommer tilbake til i de neste punktene, opererer ikke det norske lovverket i dag med 22-timersgrensen, men også kriminalomsorgen bruker denne grensen for å beskrive hva som skal regnes som isolasjon.

Grensen for når du regnes som helt isolert går altså ved 22 timer, men det kan være like hardt å være isolert i tjue timer eller atten timer i døgnet.

2.3 Hva er utelukkelse (hel/delvis)?

Utelukkelse betyr at du ikke får være i fellesskapet som finnes på den avdelingen du sitter på. Hel utelukkelse betyr at du ikke får være i fellesskapet på avdelingen i det hele tatt. Delvis utelukkelse betyr at du bare kan være i fellesskapet på avdelingen i deler av dagen.

Straffegjennomføringsloven §§ 17, 29 andre ledd, 37, 38 og 39

Du kan bare utelukkes fra fellesskapet på avdelingen når vilkårene for utelukkelse i straffegjennomføringsloven er oppfylt. Da skal du få et vedtak om utelukkelse, og dette vedtaket kan du klage på. Vedtakene blir ført inn i en oversikt som gjør at regionen og KDI kan følge med på hvor mange som er utelukket og hvor lenge. Reglene for når du kan utelukkes, finner du i punkt 4 i dette kapittelet.

Retningslinjene punkt 37.1

Kortvarig innlåsning som varer inntil én time, som skjer i forbindelse med telling av innsatte, vaktskifte blant de ansatte, mat-

servering og lignende, regnes ikke som utelukkelse, og du vil ikke få et vedtak som regnes som et enkeltvedtak.

2.4 Forskjellen på «isolasjon» og «utelukkelse»

Etter dagens regelverk, kan man være isolert uten å være utelukket. Fordi «utelukkelse» betyr at du ikke får ta del i det fellesskapet som finnes på avdelingen du sitter på, er du ikke utelukket hvis det ikke er noe fellesskap på avdelingen. Det finnes ingen absolutte regler i loven for hvor mye fellesskap eller aktivitet som skal tilbys på hver enkelt avdeling. Hvis avdelingen du sitter på ikke er en fellesskapsavdeling, eller ikke tilbyr arbeidsdrift, betyr det at du i praksis kan sitte alene på cella i mange timer hver dag uten at du er utelukket med grunnlag i lov. Du kan altså være isolert uten at du har gjort noe som tilsier at du skal bli utelukket, og uten at du får et vedtak du kan klage på, og dermed også uten dokumentasjon på hvor mange timer i døgnet du er utelukket.

Samtidig kan du også være helt utelukket uten å være isolert. Hvis du får tilbud om flere enn to timer meningsfylt menneskelig kontakt fra ansatte, besøkende eller andre, vil du ikke være isolert etter 22-timersgrensa selv om du er helt utelukket fra fellesskapet på avdelingen.

Det er en mangel i lovverket at man kan være isolert uten å være utelukket. Loven og bruken av isolasjon er derfor mye kritisert, og du kan lese mer kritikken og foreslåtte lovendringer i dette kapittelet.

I resten av kapittelet bruker vi ordet «isolasjon» om tid du er innlåst alene på cella, uavhengig av om du er utelukket etter loven eller ikke. Vi bruker «utelukkelse» og «utelukket» om tid du innlåst på cella med vedtak. Reglene om når du kan utelukkes, kan du lese om i punkt 4.

3 Helse, menneskerettigheter, kritikk og lovendringer

3.1 Hvilke virkninger har isolasjon på helsa?

Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler (Dokument 4:3

Å ha kontakt med andre mennesker er en av de mest grunnleggende behovene mennesker har. Hjernen trenger stimuli for å fungere som den skal, og sosial kontakt med andre mennesker er en helt grunnleggende form for stimuli som mennesker trenger.

(2018/19)), (heretter: Sivilombudets særskilte melding 2019) del 1 punkt 4

I tillegg til mangelen på stimuli og menneskelig kontakt, har man lite kontroll over egen situasjon når man sitter isolert. Når du sitter isolert, vet du ofte ikke hvor lenge du skal sitte der, når noen skal hente deg for å ta deg med ut på luft, når du får mat, og om eller når du får tilbud om helsehjelp, samtale med betjenter eller prest, telefon med venner og familie eller lignende. Å ikke ha kontroll på hva som skal skje med en er stressende for alle mennesker, både i og utenfor fengsel.

Alle disse faktorene gjør at isolasjon er hardt for den psykiske helsa. Evnen din til å fungere sammen med andre mennesker kalles den sosiale helsa. Den psykiske og sosiale helsa henger tett sammen med den fysiske helsa. Mange som blir isolert får fysiske og psykiske skader, plager eller symptomer som følge av isolasjonen.

Det er dokumentert at mennesker i isolasjon kan få angst og depresjon. Du kan oppleve engstelse, konsentrasjonsvansker, at du blir veldig sensitiv for lyder, tankekjør, hjertebank, svette, søvnløshet, smerter i kroppen, dårlig appetitt eller fordøyelse, skjelving, søvnløshet, vrang-forestillinger eller psykose. Noen opplever økt grad av aggresjon, sinne, og tanker om selvmord og selvskading. Det finnes også mange andre vanlige symptomer og reaksjoner enn de vi har nevnt her.

Skadevirkningene kan komme med én gang, men det blir vanligvis verre jo lenger man er isolert. Hvis man allerede sliter med noen av plagene som nevnt over, kan isolasjon gjøre plagene verre eller sterkere.

Hvis du sitter lenge isolert uten tilbud på dagtid, er det vanlig å miste døgnrytmen, og å bli passiv og trekke seg tilbake. Å bli passivisert er en naturlig konsekvens av at hjernen ikke får så mye stimuli som den trenger. Når du kommer ut i fellesskapet etter å ha vært isolert, kan du oppleve at det er litt overveldende å være sammen med andre mennesker, og det kan ta litt tid før du klarer å fungere normalt igjen.

Skadevirkningene varierer avhengig av hvem man er, hvor lenge man sitter på isolasjon, hva som er grunnen til at man er isolert og hvor mange kompenserende tiltak man får underveis.

Å være isolert er objektivt sett en hard utfordring for helsa, og det finnes ingen unormale reaksjoner. Hvis du opplever noen av symptomene vi har nevnt her, bør du likevel ta kontakt med en

lege eller en betjent og be om hjelp. Se også punkt 5 om hvilke krav du har på tilsyn og tilbud mens du sitter isolert.

3.2 Isolasjon og menneskerettigheter

Isolasjon er som nevnt et svært inngripende tiltak med stort skadepotensiale. Derfor er det flere forskjellige menneskerettigheter som gir et vern mot isolasjon. Her kan du finne en oversikt over menneskerettigheter og menneskerettslige kilder som er aktuelle når du er isolert. Vi viser til disse kildene der de er relevante i resten av kapittelet. Du kan lese mer om menneskerettigheter generelt i kapittel 41.

3.2.1 Retten til privatliv

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 8

Babar Ahmad og andre mot Storbritannia (klagenr. 24027/07, 11949/08, 66911/09 og 67354/09) avsnitt 212

En grunnleggende del av retten til privatliv, er retten til å bestemme over egne bevegelser, og hvem man vil og ikke vil tilbringe tid og danne relasjoner med. Å bli isolert er en åpenbar begrensning i denne delen av retten til privatliv. Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) har uttalt at isolasjon som det klare utgangspunkt bør unngås. Det må bare brukes unntaksvis og som en siste utvei.

Retten til privatliv innebærer ikke et absolutt forbud mot isolasjon, men pålegger fengselet å bare bruke isolasjon hvis tiltaket har hjemmel i lov, og når det er nødvendig og forholdsmessig. Les mer om hva som ligger i disse vurderingene i kapittel 41.

3.2.2 Forbudet mot tortur og umenneskelig eller nedverdigende straff eller behandling

EMK artikkel 3
Konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff (torturkonvensjonen) artikkel 16
Grunnloven § 93

Hvis offentlige myndigheter plasserer deg i isolasjon med hensikt om å straffe deg eller få deg til å tilstå til en forbrytelse, kan dette utgjøre tortur hvis isolasjonen er alvorlig nok. Dette er alltid forbudt, og kan aldri tillates uansett formål. Det er ikke vanlig at innsatte i Norge blir isolert som straff eller for å tvinge frem en tilståelse.

Isolasjon kan uansett være et brudd på forbudet mot umenneskelig eller nedverdigende behandling hvis isolasjonen er tilstrekkelig langvarig og alvorlig.

Se bl.a. Öcalan mot Tyrkia (klagenr. 46221/99) avsnitt 191.

Å være fullstendig isolert hele døgnet, uten noe sosial kontakt, og uten noen sanseinntrykk fra for eksempel TV, radio, bøker eller et vindu, kalles fullstendig sensorisk og sosial isolasjon. Denne

formen for isolasjon vil alltid være brudd på torturforbudet, og er derfor alltid forbudt. Jussbuss er ikke kjent med at dette er en form for isolasjon som brukes i norske fengsler.

Å være isolert 22 timer i døgnet eller mer med tilgang til for eksempel TV, radio eller bøker, er ikke i seg umenneskelig eller nedverdigende behandling. Det kan likevel være det, avhengig av hvor lenge isolasjonen varer, hva som er formålet, hvor mye tilbud du får underveis, og virkningene isolasjonen har for deg. Isolasjon bør derfor aller helst unngås. Hvis du likevel må være isolert, et det viktig at du får tilbud om meningsfylt menneskelig kontakt og andre kompenserende tiltak for å unngå at isolasjonen får så alvorlige skadevirkninger at det kan være umenneskelig eller nedverdigende behandling.

3.2.3 Mandelareglene

FN har laget en standard som stiller minimumskrav til alle stater for hvordan innsatte i fengsel skal behandles på en human måte. Disse kalles Mandelareglene. Til forskjell fra EMK er Mandelareglene ikke juridisk bindende, se kapittel 41 for mer informasjon om hva det betyr. Høyesterett har likevel brukt Mandelareglene som utgangspunkt når de har uttalt seg om isolasjon, og KDI har laget rundskriv basert på regler i Mandelareglene.

HR-2019-2048-A avsnitt 70
KDI 3/2023

I Mandelareglene er isolasjon definert som innlåsning i 22 timer i døgnet eller mer uten «meningsfylt menneskelig kontakt».

Mandelareglene regulerer mange forskjellige aspekter av isolasjonen, og vi kommer tilbake til reglene der de er relevante i dette kapittelet.

3.2.4 De Europeiske fengselsreglene

De Europeiske fengselsreglene er minstestandarder for hvordan europeiske land skal innrette lovverk og fensgelsdrift for å sikre god behandling av innsatte. De europeiske fengselsreglene er ikke i seg selv juridisk bindende for Norge, men de er blant annet laget basert på praksis fra EMD og Den Europeiske torturovervåkingskomité (CPT). Å overholde de Europeiske fengselsreglene er derfor en viktig del av å følge EMK, som Norge er forpliktet til. Reglene ble revidert i 2020.

De europeiske fengselsreglene

De europeiske fengselsreglene gir alle innsatte, uavhengig av om man er isolert eller ikke, rett på minst to timer med meningsfylt

(Rec(2006)2-rev) artikkel 53A bokstav a.

menneskelig kontakt om dagen. «Meningsfylt menneskelig kontakt» betyr det samme i denne sammenhengen som i Mandelareglene. Du kan lese mer i punkt 5.3.1 om hva «meningsfylt menneskelig kontakt» er.

At du får to timer meningsfylt menneskelig kontakt om dagen, betyr ikke at du ikke er isolert, ettersom definisjonen i Mandela-reglene legger opp til at alle som har to timer eller mindre med meningsfylt menneskelig kontakt er isolerte. De to timene med meningsfylt menneskelig kontakt du har rett på etter de Europeiske fengselsreglene er altså et isolasjonskompenserende tiltak.

3.3 Kritikk av loven og bruken av isolasjon i norske fengsler

Både lovverket som regulerer isolasjon, og den utbredte bruken av isolasjon i norske fengsler har fått mye kritikk både nasjonalt og internasjonalt.

Loven som regulerer utelukkelse i dag, er sterkt kritisert av flere grunner. Et viktig problem er at loven ikke fanger de som per i dag er de facto isolerte. Det står ikke noe sted i loven at de innsatte har rett på et gitt antall timer fellesskap, og derfor regnes det ikke som utelukkelse hvis innsatte er på avdelinger hvor det ikke finnes noe fellesskap. Rent menneskerettslig, er dette en uholdbar situasjon, fordi inngrep i menneskerettighetene må ha hjemmel i lov. I tillegg er det et problem for rettssikkerheten til isolerte innsatte, fordi man ikke har noen formell klagemulighet når det ikke blir fattet noe vedtak om isolasjon. Fordi det ikke blir fattet vedtak, blir det også vanskeligere for regionen, KDI og tilsyns-myndigheter å få oversikt over hvor mange som faktisk er isolerte. Det er foreslått endringer i loven for å reparere disse problemene, men endringene er ikke vedtatt når vi skriver dette i desember 2024. Du kan lese mer om de foreslåtte endringene i punkt 3.4.

Sivilombudets særskilte melding 2019 punkt II

I tillegg har loven fått kritikk for å åpne for utelukkelse i for mange tilfeller, og for å ikke presisere at utelukkelse bare skal brukes i ekstraordinære tilfeller. Loven regulerer ikke hva slags opp-følgning og tilsyn isolerte innsatte har rett på for å avverge skade-virkninger av isolasjonen.

CPT/Inf (2019) 1
Sivilombudets årsrapport 2018 punkt 3
Sivilombudets særskilte melding 2019

I tillegg har norske fengsler fått kritikk fra både norske og inter-nasjonale tilsynsorganer fordi det er for mye bruk av isolasjon. Det er flere grunner til det. En viktig grunn er at fengslene får for lite penger, så det er for lav bemanning til å sørge for trygge fellesskap

og å gi alle innsatte aktivitetstilbud. Når man ikke får aktivitetstilbud, blir man ofte sittende innelåst på cella på dagtid. En annen grunn er at mange fengsler er bygget uten egnede fellesskapslokaler, så det ikke er noe sted i fengselet hvor de innsatte kan ha fellesskap.

3.4 Foreslåtte endringer i loven

I februar 2023 foreslo Justis- og beredskapsdepartementet endringer i reglene om utelukkelse straffegjennomføringsloven. Her er noen av endringene som ble foreslått:

Forslag til endringer i Straffegjennomføringsloven og helse- og omsorgstjenesteloven av 2. februar 2023 punkt 16 og «Forslag til lovendringer»

- En rettighet for alle innsatte til minimum to timers meningsfylt menneskelig kontakt hver dag. Dette gjelder også innsatte som er isolerte.
- Alle innsatte som ikke har tilgang til fellesskap i mer enn fire timer per dag, skal anses som utelukket. Dette betyr at alle innsatte som har mindre enn fire timers fellesskap skal få vedtak med klagemulighet.
- Et lovfestet mål om at kriminalomsorgen skal jobbe for at innsatte kan være ute av cella minimum åtte timer om dagen
- Muligheten til å bruke utelukkelse fra fritidsfellesskapet som reaksjon blir fjernet
- Utelukkelsesgrunnen «ro, orden og sikkerhet» fjernes
- En rettighet til å få tilsyn flere ganger daglig når man er isolert, på en måte som sikrer innsattes grunnleggende trygghetsbehov.
- Loven skal synliggjøre at norsk lov gjelder med de begrensninger som følger av menneskerettighetene. Det betyr blant annet at EMD sin forståelse av isolasjon som et tiltak som bare kan skje unntaksvis og som en siste utvei, ville blitt en mer integrert del av loven enn den er i dag. I praksis er det ikke sikkert det ville gjort så stor forskjell, ettersom fengselet uansett er forpliktet etter EMK i dag.

Jussbuss' mening er at lovforslaget er en forbedring fra dagens lovverk, men at det fortsatt er en vei igjen å gå. Forslaget ble sendt på høring i februar 2023, og høringsrunden ble avsluttet i juni 2023. Det kom 55 høringssvar som er blitt publisert, deriblant fra Jussbuss.

Per desember 2024 er det ikke kommet noe oppfølgning fra høringsrunden fra departementet. Det som skal skje, er at

departementet sammenfatter tilbakemeldingene fra høringsrunden til et nytt forslag, som kalles en «proposisjon».

Proposisjonen skal sendes til Stortingets justiskomité, som skal diskutere innholdet i proposisjonen og eventuelt gjøre endringer. Så skal justiskomiteen sammenfatte endringene, og skrive sitt forslag, som kalles en innstilling. Denne innstillingen sendes til votering i Stortinget. Hvis den får flertall i Stortinget, blir loven vedtatt.

Når loven er vedtatt, kan Stortinget bestemme at loven trer i kraft med én gang, eller på et senere tidspunkt, eller så kan de velge å ikke sette noe dato for ikrafttredelse. Da kan den vedtatte loven bli liggende lenge uten å faktisk få noen reell virkning.

Som du skjønner, er det ikke sannsynlig at loven kommer til å bli realitet helt med det første. Det kan ta flere år, og det kan også hende at det aldri blir noe av lovendringen. Hvis den politiske viljen er sterk, kan det likevel gå fort. Vi kan derfor ikke si noe sikkert om når eller om loven kommer til å bli virkelighet. Jussbuss jobber rettspolitisk for å legge press på politikerne til å få fortgang i lovverksprosessen. Hvis du er usikker på om reglene har begynt å gjelde, kan du ringe Jussbuss for å høre om status.

4 Utelukkelse med hjemmel i lov

4.1 Umiddelbar utelukkelse som følge av brudd

Straffegjennomføringsloven § 39

Hvis fengselet finner det sannsynlig at du har begått et brudd på fengselsreglementet kan du utelukkes helt eller delvis fra fellesskapet i inntil 24 timer.

Du kan lese om umiddelbar utelukkelse som følge av brudd i kapittel 15.

4.2 Utelukkelse fra fellesskap som forebyggende tiltak

4.2.1 Oversikt over vilkårene

For at fengselet skal kunne utelukke deg fra fellesskapet, er det tre overordnede vilkår i loven som må være oppfylt:

- **Utelukkelsesgrunn**: Det må være et formål med å utelukke deg, og utelukkelse må være egnet til å oppnå formålet

- **Nødvendighet**: Det må være nødvendig å utelukke deg for å oppnå formålet med utelukkelsen
- **Forholdsmessighet**: Formålet med å utelukke deg må være så viktig at det veier opp for inngrepet utelukkelsen er for deg

Vi vil gå gjennom hvert av disse vilkårene hver for seg i de neste punktene.

4.2.2 Utelukkelsesgrunner

4.2.2.1 Generelt om utelukkelsesgrunn og egnethet

Straffegjennomførings-loven § 37 første ledd

EMK artikkel 8 andre ledd

For at fengselet skal kunne utelukke deg fra fellesskapet, må det være en regel i loven som åpner for det. Det har sammenheng med at utelukkelse er et inngrep i din rett til privatliv, og da må man ha hjemmel i lov for at inngrepet skal være lovlig. I loven er det opplistet ulike grunner fengselet kan ha for å beslutte utelukkelse fra fellesskapet. Hvis formålet ikke dekkes av et av en av lovens utelukkelsesgrunner, er det ikke lovlig å utelukke deg.

Retningslinjene punkt 37.7

I tillegg til at det må finnes en lovlig utelukkelsesgrunn, må utelukkelse være egnet for å oppnå formålet med utelukkelsen. Det må altså være en logisk sammenheng mellom utelukkelses-grunnen og utelukkelsen. Hvis ikke man kan oppnå formålet ved å beslutte utelukkelse, er altså ikke tiltaket egnet.

Her følger en kort gjennomgang av de ulike grunnene fengselet kan begrunne utelukkelse fra fellesskap med.

4.2.2.2 Utelukkelse for å «hindre at innsatte fortsetter å påvirke miljøet i fengselet på en særlig negativ måte»

Straffegjennomførings-loven § 37 første ledd bokstav a

Hvis du opptrer truende, saboterende, eller på andre måter påvirker det sosiale miljøet spesielt negativt for andre innsatte eller ansatte, kan fengselet utelukkelse deg.

Retningslinjene punkt 37.7.1

Før fengselet beslutter utelukkelse på grunn av atferden din, skal du få en advarsel om at fengselet mener at atferden din er særlig negativ. Hvis du følger advarselen, skal du ikke utelukkes.

4.2.2.3 Utelukkelse for å «hindre innsatte i å skade seg selv eller øve vold eller fremsette trusler mot andre»

Straffegjennomføringsloven § 37 første ledd bokstav b

Hvis du kan komme til å skade deg selv, eller være voldelig eller truende mot andre innsatte, ansatte eller andre personer, kan du utelukkes fra fellesskapet.

SOM-2016-464 – «Ombudsmannens syn på saken» punkt 3

Sultestreik vil i utgangspunktet ikke regnes som selvskading. Utelukkelse på grunn av sultestreik er kun aktuelt hvis sultestreiken gjør at fengselet og helsepersonell må føre tilsyn med helsen din. I tillegg må det at du er i fellesskap være til hinder for tilsyn.

4.2.2.4 Utelukkelse for å «hindre betydelig materiell skade»

Straffegjennomføringsloven § 37 første ledd bokstav c

Retningslinjene punkt 37.7.3

Fengselet kan utelukke deg fra fellesskapet hvis det er nødvendig for å hindre skadeverk. Skadeverk betyr skade som fører til en reduksjon av verdien til en eller flere ting. Tilgrising av fellesarealer er også omfattet av bestemmelsen og kan føre til utelukkelse. Det må likevel være snakk om skadeverk av et visst omfang og alvorlighetsgrad for at utelukkelsesgrunnen skal være aktuell.

4.2.2.5 Utelukkelse for å «hindre straffbare handlinger»

Straffegjennomføringsloven § 37 første ledd bokstav d

Utelukkelse fra fellesskapet kan bli aktuelt hvis det kan forhindre at det skjer handlinger som er straffbare etter loven. Eksempler på straffbare handlinger er trusler, vold, salg av narkotika eller tyveri. Handlingene må være straffbare etter en annen lov enn fengselsreglementet, det holder ikke at du bryter fengselets interne regler.

4.2.2.6 Utelukkelse for å «opprettholde ro, orden og sikkerhet»

Straffegjennomføringsloven § 37 første ledd bokstav e
Retningslinjene punkt 37.7.5

Utelukkelse etter denne bestemmelsen er ment å omfatte oppførsel som ikke er dekket av de andre utelukkelsesgrunnene, og som heller ikke er å regne som straffbare etter straffeloven. Eksempler på slike situasjoner er bråk og skriking over tid.

Utelukkelse fra fellesskapet for å opprettholde ro, orden og sikkerhet kan omfatte mange ulike situasjoner. Det er likevel ikke sånn at alle ordensforstyrrelser kan føre til utelukkelse. Atferden må være omtrent like alvorlig som de andre utelukkelsesgrunnene som er nevnt tidligere.

Forslag til endringer i Straffegjennomførings-loven og helse- og omsorgstjenesteloven av 2. februar 2023, punkt 16, i merknad til § 37 a

Denne utelukkelsesgrunnen har fått mye kritikk for å være for vag, og at det er vanskelig å forutse hvilke handlinger som kan føre til utelukkelse etter denne regelen. Justisdepartementet har foreslått å oppheve denne utelukkelsesgrunnen i ny lov, se punkt 3.4 i dette kapittelet. Hvis du blir utelukket på dette grunnlaget, bør du ta kontakt med Jussbuss.

4.2.2.7 Utelukkelse etter eget ønske

Straffegjennomførings-loven § 37 niende ledd

Retningslinjene punkt 37.18

Hvis du ønsker å være utelukket fra fellesskapet, skal fengselet i utgangspunktet respektere det. Da må du erklære skriftlig at du ønsker å bli utelukket, eller gi en muntlig erklæring som to ansatte må være vitne til og attestere. Du kan alltid trekke samtykke om utelukkelse tilbake. Etter 14 dager i utelukkelse, må du gi en ny erklæring om at du fortsatt vil være utelukket.

Du må forklare for fengselet hvorfor du ønsker utelukkelse. Dette er for at fengselet skal kunne vurdere alternative tiltak. Ofte er det ikke egentlig sånn at man ønsker å være isolert, men alternativet til isolasjon kan fremstå verre enn isolasjonen selv. Da er det viktig at du forklarer betjentene hvorfor du ikke vil være i fellesskap, så de kan hjelpe deg å komme ut i fellesskapet igjen.

Retningslinjene punkt 37.18

Hvis grunnen til at du selvisolerer er at du frykter en spesifikk person i fellesskapet, og den frykten er berettiget, skal fengselet vurdere å flytte den personen du er redd for. Du kan likevel ikke selv bestemme hvilke innsatte du skal ha fellesskap med.

Sivilombudets særskilte melding punkt 8.1

Selv om du ønsker å være utelukket, er det fortsatt skadelig å være lenge isolert. En vanlig bivirkning av isolasjon er som nevnt over at man blir tilbaketrukken og sosialt engstelig. Derfor kan selvvalgt isolasjon bli en ond sirkel, der man blir mer og mer tilbaketrukken. Skadevirkningene av isolasjonen blir større jo lenger du sitter utelukket, og fengselet får derfor større og større plikt til å forsøke å tilrettelegge for at du kan komme ut i fellesskap jo lenger du sitter selvisolert.

Hvis du isolerer deg selv lenge, må fengselet vurdere om de skal akseptere at du fortsatt skal være utelukket. Da må de gjøre en helhetsvurdering av om det er forholdsmessig at du fortsetter å være isolert, hvor de veier ditt ønske om å fortsette isolasjonen opp mot skadevirkningene du kan få av å bli sittende. Se punkt 4.2.4 for mer informasjon om forholdsmessighetsvurderingen.

4.2.2.8 Utelukkelse på grunn av bygnings- eller bemanningsmessige forhold

Straffegjennomføringsloven § 37 niende og tiende ledd
Retningslinjene punkt 37.17

Du kan utelukkes fra fellesskap på grunn av akutte bygnings og bemanningsmessige forhold. Eksempler på akutte forhold kan være brann, skader eller plutselig sykefravær blant betjentene på avdelingen.

SOM-2022-4454

Varige ressurs- eller bemanningsutfordringer gir ikke grunn til utelukkelse. Fengselet har for eksempel ikke lov til å legge opp fengselsdriften sånn at du må være på avdeling uten fellesskap mens du venter på at det skal bli ledig plass på fellesskapsavdelingen.

Hvis du har vært utelukket på grunn av bygnings- eller bemanningsmessige forhold som har vart over lang tid, bør du ta kontakt med Jussbuss.

4.2.2.9 Kollektiv utelukkelse

Straffegjennomføringsloven § 37 åttende ledd
Retningslinjene punkt 37.16

Fengselet kan i noen tilfeller bestemme at alle eller noen innsatte på en avdeling skal utelukkes fra fellesskapet. Det finnes to grunner til å gjøre det.

Ot.prp.nr.5 (2000–2001) punkt 13.1 i merknad til § 37

Den ene er hvis det er sannsynlig at et ubestemt antall innsatte har begått eller er i ferd med å begå en handling som er omfattet av en av de tidligere nevnte utelukkelsesgrunnene i punkt 4.2.2.2 - 4.2.2.6. Det må være sannsynlighetsovervekt for at en sånn hendelse har skjedd eller vil skje. Det betyr at det må være mer sannsynlig at hendelsen har skjedd eller kommer til å skje, enn at den ikke gjør det. Det er bare aktuelt å bruke dette grunnlaget når hendelsene kan utgjøre en alvorlig trussel mot sikkerheten. Opprør, rømningsforsøk og sabotasjeaksjoner er eksempler på tilfeller som vil kunne gi grunnlag for utelukkelse etter denne bestemmelsen

Den andre grunnen er hvis akutte bygnings- eller bemanningsmessige forhold gjør det nødvendig. Dette kan bli aktuelt ved for eksempel brann, vannskader eller lignende situasjoner hvor opphold i fellesskapsarealer er uforsvarlig.

Retningslinjene punkt 37.16

Fengselet kan bare beslutte kollektiv utelukkelse i 3 døgn. Hvis utelukkelsen skal forlenges, må regionen bestemme det. Regionen kan forlenge utelukkelsen med ytterligere 3 døgn hvis

særlige grunner gjør det nødvendig. Etter dette må det treffes individuelle vedtak om utelukkelse, med individuelle begrunnelser.

4.2.3 Nødvendighet

4.2.3.1 Generelt om nødvendighet

Straffegjennomføringsloven § 37 første ledd
Retningslinjene punkt 37.6

I tillegg til at det må finnes en utelukkelsesgrunn som nevnt ovenfor, må det være nødvendig at du blir utelukket. For å vurdere om utelukkelse er nødvendig, må fengselet ta en helhetlig vurdering av din sak.

EMK artikkel 8 nr. 2

Mandelaregel nr. 45

Nødvendighetskravet er basert på «det minste inngreps prinsipp». Det betyr at hvis det finnes en mindre inngripende måte å oppnå samme effekt på, så har ikke fengselet lov til å bestemme at du skal utelukkes. Hvis man skal forstå nødvendighetsvilkåret i tråd med Mandelareglene, er det bare nødvendig med utelukkelse når det er siste utvei, og alle andre tiltak er prøvd uten hell.

Retningslinjene punkt 37.6

Det skal stå i vedtaket ditt hvorfor det ikke ville vært nok med mindre inngripende tiltak.

Som eksempel kan det være at fengselet vurderer å utelukke deg fordi de er redd for at du skal skade deg selv, se punkt 4.2.2.3 om denne utelukkelsesgrunnen. I dette tilfellet ville det vært mindre inngripende å ta en prat med deg og høre hvordan det går, sørge for at du fikk tilsyn av lege eller psykolog, sørge for at du ikke har noe å skade deg med eller lignende. Hvis et av disse tiltakene kunne oppnådd formålet, altså at du ikke skader deg selv, så er det ikke nødvendig å utelukke deg.

4.2.3.2 Sannsynlighetsvurderingen

Retningslinjene punkt 37.6

For å vurdere om det er nødvendig å utelukke deg, må fengselet vurdere om det er sannsynlig at du kommer til å gjøre det du blir utelukket for, og om det er sannsynlig at utelukkelse er nødvendig for å unngå det. Det må være en nærliggende og reell risiko for at de situasjonene fengselet ønsker å forhindre, kommer til å skje hvis du ikke blir utelukket. Dette er en lavere terskel enn alminnelig sannsynlighetsovervekt. Alminnelig sannsynlighetsovervekt betyr at det er mer sannsynlig at du vil begå en handling, enn at du ikke vil det. Ved vurderingen av risikoen og nødvendigheten, skal fengselet se på hvordan du har agert tidligere, hva du har sagt eller andre forhold som tyder på at det er fare for uønskede hendelser.

Det må stå i vedtaket ditt hva fengselet har tenkt om sannsynlighetsvurderingen. Så langt det er mulig, skal fengselet skrive hva som kan skje hvis du ikke blir utelukket, og hvor sannsynlig det er at hendelsene som gir grunnlag for utelukkelse kommer til å skje.

4.2.3.3 Delvis utelukkelse istedenfor hel utelukkelse

Straffegjennomføringsloven § 37 tredje ledd

Retningslinjene punkt 37.8

Fengselet må vurdere om holder med delvis utelukkelse i stedet for hel utelukkelse. Da vurderes det om delvis utelukkelse er tilstrekkelig for å oppnå formålet med utelukkelsen. For eksempel kan det hende at du er bråkete og urolig med de andre innsatte du jobber med og må utelukkes fra felleskap med dem, men fungerer godt med andre personer som du fortsatt kan få mulighet til å omgås på fritiden.

Hvis delvis utelukkelse vil oppnå det samme formålet som hel utelukkelse, har ikke fengselet lov til å beslutte hel utelukkelse.

Det skal stå i vedtaket ditt at fengselet har vurdert delvis utelukkelse, og det skal stå hvorfor de mener at det ikke var tilstrekkelig med delvis utelukkelse.

4.2.4 Forholdsmessighet

EMK artikkel 8 nr. 2

Du kan bare utelukkes hvis inngrepet er forholdsmessig. For å vurdere om utelukkelse er forholdsmessig, skal fengselet veie viktigheten av å utelukke deg opp mot hvor inngripende det er for deg å bli utelukket. Hvis skadevirkningene av utelukkelsen er veldig alvorlige, og det ikke er kritisk å utelukke deg, er ikke utelukkelse et forholdsmessig tiltak.

Ved vurderingen skal man ta hensyn til alt som kan gjøre deg mer sårbar for skadevirkninger ved isolasjon. For eksempel ved skal man ta hensyn til at du er ung, har vært mye isolert allerede, har lite kontakt med verden utenfor fengselet, eller har psykiske plager eller lidelser.

Mandelaregel nr. 45 nummer 2

Ifølge Mandelareglene, skal aldri personer med psykiske lidelser bli isolert hvis isolasjonen kan føre til at de psykiske lidelsene blir verre. Isolasjon i Mandelareglene betyr at man er 22 timer i døgnet eller mer uten meningsfylt menneskelig kontakt. Hvis du utelukkes helt fra fellesskapet, er det lett at man blir sittende så lenge alene på cella at man regnes som isolert. Hvis man har en psykisk lidelse som kan bli verre av isolasjonen, vil det ifølge Mandelareglene ikke være tillatt med isolasjon. Mandelareglene

er som nevnt under punkt 3.2.3 ikke juridisk bindende, men de gir klart uttrykk for at skadevirkningene ved å isolere personer med psykiske lidelser er store. Det skal fengselet ta hensyn til når de vurderer om det er forholdsmessig med utelukkelse. Hvis du blir utelukket til tross for psykiske lidelser som kan bli verre under isolasjon, har fengselet et ansvar til å gi det mer enn to timers meningsfylt menneskelig kontakt om dagen, se punkt 5 om tilsyn og tilbud. Du bør ta kontakt med Jussbuss hvis sliter psykisk og har blitt utelukket.

4.3 Hvor lenge kan du være utelukket?

4.3.1 Fortløpende vurdering av utelukkelsesgrunnlaget

Straffegjennomførings-loven § 37 fjerde ledd

Du skal ikke utelukkes lenger enn nødvendig. Fengselet skal hele tiden vurdere om vilkårene for utelukkelse er oppfylt. Det betyr at fengselet jevnlig skal vurdere om det er nødvendig å utelukke deg på grunn av en lovlig utelukkelsesgrunn, og om det er forholds-messig. Fordi isolasjon som regel blir verre jo lenger man sitter isolert, må fengselet særlig ta stilling til om det fortsatt er for-holdsmessig å holde deg utelukket sett opp mot helsen din.

Retningslinjene punkt 37.9

Hvis utelukkelsen varer lenger enn 24 timer, skal fengselet skrive ned i tilsynsloggen din i Kompis hver gang de tar en ny vurdering, og det skal være mulig å forstå innholdet av denne vurderingen.

4.3.2 Utelukkelsens varighet

Straffegjennomførings-loven § 37 femte ledd
Se kapittel 8 om kriminalomsorgens oppbygning

Om du er helt utelukket fra felleskapet i mer enn 14 dager, skal regionen vurdere om du fortsatt skal utelukkes. Da må regionen treffe et enkeltvedtak, som kan påklages til KDI.

Hvis du er helt utelukket i mer enn 42 dager, skal regionen melde det til KDI. Hvis du er under 18 år gjelder det egne regler for vurdering og kontroll av utelukkelsens varighet, se punkt 6.

Mandelareglene regel nr. 43 jf. 44

Mandelareglene forbyr isolasjon som varer i mer enn 15 sammen-hengende dager, uavhengig av grunn. Isolasjon er altså 22 timer i døgnet eller mer uten meningsfylt menneskelig kontakt. Du kan være utelukket uten å være isolert, hvis du blir tilbudt mer enn 2 timer meningsfylt menneskelig kontakt i døgnet. Les mer i punkt 5.3.1 om hva meningsfylt menneskelig kontakt er. Mandela-reglene er ikke juridisk bindende, men grensen på 15 dager sender et signal om at isolasjon utover 15 dager kan være u-menneskelig eller nedverdigende behandling, og må unngås.

Straffegjennomførings-loven § 37 femte ledd

Du kan ikke utelukkes fra fellesskapet i mer enn 1 år med mindre det er noe du selv ønsker.

Retningslinjene til § 37 punkt 37.12

Hvis du sitter utelukket i 1 år, skal du få sjansen til å prøve å være på fellesskapsavdeling. Hvis du igjen får vedtak om utelukkelse etter å ha prøvd å være i fellesskap, begynner en ny ettårsperiode å løpe. Det er likevel viktig å huske på at all utelukkelse må være forholdsmessig, og jo lenger du er utelukket, jo mer inngripende er tiltaket om utelukkelse.

5 Tilsyn og kompenserende tiltak under isolasjon og utelukkelse

5.1 Generelt om hvordan du skal behandles under isolasjon og utelukkelse

Straffegjennomførings-loven § 37 syvende ledd

Forskrift om straffegjennomføring § 3-35

Utelukkelse skal brukes med forsiktighet, så du ikke blir påført mer skade eller lidelse enn nødvendig. Fengselet skal gjøre så godt de kan for at du skal få så få skadevirkninger som mulig av isolasjonen. Dette gjelder særlig ved langvarige utelukkelser og isolasjon. Det stilles krav til at fengselet sikrer at du får tilsyn og blir tilbudt forebyggende tiltak.

5.2 Tilsyn

Retningslinjene punkt 37.14

Du har rett på tilsyn når du er utelukket, for at fengselet kan ha oversikt over hvordan utelukkelsen påvirker helsen din. Når du er helt utelukket, skal du få tilsyn av betjenter flere ganger daglig. Utgangspunktet er at du skal få tilsyn én gang i timen på dagtid. Da skal betjentene sjekke om det er forsvarlig at du fortsatt holdes isolert.

Betjentene skal være særlig nøye med å føre tilsyn hvis du har psykiske lidelser, eller det er andre ting som gjør at du er særlig utsatt for å få skadevirkninger av utelukkelsen.

Straffegjennomførings-loven § 37 syvende ledd

Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) punkt 13.1 merknad til § 37

Retningslinjene punkt 37.15

Lege skal varsles med én gang du blir utelukket. Legen må avgjøre hva slags oppfølgning du skal få fra helsetjenesten så lenge du er utelukket. Hvis det er medisinske grunner til det, skal du også få tilsyn av lege mens du er utelukket. Det kan enten skje fordi du ber om det selv, eller fordi betjenter plukker opp at det kan være grunn til at en lege undersøker helsen din.

Mandelareglene regel nr. 46

Ifølge Mandelareglene har alle innsatte som er isolert, altså innsatte som er alene på cella 22 timer i døgnet eller mer, rett på daglig tilsyn av lege. Mandelareglene pålegger også helsepersonell å rapportere direkte til fengselsledelsen hvis de ser at du har negative effekter av isolasjonen. I tillegg skal helsepersonell kunne komme med anbefalinger til fengselet om mer tilsyn, tilbud eller at isolasjonen avsluttes, for å unngå at symptomer på psykisk eller fysisk sykdom blir verre. Les mer i 2.3.2 om Mandelareglene.

5.3 Isolasjonskompenserende tiltak

5.3.1 Meningsfylt menneskelig kontakt

De Europeiske fengselsreglene regel nr. 53 A bokstav a

Når du er utelukket og/eller isolert, har du rett på minimum to timers meningsfylt menneskelig kontakt.

Rundskriv KDI 3/2023

Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the UN Nelson Mandela Rules

Meningsfylt menneskelig kontakt er samhandling med andre mennesker som kan avverge skadelige konsekvenser av å være innlåst. For at kontakten skal kunne avverge skadelige konsekvenser av innlåsning, må den være ansikt til ansikt og uten fysiske sperrer som for eksempel glassvegg eller gjennom en telefon. Kontakten må være av en viss varighet, empatisk og personlig. Flyktige, korte og tilfeldige møter med andre mennesker er ikke nok.

Interaksjon som bare er et ledd i rutinene til fengselet, er ikke meningsfylt menneskelig kontakt. Det betyr at å få levert mat, utdelt medisiner, kort legetilsyn eller å bli fulgt fra ett sted til et annet ikke er nok. Hvis betjenten tar seg tid til å prate med deg, og høre hvordan det går, eller sitter sammen med deg i luftegården, kan det være meningsfylt menneskelig kontakt.

Kontakt som bare skjer som ledd i politietterforskning er heller ikke meningsfylt. Politiavhør eller hovedforhandling er derfor ikke meningsfylt menneskelig kontakt.

Rundskriv KDI 3/2023 punkt 2.1

Retningslinjene punkt 37.20

Den meningsfylte kontakten kan være med hvem som helst av de ansatte i fengselet, eventuelt også andre innsatte eller besøk fra venner og familie. Er du langvarig isolert, skal fengselet legge til rette for at du kan ha økt kontakt med helsepersonell, lege, prest, forskjellige betjenter og eventuelt også eneundervisning med en lærer.

Fengselet bør ikke legge opp til at du skal få dekket behovet for meningsfylt menneskelig kontakt fra personer du først og fremst har kontakt med fordi de skal tilby rettshjelp eller andre tjenester, for eksempel Jussbuss, advokat eller saksbehandlere i sakene dine.

5.3.2 Andre kompenserende tiltak

Rundskriv KDI 3/2023 punkt 2.2

Retningslinjene til § 37 punkt 37.20

Du skal også tilbys andre kompenserende tiltak som ikke nødvendigvis er meningsfylt menneskelig kontakt. Dette kan for eksempel være utvidet adgang til lufting, spill, bøker, TV, cellevask, trening og andre aktiviteter. Hvis det er sikkerhetsmessig forsvarlig, skal du også få tilbud om sysselsetting på cella.

Retningslinjene punkt 37.20

Er du langvarig isolert, skal fengselet legge til rette for at du kan ha økt aktivisering utenfor cella hvis du ønsker det.

Per dags dato (desember 2024) er det opprettet ni aktivitetsteam (A-team) ved store fengsler, som skal jobbe med å tilby aktivitet til personer som er mye isolert. Aktivitetsteamene finnes i dag ved Åna, Trondheim, Oslo, Ringerike, Romerike, Skien, Stavanger, Eidsberg og Bodø fengsel. I tillegg er det opprettet ressursteam ved Bergen og Bredtveit fengsel.

5.4 Journalføring av tilsyn og kompenserende tiltak

Retningslinjene punkt 37.14

Fengselet skal loggføre når du har fått tilsyn og tilbud om kompenserende tiltak. Dette skal noteres ned i Kompis. Du kan be om innsyn i denne journalen ved behov, se kapittel 10 om Kompis-journal og innsyn.

Rundskriv KDI 3/2023 punkt 3

Hvis du er helt utelukket fra fellesskap, og fengselet forventer at du skal være utelukket i mer enn 72 timer skal fengselet lage en ukeplan hvor det blir notert ned hvilke aktivitetstilbud du skal få i løpet av en uke. Det er bare aktivitet som regnes som meningsfylt menneskelig kontakt som skal noteres ned. Ukeplanene skal komme i tillegg til journalføring i Kompis.

6 Spesielle regler for deg under 18 år

6.1 Generelt

Sivilombudets særskilte melding 2019 punkt 8.4

Hvis du er ung, er det ekstra hardt på den psykiske helsen å være isolert. Derfor stilles det strengere krav til når du kan bli utelukket, og hvor lenge utelukkelsen kan vare. I dette punktet forklarer vi

hvilke særregler som gjelder for deg. Mange av reglene er likevel like som for voksne innsatte, så mye av det vi har skrevet om i punkt 4 gjelder også for deg.

6.2 Når kan du bli utelukket?

På samme måte som for voksne innsatte må fengselet ha en utelukkelsesgrunn, og det må være nødvendig og forholdsmessig å utelukke deg.

Straffegjennomførings-loven § 37 andre ledd

Utelukkelsesgrunnene er de samme som for voksne, bortsett fra at du ikke kan utelukkes for å «påvirke miljøet i fengselet på en særlig negativ måte».

Istedenfor det vanlige kravet om nødvendighet som gjelder for voksne, må utelukkelse av deg under 18 år være «strengt nødvendig». Det betyr at fengselet må ha prøvd mindre inngripende tiltak, eller at mindre inngripende tiltak åpenbart ikke er nok.

Vurderingen av om det er forholdsmessig å utelukke deg, vil være strengere enn den for voksne, fordi det er verre for barn som er i utvikling å være isolert enn det er for voksne. Det må altså være viktigere å utelukke deg for at det skal være lovlig.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-35 fjerde ledd

Ved vurderingen av forholdsmessighet, skal fengselet vurdere hva som er til barnets beste. Fengselet skal innhente en uttalelse fra det tverrfaglige teamet ved en ungdomsenhet før de beslutter utelukkelse, med mindre det er tidskritisk å utelukke deg. Du kan lese mer om barnets beste i kapittel 31.

6.3 Hvor lenge kan du være utelukket?

Straffegjennomførings-loven § 37 femte ledd femte - åttende punktum

Fengselet skal melde ifra til regionen med én gang du blir utelukket. Fengselet skal vurdere om vilkårene for å holde deg utelukket er oppfylt hele tiden mens du sitter utelukket.

Hvis du er utelukket lenger enn tre dager, skal regionen vurdere om du fortsatt skal være utelukket. Hvis du er utelukket lenger enn fem dager, skal KDI få beskjed om saken.

6.4 Tilsyn og kompenserende tiltak

Straffegjennomførings-loven § 37 syvende ledd

Du skal få kontinuerlig tilsyn av ansatte i fengselet mens du er utelukket. Du bør minst få tilsyn flere ganger i timen, og du bør ikke være mye alene. Du skal få utvidet tilbud om lufting, samvær

Forskrift om straffegjennomføring § 3-35 tredje ledd

med betjenter og andre ansatte, utvidet tilbud om fysisk aktivitet og alle andre tiltak som kan forebygge de skadelige virkningene av isolasjon. Du skal også få flere muligheter til å ha kontakt med venner og familie utenfor fengselet.

7 Klage

7.1 Klage på vedtak om utelukkelse

Forvaltningsloven § 2
Straffegjennomføringsloven § 7

Vedtak om utelukkelse fra fellesskapet er enkeltvedtak. Klagefristen er 7 dager for utelukkelse som forebyggende tiltak, og 48 timer for utelukkelse som reaksjon.

Du kan lese om å klage i kapittel 9. Hvis du har spørsmål om klage eller bruk av isolasjon og utelukkelse, kan du kontakte Jussbuss.

7.2 Klage på uhjemlet isolasjon

Hvis du er isolert uten å formelt sett være utelukket, får du ikke noe enkeltvedtak å klage på. Dette er problematisk med hensyn til din rettssikkerhet, og KDI sin mulighet til å følge med på bruken av isolasjon i norske fengsler. Jussbuss syns derfor du bør forsøke å klage på behandlingen selv om du ikke har noen formell klagemulighet.

Du kan be om innsyn i Kompis-journalen din og andre dokumenter som kan vise at du ikke har aktivitetstilbud eller fellesskap. Se kapittel 10 om hvordan du kan søke innsyn.

Når du har dokumentasjon som viser at du i praksis er isolert store deler av døgnet, kan du sende brev til regionen og gjøre oppmerksom på situasjonen. Se kapittel 8 for informasjon om hva som er din lokale region.

Du må ikke nøle med å ta kontakt med helsepersonell i fengselet og fortelle om hvordan du opplever situasjonen. Se punkt 3.1 i dette kapittelet om hva som er vanlige plager å få under isolasjon.

Hvis det er mange i fengselet som ikke har aktivitetstilbud eller fellesskap uten å formelt sett være utelukket, bør du ta det opp med kontaktutvalget hvis det finnet et kontaktutvalg i fengselet. Se kapittel 8 for mer informasjon om kontaktutvalget. Du kan gjerne ta kontakt med Jussbuss, for å høre om vi kan gjøre noe for å bistå deg. Du kan også engasjere deg gjennom organisasjoner for innsatte som jobber rettspolitisk mot isolasjon, se kapittel 44.

Kapittel 17
Tvangsmidler

1 Hva er tvangsmidler?

Tvangsmidler en fellesbetegnelse for alle fysiske metoder som kan brukes til å kontrollere deg fysisk mot din vilje, for eksempel ved å holde deg fast og hindre deg i å bevege deg.

Fengselet kan bare bruke tvangsmidler som er godkjent av Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI), se punkt 2. Bruk av tvangsmidler er alltid inngrep i din rett til privatliv, og kan etter omstendighetene også være brudd på torturforbudet, se punkt 3 om dine menneskerettigheter ved bruk av tvangsmidler. Det finnes strenge vilkår for når tvangsmidler kan brukes, se punkt 4. Les mer i punkt 5 om klagemulighetene dine hvis du mener at du har blitt utsatt for ulovlig bruk av tvangsmidler i fengsel.

2 Hvilke tvangsmidler kan fengselet bruke?

Fengselet kan bare bruke tvangsmidler som er godkjente. Under finner du en fullstendig liste over hvilke tvangsmidler som er godkjente per desember 2024:

Straffegjennomføringsloven § 38
Retningslinjene punkt 38.1

- Bruk av fysisk makt
- Håndjern
- Transportjern
- Bodycuff (et belte rundt livet som det er festet håndjern i)
- Strips
- Spytthette
- Pepperspray (CS-gass og OC-gass)
- Skjold
- Kølle (teleskopbatong og langkølle)
- Sikkerhetscelle
- Sikkerhetsseng

Hvis nye tvangsmidler blir godkjente for bruk av KDI, kan det komme flere midler på denne listen. Hvis fengselet har brukt et tvangsmiddel som du lurer på om er lovlig, kan du kontakte Jussbuss.

3 Menneskerettigheter og tvangsmidler

3.1 Betydningen av menneskerettigheter for tvangsmidler

Menneskerettighetsloven § 3
Grunnloven § 92

Det er flere menneskerettslige kilder som begrenser fengselets mulighet til å bruke tvangsmidler. Den norske loven skal tolkes i tråd med menneskerettighetene, og norske myndigheter er forpliktet til å sikre og respektere menneskerettighetene. Vi sier noe om hvilke menneskerettigheter som regulerer tvangsmiddelbruk her, og så kommer vi tilbake til hvordan de får innvirkning på vilkårene i loven i punkt 4. Du kan lese mer om menneskerettighetene generelt i kapittel 41.

3.2 Retten til privatliv

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 8

Alle mennesker har rett til respekt for sitt privatliv. Bevegelsesfrihet og selvbestemmelsesrett er sentrale deler av denne retten. All bruk av tvangsmidler vil være inngrep i din rett til privatliv. Retten til privatliv en relativ rettighet, som betyr at det går an å gjøre lovlige inngrep i rettigheten. For at inngrepet skal være lovlig, må det:

- Ha rettslig grunnlag / hjemmel i lov
- Være nødvendig
- Være forholdsmessig

Alle disse vilkårene kan du leser mer om i kapittel 41. Vi kommer også tilbake til dem i dette kapittelet, der de er relevante for forståelsen av vilkårene for tvangsmiddelbruk i straffegjennomføringsloven.

3.3 Torturforbudet

EMK artikkel 3
Grunnloven § 93

«Torturforbudet» er en samlebetegnelse for forbudet mot tortur og umenneskelig og nedverdigende behandling og straff. I motsetning til retten til privatliv, er torturforbudet absolutt Brudd på torturforbudet kan derfor aldri tillates, uansett hvilket formål inngrepet har.

Konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff (torturkonvensjonen) artikkel 16

Hvis offentlige myndigheter bruker tvangsmidler med hensikt om å straffe deg eller få deg til å tilstå til en forbrytelse, kan dette utgjøre tortur hvis bruken av tvangsmiddelet er alvorlig nok. Jussbuss er ikke kjent med at norske myndigheter i nyere tid har brukt tvangsmidler med formål om å straffe eller tvinge frem en tilståelse.

Bruk av tvangsmidler kan også være et brudd på forbudet mot umenneskelig eller nedverdigende behandling i særlig alvorlige tilfeller. Bruk av tvangsmidler som har til formål å hindre at du rømmer, sikre at andre innsatte ikke blir utsatt for vold, eller på andre måter har et legitimt formål er vanligvis ikke brudd på torturforbudet. Det kan likevel være det hvis midlene er helt overdrevne sett opp mot hva som er rimelig og nødvendig i situasjonen.

Svinarenko og Slyadnev mot Russland (klagenummer 32541/08 og 43441/08) avsnitt 117

3.4 Mandelareglene

FN har laget en standard som stiller minimumskrav til alle stater for hvordan innsatte i fengsel skal behandles på en human måte. Disse kalles Mandelareglene. Til forskjell fra EMK er Mandelareglene ikke juridisk bindende, se kapittel 41 for mer informasjon om hva det betyr. Reglene blir likevel ofte vist til for å vise hva som er minimum for at behandling av innsatte er i tråd med menneskerettighetene. Mandelareglene om tvangsmiddelbruk gir stort sett et tilsvarende vern som det torturforbudet gjør.

Mandelaregel 47
Essex paper 3: Initial guidance on the interpretation and implementation of the UN Nelson Mandela Rules s. 93

Mandelareglene stiller opp et absolutt forbud mot tvangsmidler som er «iboende nedverdigende eller smertefulle». Da sikter man til tvangsmidler der en del av kontrollen gis i form av at tvangsmiddelet *skal* være smertefullt. For eksempel har det tidligere vært praksis i utenlandske fengsler for å at bruke håndjern, belter eller ermer som ga elektriske støt til den som hadde dem på.

Mandelaregel 48 nummer 2

Det er også oppstilt et absolutt forbud mot bruk av tvangsmidler på fødende kvinner. Så vidt Jussbuss er kjent med, er det ikke vanlig praksis i norske fengsler å bruke tvangsmidler på fødende kvinner, og kvinner som nærmer seg termin kan vanligvis få søke om soningsutsettelse, straffavbrudd eller lignende så de ikke er under kriminalomsorgens varetekt rundt fødsel.

Mandelaregel 49

Mandelareglene pålegger også fengselsledelsen å ha kunnskap om og tilby opplæring til personalet i fengselet om kontrollteknikker som ikke innebærer bruk av tvangsmidler, eller som gjør bruk av tvangsmidler mindre inngripende.

3.5 De Europeiske fengselsreglene

De Europeiske fengselsreglene er minstestandarder for hvordan europeiske land skal innrette lovverk og fensgelsdrift for å sikre god behandling av innsatte. De europeiske fengselsreglene er ikke i seg selv juridisk bindende for Norge, men de er blant annet

laget basert på praksis fra EMD og Den Europeiske torturovervåkingskomité (CPT). Å overholde de Europeiske fengselsreglene er derfor en viktig del av å følge EMK, som Norge er forpliktet til. Reglene ble revidert i 2020.

De Europeiske fengselsreglene artikkel 60.6

Det er presisert i De Europeiske fengselsreglene at tvangsmidler aldri skal brukes som straff. Det skal altså bare brukes som forebyggende tiltak. Ellers gir reglene et tilsvarende vern som det torturforbudet gir, da det forbyr bruk av tvangsmidler når det ikke er nødvendig, bruk av tvangsmidler lenger enn nødvendig, og bruk av tvangsmidler som er unødvendig inngripende.

4 Når kan fengselet bruke hvilke tvangsmidler?

4.1 Generelt om vilkårene for å bruke tvangsmidler

Det er bare tillatt å bruke tvangsmidler i de tilfellene der loven åpner for det. Det finnes noen grunnvilkår som må være oppfylt uavhengig av hvilket tvangsmiddel som skal brukes. I tillegg finnes det vilkår som er spesifikke for hvert tvangsmiddel.

EMK artikkel 8
Grunnloven § 113

Hvis ikke vilkårene i loven er oppfylt, er det ulovlig for fengselet å bruke tvangsmidler. Det er fordi bruk av tvangsmidler er et inngrep i din rett til privatliv, og da må det ha hjemmel i lov for å være et lovlig tiltak.

4.2 Grunnvilkår for all bruk av tvangsmidler

4.2.1 «Strengt nødvendig»

Straffegjennomføringsloven § 38 tredje ledd

For at fengselet skal kunne bruke tvangsmidler må det være «strengt nødvendig». Vilkåret om at det må være «strengt nødvendig» er en høy terskel, som er høyere enn for eksempel terskelen for å bruke utelukkelse, se kapittel 16. Fengselet kan altså ikke bruke tvangsmidler bare fordi det er praktisk for dem. Det må være et viktig formål man prøver å verne, og bruk av tvangsmidler må være den eneste måten å oppnå det formålet på. Hvis ikke nødvendighetskravet er oppfylt, er også veien til brudd på torturforbudet kort.

EMK artikkel 3
Svinarenko og Slyadnev mot Russland (klagenummer 32541/08 og 43441/08)

Vilkåret om nødvendighet gjelder også for valget av type tvangsmiddel. Fengselet må vurdere om det hadde vært nok om de kunne brukt et mindre inngripende tvangsmiddel. Hvis det er nok å bruke håndjern, kan altså ikke fengselet bruke bodycuff, fordi det er et mer inngripende tvangsmiddel.

Vilkåret om nødvendighet må være oppfylt hele tiden tvangsmiddelet blir brukt. Det betyr at fengselet fortløpende må vurdere om inngrepet er nødvendig mens det pågår.

4.2.2 Mindre inngripende tiltak

Retningslinjene punkt 38.2

Det er også et vilkår for bruk av tvangsmidler at mindre inngripende tiltak har vært prøvd, eller «åpenbart» vil være utilstrekkelig. Utelukkelse eller reaksjon er mindre inngripende tiltak, selv om særlig utelukkelse også er et inngripende tiltak. Andre mindre inngripende tiltak kan være å prate med deg eller sitte sammen med deg og prøve og roe deg ned.

4.2.3 Forholdsmessighet

EMK artikkel 8

Det står ikke eksplisitt i straffegjennomføringsloven at bruk av tvangsmidler må være et forholdsmessig tiltak. Fordi bruk av tvangsmidler alltid vil være et inngrep i din rett til privatliv, må det likevel være et forholdsmessig tiltak for at det skal være lovlig. Dette betyr at fengselets behov for tiltaket må veies mot hvilke konsekvenser det har for deg. Les mer i kapittel 41 om hva som ligger i forholdsmessighetsvurderingen.

4.3 Fysisk makt

Med «fysisk makt» mener vi alle situasjoner hvor betjenter eller andre fysisk holder deg fast eller på andre måter forhindrer bevegelsesfriheten din mot din vilje, men uten bruk av andre tvangsmidler som for eksempel håndjern.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-11

Fysisk makt kan brukes når du ikke retter deg etter regler om «ro, orden og sikkerhet». Det må likevel være nødvendig og forsvarlig. Det betyr at man må holde formålet med maktbruken opp mot hvor inngripende det vil være for deg at det blir brukt makt. Hvis du har begått et lite alvorlig ordensbrudd, er det ikke forsvarlig at fengselet bruker fysisk makt for å få deg til å følge reglene.

4.4 Håndjern, transportjern, strips og bodycuff

Retningslinjene punkt 38.4

Bruk av håndjern, transportjern, strips og bodycuffs er bare tillatt for å oppnå et av disse formålene:

Straffegjennomføringsloven § 38 andre ledd

- Hindre fysiske angrep som kan fremkalle alvorlig frykt, smerte eller betydelig ubehag

Straffegjennomførings-loven § 38 første ledd

- hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom
- hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter. Dette omfatter også situasjoner hvor det er nødvendig for å tvinge deg til å følge pålegg fra betjenter for å gjenopprette ro og orden
- hindre rømning eller unndragelse fra fengsel under transport eller under fremstilling. Dette gjelder for eksempel også ved transport internt i fengselet, mens man venter på transport fra fengsel med lavt sikkerhetsnivå til fengsel med høyt sikkerhetsnivå, eller mens man venter på politiet eller andre.
- hindre at noen ulovlig trenger seg inn i fengselet
- sikre at betjenter kommer seg inn i et rom som noen har sperret eller barrikadert

Alle de nevnte grunnene gjelder også når du er på sykehus etter straffegjennomføringsloven § 13.

4.5 Spytthette

Straffegjennomførings-loven § 38 første og andre ledd

Spytthette er en gjennomsiktig hette som blir tredd over hodet ditt for å hindre at du kan spytte på personer rundt deg. Bruk av spytthette er bare tillatt for å oppnå de samme formålene som du finner i punktlisten i punkt 4.4.

Rundskriv KDI 7/2022 punkt 3

Det er først og fremst ved transport at det er aktuelt å bruke spytthette, hvor det er en risiko for at du kan spytte på personer som ikke har en mulighet til å beskytte seg. Med en gang det ikke lenger finnes personer du kan spytte på som ikke kan beskytte seg, skal fengselet ta av deg spytthetten. Hvis betjenter mener at det stor fare for at du kommer til å spytte, kan de bruke visir istedenfor spytthette. Det er derfor ikke nødvendig med bruk av spytthette med mindre det er fare for at du kan spytte på noen andre, som ikke kan beskytte seg.

En forutsetning for bruk av spytthette, er at du allerede har på deg håndjern, transportjern, strips eller bodycuff. Dette gjør at det totale inngrepet overfor deg blir mer omfattende, noe fengselet må ta med i betraktningen av om tiltaket er forholdsmessig.

Før det bestemmes at det skal brukes spytthette på deg, skal fengselet ta hensyn til det de vet om helsen din. Hvis du har luftveissykdommer, klaustrofobi eller andre sykdommer eller tilstander som kan bli verre ved bruk av spytthette, kan det være uforholdsmessig å bruke spytthette.

Straffegjennomførings-loven § 38 andre ledd

Bruken av spytthette er kritisert, fordi mange mener at tiltaket er iboende nedverdigende, smertefullt og potensielt farlig for den som må bruke det. Det skal alltid være noen til stede og føre tilsyn med deg mens du har på deg spytthette.

4.6 Kølle og skjold

Straffegjennomførings-loven § 38 første ledd

Bruk av kølle og skjold er bare tillatt for å oppnå disse formålene:

- avverge alvorlig angrep eller skade på person. Dette er et strengere vilkår enn det som gjelder for bruk av håndjern etc., se punkt 4.4. Det er altså ikke alle angrep som rettferdiggjør bruk av kølle eller skjold, angrepet må være alvorlig.
- hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom
- hindre alvorlige opptøyer eller uroligheter. Dette omfatter også situasjoner hvor det er nødvendig for å tvinge deg til å følge pålegg fra betjenter for å gjenopprette ro og orden
- hindre rømning eller unndragelse fra fengsel under transport eller under fremstilling. Dette gjelder for eksempel også ved transport internt i fengselet, mens man venter på transport fra fengsel med lavt sikkerhetsnivå til fengsel med høyt sikkerhetsnivå, eller mens man venter på politiet eller andre.
- hindre at noen ulovlig trenger seg inn i fengselet
- sikre at betjenter kommer seg inn i et rom som noen har sperret eller barrikadert

Retningslinjene punkt 38.9

Alle som skal bruke kølle eller skjold må ha bestått opplæring om hvordan det skal brukes. Betjentene som har fått opplæring, skal trene på hvordan det skal brukes minst to ganger i året, og helst hver tredje måned.

4.7 Pepperspray

Retningslinjene punkt 38.6

Pepperspray kan brukes i to former – som tåkespredning eller strålespredning. Tåkespredningen sprer seg i rommet og brukes til å passivisere flere, mens strålespredning brukes direkte mot én person, uten at andre rundt blir påvirket av det. Uansett form, kan pepperspray bare brukes hvis det er strengt nødvendig for å oppnå et av formålene som du finner i punktlisten i punkt 4.6.

Før betjenter bruker pepperspray, skal de prøve å forklare det hva det er du gjør som er brudd på reglene, og at de kommer til å bruke pepperspray hvis du ikke slutter.

Tali mot Estland (klagenr. 66393/10) avsnitt 78

El-Asmar mot Danmark (klagenr. 27753/19) avsnitt 78-79

Pepperspray skal aldri brukes i lukkede rom. Hvis det først skal brukes, skal fengselet ha klare sikkerhetstiltak på plass for å begrense skadevirkningene. Hvis fengselet bruker pepperspray i rom uten ventilasjon, hvis de bruker det mot deg etter at du er brakt under kontroll, eller hvis de bruker det uten å gi deg tilstrekkelig advarsel først, kan det utgjøre brudd på tortur-forbudet.

Retningslinjene punkt 38.9

Alle fengselsansatte som skal bruke pepperspray må ha bestått opplæring om hvordan det skal brukes. Betjentene som har fått opplæring, skal trene på hvordan pepperspray skal brukes minst to ganger i året, og helst hver tredje måned.

4.8 Sikkerhetscelle

Sikkerhetscelle ser ut som en glattcelle, fordi den er helt uten møbler eller andre ting du kan bruke til å skade deg selv med. Ofte er det en madrass på gulvet, med stive laken som ikke kan rives opp. Toalettet kan være utformet som et hull i gulvet.

Retningslinjene punkt 38.7

Man kan bare bruke sikkerhetscelle hvis det er strengt nødvendig for å oppnå et av disse formålene:

- hindre alvorlig angrep eller skade på person, også for å hindre deg i å skade deg selv
- hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom
- hindre rømning eller unnvikelse fra fengsel

Fengselslederen skal få vite det hvis du blir plassert på sikkerhetscelle. Hvis det er mulig, skal fengselet få en uttalelse fra lege før plassering. Du skal få tilsyn av helsepersonell minst én gang om dagen mens du er på sikkerhetscelle. Dette er en minimumsregel, har du behov for tilsyn oftere, skal du få det. Det er helsetjenesten som bestemmer hvor ofte du skal få tilsyn, ikke fengselet. Les mer om kontakt med helsetjenesten i kapittel 20. Du skal også få tilsyn av betjenter minst en gang i timen. Tilsyn skal journalføres.

Fengselet skal hele tiden vurdere om det fortsatt er nødvendig og forholdsmessig å ha deg i sikkerhetscelle. Hvis du er på sikkerhetscelle lenger enn 3 døgn, skal regionen få beskjed og vurdere om du fortsatt skal sitte der. Hvis du er på sikkerhetscelle lenger enn 6 døgn, skal KDI få beskjed om det.

4.9 Sikkerhetsseng

Sikkerhetsseng er en benk med belter på, som brukes til å holde deg fast på benken uten at du kan bevege armer eller ben. Sikkerhetsseng kalles også belteseng.

Man kan bare bruke sikkerhetsseng hvis det er strengt nødvendig for å hindre deg i å skade deg selv.

Fengselslederen skal få vite det hvis du blir plassert i sikkerhetsseng. Hvis det er mulig, skal fengselet få en uttalelse fra lege før plassering. Du skal få tilsyn av helsepersonell minst én gang om dagen mens du er på sikkerhetscelle. Dette er en minimumsregel, har du behov for tilsyn oftere, skal du få det. Det er helsetjenesten som bestemmer hvor ofte du skal få tilsyn, ikke fengselet. Les mer om kontakt med helsetjenesten i kapittel 20. Du skal også få tilsyn av betjenter minst en gang i timen. Tilsyn skal journalføres.

Fengselet skal hele tiden vurdere om det fortsatt er nødvendig og forholdsmessig å ha deg i sikkerhetsseng. Hvis du ligger i sikkerhetsseng lenger enn 24 timer, skal regionen få beskjed og vurdere om du fortsatt kan holdes. Hvis du ligger i sikkerhetsseng lenger enn 3 døgn, skal KDI få beskjed om det.

5 Klage

Forvaltningsloven § 2
Straffegjennomføringsloven § 7

Det skal alltid fattes enkeltvedtak om bruk av sikkerhetscelle og sikkerhetsseng, som du kan klage på. Klagefristen er normalt 7 dager fra den dagen du kom ut av sikkerhetscelle eller sikkerhetsseng. Ta kontakt med Jussbuss hvis du ønsker veiledning, og hvis du ønsker at vi skal vurdere å hjelpe til med å skrive en klage. Det kan være lurt å klage på vedtaket selv om tvangsmiddelbruken er avsluttet, da det vil kunne legges vekt på en eventuell omgjøring i senere sikkerhetsvurderinger. Det er også viktig at klageorganet går gjennom fengselets rutiner for tvangsmiddelbruk, så lignende situasjoner kan avverges i fremtiden.

Retningslinjene punkt 38.3

Bruk av håndjern, transportjern, strips, bodycuff, kølle, skjold og pepperspray regnes ifølge KDI ikke som enkeltvedtak, og du får derfor ingen formell klagemulighet. Hvis du mener det ikke var lovlig å bruke noen av disse tvangsmidlene, mener Jussbuss likevel at du burde klage på behandlingen. Du kan be om innsyn i Kompis-journalen din, hvor det skal stå at tvangsmiddelet ble brukt. Se kapittel 10 om Kompisjournal og innsyn. Du kan bruke

innsynet til å dokumentere at tiltaket har skjedd, og klage det inn til regionen eller KDI.

Rundskriv KDI 7/2022 punkt 4

Hvis kriminalomsorgen bestemmer at det skal gjøres bruk av spytthette før du skal transporteres et sted, skal det fattes et enkeltvedtak du kan klage på. Hvis det er akutt nødvendig å bruke spytthette, er det ikke et enkeltvedtak. Da kan du følge samme fremgangsmåte som i avsnittet over hvis du ønsker å klage.

Hvis klagen din ikke fører frem, kan du klage til Sivilombudet, se kapittel 9 for mer informasjon om klage til Sivilombudet. Hvis Sivilombudet mener at saken er veldig alvorlig, kan de anbefaler at du går til søksmål. Da har du rett på gratis advokat. Dette skjer imidlertid veldig sjeldent.

Rettshjelpsloven § 16 nummer 3

Hvis du mener at bruken av tvangsmidler krenket dine menneskerettigheter, kan også klage til EMD, men da bør du ha advokat. Se kapittel 41 om klage til den Europeiske menneskerettighetsdomstol.

Kapittel 18
Besøk, brev, telefon og videosamtaler

Dette kapittelet handler om besøk og kommunikasjon til og fra fengsel. Vi skal gjennomgå reglene for besøk i fengsel i punkt 1, brev i punkt 2 og telefon i punkt 3. I punkt 4 skal vi se på reglene for videosamtale når man sitter i fengsel.

1 Besøk

Straffegjennomføringsloven § 31
Forskrift om straffegjennomføring § 3-28

Du har som hovedregel rett til å få besøk mens du sitter i fengsel. Det gjelder mange regler for besøket, og i visse tilfeller kan du bli nektet besøk.

Straffegjennomføringsloven § 52 jf. straffeprosessloven § 186
Retningslinjene til § 52

Reglene vi gjennomgår i dette kapittelet gjelder for domfelte. For varetektsfengslede gjelder i utgangspunktet de samme reglene som for domfelte, men retten og politiet kan treffe bestemmelser om besøksrestriksjoner. Hvis du sitter på varetekt uten restriksjoner, for eksempel brev- og besøksforbud, eller pålegg om isolasjon skal du behandles likt som domfelte når det gjelder kontakt med andre gjennom brev, telefon og besøk.

1.1 Hvor ofte og lenge kan du få besøk?

Retningslinjene punkt 31.10 første, andre og tredje avsnitt

Du skal som utgangspunkt kunne få minimum ett besøk i uka. Hvert besøk skal så langt det er praktisk mulig vare minst én time. Det er fengselsleder som avgjør hvor ofte du kan få besøk og på hvilke ukedager. Besøket skal som hovedregel gjennomføres på din fritid. Fengselsleder kan imidlertid gi tillatelse til besøk utenfor din fritid hvis det er spesielt vanskelig for de som skal besøke deg å få til et besøk på et annet tidspunkt.

Retningslinjene punkt 31.10 fjerde avsnitt

Du kan søke fengselet om utvidet besøkstid hvis du har behov for det. Spesielle forhold som kan gi deg utvidet besøkstid kan for eksempel være at den besøkende har lang reisevei, eller at sykdom eller alderdom gjør at de ikke kan besøke deg så ofte. Det vurderes også ofte hvilken tilknytning du har til den besøkende, hvor mange andre besøk du får, og fengselets besøkskapasitet.

Retningslinjene punkt 31.10 femte avsnitt

Hvis du har barn, skal utvidet besøkstid vurderes hvis besøk er til barnets beste. Hvis det er praktisk mulig og til barnets beste, skal fengselet også vurdere å tillate besøk oftere enn vanlig. Dette skal vurderes i samråd med barnets pårørende, typisk den andre forelderen. Hvis du har barn, er det viktig at fengselet tilrettelegger for at besøk kan skje på en måte som ivaretar barnets beste. Les mer om besøk fra barn i kapittel 31.

1.2 Hvem kan besøke deg og hvor skal besøket gjennomføres?

Forskrift om straffegjennomføring § 3-28

Du kan som hovedregel velge selv hvilke personer du ønsker besøk av, men det er begrenset hvor mange ulike personer som kan besøke deg. Ved ankomst i fengselet kan du føre opp inntil 4 personer som du ønsker besøk av på en besøksliste. Du kan senere bytte ut disse med andre.

Retningslinjene punkt 31.1 første avsnitt

Alle dine nærmeste pårørende regnes som én person på listen, og inkluderer foreldre, søsken, besteforeldre, ektefelle, registrert samboer, partner og barn. Andre personer som du mener står deg nær, men som ikke faller innenfor en av disse kategoriene, vil ikke bli regnet som nærmeste pårørende. Andre familiemedlemmer og venner tar altså opp én plass hver på besøkslisten.

Du behøver ikke skrive opp din forsvarer, prosessfullmektig, besøkende fra offentlig myndighet eller rettshjelpstiltak som Jussbuss og JURK på besøkslisten. Det samme gjelder visitortjenesten. Visitortjenesten er opprettet i regi av Røde Kors og er personer som kan besøke innsatte etter innsattes ønske. Du kan lese mer om visitortjenesten i kapittel 44 om organisasjoner.

Straffegjennomføringsloven § 27 femte ledd

Retningslinjene punkt 31.2 første avsnitt

Retningslinjene punkt 27.7 første avsnitt

Når fengselet vurderer om de skal tillate besøk kan de undersøke vandelen til personene du ønsker besøk av. Dette skal gjøres i fengsel med høy sikkerhet, og ellers ved behov. Kriminalomsorgen har blant annet mulighet til å undersøke straferegisteret for å finne ut om personen er tidligere straffet, samt innhente informasjon om idømte reaksjoner, pågående saker og andre forhold som er relevant for å forebygge kriminalitet og ivareta sikkerheten i fengselet.

Retningslinjene punkt 31.1 andre og tredje avsnitt

Personer som ikke står på listen, vil vanligvis ikke få besøkstillatelse. Hvis du får godkjent besøk sender fengselet en besøkstillatelse til den som skal besøke deg. Det bør stå i besøkstillatelsen hvilke undersøkelsestiltak fengselet kan bruke når den besøkende kommer til fengselet, særlig hvis en av de besøkende

er barn. Den besøkende må ta med besøkstillatelsen og gyldig legitimasjon ved alle besøk.

Straffegjennomføringsloven § 31 syvende ledd

Retningslinjene punkt 31.11 første og andre avsnitt

Alle besøk bør gjennomføres i egne besøksrom i fengselet. Alternativ til besøksrom kan brukes hvis fengselet mener det er bedre egnet eller mer hensiktsmessig for besøket. Barnebesøk skal gjennomføres i barnevennlige besøksrom eller andre passende lokaler. Du kan lese mer om reglene som gjelder ved besøk av barn i kapittel 31.

1.3 Regler under besøket

Forskrift om straffegjennomføring § 3-28 annet ledd
Retningslinjene punkt 31.12

Du kan som hovedregel ikke motta gaver eller andre gjenstander under besøket. Dette gjelder både mat og ting som du vil ha på cella.

Fengselsleder kan imidlertid gjøre unntak fra denne regelen ved å gi deg tillatelse til å motta gaver eller lignende. Særlig i forbindelse med bursdager og høytider kan du få tillatelse til å motta en mindre pakke klær, lesestoff, matvarer, frukt, tobakk og lignende fra besøkende. Du kan også søke om tillatelse til å spise medbrakt mat eller ha med sigaretter eller lignende under besøket. Ofte gis slik tillatelse under forutsetning av at dette ikke bringes tilbake til avdelingen i etterkant. Fengselet kan også bestemme at gaver og lignende skal være kjøpt i fengselet du sitter i for penger gitt av pårørende, besøkende eller andre.

Straffegjennomføringsloven § 26 tredje ledd

Hvis den som skal besøke deg tar med seg noe som ikke er tillatt under besøk, vil dette bli inndratt. Dette blir vanligvis tilbakelevert til den besøkende ved avreise, så lenge gjenstanden ellers er lovlig å ha.

Straffegjennomføringsloven § 31 fjerde og syvende ledd

Hvis du bryter disse reglene kan fengselet avbryte besøket, og senere nekte deg besøk.

1.4 Kontroll

1.4.1 Når kan besøk kontrolleres?

Fengselet kan kontrollere dine besøk hvis vilkårene for dette er oppfylt. Dette gjelder både for domfelte og personer som sitter i varetekt. For noen personer, for eksempel advokater, gjelder det særregler, se punkt 1.4.4.

Straffegjennomføringsloven § 31 andre ledd

Retningslinjene punkt 31.3

Besøk ved avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå skal alltid kontrolleres. Besøk ved fengsler med høyt sikkerhetsnivå skal som hovedregel kontrolleres, men kontroll kan unnlates hvis ikke sikkerhetsgrunner tilsier at kontroll er nødvendig. Vurderingen er knyttet opp mot narkotikasituasjonen i fengselet, sammensetningen av innsatte, opplysninger om deg, om den besøkende, og andre opplysninger.

Hvis du soner ved et fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller overgangsbolig, er hovedregelen at besøk gjennomføres uten kontroll. Hvis fengselet skal kunne kontrollere, må det være fordi sikkerhetsmessige grunner gjør det nødvendig.

Straffegjennomføringsloven § 31 syvende ledd

Hvis den besøkende er et barn, er fengselet forpliktet til å legge forholdene til rette slik at besøket kan gjennomføres på en skånsom måte, også med tanke på eventuelle kontrolltiltak. Det gjelder noen spesielle regler og prinsipper for besøk av barn. Du kan lese mer om dette i kapittel 31.

Hvis du mener at besøkene dine ikke skulle vært kontrollert, eller du mener at kontrolltiltaket er for strengt, kan du klage på dette. Du kan ta kontakt med Jussbuss for veiledning, og vi kan vurdere å hjelpe deg med å skrive klagen.

1.4.2 De ulike kontrolltiltakene

Straffegjennomføringsloven § 31 tredje ledd

Kontroll av besøk kan skje i form av tilsyn under besøk, overhøring av samtale, forbud mot fysisk kontakt mellom deg og den besøkende eller ved bruk av glassvegg. Flere kontrolltiltak kan brukes samtidig, for eksempel kan samtalen bli overhørt i tillegg til at det foreligger forbud mot fysisk kontakt. Fengselet kan ikke bruke andre tiltak enn de som er nevnt i dette avsnittet.

Straffegjennomføringsloven § 31 tredje og syvende ledd

Kontrollen skal ikke være strengere enn det som er nødvendig ut fra sikkerhetsmessige hensyn. Hvis det er snakk om besøk fra barn, skal det tas hensyn til barnets beste. Ved brudd på besøksreglene kan besøket avbrytes.

Retningslinjene punkt 31.5 bokstav a)

Hvis kontrolltiltaket er tilsyn, betyr dette at en betjent skal overvåke besøket. Betjenten skal passe på at det ikke overleveres noe ulovlig, men skal ikke høre på hva dere prater om, og heller ikke være til stede i besøksrommet. Fengselet kan bestemme at du og den besøkende ikke kan ha fysisk kontakt under besøket.

Retningslinjene punkt 31.5 bokstav b)

Hvis kontrolltiltaket er overhøring av samtalen, kan betjenten enten være sammen med dere i besøksrommet eller lytte via et anlegg. Betjenten skal kontrollere at dere ikke planlegger noe ulovlig, for eksempel rømning. Fengselet kan kreve at dere snakker et språk betjenten forstår. Hvis det er av stor betydning for deg å motta besøket, og det ikke er mulig å føre samtalen på et språk betjenten forstår, skal fengselet vurdere om besøket kan gjennomføres med godkjent tolk til stede. Innsatte i fengsler i Troms og Finnmark har rett til å bruke samisk overfor hverandre og sine pårørende.

Sameloven § 3-4 c.

Retningslinjene punkt 31.5 bokstav c)

I de tilfellene fengselet krever at det skal benyttes glassvegg, må du og den besøkende sitte i hvert deres rom med en glassvegg mellom dere. Glassvegg benyttes når det anses nødvendig for å hindre fysisk kontakt på grunn av faren for overlevering av gjenstander, for eksempel beskjeder og narkotika. Det kan være både være nødvendig i situasjoner hvor fengselet har konkrete opplysninger om at det kan skje ulovlig innsmugling ved et besøk, eller når forholdene i fengselet generelt tilsier at det trengs en omfattende kontroll. Fengselet bør uansett være forsiktige med å bruke glassvegg ved besøk av barn.

Retningslinjene punkt 31.5 bokstav d)

Hvis kontrolltiltaket er forbud mot fysisk kontakt, skal en ansatt være til stede i besøksrommet for å passe på at du og den besøkende ikke berører hverandre. Dette vil, i likhet med glassvegg, særlig være aktuelt der hvor faren for innsmugling er stor, eller at narkotikasituasjonen i fengselet tilsier det.

1.4.3 Undersøkelser før og etter besøket

Straffegjennomføringsloven § 31 femte ledd jf. § 27 første, annet, fjerde og femte ledd

I tillegg til kontroll av selve besøket, kan den besøkende undersøkes ved hjelp av hund og teknisk utstyr som metalldetektor når han eller hun er på fengselsområdet. Dette er for å forhindre at det tas med gjenstander som ikke er tillatt.

Retningslinjene punkt 27.2 tredje avsnitt

Visitasjon av besøkende forutsetter alltid samtykke fra den besøkende. Den besøkende skal gjøres kjent med konsekvensen av å ikke gi samtykke, og at visitasjon vil kunne avkrefte en eventuell mistanke hos fengselet.

Retningslinjene punkt 27.2.1 første og andre avsnitt

Med visitasjon menes en ytre manuell visitering av klær og hår. I tillegg kan fengselet se inn i munnen til den besøkende, be dem løfte tungen og trekke kinnet til side på egen hånd, men de kan ikke bruke gjenstander eller fingre til å undersøke. Fengselet kan ikke kreve at besøkende kler av seg.

Retningslinjene punkt 27.2 andre avsnitt

Visitasjon kan gjøres for å bekrefte eller avkrefte en mistanke, blant annet hvis bruk av teknisk utstyr eller hund gir positivt utslag. Kriminalomsorgen kan også foreta visitasjon på generelt grunnlag ved rutine- og stikkprøvekontroll, hvis det er nødvendig på grunn av sikkerhetssituasjonen i fengselet.

Retningslinjene punkt 27.2.1 tredje avsnitt

Visitasjonen skal så langt det er praktisk mulig utføres av en ansatt av samme kjønn som den besøkende. Hvis det ikke er mulig, skal en annen ansatt være til stede under visitasjonen.

Straffegjennomføringsloven § 27 første og annet ledd

Hvis undersøkelsen påviser gjenstander som ikke er tillatt, hund markerer etter søk eller den besøkende ikke medvirker, kan han eller hun avvises eller holdes tilbake. Hvis fengselet har grunn til å anta at en person forsøker å ta med seg ulovlige gjenstander inne i fengselet, kan personen holdes tilbake av fengselets ansatte inntil politiet kommer selv om personen ikke har samtykket til visitasjon.

Straffegjennomføringsloven §§ 28 og 29

Fengselet kan også beslutte ulike kontrolltiltak overfor deg, både før og etter besøk. Eksempler er kroppsvisitasjon, blodprøve, urinprøve eller kontroll ved hjelp av hund og teknisk utstyr. Slik undersøkelse skal foretas på en måte som virker minst mulig pinlig eller nedverdigende for deg, og den skal ikke være mer omfattende enn nødvendig. Du kan lese mer om dette i kapittel 13 og 14.

1.4.4 Særregler for bestemte personer

Straffegjennomføringsloven § 31 sjette ledd jf. § 27 annet til femte ledd
Retningslinjene punkt 31.7 bokstav a)

Ved besøk av advokat skal samtalen mellom dere ikke overhøres, og konfidensielt innhold i dokumenter og lignende skal ikke avsløres. Advokaten kan pålegges å vise legitimasjon ved besøk, og vandel kan sjekkes.

I fengsler med høyt eller særlig høyt sikkerhetsnivå kan advokaten også undersøkes ved hjelp av teknisk utstyr og hund.

Retningslinjene punkt 27.4 sjette avsnitt

Hvis advokaten ikke medvirker til undersøkelse som er tillatt, kan advokaten avvises. Hvis undersøkelsen gir positivt utslag, det vil si hvis den påviser gjenstander som ikke er tillatt eller en hund markerer etter søk, skal den ulovlige gjenstanden beslaglegges. Besøk skal deretter tillates, eventuelt med kontrolltiltak, for eksempel glassvegg.

Advokater kan også samtykke til visitasjon. Dette kan for eksempel være aktuelt hvis kriminalomsorgen har mistanker om at de vil prøve å smugle inn ulovlige gjenstander til deg. Hvis advokaten ikke samtykker til visitasjon, kan besøket ikke avvises, men det kan iverksettes kontrolltiltak under besøket.

Samtalen mellom deg og advokaten kan ikke i noen tilfeller overhøres.

De samme reglene som gjelder for advokater gjelder også for offentlig myndighetsrepresentant, for eksempel representanter fra FNs menneskerettsorganer, tilsynsrådet, Sivilombudet, eller representanter fra ditt lands ambassade eller konsulat.

Retningslinjene punkt 31.7 bokstav b)

Ved besøk av andre personer som besøker deg i kraft av sin stilling, skal det bare brukes kontrolltiltak under besøket hvis fengselet har opplysninger som gir grunnlag for mistanke om at adgangen til besøk misbrukes. Eksempler på slike personer er prest, lege, psykolog eller representant fra studentrettshjelpstiltak, for eksempel Jussbuss. Det kan også være ansatte i kommunen, sosialkontor eller barnevern. Grunnlag for mistanke betyr at fengselet bør ha en konkret mistanke om at det vil foregå noe ulovlig under besøket. Kontroll i form av hund, teknisk utstyr og lignende er alltid tillatt.

1.4.5 Når kan fengselet nekte deg besøk?

Straffegjennomføringsloven § 31 fjerde ledd
Retningslinjene punkt 31.6

Etter reglene ovenfor kan fengselet nekte at enkelte personer får besøke deg, for eksempel venner uten besøkstillatelse. Besøk kan også nektes hvis fengselet har grunn til å anta at besøket vil bli misbrukt til planlegging eller gjennomføring av straffbar handling, unndragelse av straffegjennomføringen eller handlinger som vil kunne forstyrre ro, orden og sikkerhet. Fengselet kan ikke nekte deg besøk av andre grunner enn de nevnte.

Retningslinjene punkt 31.6

Det kreves ikke alminnelig sannsynlighetsovervekt (mer enn 50%), men fengselet må ha konkrete og troverdige opplysninger eller omstendigheter som gir grunn til å anta at et besøk vil bli misbrukt. En løs mistanke er altså ikke nok. Hvis du blir nektet besøk kan både du og den besøkende klage på dette. Du kan også kontakte Jussbuss for veiledning. Du kan lese mer om søknader og klager i kapittel 9.

Retningslinjene punkt 31.6 femte avsnitt

Du vil som hovedregel ikke få tillatelse til å motta besøk av noen som tidligere er dømt for en narkotikaforbrytelse. Det samme

gjelder andre innsatte, for eksempel en domfelt venn som har permisjon. Dette begrunnes i hensynet til ro, orden og sikkerhet, samt å hindre narkotikabruk i fengselet. Unntak kan gjøres hvis besøket er av særlig betydning. Hvis det er mer enn 5 år siden domfellelsen og den besøkende ikke har vært innblandet i nye forhold etter dette, bør besøket som hovedregel ikke nektes, men gjennomføres med kontroll.

Retningslinjene punkt 31.6 fjerde avsnitt

Besøk kan ikke nektes på grunn av for lav bemanning i fengselet, eller på grunn av at praktiske forhold gjør det vanskelig å gjennomføre nødvendige kontrolltiltak. Hvis besøket ikke kan gjennomføres på en sikkerhetsmessig forsvarlig måte, kan det utsettes, men ikke avlyses.

Straffeprosessloven § 186 annet ledd
Retningslinjene til straffegjennomføringsloven § 52

Varetektsinnsatte kan få besøksforbud under fengslingsmøtet i tingretten. Varetektsinnsatte uten restriksjoner eller pålegg om isolasjon skal behandles på lik linje med domfelte når det gjelder besøk. Les mer om besøksforbud under varetekt i kapittel 3 og 4.

2 Brev

Straffegjennomføringsloven § 30
Retningslinjene punkt 30.1

Du har som utgangspunkt rett til både å sende og å motta post i fengsel. Det finnes imidlertid noen begrensninger. Reglene gjelder både vanlige postsendinger og elektronisk kommunikasjon. Dette inkluderer både tekst, lyd og bilde.

Straffeprosessloven § 186

Hvis du sitter på varetekt kan retten bestemme at du ikke får sende eller motta brev.

2.1 Når kan fengselet kontrollere brevene mine?

I noen tilfeller skal brevene du sender og får kontrolleres av fengselet.

Straffegjennomføringsloven § 30 annet ledd

I fengsel med særlig høyt sikkerhetsnivå skal brev alltid kontrolleres. Sitter du i et fengsel med høyt sikkerhetsnivå, er utgangspunktet at brev skal kontrolleres.

Årsaken til at fengselet kontrollerer brevene dine er sikkerhetsmessige hensyn, for eksempel for å hindre straffbare handlinger.

Straffegjennomføringsloven § 30 annet ledd

I fengsler med lavere sikkerhetsnivå og i overgangsboliger er utgangspunktet at brev ikke skal kontrolleres. Posten kan kun kontrolleres hvis det er nødvendig av sikkerhetsmessige grunner. Fengselet kan derfor kun lese gjennom brevene dine hvis de har

en konkret grunn til det. Dette kan for eksempel være hvis fengselet har grunn til å mistenke at du planlegger å rømme eller smugle inn narkotika.

Straffegjennomførings-loven § 30 femte ledd

Fengselet har også anledning til å kontrollere post du allerede har fått.

2.2 Hvordan kan brevene kontrolleres?

Straffegjennomførings-loven § 30 tredje ledd

Retningslinjene punkt 30.4

Kontroll kan skje ved at fengselet åpner og leser gjennom brevet. De har også mulighet til å bruke hund eller annet teknisk utstyr. På avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå kan det i tillegg kreves at brevene er skrevet på et språk som ansatte i fengselet som skal kontrollere posten forstår. Etter at brevene er gjennomlest, skal du få dem i åpnet tilstand.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-27

Når du selv skriver brev, skal disse også i utgangspunktet leveres i åpen tilstand for å gjøre kontrollen lettere. E-post kan unntaksvis tillates hvis det kan kontrolleres på samme måte som vanlig post. Sendingen skal ikke innebære ekstra utgifter for fengselet.

2.3 Tilfeller der kontroll ikke er tillatt

Straffegjennomførings-loven § 30 sjette ledd
Retningslinjene punkt 30.9

I noen tilfeller har ikke fengselet adgang til å kontrollere brevene dine. Post til og fra advokaten din kan bare undersøkes med hund eller teknisk utstyr. Hvis det er nødvendig at brev til og fra advokaten din åpnes, skal du alltid være til stede når dette skjer. Brevene skal aldri gjennomleses.

De samme reglene gjelder for post til og fra offentlig myndighetsrepresentant. Eksempler på slike personer er Sivilombudet, tilsynsrådet og FNs menneskerettighetsorganer.

2.4 Beslag

Straffegjennomførings-loven § 30 fjerde ledd

Retningslinjene punkt 30.5 andre avsnitt

Fengselet kan stoppe og beslaglegge brev som inneholder opplysninger om planlegging eller gjennomføring av straffbar handling, eller unndragelse av straffegjennomføringen. Det samme gjelder handlinger som vil forstyrre ro, orden og sikkerhet. En sending kan derimot ikke stoppes kun fordi den inneholder opplysninger eller uttalelser som generelt sett kan virke støtende. Dette gjelder både post du sender, og post du mottar.

Retningslinjene punkt 30.5 andre avsnitt og 30.7 andre avsnitt

Du er selv ansvarlig for innholdet i brev du skriver. Hvis det er snakk om en straffbar handling, for eksempel at brevet inneholder

trusler, du forsøker å kontakte noen du har kontaktforbud mot, eller det planlegges en straffbar handling, blir dette normalt politianmeldt med mindre det er snakk om et bagatellmessig forhold.

Retningslinjene punkt 30.6

Hvis du vil sende et brev som inneholder noe som ikke er tillatt, kan du få mulighet til å sende brevet likevel hvis du endrer den delen som gjorde at brevet ble stanset. Hvis de ulovlige opplysningene utgjør en vesentlig del av brevet, kan hele brevet nektes sendt.

Retningslinjene punkt 30.6

Hvis du skal motta et brev, gjelder tilsvarende regler. Hvis det kun er deler av brevet som inneholder informasjon som medfører at fengselet holder det tilbake, bør dette løses ved at informasjonen sladdes før brevet utleveres til deg. Hvis de ulovlige opplysningene utgjør vesentlige deler av brevet, kan det nektes utlevert.

Hvis du mener fengselet har beslaglagt noe uten grunn, kan du klage på fengselets avgjørelse. Du kan også kontakte Jussbuss hvis du ønsker veiledning, eller hvis du ønsker at Jussbuss skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage.

2.5 Praktiske spørsmål

Retningslinjene punkt 30.1 første avsnitt og 30.10 første avsnitt

Forskrift om straffegjennomføring § 3-20

Fengselet skal sørge for at du har skrivemateriell tilgjengelig. Du skal i utgangspunktet selv betale porto for å sende brev. I enkelte tilfeller kan du også få tilgang til PC, men det er veldig strenge vilkår for å få ha PC på cella. Som hovedregel skal bruk av datautstyr og lignende skje i forbindelse med fengselets opplærings- og fritidsprogram.

3 Telefon

3.1 Bruk av telefon

Straffegjennomføringsloven § 32
Retningslinjene punkt 32.2 første avsnitt

Utgangspunktet er at du skal kunne bruke telefon i fengsel. Dette vil si en telefon som tilhører fengselet og ikke din egen mobiltelefon. Bruk av mobiltelefon er verken tillatt i fengsel med høyt eller lavere sikkerhetsnivå, fordi det alltid skal være mulig for fengselet å gjennomføre kontroll av telefonsamtaler.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-29 siste ledd

Retningslinjene punkt 32.10

Fengselet kan bestemme at du må ringe til en fast installert telefon. Dette kan imidlertid gjøre det vanskelig å komme i kontakt med advokaten din, da advokater gjerne bruker mobiltelefon i arbeidet. Det må i slike situasjoner avtales mellom fengselet og advokaten at advokaten ringer tilbake til deg.

Fengselet kan ikke under noen omstendighet kreve at du skal ringe til en fast installert telefon hvis dette hindrer deg fra nødvendig kontakt med advokaten din.

Innsatte som soner ved en overgangsbolig og har frigang vil ha anledning til å telefonere ukontrollert. I mange tilfeller vil bruk av mobiltelefon være nødvendig i jobben du gjør på frigang, for eksempel hvis du jobber som håndverker. Det vil derfor kunne være urimelig å nekte bruk av mobiltelefon i slike tilfeller. Det er leder av overgangsboligen som avgjør om mobiltelefon er tillatt. Ta derfor kontakt med lederen hvis du er usikker på om du kan bruke mobiltelefon mens du er på frigang.

3.2 Kontroll av telefonsamtaler

3.2.1 Utvikling i telefonkontrollreglene

Sivilombudets uttalelse 21.12.2021 (2021/244) «Eget tiltak - kriminalomsorgens kontroll av innsattes telefonsamtaler - ringekostnader» HR-2024-775-A

Det har de siste årene skjedd flere endringer i reglene om telefonkontroll. Sivilombudet har ment at lovverket ikke er i tråd med innsattes menneskerettigheter, fordi fengslene ikke tar en vurdering i hver enkelt sak av om kontroll er nødvendig. Høyesterett mener derimot at lovverket er forenlig med menneskerettighetene.

Justis- og beredskapsdepartementets midlertidige føringer om telefonkontroll i fengsel og innsattes ringekostnader 01.02.2023, (midlertidige føringer om telefonkontroll) Rundskriv KDI 1/2023 (rundskrivet)

Per dags dato (høsten 2024) forholder kriminalomsorgen seg til midlertidige føringer fra Justis- og beredskapsdepartementet og Kriminalomsorgsdirektoratets rundskriv om telefonkontroll, og det er ikke kommet noen endringer i lovverket. Det er derfor litt uklart hvordan telefonkontrollreglene vil utvikle seg. I de neste punktene vil vi forklare innholdet i de nye retningslinjene som kom i begynnelsen av 2023.

Midlertidige føringer om telefonkontroll punkt 1

Retningslinjene vi går gjennom nedenfor gjelder for innsatte i alle fengsler; avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå, fengsel med høyt sikkerhetsnivå, fengsel med lavt sikkerhetsnivå, forvaringsavdelinger, ungdomsenheter og overgangsboliger. De gjelder også under varetekt, med mindre retten har bestemt at du skal ha restriksjoner.

3.2.2 Når kan fengselet kontrollere telefonsamtalene dine?

Midlertidige føringer punkt 4

Telefonkontroll kan bare skje når det er nødvendig og forholdsmessig for å ivareta sikkerheten i fengselet, forhindre at du begår nye straffbare handlinger eller unndrar deg straffegjennomføringen. Det må være snakk om konkrete sikkerhetsmessige

forhold, og ikke en løs mistanke fra fengselets side. Fengselet må vurdere de spesifikke sikkerhetsmessige grunnene opp mot belastningen som telefonkontroll vil påføre deg og din samtalepartner. Dette er en av de viktigste endringene i reglene om telefonkontroll, fordi det innebærer at telefonkontroll ikke lenger kan skje rutinemessig.

Rundskrivet merknader til punkt 5

Fengselet må vurdere konkret om telefonkontroll er nødvendig i din situasjon. At det må være nødvendig innebærer at andre mindre inngripende tiltak ikke er nok for at fengselet skal kunne ivareta sikkerheten. For eksempel så kan kontroll av identiteten til samtalepartneren din fremfor avlytting av selve samtalen være et mindre inngripende tiltak.

Midlertidige føringer punkt 4
Rundskrivet merknader til punkt 4

I vurderingen av om spesifikke sikkerhetsmessige grunner tilsier at fengselet må kontrollere telefonsamtalene dine, skal fengselet blant annet se på arten av lovbruddet du har begått, andre detaljer i dommen din, straffehistorikk, gjengtilknytning, opplysninger om deg fra tidligere straffegjennomføringer og kriminalomsorgens kunnskap om deg. I tillegg kan konkrete sikkerhetsmessige forhold som ikke kan knyttes til identifiserte personer være en grunn til telefonkontroll. Dette kan for eksempel være økt funn av narkotika, våpen og andre ulovlige ting i fengselet.

Rundskrivet merknader til punkt 4

Fengselet skal også vurdere hvilken belastning telefonkontroll vil være for deg. Da kan fengselet se på om du har et omsorgsansvar, familiesituasjonen din, helsetilstanden din eller til nære familiemedlemmer, besøksmuligheter og alderen din. Det vil for eksempel ofte være mer inngripende overfor deg og din samtalepartner med telefonkontroll hvis dere har en nær relasjon. Nære relasjoner er ikke begrenset til egne barn, ektefelle, samboer, kjæreste, foreldre og søsken. Det kan også omfatte en videre personkrets, og her må fengselet ta hensyn til at en nær relasjon kan variere med alder, kultur og hvilket nettverk man har.

Hvis du eller din samtalepartner er mindreårig, eller du er en ung innsatt eller domfelt (18-24 år), vil kontroll i form av avlytting kunne oppleves som spesielt vanskelig. Om kontrolltiltaket omfatter samtaler med mindreårige, skal det det stå i vedtaket at hensynet til barnets beste er vurdert og det skal stå noe om hvordan fengselet har vurdert betydningen av kontrollen for barnet opp mot de sikkerhetsmessige hensynene.

Midlertidige føringer punkt 6

Hvis du er registrert i Infoflyt må kriminalomsorgen gjøre den samme vurderingen som skrevet om ovenfor. Registrering i Info-

flyt kan ikke alene begrunne telefonkontroll. Fengselet må vise til noe mer enn at du er registrert i Infoflyt for å kunne kontrollere telefonsamtalene dine.

3.2.3 Vedtak om telefonkontroll

Midlertidige føringer punkt 2

Rundskrivet merknader til punkt 2

Før fengselet starter telefonkontroll, skal de gi deg et vedtak om kontroll. Det skal stå i vedtaket hvilke telefonnumre som kontrolleres. Det kan være samtlige telefonsamtaler eller telefonsamtaler til én eller flere bestemte personer. Vedtaket skal være skriftlig, men fengselet kan gi deg avgjørelsen muntlig hvis tidsmessige grunner gjør det nødvendig. Dette kan for eksempel være hvis det har skjedd en akuttsituasjon hvor det oppstår et behov for å ringe andre personer enn de som er på telefonlisten. Fengselet skal skrive ned avgjørelsen så raskt som mulig.

Midlertidige føringer punkt 8

Avgjørelsen om at dine telefonsamtaler skal kontrolleres er et enkeltvedtak, noe som innebærer at du har rett til å klage hvis du er uenig med fengselets begrunnelse. Hvis du ønsker at vi skal vurdere å hjelpe deg med en klage kan du ringe Jussbuss.

Rundskrivet merknader til punkt 2

For telefonnumre som kontrolleres, skal samtalen foregå på et språk som de ansatte i fengselet forstår. Dette vil som regel være norsk eller engelsk, men dette bør fengselet avklare med deg.

Rundskrivet merknader til punkt 2

Hvis det ikke er mulig fordi din samtalepartner ikke snakker norsk eller engelsk, må fengselet vurdere om kontroll kan gjennomføres på en annen måte. Det kan for eksempel være et alternativ å gjøre opptak med samtalemotpartens samtykke, og deretter sende opptaket til oversettelse. Hvis dette heller ikke går, må man vurdere om det kan gjøres unntak for kontroll av enkelte samtaler. Fengselet må her se på hvor viktig samtalen er for deg og behovet for kontroll. Et eksempel hvor det kan være grunn til å droppe kontroll er hvor det har skjedd en uforutsett hendelse med familie eller en annen du har en nær relasjon til, og det er viktig å få kontakt for å avklare noe, informere eller håndtere situasjonen.

Midlertidige føringer punkt 7

Rundskrivet merknader til punkt 7

En avgjørelse om telefonkontroll kan maksimalt gjelde for en periode på 6 måneder, før fengselet må gjøre en ny vurdering av om vilkårene for telefonkontroll er oppfylt. Fengselet skal vurdere om det er nok med en kortere tidsperiode enn 6 måneder og perioden skal være kortere hvis det ikke er behov for en lenger periode eller at en så lang periode vil være uforholdsmessig.

Midlertidige føringer punkt 7

Rundskrivet merknader til punkt 7

I visse tilfeller kan fengselet bestemme at telefonkontrollen skal vare lenger enn 6 måneder. Dette kan gjøres for innsatte som soner i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå og forvaringsdømte som gjennomfører straff i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, inkludert forvaringsavdelinger. Fengselet må gjøre en fremtidsrettet vurdering av hvilket behov det vil være for telefonkontroll om 6 måneder.

Midlertidige føringer punkt 7

Rundskrivet merknader til punkt 7

Det er kun der det er åpenbart at en ny vurdering etter 6 måneder vil være uten betydning at man kan sette en varighet på opp til 1 år. Åpenbare grunner er for eksempel tilknytning til et kriminelt nettverk, lang og hyppig straffehistorikk, gjentatte brudd på kontaktforbud eller funn av ulovlige gjenstander under andre kontrolltiltak. Fengselet skal likevel ta hensyn til eventuelle nye forhold av betydning, for eksempel hvis det er velferdsmessige grunner som tilsier at varigheten ikke bør være så lang, eller at du har brutt med et kriminelt nettverk over tid.

3.2.4 Stikkprøvekontroll

Midlertidige føringer punkt 9

Rundskrivet merknader til punkt 9

Stikkprøvekontroll er et tiltak for samtaler som ikke kontrolleres av fengselet ellers, og det skal alltid gjennomføres tilfeldig. Dette innebærer at stikkprøver ikke skal begrenses til den enkelte innsatte, men gjelde alle innsatte og numre som ikke kontrolleres. Samtalen kan avlyttes og fengselet kan sjekke om samtalepartens identitet stemmer med det som du har informert om.

Straffegjennomføringsloven § 32 tredje og femte ledd

Midlertidige føringer punkt 9

Du og din samtalepartner skal på forhånd informeres om at samtalen vil bli avlyttet. Det kan tas opptak av telefonsamtalen hvis det er sannsynlig at du planlegger å unndra deg gjennomføringen av straffen. Dere skal i så fall på forhånd varsles om at det vil gjøres opptak. Fengselet kan ikke kreve at du og din samtalepartner snakker et språk som de ansatte forstår ved en stikkprøvekontroll. Stikkprøvekontroller skal dokumenteres i Kompis-journalen din.

Rundskrivet merknader til punkt 9 siste avsnitt

Stikkprøvekontroll skal ikke gjøres på telefonsamtaler til advokat og offentlige myndighetsrepresentanter.

3.2.5 Ringekostnader og ringetid

Rundskrivet merknader til punkt 10

Du skal kunne ringe gratis til advokat og offentlig myndighetsrepresentant. Offentlige myndighetsrepresentanter er personer med diplomatisk eller konsulær status, og andre som etter lov

eller konvensjoner Norge har sluttet seg til har privilegert status. Det er også medlemmer av tilsynsrådet og Sivilombudet.

Rundskrivet merknader til punkt 10

Du skal også kunne ringe gratis til offentlige myndigheter som for eksempel kommunale etater, Skatteetaten, NAV og politi. I tillegg skal du kunne ringe gratis til rettshjelpstiltak som for eksempel Jussbuss, Jussformidlingen, JURK og Jusshjelpa i Nord-Norge. Det samme gjelder andre som snakker med deg i kraft av sin stilling, som for eksempel helsepersonell og andre som yter helse- og velferdstjenester på vegne av staten. Du skal ikke betale for fengselets kostnader knyttet til kontroll av telefonsamtalene dine.

Midlertidige føringer punkt 11

Rundskrivet merknader til punkt 11

I fengsel med høyt sikkerhetsnivå kan du ringe inntil 30 minutter per uke, hvis kapasitetsmessige forhold i fengselet ikke er til hinder for det. Du kan velge selv om du vil disponere ringetiden din på én eller flere samtalepartnere, og over én eller flere telefonsamtaler. Samtaler med personer og aktører som nevnt i de to forrige avsnittene skal ikke regnes med i den ukentlige ringetiden. I fengsel med lavt sikkerhetsnivå og overgangsbolig gjelder ikke tidsbegrensningen på 30 minutter per uke.

Retningslinjene punkt 32.7

Du kan få utvidet telefontid hvis særlige grunner taler for det, og fengselet har de nødvendige ressursene til å gi deg det. Eksempler på særlige grunner kan være at du har barn som bor langt borte og har begrenset mulighet til å besøke deg. Andre eksempler kan være at soningen medfører en særlig belastning for deg eller din familie, eller hvis du ikke får permisjoner. Du bør kunne dokumentere at du eller dine nærmeste har et særlig behov for kontakt utover det de andre innsatte har.

3.3 Morsmålstelefon

Straffegjennomførings-loven § 32 tredje ledd

Fengselet kan bestemme at du og den du ringer skal snakke på et språk som den ansatte som skal kontrollere samtalen forstår. Hvis du ikke er norsk og du eller de du ønsker å ringe ikke snakker norsk eller engelsk, betyr dette ofte at du ikke vil kunne snakke med for eksempel familie som bor i hjemlandet ditt.

Retningslinjene punkt 32.3 bokstav b)

Det er mulig å søke fengselet om å få snakke på morsmålet ditt. Fengselet kan for det første oppheve pålegg om å snakke på et bestemt språk. De kan for eksempel velge å kontrollere samtalen på annen måte selv om de ikke forstår det som blir sagt, for eksempel ved bare å kontrollere at du snakker med riktig person og at samtalen ikke kobles over til andre. En annen mulighet er at

kontroll unnlates. Frivillig båndopptak er også et alternativ til å pålegge deg å snakke et bestemt språk. Båndopptak er særlig aktuelt hvis du vil snakke med nære pårørende som bare kan snakke morsmålet sitt.

I alle disse tilfellene er det et vilkår at ordningen er sikkerhetsmessig forsvarlig. Du bør derfor forklare fengselet hvorfor det er trygt at dere får snakke morsmålet deres. Hvis fengselet anser det som nødvendig å forstå hva som blir sagt, er det også et alternativ at fengselet benytter tolk ved avlyttingen. Dette er ressurskrevende, så det er begrenset hvor ofte og med hvor mange du kan få dette.

Retningslinjene punkt 32.3 bokstav b)

Hvis du ønsker morsmålstelefon er det viktig at du forteller fengselet hvorfor morsmål er nødvendig, og hvorfor telefonsamtalen er viktig for deg og de du vil snakke med. Fengselet bør særlig vurdere å tillate å snakke morsmål ved telefoner til dine nærmeste pårørende hvis du ikke mottar besøk og ellers har liten eller ingen kontakt med dine nærmeste mens du sitter i fengsel. Dette er typisk hvis familien din ikke bor i Norge. Behovet for kontakt med de nærmeste kan også være større hvis du ikke snakker norsk eller engelsk, og derfor ikke har så mye sosial kontakt med andre mennesker til daglig. Også hvis det har oppstått akutte problemer av velferdsmessig karakter bør fengselet vurdere å tillate morsmålstelefon. Et eksempel på et akutt problem er hvis en i familien din plutselig blir alvorlig syk. Hvis du får avslag på søknaden din, kan du klage. Du kan ta kontakt med Jussbuss hvis du ønsker at vi skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage.

3.4 Utgifter

Forskrift om straffegjennomføring § 3-29 femte ledd

Du har som hovedregel ikke krav på å få dekket utgiftene til telefon av fengselet. I utgangspunktet må du selv betale for å ringe ved hjelp av dagpengene dine. Det gjelder også nødvendige samtaler med forsvarer, diplomatisk eller konsulær representant, eller pårørende med egne midler. Hvis du ikke har egne midler, skal fengselet likevel dekke slike nødvendige samtaler. Også hvis du sitter på varetekt skal fengselet dekke utgiftene til nødvendige samtaler med din forsvarer.

Retningslinjene punkt 32.9

Utenlandske innsatte kan bruke egne penger til dekning av samtaler med sine nærmeste pårørende i andre land, selv om samtalene ikke anses nødvendige.

3.5 Velferdstelefon

Retningslinjene punkt 32.8

Telefoner som er veldig viktige for deg, for eksempel til NAV, kan du i noen tilfeller ta fra kontorer i fengselet. Samtaler som har tilknytning til prestens, sosialkonsulentens eller tilbakeføringskoordinatorens yrkesutøvelse kan omfattes av reglene om velferdstelefon. Det er fengselsleder som gir tillatelse til dette.

3.6 Når kan fengselet nekte deg å bruke telefon?

Straffegjennomføringsloven § 32 fjerde ledd

Retningslinjene punkt 32.4 første og fjerde avsnitt

Fengselet kan nekte deg å bruke telefon hvis de har mistanke om at du vil misbruke telefonen til å planlegge eller gjennomføre en straffbar handling, eller handlinger som vil forstyrre ro, orden og sikkerhet, eller unndra deg straffegjennomføringen. Fengselet kan ikke nekte deg å bruke telefon av andre grunner enn disse. Fengselet kan for eksempel ikke nekte deg å bruke telefon fordi fengselet har lav bemanning eller fordi praktiske forhold gjør det vanskelig å gjennomføre nødvendige kontrolltiltak. Samtalen kan da utsettes, men ikke nektes.

Retningslinjene punkt 32.4 andre avsnitt

Det kreves ikke alminnelig sannsynlighetsovervekt (mer enn 50%) for at du vil misbruke tilgangen til telefon. Det må likevel foreligge konkrete og troverdige opplysninger eller omstendigheter. En løs mistanke er ikke nok. Mistanken trenger ikke å være knyttet til en bestemt samtalepartner. Din egen oppførsel kan være et tilstrekkelig grunnlag for å nekte deg å ringe en ubestemt krets av personer. Med «ubestemt krets» menes en generell telefonnekt til for eksempel venner, eller en eller flere offentlige instanser.

Hvis misbruk av telefonsamtale kan motvirkes gjennom kontrolltiltak, kan fengselet velge å la deg gjennomføre samtaler med kontroll. Les mer om kontroll av samtaler i punkt 3.2.

4 Videosamtaler

KDI rundskriv 3/2017 side 1

Noen fengsler har tilbud om videosamtaler, som for eksempel gjennom Skype. Videosamtale er ikke ment som en erstatning for kontakt i form av brevveksling, besøk og telefon, men er ment som et tillegg til dette. Bruk av videosamtale er ikke en rettighet du har og ikke alle fengsler har tilbud om dette. Det er lurt å snakke med kontaktbetjenten din om mulighetene for å bruke videosamtale i fengselet, og hvordan man skal gå frem for å søke om dette.

4.1 Målgruppe

KDI rundskriv 3/2017 side 1

Målgruppen for videosamtale er innsatte som ikke får jevnlige besøk i fengselet, for eksempel fordi de soner langt vekk fra sine nære pårørende. Innsatte som er under 18 år eller innsatte med omsorg for, eller regelmessig samvær med sine barn er særlig aktuelle for videosamtale.

Varetektsinnsatte kan få innvilget videosamtale hvis det er i samsvar med varetektkjennelsen. Påtalemyndigheten må også gi samtykke hvis den varetektsinnsatte er underlagt noen restriksjoner.

Du kan som hovedregel bare benytte videosamtale for å kontakte dine nære pårørende. Nære pårørende er din ektefelle, partner, samboer, dine barn, foreldre, søsken og besteforeldre. I noen tilfeller kan du også få snakke med andre personer enn disse, dette gjelder særlig for innsatte under 18 år.

Hvis det er sikkerhetsmessig forsvarlig kan du også gis anledning til å gjennomføre videosamtale med en nær pårørende som av sikkerhetsmessige grunner ikke kan komme på besøk i fengselet.

Hvis den du ønsker å ha videosamtale med er under 18 år, kan dette kun skje etter skriftlig samtykke fra en barnet bor sammen med. Hvis barneverntjenesten har overtatt den daglige omsorgen for barnet kreves det samtykke fra barneverntjenesten.

4.2 Vilkår for videosamtale

KDI rundskriv 3/2017 side 2

For å bruke videosamtale må du være i målgruppen for ordningen. Fengselet må vurdere om det er sikkerhetsmessig forsvarlig at du har videosamtale med den du vil snakke med, og hvilke kontrolltiltak fengselet eventuelt skal bruke under samtalen.

Fengselet kan nekte deg å benytte videosamtale. De må ha konkrete og troverdige opplysninger eller grunner til å anta at samtalen vil bli misbrukt til planlegging eller gjennomføring av straffbar handling eller unndragelse av straffegjennomføring. En annen grunn kan være at det vil forstyrre ro, orden og sikkerhet i fengselet.

Hvis det er særlig viktig for deg at du får bruke videosamtale, bør kontrolltiltak benyttes fremfor å nekte deg videosamtale, så lenge dette kan hindre det mulige misbruket.

Fengselet kan også nekte eller begrense din tilgang til å benytte videosamtale på grunn av manglende kapasitet og manglende ressurser. Videosamtalen kan også avlyses eller avbrytes hvis tekniske forhold gjør gjennomføringen vanskelig.

4.3 Hyppighet og varighet av videosamtaler

KDI rundskriv 3/2017 side 2

Hvor ofte og lenge du kan bruke videosamtaler vil avhenge av fengselets kapasitet og ressurser. Hvis fengselet har begrenset kapasitet skal ditt behov for at samtalen gjennomføres vektlegges i fengselets vurdering. Hvis du er under 18 år, har mindreårige barn eller syke pårørende, skal fengselet tillegge dette særlig vekt i deres vurdering av hvor mye tilgang du skal få.

Videosamtale skal gjennomføres på et tidspunkt som er praktisk og gjennomførbart for fengselet. Fengselet bør ta hensyn til deg og dine pårørendes behov når de bestemmer tidspunkt, hvis dette er mulig.

4.4 Kontroll og kostnader

KDI rundskriv 3/2017 side 2

Reglene for kontroll av telefonsamtaler gjelder så langt de passer for kontroll av videosamtaler. Se punkt 3.2 om kontroll. Fengselet kan ikke gjøre opptak av videosamtaler.

Gjennomføring av videosamtaler skal skje kostnadsfritt for alle innsatte.

4.5 Brudd på vilkår og forutsetninger for bruk av videosamtale

KDI rundskriv 3/2017 side 3

Hvis du bryter vilkår eller forutsetninger for gjennomføring av videosamtale, eller ikke følger beskjeder og pålegg som gis av ansatte, skal samtales avbrytes straks. Brudd kan føre til at du gis en reaksjon. Hvis bruddet er særlig alvorlig kan det også føre til at fengselet anmelder forholdet til politiet.

4.6 Klagerett

Du har rett til å klage på et avslag på søknad om videosamtale, da et slikt avslag regnes som et enkeltvedtak. Merk at klagefristen på slike vedtak er 7 dager. Du kan lese mer om søknader og klager i kapittel 9.

Kapittel 19
Permisjon, fremstilling og frigang

1 Innledning

Straffegjennomførings-loven §§ 20, 33 og 34

Dette kapittelet gir en oversikt over mulighetene dine for å dra ut av fengselet mens du soner. Permisjon betyr at du får reise ut av fengselet uten følge av ansatte. Fremstilling betyr at du reiser ut av fengselet sammen med ansatte i fengselet eller politiet. Frigang betyr at du får tillatelse til faste utganger fra fengselet for å gå på jobb, skole, program eller delta i andre tiltak utenfor fengsel.

Du kan lese om pause fra soningen (straffavbrudd) i kapittel 22.

2 Permisjon

2.1 Generelt om permisjon

Straffegjennomførings-loven § 33

Permisjon innebærer at du får lov til å reise ut av fengselet uten følge av ansatte. Formålet med permisjonsordningen er å legge til rette for at du skal kunne opprettholde kontakt med samfunnet, og å sørge for en lettere overgang fra fengselet til samfunnet etter endt soning. Permisjon er ofte en av de første mulighetene til å vise fengselet at de kan stole på deg, og er derfor en viktig del av soningsprogresjonen. En vellykket permisjon er et godt argument for å få innvilget andre goder under soningen, for eksempel overføring til fengsel med lavt sikkerhetsnivå.

Vilkårene for å få innvilget permisjon er at sikkerhetsmessige grunner ikke taler mot det, og at det foreligger særlige og vektige grunner eller anses formålstjenlig. Hvis fengselet får ny informasjon som endrer på vurderingen av om disse vilkårene er oppfylt etter at du har fått innvilget permisjon, for eksempel at har brutt fengselets ordensregler, kan de trekke tilbake permisjonen.

Du må selv søke om å få innvilget permisjon, uavhengig av hvilken type permisjon det er snakk om. Du kan lese mer om hvordan du

kan skrive en søknad, og hvordan du kan klage på et eventuelt avslag i kapittel 9.

2.2 Vilkår for å få innvilget permisjon

2.2.1 De alminnelige vilkårene for permisjon

Det er flere vilkår som må være oppfylt for at du skal kunne få innvilget permisjon. Vilkårene som vi går gjennom i dette punktet gjelder for alle permisjoner, uansett hvilken permisjonstype det er snakk om. I tillegg gjelder det noen spesielle vilkår for de ulike typene permisjon. De spesielle vilkårene behandles i gjennomgangen av de ulike permisjonstypene i punkt 2.3.

2.2.2 Sviktfarevurderingen

Straffegjennomføringsloven § 33 tredje ledd

Retningslinjene punkt 33.5

For å få permisjon må sikkerhetsmessige grunner ikke tale mot det. Dette betyr at fengselet gjør en vurdering av om det er trygt å gi deg permisjon. Denne vurderingen kalles ofte «sviktfarevurderingen», «sikkerhetsvilkåret» eller den «sikkerhetsmessige vurderingen». Det er stort sett sviktfarevurderingen som er det avgjørende for om man får innvilget permisjon eller ikke. Det er derfor viktig å argumentere godt i søknaden for hvorfor det er trygt å gi deg permisjon.

I sviktfarevurderingen kan fengselet legge vekt på alt de vet om deg. De kan vektlegge alt som har skjedd under soningen og varetekten, men også opplysninger fra andre kilder som politiet, saksdokumenter fra straffesaken din, og tidligere straffedommer eller fengselsopphold.

Det avgjørende for om sikkerhetsvilkåret er oppfylt, er om fengselet mener at det er grunn til å tro at du vil begå en ny straffbar handling under permisjonen, la være å komme tilbake til fengselet til avtalt tid, bryte permisjonsvilkårene eller på annen måte misbruke permisjonen. I denne vurderingen vil fengselet blant annet se på oppførselen din i fengselet, hva du er dømt for, eventuelle disiplinærbrudd, om du har tidligere dommer, og om du har hatt vellykkede permisjoner eller fremstillinger tidligere.

2.2.2.1 Betydningen av atferd under soning og disiplinærbrudd

Et av de mest sentrale momentene i vurderingen av om det er trygt å gi permisjon, er hvordan du har vært under soningen. Atferden

din kan være et argument for hvorfor du skal få innvilget en permisjon, men fengselet kan også bruke det som et argument for at du ikke skal få permisjon. Særlig viktig i denne vurderingen er om du har brutt fengselets regler for disiplin.

Hvis det er bevist at du har begått et alvorlig disiplinærbrudd, skal fengselet som hovedregel ikke innvilge ny permisjon før minst fire måneder etter at disiplinærbruddet fant sted. Et alvorlig disiplinærbrudd kan for eksempel være at du har vært i slåsskamp med en annen innsatt, eller prøvd å smugle narkotika inn i fengselet. Fengselet kan legge vekt på alvorlige disiplinærbrudd selv om de ikke førte til endelig vedtak om reaksjon, påtaleavgjørelse eller dom. Fengselet kan ikke legge vekt på forholdet hvis det er åpenbart urimelig.

2.2.2.2 Utvisningsvedtak og forhåndsvarsel om utvisning

At du har fått et utvisningsvedtak er ikke i seg selv grunnlag for å anse en permisjon som sikkerhetsmessig uforsvarlig. Hvis du har fått et utvisningsvedtak, må fengselet vurdere hvilken fare det er for at du vil forsøke å unndra deg straffen, for eksempel ved å flykte fra Norge.

I denne vurderingen kan fengselet blant annet legge vekt på tilknytningen din til Norge, om du tidligere har unndratt deg utvisning, om du under soningen har motsatt deg å forlate Norge eller om du har vist liten samarbeidsvilje ved tvil om identitet. Fengselet er ofte opptatt av om utvisningsvedtaket kan føre til en risiko for at du ikke møter opp igjen etter permisjon, for å unngå at du blir utvist fra Norge.

Dette gjelder også hvis du har mottatt forhåndsvarsel om utvisning. Forhåndsvarsel om utvisning er ikke et endelig vedtak, og vil innebære en mindre fare for unndragelse enn et utvisningsvedtak. Det skal derfor mer til for at fengselet skal kunne avslå en permisjonssøknad begrunnet i fare for unndragelse hvis du kun har fått et forhåndsvarsel.

Det er viktig å understreke at verken forhåndsvarsel om utvisning eller utvisningsvedtak automatisk skal føre til avslag på permisjonssøknad. Hvis du har fått et avslag på permisjon som bare er begrunnet i at du har fått vedtak eller forhåndsvarsel om utvisning, bør du kontakte Jussbuss.

2.2.2.3 Sannsynlighetskravet

Fengselet trenger kun å ha «grunn til å anta» at det er fare for svikt for å nekte deg permisjon. De trenger altså ikke å være helt sikre eller å ha mye bevis. En løs mistanke er ikke tilstrekkelig, men det er heller ikke noe krav om alminnelig sannsynlighetsovervekt (mer enn 50 % sannsynlig). Det er imidlertid et krav om at mistanken må være konkret, altså at det er forhold ved deg som gjør at fengselet tror at det foreligger sviktfare. Det holder ikke at fengselet mener at det generelt er fare for svikt ved gjennomføringen av permisjon.

Hvis det er tvil om at permisjon er sikkerhetsmessig forsvarlig, skal fengselet vurdere om fastsettelse av spesielle vilkår under permisjonen kan gjøre det trygt å gjennomføre den likevel. Du kan lese mer om tilleggsvilkår under punkt 1.3.3.

2.2.3 Formålstjenlighetsvurderingen

Straffegjennomføringsloven § 33

Retningslinjene punkt 33.1

For å få innvilget permisjon kreves det at særlige og vektige grunner taler for det, eller at permisjon anses formålstjenlig for den videre gjennomføringen av straffen. Disse vurderingene gjøres stort sett samlet, og kalles ofte «formålstjenlighetsvurderingen».

I «formålstjenlig» ligger at permisjonen må virke positivt for din soning. Et typisk eksempel på en positiv effekt ved permisjon, er at permisjonen gjør det mulig for deg å opprettholde kontakt med omverdenen. Et vanlig formål er for eksempel å besøke venner eller familie utenfor fengselet.

Permisjon gjør det også mulig for deg å delta i viktige begivenheter som bursdager, bryllup eller begravelser mens du soner. Hvis du skal søke om permisjon for en spesifikk dato, bør du gjøre dette i god tid da fengselet ofte bruker lang tid på å behandle en søknad.

Formålet med permisjonen kan også være å gjennomføre praktiske gjøremål utenfor fengselet, som er viktige for din tilbakeføring til samfunnet etter endt soning. Dette kan for eksempel være aktuelt hvis du skal fornye passet ditt, eller hvis du skal dra på visning eller på jobbintervju. Det kan også være aktuelt hvis du må hjelpe venner eller familie med praktiske oppgaver.

En viktig begrunnelse for permisjonsordningen er at permisjoner er en sentral del av soningsprogresjonen. Kravet om formålstjenlighet kan derfor være oppfylt hvis du ønsker å vise fengselet at de kan ha tillitt til deg, og at du er motivert for et liv uten kriminalitet. Det samme gjelder hvis du bare trenger et avbrudd fra fengselstilværelsen. Permisjoner kan altså være formålstjenlige i seg selv, men erfaringsmessig er det likevel lurt å legge en konkret plan for permisjonen, ved å fylle den med aktiviteter som kan virke positivt for din senere soning. Da er det større sannsynlighet for at fengselet vil godkjenne søknaden.

2.2.4 «Alminnelig rettsoppfatning»

Retningslinjene punkt 33.1

Kriminalomsorgsdirektoratet skriver i retningslinjene til straffegjennomføringsloven at det også er et krav at permisjonen ikke strider mot den alminnelige rettsoppfatningen. Dette er et vilkår som fengselet i noen tilfeller vil bruke for å avslå en permisjonssøknad, selv om permisjon er sikkerhetsmessig forsvarlig og formålstjenlig.

Vilkåret om at permisjon må være i tråd med den alminnelige rettsoppfatningen brukes stort sett overfor innsatte som har alvorlige straffedommer. Dette er et begrep uten særlig mye konkret innhold som vi i Jussbuss er svært kritiske til, og som vi jobber politisk med å fjerne. Vi oppfordrer deg til å ta kontakt med oss hvis du har fått et avslag på permisjon som er begrunnet i den alminnelige rettsoppfatningen.

2.3 Regler du må forholde deg til under permisjon

2.3.1 Generelt om reglene som gjelder under permisjon

Det er flere regler du må forholde deg til mens du er på permisjon. Disse kalles ofte for «vilkårene» under permisjon. Det finnes noen vilkår som gjelder for alle innsatte ved alle permisjoner. Disse kalles «alminnelige vilkår». Fengselet har også mulighet til å bestemme egne regler for spesifikke innsatte, hvis de ser på det som nødvendig for at permisjon skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Disse kalles «særlige vilkår». Både de alminnelige og de særlige vilkårene gjelder uavhengig av hvilken type permisjon du har fått innvilget.

2.3.2 Alminnelige vilkår under permisjon

Straffegjennomførings-loven § 36 første ledd
Retningslinjene punkt 36

Følgende vilkår gjelder for alle innsatte ved alle permisjoner:

- Du skal ikke begå ny straffbar handling.
- Du skal oppholde deg på den adressen du har oppgitt. Dette betyr at du for eksempel ikke kan overnatte et annet sted enn den adressen du har oppgitt hvis du har permisjon over flere døgn.
- Du skal ikke ruse deg, drikke alkohol eller ta medisiner eller andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet. Hvis fengselet mistenker at du har tatt rusmidler under permisjonen, kan de ta en urinprøve eller en utåndings-prøve av deg.
- Du skal komme tilbake til fengselet på avtalt tidspunkt.

2.3.3 Særlige vilkår under permisjon

Straffegjennomførings-loven § 36 andre ledd

Retningslinjene punkt 36

Hvis fengselet er usikre på om det er sikkerhetsmessig forsvarlig å innvilge permisjon, skal de vurdere om det likevel kan være forsvarlig hvis det settes spesielle vilkår for permisjonen. Dette betyr at det kan stilles enda strengere krav til deg enn vilkårene som vi gikk gjennom i punkt 2.3.2.

Fengselet står ganske fritt i å bestemme hvilke særlige vilkår som skal gjelde under permisjonen din. Vilkårene skal likevel ikke være strengere enn det som er nødvendig for at gjennomføringen av permisjonen skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. Du har mulighet til å klage på vedtaket hvis du mener at vilkårene er for strenge. Vær likevel oppmerksom på at dette vil kunne føre til forlenget saksbehandlingstid og utsettelse av permisjonen.

Typiske vilkår som kriminalomsorgen kan sette er:

- At du må oppsøke en bestemt person eller offentlig myndighet,
- At du må melde deg for politiet eller kriminalomsorgen til en bestemt tid,
- At du må ta bestemte medisiner som du har fått av legen (for eksempel antabus),
- At du må avgi en ren urinprøve eller utåndingsprøve før du reiser på permisjon,
- At du skal hentes og bringes tilbake til fengselet av bestemte personer (dette kan for eksempel være en venn eller et familiemedlem),

- At du skal oppholde deg på et bestemt sted, eller
- At du ikke snakker med eller omgås bestemte personer

Fengselet kan også bestemme at flere av disse skal gjelde i kombinasjon, og de kan sette andre vilkår enn disse hvis de mener at det er nødvendig.

Fengselet kan også sende et varsel til politiet, fornærmede i straffesaken din eller deres etterlatte om når du får permisjon. Du kan lese mer om varsel til fornærmede og etterlatte i kapittel 35.

2.3.4 Brudd på permisjonsvilkår

Retningslinjene punkt 36.5

Hvis du bryter noen av permisjonsvilkårene, kan dette få konsekvenser for deg. Hvis du fortsatt er på permisjon når vilkårene brytes, kan fengselet avbryte permisjonen og kreve at du reiser tilbake. Hvis det er nødvendig vil fengselet be om at politiet pågriper deg og leverer deg tilbake til fengselet.

Straffegjennomføringsloven § 40

Brudd på permisjonsvilkår kan også føre til at du får en disiplinærreaksjon. Du kan lese mer om reaksjoner som følge av brudd i kapittel 15.

Det er viktig å være oppmerksom på at brudd på permisjonsvilkår vil gjøre det vanskeligere for deg å få permisjoner i fremtiden. Dette er fordi fengselet ikke lenger vil ha tillit til at det er trygt å la deg få permisjon. Siden permisjon er så viktig for soningsprogresjonen din er det lurt å følge vilkårene som er satt, selv hvis du er uenig i at de er nødvendige. Hvis du mener at vilkårene er for strenge bør dette heller tas opp i en klage, eller i søknaden om den neste permisjonen din.

Hvis du har fått en reaksjon for brudd på permisjonsvilkår som du ikke er enig i, kan du ta kontakt med Jussbuss eller et annet rettshjelpstiltak. Du finner kontaktinformasjon til de ulike rettshjelpstiltakene bakerst i boka.

2.4 De ulike formene for permisjon

2.4.1 Ordinær permisjon

Straffegjennomføringsloven § 33 andre avsnitt
Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 femte ledd

Ordinær permisjon er den vanligste formen for permisjon. Ordinær permisjon kan være av både lengre og kortere varighet, og kan innvilges når de generelle vilkårene for permisjon er oppfylt, se punkt 2.2 om dette. I tillegg må du ha oppnådd permisjonstid.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 andre ledd

Når du er på din første ordinære permisjon, vil permisjonskvoten din begynne å løpe. Det betyr at du fra dette tidspunktet har et totalt antall døgn som kan benyttes til permisjoner. Du har ikke en rett til å bruke opp permisjonsdøgnene dine, og må søke til fengselet om å gjennomføre hver enkelt permisjon. Fengselet vil deretter ta stilling til om du oppfyller kravene for å få innvilget permisjon.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-31
Retningslinjene punkt 33.6

En permisjon bør ikke overstige 5 døgn i varighet. Dette betyr at fengselet sjeldent vil innvilge en permisjon som varer i mer enn 5 dager, men mindre det er en spesiell grunn for det.

2.4.1.1 Permisjonstid

Permisjonstid betyr det tidspunktet du tidligst kan få ordinær permisjon. Dette vil variere noe ut ifra hvor lang dommen din er.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 femte ledd

Hvis dommen din er på mindre enn 12 år, oppnår du permisjonstiden din når du har sonet 1/3 av straffen din. I tillegg kreves det at du har sonet minst 4 måneder sammenhengende. Dette betyr at hvis du har en kort straff, og 1/3-tid er før 4 måneder, må du likevel vente til du har sonet minst 4 måneder før du kan få permisjon.

Hvis dommen din er på 12 år eller lengre, oppnår du permisjonstid når du har sonet 4 år av dommen din, selv om du ikke enda har sonet 1/3 av straffen.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 femte ledd

Retningslinjene punkt 33.6

Permisjonstiden din regnes ut fra den tiden du har sittet sammenhengende fengslet. Dette betyr at varetekten regnes med så lenge du ikke hadde noen tid i frihet mellom tiden du satt i varetekt og tiden du startet å sone dommen din. Hvis du soner en kort dom og kun hadde et kort opphold mellom varetekt og soning, kan det gjøres unntak fra kravet om sammenhengende fengsling.

Permisjonstiden skal normalt fremgå av soningstidsberegningen din, som du får utdelt på et ark når du starter soningen. Hvis du ikke husker når du har permisjonstid, eller det ikke står i beregningen, kan du spørre en ansatt i fengselet om når permisjonstiden din er. Hvis du er uenig i tidspunktet permisjonstiden din er satt til, bør du ta opp dette med fengselet. Du kan også ta kontakt med Jussbuss.

2.4.1.2 Fremskutt permisjonstid

Forskrift om straffegjennomføring § 3-31

Retningslinjene punkt 33.3

Fremskutt permisjonstid betyr at tidspunktet for når du kan begynne å få permisjoner blir flyttet fremover i tid, slik at du får innvilget permisjon tidligere. Du kan få innvilget fremskutt permisjonstid hvis særlige og tungtveiende grunner taler for det. Fremskutt permisjonstid har ingen ting å si for permisjonskvoten din.

Kravet om at det må foreligge særlige og tungtveiende grunner betyr at det skal veldig mye til for å få fremskutt permisjonstid. Du må kunne bevise at du har et helt spesielt behov for permisjon på et tidligere tidspunkt enn normalt, og at behovet skiller seg fra det behovet andre innsatte har. Du kan altså ikke få fremskutt permisjonstid hvis behovet ditt er en vanlig konsekvens av å sone en fengselsstraff.

Det kan blant annet være aktuelt å søke om fremskutt permisjonstid hvis du har barn som er i en veldig vanskelig situasjon. Det er ikke nok at barnet ditt har det vondt fordi du sitter i fengsel, du må kunne bevise at barnet ditt har det verre enn det som er normalt for barn som har en forelder i fengsel. Du må også kunne dokumentere at barnet ditt har et spesielt behov for kontakt med deg, og at dette kan løses ved at du får permisjon på et tidligere tidspunkt. Relevant dokumentasjon kan være uttalelser fra barnevernet, barnehagen, skolen eller andre offentlige kontorer.

Et annet eksempel på et tilfelle der det kan være aktuelt å søke om fremskutt permisjonstid, er om en nær pårørende har blitt alvorlig syk eller ligger for døden og din tilstedeværelse vil være av stor betydning, og det er behov for flere permisjoner av lengre varighet slik at det ikke er aktuelt med velferdspermisjon. Også i disse tilfellene er det lurt å legge ved dokumentasjon på dette i søknaden, for eksempel fra helsepersonell.

Hvis du ønsker fremskutt permisjonstid av andre grunner, kan du forsøke å søke. Vær likevel oppmerksom på at det er en svært høy terskel for å få dette innvilget. Det er viktig å argumentere godt i søknaden for hvorfor ditt behov er utenom det vanlige.

I vurderingen av om du skal innvilges fremskutt permisjonstid vil fengselet vurdere om situasjonen kan løses med andre tiltak, som for eksempel mer telefontid eller besøkstid. Hvis behovet ditt kan ivaretas på en annen måte, vil det ikke være nødvendig å innvilge fremskutt permisjonstid.

Det er ikke satt noe tidspunkt for når du tidligst kan søke om fremskutt permisjonstid. Du kan derfor søke om dette når som helst under soningen, frem til du oppnår ordinær permisjonstid.

2.4.1.3 Ordinær permisjonskvote

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 andre ledd

En ordinær permisjonskvote er på inntil 18 døgn i året. Året regnes fra når du gjennomfører din første permisjon.

Retningslinjene punkt 33.6

Reisetid er ikke en del av permisjonskvoten din. Hvis du for eksempel må bruke noen timer på å reise for å møte familien din, regnes disse timene ikke som en del av kvoten. Dette gjelder kun for den korteste reisemåten.

Retningslinjene punkt 33.9

Permisjoner som er på under 12 timer regnes i timer og ikke i døgn. Hvis du får permisjon fra fengselet mellom 12 og 24 timer, regnes dette som ett permisjonsdøgn.

2.4.1.4 Utvidet permisjonskvote

Retningslinjene punkt 33.7

Det finnes to forskjellige regler som kan gi deg lengre permisjonskvote enn 18 døgn. Den ene kan gi utvidet permisjonskvote til 30 døgn. Den andre kan gi en utvidelse med ytterligere 10 døgn.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 andre ledd

Den ene grunnen som kan gi deg utvidet permisjonskvote til 30 døgn, er hensynet til egne barn. Hvis du skal søke om å få utvidet permisjonskvote på grunn av hensynet til egne barn, kreves det at tilleggskvoten kun benyttes til samvær med barnet, og at samværet er til barnets beste. Det kreves ikke at du eller barnet har spesielle velferdsmessige grunner, men du må dokumentere at samværet er bra for barnet. Slik dokumentasjon kan du få blant annet fra barnehage, barnevern, skole, sosialkontor eller andre offentlige kontorer. Fengselet skal også legge vekt på synspunktet til den som har den daglige omsorgen for barnet, og barnet har selv en rett til å uttale seg i saken. I tillegg vil fengselet kunne vektlegge hvor mye kontakt du hadde med barnet før soningen. Hensynet til eget barn kan gi deg en total permisjonskvote på opptil 30 dager.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 andre ledd

Du kan også få en permisjonskvote på opptil 30 dager i andre særlige tilfeller, så lenge du har vist en innsats for egen rehabilitering og du har hatt en positiv utvikling siden innkomst i fengselet. Hvis du får innvilget tilleggskvote på denne bakgrunnen, skal den ekstra permisjonstiden du får brukes til å fremme positiv utvikling og tilpasning til samfunnet. Dette kan for

eksempel være aktuelt hvis du trenger å opprettholde kontakt med offentlige myndigheter, behandlingsinstanser, skoler eller lignende. Du kan ikke få innvilget utvidet kvote for formål som kan ivaretas ved bruk av den alminnelige kvoten.

En utvidelse av permisjonskvoten din opp til 30 døgn vil normalt skje gradvis, etter hvert som du viser at permisjonene har vært vellykkede, og at de er blitt brukt i tråd med det formålet som du har oppgitt.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-31

Retningslinjene punkt 33.7

Du kan også få innvilget ytterligere utvidet permisjonskvote hvis særlige og tungtveiende grunner taler for det. Dette kan gi deg opptil 10 ekstra permisjonsdøgn. Du kan søke om dette uavhengig av om du allerede har fått utvidet permisjonskvote til 30 døgn.

For å få innvilget ytterligere utvidet permisjonskvote må du ha en særlig og tungtveiende grunn. Dette betyr at du må ha et spesielt viktig behov som skiller seg fra det andre innsatte har. Det vanligste eksempelet på dette er at du har et helseproblem som ikke kan behandles ved ordinær permisjon. Du kan i disse tilfellene få flere permisjonsdøgn som kan brukes til å delta i behandling.

Ytterligere utvidet permisjonskvote kan også være aktuelt i andre tilfeller hvis det skal brukes til et formål som er av stor betydning for deg, som ikke kan ivaretas ved ordinær permisjon eller andre tiltak som utvidet telefontid, flere besøk eller fremstilling. Det skal imidlertid mye til for å få innvilget dette.

2.4.1.5 Permisjonsrutine

Retningslinjene punkt 33.6

Permisjonsrutine betyr at du får faste permisjoner med jevnt mellomrom. En permisjonsrutine er ment å sikre regelmessig utgang fra fengselet, så du kan opprettholde en viss forutsigbarhet og normalitet i hverdagen din. Permisjonsrutiner starter typisk etter at du har hatt én eller flere vellykkede permisjoner der du har vist at fengselet kan ha tillit til deg.

Fengselet bør lage retningslinjer for permisjonsrutiner, der det står hvor ofte man kan forvente å få permisjon. Et eksempel på en permisjonsrutine kan være at man får innvilget permisjon hver annen måned, hvor permisjonene varer gjennomsnittlig 3 døgn. Et annet eksempel er én gang i måneden, hvor permisjonene varer gjennomsnittlig 1,5 døgn. Hva slags permisjonsrutine du kan få er

opp til fengselet, men du kan be om å få en rutine som er tilrettelagt dine behov.

Permisjonsrutinen din vil ta utgangspunkt i permisjonskvoten din. Har du en større permisjonskvote, vil du få permisjoner oftere, eller eventuelt permisjoner med lengre varighet. Har du for eksempel en permisjonskvote på 24 døgn kan du ha en permisjonsrutine med 2 døgn permisjon hver måned, eller 4 døgn annenhver måned. Har du en permisjonsrutine på 30 døgn, kan du ha en permisjonsrutine med 2,5 døgn permisjon hver måned, eller 5 døgn annenhver måned.

2.4.2 Korttidspermisjon

Straffegjennomføringsloven § 33 første ledd

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30

Retningslinjene punkt 33.2.2 og 33.9

Korttidspermisjon er permisjon som innvilges for noen få timer, når det er nødvendig eller formålstjenlig for rehabiliteringen din. Korttidspermisjon trekkes ikke fra permisjonskvoten din.

Korttidspermisjon er ment som en særskilt mulighet for å ivareta formål som ikke kan ivaretas ved ordinær permisjon. Eksempler på situasjoner der det kan være aktuelt å innvilge korttidspermisjon, er når du har brukt opp permisjonskvoten din og du har behov for å følge opp barn, eller å besøke ekstern lege eller et offentlig kontor. Du kan ikke få korttidspermisjoner til aktiviteter som primært har sosiale formål, for eksempel for å delta i en bursdag.

Korttidspermisjon skal normalt kun vare opptil 5 timer per gang, inkludert reisetid. Hvis reiseveien er spesielt lang, og du derfor ikke rekker å oppfylle formålet for permisjonen på 5 timer, kan korttidspermisjonen vare opptil 7 timer.

Korttidspermisjon skal ikke innvilges før ordinær permisjonstid er oppnådd, og først etter at minst én ordinær permisjon er gjennomført uten negative anmerkninger. Se punkt 2.4.1.1 om når du kan få ordinær permisjon. Du kan som hovedregel ikke få flere enn 2 korttidspermisjoner per måned. Hvis du er i et behandlingsopplegg som krever hyppig oppfølging utenfor fengselet, kan du likevel få 8 korttidspermisjoner per måned.

2.4.3 Velferdspermisjon

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 sjette ledd

Velferdspermisjon er permisjon av kortere varighet som kun kan innvilges før permisjonstiden er oppnådd. Velferdspermisjon er altså bare aktuelt for deg som enda ikke kan få ordinær permisjon

Retningslinjene punkt 33.2.3

eller korttidspermisjon. Hvis du har oppnådd permisjonstid og ikke har flere permisjonsdøgn igjen av permisjonskvoten din, må du søke om korttidspermisjon eller utvidet permisjonskvote.

Velferdspermisjoner kan innvilges hvis du har et særskilt velferdsmessig behov. Det kan for eksempel være at noen i familien din er på sykehus, at du trenger å reise i en begravelse, eller hvis det har skjedd noe akutt eller ekstraordinært med barnet ditt. Dette gjelder særlig hvis det at du kommer vil gjøre situasjonen bedre for barnet ditt. Velferdspermisjon kan også innvilges hvis du selv har et helsemessig behov som krever oppfølging fra lege utenfor fengselet. I vurderingen av om du skal innvilges velferdspermisjon skal det legges vekt på permisjonens betydning for deg, og for dine pårørende. Du vil ikke få velferdspermisjon hvis andre tiltak kan avhjelpe situasjonen, for eksempel utvidet besøks eller telefontid.

Det finnes ingen grense for hvor mange velferdspermisjoner du kan få innvilget. Velferdspermisjon skal ikke trekkes fra permisjonskvoten din når du oppnår permisjonstid.

2.5 Permisjon til kriminalpolitiske aktiviteter

Retningslinjene punkt 33.11

Du kan få permisjon til å reise på aktiviteter som kan knyttes til kriminalpolitisk arbeid eller verv. Dette kan for eksempel være den årlige KROM-konferansen eller styreverv i KROM. Denne typen permisjoner skal ikke trekkes fra permisjonskvoten din.

Hvis du får permisjon for å dra på konferanse, får du permisjon for opptil hele konferansens lengde og reisetid. Du kan også få opptil 12 korttidspermisjoner per år for deltakelse i styremøter i KROM.

De alminnelige vilkårene for permisjon gjelder også for permisjoner til særlige formål. Du kan lese om de alminnelige vilkårene i punkt 2.2.

Du kan lese mer om KROM i kapittel 44 om organisasjoner, og om hvordan du kan engasjere deg politisk i kapittel 42.

2.6 Permisjon til utlandet

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30
Retningslinjene punkt 33.10

Utgangspunktet er at du ikke kan få permisjon til utlandet. Du kan i særlige unntakstilfeller få permisjon til utlandet hvis det finnes helt ekstraordinære velferdsgrunner som gjør at permisjon er nødvendig og viktig. Det skal mye mer til for å få permisjon til ut-

landet enn vanlig permisjon i Norge. Fengselet vil ta en sviktfarevurdering, som du kan lese mer om i punkt 2.2.2. Fengselet vil i denne vurderingen særlig vurdere faren for at du rømmer mens du er på permisjon i utlandet.

Hvis du kan dokumentere at du har nær familie utenfor Norge som er blitt akutt syk, kan du forsøke å søke om permisjon til utlandet. Fengselet vil vurdere om situasjonen kan løses med andre tiltak, som for eksempel mer telefontid.

2.7 Utgifter ved permisjon

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30

Retningslinjene punkt 33.14

Du skal selv dekke kostnadene du har på permisjon. Hvis du har et spesielt behov, kan fengselet i unntakstilfeller dekke reiseutgifter, kost og losji for opptil 4 permisjoner. De dekker i så fall den billigste reisemåten.

Et slikt behov kan for eksempel oppstå hvis du ikke har penger selv, hvis du soner langt unna familie og venner, eller hvis du ikke har noen som kan hente deg i fengselet. Det skal mye til for å få betalt reisen til og fra permisjoner.

Hvis du ikke har penger, og det ikke kan forventes at du dekker permisjonsutgifter med dagpengene du får av fengselet, kan du søke om at fengselet helt eller delvis dekker reiseutgifter og kostander til kost og losji også utover fire permisjoner per år.

Du kan også ved behov søke om at NAV dekker nødvendige utgifter til kost og losji under permisjonen hvis du ikke har familie eller nære pårørende å reise til. Hvis permisjonen gjelder sykebehandling som NAV yter stønad til, kan NAV i noen tilfeller dekke reiseutgifter. Les mer om hva NAV skal dekke i kapittel 39.

3 Fremstilling

3.1 Generelt om fremstilling

Straffegjennomføringsloven § 34
Retningslinjene punkt 34.3 og 34.4

Retningslinjene punkt 34.1.2

Fremstilling er når du reiser fra fengselet sammen med ansatte i fengselet eller politiet. Hvis du sitter i varetekt, skal du følges av politiet, eventuelt en fengselsbetjent som politiet har gitt ansvaret til. I alle andre tilfeller vil det være ansatte i fengselet som følger deg. Den som følger deg skal i utgangspunktet bruke uniform, men kan gå sivilt kledd hvis dette er viktig for deg, og det er sikkerhetsmessig forsvarlig.

Retningslinjene punkt 34.2

Fremstilling er aktuelt hvis du ikke har oppnådd ordinær permisjonstid, eller hvis du ikke får permisjon på grunn av sikkerhetsmessige årsaker. Det må også være sikkerhetsmessig forsvarlig at du får fremstilling. Fremstilling er et godt alternativ hvis det er sikkerhetsmessige årsaker som gjør permisjon uaktuelt, men som ikke er så alvorlige at det utelukker fremstilling.

Retningslinjene punkt 34.1

Du får kun fremstilling for den tiden det tar å oppnå formålet med fremstillingen. Det finnes ingen fast grense på hvor ofte eller hvor mange ganger du kan få fremstilling.

Fremstilling kan enten skje ved at du søker om det, eller ved at fengselet bestemmer at det skal gjennomføres fordi det har oppstått en akutt situasjon. Et eksempel på dette kan være en alvorlig helsesituasjon, der du har behov for umiddelbar hjelp av lege utenfor fengselet. I disse tilfellene må ikke fengselet fatte skriftlig vedtak. Du vil likevel ha mulighet til å klage på eventuell bruk av tvangsmidler, hvis du mener at fengselet brukte for mye makt i forbindelse med fremstillingen.

Fremstilling regnes ikke som en del av permisjonskvoten din.

3.2 Vilkår for å få innvilget fremstilling

3.2.1 Sviktfarevurderingen

Forskrift om straffegjennomføring § 3-32

Du kan ikke få fremstilling hvis sikkerhetsmessige hensyn taler mot det. Denne vurderingen kalles ofte «sviktfarevurderingen», og innebærer at fengselet vil vurdere om det er trygt at du får fremstilling. Du vil ikke få fremstilling hvis det er grunn til å anta at du vil begå nye straffbare forhold eller forsøke å rømme. Fengselet trenger ikke å ha mye bevis, det er tilstrekkelig at de har en grunn til å tro at det er fare for svikt.

I sviktfarevurderingen gjør fengselet en vurdering av alt de vet om deg. De vil blant annet se på hva du er dømt for, tidligere dommer, oppførselen din i fengselet, disiplinærbrudd, og om du har hatt vellykkede permisjoner eller fremstillinger tidligere. Sviktfarevurderingen som gjøres i forbindelse med fremstilling inneholder de samme elementene som vurderingen av om du skal gis permisjon. Den mer grundige gjennomgangen i punkt 2.2.2 vil derfor også være relevant for fremstilling.

3.2.2 Kapasitet

Forskrift om straffegjennomføring § 3-32

Fengselet må også vurdere om de har kapasitet til å gi deg fremstilling. Hvis fengselet av ulike årsaker har få ansatte på jobb, kan de bestemme at du ikke får fremstilling. Det samme gjelder hvis andre innsatte har et større behov for fremstilling enn deg. Kapasiteten i fengselet kan endre seg mellom hver gang du søker fremstilling. Hvis du får avslag på grunn av kapasitet, bør du derfor forsøke å søke på nytt litt senere

Retningslinjene punkt 34.2.1

Fremstilling til nødvendige helseundersøkelser skal prioriteres.

3.2.3 Behov

Fengselet vil vurdere behovet ditt for fremstilling. Hvis du søker om fremstilling før du har oppnådd permisjonstid, må du vise at du har et konkret behov for å reise ut av fengselet før permisjonstiden. Hvis du har oppnådd permisjonstid, men ikke fått innvilget permisjon når du har søkt om det, kan det ofte være på grunn av sikkerhetsvurderingen. Da kan du heller søke om fremstilling. Selv om du har et behov for fremstilling, kan det hende at det ikke er sikkerhetsmessig forsvarlig eller at fengselet ikke har kapasitet.

3.3 Bruk av tvangsmidler under fremstilling

Retningslinjene punkt 34.1.1

Fengselet kan bestemme at det skal brukes tvangsmidler, som for eksempel håndjern, under fremstillingen hvis de mener at de sikkerhetsmessige forholdene gjør det nødvendig. Noen former for tvangsmidler krever at fengselet fatter vedtak om at det skal brukes. Du kan lese mer om reglene for tvangsmiddelbruk i kapittel 17.

Straffegjennomføringsloven § 38

Du har rett til å klage på vedtak om tvangsmiddelbruk. Hvis det fattes et slikt vedtak skal fengselet si ifra til deg så tidlig som mulig, slik at det kan forhindres at fremstillingen gjennomføres hvis du er uenig i vedtaket. Hvis dette er tilfellet for deg, kan du ta kontakt med Jussbuss så vi kan vurdere om vi kan hjelpe deg i klageprosessen.

3.4 Typer fremstilling

3.4.1 Enkel fremstilling

Retningslinjene punkt 34.2

En enkel fremstilling er når du reiser ut av fengselet som den eneste innsatte sammen med ansatte i fengselet.

Enkel fremstilling kan blant annet være aktuelt hvis det av spesielle grunner er viktig for deg å møte familien din, hvis du trenger å reise til en lege utenfor fengselet, eller hvis har behov for å besøke et offentlig kontor eller lignende. Du kan også få enkel fremstilling som en del av et rehabiliteringsopplegg, når fremstilling vil gjøre den videre soningen enklere for deg. Dette kan for eksempel være aktuelt hvis du har helseproblemer som gjør soningen tyngre for deg enn for andre innsatte, og som vil bli bedre av at du får dra ut av fengselet.

Retningslinjene punkt 34.2.1

En enkel fremstilling gjennomføres som hovedregel med følge av to ansatte, der den ene er fengselsfaglig utdannet eller har fått nødvendig opplæring i bruk av tvangsmidler. Fengselet kan tillate at fremstillingen gjennomføres med følge av kun én ansatt hvis det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Dette unntaket gjelder ikke for innsatte som soner i høysikkerhetsfengsel for kriminalitet knyttet til vold, sedelighet eller narkotika. Fremstilling skal for disse gruppene innsatte alltid gjennomføres med to ansatte.

3.4.2 Felles fremstilling

Retningslinjene punkt 34.2.2

Flere innsatte kan få fremstilling sammen for å delta på fellesaktiviteter utenfor fengselet. Eksempler på slike aktiviteter kan være kino, kafébesøk og friluftsturer.

Retningslinjene punkt 34.3.2

Som hovedregel skal det være minst to ansatte med på en felles fremstilling, en av disse bør være fengselsfaglig utdannet, eller ha fått nødvendig opplæring i bruk av tvangsmidler og ha erfaring fra tidligere gjennomføring av fremstillinger. Dette gjelder uavhengig av sikkerhetsnivå.

4 Frigang

4.1 Generelt om frigang

Straffegjennomføringsloven § 20 første ledd

Frigang betyr at du får faste utganger fra fengselet til å jobbe, gå på skole eller delta i andre aktiviteter utenfor fengselet. Deltakelse i denne typen aktiviteter er en måte å oppfylle aktivitetsplikten du har i fengselet. Reglene for frigang må derfor sees i sammenheng med reglene om aktivitetsplikt, arbeid, utdanning og dagpenger som du kan lese mer om i kapittel 11.

Retningslinjene punkt 20.1

Siden frigang skal tilrettelegge for at du kan gjennomføre aktivitetsplikten din utenfor fengselet, skal frigang som hoved-

regel bare gis for de samme tidspunktene som du ville gjennomført jobb, utdanning eller liknende i fengselet. Frigang er derfor aktuelt først og fremst for hverdagene på dagtid. Du kan ikke få frigang for å jobbe på kveldstid, men det kan være aktuelt hvis du går på kveldsskole.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-14 tredje ledd

Frigang skal som hovedregel ikke innvilges for en lengre periode enn 1 år. Frigang til undervisning kan likevel gis for en periode på inntil 2 år. Du kan få unntak fra disse tidsgrensene hvis du har særlige og tungtveiende grunner til det. I kravet om særlige og tungtveiende grunner ligger at du må ha et spesielt stort behov, som skiller seg far det behovet andre innsatte har. Dette kan for eksempel være hvis du er en ung innsatt med stort rehabiliteringsbehov.

Retningslinjene punkt 20.2

Frigang skal normalt kun innvilges fra overgangsbolig eller fengsel med lavt sikkerhetsnivå. Det er også mulig å få innvilget frigang fra høysikkerhetsfengsel, men det skal kun skje unntaksvis.

4.2 Vilkårene for frigang

4.2.1 Sviktfarevurderingen

Straffegjennomføringsloven § 20 første ledd

For at frigang skal kunne innvilges, kan ikke sikkerhetsmessige grunner tale mot det. Denne vurderingen kalles «sviktfarevurderingen». Det betyr at fengselet må se på det som trygt og forsvarlig at du er på frigang. Du vil ikke få frigang hvis fengselet mener at det er grunn til å anta at du vil unndra deg straffen ved å la være å komme tilbake til fengselet etter arbeids- eller skoletidens slutt, eller at du på andre måter vil misbruke frigangen. Sviktfarevurderingen bygger på de samme prinsippene som vurderingene som gjøres i forbindelse med permisjon og fremstilling. Du kan derfor også lese det som er skrevet under punkt 2.2.2 og 3.2.1.

Retningslinjene punkt 20.2 og 20.3

Ved vurderingen av om du skal få frigang, kan fengselet legge vekt på alt de vet om deg. Fengselet vil blant annet legge vekt på kjennskap fra nåværende og tidligere fengselsopphold, straffesakens dokumenter, adferden din under soning og hvordan tidligere utganger fra fengselet har gått. Du får vanligvis ikke frigang hvis du ikke har hatt flere permisjoner uten anmerkninger.

Retningslinjene punkt 20.2

Fengselet trenger ikke å være helt sikre eller å ha bevis for at det er fare for svikt for å nekte deg frigang. Det er tilstrekkelig med en mistanke. Det er imidlertid et krav om at mistanken er konkret,

altså at det er forhold ved deg som gjør at fengselet mistenker at det foreligger sviktfare. Det holder ikke at fengselet mener at det generelt er fare for svikt ved gjennomføringen av frigang.

4.2.2 Hensiktsmessighetsvurderingen

Straffegjennomførings-loven § 20 første ledd

Frigang kan kun gis for å gå på jobb, skole, utdanning, program eller delta i andre tiltak utenfor fengsel. I tillegg er det et krav at aktiviteten du skal delta i må bidra til å forebygge kriminalitet og styrke tilpasningsevne og rehabilitering. Dette vilkåret kalles «hensiktsmessighetsvurderingen».

Retningslinjene punkt 20.3

I hensiktsmessighetsvurderingen skal fengselet vurdere hvilken nytte du vil ha av aktiviteten du vil delta i, og hvordan du kan bygge videre på det etter løslatelse. Hvis du søker om frigang til jobb, skal det legges vekt på hvilken utdanning og arbeidserfaring du har fra før, og om frigangen vil kunne bidra til at du kommer deg inn på det ordinære arbeidsmarkedet etter løslatelse. Fengselet skal også legge vekt på alder, forhistorie, hvor lenge du har vært i fengsel og motivasjon. Det er først og fremst aktuelt med frigang hvis du ikke kan få et tilsvarende tilbud i fengselet.

Hvis det bare handler om noen få utganger, vil fengselet vurdere om du kan få korttidspermisjoner i stedet for frigang.

4.2.3 Krav om soningstid

Forskrift om straffegjennomføring § 3-14

Du kan søke frigang etter at du har sittet i fengsel sammenhengende i minst 4 måneder. I tillegg må du ha gjennomført 1/3 av straffen. Hvis du skal få frigang uten at disse tidskravene er oppfylt, må særlige og tungtveiende grunner tale for det. Det betyr at situasjonen din må være helt spesiell, og vanskeligere eller annerledes enn hva som er vanlig for innsatte generelt.

4.3 Kontroll under frigang

Forskriften § 3-14 femte ledd

Retningslinjene punkt 20.7

Hvis du får innvilget frigang, skal fengselet før frigangen starter inngå en skriftlig avtale med arbeidsgiveren, skolen eller annen ansvarsperson for å sikre at frigangsavtalen etterleves og at fengselet blir gjort kjent med eventuelle brudd på avtalen. Fengselet skal også oppfordre arbeidsgiveren, skolen eller liknende til å si ifra hvis du ikke møter til avtalt tid eller på annen måte viser dårlig oppførsel.

Hvis du begår straffbare handlinger, unndrar deg straffegjennomføringen, bryter vilkårene for frigang eller på annen måte misbruker frigangen, kan fengselet omgjøre vedtaket om frigang. Fengselet kan foreta stikkprøver ved å komme på uanmeldte besøk der du har frigang, for å sørge for at alt er som det skal være. Fengselsbetjentene som gjennomfører kontrollen, skal så vidt mulig ha på seg sivile klær.

4.4 Frigang til arbeid

4.4.1 Regler for frigang til arbeid

Forskrift om straffegjennomføring § 3-15
Retningslinjene punkt 20.7

Du og arbeidsgiveren din skal inngå en arbeidsavtale under frigang. Fengselet skal passe på at dette blir gjort på riktig måte. Arbeidsgiver skal vite at du sitter i fengsel, og skal varsle fengselet hvis det oppstår brudd på vilkårene for frigang.

I frigangsavtalen må man også være forberedt på at fengselet kan sette noen begrensninger i rettighetene man vanligvis ville hatt i arbeidsforholdet etter arbeidsmiljøloven. Det betyr at reglene er litt annerledes når du arbeider under frigang, enn de ville vært hvis du ikke satt i fengsel. Når man arbeider på frigang, har man blant annet ikke rett til den vanlige oppsigelsestiden andre arbeidstakere har. Dette henger sammen med at frigangstillatelsen kan bli inndratt av fengselet når som helst hvis du ikke overholder arbeidsavtalen.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-14 fjerde ledd

Du kan ikke få frigang til å arbeide i egen eller nære pårørendes virksomhet. Det betyr at du ikke kan jobbe hos nær familie eller nære venner.

4.4.2 Lønn under frigang

Straffegjennomføringsloven § 20 annet ledd

Retningslinjene punkt 20.8

Det er fengselet som får utbetalt lønnen din etter at det er gjort lovbestemte trekk, som for eksempel skatt. Fengselet kan deretter trekke for oppholdet ditt i fengselet. Hvor mye som trekkes avgjøres av Kriminalomsorgsdirektoratet. Hvis du selv står ansvarlig for innkjøp og tilberedning av egen mat, kan ikke fengselet trekke deg for dette.

Det som er igjen av lønnen etter disse trekkene, vil bli satt på en konto som disponeres av deg og fengselet i fellesskap. Du kan i noen tilfeller bruke penger fra denne kontoen hvis fengselet godkjenner det. Pengene skal først og fremst brukes til å dekke kost- og reiseutgifter du har under frigangen, nødvendige økonomiske

forpliktelser som utgifter til bolig og forsørgelse av familie og barn, og tiltak som vil være med på å forberede deg på løslatelse. Når du løslates, får du tilgang til det beløpet som er igjen på kontoen.

Hvis du er på frigang kan du ha rett på sykepenger hvis du blir syk. Du kan spørre arbeidsgiver eller sosialkonsulenten din om dette.

4.5 Frigang til å gå på skole

Ønsker du å gå på skole utenfor fengselet, må du selv søke om opptak. For å få søknadsskjema kan du kontakte utdanningsavdelingen i den fylkeskommunen skolen ligger, eller henvende deg direkte til skolen du søker på. Alt dette kan du spørre kontaktbetjenten, sosialkonsulenten eller skolen ved fengselet om å hjelpe deg med.

Retningslinjene punkt 20.8

Du skal få dagpenger etter ordinær sats mens du har frigang til skole eller deltar i programvirksomhet, og fengselet skal i utgangspunktet ikke trekke deg for oppholdet i fengselet. Hvis du mottar skolepenger, stipender eller liknende, kan fengselet bestemme at det skal trekkes likevel. Hvis du selv kjøper inn og tilbereder mat, skal du få et passende beløp utbetalt i kostpenger.

Utgiftene du har i forbindelse med frigang til skolegang skal i utgangspunktet dekkes av dagpengene dine.

4.6 Frigang for utenlandske innsatte

Retningslinjene punkt 20.4, 20.5 og 20.6

Innsatte uten norsk statsborgerskap som er utvist eller som har mottatt forhåndsvarsel om utvisning, skal som hovedregel ikke få frigang.

Du har likevel mulighet til å søke om frigang, hvis dette gjelder deg. Det er imidlertid ekstra viktig å argumentere godt i søknaden din for hvorfor det både er sikkerhetsmessig forsvarlig og hensiktsmessig at du skal innvilges frigang. Både sviktfarevurderingen og hensiktsmessighetsvurderingen er i utgangspunktet den samme som for andre innsatte, men det er noen tilleggsmomenter som fengselet vil vektlegge hvis du har mottatt et utvisningsvedtak eller et forhåndsvarsel.

Under sviktfarevurderingen vil fengselet gjøre en vurdering av faren for at du forlater landet under frigangen, og faren for at du lar være å komme tilbake til fengselet for å forsøke å unngå å bli utvist fra landet. Fengselet vil se særlig på den gjenstående

straffetiden din, tilknytningen din til Norge gjennom eventuelle familieforhold, hvor lenge du har oppholdt deg i Norge og hvilken type kriminalitet du er dømt for.

I søknad om frigang til arbeid vil fengselet i hensiktsmessighetsvurderingen undersøke om du har gyldig arbeidstillatelse. Hvis du søker om frigang til skole, program eller liknende, vil fengselet se på om du kan fullføre utdanningen før løslatelse, om utdanningen vil gi kompetanse som du kan bruke i hjemlandet ditt, og i hvilken grad du ellers kan gjøre nytte av tiltaket.

Kapittel 20
Helsehjelp i fengsel

1 Innledning

Helsedirektoratet, *Helse- og omsorgstjenester i fengsel* (Veileder IS-1971), 2016. Fra her «Helseveilederen».

Det er godt dokumentert at innsatte har større både fysiske og psykiske helseutfordringer enn resten av befolkningen. Samtidig kan det være vanskelig å få oversikt over hvilke helserettigheter man har i fengsel, og hvordan man skal gå frem for å passe på at man får den hjelpen man har krav på. I dette kapittelet prøver vi å gi en oversikt over hvilke helserettigheter som gjelder for deg under varetekt og soning, og hvem du kan henvende deg til hvis du trenger hjelp. Vær likevel oppmerksom på at helseretten er omfattende og sammensatt, og at det er vanskelig å gi en fullstendig oversikt over regelverket.

Jussbuss jobber i utgangspunktet ikke med helserettslige spørsmål, og har derfor begrenset kompetanse på feltet, ut over det som er gjengitt under. Hvis du har spørsmål om helserettighetene dine, enten de er rettslige eller praktiske, anbefaler vi at du tar kontakt med Pasient- og brukerombudet gjennom deres veiledningstelefon. Du finner informasjon om hvor de kan kontaktes bakerst i boka. Du kan også ta kontakt med helseavdelingen i fengselet, som har det faglige ansvaret for helsehjelpen du får under soning. De har en plikt til å gi informasjon og besvare spørsmål, og vil også kunne veilede om regelverk, rutiner og praksis i helseavdelingen i fengselet du soner i.

I punktene under går vi gjennom retten til helsehjelp under soning, retten til å bruke helsetjenester utenfor fengselet, retten til medisiner, retten til tannlege og hvilke helserettigheter som gjelder for innsatte uten lovlig opphold i Norge. Deretter tar vi for oss helsepersonellets taushetsplikt, retten til innsyn i pasientjournalen din, og til slutt hvordan du kan gå frem for å klage hvis du mener at du ikke får den helsehjelpen du har krav på. Du kan lese om overføring til behandlingsinstitusjon, sykehus og psykisk helseverninstitusjon i kapittel 21.

Retten til helse har en side til flere menneskerettslige regler, blant annet retten til liv, forbudet mot tortur og nedverdigende behandling og retten til privat- og familieliv. I tillegg følger retten til helse

av flere internasjonale konvensjoner. Du kan lese mer om den menneskerettslige retten til helse i kapittel 41. I dette kapittelet fokuserer vi på helserettigheter etter norsk lov, og Helsedirektoratets veileder om helse- og omsorgstjenester i fengsel.

Helsedirektoratet jobber for tiden med å oppdatere veilederen for helsetjenester i fengsel. Den oppdaterte versjonen er i skrivende stund, høsten 2024, ikke ferdigstilt. I dette kapittelet tar vi utgangspunkt i mange av de lovbestemte rettighetene, som gjelder uavhengig av hva som kommer i den oppdaterte helseveilederen. Der vi viser til veilederen, bruker vi versjonen fra 2016, som er gjeldende ved utgivelse.

2 Retten til helsehjelp i fengsel

2.1 Generelt om helsehjelp i fengsel

Straffegjennomføringsloven § 4

Innsatte har i utgangspunktet de samme helserettighetene som resten av befolkningen, og kriminalomsorgen har en plikt til å legge til rette for at man får de tjenestene som man har krav på mens man soner. Noen helserettigheter vil imidlertid bli innskrenket som en naturlig følge av at man soner en dom i fengsel.

Pasient- og brukerrettighetsloven § 2-4

Man har for eksempel vanligvis en rett til fritt sykehusvalg, men dette gjelder ikke ubetinget for innsatte, fordi det ligger noen begrensninger på innsattes bevegelsesfrihet. Retten til fritt sykehusvalg skal likevel gjelde så langt det er forenelig med frihetsberøvelsen. Fengselet vil for eksempel kunne legge til rette for at du får bruke det sykehuset du vil gjennom permisjoner, fremstillinger eller liknende. Det er likevel greit å være klar over at retten til fritt sykehusvalg vil ikke uten videre gir deg en rett til utganger fra fengselet.

Helse- og omsorgstjenesteloven § 3-9

Det er kommunen der fengselet ligger som driver og administrerer helsetjenesten i fengselet. De som er ansatte i fengselshelsetjenesten er altså ikke ansatt i kriminalomsorgen, men i kommunen, og skal derfor ha en fri og uavhengig rolle overfor fengselet. Hvis behovene dine for helse- og omsorgstjenester ikke kan ivaretas av den kommunale fengselshelsetjenesten, skal du tas med til lege, sykehus eller annet behandlingssted utenfor fengselet, se mer om rett til helsehjelp utenfor fengselet i punkt 3.

Helseveilederen punkt 3.1.1

Samarbeidet og ansvarsfordelingen mellom kriminalomsorgen og helsetjenesten kan by på utfordringer, særlig siden det er fengselet som har den daglige kontakten med deg, mens det er fengselshelsetjenesten som har det faglige ansvaret for helse-

oppfølgingen. Det er ikke de ansatte i fengselet som skal vurdere ditt behov for helsehjelp. Dette skal gjøres av kompetent helsepersonell. Hvis det er noe som tyder på at du er syk, eller du selv ber om å få snakke med lege eller sykepleier, skal fengselet ta kontakt med helseavdelingen. Det er helseavdelingen som skal bestemme om du får time hos dem, og som avgjør hvilken helsehjelp du skal få.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-16 første ledd

Helsetjenesten plikter å gjennomføre tjenestene sine på en sikkerhetsmessig forsvarlig måte. Dette kan ha betydning for hvordan enkelte deler av helsetjenesten utformes og gjennomføres. Blant annet vil utdeling og oppbevaring av legemidler være underlagt strenge kontrollrutiner.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-16 andre ledd

Sitter du i varetekt, har du rett til å bruke din egen lege hvis det er rimelige grunner for det. Legen må imidlertid oppsøke deg i fengselet, eller du må søke politiet om fremstilling. Hvis du er varetektsfengslet med restriksjoner vil politiet avgjøre hvem du kan få besøk av i fengselet. Du har rett til helsehjelp fra helsetjenesten i fengselet også under varetekt.

Straffegjennomføringsloven § 51

2.2 Retten nødvendig helsehjelp

Innsatte har en rett til nødvendig helsehjelp, både fra kommunen og spesialisthelsetjenesten. Hva som er å anse som «helsehjelp» er definert i loven som «enhver handling som har forebyggende, diagnostisk, behandlende, helsebevarende, rehabiliterende eller pleie- og omsorgsformål og som utføres av helsepersonell».

Pasient- og brukerrettighetsloven §§ 2-1 og 2-2

Pasient- og brukerrettighetsloven § 1-3 c

Hva som ligger i «nødvendig» helsehjelp må baseres på hvilke plikter helsetjenesten har, hva som er å anse som forsvarlig helsehjelp, og hvilken helsehjelp som er nødvendig for deg i ditt konkrete tilfelle. Dette er vurderinger som gjøres av kvalifisert helsepersonell i hver enkelt sak. Siden vurderingen er styrt av behovene som gjør seg gjeldende i hvert enkelt tilfelle, er det vanskelig å si noe helt klart om hva som er nødvendig helsehjelp. Det kan likevel generelt sies at helsetjenestene må være av tilfredsstillende kvalitet, de må ytes i tide og de må ha tilstrekkelig omfang. Hvis en behandling hadde blitt sett på som nødvendig utenfor fengselet, vil det også være det i fengsel.

Prop. 91 L (2010–2011) s. 161-162

At helsetjenestene må være av tilstrekkelig kvalitet innebærer at innholdet må være godt. Det kan blant annet stilles krav om at behandlingen må være i tråd med oppdaterte medisinfaglige vurderinger, og det kan stilles krav til hvem som skal yte helse-

hjelpen. Helsehjelpen vil for eksempel ikke være av tilfredsstillende kvalitet hvis det er en allmennpraktiker som gir helsehjelp som burde blitt gitt av spesialist. At helsehjelpen må ytes i tide innebærer at helsehjelpen skal gis tidligere hvis det haster, og motsatt at det kan utsettes hvis det ikke haster. Kravet til tilstrekkelig omfang handler om at du må få behandling det antall ganger, eller over så lang tid som det er behov for.

Det avgjørende for om en viss form for helsehjelp er nødvendig, er hvilke konsekvenser manglende behandling vil få for deg. Det viktigste du kan gjøre for å sikre at du får nødvendig helsehjelp, er å stille forberedt til timen din med helsetjenesten. Du må ha klart for deg hvordan helse-problemet påvirker deg. Dette kan være fysiske plager, for eksempel smerte eller kløe, eller det kan være konsekvenser for din funksjon i hverdagen, som at du konsentrerer dårligere på arbeid eller i utdanning. Det kan også være at smerten gjør deg mer aggressiv eller mindre tålmodig, noe som kan gå ut over rehabiliteringen din. Skriv gjerne ned plagene dine, slik at du kan legge frem oversikten for legen. Hvordan du har vært plaget over tid er relevant i vurderingen av om det er nødvendig med helsehjelp.

At vurderingen tar utgangspunkt i dine individuelle behov, innebærer at du ikke nødvendigvis har krav på den samme behandlingen eller medisinen som en annen innsatt har fått, selv om dere har liknende plager. Hva som er konsekvensene av manglende behandling, vil ofte variere fra person til person.

Det er viktig å være klar over at vurderingene av hvilken type helsehjelp som er nødvendig, og som du derfor har rett til å få, er en medisinsk vurdering. Hvis du mener at det helsetjenesten sier er urimelig, har du rett på å få en ny vurdering, eller du kan klage til Statsforvalteren (les mer om dette i punkt 9). Det ofte lite man kan gjøre juridisk for å argumentere mot de medisinske vurderingene som er gjort.

2.3 Retten til øyeblikkelig helsehjelp

Pasient- og brukerrettighetsloven § 2-1

Du har rett på øyeblikkelig helsehjelp. Øyeblikkelig helsehjelp betyr helsehjelp ved akutte situasjoner. Dette kan for eksempel være hvis det har skjedd en ulykke i fengselet, og du har et akutt behov for undersøkelse eller behandling for å gjenopprette eller vedlikeholde viktige funksjoner, eller for å begrense mulig funksjonsnedsettelse. Det er fengselshelsetjenesten som utgjør

den medisinske førstelinjen i fengselet, og som har ansvaret for å gi den øyeblikkelige helsehjelpen.

2.4 Plikten til å la seg undersøke og behandle

Pasient- og brukerrettighetsloven § 4-1
Smittevernloven § 3-1

Du har som hovedregel rett til å nekte å motta helsehjelp. Du har likevel plikt til å la deg undersøke og behandle av en lege hvis det er oppdaget en smittsom sykdom i fengselet. I slike tilfeller kan fengselet kreve å få oversikt over omfanget av sykdommen og finne ut hvilken behandling som er nødvendig. Helsehjelp som er påtrengende nødvendig, for eksempel at du trenger livreddende behandling, kan også gis uten at du samtykker. Det finnes noen unntak hvor du har rett til å nekte slik øyeblikkelig hjelp. Du kan for eksempel nekte blodoverføring eller nekte å avbryte sultestreik på grunn av alvorlig overbevisning.

Helsepersonelloven § 7

Pasient- og brukerrettighetsloven § 4-9

Straffegjennomføringsloven § 29

Helsepersonell kan også i noen tilfeller gjennomføre undersøkelser uten ditt samtykke for å avdekke om du har brukt rusmidler. Du kan lese mer om dette i kapittel 14.

3 Innsattes rett til helsetjenester utenfor fengselet

3.1 Rett til en ny vurdering av lege utenfor fengselet

Forskrift om fastlegeordning i kommunene § 10 jf. § 14

Mens du soner skal du i utgangspunktet forholde deg til fengselslegen. Fengselslegen skal oppfylle rollen en fastlege ellers har. Du skal likevel, som andre pasienter utenfor fengselet, ha rett til en ny vurdering hos en annen lege hvis du skulle ønske det, så lenge det skjer innenfor rammene som fengselsoppholdet setter. Den nye vurderingen må gjelde den samme helsetilstanden som allerede har blitt vurdert. Du kan kun få én fornyet vurdering av en tilstand dekket av helsetjenesten.

Helseveilederen punkt 3.1.5 og 3.1.6

Pasient- og brukerrettighetsloven § 2-1c

Det kan være mange grunner til at du synes det er bedre å bruke en annen lege, for eksempel at du er uenig i en diagnose fengselslegen har gitt deg, vurderingen av hvor alvorlig sykdommen din er, eller behandlingen du får. Hvis du får en permisjon, er dette uproblematisk. Da kan du oppsøke en annen lege under permisjonen din. Er du derimot avhengig av en fremstilling, kan det være en større utfordring. Det kan være vanskelig å få fremstilling til legebesøk så lenge det finnes en lege i fengselet, siden en del av vurderingen av om du skal få fremstilling handler om prioriteringer fra fengselets side. Hvis du vil søke om fremstilling på grunn av uenighet med fengselslegen, bør du spesifisere i søknaden at du

ønsker fremstilling for å benytte deg av retten din til en fornyet vurdering. Du kan lese om fremstilling og permisjon i kapittel 19.

Hvis du går til en annen lege, må du selv betale egenandelen og eventuelt andre kostnader, med mindre det var fengselslegen som henviste deg dit.

3.2 Spesialisthelsetjenesten

Pasient- og brukerrettighetsloven § 2-2 andre ledd

Helseveilederen punkt 3.1.1

Du har rett på øyeblikkelig og nødvendig helsehjelp fra spesialisthelsetjenesten, men det finnes noen begrensninger som følge av at du er i fengsel. Spesialisthelsetjenesten er den delen av helsetjenesten som gjennomfører utredninger og gir behandling som krever spesialisering. Dette omfatter blant annet fysioterapeuter, psykologer og psykiatere, og behandling for rusrelaterte eller psykiske helseplager. Det er de regionale helseforetakene som er ansvarlig for å tilby innsatte i fengsel spesialisthelsetjenester.

Hvor grensen går for når du har krav på nødvendig helsehjelp fra spesialisthelsetjenesten og når du ikke har krav på dette, er et helsefaglig spørsmål. Det må avgjøres etter en individuell vurdering av din helse- og sykdomstilstand. Helsedirektoratet har laget en rekke nasjonale veiledende retningslinjer om hva som er nødvendig helsehjelp. knyttet til ulike tilstander og sykdommer. Avgjørelsen av om du har rett på helsehjelp fra spesialisthelsetjenesten blir vanligvis tatt av en legespesialist. De samme prinsippene for hva som er nødvendig helsehjelp i fengsel gjelder også for helsehjelp gitt av spesialisthelsetjenesten, se punkt 2.2.

Helseveilederen punkt 3.6.1

Hvis du har behov for en spesialisthelsetjeneste, bør du kontakte helsetjenesten i fengselet. Det er fengselslegen som har ansvaret for nødvendige henvisninger til spesialisthelsetjenesten. Det kan være lurt å forklare fengselslegen hva du ønsker helsehjelp til, hvilke type behandling du ønsker og hvor behandlingen bør finne sted, og annen relevant informasjon om din helse- og sykdomstilstand. Informasjonen du gir danner grunnlaget for om du skal henvises videre eller ikke. Hvis fengselslegen henviser deg til en spesialist, skal du få mulighet til å oppsøke denne. Du har rett til fritt valg av spesialisthelsetjeneste, så lenge det er praktisk mulig å gjennomføre på en sikkerhetsmessig forsvarlig måte.

Pasient- og brukerrettighetsloven § 2-4 første ledd

I noen fengsler har man tilgang til spesialisthelsetjenester som for eksempel fysioterapeut, psykolog og psykiater inne i fengselet, men tilbudet vil variere mye fra fengsel til fengsel. Hvis du skal sone og trenger spesialisthelsetjenester, bør du ta kontakt med

kriminalomsorgen før du skal sone for å prøve å finne et tilbud som passer for deg. Hvis en helsetjeneste du ønsker ikke finnes i fengselet, må du søke om fremstilling eller permisjon. Les mer om fremstilling og permisjon i kapittel 19.

4 Rett til medisiner

Helseveilederen punkt 3.2

Du har krav på nødvendige medisiner. Dette følger av retten til nødvendig helsehjelp, se punkt 2.2. Det er fengselslegen som avgjør hvilke medisiner som er nødvendige. Du kan bare benytte medbrakte legemidler hvis de er godkjent av fengselslegen. Hvis du er uenig med fengselslegens vurdering av hvilke medisiner du skal få, kan du søke om ny vurdering, se punkt 3.1, eller klage saken inn for Statsforvalteren, se punkt 9.

Helseveilederen punkt 3.2.6

Fengselslegen kan i noen tilfeller endre medisiner som er bestemt av en annen lege på bakgrunn av medisinske vurderinger eller vurderinger av hva som er forsvarlig ut ifra fengselsforholdene. Dette kan for eksempel være tilfellet hvis fengselslegen mener at en annen medisin er mindre vanedannende, men at den har samme effekt som den medisinen du bruker. Hvis fengselslegen velger å endre en medisin du har fått, bør de først diskutere byttet med legen som skrev ut medisinen.

Straffegjennomføringsloven § 51

Helseveilederen punkt 3.2.7

Hvis du er varetektsfengslet, er det fastlegen din som skal bestemme hvilke medisiner du skal få. De bør diskutere valget av medisiner med fengselslegen, men ved uenighet er det fastlegens vurdering som er avgjørende.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-17

De ansatte i fengselet kan bistå ved utdeling av medisiner, hvis praktiske hensyn gjør det nødvendig. Hvis ansatte skal bistå, skal de ha mottatt opplæring fra helsepersonell, og kommunelegen må ha godkjent ordningen. Fengselsansatte skal bare bistå i utdelingen, det er helsetjenesten som skal dosere medisinene.

5 Rett til tannlege

Tannhelsetjenesteloven § 2-1 jf. § 1-3 f

Helseveilederen punkt 3.7

Som innsatt har du rett på nødvendig tannbehandling, uansett hvor lenge du er i fengselet. Hvis du soner lengre enn tre måneder, skal du også få tilbud om nødvendige undersøkelser og forebyggende tannbehandling. Mer omfattende rehabiliterende tannbehandling tilbys ofte bare hvis du skal sone lenge i fengsel. Prinsippene for hva som er «nødvendig» tannbehandling, er de samme som for helsehjelp ellers, se punkt 2.2.

Tannhelsetjeneste-loven § 1-1

Det er fylkeskommunen i det fylket der fengselet ligger som har ansvaret for å gi tannhelsehjelp til innsatte i fengsel. Med «innsatte i fengsel» menes innsatte i fengsler med høyt og lavere sikkerhetsnivå, og overgangsbolig. Det samme gjelder for innsatte som soner ved heldøgns opphold i institusjon (§12-soning) eller sykehus (§13-soning). Innsatte som soner utenfor fengsel etter særlige vilkår, for eksempel ved soning i hjemmet eller ved soning med elektronisk fotlenke (EK), omfattes ikke av fylkeskommunens ansvar for å gi tannhelsehjelp.

Rundskriv IK-28/89

Hvis du har påbegynt tannbehandling i fengsel og flyttes til hjemmesoning enten med eller uten elektronisk kontroll, kan fylkeskommunen likevel dekke utgifter til påbegynt behandling.

Hvis du ikke har rett på gratis tannbehandling, må du bruke de økonomiske støtteordningene som finnes i samfunnet ellers.

Tannhelsetjenester gis i tannklinikk i fengselet eller ved fremstilling utenfor fengselet. Les mer om fremstilling i kapittel 19.

6 Særlig om innsatte uten lovlig opphold

Hvis du ikke har lovlig opphold i Norge, gjelder det noen begrensninger for hvilken rett du har til helsetjenester. Hvis du er frihetsberøvet, har staten imidlertid et utvidet ansvar for å gi deg helsetjenester, siden du ikke kan skaffe helsetjenester selv. Innsatte har derfor en rett til nødvendig helsehjelp som ikke kan vente til frihetsberøvelsen er over. Dette innebærer i praksis at innsatte uten lovlig opphold skal ha omtrent samme rett til helsehjelp som andre innsatte.

Forskrift om rett til helse- og omsorgstjenester til personer uten fast opphold i riket § 5 e

Helseveilederen punkt 5.2.1

7 Helsepersonellets taushetsplikt

7.1 Hovedregelen om taushetsplikt

Helsepersonell har taushetsplikt om det de får vite om deg og din psykiske og fysiske helse mens de er på jobb som helsepersonell. Det betyr at de har en plikt til å holde helseopplysningene dine hemmelig, og de skal hindre at andre får tilgang eller kjennskap til disse.

Pasient- og brukerrettighetsloven § 3-6

Helsepersonelloven § 21

7.2 Hvem taushetsplikten gjelder for

Helsepersonelloven § 21 jf. § 3

Helse- og omsorgstjenesteloven § 2-1

Helseregisterloven § 17

Pasientjournalloven § 15

Taushetsplikten gjelder for alt helsepersonell som gir helsehjelp, som for eksempel fengselslegen og sykepleiere i helseavdelingen i fengselet. Det samme gjelder personer som gir tjenester etter helse- og omsorgstjenesteloven som ikke regnes som helsehjelp. I tillegg gjelder taushetsplikten for alle som behandler helseopplysningene dine i helse- og omsorgsforvaltningen og i helse- og omsorgstjenesten, altså personer som kun gjør administrative oppgaver.

7.3 Unntak fra taushetsplikten

Helsepersonelloven § 22, jf. pasient- og brukerrettighetsloven § 3-6

Hovedregelen om taushetsplikt har flere unntak. Taushetsplikten kan for eksempel fravikes hvis du samtykker til det. Du skal i så fall være kjent med hvilke opplysninger som skal videreformidles, og hvem opplysningene gis til.

Helsepersonelloven § 23 nr. 1

Taushetsplikten er ikke til hinder for at opplysningene gis til en som allerede er kjent med opplysningene.

Helsepersonelloven § 23 nr. 2

IS-2012-8 punkt 5.4 (2)

Taushetsplikten kan også fravikes når det ikke er noen begrunnet interesse som tilsier hemmelighold. Dette kan for eksempel være tilfellet hvis du har en funksjonshemning som ikke kan skjules. Om det er begrunnet interesse for hemmelighold vurderes ut fra hva slags opplysninger det er snakk om, hensynet til din integritet og hensynet til ditt privatliv. Det er også av betydning hvordan du selv vurderer opplysningene. Hvis du mener at opplysningene er sensitive, og at de derfor ikke bør deles, taler det for at de omfattes av taushetsplikten.

Helsepersonelloven § 23 nr. 3

IS-2012-8 punkt 5.4 (3)

Videre kan taushetsplikten fravikes hvis det ikke er mulig å identifisere deg. Dette kan for eksempel gjøres ved at ditt navn, fødselsdato og bosted fjernes. Det sentrale er at opplysningene som gis videre ikke inneholder informasjon som til sammen er nok til å kunne identifisere deg.

Helsepersonelloven § 23 nr. 4

IS-2012-8 punkt 5.4 (4)

Taushetsplikten er heller ikke til hinder for at opplysninger gis videre når tungtveiende private eller offentlige interesser gjør dette nødvendig. Det er bare aktuelt i spesielt alvorlige tilfeller, som for eksempel for å forhindre selvmord eller for å avverge alvorlig skade på deg selv eller andre.

Se bl.a. helsepersonelloven § 23 nr. 5 og 6

I tillegg til situasjoner som nevnt ovenfor, angir loven noen flere spesielle tilfeller hvor helsepersonell kan fravike taushetsplikten

og gi dine opplysninger videre. Hvis du mener helsepersonell har brutt taushetsplikten i situasjoner som nevnt ovenfor eller av andre grunner, kan du ta kontakt med Datatilsynet eller helseavdelingen i fengselet, eller du kan klage til Statsforvalteren, se punkt 9.

7.4 Taushetsplikt overfor kriminalomsorgen

Helsepersonelloven § 21

Helseveilederen punkt 4.1.1

Helsepersonell skal ikke gi taushetsbelagt informasjon til noen i fengselets ledelse eller andre ansatte i kriminalomsorgen. Denne plikten gjelder så langt det ikke finnes et lovlig unntak som nevnt i punkt 7.3.

I noen situasjoner er det likevel nødvendig at ansatte fra kriminalomsorgen er til stede for å ivareta helsepersonellets sikkerhet ved undersøkelse eller behandling. I slike tilfeller kan det være et motsetningsforhold mellom kravet til tilstedeværelse av fengselsansatte og helsepersonellets taushetsplikt. Dette kan løses ved at du samtykker til tilstedeværelsen, og at samtykket registreres i journalen. Hvis du motsetter deg tilstedeværelsen, må helsepersonellet vurdere om det likevel er mulig å gjennomføre undersøkelsen eller behandlingen uten at ansatte fra fengselet er til stede. Hvis det ikke er mulig, skal helsepersonellet informere deg om hvilke konsekvenser det vil ha at du ikke får undersøkelsen eller behandlingen.

Straffegjennomføringsloven § 7 a punkt c

Helseveilederen punkt 4.1.1

Kriminalomsorgen har rett til å innhente opplysninger om deg fra helsepersonell hvis opplysningene er «strengt nødvendige for å avverge fare for liv og helse» for deg selv, andre innsatte eller ansatte. Dette kan for eksempel være medisinske opplysninger som kan være nødvendige for å forhindre overdosedødsfall, selvmord eller spredning av smittsomme sykdommer. Kriminalomsorgens rett til å innhente opplysninger innebærer ikke at helsepersonellet er forpliktet til å gi disse opplysningene. Helsepersonellet vurderer selv hvilke opplysninger som kan unntas taushetsplikten, og har ansvar for at taushetsbelagte opplysninger ikke blir videreformidlet hvis det ikke er nødvendig.

7.5 Samarbeidende helsepersonell

Helsepersonelloven § 25

Helseveilederen punkt 4.1.2

Helsepersonell kan gi taushetsbelagte opplysninger til samarbeidende personell når dette er nødvendig for å gi forsvarlig helsehjelp, så lenge du ikke har motsatt deg det. Samarbeidende helsepersonell kan for eksempel være medisinstudenter som

bistår legen. I slike tilfeller har samarbeidende personell samme taushetsplikt som helsepersonell.

I enkelte situasjoner vil ansatte i kriminalomsorgen kunne anses som helsepersonellets medhjelper når de bistår helsepersonell. Det kan for eksempel være situasjoner som må håndteres mens helsepersonell ikke er til stede i fengselet, og der helsepersonell kan gi de ansatte i fengselet veiledning over telefon. Da vil ansatte i kriminalomsorgen være under helsepersonellets instruksjon og kontroll.

Ansatte i kriminalomsorgen er ikke helsepersonellets medhjelper ved utdeling av legemidler som innsatte selv ville hatt ansvar for utenfor fengselet. Les mer om utdeling av legemidler i punkt 4.

8. Rett til journalinnsyn

8.1 Hovedregelen om rett til journalinnsyn

Pasient- og brukerrettighetsloven § 5-1 første ledd

Pasientjournalloven § 2 d

Ot.prp.nr.12 (1998-1999) s. 136

Helseregisterloven § 24 andre ledd

Hovedregelen er at du har rett til å få se journalen din med bilag. Pasientjournalen er et system, register eller lignende, hvor dine helseopplysninger er lagret systematisk. Slik kan opplysninger om deg kan finnes igjen, og gi grunnlag for videre helsehjelp. Alle former for pasientjournaler omfattes av innsynsretten. Med bilag menes for eksempel røntgenbilder, video og lydopptak, cardex, pleieplaner og andre skriftlige nedtegnelser. Retten gjelder også innsyn i hvem som har hatt tilgang til eller fått utlevert helseopplysninger om deg.

IS-2015-8 punkt 5.1 (til første ledd)

Pasient- og brukerrettighetsloven § 5-1 første ledd

I utgangspunktet er det opp til den enkelte virksomhet å legge til rette for journalinnsyn, det vil si at virksomheten velger selv på hvilken måte du skal få innsyn. Hvis du ønsker en kopi, må du søke om det. Det kan være lurt å klargjøre hvilken del av journalen du ønsker å få en kopi av ved å levere en skriftlig søknad til helseavdelingen i fengselet. Du kan klage hvis du får avslag på søknaden. Hvis du lurer på hvordan du skal skrive en innsynsbegjæring, kan du se et eksempel i kapittel 10

Pasient- og brukerrettighetsloven § 5-1 første ledd

Hvis du synes det er vanskelig å forstå faguttrykk, kan du spørre helsepersonell om hjelp. Helsepersonell plikter å gi deg en kort forklaring, slik at du kan utøve innsynsretten på en reell måte.

8.2 Unntak fra retten til journalinnsyn

Pasient- og brukerrettighetsloven § 5-1 andre ledd

Det er to unntak fra hovedregelen om rett til innsyn i egen journal. Loven skiller mellom begrensninger i journalinnsyn som er begrunnet i hensynet til deg selv, og begrensninger som har med forholdet til dine nærstående å gjøre.

Ot.prp.nr.12 (1998-1999) s. 136

Du kan nektes innsyn i egen journal hvis dette er påtrengende nødvendig for å forhindre fare for liv eller alvorlig helseskade for deg selv. Et eksempel på en slik situasjon kan være hvor du har fått diagnostisert en svært alvorlig sykdom, samtidig som du er inne i en psykisk ustabil periode. Hvis informasjon om egen helse i en slik situasjon fører til fare for ditt liv eller fare for alvorlig helseskade, kan du nektes innsyn.

Et annet grunnlag for å nekte deg innsyn, er hvis det er klart utilrådelig av hensyn til personer som du står nær. Det er ikke nok at det er uheldig om du blir kjent med opplysningene. Det må være en reell fare for konsekvenser av et visst alvor for dine nærstående. Et eksempel er hvis den som har gitt opplysninger om deg er redd for at du vil hevne deg, i form av forfølgelse eller trakassering.

Begrensninger i innsynsretten kan ikke gjelde hele journalen. Det er bare de opplysningene som er relevante for farevurderingen som kan unntas fra innsyn.

8.3 Rett til å utpeke en representant

Pasient- og brukerrettighetsloven § 5-1 tredje ledd
Ot.prp.nr.12 (1998-1999) s. 136

Du har rett til å utpeke en representant som skal ha innsyn i de deler av journalen du selv ikke får se. Representanten du velger må være skikket, det vil si at de må være egnet. Leger og advokater kan ikke nektes innsyn, med mindre «særlige grunner» taler for det. Hvis du for eksempel har nære forbindelser eller slektskap til legen eller advokaten, kan det utgjøre «særlige grunner».

9 Klagemuligheter

Pasient- og brukerrettighetsloven §§ 7-2, 7-3, og 7-5

Hvis du mener at du ikke får den helsehjelpen du har krav på, kan du klage til Statsforvalteren. Klagen må være skriftlig og leveres til helsetjenesten i fengselet. Klagefristen er 4 uker.

Pasient- og brukerrettighetsloven § 7-4

Innsatte kan også be Statsforvalteren vurdere om det er begått pliktbrudd. Det vil si at Statsforvalteren vurderer om helse-

personell har brutt pliktene sine etter loven. Pliktbrudd kan også være systemfeil, for eksempel dårlig organisering.

Det er ingen frist for å anmode om vurdering av pliktbrudd. En slik anmodning sendes direkte til Statsforvalteren i det fylket hvor fengselet befinner seg. Hvis Statsforvalteren mener at noen i helsetjenesten har opptrådt på en så kritikkverdig måte at det kan være aktuelt å gi en administrativ reaksjon, vil saken bli sendt videre til Statens Helsetilsyn for avgjørelse.

Hvis du mener at Statsforvalteren har truffet et uriktig vedtak, at det har skjedd en saksbehandlingsfeil, eller at du har blitt urettferdig behandlet, kan du klage til Sivilombudet. Les nærmere om Sivilombudet i kapittel 9.

Pasient- og brukerrettighetsloven § 8-1, jf. § 8-3

Hvis du er misfornøyd med helsetilbudet i fengselet kan du også kontakte Pasient- og brukerombudet (POBO). Du trenger ikke å ha et vedtak for å kontakte POBO, og kan komme med generelle henvendelser og spørsmål. Du kan ringe anonymt.

Hvis du har opplevd at behandling, manglende behandling eller andre forhold ved helsesystemet har ført til et økonomisk tap for deg, kan du søke om erstatning. Da må du henvende deg til Norsk pasientskadeerstatning.

Man kan også klage fengselslegen inn for Rådet for legeetikk, hvis man mener at legen har brutt eller overtrådt noen av sine moralske eller etiske forpliktelser, som for eksempel ved et brudd på taushetsplikten. Klager til Rådet for legeetikk må skje skriftlig og sendt per post.

Du finner kontaktinformasjonen til Statsforvalteren, POBO-kontoret du hører til, Rådet for legeetikk, Sivilombudet og Norsk pasientskadeerstatning bakerst i boka.

Kapittel 21
Overføring fra fengsel til behandlingsinstitusjon

1 Innledning

Dette kapittelet handler om overføring til institusjon og sykehus. Soning på døgninstitusjon, som for eksempel rusbehandlingsinstitusjon, sykehjem eller liknende, kalles gjerne § 12-soning. Når vi omtaler overføring til sykehus, gjelder det både somatisk sykehus (sykehus for fysisk behandling), og psykisk helsevern-institusjon. Dette omtales gjerne som overføring etter § 13.

Overføring til institusjon (§ 12-soning) er behandlet i punkt 2, og overføring til sykehus (§ 13) er behandlet i punkt 3.

2 Overføring til institusjon (§ 12-soning)

2.1 Generelt om § 12-soning

Straffegjennomførings-loven § 12

Å bli overført etter straffegjennomføringsloven § 12 innebærer at du får sone straffen din i en behandlingsinstitusjon hvor du er døgnpasient. Dette betyr at du bor på institusjonen i stedet for i fengselet. § 12-soning kan enten skje i form av et kortvarig opphold, eller det kan gjelde for hele straffen din.

Retningslinjene punkt 12.1

Formålet bak § 12-soning er å gi innsatte en mulighet til å få nødvendig behandling eller rehabilitering som vil bidra til tilbakeføringen til samfunnet. § 12-soning kan for eksempel være aktuelt hvis du har spesielle helsemessige behov, utfordringer med rus eller behov for sosial rehabilitering gjennom bo- og arbeidstrening.

Forvaringsforskriften §§ 10 og 11
Straffeprosessloven § 453
Dorskrift om straffegjennomføring § 4-4.

§ 12-soning er aktuelt for alle domfelte som gjennomfører eller skal gjennomføre fengselsstraff. Det gjelder egne regler for forvaringsdømte, som du kan lese om i kapittel 30. Hvis du er varetektsfengslet kan du ikke få innvilget § 12-soning, med mindre du har fått innvilget foregrepen soning. Du kan lese mer om foregrepen soning i kapittel 6.

Retningslinjene punkt 12.23

Det er kriminalomsorgen som skal betale for oppholdet på institusjonen mens du soner. Hvis institusjonsoppholdet varer utover tidspunktet for forventet løslatelse, skal fengselet hjelpe deg med å søke finansiering fra en annen offentlig myndighet. Finansiering med egne, private midler er ikke mulig.

2.2 Når i soningen kan du få § 12-soning?

Forskrift om straffegjennomføring § 3-5

Det er ingen krav til at du må ha sonet en viss del av dommen før du kan overføres til soning i institusjon. Hovedregelen er likevel at du må ha startet soningen din i fengselet, før du kan overføres til institusjon. Det mest praktiske er at du får innvilget § 12 på slutten av soningen, som en del av forberedelsen til løslatelse.

I unntakstilfeller kan du starte soningen din i § 12-institusjon, slik at du får sone hele straffen din der. Da må det foreligge «særlige og tungtveiende grunner». Det skal mye til for å få dette innvilget. Et eksempel på et tilfelle der det kan være aktuelt, er hvis du allerede er på institusjonen når soningen skal starte og det vil være uheldig for deg om behandlingen blir avbrutt, eller hvis du er sterkt og akutt behandlingstrengende.

Retningslinjene punkt 12.4

Forskrift om innkalling og utsettelse ved fullbyrding av straff § 7

Hvis du har fått plass på en behandlingsinstitusjon før soningen starter, men du ikke har startet behandlingen enda og soning i fengsel vil komme i veien for en behandling som vil være veldig viktig for deg, kan du få innvilget soningsutsettelse i inntil 6 måneder i påvente av at behandlingen startes. På den måten kan du starte soningen samtidig med oppholdet i institusjonen, så lenge de andre vilkårene for å få innvilget § 12-soning er oppfylt. Du kan lese om soningsutsettelse i kapittel 6.

2.3 Oppholdets lengde

Retningslinjene punkt 12.9

Oppholdet ditt i § 12-institusjonen skal ha en såpass lang varighet at det får en behandlingsmessig eller rehabiliterende effekt. Du kan kun få innvilget et kortvarig opphold hvis du har mulighet til å nyttiggjøre deg av oppholdet. Dette kan for eksempel være aktuelt hvis du skal gjennomføre en kortvarig utredning av behandlingsbehov, hvis du har fått innvilget gjennomføring av et kortvarig rehabiliterings- eller avrusningsprogram, eller hvis du er i siste fasen av en behandling du startet med før soningen. Hvis du har fått innvilget opphold på grunn av en lovfestet rett til helsehjelp, for eksempel behandlingsopphold på en rusinstitusjon, skal kriminalomsorgen legge til grunn at oppholdet vil ha en behandlingsmessig effekt.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-5 andre ledd

Retningslinjene punkt 12.9

Vanligvis får du ikke sone i institusjon i mer enn 12 måneder. Det kan gjøres unntak fra dette i særlige tilfeller, hvis hensynet til behandlingen eller rehabiliteringen din gjør det nødvendig med et lengre opphold. Det skal spesielt tas hensyn til om du har behov for et lengre opphold for å fullføre et behandlingsopplegg du har startet. Du kan også få et lengre opphold hvis du har et særlig stort behov for behandling, og soning i fengsel eller annet sted utenfor institusjonen vil være uheldig for helsesituasjonen din.

2.4 Hva skal til for å få innvilget § 12-soning?

2.4.1 Krav til institusjonen

Retningslinjene punkt 12.7

Du kan ikke få § 12-soning for å sone på hvilken som helst institusjon. Fengselet må godkjenne institusjonen for bruk, med utgangspunkt i ditt behov for behandling eller rehabilitering. Siden det er dine behov som skal vurderes, kan ikke institusjoner få en generell status som «godkjent institusjon». Dette innebærer at en institusjon som ble godkjent for en annen innsatt ikke nødvendigvis vil være godkjent for deg, hvis dere har ulike behov.

Retningslinjene punkt 12.12

Fengselet stiller også krav til sikkerheten i institusjonen. Institusjonens kontrollrutiner skal være vurdert og godkjent av kriminalomsorgen, og de må ha døgnbemanning. Kriminalomsorgen kan ikke kreve at institusjonen at skal ha like strenge kontrollrutiner som fengselet.

Det er bare institusjoner som har døgntilbud som kan godkjennes, altså der du bor på institusjonen under behandlingen. Du kan derfor ikke få § 12-soning til poliklinikker eller til klinikker som kun tilbyr dagplassering. Det er også et krav at institusjonen ligger i Norge.

Siden det er så mange ulike krav til institusjonen, bør du få helseavdelingen eller sosialkonsulenten i fengselet til å hjelpe deg med å finne en passende institusjon. Du kan også spørre kontaktbetjenten din om de vet om en institusjon som vil passe med dine behov.

2.4.2 Tilsagn

Retningslinjene punkt 12.3

For at kriminalomsorgen skal kunne ta stilling til en søknad om § 12-soning, må du ha fått tilbud om en plass fra den aktuelle institusjonen. Dette kalles gjerne å få tilsagn. Fengselet kan ikke kreve at en institusjon skal ta deg imot, derfor er det viktig at du

tar kontakt med institusjonen du ønsker behandling ved for å få tilsagn før du søker. Hvis du søker om § 12-soning før du har fått tilsagn, vil søknaden din bli avslått.

Et tilsagn trenger ikke være et løfte fra institusjonen om å gi deg plass, men institusjonen må ha gitt uttrykk for at det finnes plass og at du er en aktuell kandidat til å få plassen. Det er mange som søker om plassene på § 12-institusjonene, så det er lurt å undersøke om det er plass andre steder enn førstevalget ditt.

2.4.3 Nødvendig for å forebygge kriminalitet eller av hensyn til andre tungtveiende grunner

Retningslinjene punkt 12.3

For at du skal få overføring til institusjon, må det være nødvendig at du får overføring for å forebygge kriminalitet, eller av hensyn til andre tungtveiende grunner. Kravet om at overføring må være nødvendig innebærer blant annet at du ikke kan få § 12-soning hvis fengselet har et tilbud som imøtekommer behovet ditt.

Som kriminalitetsforebyggende tiltak regnes også behandling av forhold som indirekte kan resultere i kriminalitet. Typiske eksempler på dette er rusavhengighet, alkoholmisbruk, psykiske problemer, atferdsproblemer, tilpasningsproblemer, eller en kombinasjon av disse.

Et eksempel på et tiltak som vil være nødvendig av andre tungtveiende grunner, er hvis du har et sterkt behov for pleie eller omsorg som kan ivaretas ved overføring til aldershjem, pleiehjem, omsorgsinstitusjon eller liknende. Dette kan være aktuelt hvis sykehusopphold ikke er aktuelt, men helsetilstanden din gjør at soning i fengsel vil utgjøre en urimelig belastning. Et annet eksempel er hvis omsorg for barn gjør det nødvendig at du gjennomfører straffen i et familiehjem, eller at du selv er svært ung og bør gjennomføre straffen i en barnevernsinstitusjon eller lignende.

I vurderingen av om overføringen skal innvilges, skal fengselet legge vekt på behandlingsbehovet ditt, motivasjonen din, muligheten din for å nyttiggjøre deg av institusjonens tilbud og uttalelser fra institusjonen eller annen relevant aktør. Det bør også legges vekt på alder, fysisk og psykisk helsetilstand, eventuelle misbruksmønster og sosiale og familiære forhold.

2.4.4 Særlige tilfeller

Retningslinjene punkt 12.3

Overføring til § 12-soning kan bare skje i «særlige tilfeller». Dette betyr at du må befinne deg i en spesiell situasjon som skiller seg fra det andre innsatte opplever. Du kan ikke få innvilget § 12-soning hvis det du sliter med er et vanlig resultat av det å sone en fengselsstraff. Du kan heller ikke få § 12-soning hvis fengselet har et tilbud som imøtekommer behovet ditt.

Fengselet vil ofte behandle vilkåret om «særlige tilfeller» sammen med vilkåret om at overføringen må være nødvendig for å forebygge kriminalitet eller av andre tungtveiende grunner. Hvis overføringen er nødvendig for rehabiliteringen din, vil det stort sett også innebære at du har et særlig behov for overføringen.

2.4.5 Sikkerhetsvurdering

Retningslinjene punkt 12.10

Overføring til § 12-soning kan bare innvilges når det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Du kan ikke få § 12-soning hvis fengselet mistenker at du vil forsøke å rømme, begå ny kriminalitet eller på andre måter unndra deg straffen. Fengselet må ikke være helt sikre på at det er fare for unndragelse, det holder at de har en mistanke om at unndragelse vil skje.

Når fengselet skal vurdere om det er sikkerhetsmessig forsvarlig at du soner i institusjon, legger de vekt på all informasjonen de har om deg. Dette kan for eksempel være informasjon fra straffesaken din, oppførselen din under soning, hvor mange ganger du har sonet tidligere, om du har hatt vellykkede permisjoner, resultater på urinprøver eller om du er anmeldt for nye straffbare forhold. Fengselet vil også se på hvilke sikkerhetstiltak institusjonen har, og om de tror at du vil tilpasse deg reglene som gjelder ved institusjonen. I tilfeller der det er snakk om overføring til § 12-soning for innsatte med rusproblemer, kan fengselet akseptere en viss risiko for inntak av rusmidler.

Fengselet vil også legge vekt på din egen motivasjon for oppholdet. Hvis du er motivert for å gjennomføre behandlingen, er det større sannsynlighet for at overføringen vil innvilges.

2.4.6 Straffens formål og den allmenne rettsoppfatning

Retningslinjene punkt 12.10

Kriminalomsorgsdirektoratet skriver i retningslinjene til straffegjennomføringsloven at § 12-soning ikke skal innvilges hvis det er i strid med «straffens formål og den allmenne rettsoppfatning»,

Straffegjennomførings-loven § 2

med henvisning til lovens bestemmelse om formålet med straffen. Den «allmenne rettsoppfatning» er et begrep uten noe særlig konkret innhold, som ofte brukes for å nekte innvilgelse av enkelte søknader for innsatte som er dømt for alvorlig kriminalitet som vold, drap og sedelighet.

Det er svært problematisk om den «allmenne rettsoppfatningen» hindrer deg i å få innvilget et tilbud som vil være viktig for rehabiliteringen din. Hvis du har fått et vedtak som er begrunnet utelukkende i dette, vil vi gjerne at du kontakter oss i Jussbuss så vi kan vurdere om vi kan hjelpe deg med saken din.

2.5 Hva du bør skrive i en søknad

Du bør inkludere følgende punkter i søknaden din om § 12-soning:

- Din motivasjon for å få behandling for problemene dine og for å leve et liv uten kriminalitet.
- Hvorfor behandling er bra for rehabiliteringen din og tilbakeføring til samfunnet.
- Hvis du er ung, bør du nevne det. Det kan tale for at det er ekstra viktig at du får hjelp til å ta tak i problemene dine.
- Hvis du har anbefalinger fra fagfolk, for eksempel lege, psykolog, psykiater eller sosialkonsulent så bør du ta med det.
- Hvis du har vært i behandling tidligere, og du kan vise at du kan ha utbytte av det.
- Hvis dommen din anbefaler at du soner på § 12.

Når du skriver søknaden, bør du forklare hvorfor det er trygt at du soner i institusjon. Du kan bruke eksemplene i forrige avsnitt for å underbygge at det er sikkerhetsmessig forsvarlig.

Du kan lese mer om hvordan du skriver søknader og klager i kapittel 9.

2.6 Reglene du må følge under § 12-soning

Retningslinjene punkt 12.20

Kriminalomsorgen setter vilkår for oppholdet ditt i institusjonen. Vilkårene vil som regel være de samme som under ordinær soning i fengsel, det gjelder blant annet alltid et forbud mot bruk av rusmidler. De ansatte ved institusjonen har et tett samarbeid med fengselet, og institusjonen må melde fra til fengselet hvis du bryter noen av reglene for ro, orden eller disiplin.

Retningslinjene punkt 12.13

Du skal ikke få reaksjon ved brudd, men det skal vurderes om du skal overføres til fengsel eller en annen gjennomføringsform. Hvis du har forsøkt å unndra deg straffen, gjelder reglene om unndragelse som er behandlet i kapittel 15 om reaksjon for brudd.

2.7 Permisjoner og fravær fra institusjonen

Retningslinjene punkt 12.16

Fengselet kan bestemme at du skal følge institusjonens regler for permisjon under § 12-soningen. Da vil ikke straffegjennomføringslovens regler om permisjon gjelde for deg. Det vil være institusjonen som bestemmer hva som skal være permisjonstidspunktet ditt, hvor mange permisjoner du skal få, hvor lange de skal være, og hvor lang tid det skal være mellom hver permisjon.

Retningslinjene punkt 12.17

Fengselet kan også bestemme at du skal følge fengselets regelverk, selv om du har fått innvilget § 12-soning. Det skal i så fall stå tydelig i vedtaket. Da gjelder reglene om permisjoner som du kan lese om i kapittel 19, men med noen få tilpasninger til § 12-regelverket. Fengselet vil blant annet ofte vedta en bestemt permisjonskvote, og bestemme om du skal innvilges fremskutt permisjonstid og om det skal gjelde noen vilkår ved permisjonene dine, men la institusjonen bestemme når permisjonene skal skje. Du kan også få en utvidet permisjonskvote på opptil 50 døgn, hvis særlige grunner taler for det.

3. Overføring til sykehus eller psykisk helseverninstitusjon

Straffegjennomføringsloven § 13

Forskrift om straffegjennomføring § 3-6

Retningslinjene punkt 13.1 flg.

Fengselet kan beslutte at du skal overføres til sykehus hvis det er nødvendig på grunn av helsesituasjonen din. Dette er ikke noe du søker om, det er noe fengselet bestemmer på eget initiativ, men du kan oppfordre fengselet til å gjøre en vurdering av om du skal overføres etter § 13. Du kan bli overført til sykehus både for sykdommer av fysisk art (somatiske sykdommer) og psykiske sykdommer som ikke vil ivaretas av § 12-soning. Overføring til sykehus eller psykisk helseverninstitusjon kan bare skje når det er aktuelt med heldøgns innleggelse. Det er ikke tilstrekkelig å være tilknyttet sykehuset som dagpasient eller ved gjennomføring av poliklinisk behandling. Avgjørelsen av om det er nødvendig å legge deg inn på sykehus blir tatt av en lege. Dette vil i praksis ofte være fengselslegen.

Du kan bare bli overført til sykehus hvis det er nødvendig for å behandle sykdommen din. Du kan ikke overføres til sykehus hvis en lege mener at det er medisinsk forsvarlig at behandlingen ut-

settes til etter du har sonet ferdig. Det må heller ikke være mulig å få lignende behandling i fengselet, eller gjennom et annet tilbud som for eksempel velferdspermisjon.

Hvis du blir overført til et sykehus, skal tiden du er innlagt som hovedregel regnes som vanlig soning. Dette gjelder likevel ikke hvis du har påført deg selv en skade, eller hvis du har latt som om du er alvorlig syk, for å bli overført til sykehus. Hvis dette er tilfellet, kan kriminalomsorgen bestemme at tiden du oppholder deg på sykehuset ikke blir regnet som soningstid. I vurderingen av om det var din feil, skal det legges vekt på din psykiske helsetilstand, om det er noen formildende omstendigheter, og alle andre relevante forhold ved saken.

Retningslinjene punkt 13.3

Fengselet kan bestemme at det skal være vakthold på sykehuset, hvis de mener at det er nødvendig av sikkerhetsmessige grunner. Fengselet vil blant annet kunne legge vekt på oppførselen din i fengselet, hvordan tidligere permisjoner har gått, og om du har begått nye straffbare forhold. Hvis du er innlagt på institusjon under psykisk helsevern, er det overlegen som har det sikkerhetsmessige ansvaret for deg.

Du kan ikke gjennomføre hele straffen på sykehus eller psykisk helseverninstitusjon etter denne overføringsregelen. Hvis du har behov for et lengre avbrudd på grunn av helsemessige årsaker, kan du vurdere å søke om straffavbrudd, som du kan lese mer om i kapittel 22. Det kan også være aktuelt med prøveløslatelse på ½-tid, som er behandlet i kapittel, eller benådning, som er behandlet i kapittel 33.

Når sykdommen ikke lenger gjør det nødvendig at du er på sykehus, skal du overføres tilbake til fengselet. Har du brutt reglene om ro, orden eller disiplin under oppholdet på sykehuset, kan fengselet gi deg en reaksjon på dette. Da gjelder reglene om reaksjon for brudd, som er behandlet i kapittel 15. Du kan også overføres til et fengsel med høyere sikkerhetsnivå enn du satt på før du ble innlagt på sykehus, hvis fengselet mener at det er nødvendig av sikkerhetsmessige årsaker. Da gjelder reglene for overføring fra et fengsel til et annet, som er behandlet i kapittel 24.

Retningslinjene punkt 13.5

Utgiftene ved et sykehusopphold skal dekkes på samme måte som for personer som ikke soner en straff. Hvis du har spørsmål om hvordan det praktiske løses ved innleggelse på sykehus under soning, kan du spørre helseavdelingen i fengselet.

Kapittel 22
Straffavbrudd

1 Innledning

Straffegjennomførings-loven § 35

Straffavbrudd innebærer at soningen din settes på pause. Dette er først og fremst aktuelt hvis du har helsemessige behov som ikke kan ivaretas i fengselet, og som ikke kan tilrettelegges for gjennom permisjoner, overføring til sykehus eller liknende. Det kan også være aktuelt i andre tilfeller, hvis det finnes «særlige grunner» som ikke kan avhjelpes på noen annen måte enn ved straffavbrudd.

Retningslinjene punkt 35.6

Tiden du er ute av fengselet som følge av straffavbrudd regnes ikke som en del av straffen din. Dette betyr at hvis du får straffavbrudd i fire uker, så skal du løslates fire uker senere enn din opprinnelig forventede løslatelsesdato. Straffavbrudd vil også forskyve når du oppnår permisjonstid (1/3-tid), og prøveløslatelsestid (2/3-tid).

Straffeprosessloven § 459

Du kan søke om straffavbrudd når som helst under soningen. Hvis du ikke har begynt soningen, og du på grunn av helsemessige eller andre særlige behov ikke kan starte soningen på det planlagte tidspunktet, må du søke om soningsutsettelse. Du kan lese om soningsutsettelse i kapittel 6.

2 Straffavbruddets varighet

Forskrift om straffegjennomføring § 3-33 andre ledd

Straffavbrudd kan innvilges for en periode på inntil 4 uker, med mulighet for forlengelse på inntil 4 uker til. Når du søker om straffavbrudd, bør du legge ved dokumentasjon på hvor langt avbrudd du har behov for. Dette kan for eksempel være uttalelse fra helsepersonell om hvor lang tid behandlingen du trenger vil ta, eller hvor lang tid det vil ta før du blir frisk etter en operasjon.

I helt spesielle tilfeller kan du få straffavbrudd for en ubestemt periode. Dette er imidlertid svært vanskelig å få. Hvis du skal søke om straffavbrudd for en ubestemt periode, må du kunne vise til at du har et behov som er større enn det som er vanlig å søke om straffavbrudd for. Siden det skal mye til for å få dette, er det ekstra viktig med grundig dokumentasjon.

3 Hva skal til for å få straffavbrudd?

3.1 Helsemessige årsaker

Retningslinjene punkt 35.4a

Helsemessige årsaker er den vanligste grunnen til å få straffavbrudd. Straffavbrudd vil være særlig aktuelt vil hvis du skal ha en lengre behandlingsperiode ved sykehus, poliklinikk eller annen institusjon, men du ikke skal legges inn som døgnpasient. Det kan også være aktuelt hvis du trenger trening eller annen rehabiliterende behandling etter en operasjon, eller etter en innleggelse på sykehus. Du kan få straffavbrudd både på grunn av fysiske og psykiske helseplager.

Straffavbrudd er ment som en siste utvei for å ivareta helseproblemer som ikke kan løses på noen annen måte. Det vil derfor ikke være aktuelt med straffavbrudd hvis du kan få hjelp av helseavdelingen i fengselet, eller hvis behovet ditt kan løses ved overføring til sykehus eller institusjon for behandling som døgnpasient, ved utganger fra fengselet eller på andre måter mens soningen fortsetter som vanlig. Du kan lese mer om hvilken helsehjelp du kan få i fengsel i kapittel 20, om overføring til sykehus eller institusjon i kapittel 21, og om utganger fra fengselet i kapittel 19.

Det avgjørende for om du får straffavbrudd eller ikke, vil ofte være om du har dokumentert det helsemessige behovet ditt godt nok. For å ha størst sjanse for å få avbrudd, bør du derfor legge ved alt du har av relevant dokumentasjon i søknaden din. Den viktigste dokumentasjonen du kan få, er anbefaling fra lege om at du bør få straffavbrudd. Hvis fengselslegen mener at straffavbrudd ikke er nødvendig, kan du prøve å innhente en uttalelse fra en lege utenfor fengselet. Du kan lese mer om hvordan du går frem for å få dette i kapittel 20.

Hvis du er erklært varig soningsudyktig, altså at en lege mener at du er så syk at du ikke bør sone i fengsel, bør du søke om benådning, prøveløslatelse eller fremskutt løslatelse. Du kan lese mer om benådning i kapittel 23, og om prøveløslatelse og fremskutt løslatelse i kapittel 33.

3.2 Andre særlig tungtveiende grunner

Retningslinjene punkt 35.4b

Du kan også få straffavbrudd hvis det finnes andre særlig tungtveiende grunner som ikke kan løses på annen måte. Dette kan for eksempel være hvis noen i familien din har blitt alvorlig syk, eller

hvis det har oppstått andre akutte private problemer eller nødvendige gjøremål. Du får normalt ikke straffavbrudd for å ivareta din egen forretningsvirksomhet.

Du kan bare få straffavbrudd hvis avbruddet faktisk vil avhjelpe situasjonen. Dette kan for eksempel være tilfellet hvis du har et familiemedlem med alvorlig sykdom som har et stort behov for at du er til stede. Hvis den oppståtte situasjonen vil være den samme uavhengig av om du får avbrudd eller ikke, vil du ikke få straffavbrudd.

Du kan ikke få straffavbrudd hvis situasjonen som har oppstått kan ivaretas på en annen måte, for eksempel ved utganger fra fengselet, eller utvidet besøks- eller ringetid. Du kan lese mer om utganger fra fengselet i kapittel 19, og om besøk og telefon i kapittel 18. Du kan heller ikke få straffavbrudd hvis behovet kan ivare-tas av vanlige hjelpeapparater, som helsevesenet, NAV, eller andre offentlige instanser. Du vil vanligvis ikke få straffavbrudd for å gi vanlig pleie til kronisk syke familiemedlemmer, siden dette ofte vil være dekket av andre ordninger.

Det er viktig at du dokumenterer behovet for straffavbrudd godt. Dette kan for eksempel gjøres ved å innhente uttalelse fra helsepersonellet som har ansvar for den som har blitt syk, eller dokumentasjon fra en annen relevant offentlig instans. Både hva som er den særlig tungtveiende grunnen, og hvorfor straffavbrudd er nødvendig, bør stå klart i dokumentasjonen.

Hvis det er barn involvert, har fengselet plikt til å vurdere hva som er barnets beste. Du kan lese mer om barn under straffegjennomføring i kapittel 31.

4 Sviktfarevurderingen

Forskrift om straffegjennomføring § 3-33 første ledd

Retningslinjene punkt 35.2

Du kan bare få straffavbrudd hvis fengselet mener at det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Du kan ikke få straffavbrudd hvis fengselet mener at det er en risiko for at du vil gjøre en ny straffbar handling under avbruddet, at du vil unndra deg gjennomføringen ved å la være å komme tilbake etter at avbruddet er ferdig, at du vil bryte vilkårene som er satt for avbruddet eller at du vil misbruke avbruddet på annen måte. Denne vurderingen kalles ofte «sviktfarevurderingen».

I sviktfarevurderingen kan fengselet legge vekt på alt de vet om deg. De kan vektlegge alt som har skjedd under soningen og vare-

tekten, men også opplysninger fra andre kilder som politiet, saksdokumenter fra straffesaken din, og tidligere straffedommer eller fengselsopphold. Oppførselen din under soning er særlig viktig. Hvis du har et godt forhold til ansatte og andre innsatte, og du ikke har mottatt noen disiplinærreaksjoner, vil dette være et godt argument for at det er sikkerhetsmessig forsvarlig å innvilge straffavbrudd. Hvis du kan vise til at du har gjennomført vellykkede permisjoner eller fremstillinger, er det også et godt argument.

Hvis du søker om straffavbrudd på grunn av helsemessige årsaker, vil fengselet kunne akseptere en viss risiko for brudd. Da må i så fall hensynet til din helse veies mot hensynet til samfunnsvernet. I denne vurderingen vil hvilken type brudd fengselet mener at du vil kunne begå være relevant. Det vil være vanskeligere å få innvilget straffavbrudd hvis fengselet mener at det er risiko for at du vil begå lovbrudd som overgrep eller vold, enn hvis det er snakk om brudd som ikke vil utgjøre en fare for andre, som for eksempel bruk av rusmidler.

5 Regler du må følge under straffavbrudd

Straffegjennomføringsloven § 36

Forskrift om straffegjennomføring § 3-34

Selv om straffavbrudd betyr at soningen settes på pause, gjelder det flere regler som du må følge under avbruddet. Disse kalles ofte «vilkårene» under straffavbruddet. Hvilke vilkår du må følge under straffavbruddet skal stå i vedtaket.

Noen av vilkårene gjelder ved alle straffavbrudd. Du skal for eksempel aldri begå ny kriminalitet, du skal oppholde deg på adressen som du har oppgitt til fengselet, og du skal komme tilbake til fengselet i upåvirket tilstand til fastsatt tid. Det er også et krav at du oppholder deg i Norge under straffavbruddet, med mindre en ekstraordinær situasjon gjør det helt nødvendig å dra til utlandet. Du må i så fall søke om lov til å dra til utlandet.

Retningslinjene punkt 36.2

Fengselet kan også sette spesielle vilkår som skal gjelde for ditt avbrudd, hvis det er nødvendig for at avbruddet skal være sikkerhetsmessig forsvarlig. I vurderingen av hvilke vilkår som skal settes, vil fengselet blant annet kunne legge vekt på hva du soner for, straffehistorikken din, og oppførselen din under soning. Det skal også legges vekt på om du tidligere har hatt vellykkede permisjoner, avbrudd eller andre utganger fra fengselet.

Fengselet kan blant annet bestemme at du må:

Straffegjennomføringsloven § 36 andre ledd

- Møte i upåvirket tilstand hos en offentlig myndighet, person eller organisasjon som fengselet har bestemt,
- Melde deg for politiet eller kriminalomsorgen til fastsatt tid,
- Ta antabus eller andre foreskrevne medikamenter,
- Avgi ren urin- eller utåndingsprøve før utgang,
- Hentes og bringes tilbake til fengselet av bestemte personer,
- Oppholde deg på et bestemt sted,
- La være å ha kontakt med bestemte personer. Dette omfatter både fysisk kontakt og kontakt over telefon, og brukes først og fremst hvis du er dømt for vold, trusler eller sedelighet.
- La være å bruke rusmidler, bedøvelsesmidler, hormonpreparater eller andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet. Fengselet skal som hovedregel sette vilkår om at du ikke skal drikke alkohol, men kan velge å la være hvis det er sikkerhetsmessig forsvarlig.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-34

Fengselet kan også sette andre vilkår enn de som er listet opp over, hvis det er nødvendig for en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring av straffavbruddet. Hvis du mener at fengselet har satt for strenge vilkår, kan du klage på vedtaket. Vær likevel oppmerksom på at en klage kan føre til forlenget saksbehandlingstid, noe som igjen kan føre til at avbruddet blir forsinket. Det er derfor lurt å søke om straffavbrudd i god tid, så du får en reell mulighet til å klage på vedtaket hvis du skulle ønske det.

Retningslinjene punkt 36.5 b

Hvis du bryter vilkårene under straffavbruddet, skal fengselet vurdere om du må tilbake til fengselet igjen før avbruddstiden er over. Fengselet kan også be politiet om å pågripe deg, så du kan tas med tilbake til fengselet. Fengselet bør gi deg mulighet til å forklare deg hvis de mistenker at du har brutt vilkårene.

Hvis du ikke møter etter endt avbrudd, gjelder reglene om unndragelse av straffegjennomføringen etter straffegjennomføringsloven § 40. Det samme gjelder hvis bruddet du har begått er straffbart. Du kan lese mer om dette i kapittel 15.

Straffegjennomføringsloven § 36 tredje ledd

Fengselet kan også i noen tilfeller varsle fornærmede eller etterlatte om at du får avbrudd. Du kan klage på beslutning om at varsel skal gis. Lese mer om varsel til fornærmede i kapittel 35.

Kapittel 23
Benådning

1 Hva er benådning?

Å bli benådet betyr at du slipper å sone straffen din. Med andre ord får du fritak fra soningen. Benådning innebærer som oftest at straffen gjøres betinget, slik at du ikke må sone den. Det vil som regel være en prøvetid, men i noen tilfeller slettes straffen din i sin helhet.

Grunnloven § 20

Benådning betyr ikke at du er uskyldig dømt. Dommen din vil fremdeles finnes. Hvis du mener at du er uskyldig eller det har kommet nye bevis som gjør at du bør slippe straff, må du søke om å gjenoppta straffesaken. Du kan lese mer om hvordan du kan gjenåpne saken din i kapittel 36, og du finner kontaktinformasjon til Gjenopptakelseskommisjonen bakerst i boken.

Benådning skal være en sikkerhetsventil i rettssystemet. Det skal sikre at man ikke må sone en straff som er svært urimelig på grunn av veldig spesielle omstendigheter som oppstod etter at dommen falt, eller som retten ikke visste om. Benådning kan være aktuelt der det er ekstraordinære omstendigheter som gjør straffegjennomføringen særlig byrdefull. Siden det skal veldig mye til for å få benådning, er det svært få som blir benådet. Her er noen tall på hvor mange som ble benådet fra og med 2015 til og med 2023:

- Det var totalt 523 domfelte som søkte om benådning.
- Totalt 33 personer ble benådet. Det utgjorde ca. 6 % av alle søknadene som ble behandlet av Kongen i statsråd.
- 96 personer klagde på avslaget på benådning.
- 2 av de 96 klagene ble tatt til følge, slik at domfelte fikk benådning.

Kriminalomsorgens retningslinjer for håndtering av benådningssaker i kriminalomsorgen (retningslinjene om benådning) side 1

Det er ikke vanlig å få delvis benådning slik at straffens lengde eller botens størrelse reduseres. Hvis du har gjennomført en del av fengselsstraffen, eller boten er sonet eller betalt, kan du få benådning for den resterende del av straffen eller boten hvis vilkårene for dette er oppfylt.

Grunnloven § 20
Straffeloven § 29
Retningslinjene om benådning side 1

Benådning kan kun gis for «straff». Dette inkluderer ordinær fengselsstraff, forvaring, samfunnsstraff, ungdomsstraff, bot og enkelte rettighetstap. Benådning er ikke aktuelt hvis du har fått dom på tvungent psykisk helsevern eller dom på tvungen omsorg. Dette er fordi disse ikke regnes som straff, selv om det kan oppleves som en form for straff for noen. Det kan heller ikke gis benådning for den alternative fengselsstraffen for bøter. Hvis du har fått en bot, er det kun selve boten som det kan gis benådning for.

Retningslinjene om benådning side 1

For at benådning skal være aktuelt må dommen din være endelig, og du kan spørre advokaten din hvilket tidspunkt dette er i din sak. Benådning er ikke aktuelt for straff som allerede er gjennomført, eller for bot som er betalt.

2 Søknadsprosessen

2.1 Generelt

Det er bare Kongen i statsråd, altså regjeringen, som kan gi domfelte benådning. Det er dit du adresserer søknaden, men du kan levere den til en kontaktbetjent i fengselet som vil sende den videre til riktig instans. Søknadsprosessen varierer ut fra om du har startet å sone straffen din eller ikke.

2.2 Søknad før soning

Retningslinjene om benådning side 3

Hvis du søker om å bli benådet før du starter å sone straffen, kan du søke om å få hele eller deler av straffen benådet. Det tar ofte ganske lang tid å få søknaden behandlet. Vanligvis må du starte soningen hvis du ikke har fått svar på benådningssøknaden. Det skal mye til for å få utsatt soningen kun fordi du har søkt om benådning. Det finnes regler for hvordan politiet skal gå frem hvis du søker benådning før soning. Disse bør du snakke med advokaten din om.

Straffeprosessloven § 458 første, annet og tredje ledd
Retningslinjene om benådning side 3 og 4

Det er tre muligheter for å få utsatt soning mens du venter på svar på benådningssøknaden din. For det første kan du få utsettelse hvis benådning er anbefalt av enten domstolen eller påtalemyndigheten. Da skal du ikke starte å sone før søknaden er avgjort av Kongen i statsråd. For det andre kan Justis- og beredskapsdepartementet utsette soningen inntil søknaden er avgjort. For det tredje kan departementet utsette ferdigbehandling av søknaden i en prøveperiode (kalt for «for-tiden-avslag»). Prøveperioden kan ikke settes lenger enn 1 år. Dette kan være aktuelt hvis «vektige

grunner» taler for det, og du samtykker til det. Dette alternativet er imidlertid sjeldent brukt i praksis, og det skal veldig mye til for å få utsettelse på denne måten.

Retningslinjene om benådning side 2
Påtaleinstruksen § 31-1

Søknaden din skal gis til det politidistriktet som har ansvar for straffesaken din. Politiet vil så gi en uttalelse, før den sendes til overordnet påtalemyndighet (statsadvokat eller Riksadvokaten). Deretter sendes saken til Kriminalomsorgsdirektoratet for behandling.

2.3 Søknad under soning

Retningslinjene om benådning side 2

Hvis du søker om benådning mens du sitter i fengsel, fortsetter soningen din som vanlig mens søknaden behandles. Du skal gi søknaden din til fengselet hvor du soner. Fengselet skal på eget initiativ gi en uttalelse om forhold som har betydning for søknaden din, og om de anbefaler benådning eller ikke. Regionen skal også komme med uttalelser i saken. Deretter blir søknaden din og uttalelsene i saken sendt til Kriminalomsorgsdirektoratet.

2.4 Saksgangen etter at søknaden er mottatt av Kriminalomsorgsdirektoratet

Retningslinjene om benådning side 3
Forvaltningsloven §§ 28 flg.

Kriminalomsorgsdirektoratet vil vurdere søknaden din og har myndighet til å avslå denne. Hvis du får avslag, kan du klage til Justis- og beredskapsdepartementet. Hvis Justis- og beredskapsdepartementet også gir deg avslag, kan du klage til Kongen i statsråd (regjeringen). Kongen i statsråd kan enten gi deg benådning eller avslå søknaden din. Avslag fra Kongen i statsråd kan du ikke klage på. Regjeringen har ikke plikt til å gi begrunnelse for hvorfor de gir eller avslår benådning. Du kan likevel forsøke å be om det. Du bør i så fall gjøre dette skriftlig.

Straffeprosessloven § 458 første ledd
Retningslinjene om benådning side 3

Hvis søknaden din er anbefalt av påtalemyndigheten eller domstolen skal søknaden behandles av Kongen i statsråd. Dette gjelder uansett om KDI eller departementet mener at det ikke er grunnlag for benådning.

Retningslinjene om benådning side 3

Søknader som KDI selv anbefaler skal også sendes til Justis- og beredskapsdepartementet for videre behandling.

3 Hva bør du skrive i en søknad om benådning?

De som skal vurdere søknaden din vil gjøre en helhetlig vurdering av din situasjon. De vil se på alle forholdene i saken din og din per-

sonlige situasjon. Dette kan være hva du er dømt for, hvor lang dom du har, om du er tidligere straffedømt og din helsetilstand. De ser på ulike argumenter som taler for og mot at du benådes.

Det skal veldig mye til for å bli benådet. En grunn til å bli benådet kan være at du har fått så store helsemessige problemer at fortsatt soning blir en ekstraordinær påkjenning for deg. At påkjenningen er ekstraordinær, betyr at den er mye verre og mer omfattende enn for andre innsatte med helseproblemer. Du bør derfor forklare svært godt i søknaden hvorfor du ikke kan sone resten av straffen din. Du bør legge ved så mye dokumentasjon som mulig, for eksempel lege- og psykologerklæringer, samt uttalelser fra ansatte i fengselet som forklarer hvorfor du ikke kan sone.

En annen grunn til at man kan bli benådet, kan være hvis det har oppstått en svært spesiell og vanskelig situasjon i familien din. Som ovenfor, må tilfellet være ekstraordinært. At du har store økonomiske problemer er som regel ikke en ekstraordinær situasjon som gjør at du kan bli benådet. Store bøter som du ønsker å få slettet ved å søke om benådning er vanligvis heller ikke en ekstraordinær situasjon. Du kan likevel søke benådning også for bøtestraffer, samfunnsstraffer og betingede dommer.

At du har endret livsstil og ønsker et liv uten kriminalitet er ikke alene nok til å bli benådet. Du bør likevel skrive i søknaden din at det ikke er fare for ny kriminalitet hvis du benådes. Hvis du har jobb på utsiden eller andre tilbud (for eksempel utdanning eller institusjonsopphold) som gjør at det er enklere for deg å leve uten kriminalitet, kan du også skrive dette. I så fall bør du legge ved dokumentasjon fra den aktuelle institusjonen som bekrefter at du tar utdanning/jobb/kurs der. Det må likevel mye mer til enn motivasjon for et nytt og annerledes liv for å bli benådet.

De rettslige vilkårene for å bli benådet er ikke så ulike som vilkårene for å få løslatelse på halvtid. Halvtid er også vanskelig å få, men i noen tilfeller er det et godt alternativ til benådning. Det kan derfor være en idé å søke om løslatelse halvtid før du søker om benådning, ettersom saksbehandlingstiden også kan være kortere. Før du kan få benådning skal myndighetene vurdere om du kan løslates på en annen måte, for eksempel ved halvtid eller 2/3-tid. Du kan lese om løslatelse i kapittel 33.

Jussbuss kan veilede deg hvis du lurer på hvordan du kan søke om halvtid eller benådning. I noen tilfeller kan vi også skrive søknaden din for deg, for eksempel hvis du er veldig syk. Vi kan imidlertid

ikke garantere at vi har kapasitet til å bidra med søknadsskriving. Du kan likevel kontakte oss for å høre om vi har mulighet.

Påtaleinstruksen § 31-1

Når du søker om å bli benådet, bør du legge ved så mye dokumentasjon som mulig. Det kan bli gjort avhør av deg hvis myndighetene er usikre på grunnlaget for hvorfor du søker benådning. Du vil ofte bli oppfordret til å legge fram dokumentasjon på opplysninger du har gitt i søknaden eller under avhøret, for eksempel om økonomi, helse og arbeids- og familieforhold. Hvis du søker om benådning for bøter skal du alltid oppfordres til å gi dokumentasjon på økonomiske forhold som inntekts- og formuesforhold, sosiale stønader trygdeytelser osv. Du skal informeres om at slik dokumentasjon kan ha avgjørende betydning for om du får benådning eller ikke.

Kapittel 24
Overføring til et annet fengsel mot din vilje

1 Generelt om tvangsoverføringer

Straffegjennomførings-loven § 14
Retningslinjene punkt 14.1 tredje avsnitt

Fengselet kan overføre deg mot din vilje, både til fengsel med samme sikkerhetsnivå som det du sitter i og til fengsel med høyere sikkerhetsnivå. Det er likevel ikke lov å overføre deg til et mer restriktivt fengsel enn det som er nødvendig av hensyn til sikkerheten. Det finnes et unntak fra nødvendighetskravet som du kan lese om under punkt 2.5. Unntaket gjelder der bygnings- og bemanningsmessige forhold gjør det nødvendig å overføre deg til et annet fengsel.

Retningslinjene punkt 14.1 femte avsnitt
Straffegjennomførings-loven § 40
Rt-2015-921 avsnitt 54

Overføring mellom fengsler, eller andre former for gjennomføring av straff, er ikke det samme som en reaksjon på brudd. Det betyr at en avgjørelse om at du skal overføres bare kan gjøres etter en helhetlig vurdering av din sak. Det betyr også at du kan få en reaksjon i tillegg til tvangsoverføringen hvis vilkårene for reaksjon er oppfylt. Selv om overføring ikke er en straff fra fengselets side, kan det oppleves som en straff for deg og dette bør fengselet ta hensyn til når de vurderer om de skal gi deg en reaksjon i tillegg. Du kan lese mer om reaksjoner i kapittel 15.

Vil fengselet overføre deg på grunn av forhold som har med deg selv å gjøre, for eksempel disiplinærbrudd, skal fengselet først vurdere om det er nok å gi deg en advarsel, reaksjon eller utelukke deg fra fellesskapet. Eksempler på disiplinærbrudd er ordrenekt eller en positiv urinprøve. Når fengselet vurderer om overføring skal skje, bør fengselet også alltid ta hensyn til situasjonen din i fengselet der du soner. De bør se om det finnes planlagte tiltak for deg eller om du er i et behandlingsløp i fengselet. En overføring er for eksempel veldig uheldig hvis du holder på med en utdanning eller fengselet har begynt å forberede løslatelsen din.

Hvis du blir tvangsoverført, kan du klage på vedtaket. Du kan kontakte Jussbuss hvis du ønsker veiledning eller at vi skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage. Merk at klagefristen på slike vedtak er 7 dager. Du bør derfor kontakte oss så fort du får vedtaket hvis du ønsker vår hjelp.

Nedenfor skal vi forklare i hvilke situasjoner fengselet kan overføre deg til et annet fengsel mot din vilje. Fengselet kan ikke gi andre begrunnelser enn de vi nevner her.

2 Når kan fengselet overføre deg til et annet fengsel mot din vilje?

2.1 Straffbare handlinger

Straffegjennomføringsloven § 14 første ledd bokstav a
Retningslinjene punkt 14.1 bokstav a

Hvis det er sannsynlig at du har begått eller kommer til å begå en straffbar handling, kan du blir overført til et annet fengsel. Du kan bli overført til et mer restriktivt fengsel eller et fengsel med likt sikkerhetsnivå. Hvis du sitter i overgangsbolig eller i lavsikkerhetsfengsel er hovedregelen at du blir overført til et høysikkerhetsfengsel, med mindre det du har gjort er bagatellmessig.

Det kreves sannsynlighetsovervekt, altså over 50% sannsynlighet, for at du har begått eller vil begå en straffbar handling. Mistanken må ha grunnlag i konkrete og troverdige opplysninger eller omstendigheter. Det er vanskelig å si nøyaktig hvor mye som skal til for å bli overført, men 50% sannsynlighet er ikke et veldig strengt krav. Det er for eksempel mye lavere enn beviskravet i en straffesak.

Et eksempel på en straffbar handling er bruk av narkotika. Hvis du blir tatt for bruk av narkotika kan det føre til at du blir overført til et annet fengsel. Fengselet skal ikke overføre deg til et strengere sikkerhetsnivå enn det som er nødvendig. Før overføring skjer skal fengselet alltid vurdere om det er nok å gi deg en reaksjon i stedet.

2.2 Unndragelse fra straffegjennomføringen

Straffegjennomføringsloven § 14 første ledd bokstav b
Retningslinjene punkt 14.1 bokstav b

Du kan overføres hvis du unndrar deg soningen. Det betyr at du rømmer eller forsøker å rømme fra fengselet, stikker av på fremstilling eller lar være å komme tilbake fra permisjon, frigang eller soningsavbrudd. Du kan også tvangsoverføres hvis fengselet har «grunn til å anta» at du kommer til å unndra deg straffegjennomføringen. Det kreves en konkret og aktuell mistanke om dette, som betyr at mistanken må dreie seg om akkurat deg på dette tidspunktet og ikke en eller annen gang i fremtiden. En løs antagelse er ikke nok.

2.3 Særlig negativ innflytelse på miljøet i fengselet

Straffegjennomføringsloven § 14 første ledd bokstav c
Retningslinjene punkt 14.1 bokstav c)

Det kan være at fengselet mener at du, enten alene eller sammen med andre innsatte, har en negativ påvirkning på miljøet i fengselet, eller at du ikke klarer å tilpasse deg miljøet på avdelingen. Hvis fengselet vurderer å overføre deg til et annet fengsel på grunn av dette skal du så langt det er mulig motta en skriftlig advarsel om at overføring kan bli aktuelt. Fengselet skal ha en samtale med deg hvor du får mulighet til å forklare deg om situasjonen, og gi deg advarsel om konsekvensene hvis du ikke endrer atferd.

Hovedregelen ved slik overføring er at du overføres til et fengsel med samme sikkerhetsnivå som der du allerede sitter. Et unntak er hvis du sitter i overgangsbolig eller fengsel med lavere sikkerhetsnivå og fengselet kommer frem til at dine atferdsproblemer har vart så lenge eller er så alvorlige at du ikke passer for åpen soning. Da kan de overføre deg til soning i fengsel med høyt sikkerhetsnivå.

Jussbuss synes det bør være en høy terskel for å overføre deg til høyere sikkerhet bare på grunn av at du har vanskelig for å tilpasse deg miljøet i fengselet. Hvis dette skjer med deg, kan du ringe oss så vi kan vurdere om vi kan hjelpe med å klage. På grunn av den korte klagefristen på 7 dager, bør du ringe oss så snart du får vedtaket hvis du ønsker vår hjelp.

2.4 Ro, orden og sikkerhet

Straffegjennomføringsloven § 14 første ledd bokstav d
Retningslinjene punkt 14.1 bokstav d

Fengselet kan overføre deg mot din vilje når det er nødvendig for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengselet. Det er vanskelig å si nøyaktig hvor mye som skal til for å bli overført etter dette alternativet. Det bør likevel ikke være nok med bare noen få tilfeller av mindre alvorlige hendelser, for eksempel arbeidsnekt, at du forsov deg, eller at du kom for sent tilbake fra permisjon. Fengselet skal som nevnt alltid vurdere om de heller kan gi deg reaksjoner. Hvis du bryter de samme reglene igjen og igjen eller bruddet er alvorlig, kan fengselet vurdere å overføre deg fra overgangsbolig eller fengsel med lavt sikkerhetsnivå til høyt sikkerhetsnivå.

Hvis du bruker narkotika, alkohol eller andre berusende eller bedøvende midler som ikke er lovlig foreskrevet av lege, kan fengselet overføre deg til fengsel med høyt sikkerhetsnivå om de mener det er nødvendig. Fengselet bør imidlertid også her vurdere om det du har gjort er såpass alvorlig at overføring er eneste mulighet.

2.5 Bygnings- og bemanningsmessige forhold

Straffegjennomførings-loven § 14 første ledd bokstav e
Retningslinjene punkt 14.1 bokstav e

Du kan overføres til et annet fengsel hvis det er nødvendig på grunn av bygnings- eller bemanningsmessige forhold eller plassmangel. Det kan for eksempel være at fengselet må stenge en avdeling fordi de har lav bemanning eller skal pusse opp og er nødt til å flytte en del av de innsatte.

Hvis tvangsoverføring skjer av en slik grunn, skal du vanligvis overføres til et fengsel med samme sikkerhetsnivå som det du soner ved. Men det kan også hende at du blir overført til et fengsel med høyere sikkerhet enn det som faktisk er nødvendig. Dette bør være midlertidig, og fengselet skal gjøre så mye som mulig for å redusere de negative virkningene en slik tvangsoverføring har for deg.

Du kan også overføres til et fengsel med lavere sikkerhetsnivå på grunn av bygnings- eller bemanningsmessige forhold eller plassmangel, hvis du oppfyller de øvrige vilkårene for overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Dette gjelder selv om du ikke har sonet en så stor del av straffen som vanligvis kreves for slik overføring. Vilkårene kan du lese om under i kapittel 25.

Nærhetsprinsippet er viktig også hvis fengselet ikke har plass til deg. Hvis du blir flyttet til et fengsel langt unna hjemstedet ditt, kan du klage på vedtaket og skrive at det er i strid med nærhetsprinsippet. Du kan også skrive at du ønsker å bli satt på venteliste hos et fengsel som er nærmere hjemstedet ditt. Nærhetsprinsippet sier at du skal sone så nært hjemstedet ditt og familien din som mulig. Selv om fengselet du sitter i må flytte deg, er det viktig at kriminalomsorgen tar hensyn til hjemstedet ditt og din familie hvis dette er viktig for din rehabilitering.

2.6 Hjemmesoning og fotlenkesoning

Straffegjennomførings-loven § 14 syvende ledd

Hvis du gjennomfører straffen i hjemmet («hjemmesoning») eller utenfor fengsel med elektronisk kontroll («fotlenkesoning») kan du tilbakeføres til fengsel i visse situasjoner. Det kan skje hvis kriminalomsorgen mener det er sannsynlig at du har begått eller vil begå en straffbar handling, unndra deg straffen eller bryte forutsetninger og vilkår for gjennomføring av straff utenfor fengsel.

Kapittel 25
Overføring til annet fengsel etter søknad

1 Innledning

Dette kapittelet handler om ulike former for frivillige overføringer mellom fengsler i Norge. Dette vil si når du selv ønsker å bli overført og søker om det. I punkt 2 redegjør vi for reglene for overføring mellom fengsler med samme sikkerhetsnivå. Punkt 3 handler om overføring fra høyt til lavere sikkerhetsnivå. Punkt 4 handler om overføring til overgangsbolig.

Hvis du får et avslag på søknad om overføring til et annet fengsel, kan du kontakte Jussbuss for veiledning og eventuell klagebistand. Merk at klagefristen på slike vedtak er 7 dager. Du bør derfor gi fengselet en fristavbrytende klage, og kontakte Jussbuss så fort du har mulighet hvis du ønsker vår hjelp.

2 Overføring mellom fengsler med samme sikkerhetsnivå

Du kan selv søke om å bli overført til et annet fengsel med samme sikkerhetsnivå. Det kan være mange grunner til at du ønsker det. Det kan for eksempel hende at et annet fengsel tilbyr en utdanning du ønsker å ta, eller det kan bli lettere for familien din å komme på besøk hvis du soner i et annet fengsel. Nedenfor står det forklart hva som skal til (vilkår) for at du skal få overføring til et annet fengsel når du selv ønsker det. Det står også om avslag og hvordan fengselet kan begrunne et avslag.

2.1 Særlig høyt sikkerhetsnivå

Du kan søke om å bli overført til et annet fengsel med særlig høyt sikkerhetsnivå. Siden det finnes få fengsler med særlig høyt sikkerhetsnivå, kan det være praktisk vanskelig å få overføring. Ellers gjelder de samme vilkårene som for overføring mellom avdelinger med høyt sikkerhetsnivå, se punkt 2.2.

2.2 Høyt sikkerhetsnivå

Straffegjennomføringsloven § 14 fjerde ledd

Du kan søke om å overføres til et annet fengsel med samme sikkerhetsnivå når du selv ønsker det. For at du skal bli overført må det være «hensiktsmessig for den videre straffegjennomføring». Det betyr at det må være positivt for resten av soningen din at du overføres til et annet fengsel. Du har ikke krav på å bli overført selv om både du og fengselet mener at det vil være hensiktsmessig. Fengselet kan avslå søknaden av andre grunner, blant annet at det ikke er kapasitet i fengselet du søker deg til.

Retningslinjene punkt 14.2 første avsnitt

Fengselet kan legge vekt på mye forskjellig i vurderingen av om overføring er hensiktsmessig. Noen momenter er om overføringen vil bedre rehabiliteringen din eller at du vil kunne få bedre kontakt med familien.

I en søknad er det viktig at du forklarer fengselet hvorfor overføring til et annet fengsel er hensiktsmessig for deg. Hvis du prøver å bli overført til et fengsel nærmere der du bor, kan du for eksempel skrive at overføring vil gjøre det lettere for deg å få besøk av familien din eller forberede deg til løslatelse. Det er også vanlig å søke overføring for å ta utdanning eller melde deg på behandling som ikke finnes i fengselet der du er nå. Andre vanlige begrunnelser er at du synes det er vanskelig å tilpasse deg forholdene i fengselet du sitter i, eller at du trenger et miljøskifte.

Straffegjennomføringsloven § 6 første og annet ledd

Hovedregelen er at det er fengselet du søker deg til som bestemmer om søknaden om overføring skal innvilges. Hvis du er dømt til mer enn 10 år i fengsel eller forvaring, avgjør regionalt nivå i kriminalomsorgen søknaden. Vanligvis vil fengselet du nå sitter i komme med en uttalelse til søknaden, hvor de enten anbefaler eller fraråder overføringen. Fengselet du søker deg til vil vanligvis legge stor vekt på denne uttalelsen.

Retningslinjene punkt 6.2 femte avsnitt

Hvis søknaden er åpenbart grunnløs, kan fengselet du sitter i nå gi avslag på søknaden. Med «åpenbart grunnløs» menes at fengselet må ha veldig gode grunner for å kunne gi avslag på søknaden din selv. Et eksempel kan være at du nettopp har fått avslag på en helt lik søknad. Hvis du mener at avgjørelsen er feil kan du klage på avslaget, og du kan kontakte Jussbuss for veiledning. Du kan lese mer i kapittel 9 om søknad og klage.

2.3 Lavt sikkerhetsnivå

Straffegjennomførings-loven § 14 fjerde ledd

Hvis du sitter på lavsikkerhet og vil overføres til et annet lavsikkerhetsfengsel, er vilkåret for overføring at det er «hensiktsmessig for den videre straffegjennomføring». Det samme som står om overføring mellom to fengsler med høyt sikkerhetsnivå gjelder her, se derfor punkt 2.2 over.

I en søknad om overføring bør du forklare hvorfor det er hensiktsmessig for deg å bli overført. Du kan forklare at du trenger overføring på grunn av forhold som nærhet til familie, spesielle programmer eller utdanningsmuligheter ved det andre fengselet.

2.4 Vanlige avslagsgrunner

Det er vanlig å få avslag på søknad om overføring på grunn av plassmangel i det fengselet du søker deg til. Derfor kan det være lurt å skrive i søknaden at du ønsker å bli satt på venteliste hvis søknaden avslås på grunn av plassmangel.

Du kan også få avslag på grunn av sikkerhetssituasjonen i fengselet du søker deg til. Selv om fengselet har samme sikkerhetsnivå som fengselet du sitter i nå, kan det være forskjeller i sikkerhetsmessige forhold som begrunner avslaget. Dette gjelder særlig hvis du er dømt for en alvorlig forbrytelse eller er dømt til lang straff, og fengselet du søker deg til er et lite fengsel. Andre forhold som kan være relevante er om du kjenner innsatte som soner i fengselet du søker deg til, eller at det er et narkotikaproblem i fengselet og du er dømt for narkotikakriminalitet.

2.5 Hva kan jeg gjøre hvis jeg får avslag?

Du har rett til å klage på et avslag på søknad om overføring. I klagen bør du skrive hvorfor det er hensiktsmessig for akkurat deg å sone i fengselet du søker deg til. I tillegg bør du forklare hvorfor du mener fengselets argumenter er feil. Hvis fengselet avslår søknaden din på grunn av plassmangel, vil du vanligvis ikke få medhold i klagen din i regionen. Regionen har mulighet til å overprøve fengselets prioriteringer, så hvis du mener at du burde prioriteres bør du likevel klage. Du kan lese mer om søknader og klager i kapittel 9.

3 Overføring til fengsel med lavere sikkerhetsnivå

3.1 Særlig høyt sikkerhetsnivå til høyt sikkerhetsnivå

Straffegjennomføringsloven § 15 første ledd

Du kan søke om overføring til fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Vilkåret er at en slik overføring er sikkerhetsmessig forsvarlig, og at det ikke er grunn til å tro at du vil prøve å rømme. Kriminalomsorgen skal på eget initiativ vurdere overføring til avdeling med høyt sikkerhetsnivå fra avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå med maks 6 måneders mellomrom.

3.2 Høyt sikkerhetsnivå til lavere sikkerhetsnivå

Å sone i et fengsel med lavere sikkerhetsnivå gir mange fordeler som man ikke får i et fengsel med høyt sikkerhetsnivå. I fengsel med lavere sikkerhetsnivå er det mindre strenge sikkerhetstiltak. Det er ofte lettere å få frigang til arbeid eller skole. Det er også mer felleskap med andre innsatte og lettere å få besøk av familie og venner.

For å overføres fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå til fengsel med lavere sikkerhetsnivå, er det et vilkår at du har gjennomført «en del» av straffen. De andre vilkårene er at formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner ikke må tale mot overføring, og at det ikke må være grunn til å tro at du vil unndra deg straffegjennomføringen. Under de neste punktene forklarer vi de ulike vilkårene.

Selv om du oppfyller vilkårene for å bli overført til fengsel med lavere sikkerhet, har du ikke krav på overføring. Det kan for eksempel hende at det ikke er plass i det åpne fengselet du søker deg til. Det kan være lurt å undersøke de forskjellige fengslene på forhånd. Du bør finne ut om du passer inn i soningsopplegget fengselet har, og om det finnes ledige plasser. Dette kan du gjøre ved å spørre kontaktbetjenten din eller sosialkonsulenten i fengselet. Det er viktig at du ikke gir opp, selv om du får et eller flere avslag. Det er ikke uvanlig å måtte søke flere ganger eller stå på venteliste i en periode før man får godkjent overføring.

3.2.1 En del av straffen

Straffegjennomføringsloven § 15 annet ledd
Retningslinjene punkt 15.2 femte avsnitt

Du må ha gjennomført «en del» av straffen før du kan overføres fra høysikkerhet til lavsikkerhet. Det er vanskelig å si akkurat hvor lenge dette er i din sak, men det blir gjerne forstått som en tredje-

del. Du kan som hovedregel ikke overføres til lavere sikkerhetsnivå hvis du har mer enn 5 år igjen til 2/3-tid. Det kan likevel gjøres unntak fra dette etter en vurdering av din situasjon. Fengselet skal se på din evne til å tilpasse deg soning i fengsel med lavere sikkerhetsnivå og din evne til å ta i bruk mulighetene som finnes der.

Fengselet vil også legge vekt på blant annet ditt behov for rehabiliteringstiltak, opplæring eller programvirksomhet, samt alder og din psykiske og fysiske helsetilstand. Særlig kan og bør unge innsatte overføres selv om de har lang tid igjen å sone.

Retningslinjene punkt 15.2 andre og tredje avsnitt

Hvis du er dømt til fengselsstraff i 2 år eller mindre, bør fengselet fortløpende vurdere å overføre deg. Også hvis du er dømt til straff i mer enn 2 år, og har mindre enn 2 år til forventet løslatelse, bør fengselet vurdere å overføre deg. Dette gjelder særlig hvis du er i permisjonsrutine. Når det gjenstår ett år av soningen din, skal fengselet vurdere overføring til lavsikkerhet.

Retningslinjene punkt 15.2 fjerde avsnitt

Hvis du enda ikke er i permisjonsrutine kan fengselet likevel vurdere overføring på eget initiativ hvis fengselet mener de har nok kjennskap og tillit til deg ut fra oppholdet ditt i fengselet. Innsatte med lange dommer kan overføres når det anses hensiktsmessig ut fra en rimelig og fornuftig progresjon i straffegjennomføringen.

3.2.2 Formålet med straffen

Straffegjennomføringsloven § 15 annet ledd

Det er et vilkår for overføring til lavere sikkerhet at formålet med straffen ikke taler mot det. Det betyr at straffens avskrekkende effekt for allmennheten eller den allmenne rettsfølelse kan gjøre at du ikke blir overført. Den allmenne rettsfølelse handler om hva folk flest i samfunnet tenker om alvorligheten av det du er dømt for. Dette kan for eksempel bety at hvis du er dømt for er en alvorlig forbrytelse kan mange i samfunnet reagere negativt på at du får sone i et lavsikkerhetsfengsel. Dette kan tale mot overføring til lavere sikkerhet, særlig tidlig i soningen.

Jussbuss mener at formålet med straffen og den allmenne rettsfølelse er begreper uten særlig mye konkret innhold. Det er problematisk om du blir nektet overføring til lavsikkerhetsfengsel når det ellers er sikkerhetsmessig forsvarlig og formålstjenlig. Vi vil gjerne at du kontakter oss hvis du har fått et avslag som er begrunnet utelukkende i den allmenne rettsfølelse, så vi kan vurdere om vi kan hjelpe deg med saken din.

3.2.3 Sikkerhetsvurderingen

Straffegjennomføringsloven § 15 annet ledd
Retningslinjene punkt 15.1

Overføringen må være sikkerhetsmessig forsvarlig og det må ikke være grunn til å tro at du vil forsøke å unndra deg straffen. Fengselet gjør en såkalt sviktfarevurdering av deg. Dette er en vurdering der fengselet ser på all kunnskap de har om deg. De kan blant annet legge vekt på hvordan du har oppført deg på fremstillinger og permisjoner, om du møtte opp til soning selv, eventuelle reaksjoner du har fått, positive urinprøveresultater og din oppførsel i fengselet.

Fengselet kan også se på oppførselen din under tidligere soning, også i andre fengsler, og om du begikk nye straffbare handlinger under tidligere prøveløslatelser. Det kan ha betydning hvis du er voldsdømt og har deltatt på sinnemestringskurs eller om du er sedelighetsdømt og har deltatt i sedelighetsprogram eller lignende. Det er positivt hvis du har vist fremgang og motivasjon til å jobbe med årsakene til kriminaliteten din. Hvis du er dømt for et alvorlig forhold vil sviktfarevurderingen være særlig nøye.

3.2.4 Hva bør inngå i en søknad om overføring til lavere sikkerhet?

I en søknad er det viktig at du forklarer hvorfor vilkårene vi har gjennomgått ovenfor er oppfylt i din situasjon. Det er viktig at du viser at du er motivert for soning på lavsikkerhet, og du bør forklare hvorfor du vil til akkurat det fengselet du søker deg til. Hvis du har undersøkt arbeids- og utdanningsmuligheter hos fengselet du søker deg til, kan du skrive dette for å vise fengselet at du er motivert. Helse og andre viktige velferdsgrunner kan også være relevante, men dette bør være dokumentert av lege eller lignende. Du kan snakke med kontaktbetjenten din eller kontakte Jussbuss hvis du ønsker veiledning om hvordan du kan skrive søknaden. Du kan lese mer om søknader i kapittel 9.

4 Overføring til overgangsbolig

Overgangsboliger er også fengsler, men de er mindre restriktive enn høy- og lavsikkerhetsfengsler. Overgangsboligen minner mer om en vanlig bolig du deler med andre. For eksempel lager de innsatte mat sammen, har frigang til arbeid eller skole, og har ofte lov til å bruke mobiltelefon og PC.

Straffegjennomføringsloven § 15 tredje ledd

Vilkårene for overføring til overgangsbolig er stort sett de samme som ved overføring til lavere sikkerhetsnivå. Du må ha gjennomført en del av straffen, formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner kan ikke tale mot overføring, og fengselet kan ikke ha grunn til å anta at du vil unndra deg straffen. Du kan lese mer om hva som ligger i disse vilkårene under punkt 3.2.

I tillegg må overføringen være «hensiktsmessig for å fremme en positiv utvikling og for å motvirke ny kriminalitet». Det betyr at fengselet vurderer om det vil være bra for deg å sone i overgangsbolig og om det vil gjøre at du ikke bryter loven igjen. Grunner til å få opphold i overgangsbolig kan være at du trenger bo-, arbeids- eller sosialtrening, forberedelse til løslatelse, eller at du har andre behov som det er vanskeligere å få dekket i et vanlig fengsel.

Retningslinjene punkt 15.3 andre og tredje avsnitt

Hvis du oppfyller vilkårene, kan du bli overført direkte fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå til overgangsbolig uten å være innom et fengsel med lavere sikkerhetsnivå. Men er du dømt til over 2 års straff, må du først ha sonet en tredjedel av straffen, og du må ha gjennomført permisjoner uten problemer. Hvis du startet å sone dommen din i lavsikkerhetsfengsel, må du også ha oppnådd permisjonstid og ha gjennomført noen permisjoner uten problemer før du kan overføres til overgangsbolig.

Hovedregelen er at du bare kan få overføring til overgangsbolig mot slutten av soningen din. Oppholdet skal vanligvis ikke vare lenger enn 1 år, men det kan gjøres unntak for eksempel hvis du er ung og har et særlig behov for tiltak som kan tilbys i overgangsboligen.

Hvilke overgangsboliger du kan søke deg til, vil variere etter hvor i landet du vil sone. Ønsker du å søke om plass ved overgangsbolig kan du kontakte sosialavdelingen ved det fengselet du soner, henvende deg til friomsorgen eller direkte til den overgangsboligen du ønsker overføring til. Du kan også kontakte Jussbuss for informasjon om søknads- og klageprosessen.

Søknad om overføring til overgangsbolig avgjøres av lederen av den overgangsboligen du søker deg til. Hvis du har dom på over 10 år eller er idømt forvaring er det regionen overgangsboligen tilhører som avgjør søknaden. Du kan lese mer om søknader og klager i kapittel 9.

Kapittel 26
Soning med elektronisk kontroll (fotlenkesoning)

1 Innledning

Straffegjennomføringsloven § 16a

Dette kapittelet handler om soning med elektronisk kontroll, også omtalt som å sone med fotlenke («fotlenkesoning»). I dette kapittelet kan du lese om vilkårene for å sone med elektronisk kontroll, den praktiske gjennomføringen og søknadsprosessen. Hvis du ønsker å sone i hjemmet uten elektronisk kontroll, kan du lese om hjemmesoning i kapittel 27.

Forskrift om straffegjennomføring § 7-1

Formålet med å sone utenfor fengsel er å styrke dine muligheter til å ivareta dine sosiale og økonomiske forpliktelser mens du soner, som å kunne gå på jobb eller å være med barna dine. Målet er også å forhindre ny kriminalitet, og å gjøre det lettere for deg å komme tilbake til samfunnet.

Fotlenkesoning kan gjøres på to måter. Den ene er at man soner hele straffen med fotlenke. Dette kalles for «helgjennomføring». Den andre måten er at du soner siste del av straffen med fotlenke. Dette kalles «delgjennomføring». Vi vil bruke disse begrepene gjennomgående i kapittelet, og du kan lese mer om disse i punkt 3.2.1 og 3.2.2.

2. Hva er soning med elektronisk kontroll?

Soning med elektronisk kontroll er en mulighet til å gjennomføre straff utenfor fengsel eller institusjon. Det innebærer at du har en fotlenke med en elektronisk sender rundt ankelen. Senderen kommuniserer med en mottaker som installeres hjemme hos deg. Mottakeren er i kontakt med kriminalomsorgens kontrollsenter. Senderen registrerer om du befinner deg innenfor kontrollsonen til enhver tid. Kontrollsonen vil normalt være huset eller leiligheten din (eller en del av huset eller leiligheten din). Teknologien som brukes ved elektronisk kontroll kan utvikle seg. Du skal få oppdatert informasjon om hvordan fotlenken fungerer av fengselet eller friomsorgen.

Du skal ha på deg fotlenken hele tiden. Hvis du tar den av, blir det utløst en alarm. Fotlenken er liten og lett å skjule under klærne. Den er vanntett, så du kan dusje og bade som normalt.

Du må selv søke om å sone med fotlenke, og du kan lese mer om søknadsprosessen under punkt 9.

3. Hvem kan sone med elektronisk kontroll?

3.1 Innledning

Det er ikke alle domfelte som kan sone med elektronisk kontroll. Fotlenkesoning gjelder for enkelte grupper domfelte, og for andre grupper er det ikke mulig. I de neste punktene vil vi forklare hvem som kan og ikke kan sone med elektronisk kontroll. Deretter går vi gjennom de andre vilkårene.

Justis- og beredskapsdepartementet «Høringsnotat - Forslag til endringer i straffegjennomføringsloven og forskrift om straffegjennomføring mv. (bruk av elektronisk kontroll og digitale kontrolltiltak i kriminalomsorgen)» (08.05.2025) («høringsnotatet»)

Våren 2024 kom det forslag til nye regler for hvem som kan sone med elektronisk kontroll. Formålet med forslagene er at flere domfelte skal få sone med elektronisk kontroll. Forslagene er per høsten 2024 ikke vedtatt, og det er derfor ikke regler som gjelder enda. Reglene vi beskriver gjelder dagens regelverk med mindre noe annet er presisert. Vi vil likevel forklare innholdet i forslagene i de neste punktene der det er relevant. Siden forslagene innebærer ganske omfattende endringer i reglene for hvem som kan sone med elektronisk kontroll, anbefaler vi at du kontakter fengselet eller oss i Jussbuss for å høre om du omfattes av målgruppen når du leser dette.

3.2 Målgruppe

Straffegjennomføringsloven. § 16 a
Retningslinjene punkt 16a 1.1 og 1.6

Soning med elektronisk kontroll er i utgangspunktet bare aktuelt hvis du har fått en ubetinget fengselsstraff. Du kan altså ikke søke om fotlenkesoning hvis du har fått betinget fengselsstraff, samfunnsstraff eller bot. Hvis du for eksempel er dømt til en kombinasjon av samfunnsstraff og ubetinget fengselsstraff, eller både betinget og ubetinget fengselsstraff, kan du sone med elektronisk kontroll hvis den samlede lengden på den ubetingede fengselsstraffen ikke overstiger seks måneder.

Du må enten være dømt til fengselsstraff i inntil 6 måneder, eller ha inntil 6 måneder igjen av straffen din. Soning med elektronisk kontroll kan gjøres på to måter. Den ene er at du soner hele straffen (på inntil 6 måneder) med fotlenke. Dette kalles for «helgjennomføring». Den andre måten er at du soner siste del av

straffen (inntil 6 måneder) med fotlenke. Dette kalles «delgjennomføring».

Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 fjerde ledd

Hvis du er dømt for følgende lovbrudd kan du ikke sone med elektronisk kontroll, verken del- eller helgjennomføring:

Straffeloven kap. 26, og §§ 274, 275, 277, 279, 281-286 og 288

- Seksuallovbrudd
- Grov kroppsskade
- Drap
- Medvirkning til selvmord og til selvpåført betydelig skade på kropp eller helse
- Avtale om drap eller å volde betydelig skade på kropp og helse
- Uaktsom forvoldelse av død
- Mishandling i nære relasjoner
- Grov mishandling i nære relasjoner
- Kjønnslemlestelse
- Grov kjønnslemlestelse
- Vold mot særskilte utsatte yrkesgrupper
- Hensettelse i hjelpeløs tilstand

Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 fjerde ledd

For noen lovbrudd kan du sone med elektronisk kontroll, med mindre du har begått handlingene mot et barn eller en person du bodde eller fortsatt bor sammen med, eller hvis du er domfelt for lignende forhold tidligere. Disse er:

Strl. §§ 271, 272, 273, 278, 280, 287 og 276 annet ledd

- Kroppskrenkelse
- Grov kroppskrenkelse
- Kroppsskade
- Medlidenhetsdrap
- Uaktsom forvoldelse av betydelig skade på kropp eller helse
- Forsømmelse av hjelpeplikt
- Hvis du har fått en lavere straff fordi personen du enten har drept eller påført betydelig skade på kropp eller helse har gitt samtykke til det

Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 siste ledd
Retningslinjene punkt 16a 1.11

Det er også to situasjoner hvor du som hovedregel ikke kan sone med elektronisk kontroll, uansett hvilken type kriminalitet du er dømt eller siktet for. Den første er hvis du er siktet for nye straffbare forhold. Dette omfatter straffbare handlinger du har gjort både før og etter du ble dømt. Det avgjørende er om politiet har siktet deg for nye straffbare handlinger på tidspunktet søknaden din vurderes.

Selv om du er siktet for nye straffbare forhold, kan du likevel søke om å sone med elektronisk kontroll hvis du har «særlige grunner». Det er for eksempel hvis du er mindreårig, soningsudyktig eller det er best for barna dine at du soner utenfor fengsel.

Den andre situasjonen hvor du som hovedregel ikke kan sone med elektronisk kontroll er hvis du er endelig utvist fra Norge. Med «endelig utvist fra Norge» menes at du har fått et utvisningsvedtak fra Utlendingsnemnda (UNE) som du ikke kan klage på, et utvisningsvedtak der klagefristen har gått ut, eller en utvisning som du har samtykket til.

Selv om du er endelig utvist fra Norge, kan du likevel søke om å sone med elektronisk kontroll hvis du har «særlige grunner». Det kan for eksempel være hvis du er mindreårig, soningsudyktig eller har en sterk tilknytning til Norge gjennom lang botid, familie eller arbeid. I vurderingen skal kriminalomsorgen legge stor vekt på om det er fare for at du vil unndra deg straffen, eller fare for at du vil begå ny kriminalitet hvis du får sone utenfor fengsel.

Retningslinjene punkt 16a 1.5

Hvis du er forvaringsdømt eller bøtesoner kan du heller ikke sone med elektronisk kontroll.

3.2.1 Soning med elektronisk kontroll siste del av straffen - «delgjennomføring»

Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 annet ledd
Retningslinjene punkt 16a 1.3

Hvis du har gjennomført en tredjedel av straffen, og har inntil 6 måneder igjen av straffen, kan du søke om å sone de siste månedene av straffen med elektronisk kontroll. Formålet med delgjennomføring er å sikre en hensiktsmessig progresjon, en positiv utvikling og en gradvis overgang tilbake til samfunnet.

Som tidligere nevnt i kapittelet ble det våren 2024 foreslått nye regler om hvem som kan sone med elektronisk kontroll. De viktigste forslagene for delgjennomføring er:

Høringsnotatet punkt 6.2.3

- Delgjennomføring skal kalles for «sluttgjennomføring»
- Delgjennomføring skal bli hovedregelen for tilbakeføring til samfunnet for alle som soner ubetinget fengselsstraff
- Delgjennomføring skal gjøres mulig for alle domfelte uavhengig av hva du er dømt for
- Utvide mulig gjennomføringstid fra inntil 6 måneder til inntil 12 måneder

3.2.2 Soning med elektronisk kontroll hele straffen - «helgjennomføring»

Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 første ledd
Retningslinjene punkt 16a 1.2

Helgjennomføring er aktuelt for deg som har fått en ubetinget fengselsstraff på inntil 6 måneder. Da kan du søke om å sone hele straffen med elektronisk kontroll. Helgjennomføring er særlig aktuelt for unge domfelte og førstegangssonere.

Formålet er å unngå eventuelle negative konsekvenser av et fengselsopphold. Det skal bidra til at du kan ivareta dine sosiale og økonomiske forpliktelser mens du soner, særlig forpliktelser du har i familien og på jobb. Når fengselet vurderer om de skal gi deg helgjennomføring, skal de derfor legge vekt på om du kan fortsette eller begynne på skole, arbeid eller annen hensiktsmessig sysselsetting.

Det er også foreslått nye regler om hvem som kan søke om å sone hele straffen med elektronisk kontroll. Disse er:

Høringsnotatet punkt 6.3.4

- Målgruppen utvides fra domfelte med ubetinget fengselsstraff inntil 6 måneder til inntil 9 måneder
- Dagens begrensninger for hvilke lovbrudd som gir grunnlag for helgjennomføring videreføres, med unntak av innsatte dømt for uaktsomt drap, enkelte mindre seksuallovbrudd og medlidenhetsdrap. Disse skal altså etter forslaget kunne søke om helgjennomføring.

3.2.3 Domfelte under 18 år

Retningslinjene punkt 16a 1.13

Det gjelder egne regler for soning med elektronisk kontroll for domfelte under 18 år. Merk at hvis du får godkjent søknad om elektronisk kontroll før du er 18 år, kan du fremdeles sone på denne måten i tiden etter du har fylt 18 år. Hvis du har spørsmål om hvilken betydning det har for soningen din at du fyller 18 år, anbefaler vi at du kontakter friomsorgskontoret som har ansvar for deg.

Straffegjennomføringsloven § 16 a annet ledd første punktum
Grunnloven § 104 første ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 7-9
Barnelova § 31

Kriminalomsorgen har en plikt til å vurdere om domfelte under 18 år oppfyller vilkårene for soning med elektronisk kontroll, uavhengig av om du har søkt eller ikke. Du må altså ikke søke om soning med elektronisk kontroll. Du skal uansett få informasjon og mulighet til å uttale deg om saken før kriminalomsorgen tar en avgjørelse.

Straffegjennomførings-loven § 16 a annet ledd

Vilkåret om at den ubetingede fengselsstraffen eller resterende tid frem til forventet løslatelse ikke skal være mer enn 6 måneder gjelder ikke for domfelte under 18 år. Heller ikke vilkåret om at du må ha gjennomført en tredjedel av straffen gjelder hvis du er under 18 år.

Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 fjerde ledd siste punktum
Retningslinjene punkt 16a 1.13

Kriminalomsorgen skal gjøre en helhetlig vurdering av din sak, hvor det avgjørende er om det vil være sikkerhetsmessig forsvarlig og tilrådelig og la deg sone med elektronisk kontroll. Du kan lese mer om disse vurderingene under punktene 4.3 og 4.4. Kriminalomsorgen kan ikke nekte deg fotlenkesoning ut fra hvilket lovbrudd du er dømt for. Det er fordi lovbruddsbegrensningen i hvem som kan sone med elektronisk kontroll, nevnt under punkt 3.2, ikke gjelder for domfelte under 18 år.

Soning med elektronisk kontroll kan gis deg under 18 år hvis du bor i egen bolig, eller du planlegger å bo i boligen til foreldrene og de samtykker til at du kan bo der. Hvis du bor i fosterhjem eller foreldrehjem, kan det også være aktuelt hvis du, foreldrene eller fosterforeldrene samtykker. Også ulike former for bofellesskap kan godkjennes, men dette bør du avklare med kriminalomsorgen.

Hvis du ikke selv eller med hjelp fra offentlige myndigheter kan skaffe et aktivitetstilbud mens du soner med elektronisk kontroll, skal du alltid tilbys sysselsetting i form av enten samfunnsnyttig tjeneste eller annen aktivitet i regi av friomsorgskontoret.

3.2.4 Domfelte mellom 18 og 25 år

Regelverket har per høsten 2024 ikke noen særregler for unge voksne mellom 18 og 25 år. Derfor ble det våren 2024 foreslått slike regler. De viktigste forslagene er:

Høringsnotatet punkt 10.1 forslag til endringer i §§ 16 a og 16 b

- Kriminalomsorgen skal på eget initiativ vurdere om domfelte under 25 år oppfyller vilkårene for soning med elektronisk kontroll, både del- og helgjennomføring
- Domfelte som er under 21 år må ikke ha gjennomført en tredel av straffen
- For domfelte mellom 18 og 21 år må resterende tid til forventet løslatelse være inntil 18 måneder for delgjennomføring
- For domfelte mellom 21 og 25 år må resterende tid til forventet løslatelse være inntil 15 måneder for delgjennomføring

- For domfelte under 21 år gjelder ikke vilkåret om resterende tid til forventet løslatelse
- For domfelte mellom 18 og 21 år må domslengden være inntil 3 år for helgjennomføring
- For domfelte mellom 21 og 25 år må domslengden være inntil 18 måneder

4 Hva skal til for at du kan sone med elektronisk kontroll?

4.1 Innledning

I tillegg til at du må være i målgruppen for soning med elektronisk kontroll, er det en rekke vilkår som må være oppfylt. I de neste punktene vil forklare hva som skal til for at du kan sone med elektronisk kontroll.

4.2 Hensiktsmessighet

Straffegjennomføringsloven § 16a første ledd

For at du skal kunne sone med elektronisk kontroll må det være hensiktsmessig for å sikre en positiv utvikling og motvirke ny kriminalitet. Det betyr at kriminalomsorgen vil vurdere om det er positivt for deg å sone utenfor fengselet, og om det vil bidra til at du ikke vil begå ny kriminalitet. De vil vurdere om behovet ditt for rehabilitering blir ivaretatt best ved å sone utenfor fengsel.

Det er mange momenter som kan vise at det er hensiktsmessig for deg å sone med fotlenke. For eksempel kan det være at du har omsorg for barn og at det er viktig for deg og barna at du bor hjemme med dem. Et annet positivt moment kan være at du har et godt nettverk utenfor fengselet som ikke er knyttet til det du er dømt for. Hvis det er vanskelig for deg å gjennomføre utdanning i fengselet, eller hvis du har mulighet for jobb utenfor fengselet, kan fotlenkesoning gi gode muligheter for en positiv utvikling og derfor være hensiktsmessig. Når du søker om fotlenke er det viktig at du trekker frem alle forhold som viser at du har god motivasjon og gode muligheter for rehabilitering utenfor fengselet.

4.3 Sikkerhetsvurderingen

Straffegjennomføringsloven § 16 a
Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 tredje ledd

I alle saker om soning med elektronisk kontroll skal kriminalomsorgen vurdere om formålet med straffen eller sikkerhetsmessige grunner taler mot at du gis fotlenke. Dette kalles ofte «sikkerhetsvurderingen» eller «sviktfarevurderingen».

Retningslinjene punkt 16a 1.7

Sikkerhetsvurderingen knytter seg til om det er noen sikkerhetsmessige betenkeligheter ved at du soner med elektronisk kontroll. Her kan kriminalomsorgen legge vekt på om du har begått kriminalitet under tidligere straffegjennomføring, og om du tidligere har brutt vilkår for samfunnsstraff, møteplikt eller annen straffegjennomføring utenfor fengsel. Hvis du tidligere har unndratt deg straffegjennomføring ved å for eksempel rømme eller ikke møtt til soning, kan dette tale mot at du får sone med elektronisk kontroll. Kriminalomsorgen kan i praksis legge vekt på alt de vet om deg og din straffehistorikk når de vurderer om det er sikkerhetsmessig forsvarlig.

Straffegjennomføringsloven § 16 a tredje ledd, jf. § 16 tredje ledd

Hvis kriminalomsorgen mener det er nødvendig for en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring, kan de bestemme særlige vilkår for soning med elektronisk kontroll. Dette kan blant annet være at du skal gjennomgå behandling, delta i program, innta antabus eller andre foreskrevne medikamenter, overholde bestemmelser om oppholdssted, eller unnlate å være sammen med bestemte personer. Du kan lese mer om dette i punkt 5.5.

Når du skal søke om soning med elektronisk kontroll bør du skrive hvorfor det er trygt at du soner utenfor fengsel. Momenter som kan tale for at det er trygt kan være at du ikke har hatt noen reaksjoner eller positive urinprøver i fengselet. Andre momenter kan være vellykkede permisjoner eller at du kommer godt overens med andre innsatte og ansatte. Hvis du er førstegangssoner eller ung kan dette også telle positivt.

4.4 Tilrådelig

Forskrift om straffegjennomføring § 7-2 tredje ledd
Retningslinjene punkt 16a 1.7

Det er et vilkår for soning med elektronisk kontroll at det ikke anses «utilrådelig». I vurderingen av om det er tilrådelig å gi deg fotlenke, skal kriminalomsorgen legge vekt på hva slags lovbrudd du er dømt for. Jo mer alvorlig lovbruddet er, desto vanskeligere kan det være å få fotlenke. For noen typer lovbrudd er det også helt utelukket, se punkt 3.2.

Videre skal kriminalomsorgen ta hensyn til alvorligheten av det straffbare forholdet du er dømt for, hvem som er fornærmede og den «allmenne rettsoppfatning». Den allmenne rettsoppfatning er ment å være et uttrykk for hva folk flest mener er riktig og galt. I praksis er det imidlertid et begrep uten særlig mye konkret innhold, som ofte brukes som argument mot at innsatte som sitter for alvorlig kriminalitet, som sedelighet, vold eller drap, nektes fotlenkesoning eller andre ting de søker på. Det er problematisk

om den allmenne rettsoppfatning skal hindre at du får rehabiliterende tiltak. Hvis du får et avslag som bare er begrunnet i den allmenne rettsoppfatning, vil vi gjerne at du kontakter oss i Jussbuss slik at vi kan vurdere om vi kan bistå deg i saken.

Kriminalomsorgen skal også se på hvor lang tid det er gått siden du gjorde det straffbare forholdet, og om det er fare for at du vil begå en ny straffbar handling. I den forbindelse skal kriminalomsorgen også legge vekt på fornærmede og dennes pårørende. For eksempel vil det at fornærmede bor i ditt nabolag tilsi at du ikke kan sone med fotlenke i dette området. Behovet for samfunnsbeskyttelse skal tillegges stor vekt, og dette vil kriminalomsorgen særlig legge vekt på i de mer alvorlige sakene.

4.5 Bolig

Forskrift om straffegjennomføring § 7-3
Retningslinjene punkt 16a 2.1

Du må ha tilgang til en egnet bolig for å sone med elektronisk kontroll. Hvorvidt boligen er egnet, kommer an på om kriminalomsorgen kan kontrollere deg på en effektiv måte i boligen. Med effektiv kontroll menes at de skal kunne kontrollere at du respekterer vilkårene for å sone med fotlenke.

Retningslinjene punkt 16a 2.1

Boligen skal ha elektrisitet og det skal være mulighet for egnet telefonforbindelse. Med egnet telefonforbindelse menes en tilfredsstillende mobiltelefondekning for det kontrollutstyret som kriminalomsorgen bruker.

Hvis du deler nødvendige fellesarealer, som kjøkken eller bad, med andre personer som ikke regnes som samboeren din, skal boligen i utgangspunktet ikke anses som egnet. Studentboliger, hotell og hospits vil som regel ikke være egnede boliger for fotlenkesoning.

Boligen må være av fast karakter og ikke mulig å flytte. Du kan altså ikke sone med fotlenke i en campingvogn eller en husbåt. Du skal i utgangspunktet bo i samme bolig gjennom hele soningen, men det kan godtas at du flytter underveis hvis den nye boligen din også er egnet. Du bør i så fall kontakte friomsorgskontoret som har ansvaret for deg, hvis du planlegger å flytte i løpet av soningen.

Retningslinjene punkt 16a 2.1.1

Opphold på institusjon kan i noen tilfeller anses som en egnet bolig. Du må da ha et særskilt behov, helst av helsemessig karakter, som i særlig grad kan ivaretas gjennom opphold på institusjon. For eksempel kan en folkehøyskole som er særlig tilrettelagt

for funksjonshemmede, aldershjem, barneverninstitusjon eller botreningstiltak i offentlig regi være en egnet bolig hvis dette ivaretar dine behov. Det er uansett en forutsetning at du kan kontrolleres ved hjelp av elektronisk kontroll under oppholdet, og at du bor på enerom i institusjonen. Hvis du ikke bor på enerom kan boligen være egnet hvis personene du bor sammen med samtykker til at du får sone med elektronisk kontroll.

4.6 Samtykke

Forskrift om straffegjennomføring § 7-3 annet ledd
Retningslinjene punkt 16a 2.2

Hvis du er over 18 år og bor sammen med andre, skal de samtykke til at du får sone med elektronisk kontroll. Med «samboende» menes enhver person i husstanden din som har boligen som sitt hovedbosted, og som du har en nær og varig relasjon til. Dette kan for eksempel være ektefeller, partnere, slektninger og venner.

Samtykket skal gis gjennom en samtale mellom kriminalomsorgen og dine samboere, og samtykket skal være skriftlig. Dine samboere skal forklares hva det innebærer at du får sone med elektronisk kontroll, og at de kan trekke tilbake samtykket sitt når som helst.

Du skal også samtykke til å sone med elektronisk kontroll i boligen. Samtykket ditt skal være skriftlig. De nærmere krav og vilkår for soningen skal fastsettes i en gjennomføringsplan. Du kan lese mer om gjennomføringsplanen under punkt 5.2.

4.7 Sysselsetting

Straffegjennomføringsloven §§ 16a tredje ledd, jf. 16 annet ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 7-4 annet ledd
Retningslinjene punkt 16a 3.6

Det er et krav for soning med elektronisk kontroll at du er sysselsatt i Norge under hele perioden. Med «sysselsetting» menes arbeid, opplæring eller andre tiltak som anses hensiktsmessig for din progresjon. Det kan også være andre tiltak som poliklinisk behandling eller frivillig arbeid for en organisasjon. Det er ikke et krav om at sysselsettingen er lønnet.

Sysselsetting kan i unntakstilfeller droppes hvis det er umulig å finne passende aktivisering til deg, eller sysselsettingen må begrenses på grunn av din helsetilstand, soningsudyktighet eller nedsatte funksjonsevne.

Formålet med sysselsetting er at du skal kunne ivareta dine sosiale og økonomiske forpliktelser. Sysselsetting skal hjelpe deg med å komme tilbake til samfunnet på en hensiktsmessig måte.

Retningslinjene punkt 16a 3.6.3

Sysselsettingen skal som hovedregel skje utenfor hjemmet. Det kan gjøres unntak i spesielle tilfeller, for eksempel hvis du har omsorg for barna dine, eller har slektninger som er pleietrengende.

Du skal være sysselsatt mellom 20 og 45 timer per uke. Hvis du er pensjonist, sykemeldt eller har nedsatt funksjonsevne kan kravet være mindre enn 20 timer per uke. I særlige tilfeller kan flere eller færre timer godtas, men aldri mindre enn 15 timer per uke.

Hvis du er selvstendig næringsdrivende, kan du jobbe i din egen bedrift. Det er imidlertid ikke mulig hvis arbeidet ditt er knyttet til en kriminell virksomhet eller et kriminelt nettverk. Kriminalomsorgen kan heller ikke godkjenne sysselsetting som er for nært knyttet til den virksomheten hvor det straffbare forholdet skjedde. For eksempel kan du ikke jobbe i egen bedrift hvis du er dømt for underslag fra den samme bedriften.

Hvis du er pensjonist, sykemeldt eller har nedsatt funksjonsevne kan for eksempel dagsenter eller tilsvarende organiserte aktiviteter godkjennes. Kriminalomsorgen kan da, etter samtykke fra deg, kontakte ditt NAV-kontor, fastlege eller andre for å diskutere hvilken sysselsetting du skal få.

Kriminalomsorgen skal tilrettelegge for at språkproblemer ikke skal være til hinder for at du kan sone med elektronisk kontroll. Blant annet kan norskundervisning regnes som sysselsetting.

Det er opp til kriminalomsorgen å godkjenne aktiviteten som gyldig sysselsetting. Kriminalomsorgen oppnevner en kontaktperson på stedet der du er sysselsatt. Kontaktpersonen kan være arbeidsgiver eller en annen person som vet at du soner en dom og som har sagt seg villig til å være kriminalomsorgens kontakt. Kontaktpersonens oppgave er å gi kriminalomsorgen beskjed hvis du ikke møter på jobb eller du gjør noe du ikke har lov til under sysselsettingen. Ikke alle på arbeidsplassen trenger å vite at du soner. Kriminalomsorgen kan komme på uanmeldte kontrollbesøk der du oppholder deg på dagtid. De skal gjøre sitt beste for å være diskre og hensynsfulle.

5 Krav til deg under soning med elektronisk kontroll

5.1 Innledning

Hvis du får sone med elektronisk kontroll, gjelder det en rekke krav til deg under soningen. I de neste punktene vil vi gå gjennom kravet til gjennomføringsplan, forbudet mot bruk av rusmidler og kravet til møter med kriminalomsorgen.

5.2 Gjennomføringsplan

Forskrift om straffegjennomføring § 7-4 første ledd
Retningslinjene punkt 16a 3.4

En gjennomføringsplan skal inneholde de krav og vilkår som gjelder for at du skal kunne sone med elektronisk kontroll. Planen skal lages i samråd med deg etter at du er innvilget fotlenkesoning, men før du starter å sone med fotlenken. Det er veldig viktig at du følger denne planen til punkt og prikke. Hvis du bryter planen kan det få konsekvenser for deg, i verste fall at du overføres til fengsel. Du må derfor være presis til avtaler, og melde fra til friomsorgskontoret hvis det skulle oppstå forsinkelser.

I gjennomføringsplanen skal det stå hvilken adresse du skal være på under soningen, når soningen starter eller når overføring fra fengsel vil skje, og hvem som skal være din kontakt i kriminalomsorgen. Planen skal videre inneholde et detaljert aktivitetsskjema med en beskrivelse av alle utganger og innganger til hjemmet ditt. Det skal også stå hvilke samarbeidspartnere som er involvert i soningen din, som for eksempel en skole, arbeidsgiver eller behandlingsinstitusjon.

Kriminalomsorgen skal ta hensyn til dine forutsetninger og behov når de lager gjennomføringsplanen. Du skal så langt det er mulig være med å bestemme innholdet i planen.

Retningslinjene punkt 16a 3.5

I gjennomføringsplanen skal det være aktivitetsskjema. Skjemaet skal vise avtalte opphold i og utenfor hjemmet ditt, for eksempel når du skal på skolen, jobb eller behandling. Dette skjemaet skal bidra til struktur og forutsigbarhet for deg og kriminalomsorgen i soningen. Bare i unntakstilfeller er det mulig å avtale justeringer i aktivitetsskjemaet underveis. Eventuelle endringer i aktivitetsskjemaet er ikke et enkeltvedtak. Det betyr at du ikke kan klage på endringer i aktivitetsskjemaet.

5.3 Forbud mot bruk av rusmidler

Straffegjennomføringsloven § 16a tredje ledd, jf. 16 annet ledd

Du kan ikke bruke rusmidler, bedøvelsesmidler, hormonpreparater eller andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet av lege. Du skal altså være rusfri under hele soningen.

Hvis du går på faste legemidler som kan ha en påvirkning på prøveresultater, må du informere kriminalomsorgen om dette. Du vil bli oppfordret til å legge frem relevant dokumentasjon.

For å kontrollere om du bruker rusmidler, kan kriminalomsorgen ta urinprøve, blåseprøve og blodprøve av deg etter reglene som gjelder for dette i fengsel. Du kan lese mer om disse reglene i kapittel 14.

5.4 Møter med kriminalomsorgen

Retningslinjene punkt 16a 3.7

Når du soner med elektronisk kontroll, skal du ha en tett dialog med kriminalomsorgen. De skal sørge for at du overholder vilkår og betingelser, og følge med på hvordan det går med deg under soningen. Hvis du har spørsmål om soningen, kan det være greit å ta det opp på disse møtene.

Forskrift om straffegjennomføring § 7-4 tredje ledd
Retningslinjene punkt 16a 3.7

Du må gjennomføre minst ett møte per uke med kriminalomsorgen, eller en annen offentlig myndighet, person eller organisasjon som kriminalomsorgen godkjenner. Kriminalomsorgen kan sette flere møter hvis det er hensiktsmessig. Uavhengig av om du kommuniserer med kriminalomsorgen ved bruk av tekniske løsninger, skal du ha minst ett fysisk møte med dem per måned, og minst én gang ved kortere gjennomføringstid enn en måned.

Møtene kan bestå av oppfølgingssamtaler, programvirksomhet, deltakelse i grupper, behandlingsopplegg eller annet individuelt til rettelagt tilbud som er egnet for å motvirke ny kriminalitet. Møtene kommer i tillegg til sysselsettingen, og bør derfor i utgangspunktet foregå på tidspunkter du har fri fra sysselsettingen. Møtene kan skje i hjemmet ditt, eller andre steder hvis det er mer hensiktsmessig. Hvis møtet skjer i hjemmet ditt, skal det være to personer fra kriminalomsorgen til stede.

5.5 Andre vilkår

Straffegjennomføringsloven § 16 a tredje ledd, jf. § 16 tredje og fjerde ledd

Hvis kriminalomsorgen mener det er nødvendig for en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring av fotlenkesoningen, kan de

Retningslinjene punkt 16a 3.3

sette særlige vilkår for soningen din. Disse vilkårene kommer i tillegg til vilkårene nevnt i de tidligere punktene.
Når kriminalomsorgen vurderer hvilke vilkår de eventuelt setter, er det avgjørende hvordan fotlenkesoningen kan skje på en betryggende måte. Det skal være trygt for alle at du soner utenfor fengsel, og kriminalomsorgen har ansvaret for å sørge for dette. Hvis den sikkerhetsmessige situasjonen endrer seg underveis i soningen, kan derfor kriminalomsorgen fjerne, endre eller legge til nye vilkår hvis det er nødvendig av hensyn til sikkerheten.

Andre vilkår kan for eksempel være at du skal gjennomgå behandling, delta i program, innta antabus eller andre foreskrevne medikamenter, være på bestemte steder, eller ikke være sammen med bestemte personer.

Hvis du mener at de særlige vilkårene som er satt for deg er for strenge, kan du klage på dette. Du må da argumentere for hvorfor vilkårene ikke er nødvendige. Du kan kontakte Jussbuss hvis du ønsker veiledning, og du kan lese mer om klage i kapittel 9.

6 Kontroll og brudd på vilkår

6.1 Om kontroll

Straffegjennomføringsloven § 16 femte ledd
Retningslinjene punkt 16a 4.1

Kriminalomsorgen skal kontrollere at du følger alle vilkårene underveis i soningen. Kontrollnivået skal ikke være strengere eller mer omfattende enn det som er nødvendig overfor deg. Behovet for kontroll skal vurderes både når du starter å sone og underveis i soningen.

Kontrollen kan være at kriminalomsorgen kommer på uanmeldte besøk i boligen der du bor eller på arbeidsplassen din. Det kan også være kontroll gjennom samarbeid med kontaktpersonen din på jobb og ruskontroll. Kriminalomsorgen skal tilpasse kontrollen etter deg og dine forutsetninger, og kontrollen skal skje på en diskré og respektfull måte.

Forskrift om straffegjennomføring § 7-7
Retningslinjene punkt 16a 6

Hvis du bryter vilkår eller krav som kriminalomsorgen har satt, kan de bestemme at du skal overføres til fengsel eller gi skriftlig advarsel. Kriminalomsorgen skal legge vekt på hvor alvorlig bruddet er og omstendighetene rundt bruddet når de vurderer hvilken reaksjon du skal få. Mindre alvorlige brudd vil som regel møtes med en skriftlig advarsel eller strengere kontroll, mens mer alvorlige eller gjentatte brudd vil møtes med at du overføres for videre soning i fengsel.

Overføring til fengsel vil særlig være aktuelt i følgende tilfeller:

- Hvis du har brukt rusmidler, bedøvelsesmidler eller hormonpreparater eller andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet eller avtalt med kriminalomsorgen
- Hvis du nekter å ta utåndings-, urin- eller blodprøve, med mindre du har medisinske eller andre tungtveiende grunner for det
- Hvis du på tross av tidligere advarsler har en uakseptabel oppførsel
- Hvis du med hensikt skader eller forsøker å manipulere det tekniske utstyret
- Hvis kriminalomsorgen ikke får kontakt med deg via det elektroniske utstyret eller på annen måte

6.2 Bruk av teknologi i kontrolltiltak

Forskrift om straffegjennomføring § 7-5
Retningslinjene punkt 16a 4.2

Utstyret ved soning med elektronisk kontroll skal som hovedregel bruke radiofrekvensbasert teknologi. Denne teknologien viser om du er i et bestemt område eller ikke. Dette vil normalt være nok for å kontrollere at du følger krav om hvor du kan være under soningen.

Hvis bruk av radiofrekvensbasert teknologi ikke er nok for å sikre en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring, kan kriminalomsorgen i tillegg bestemme at det skal brukes sporingsteknologi, videosamtale, fjernalkoholtesting og biometri (blant annet fingeravtrykk og ansiktsgjenkjenning).

Ved bruk av sporingsteknologi skal kriminalomsorgen bare bruke situasjonsbestemt sporing. Det betyr at sporingen aktiveres hvis du bryter vilkår om å enten være på bestemte steder eller å unngå bestemte personer. Hvis du bryter slike vilkår, kan kriminalomsorgen kontinuerlig spore din geografiske posisjon. Sporingen skal stoppe når bruddet er avklart og håndtert.

Videosamtale kan brukes til å identifisere deg, og kontrollere at du følger vilkår om at du skal være på bestemte steder eller unngå å møte bestemte personer. Videosamtale kan også brukes som et alternativ til kontrollbesøk fra kriminalomsorgen, eller som alternativ til at du kommer på møter hos kriminalomsorgen. Det kan være aktuelt hvis du har lang reisevei, eller har en helsetilstand som gjør det vanskelig å gjennomføre fysiske møter. Videosamtale skal ikke erstatte den menneskelige oppfølgningen av deg, men skal bare være et supplement.

Fjernalkoholtesting innebærer at kriminalomsorgen kan kontrollere om du følger alkoholforbudet underveis i soningen. Det gjør de ved å måle for eksempel din pust, og systemene kobles direkte til kriminalomsorgens telefonlinjer eller bredbånd. Dette tiltaket er kun aktuelt for testing av alkohol, ikke andre rusmidler.

Biometri kan være fingeravtrykk eller ansiktsgjenkjenning. Dette kan brukes for å bekrefte at du er i boligen, eller for å bekrefte riktig identitet. Biometri kan ikke brukes til andre formål enn dette.

Kriminalomsorgen skal alltid gi deg informasjon om hvilke teknologiske hjelpemidler som skal brukes, hvilke personopplysninger som behandles som følge av hjelpemidlene, og hvilke konsekvenser det kan ha for deg hvis du bryter vilkår.

7 Permisjon

Forskrift om straffegjennomføring § 7-6
Retningslinjene punkt 16a 5

Du skal i utgangspunktet kun være i hjemmet ditt, på sysselsettingsplassen eller på møter med kriminalomsorgen når du soner med elektronisk kontroll. Det er likevel en adgang til å få permisjon mens du soner med fotlenke. Formålet med å gi deg permisjon er å styrke dine sjanser for rehabilitering, og bidra til at du kan ivareta dine sosiale forpliktelser.

Vilkårene for å få permisjon er at kriminalomsorgen må anse det som sikkerhetsmessig forsvarlig, og at en permisjon vil være formålstjenlig for din progresjon i soningen. At det må være sikkerhetsmessig forsvarlig betyr at fengselet må anse det som trygt for samfunnet at du får permisjon. De kan i denne vurderingen legge vekt på blant annet dommen din, din straffehistorikk og oppførsel under soning. At en permisjon må være formålstjenlig innebærer at det må være positivt for din rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet.

Hvis vilkårene er oppfylt kan du få korte permisjoner på inntil 7 timer per uke. Permisjoner skal normalt bare tillates mellom kl. 06.00-22.00. Permisjonen kan brukes til ulike praktiske og personlige gjøremål.

Hvis du har fått elektronisk kontroll med delgjennomføring (siste del av soningen), kan kriminalomsorgen etter en helhetlig vurdering av din situasjon gi deg en permisjonskvote på inntil 18 døgn per år. Reglene for permisjon gjelder i stor grad også for soning med elektronisk kontroll. Du kan lese mer om permisjon i kapittel 19.

8. Søknadsprosessen

Straffegjennomførings-loven § 16a annet ledd

Du må selv søke om å få sone med elektronisk kontroll, med mindre du er under 18 år eller varig soningsudyktig. Da skal kriminalomsorgen alltid vurdere på eget initiativ om vilkårene er oppfylt.

Hvis du ikke sitter i fengsel, kan du ta kontakt med friomsorgskontoret i ditt fylke eller laste ned søknadsskjemaet fra kriminalomsorgens nettsider: «www.kriminalomsorgen.no». Du finner veiledning om søknadsprosessen på kriminalomsorgens nettsider. Du kan også kontakte Jussbuss for tips til hva du kan skrive i søknaden din.

Hvis du sitter i fengsel, kan du spørre kontaktbetjenten din om hjelp til å skrive en søknad. Det er fengselet der du soner som skal forberede søknaden din. De sender søknaden videre til friomsorgskontoret i det fylket der du ønsker å sone. De legger også ved opplysninger om deg og soningen din så langt, samt en uttalelse hvor de skriver om de mener du bør eller ikke bør sone med fotlenke.

Friomsorgen vil deretter vurdere søknaden din og om du er egnet for soning med elektronisk kontroll. Hvis du får avslag, kan du klage. Du kan lese mer om klager og søknader i kapittel 9. Du kan også kontakte Jussbuss hvis du ønsker at vi skal vurdere å hjelpe deg med å klage.

Kapittel 27
Soning i hjemmet uten elektronisk kontroll («hjemmesoning»)

1 Innledning

Å sone hjemme uten elektronisk kontroll betyr at du soner straffen i hjemmet ditt. I dette kapittelet vil vi omtale dette som «hjemmesoning». Hvis du ønsker å sone med elektronisk kontroll, kan du lese om dette i kapittel 26.

Retningslinjene punkt 16 (1) 2

Målgruppen for hjemmesoning er innsatte som ønsker å endre sin livsstil, og som har vist under soningen at de er villige til å gjøre det de kan for å nå dette målet. Hjemmesoning uten elektronisk kontroll er først og fremst aktuelt for domfelte med lengre straffer. Hvis du er forvaringsdømt, kan du ikke overføres til hjemmesoning.

For domfelte under 18 år skal kriminalomsorgen alltid vurdere hjemmesoning når halvparten av fengselsstraffen er ferdig sonet. Vilkårene for å få hjemmesoning som mindreårig er ikke så strenge som for innsatte over 18 år.

Nedenfor går vi gjennom vilkårene som må være oppfylt for at du skal kunne få hjemmesoning.

2 Vilkårene for hjemmesoning

2.1 Særlig positiv utvikling

Straffegjennomføringsloven § 16 første ledd
Ot.prp.nr. 5 (2000-2001) punkt 7.2.3.5 side 67-68
Retningslinjene punkt 16 (1) 2.1

Det er et vilkår for hjemmesoning at du har vist en «særlig positiv utvikling». Det er ikke nok at du oppført deg bra eller ikke fått reaksjoner som følge av disiplinærbrudd. Du må over tid ha vist at du har evne og vilje til å endre livsstilen din, for eksempel gjennom å delta i programmer eller andre tiltak. At utviklingen din må være «særlig positiv» innebærer at det må ha skjedd en merkbar endring i utviklingen din sammenlignet med hvordan du var da du

startet soningen. Kriminalomsorgen vil sammenligne din situasjon da du startet å sone med hvordan du er nå.

Du må kunne vise til en konkret og realistisk plan for livet ditt når du kommer ut av fengsel. Planen bør beskrive fremtidig arbeid eller utdanning, økonomi og boligsituasjon, sosiale relasjoner og eventuelle fritidsaktiviteter. Kriminalomsorgen skal legge til rette for at du kan få nødvendig hjelp til å planlegge livet ditt etter soning.

2.2 Hensiktsmessighet

Straffegjennomføringsloven § 16 første ledd

Kriminalomsorgen skal vurdere om det vil være hensiktsmessig for å forhindre ny kriminalitet at du soner hjemme uten elektronisk kontroll. Det er helt avgjørende for å sone hjemme at det vil styrke din rehabilitering. Det kan for eksempel være aktuelt hvis du har fått muligheten til egnet arbeid eller utdanning, eller at du etter lang tid i fengsel har behov for å være ute i samfunnet med tett oppfølgning fra kriminalomsorgen. Hvis du har omsorgsansvar for barn, kan også dette tilsi at du bør få sone i hjemmet. Det må imidlertid være til barnets beste, og du må ha vist engasjement for barnet underveis i fengselsoppholdet.

2.3 Tidskrav

Straffegjennomføringsloven § 16 første ledd
Retningslinjene punkt 16 (1) 2.4

Overføring til soning i hjemmet kan tidligst skje når du har gjennomført halvparten av den ubetingede fengselsstraffen din. Overføring skal som hovedregel heller ikke skje tidligere enn seks måneder før forventet løslatelse. Du kan få overføring til soning i hjemmet også etter tidspunktet for prøveløslatelse, hvis de øvrige vilkårene er oppfylt.

2.4 Sikkerhetsvurderingen

Straffegjennomføringsloven § 16 første ledd
Retningslinjene punkt 16 (1) 4

Det er et absolutt krav for soning i hjemmet at det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Kriminalomsorgen skal vurdere om det er noen sikkerhetsmessige betenkeligheter ved å la deg sone utenfor fengsel. Vurderingen skal ta utgangspunkt i deg og din situasjon. Kriminalomsorgen kan blant annet legge vekt på din straffehistorikk, oppførsel under soning og det du er dømt for. De vil også vurdere om det er noen fare for at du vil forsøke å unndra deg straffen, for eksempel ved å rømme eller ikke møte opp til faste møter med kriminalomsorgen.

2.5 Utilrådelighet

Retningslinjene punkt 16 (1) 5

Overføring til soning i hjemmet kan ikke være utilrådelig. I denne vurderingen tar kriminalomsorgen særlig hensyn til den type lovbrudd du er dømt for. Enkelt sagt skal det mer til for å sone i hjemmet desto alvorligere lovbrudd du er dømt for. Kriminalomsorgen kan også legge vekt på din straffehistorikk, den «allmenne rettsoppfatning», og hvor lang tid som er gått siden lovbruddet skjedde. De skal ta særlig hensyn til eventuelle fornærmede, pårørende og etterlatte. Hvis noen av disse bor i ditt nabolag, kan det være vanskelig å få lov til å sone i hjemmet ditt.

Den allmenne rettsoppfatning er ment å være et uttrykk for hva folk flest mener er riktig og galt. I praksis er det imidlertid et begrep uten særlig mye konkret innhold, som ofte brukes som argument mot at innsatte som sitter for alvorlig kriminalitet, som sedelighet, vold eller drap, nektes fotlenkesoning eller andre ting de søker på. Det er problematisk om den allmenne rettsoppfatningen skal komme i veien for at du får rehabiliterende tiltak. Hvis du får et avslag som bare er begrunnet i den allmenne rettsoppfatningen, vil vi gjerne at du kontakter oss i Jussbuss så vi kan vurdere om vi kan bistå deg i saken.

2.6 Bolig

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.2

Du må ha tilgang til en egnet bolig for å sone hjemme. Om boligen er egnet, kommer an på om kriminalomsorgen kan kontrollere deg på en effektiv måte. Med effektiv kontroll menes at de skal kunne kontrollere at du respekterer vilkårene for å sone i hjemmet.

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.2 og 16 (1) 6.4

Før du får tillatelse til å sone i hjemmet, skal kriminalomsorgen gjøre minst ett hjemmebesøk for å undersøke om boligen er egnet, og for å snakke med eventuelle samboende. Med «samboende» menes enhver person i husstanden din som har sitt hovedbosted der, og som du har en nær og varig relasjon til. Dette er for eksempel ektefeller, partnere, slektninger og venner. Kriminalomsorgen skal gjennomføre en obligatorisk samtale med samboende over 18 år. Samtalen kan skje alene med samboende eller med deg til stede. Den samboende skal gi skriftlig samtykke, og informeres om at samtykket kan trekkes tilbake når som helst.

Du anses bosatt der du er folkeregistrert eller bor midlertidig. Midlertidig bosted kan for eksempel være der du studerer. Hvis kriminalomsorgen mener det er sikkerhetsmessig forsvarlig, kan du få bo hos familie eller venner under soningen.

Boligen der du skal sone må være av en fast karakter og ikke mulig å flytte. Du kan for eksempel ikke bo i en campingvogn eller en husbåt. Kriminalomsorgen kan la deg flytte under soningen, forutsatt at det nye hjemstedet ditt også er egnet. Hvis du planlegger å flytte under soningen må du snakke med kriminalomsorgen om dette.

Hvis du deler fellesarealer som kjøkken og bad med andre personer som ikke anses som samboende, vil ikke boligen være egnet. Studentboliger, kollektiv, hotell og hospits vil som regel ikke være egnede boliger.

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.3

Du skal være i boligen når kriminalomsorgen ikke har gitt tillatelse til å være et annet sted. Du skal som hovedregel være i boligen mellom kl. 21:00 og 06:00. Kriminalomsorgen kan gjøre individuelle tilpasninger for eksempel hvis du jobber natt- eller skiftarbeid. Du skal som hovedregel alltid ha minimum 9 timer i boligen per døgn.

2.7 Sysselsetting

2.7.1 Hva kan godkjennes som sysselsetting?

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.6.2

Det er kriminalomsorgen, herunder det ansvarlige friomsorgskontor, som skal godkjenne sysselsettingen din. Sysselsetting kan være arbeid, opplæring, behandlingstilbud eller andre tiltak som er positive for din rehabilitering. Det er ikke et krav om at det er lønnet arbeid, men hvis du skal ha ulønnet arbeid må det være for en offentlig virksomhet, offentlig støttet virksomhet eller en frivillig organisasjon. Det er også mulig å kombinere ulike tiltak og aktiviteter for å oppfylle sysselsettingsplikten.

Du kan få arbeide i egen virksomhet eller som selvstendig næringsdrivende, med mindre det er en nær tilknytning mellom virksomheten og det straffbare forholdet du er dømt for. Du kan for eksempel ikke jobbe i egen bedrift hvis du er dømt for underslag fra samme bedrift.

Hvis du er pensjonist, sykemeldt eller har nedsatt funksjonsevne kan sysselsetting i form av dagsenter eller organiserte aktiviteter godkjennes.

Hvis du ikke på egen hånd har funnet sysselsetting, skal kriminalomsorgen hjelpe deg med å undersøke muligheter og kontakte aktuelle aktører.

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.6.1

Sysselsettingskravet er i utgangspunktet absolutt og det kan bare gjøres unntak i helt spesielle tilfeller. Det er særlig aktuelt hvis du har en sterk funksjonsnedsettelse, eller hvis andre helsemessige forhold gjør det umulig å sørge for et godt nok sysselsettingstilbud.

2.7.2 Sysselsettingens omfang

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.6.1

Du skal være sysselsatt i minimum 20 timer og maksimalt 45 timer per uke. Omfanget kan variere ut fra blant annet turnus, skiftarbeid og lignende. For pensjonister, sykemeldte og personer med nedsatt funksjonsevne kan omfanget være mindre enn 20 timer per uke, men aldri færre enn 15 timer per uke.

I uker med helligdager kan kriminalomsorgen bestemme færre antall timer sysselsetting.

2.7.3 Kontakt mellom kriminalomsorgen og sysselsettingsstedet

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.6.4 og 16 (1) 6.6.5

Kriminalomsorgen skal informere sysselsettingsstedet om at du er sysselsatt på stedet i forbindelse med soning av straff. Det skal også være en kontaktperson på sysselsettingsstedet. Kontaktpersonen skal informere kriminalomsorgen hvis du er borte fra sysselsetting uten grunn, eller hvis de opplever at du ikke følger vilkårene for å være sysselsatt på stedet.

Hvis det ikke er praktisk mulig med en kontaktperson, skal dette kompenseres ved at kriminalomsorgen vurderer andre tiltak for å kontrollere deg.

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.2

Du må ha tilgang til en egnet bolig for å sone hjemmet. Om boligen er egnet, kommer an på om kriminalomsorgen kan kontrollere deg på en effektiv måte. Med effektiv kontroll menes at de skal kunne kontrollere at du respekterer vilkårene og betingelsene for å sone i hjemmet.

2.8 Særlig om domfelte under 18 år

Retningslinjene punkt 16 (1) 2.3

Det gjelder egne regler for domfelte under 18 år. Når du har gjennomført halvparten av straffen din, skal kriminalomsorgen alltid vurdere om vilkårene for å overføre deg til soning i hjemmet er oppfylt. Hvis vilkårene ikke er oppfylt, skal kriminalomsorgen jevnlig og senest hver sjette måned vurdere om vilkårene er

oppfylt. Du trenger altså ikke søke om hjemmesoning selv, men hvis du ønsker å sone slik kan det være lurt å si dette til fengselet.

Kravet om en «særlig positiv utvikling» er mindre strengt for denne gruppen domfelte. Det avgjørende er om soning i hjemmet vil være hensiktsmessig for din rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet, og om det vil være sikkerhetsmessig forsvarlig å la deg sone i hjemmet. Du kan lese mer om disse vurderingene under punkt 2.2 og 2.4.

Det er et krav om at du har egnet bolig. Ulike former for bofellesskap kan godkjennes som egnet bolig. Alle som bor i boligen fast skal informeres om at du soner en straff, og de skal gi skriftlig samtykke til at du bor der under soningen.

3 Krav til deg under hjemmesoning

3.1 Gjennomføringsplan

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.1 og 16 (1) 10

En gjennomføringsplan skal inneholde de krav og vilkår som gjelder for at du skal kunne sone i hjemmet. Planen skal lages i samråd med deg etter at du er innvilget hjemmesoning, men før du starter å sone. Det er veldig viktig at du følger denne planen. Hvis du bryter planen kan det få konsekvenser for deg, i verste fall at du overføres tilbake til fengsel. Du må derfor være presis til avtaler, og melde fra til friomsorgskontoret hvis det skulle oppstå forsinkelser.

I gjennomføringsplanen skal det stå alt du og kriminalomsorgen trenger å vite om soningen din. Det skal stå hvilken adresse du skal være på, hvilket tidsrom du skal være der, at du ikke kan forlate Norge uten tillatelse, hvor og når du skal være sysselsatt, og samarbeidspartnere som er involvert, for eksempel behandlingsinstitusjon, skole eller arbeidsplass. Det skal også fremgå hvem i kriminalomsorgen som er din kontaktperson.

Du kan klage på gjennomføringsplanen hvis du er uenig i vilkårene som er satt for deg. Du kan lese mer om klage i kapittel 9.

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.1.1

Hvis du eller barnet ditt blir syk under soning i hjemmet, skal dette dokumenteres fra første fraværsdag ved legeerklæring. Du må gi legeerklæringen til kriminalomsorgen innen tre dager fra første fraværsdag. Hvis du ikke klarer å følge gjennomføringsplanen på grunn av sykdom som strekker seg utover 7 dager, skal kriminal-

omsorgen vurdere muligheten for at vilkårene på lenger sikt kan følges og eventuelt gjøre midlertidige endringer i planen.

Hvis du havner på sykehus, skal kriminalomsorgen vurdere overføring til soning på sykehus. Du kan også få straffavbrudd når du soner i hjemmet hvis vilkårene for dette er oppfylt. Du kan lese mer om overføring til sykehus i kapittel 21, og straffavbrudd i kapittel 22.

3.2 Møter med kriminalomsorgen

Retningslinjene punkt 16 (1) 6.7

Du har en plikt til å ha møter med kriminalomsorgen mens du soner i hjemmet. Du skal møte kriminalomsorgen, eller annen offentlig myndighet, person eller organisasjon som kriminalomsorgen bestemmer, minimum to ganger per uke.

Omfanget av oppmøteplikten skal vurderes konkret for deg og din situasjon. Antall møter kan variere ut fra ditt forhold til rusmidler, behov for oppfølgning og tidligere straffehistorikk. Hvis det er hensiktsmessig og sikkerhetsmessig forsvarlig, kan kriminalomsorgen etter litt tid vurdere å redusere oppmøteplikten til én gang per uke.

Møtene skal enten bestå av programvirksomhet, oppfølgingssamtaler, deltakelse i grupper, behandlingsopplegg eller annet individuelt til rettelagt tilbud for deg. Møtene skal skje i ditt hjem hvis det er hensiktsmessig, og i så fall skal to personer fra kriminalomsorgen være til stede.

3.3 Forbud mot bruk av rusmidler

Straffegjennomføringsloven § 16 annet ledd
Retningslinjene punkt 16 (1) 6

Du kan ikke bruke noen former for rusmidler under soningen. Dette gjelder alt fra bedøvelsesmidler, hormonpreparater og andre kjemiske stoffer som ikke er lovlig foreskrevet. Hvis du bruker legemidler som kan påvirke prøveresultater, skal du informere kriminalomsorgen om dette og legge frem relevant dokumentasjon.

3.4 Andre vilkår

Straffegjennomføringsloven § 16 tredje ledd

Hvis kriminalomsorgen mener det er nødvendig for en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring av hjemmesoning, kan de sette særlige vilkår. Disse skal stå i gjennomføringsplanen din. Vilkårene kan for eksempel være at du skal delta i behandling eller pro-

gram, innta antabus eller andre foreskrevne medikamenter, være på bestemte steder eller unnlate å møte bestemte personer.

Straffegjennomføringsloven § 16 fjerde ledd

Kriminalomsorgen kan endre, fjerne eller legge til vilkår underveis i soningen hvis det er nødvendig av hensyn til en sikkerhetsmessig forsvarlig gjennomføring av straffen.

4 Kontroll

Straffegjennomføringsloven § 16 femte ledd
Retningslinjene punkt 16 (1) 9

Kriminalomsorgen skal kontrollere at du følger krav og vilkår som er fastsatt i gjennomføringsplanen din. De skal blant annet komme på ukentlige besøk i hjemmet ditt eller på sysselsettingsplassen. De trenger ikke å varsle om besøket før de kommer. Kriminalomsorgen skal også lage avtaler med kontaktpersonen på sysselsettingsstedet og eventuelt andre samarbeidspartnere om tilbakemelding hvis du bryter vilkår. Kontrollen bør alltid skje på en diskré måte.

Kriminalomsorgen skal kontrollere at du respekterer forbudet mot å bruke rusmidler. Du skal blant annet gi en utåndingsprøve (pusteprøve) når de besøker deg i hjemmet, ved oppmøte for kriminalomsorgen og ellers når slik prøve er nødvendig. De kan også bestemme at du skal gi urinprøve eller blodprøve i visse tilfeller. Blodprøver kan bare tas av helsepersonell. Du kan lese mer om kontroll av bruk av rusmidler i kapittel 14.

5 Reaksjon ved brudd på vilkår

Retningslinjene punkt 16 (1) 10

Konsekvensene et brudd kan ha for deg vil variere ut fra hvor alvorlig bruddet er, omstendighetene rundt bruddet og om du har begått brudd tidligere.

Straffegjennomføringsloven § 16 femte ledd
Retningslinjene punkt 16 (1) 10

Hovedregelen ved brudd på fastsatte krav eller vilkår, for eksempel rusforbudet, er at du skal tilbakeføres til fengsel. Dette gjelder også ved alvorlige eller gjentatte brudd på gjennomføringsplanen. Hvis det er sannsynlig at du har begått eller kommer til å begå en straffbar handling, eller vil unndra deg straffen, er også hovedregelen at du skal tilbakeføres til fengsel.

Ved mindre alvorlige brudd kan det være mer aktuelt med en skriftlig advarsel eller å føre strengere kontroll med deg under soningen. Mindre alvorlige brudd kan for eksempel være ved manglende samarbeid fra deg rundt kontrolltiltak, eller hvis du har kommet litt for sent til sysselsetting en dag og ikke har begått brudd tidligere.

Det skal generelt lite til for at du tilbakeføres til fengsel hvis du bryter vilkår og krav. Det er derfor svært viktig at du følger alle krav som er satt for deg.

6 Permisjon

Retningslinjene punkt 16 (1) 7

Hvis du har hjemmesoning, kan du søke om permisjon. Formålet med en permisjon er å hjelpe deg i din rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet. Du må derfor forklare i søknaden hvorfor en permisjon vil være positivt for deg, beskrive hva du tenker å gjøre på permisjonen, og hvem du eventuelt ønsker å møte.

Du kan få ordinær permisjon i inntil 1 døgn per måned hvis vilkårene for permisjon er oppfylt. Du kan lese mer om vilkårene i kapittel 19. Du kan også få velferdspermisjon hvis du ikke har oppnådd permisjonstid. Du vil normalt bare tillates permisjoner mellom kl. 06:00 og 22:00.

Kapittel 28
Overføring til soning i utlandet

1 Generelt om overføring til utlandet

Dette kapittelet handler om soningsoverføring fra Norge til andre land. På slutten av kapittelet finnes informasjon for deg som soner i utlandet og vil overføres til Norge.

Utgangspunktet er at man skal gjennomføre straffen i det landet man ble dømt i. Norske regler og internasjonale avtaler åpner likevel for at man kan overføres til andre land for å gjennomføre straffen der.

Reglene om overføring står i ulike lover og internasjonale avtaler mellom Norge og andre land. I dette kapittelet ser vi hovedsakelig på to avtaler Norge har med andre land.

Lov om fullbyrding av nordiske dommer på straff m.v.

Den første avtalen gjelder mellom Norge og de andre nordiske landene (Sverige, Danmark, Island og Finland). Denne avtalen heter «Lov om fullbyrding av nordiske dommer på straff m.v.».

Den europeiske overførings-konvensjonen
Lov om overføring av domfelte

Den andre avtalen gjelder mellom Norge og de fleste europeiske land, samt en del land utenfor Europa. Denne avtalen heter den europeiske overføringskonvensjonen og er tatt inn i norsk lov gjennom «Lov om overføring av domfelte».

Norge har også inngått egne avtaler med Latvia, Litauen, Romania og Thailand. Vi vil gå gjennom de sentrale reglene i disse avtalene:

- Avtale mellom Norge og Thailand om samarbeid om fullbyrding av strafferettslige reaksjoner (Thailand-avtalen)
- Traktat mellom Norge og Romania om overføring av domfelte (Romania-traktaten)
- Avtale om anerkjennelse og fullbyrding av dommer til fengsels- eller andre reaksjoner som medfører frihetsberøvelse i straffesaker mellom Norge og Latvia (Latvia-avtalen)
- Avtale om anerkjennelse og fullbyrding av dommer til fengsels- eller sikringsstraff i straffesaker mellom Norge og Litauen (Litauen-avtalen)

Lov om overføring av domfelte § 13 første og annet ledd

Hvis du ønsker overføring til et land som ikke dekkes av noen av disse avtalene, kan Norge likevel bli enig med det andre landet om å overføre deg etter en særskilt avtale. Da må det foreligge «særlige grunner» i din sak.

Overføres du til soning i utlandet, er det dette landets soningsregler som vil gjelde. Det betyr at lover og regler som gjelder for deg under straffegjennomføringen kanskje er annerledes enn de som gjelder i Norge. For eksempel kan det være andre regler som gjelder for permisjoner, prøveløslatelse og så videre.

Du kan ta kontakt med fengselet eller Jussbuss hvis du er i tvil om hvilke regler som gjelder for overføring til et bestemt land. Fengselet skal ha egne søknadsmaler som du kan fylle ut hvis du ønsker å søke om overføring til utlandet. Disse kalles gjerne for «egenerklæringsskjema». I dette skjemaet skal det være en kort oversikt over reglene for soningsoverføring.

2 Vilkårene for overføring fra Norge til utlandet

2.1 Overføring til land i Norden

Lov om fullbyrding av nordiske dommer på straff §§ 5 første ledd, 2 jf. § 1, 5, 14 og 16

Du må ha en rettskraftig/endelig dom før du kan overføres. Du kan spørre advokaten din når dommen din ble rettskraftig. Loven om fullbyrding av nordiske dommer gjelder for ubetinget fengselsstraff, gjennomføring av subsidiær fengselsstraff, bøtestraff, samfunnsstraff, betinget dom med tilsyn og tilsyn under prøvetid.

Du kan overføres til et annet land i Norden hvis ett av disse tre vilkårene er oppfylt:

- Du er statsborger i landet du ønsker å overføres til
- Du har fast bosted i landet du ønsker å overføres til
- Du oppholder deg i et annet nordisk land enn Norge når straffen skal påbegynnes, og det er mest hensiktsmessig at du soner dommen din i det landet

Forskrift om fullbyrding av nordiske dommer § 15 første ledd

Reglene er presisert i forskrift om overføring i Norden. Denne gir uttrykk for når Norge som regel vil be om at du overføres.

Hvis du er statsborger i et annet nordisk land enn Norge, skal kriminalomsorgen som regel søke deg overført til hjemlandet ditt hvis følgende tre vilkår er oppfylt:

- Du har bosted eller annet opphold i landet der du er statsborger
- Du er besluttet utvist til landet der du er statsborger
- Man må anta at du vil bo i landet du er statsborger i når straffen din er gjennomført

Forskrift om fullbyrding av nordiske dommer § 15 annet ledd

Hvis du er norsk statsborger, men har fast bosted i et annet nordisk land, skal kriminalomsorgen som regel søke overføring til bostedslandet. Dette gjelder ikke hvis du oppholder deg i Norge og ønsker å sone straffen i Norge, eller om det må antas at du har større tilknytning til Norge enn landet der du har bosted.

Forskrift om fullbyrding av nordiske dommer § 15 tredje ledd

Hvis du ikke er statsborger i et nordisk land, men har fast bosted i et nordisk land, skal kriminalomsorgen som regel søke om overføring til bostedslandet.

Forskrift om fullbyrding av nordiske dommer § 15 fjerde ledd

I utgangspunktet skal du ikke søkes overført hvis du har begynt å gjennomføre straffen i Norge og det er kort tid igjen av soningen. Overføring skal likevel søkes om hvis «særlige omstendigheter» taler for det.

2.2 Overføring til land utenfor Norden

Lov om fullbyrding av nordiske dommer på straff kapittel 1 til 4
Den europeiske overføringskonvensjonen, art. 1 (a), Thailand-konvensjonen art. 1 nr. 3, Romania-traktaten art. 1 (c), Latvia-avtalen art. 1 (b) og Litauen-avtalen art. 1 (b).

Det er ulike vilkår for soningsoverføring med og uten samtykke fra deg. Nedenfor vil vi derfor gå gjennom hva som skal til i begge disse tilfellene.

Reglene om overføring til land utenfor Norden gjelder for de som er idømt frihetsstraff.

2.2.1 Overføring til land utenfor Norden når du selv ønsker det

Lov om overføring av domfelte
Den europeiske overføringskonvensjonen

Du kan søke om å få sone straffen din i land utenfor Norden. Overføring til de fleste europeiske land og noen ikke-europeiske land er regulert av lov om overføring av domfelte og overføringskonvensjonen. Hvis du lurer på om landet du ønsker deg overført til er omfattet av dette regelverket, kan du spørre fengselet eller ringe Jussbuss.

Den europeiske overføringskonvensjon en artikkel 3

Det er seks vilkår som må være oppfylt for at du kan overføres til et annet land. Vær imidlertid oppmerksom på at du ikke vil ha en rett til å bli overført selv om alle vilkårene er oppfylt.

Den europeiske overføringskonvensjon en, artikkel 3 første ledd bokstav a og fjerde ledd

1. Du er borger av landet du søker deg til. Det er ikke likt i alle land hva som menes med å være «borger». Noen land definerer begrepet «borger» strengt, slik at du må være statsborger av landet for å bli overført dit. Andre land anser deg som borger hvis du har tilstrekkelig tilknytning til landet, for eksempel hvis du har bodd der i mange år. Hvert land kan melde inn sin forståelse av borger til Europarådets generalsekretær. Hvis du lurer på hva som menes med begrepet borger for landet du søker deg til, kan du spørre fengselet eller Jussbuss.

Den europeiske overføringskonvensjon en, artikkel 3 første ledd bokstav b

2. Du må ha en rettskraftig dom. Du kan altså ikke søke overføring før du har blitt dømt eller hvis du venter på behandling av anken din i Norge.

Den europeiske overføringskonvensjon en, artikkel 3 første ledd bokstav c

Utfyllende instruks om overføring av domfelte (FOR-1995-02-17-129) § 3

Den europeiske overføringskonvensjon en, artikkel 3 andre ledd

3. Du har minst 6 måneder igjen å sone, eller du er dømt til forvaring. Tiden regnes ut fra hvor lang soningstid du har igjen før forventet løslatelse. I noen tilfeller vil dette være ved 2/3-tid. Altså må du ha mer enn 6 måneder igjen til 2/3-tid. Det kan gjøres unntak fra dette kravet hvis begge stater gir samtykke til det. Norge krever at man står overfor et «særlig tilfelle» for å gi slikt samtykke. Det betyr at det må være noe veldig spesielt med din situasjon sammenlignet med andres situasjon, som gjør at du bør overføres til tross for at du har mindre enn 6 måneder igjen å sone.

Den europeiske overføringskonvensjon en, artikkel 3 første ledd bokstav d

4. Du samtykker til overføringen. Det kan kreves at vergen din eller en annen som kan ta rettslige valg på dine vegne samtykker for deg, hvis et av landene syntes det er nødvendig på grunn av din alder eller helse.

Den europeiske overføringskonvensjon en, artikkel 3 første ledd bokstav e

5. Handlingene du er dømt for i Norge er også straffbare i landet du søker deg til.

Den europeiske overføringskonvensjon en, artikkel 3 første ledd bokstav f

6. Begge landene er enige om overføringen. Selv om de øvrige vilkårene er oppfylt, har statene likevel rett til å si nei til overføring.

Utfyllende instruks om overføring av domfelte § 13

Norge skal ikke tillate overføring til land der straffen vil bli vesentlig redusert, eller du vil løslates mye tidligere enn i Norge. Du kan

lese mer om endring av straffutmåling i landet du overføres til under punkt 6.

Det finnes egne avtaler mellom Norge og Thailand, Latvia, Romania, og Litauen. Disse avtalene har andre vilkår enn de som er beskrevet over. Hvis du vil overføres til et av disse landene, og vil ha informasjon om hvilke regler som gjelder, kan du spørre fengselet om å skrive ut den relevante konvensjonen til deg. Du kan også ta kontakt med oss i Jussbuss.

Lov om overføring av domfelte § 13

Hvis du kommer fra et land som ikke dekkes av noen av disse avtalene, kan Norge likevel bli enig med det andre landet om å overføre deg etter en særskilt avtale. Da må det foreligge «særlige grunner» i din sak.

2.2.2 Overføring til land utenfor Norden uten ditt samtykke

Den europeiske overføringskonvensjonen, art. 3 første ledd, bokstav d

Hovedregelen er at soningsoverføring krever ditt samtykke. Det er likevel enkelte regler og avtaler som åpner for soningsoverføring mot din vilje.

Den Europeiske menneskerettighetskonvensjonen art. 2 og 3, jf. Soering mot Storbritannia (14038/88) avsnitt 91

Det er alltid ulovlig å sende deg fra Norge til et sted hvor det er grunn til å tro at du vil bli torturert eller drept. Ta kontakt med Jussbuss hvis du tror du står i fare for å bli overført til et land der du vil oppleve tortur eller bli forsøkt drept.

2.2.2.1 Overføring der du er utvist eller har flyktet fra staten du ble dømt i

Den europeiske overføringskonvensjons tilleggsprotokoll

Det er noen land du kan overføres til mot din vilje. Det gjelder i følgende tilfeller:

Tilleggsprotokollen art. 2 og art. 3

- Hvis du har rømt fra straffegjennomføring i Norge
- Hvis du er endelig utvist fra Norge. I så fall må både Norge og det andre landet samtykke til overføringen. Du kan lese mer om utvisning i kapittel 38.

Du skal alltid ha rett til å uttale deg om overføringen før du blir overført.

Disse reglene gjelder ikke for alle land. Det er bare noen land som har gjort disse reglene til en del av sitt lovverk. Det står på kriminalomsorgens nettside hvilke land disse reglene gjelder for. Du kan spørre kontaktbetjenten din eller Jussbuss for å høre hvilke land som står på listen.

Utfyllende instruks om overføring av domfelte § 13

Selv om vilkårene i avsnittet over er oppfylt, skal Norge i utgangspunktet ikke tillate overføring til land der straffen vil bli vesentlig redusert, eller du vil løslates mye tidligere enn i Norge. Du kan lese mer om endring av straffutmåling i landet du overføres til under punkt 6.

2.2.3 Overføring til Romania, Latvia og Litauen

Romania-traktaten art. 6 nr. 2 bokstav b, Latvia-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav b og Litauen-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav b.

Det finnes egne avtaler om overføring mellom Norge og Latvia, Romania og Litauen som åpner for soningsoverføring mot din vilje. Du kan ta kontakt med fengselet eller Jussbuss for mer informasjon om hvilke regler som gjelder for disse landene.

Romania-traktaten art. 6 nr. 2 bokstav a, Latvia-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav a og Litauen-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav a.

Du trenger ikke å være utvist for å overføres mot din vilje. Slik overføring kan også skje hvis du både er borger av det andre landet og bor i det landet. Ved vurderingen av om du bor i det andre landet er det relevant om du har fast bolig, familie og jobb der. Hvis du ikke har bodd i Norge eller et annet land i en viss tid, er det også av betydning om du har bodd i dette landet tidligere.

Latvia-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav c og Litauen-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav c.

Hvis du har returnert til Latvia eller Litauen i påvente av straffesaken din i Norge, kan det kreves at du soner dommen der uten ditt samtykke.

3 Overføring fra et annet land til Norge

Lov om overføring av domfelte § 3
Forskrift om samarbeid med Danmark, Finland, Island og Sverige om fullbyrding av nordiske dommer på straff m. v. § 19
Lov om overføring av domfelte § 4

Hvis du soner i utlandet og vil eller skal overføres til Norge, er reglene stort sett de samme som for de som skal overføres fra Norge til det landet du soner i.

Vilkåret om at du må være «borger» i Norge er oppfylt hvis du har norsk statsborgerskap, har bosted i Norge eller på annen måte har en tilknytning til Norge som gjør at overføring er naturlig.

Romania-traktaten art. 6 nr. 2 bokstav a, Latvia-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav a og Litauen-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav a.

Etter disse avtalene er det ikke et krav om at du er utvist for å bli overført hvis du både er borger av det andre landet og bor i det andre landet. Ved vurderingen av om du bor i Norge er det relevant om du har fast bolig, familie og jobb der. Hvis du ikke har bodd i Norge en viss tid, er det av betydning om du har bodd her tidligere.

4 Saksgang

4.1 Innledning

Latvia-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav c og Litauen-avtalen art. 6 nr. 2 bokstav c

Denne delen av kapittelet handler i utgangspunktet om norske regler for prosessen frem mot overføring til utlandet. Avsnittene om omgjøring av dom gjelder også for overføring fra utlandet til Norge.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-4

Når du starter soning i fengsel, skal du informeres om muligheten til å søke om overføring til hjemlandet ditt. Dette gjelder både hvis hjemlandet ditt er i Norden eller et annet europeisk land.

4.2 Veien frem mot vedtak om soningsoverføring

Kriminalomsorgs-direktoratets retningslinjer «Saksgang i saker om soningsoverføring av domfelte til fortsatt straffegjennomføring i utlandet (utenom Norden)» (saksgang om soningsoverføring) punkt 3.2 andre til fjerde avsnitt

Kriminalomsorgsdirektoratet har laget retningslinjer for saksbehandlingen ved overføring til land utenfor Norden. Retningslinjene gjelder altså ikke for soningsoverføring mellom land i Norden.

Når det foreligger rettskraftig dom, skal fengselet så fort som mulig og innen ti dager kartlegge om du er aktuell for soningsoverføring. For veiledning om når en dom er rettskraftig, se kapittel 5.

I løpet av disse 10 dagene skal fengselet du skal sone i finne ut om du er borger i et land som har signert overføringskonvensjonen, eller som Norge har en avtale om soningsoverføring med. En oversikt over landene som Norge har avtaler med finnes på kriminalomsorgens nettsider.

Fengselet skal også finne ut om det er åtte måneder til du kan prøveløslates. Tidsvilkåret er noe lengre enn vilkåret om at du må ha minst 6 måneder igjen å sone for å bli overført. Dette er av hensyn til at kriminalomsorgen skal ha tid til å forberede saken, ved å for eksempel. skaffe nok informasjon om deg og din situasjon.

Saksgang om soningsoverføring, punkt 3.2 femte til syvende avsnitt

Hvis du er borger i et land som har signert overføringskonvensjonen eller et land Norge har en egen avtale om soningsoverføring med, og har minst åtte måneder igjen til du kan prøveløslates, skal du informeres om muligheten for overføring. Du skal spørres om du ønsker slik overføring.

Du skal få et egenerklæringsskjema der du oppgir om du samtykker til overføring eller ikke. Hvis du ikke samtykker, kan du i utgangspunktet ikke overføres, med unntak av reglene som beskrevet i punkt 2.2.2.

Saksgang om soningsoverføring, punkt 3.2 femte til syvende avsnitt

Tolkeloven § 6

Du skal få både informasjonen om muligheten til overføring og egenerklæringsskjemaet på et språk du forstår. Det er fengselet som har ansvar for at du forstår det du skriver under på. Hvis det er nødvendig, skal det brukes tolk.

Saksgang om soningsoverføring, punkt 3.2 åttende avsnitt

Hvis soningsoverføring er aktuelt for deg skal saken videresendes til kriminalomsorgen region sørvest, med kopi til regionen som fengselet du soner i tilhører, innen 10 dager etter at fengselet har mottatt rettskraftig dom.

Saksgang om soningsoverføring, punkt 3.2 tolvte til femtende avsnitt

Hvis du ikke samtykker til overføringen, skal fengselet finne ut av om du er borger i et land som du kan overføres til mot din vilje. Dette er land som har ratifisert tilleggsprotokollen til overføringskonvensjonen. Fengselet skal også finne ut av om det foreligger et endelig utvisningsvedtak fra Utlendingsdirektoratet (UDI) eller utlendingsnemnda (UNE).

Fengselet skal ikke vente på et endelig vedtak om utvisning før de sender saken til kriminalomsorgen region sørvest. De skal sende saken til region sørvest innen 10 dager etter rettskraftig dom, og ettersende utvisningsvedtaket når det er klart.

Utfyllende instruks om overføring av domfelte § 10

Hvis du selv ønsker å gjennomføre soningen i et annet land, kan du sende en skriftlig henvendelse om dette. Region sørvest vil videresende henvendelsen til riktig myndighet i hjemlandet ditt.

5. Vedtaket, klage og domstolsbehandling

Saksgang om soningsoverføring, pkt. 3.1
Delegering av avgjørelsesmyndighet i enkeltsaker etter lov om fullbyrding av nordiske dommer på straff m.v (FOR-2004-07-21-1132)

Det er fengselet du sitter i som forbereder saken din om overføring, og det er kriminalomsorgen region sørvest som treffer vedtak om overføring. Det er altså region sørvest som avgjør om du skal overføres eller ikke.

Hvis du ønsker å klage på regionen sitt vedtak, kan du klage til Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI).

Forskrift om fullbyrding av nordiske dommer § 43 første ledd

Du kan kreve at domstolen gjør en selvstendig vurdering av om kriminalomsorgen har lov til å overføre deg. Dette gjelder kun for overføring til land i Norden. Hvis du er dømt til frihetsstraff har du rett på offentlig forsvarer i overføringssaken.

Forskrift om fullbyrding av nordiske dommer § 43 annet ledd

Selv om du krever at domstolen vurderer lovligheten av overføringen din, er ikke dette noe som vil hindre at overføringen skjer. Med andre ord har ikke din begjæring såkalt «oppsettende virkning». Domstolen kan imidlertid bestemme at overføringen skal utsettes inntil overføringssaken er avgjort.

Forskrift om fullbyrding av nordiske dommer § 43 tredje ledd

Hvis domstolen kommer til at vilkårene for å overføre deg ikke er oppfylt, kan du ikke overføres selv om det andre landet har godkjent overføringen.

6. Ny straffeutmåling etter nasjonale regler i mottakerlandet

6.1 Overføring fra Norge til utlandet

Den europeiske overføringskonvensjonen art. 9 nr. 1 bokstav b
Romania-traktaten art. 8 nr. 2 til 4
Latvia-avtalen art. 7 nr. 2 til 4
Litauen-avtalen art. 7 nr. 2 til 4
Romania-traktaten art. 8 nr. 2 og 3
Latvia-avtalen art. 7 nr. 2 og 3
Litauen-avtalen art. 7 nr. 2 og 3

Hvis du overføres til et annet land som har signert overføringskonvensjonen, eller til Latvia, Litauen eller Romania, kan landet du er overført til velge å fastsette en ny straff for det du er dømt for. I et slikt tilfelle er det reglene i landet du er overført til som gjelder.

For overføring til Latvia, Litauen eller Romania skal dette kun skje hvis den norske straffen er strengere enn den øvre strafferammen i landet du overføres til, eller typen straff er uforenelig med loven i landet du overføres til.

Den europeiske overføringskonvensjonen art. 11 nr. 1 bokstav a

Det gjelder enkelte regler for den nye straffesaken din ved soningsoverføring. Ved den nye straffeutmålingen er domstolen for det første bundet av den beskrivelsen av faktum som er lagt til grunn av domstolen i det landet dommen ble gitt. De kan altså ikke endre på de faktiske omstendighetene som ligger til grunn for dommen din.

Avtalene med Latvia, Litauen og Romania har ingen egen bestemmelse som sier at domstolen må bygge på det som er bevist i den norske dommen. Det er usikkert om dette følger av annen lovgivning i disse landene.

For det andre er domstolen bundet av det andre landets minstestraff, og kan derfor ikke omgjøre fengselsstraff til bot. Motsetningsvis kan de heller ikke gi deg en lengre straff enn det du fikk i den opprinnelige dommen.

Dette er slått fast i:

- Den europeiske overføringskonvensjonen art. 11 nr. 1 bokstav b og d
- Romania-traktaten art. 8 nr. 2 andre setning, nr. 3 andre setning og nr. 4
- Latvia-avtalen art. 7 nr. 2 andre setning, nr. 3 andre setning og nr. 4.
- Litauen-avtalen art. 7 nr. 2 andre setning, nr. 3 andre setning og nr. 4

Endelig skal domstolen trekke fra all tid du har vært fengslet for dette forholdet tidligere. Dette er slått fast i:

- Den europeiske overføringskonvensjonen art. 11 nr. 1 bokstav c
- Litauen-avtalen vedlegg II «Underretning til den domfelte»
- Latvia-avtalen vedlegg II «Underretning til den domfelte»

6.2 Overføring fra utlandet til Norge

Lov om overføring av domfelte § 6

De følgende reglene gjelder i utgangspunktet for overføring fra land utenfor Norden til Norge.

Ved overføring fra utlandet til Norge er utgangspunktet at du skal fortsette å sone dommen du fikk i utlandet. Det skal likevel fastsettes en ny straff for det du er dømt for hvis:

- Frihetsstraffen «etter sin art» strider mot norsk lov, eller
- Straffen er lenger enn den norske strafferammen for samme lovbrudd

Straffen skal så langt som mulig være i tråd med den opprinnelige dommen din, men den må samtidig være forenlig med norsk rett.

Lov om overføring av domfelte § 7

Det gjelder enkelte regler for den nye straffesaken din ved soningsoverføring. Den norske domstolen er bundet av den beskrivelsen av faktum som er lagt til grunn i den opprinnelige dommen din.

Ved den nye straffeutmålingen skal domstolen trekke fra tiden du har vært frihetsberøvet for dette forholdet tidligere, og de kan ikke gi deg en lengre straff enn du fikk i den opprinnelige dommen. Domstolen kan heller ikke omgjøre fengselsstraff til bot.

Kapittel 29
Avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå

1 Innledning

Reglene som gjelder for innsatte i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå er på mange områder de samme som i avdeling med høyt sikkerhetsnivå. Dette kapittelet gir en oversikt over de spesielle reglene som gjelder for deg som sitter på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå. For å få en full oversikt over reglene som gjelder bør du også lese det som er skrevet i de andre kapitlene om de ulike temaene.

2 Vilkår for plassering på særlig høyt sikkerhetsnivå

Forskrift om straffegjennomføring § 6-2 første ledd
Retningslinjene punkt 10 (2) 3

Vilkårene for å bli satt på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå er de samme for domfelte og varetektsinnsatte. For at du skal bli satt på slik avdeling må det foreligge spesielle sikkerhetsgrunner. Dette kan blant annet være særlig rømningsfare, fare for at noen utenfra vil hjelpe deg å rømme, fare for gisseltaking eller fare for ny, særlig alvorlig kriminalitet. For eksempel kan det være aktuelt hvis fengselet tror du tilhører en organisert kriminell gruppe, et terrornettverk eller en ekstrem politisk eller religiøs gruppe. Lovbruddet du er dømt for, dommens lengde, tidligere oppførsel i fengsel og andre opplysninger politiet eller kriminalomsorgen har om deg kan tas med i vurderingen.

Forskrift om straffegjennomføring § 6-2 annet ledd

Du kan også settes på særlig høyt sikkerhetsnivå hvis du flere ganger har opptrådt voldelig eller særlig truende under soning, og fengselet mener at andre sikkerhetstiltak ikke er nok for å ivareta sikkerheten.

Selv om du ikke tilhører noen av gruppene nevnt ovenfor, kan du likevel bli plassert på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå hvis det er andre spesielle sikkerhetsmessige grunner som gjør det nødvendig. Regionen kan legge vekt på andre momenter enn de som er skrevet over når de vurderer dette.

3 Hvem kan bestemme at du skal sone på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå?

Forskrift om straffegjennomføring § 6-1
Forskrift om straffegjennomføring § 6-14

Det er regionen som bestemmer om du skal på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå. Det finnes ingen øvre grense for hvor lenge du kan sitte på en avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå, men regionen må ta en ny vurdering av om du skal bli der hver 6. måned. Regionens beslutninger om innsettelse og forlengelse av opphold på særlig høyt sikkerhetsnivå er vedtak som du kan du klage på. Du kan kontakte Jussbuss hvis du ønsker veiledning, eller hvis du ønsker at vi skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage. Du kan lese mer om klage i kapittel 9.

4 Fellesskap og utelukkelse

Forskrift om straffegjennomføring § 6-3 første og annet ledd
Retningslinjene punkt 10 (2) 6

Når du sitter på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå, kan du ikke ha fellesskap med innsatte på andre avdelinger. Det er fengselet som bestemmer om du kan ha fellesskap med de andre innsatte på din avdeling. I vurderingen vil fengselet blant annet se på informasjon de har mottatt fra politiet og andre opplysninger om innsatte som Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) har mottatt.

Forskrift om straffegjennomføring § 6-3 tredje ledd

Det er ingen tidsbegrensning på hvor lenge innsatte på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå kan utelukkes fra fellesskapet. Du kan imidlertid ikke utelukkes hvis det er uforholdsmessig. At det er uforholdsmessig betyr at formålet med utelukkelsen ikke veier opp for de eventuelle ulempene som utelukkelsen har for deg. Du kan lese mer om utelukkelse fra fellesskap i kapittel 16.

5 Helsetjenester

Forskrift om straffegjennomføring § 6-7

Du skal jevnlig og ofte få tilsyn av lege. Både tilsynet av lege og oppfølgning skal som hovedregel skje inne på avdelingen med særlig høyt sikkerhetsnivå. Det kan unntaksvis skje utenfor fengselet, men da må det vurderes på forhånd om væpnet politi skal delta. Før det bestemmes at du eventuelt skal fremstilles til sykehus, skal fengselet skaffe samtykke fra regionen hvis det er praktisk mulig. Regionen bestemmer om du kan gjennomføre straffen på sykehus.

6 Arbeid, opplæring, program og andre tiltak

Forskrift om straffegjennomføring § 6-4

Som innsatt på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå har du mindre fellesskap med andre innsatte. Dette skal du få kompen-

sert ved utvidet kontakt med ansatte i fengselet, og mer tilfredsstillende arbeid, utdanning og andre aktivitetsarbeid og fritidssysler. Det varierer fra fengsel til fengsel hvilke tilbud du får. Du kan lese mer om arbeid og utdanning i kapittel 11.

7 Undersøkelser

7.1 Undersøkelse av innsatte, rom og eiendeler

Forskrift om straffegjennomføring § 6-8
Retningslinjene punkt 10 (2) 11

Når du kommer til avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå, vil både du og eiendelene dine bli undersøkt. Det samme gjelder før og etter opphold utenfor avdelingen, for eksempel hvis du har vært ute på fremstilling. Fengselet gjør av sikkerhetsmessige årsaker oftere undersøkelser i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå enn i andre avdelinger. Undersøkelser av deg, cella di og eiendelene dine kan gjennomføres av fengselet til enhver tid mens du soner i avdelingen.

Straffegjennomføringsloven § 28
Retningslinjene punkt 10 (2) 11

Kriminalomsorgen kan undersøke deg, cella di, og eiendelene dine for å forebygge uorden eller straffbare handlinger. Undersøkelse kan skje ved bruk av teknisk utstyr, hund, visitasjon eller kroppsvisitasjon. Når det gjelder kroppsvisitasjon har Kriminalomsorgsdirektoratet varslet at det kommer nye retningslinjer for hvordan dette skal gjøres, etter mye kritikk av hvordan kroppsvisitasjoner tidligere ble gjort. Du kan lese mer om kroppsvisitasjon og undersøkelse av innsatte, rom og eiendeler i kapittel 13. Reglene for undersøkelser er i stor grad like for innsatte i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå og høyt sikkerhetsnivå.

7.2 Undersøkelse av andre personer og gjenstander

Forskrift om straffegjennomføring § 6-9 første og annet ledd

Hvis du skal få besøk må den besøkende sjekkes opp mot det sentrale strafferegisteret på forhånd. Dette gjelder ikke for diplomater og konsulære representanter. Dette gjøres minst hver 6. måned. I tillegg kan fengselet innhente opplysninger fra politiet.

Alle som skal på besøk i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå må passere en metalldetektor. De kan også kontrolleres på andre måter. Visitasjon kan gjennomføres etter samtykke ved positivt utslag etter kontroll med teknisk utstyr eller hund, ved stikkprøve eller rutinekontroll, eller etter mistanke. Dette gjelder også hvis du får besøk av advokaten din eller en offentlig myndighetsperson.

Forskrift om straffegjennomføring § 6-9 tredje ledd

Hvis undersøkelsen gir positivt utslag skal fengselet beslaglegge gjenstanden og levere den til politiet, eller holde den tilbake midlertidig.

Forskriften § 6-9 fjerde ledd

Det er ikke tillatt å ta med gjenstander inn eller ut av avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå uten særskilt godkjennelse. Hvis du eller den besøkende får slik tillatelse, blir gjenstanden undersøkt nøye. Det gjelder også gjenstander som advokater og offentlige myndighetspersoner har med seg, men fengselet kan ikke kontrollere gjenstandene til slike personer på en måte som gjør at konfidensielle dokumenter blir avslørt eller ødelagt. Du kan lese mer om undersøkelser i kapittel 13.

8 Besøk, brev og telefon

8.1 Besøk

Forskrift om straffegjennomføring § 6-10 første og tredje ledd
Retningslinjene punkt 10 (2) 13

Skal du ha besøk må fengselet godkjenne det på forhånd. Besøk skal skje med glassvegg og avlytting, eller med en ansatt i fengselet til stede i rommet. Samtalene skal foregå på engelsk, norsk eller et annet språk som den som skal kontrollere samtalen forstår. Hvis du eller den som besøker deg snakker et språk den ansatte ikke forstår, kan samtalen avbrytes umiddelbart.

Forskrift om straffegjennomføring § 6-10 annet og tredje ledd

Besøk av advokat eller offentlig myndighetsrepresentant skal skje med glassvegg. Slike samtaler skal ikke avlyttes, og det kan heller ikke sitte en fengselsansatt i rommet. Fengselet kan bestemme at en ansatt kan se på samtalen fra et annet rom. Fengselet kan ikke tvinge deg til å snakke norsk eller engelsk ved besøk fra advokat eller offentlig myndighetsperson.

Forskrift om straffegjennomføring § 6-5

Samtaler med prest, religiøs forstander, sjelesørger eller tilsvarende personer skal normalt skje under de samme kontrolltiltak som ved andre besøk. Fengselet kan gi tillatelse til mildere kontrolltiltak hvis dette først er godkjent av regionen.

8.2 Post

Forskrift om straffegjennomføring § 6-11 første ledd

Post du sender og mottar skal kontrolleres før utlevering og sending. Dette kan skje ved gjennomlysing (eller lignende) og gjennomlesing. Sendinger kan også helt eller delvis inndras. I tillegg kan post som du allerede har mottatt bli kontrollert. Posten du sender og mottar må være skrevet på norsk eller engelsk, eller et annet språk den som skal kontrollere posten forstår.

Retningslinjene punkt 10 (2) 14

Innsatte i fengsler i Troms og Finnmark har rett til å bruke samisk overfor hverandre, og overfor sine pårørende hvis fengselet har ansatte som forstår samisk.

Forskrift om straffegjennomføring § 6-11 annet ledd

Post til og fra advokat eller offentlig myndighetsrepresentant skal undersøkes for eksempel ved gjennomlysing. Ved mistanke kan fengselet også åpne post mens du er til stede. Fengselet har likevel ikke rett til å lese gjennom slik post, og kontrollen kan heller ikke foregå på en slik måte at konfidensiell informasjon i sendingen kan bli ødelagt eller avslørt. Du kan lese mer om post i kapittel 18.

8.3 Telefonsamtaler

Forskrift om straffegjennomføring § 6-12 første ledd

Alle telefonsamtaler må godkjennes på forhånd av fengselet. Hvis telefonsamtalen kontrolleres av fengselet, må du og din samtalepartner snakke norsk, engelsk eller et annet språk den ansatte som eventuelt kontrollerer samtalen forstår.

Midlertidige føringer om telefonkontroll punkt 1
KDI rundskriv 1/2023, side 1 punkt 2. Merknader til føringene, merknader til punkt 1

Når det gjelder reglene for hvordan kontroll av telefonsamtaler skal gjennomføres, er det stort sett de samme reglene for innsatte i særlig høyt sikkerhetsnivå som i andre avdelinger. Du kan lese mer om hvordan og når fengselet kan kontrollere telefonsamtalene dine i kapittel 18. Hvis fengselet ønsker å kontrollere telefonsamtalene dine, skal de treffe vedtak om kontroll. Dette er et vedtak du kan klage på. Du kan kontakte Jussbuss hvis du ønsker veiledning, eller at vi skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage.

9 Permisjon, straffavbrudd og fremstilling

Det er ingen egne regler om permisjon og straffavbrudd for deg som sitter på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå. Det er ikke noe i veien for å søke om det, men det skal veldig mye til for å få dette. Vilkåret for å få innvilget permisjon eller straffavbrudd er at det ikke er sikkerhetsmessige grunner som taler mot det. Siden du sitter på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå, skal det mye til for at fengselet mener det er sikkerhetsmessig forsvarlig å gi deg permisjon, straffavbrudd eller fremstilling. Du kan kontakte Jussbuss hvis du ønsker veiledning, eller ønsker at vi skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage. Du kan lese mer om permisjon i kapittel 19 og straffavbrudd i kapittel 22.

Forskrift om straffegjennomføring § 6-13

Fremstilling på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå gis bare i ekstraordinære tilfeller ved helsebehandling. Fremstilling til

Retningslinjene punkt 10 (2) 16

andre formål vil normalt ikke gis. Du kan lese om fremstilling i kapittel 19.

10 Overføring

Du kan bli overført til et annet fengsel med samme sikkerhetsnivå. Siden det finnes få fengsler med særlig høyt sikkerhetsnivå, kan det være praktisk vanskelig å få overføring. Regionen kan bestemme at du skal overføres for å hindre at du blir for godt kjent med sikkerhetsrutinene der du soner. Ellers gjelder de samme vilkårene som for overføring mellom avdelinger med høyt sikkerhetsnivå.

Straffegjennomføringsloven § 15 første ledd

Det er mulig å søke overføring til fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Vilkåret er at en slik overføring anses sikkerhetsmessig forsvarlig, og at det ikke er grunn til å tro at du vil prøve å rømme. Kriminalomsorgen skal vurdere overføring til avdeling med høyt sikkerhetsnivå fra avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå med maks 6 måneders mellomrom.

Du kan lese mer om overføring mellom fengsler i kapittel 25.

Kapittel 30
Forvaring og andre særreaksjoner

1 Forvaring

1.1 Hva er forvaring?

Forvaring er en fengselsstraff som brukes overfor personer domstolen mener samfunnet må beskyttes mot. Slik straff idømmes i tilfeller hvor ordinær fengselsstraff ikke anses tilstrekkelig til å ivareta samfunnsvernet. De som dømmes til forvaring må ha begått alvorlig kriminalitet.

I motsetning til ordinær fengselsstraff, så har ikke forvaringsstraff en endelig slutt-tid. Det betyr at tidspunktet for løslatelse kan endre seg i løpet av soningen. Ved ordinær fengselsstraff dømmes du for eksempel til 3 års fengsel. Etter dette har du sonet ferdig straffen og skal løslates. Ved forvaring dømmes man derimot til en minstetid på for eksempel 5 år. Etter at minstetiden er oppnådd, kan domfelte søke seg prøveløslatt. Det blir da gjort en vurdering av om du har endret livsførsel og tankesett på en slik måte at det vil være trygt for samfunnet at du blir løslatt.

Selv om forvaringsdommen ikke har en endelig sluttid, så har den likevel en tidsramme. Dette kan for eksempel en dom på 10 års forvaring med 8 års minstetid. Når tidsrammen nærmer seg ferdig sonet, kan forvaringen forlenges med inntil 5 år av gangen. Det er altså domstolens mulighet til å forlenge dommen som gjør at den fastsatte tiden for forvaringen ikke er endelig. Domstolen har i tillegg muligheten til å ilegge flere år med forvaring enn det man i første omgang blir dømt til å sone.

1.2 Vilkårene for forvaring

Straffeloven § 40

Det er tre vilkår som må være oppfylt for å bli dømt til forvaringsstraff. For det første må det foreligge omstendigheter som gjør at ordinær fengselsstraff ikke er tilstrekkelig for å ivareta andres liv, helse eller frihet. For det andre er det bare noen typer lovbrudd

man kan få forvaring for. For det tredje må det være fare for gjentakelse. Når det kommer til vilkåret om gjentakelsesfare, skiller loven mellom alvorlige og mindre alvorlige lovbrudd.

1.2.1 Vilkåret om samfunnsvernet

Straffeloven § 40 første ledd

Grunnvilkåret for å idømme forvaring er at tidsbestemt fengselsstraff ikke anses tilstrekkelig til å verne andres liv, helse eller frihet. For enkelte særlig farlige forbrytere foreligger det en risiko for at de vil begå ny, alvorlig kriminalitet ved løslatelse. Det er derfor nødvendig å ha sanksjoner også etter endt straffetid.

HR-2020-976-A avsnitt 57

For å vurdere om ordinær fengselsstraff er tilstrekkelig, skal domstolen se for seg at domfelte har sonet ferdig en ordinær straffedom. Spørsmålet er om den domfelte vil utgjøre en fare for andres liv, helse eller frihet på løslatelsestidspunktet. Å bedømme farenivået på løslatelsestidspunktet vil være vanskeligere jo lengre den alternative, tidsbestemte fengselsstraffen er, fordi man aldri kan vite helt sikkert hvordan en person utvikler seg over mange år. Terskelen for å idømme forvaring vil derfor være høyere hvis den alternative tidsbestemte straffen er 10 år enn 5 år. At terskelen er høyere betyr i praksis at det skal mer til for at domstolen kan idømme forvaring hvis straffen er lang.

HR-2020-976-A avsnitt 59 flg.
HR-2021-1963-A avsnitt 48 flg.

I denne vurderingen vil domstolen blant annet legge vekt på om det er sannsynlig at straffen vil føre til endringer i domfeltes livsmønster. Relevante momenter er domfeltes alder, vilje og motivasjon til atferdsendring, og tidligere domfellelser. Domstolen vil også se på eventuelle psykiatriske vurderinger som er gjort.

1.2.2 Vilkåret om lovbruddets art

Straffeloven § 40 første ledd

Det er fem typer lovbrudd som kan føre til forvaring:

- Voldslovbrudd
- Seksuallovbrudd
- Frihetsberøvelse
- Ildspåsettelse
- Andre lovbrudd som krenker andres liv, helse eller frihet, eller utsetter disse rettsgodene for fare

1.2.3 Vilkåret om gjentakelsesfare

Straffeloven § 40 annet ledd
Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 443

For alvorlige lovbrudd må det være en «nærliggende fare» for at du vil begå et lovbrudd som nevnt ovenfor i punkt 1.2.2. Dette betyr at faren for tilbakefall må være kvalifisert og reell. I vurderingen skal domstolen legge vekt på arten av lovbruddet som er begått, din atferd og sosiale og personlige funksjonsevne, og om du tidligere har begått eller forsøkt å begå et alvorlig lovbrudd som nevnt i punkt 1.2.2.

Straffeloven § 40 fjerde ledd

Straffeloven § 40 tredje ledd

Hvis lovbruddet er mindre alvorlig, stilles det flere tilleggsvilkår for at forvaring skal kunne idømmes. Det er fortsatt krav om at lovbruddet er innenfor en av gruppene lovbrudd nevnt ovenfor i punkt 1.2.2. I tillegg stilles det krav om at:

- Du tidligere har begått eller forsøkt å begå et alvorlig lovbrudd som nevnt i punkt 1.2.2.
- Det må antas å være en nær sammenheng mellom det tidligere og det nå begåtte lovbruddet
- At faren for tilbakefall til et nytt alvorlig lovbrudd som nevnt i punkt 1.2.2 er «særlig nærliggende».

Alle vilkårene må være oppfylt for at man skal kunne dømmes til forvaring for mindre alvorlig lovbrudd.

Ot.prp. nr. 87 (1993-1994) s. 111

Hvilke forbrytelser som er alvorlig eller mindre alvorlig er ikke presisert i loven, men både rettspraksis og forarbeidene gir veiledning om grensen. Et eksempel på et lovbrudd av mindre alvorlig art er ildspåsettelse av et isolert eller ubebodd hus, hvis du tidligere er dømt for drap ved ildspåsettelse av et bebodd hus.

Straffeloven § 40 femte ledd

For å vurdere om vilkårene for forvaring er oppfylt, skal det foretas personundersøkelse av siktede i saken. Vanligvis blir det foretatt en rettspsykiatrisk undersøkelse av siktede. Domstolen kan bestemme at siktede skal gjennomføre en rettspsykiatrisk undersøkelse i tillegg til eller i stedet for personundersøkelsen.

1.3 Forvaringsstraff for deg som er under 18 år

Straffeloven § 40 første ledd

Hvis du er under 18 år, kan ikke forvaring idømmes med mindre det foreligger helt «ekstraordinære omstendigheter». Det betyr at terskelen for å idømme forvaringsstraff er svært høy. Det skal altså mye mer til for å idømme barn forvaring enn voksne.

HR-2019-832-A avsnitt 79

Det må være en «meget stor fare» for at samfunnsvernet ikke vil ivaretas ved en ordinær fengselsstraff for at barn skal idømmes forvaring. Det kreves også at det ikke finnes en realistisk mulighet for å ivareta samfunnsvernet gjennom andre virkemidler.

1.4 Hvor lang straff har du fått?

Straffeloven § 43 første ledd

Som nevnt over har ikke forvaringsstraffer endelige slutt-tider, fordi den stadig kan forlenges. Når man idømmes forvaring, skal retten likevel fastsette en forventet tidsramme for dommen. Vanligvis skal en forvaringsdom ikke ha en tidsramme som overstiger 15 år. Retten kan ikke fastsette en forventet tidsramme på mer enn 21 år. At tidsrammen er på 21 år betyr at forvaringen opphører etter 21 år, hvis den ikke forlenges.

Straffeloven §§ 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109 og 132

For lovbrudd som har en strafferamme på fengsel inntil 30 år, kan retten fastsette en særlig lang tidsramme. Disse lovbruddene er folkemord, forbrytelser mot menneskeheten, visse krigsforbrytelser og grov terror. Forvaringsdommen kan i slike tilfeller ha en tidsramme på inntil 30 år.

Straffeloven § 43 første ledd

Hvis påtalemyndigheten ber om det, kan forvaringsstraffen forlenges med inntil 5 år av gangen. Dette må gjøres senest 3 måneder før forvaringstiden ellers ville utløpt. Det finnes ingen øvre grense for hvor mange ganger forvaringsdommen kan bli forlenget. I praksis kan derfor lovbrytere som sees på som særlig farlige sitte i forvaring på livstid.

Straffeprosessloven § 96

Forlengelse av forvaringsdommen må gjøres ved dom i tingretten, og du kan anke avgjørelsen til lagmannsretten. Videre kan du anke lagmannsrettens avgjørelse til Høyesteretts ankeutvalg, som tar stilling til om Høyesterett vil behandle saken din. Du har krav på forsvarer når saken din om forlengelse behandles av domstolen.

Straffeloven § 43 annet ledd

Vanligvis blir det satt en minstetid for forvaringsdommen. Minstetiden er første mulige tidspunkt du kan prøveløslates. Reglene for minstetid er ulike basert på tidsrammen for forvaring:

- Tidsramme på inntil 15 år: minstetid på maksimalt 10 år
- Tidsramme på mer enn 15 år: minstetid på maksimalt 14 år
- Tidsramme på mer enn 21 år: minstetid på maksimalt 20 år

Du kan lese mer om prøveløslatelse nedenfor under punkt 1.12.

1.5 Hvor skal du sone forvaringsstraffen?

1.5.1 Innsettelse

Forskrift om gjennomføring av særreaksjonen forvaring § 6 (forvaringsforskriften)

Alle personer som idømmes forvaring skal som utgangspunkt starte soningen på avdeling som er tilrettelagt for domfelte med særlige behov, som regel en forvaringsanstalt. Hovedregelen er at forvaringsdømte ikke skal sone sammen med innsatte som soner ordinær fengselsstraff.

Jussbuss har imidlertid vært i kontakt med flere forvaringsdømte som soner i ordinære fengselsavdelinger mens de venter på plass i forvaringsavdeling. Det er begrenset med forvaringsplasser i norske fengsler, og for noen av de Jussbuss har snakket med har det tatt flere år før de har blitt overført til forvaringsavdeling.

Praksisen med soning i ordinær avdeling for forvaringsdømte er kritisert, fordi den vanskeliggjør rehabilitering ved at de som sitter på forvaring ikke blir tilbudt et egnet og tilrettelagt behandlingsopplegg, slik som dommen deres forutsetter.

Sivilombudet 2023/4092 «Soningstilbudet til forvaringsdømte som venter i kø for plass i forvaringsavdeling»

Sivilombudet er blant de som kritiserer praksisen. Her er noen av de viktigste punktene som ombudet peker på i sin uttalelse etter at de undersøkte praksisen:

- Alt for mange forvaringsdømte starter soningen og soner på ordinær avdeling. Dette er i strid med lovgivers klare forutsetning og reglene for innsettelse av forvaringsdømte.
- Kartleggingen og soningstilbudet til forvaringsdømte på ordinær avdeling er ikke like grundig og målrettet som på forvaringsavdeling
- De som står i kø for plass i forvaringsavdeling ved ikke sikkert når overføring vil skje
- Hvis den forvaringsdømte ikke tilbys en reell mulighet til å redusere faren for gjentakelse gjennom egnet behandling og oppfølgning kan fortsatt fengselsstraff etter utløpet av minstetiden være i strid med menneskerettighetene.

Sivilombudet kom med en rekke anbefalinger til Kriminalomsorgsdirektoratet som følge av undersøkelsen. Dette er blant annet at direktoratet bør vurdere om det er mulig å gjennomføre en

lignende innledende kartlegging på ordinær avdeling som på forvaringsavdeling, undersøke tiltak for å sørge for at soningen i ordinære fengsler får det innholdet forvaringsdømte har krav på, og vurdere om alle fengsler hvor det soner forvaringsdømte i kø bør få særskilt opplæring.

Jussbuss jobber rettspolitisk for å endre denne praksisen hvor forvaringsdømte soner i ordinære fengselsavdelinger. Hvis dette gjelder deg, ønsker vi å komme i kontakt med deg. Du kan ringe oss eller sende brev hvis du ønsker å bli med i forvaringsprosjektet vårt, eller bare ønsker mer informasjon om problemstillingen.

1.5.2 Overføring

1.5.2.1 Overføring til annet fengsel med høyt sikkerhetsnivå etter eget ønske

Forvaringsforskriften § 7 første ledd

Du kan søke overføring til annet fengsel med høyt sikkerhetsnivå. En slik overføring kan skje hvis det er grunn til å tro at dine spesielle behov best blir ivaretatt slik. Et eksempel er hvis fengselet har et tilbud som er særlig egnet for din rehabilitering.

Forvaringsforskriften § 7 annet ledd

Det er et grunnleggende vilkår at hensynet til sikkerheten ikke taler imot overføringen. Fengselet kan nekte overføringen hvis de har grunn til å tro at du vil unndra deg straffegjennomføringen, ved å for eksempel rømme under transporten.

1.5.2.2 Overføring til lavere sikkerhetsnivå, overgangsbolig eller institusjon etter eget ønske

Forvaringsforskriften §§ 4 og 9

Du kan også søke deg til fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller overgangsbolig. Hvis det er fastsatt en minstetid, skal slik overføring ikke finne sted før du har sonet minst to tredjedeler av minstetiden. Regionen kan innvilge dette når det er et ledd i en planlagt progresjon fram mot løslatelse. Hvis hensynet til sikkerheten er til hinder for det eller fengselet har grunn til å tro at du vil unndra deg straffegjennomføringen (for eksempel rømme), vil du ikke få innvilget slik overføring. Fengselet kan også nekte overføring hvis avskrekkende hensyn eller hensynet til den alminnelige rettsoppfatning taler imot det.

Forvaringsforskriften § 9 tredje ledd

Vanligvis kan du ikke oppholde deg i overgangsbolig lenger enn ett år. Dette er fordi opphold i overgangsbolig skal være den siste delen av straffegjennomføringen før løslatelse.

Lengre opphold kan likevel godtas, hvis du har et «særlig behov» for tiltak som kan tilbys i overgangsboligen. Dette kan for eksempel være bo- eller sosialtrening, planlegging av løslatelse eller nettverksarbeid.

Forvaringsforskriften § 9 siste ledd

Forvaringsdømte kan ikke søke om soning utenfor fengsel, såkalt hjemmesoning. Du kan lese mer om hjemmesoning i kapittel 27.

Straffegjennomføringsloven § 12
Forvaringsforskriften § 10 første ledd

Du kan søke om å gjennomføre deler av straffen i institusjon utenfor fengsel, såkalt § 12-soning. Forvaringsdømte kan altså ikke gjennomføre hele straffen i institusjon utenfor fengsel.

Det kan være aktuelt for deg å søke om § 12-soning hvis du har behov for hjelp med helsemessige utfordringer, rusmiddelproblematikk eller behov for tilbakeføringstiltak og sosial rehabilitering gjennom bo- og arbeidstrening.

Forvaringsforskriften § 4 første ledd

Det er kriminalomsorgens region der du soner som kan innvilge opphold på institusjon hvis vilkårene i straffegjennomføringsloven § 12 er oppfylt. Du kan lese mer om vilkårene for § 12-soning i kapittel 21.

Forvaringsforskriften § 10 tredje, fjerde og femte ledd

Når du soner på institusjon, skal fengselet du har gjennomført straff ved tidligere informeres om eventuelle brudd på vilkårene for opphold ved institusjonen. Dette må du gi skriftlig samtykke om. Hvis du prøver å unnvike straffen kan du holdes tilbake i institusjonen med tvang. Hvis du skrives ut av institusjonen som følge av brudd på vilkår, skal regionen treffe vedtak om at du skal tilbakeføres til fengsel.

Du kan lese mer om overføringer i kapittel 25, og om hva som bør med i en søknad i kapittel 9. Hvis du trenger hjelp til å skrive en søknad kan du spørre kontaktbetjenten din, eller ta kontakt med Jussbuss for veiledning. Får du et avslag på søknad om overføring kan du ta kontakt med Jussbuss hvis du ønsker at vi skal vurdere å hjelpe deg med å skrive en klage.

1.5.2.3 Overføring uten samtykke fra deg

Forvaringsforskriften § 8 første ledd

Fengselet kan i spesielle tilfeller overføre deg til et annet fengsel eller en annen avdeling, selv om du ikke har samtykket. Det kan bare skje når særlig tungtveiende sikkerhetsmessige grunner taler for det, eller når akutte bygnings- eller bemanningsmessige forhold eller plassmangel tilsier det. I disse tilfellene bør overføringen være midlertidig. Fengselet bør forsøke å redusere eventuelle ulemper overføringen har for deg.

1.6 Hva slags behandling har du rett på under fengselsopphold?

Forvaringsforskriften § 3 første ledd

Når innholdet i forvaringen bestemmes, skal det tas utgangspunkt i hva du er dømt for, samt dine særlige forutsetninger og behov. Det betyr at du som innsatt kan forvente at du får tilbud om arbeid, utdanning og/eller ulike former for behandling eller terapi som passer for deg. Eksempler på tiltak kan være samtaler med psykolog eller psykiater, program, samtalegrupper, kurs osv.

Forvaringsforskriften § 3 annet ledd

Målet med disse tiltakene er å endre din adferd, og gi deg mulighet til å utvikle deg for å motvirke ny kriminalitet. Et viktig moment her er at fengselet skal legge til rette for at du får en gradvis progresjon i soningen. For eksempel kan dette være at du etter en tid i høysikkerhetsfengsel overføres til fengsel med lavere sikkerhetsnivå, hvis fengselet finner at vilkårene for dette er oppfylt.

Som forvaringsdømt skal du få en reell mulighet til å utvikle deg. Endringsarbeidet skal gi deg mulighet til å oppnå for eksempel permisjon, overføring til lavere sikkerhetsnivå, eller prøveløslatelse.

I søknader om for eksempel permisjon eller prøveløslatelse vil fengselet vurdere om det er sikkerhetsmessig forsvarlig at søknaden innvilges. Hvis du ikke har vist en positiv utvikling eller endring, kan dette gi fengselet grunn til å tvile på om det er sikkerhetsmessig forsvarlig, fordi det da kan være en risiko for at du vil begå nye lovbrudd. På den bakgrunn kan manglende utvikling gjøre at fengselet velger å ikke innvilge søknaden din, fordi de mener at det ikke er bygget opp en tilstrekkelig grad av tillit mellom deg og fengselet.

1.7 Hvilke reaksjoner på brudd kan du få i fengselet?

Straffegjennomføringsloven § 40 første og annet ledd

Hvis du bryter reglene for ro, orden og disiplin i fengselet, eller regler i straffegjennomføringsloven, kan fengselet gi deg reaksjon for dette. Det gjelder også hvis du bryter regler eller vilkår under permisjon eller lignende. Slike reaksjoner kan være for eksempel skriftlig irettesettelse, utelukkelse fra fellesskapet eller tap av adgang til permisjon i inntil 4 måneder.

Reaksjonene du kan få som forvaringsdømt er i all hovedsak de samme som fengselet kan gi innsatte som soner ordinær fengselsstraff. Du kan lese mer om reaksjoner i kapittel 15.

1.8 Utelukkelse som forebyggende tiltak

Straffegjennomføringsloven §§ 17 og 37
Forvaringsforskriften § 13 første ledd

Som hovedregel skal du ha adgang til fellesskap under arbeid, opplæring, program eller andre tiltak, og i fritiden.

Forvaringsforskriften § 13

Et forhold som skiller forvaring fra ordinær fengselsstraff, er adgangen fengselet har til å utelukke deg fra fellesskapet som forebyggende tiltak. Det er imidlertid viktig å påpeke at dette ikke skal være en reaksjon, men kun et tiltak fengselet kan bruke hvis de mener det er behov for det. Det er altså ikke krav om at du har brutt en regel i fengselet, før kriminalomsorgen kan utelukke deg fra fellesskapet.

Forvaringsforskriften § 13 annet ledd

Kriminalomsorgen kan helt eller delvis begrense adgangen din til fellesskap. Dette kan de gjøre hvis de begrunner det i hensynet til ro, orden og sikkerhet, eller i hensynet til deg eller andre innsatte. Du kan ikke utelukkes hvis det vil være et uforholdsmessig inngrep i din frihet.

Forvaringsforskriften § 13 annet ledd

Hvis du utelukkes fra fellesskapet som forebyggende tiltak, skal du kompenseres med mer kontakt med ansatte i fengselet og tilbud om aktiviteter under utelukkelsen.

Forvaringsforskriften § 13 sjette ledd

Ved hel utelukkelse skal du flere ganger daglig få besøk av en av fengselets ansatte. Lege skal også varsles så fort som mulig hvis du blir helt utelukket fra fellesskapet.

Forvaringsforskriften § femte ledd

Som hovedregel skal en utelukkelse fra fellesskapet av alle innsatte i fengselet eller en gruppe innsatte ikke vare i mer enn 3 døgn. Grunnlaget for utelukkelsen fra fellesskapet skal vurderes

fortløpende og kan forlenges med inntil 3 døgn hvis særlige grunner tilsier det. Et slikt vedtak kan treffes av fengselet.

Forvaringsforskriften § 13 tredje ledd

Hvis et vedtak om fullstendig utelukkelse forlenges så lenge at det strekker seg utover 14 dager, skal et nytt vedtak om fortsatt utelukkelse treffes av regionen. Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI) skal varsles hvis utelukkelsen samlet overstiger 42 dager. Deretter skal melding gis til KDI med 14 dagers mellomrom.

Forvaringsforskriften § 13 fjerde ledd

Hvis du sitter over 30 dager delvis utelukket fra fellesskapet skal fengselet gi beskjed til regionen.

Du kan lese mer om de ulike reaksjonsformene i kapittel 15.

1.9 Kan du få permisjon under fengselsoppholdet?

Straffegjennomføringsloven § 33
Forvaringsforskriften § 11

Som forvaringsdømt kan du søke om ordinær permisjon, velferdspermisjon og korttidspermisjon. Det er generelt vanskeligere å få permisjon ved forvaring enn ved soning av ordinær fengselsstraff. Dette er fordi det viktigste hensynet bak forvaringsstraffen er å beskytte samfunnet. Av den grunn vil ikke fengselet gi deg permisjon for tidlig i soningen, og det gjelder regler for når du kan innvilges permisjon.

Forvaringsforskriften § 11 første ledd

Et grunnleggende vilkår for å få permisjon er at sikkerhetsmessige hensyn ikke er til hinder for det. Fengselet gjør en individuell vurdering, der de vurderer det straffbare forholdets art, hvor lang forvaringsdom du har og hvordan du har oppført deg så langt i soningen. Fengselet kan også ta kontakt med politi/påtalemyndighet for å se om det finnes opplysninger av betydning for permisjonsspørsmålet.

Forvaringsforskriften § 11 første ledd

Et annet krav som stilles for å få permisjon er at den alminnelige rettsoppfatningen ikke er til hinder for det. Den alminnelige rettsoppfatningen skal være et uttrykk for folkeviljen, og hva folk flest mener er riktig og rettferdig. Det er vanskelig å si noe om hva den alminnelige rettsoppfatningen faktisk er, men kriminalomsorgen vil ofte ta hensyn til om du er dømt for et alvorlig straffbart forhold. Det blir også vurdert om en permisjon vil virke støtende, særlig overfor eventuelle fornærmede eller pårørende. Dette kan tale mot en permisjon, spesielt tidlig i soningen. Imidlertid skal dette kun være et av flere momenter i en helhetlig vurdering av din sak. Jussbuss mener at det er problematisk hvis den alminnelige rettsoppfatningen brukes som argument mot å innvilge aktiviteter

som vil være positive for soningsprogresjonen, og som er sikkerhetsmessig forsvarlig å gjennomføre. Hvis du har fått et vedtak som er begrunnet utelukkende i den alminnelige rettsoppfatningen, vil vi derfor gjerne at du tar kontakt med oss så vi kan vurdere om vi kan hjelpe deg med saken din.

Forvaringsforskriften § 11 annet ledd

Hvis retten har fastsatt en minstetid for forvaringen, kan ordinær permisjon og korttidspermisjon bare innvilges hvis du har sonet minst to tredjedeler av minstetiden.

Forvaringsforskriften § 11 annet ledd
Retningslinjer om gjennomføring av forvaring side 17

Er minstetid ikke fastsatt, kan permisjon bare innvilges når «en del» av straffen er gjennomført. Hva som er «en del» av straffen må vurderes ut fra hva som er en hensiktsmessig og fornuftig progresjon i soningen din. Det tas utgangspunkt i lovbruddet du har begått og forvaringstidens lengde. Det legges også vekt på din atferd under soningen og om du har gjennomført fremstillinger uten svikt. Du vil som utgangspunkt ikke gis permisjon før det har gått ett år etter endelig dom. Det kan imidlertid gjøres unntak hvis tidsrammen for forvaringen er kort og din utvikling tilsier at du vil kunne løslates på prøve relativt tidlig i soningen.

Hvis vilkårene nevnt ovenfor er oppfylt, kan du også få innvilget velferdspermisjon, fremskutt permisjonstid og i unntakstilfeller utvidet permisjonskvote. Permisjon til utlandet er ikke tillatt. Du kan lese mer om permisjon i kapittel 19.

1.10 Soningsavbrudd

Forvaringsforskriften § 11 siste ledd

Forvaringsdømte kan ikke få soningsavbrudd. Det er fordi avbrudd ses på som en midlertidig løslatelse, og dette er ikke forenlig med formålet med forvaringsordningen. Skulle det oppstå problemer, må disse heller løses på annen måte. Ved alvorlig sykdom er opphold på institusjon eller sykehus alternativer. Det kan også være aktuelt å søke om prøveløslatelse hvis vilkårene for dette er oppfylt. Er du soningsudyktig og soningsudyktigheten er av varig karakter, kan du før minstetiden er gjennomført søke om benådning. Du kan lese mer om benådning i kapittel 23.

1.11 Frigang

Forvaringsforskriften § 12
Retningslinjer om gjennomføring av forvaring side 19

Som innsatt på forvaring kan du få frigang til arbeid, opplæring, program eller andre tiltak utenfor fengsel. Frigang skal være et ledd i en gradvis tilpasning til samfunnet. Vilkåret for å få frigang

er at det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Siden frigang innebærer at du beveger deg utenfor fengselet alene, gis det normalt ikke før du har gjennomført permisjoner og er overført til et fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller andre mindre restriktive gjennomføringsformer.

Forvaringsforskriften § 12 annet ledd

Hvis retten har fastsatt en minstetid for forvaringen, kan frigang først påbegynnes når minst 2/3 av minstetiden er gjennomført. Hvis minstetid ikke er fastsatt, kan frigang innvilges mot slutten av soningen når det anses hensiktsmessig for din tilpasningsevne og rehabilitering. Du kan lese mer om frigang i kapittel 19.

1.12 Prøveløslatelse

1.12.1 Saksbehandlingen

Forvaringsforskriften § 14 tredje og fjerde ledd

Både du og kriminalomsorgen kan søke om prøveløslatelse før tidsrammen for forvaringsdommen har gått ut. Det er påtalemyndigheten som fremmer saken for tingretten, før retten avgjør ved dom om du skal løslates på prøve.

Forvaringsforskriften § 15 første ledd

Påtalemyndigheten kan også samtykke i at løslatelse bestemmes av kriminalomsorgen. Da er det regionalt nivå som avgjør om du skal løslates. Regionen må gjøre en egen vurdering av om løslatelse er sikkerhetsmessig forsvarlig. I slike tilfeller fastsetter også regionen lengden på prøvetiden og vilkårene for prøveløslatelsen.

Forvaringsforskriften § 15 tredje ledd
Straffeloven § 45 annet ledd

Det skal settes som vilkår for prøveløslatelsen at du følges opp av friomsorgen. Det kan også settes andre vilkår. For eksempel kan det bestemmes at du skal ha en bestemt adresse, innetid, kontaktforbud mot bestemte personer, sysselsetting, behandling, rusfrihet, besøk fra kriminalomsorgen og jevnlige møter med kriminalomsorgen. Det kan også settes som vilkår at du skal bo på institusjon eller kommunal boenhet under prøvetiden.

Forvaringsforskriften § 16 annet ledd

Hvis det er behov for strengere vilkår enn det kriminalomsorgen kan pålegge for at prøveløslatelse kan gis på en sikkerhetsmessig forsvarlig måte, må saken bringes inn for tingretten. Tingretten vil da bestemme hvilke vilkår som skal gjelde for deg under prøveløslatelsen.

Forskriften § 16 første ledd

Hvis påtalemyndigheten og kriminalomsorgen ikke er enige om prøveløslatelsesspørsmålet, skal saken behandles i tingretten. Tingretten avgjør ved dom om du skal løslates på prøve eller ikke.

Straffeloven § 44 tredje ledd

Saker om prøveløslatelse skal påskyndes. Det betyr at involverte parter, herunder påtalemyndigheten og kriminalomsorgen, skal prioritere slike saker. Regelen skal sikre at det ikke tar for lang tid før du får vite om prøveløslatelse innvilges eller ikke.

Forvaringsforskriften § 16 tredje ledd
Straffeloven § 45 første ledd

I saker som tas inn for tingretten er det retten som fastsetter vilkårene som skal gjelde for prøveløslatelsen. Retten har en videre adgang til å sette vilkår for løslatelsen enn det kriminalomsorgen har. De kan for eksempel bestemme at du skal oppholde deg i institusjon eller kommunal boenhet hvis særlige grunner tilsier det og kommunen eller institusjonen samtykker til dette. Målgruppen for slike opphold er først og fremst tilregnelige forvaringsdømte med psykisk utviklingshemming, rusmisbruk eller lettere psykiske lidelser. Regionalt nivå i kriminalomsorgen skal bestemme det nærmere innholdet i vilkårene som retten har fastsatt.

1.12.2 Når kan du løslates?

Straffeloven § 44 fjerde ledd

Du kan ikke søke om prøveløslatelse før 1 år etter at forvaringsdommen er endelig. Har du fått en dom som nekter deg prøveløslatelse, kan du heller ikke søke på nytt før det har gått 1 år etter dommen ble endelig. Du kan høre med din advokat når dommen din ble endelig.

Straffeloven § 44 første ledd

Er det fastsatt minstetid for forvaringen, kan du tidligst prøveløslates når du har sonet ferdig minstetiden. Med andre ord kan du ikke løslates på prøve mens du soner minstetid.

Straffeloven § 44 første ledd
Forskriften § 15
Retningslinjer om gjennomføring av forvaring side 26

Prøvetiden skal være fra ett til fem år, men den kan aldri strekke seg utover lengstetiden som er satt i tidsrammen for forvaringen. For eksempel kan ikke prøvetiden settes til tre år hvis du har to år igjen å sone av dommen.

Hvor lang prøvetid du får avhenger av ulike forhold. Retten vurderer lengden ut fra blant annet din funksjonsevne og ressurser, sosiale situasjon, og aktuelle vilkår og støttetiltak for prøveløslatelsen.

1.12.3 Brudd på vilkår

Forvaringsforskriften § 19 første og fjerde ledd

Du skal følge vilkår som er fastsatt av retten eller kriminalomsorgen under prøveløslatelsen. Du skal informeres om at brudd på vilkår vil gjøres kjent for påtalemyndigheten og om at alvorlige eller gjentatte brudd kan føre til dom på gjeninnsettelse i fengsel.

Straffeloven 46

I enkelte tilfeller kan tingretten bestemme at du skal settes i fengsel igjen, selv om du er løslatt på prøve. Alternativt kan de bestemme en ny prøvetid og nye vilkår. Dette kan de gjøre i følgende situasjoner:

Forvaringsforskriften § 19 annet ledd

- Hvis du i prøvetiden på alvorlig vis bryter fastsatte vilkår. Dette kan for eksempel være at du nekter å gjennomføre kontrolltiltak som skal avdekke bruk av ulovlige rusmidler
- Hvis du i prøvetiden bryter fastsatte vilkår flere ganger
- Hvis du begår en ny straffbar handling i prøvetiden
- Hvis særlige grunner ikke lenger tilsier prøveløslatelse

Forvaringsforskriften § 19 annet og tredje ledd

Straffeloven § 46 annet ledd

Brudd på vilkår skal straks meldes fra til påtalemyndigheten. Regionen i kriminalomsorgen skal gi en uttalelse om hva de tenker bør være reaksjonen på bruddet. Det er påtalemyndigheten som må kreve at du enten tilbakeføres til fengsel eller får ny prøvetid med vilkår. Dette må de gjøre innen 3 måneder etter at prøvetiden gikk ut.

Straffeloven § 44 annet ledd, straffeprosessloven §§ 96 og 100

Hvis spørsmålet om prøveløslatelse må behandles av tingretten, har du rett på forsvarer. Dette skal du ikke betale for. Tingrettens avgjørelse kan ankes til lagmannsretten, og til Høyesterett hvis ankeutvalget tillater det.

2 Tvunget psykisk helsevern og tvungen omsorg

Straffeloven § 20 annet ledd

Hvis du erklæres psykotisk eller bevisstløs i gjerningsøyeblikket, skal du ikke idømmes straff. Det samme gjelder deg som er psykisk utviklingshemmet i høy grad. Imidlertid vil du kunne idømmes overføring til tvunget psykisk helsevern eller til tvungen omsorg.

Straffeloven §§ 62 og 63

For å idømmes tvungent psykisk helsevern eller tvungen omsorg må tre vilkår være oppfylt. For det første må du ha begått eller forsøkt å begå et lovbrudd som krenker andres liv, helse eller frihet, eller som kunne sette dette i fare. For det andre må tiltaket være

nødvendig for å verne samfunnet. For det tredje må faren for at du begår en ny og alvorlig integritetskrenkelse være nærliggende.

Straffeloven § 65 første, annet og tredje ledd

Er det ikke lenger noen fare for gjentagelse, altså at du ikke vil begå en lignende handling igjen, skal du settes fri. Du, dine nærmeste og den faglig ansvarlige ved institusjonen du befinner deg i kan begjære opphør av reaksjonen. Dette kan ikke gjøres før 1 år etter at dommen som ila reaksjonen er endelig. Det er domstolene som avgjør om du fortsatt skal være underlagt reaksjonen. Saker om opphør av slike reaksjoner skal påskyndes. Det betyr at de skal behandles så fort det lar seg gjøre.

Straffeloven § 65 fjerde ledd

Påtalemyndigheten kan når som helst bestemme at reaksjonen skal opphøre, men dette skal senest skje 3 år etter siste rettskraftige dom. Hvis påtalemyndigheten ikke beslutter opphør av reaksjonen innen 3 år etter siste dom, skal saken bringes inn for tingretten som skal bestemme om reaksjonen skal opprettholdes.

Straffeloven § 65 femte ledd

Hvis du får et utvisningsvedtak og må forlate Norge vil reaksjonen opphøre midlertidig. Påtalemyndigheten avgjør om reaksjonen skal opprettholdes hvis du vender tilbake til landet.

Kapittel 31

For deg som har barn eller er et barn

1 Innledning

Barnets beste skal alltid være et viktig moment i saker om berører barn. Hvis du har et barn, vil det være et viktig argument som du kan ta med i søknader eller klager. I dette kapittelet skal vi forklare hva det innebærer å ta hensyn til barn i ulike vurderinger og vise noen typiske tilfeller der det er aktuelt. Når vi skriver om «barn» i dette kapittelet, sikter vi til personer under 18 år. Ønsker du mer veiledning om barn og deres rettigheter kan Barneombudet gi ytterligere veiledning. Se deres kontaktinformasjon bakerst i denne boka.

2 Prinsippet om barnets beste

2.1 Prinsippets innhold

Prinsippet om barnets beste er en saksbehandlingsregel. Dette innebærer at det ikke bare legger føringer for hvordan beslutninger skal tas, men er en regel som stiller krav til saksbehandlingen i saker som gjelder barn.

Grunnloven § 104 annet ledd

Barnets beste skal alltid være et grunnleggende hensyn i beslutninger og handlinger som berører barn. Dette betyr at hensynet skal tillegges betydelig vekt. Alle som tar beslutninger på vegne av samfunnet, som for eksempel ansatte i kommunen eller i fengselet, har plikt til å vurdere og legge vekt på hva som er til barnets beste. Hvis barnets beste ikke er vurdert i en sak som berører barn, vil det være en saksbehandlingsfeil. Målet er å sikre at barns behov og interesser blir ivaretatt. Jo større betydning saken har for barnet eller for barn generelt, jo større krav stilles det til vurderingen som skal gjøres. Uansett skal det stå tydelig i vedtaket at hensynet er vurdert.

2.2 Hva er barnets beste?

Det finnes ikke en fasit på hva som er til barnets beste. Alle barn er forskjellige, og behovene er ulike. Derfor må barnets beste vurderes i hver enkelt sak, og vurderingen skal basere seg på kunnskap om barnets situasjon, behov og barnets egne meninger. Du kan lese mer om barnets rett til å bli hørt under punkt 2.4.

Hvis du skal bruke hensynet til barnets beste i en søknad eller klage er det viktig at du forklarer at saken vil ha betydning for et eller flere barn. Videre må du forklare hvorfor det du ønsker er viktig, riktig og best for barnet. Her er en liste med spørsmål du kan reflektere over når du skal skrive om barnets beste:

- Hvor store konsekvenser kan saken få for barnet? Er konsekvensene positive eller negative?
- På hvilken måte påvirkes barnet?
- Finnes det nok kunnskap om hvordan barnet blir påvirket, eller er det nødvendig å innhente ny kunnskap?
- Hva mener barnet selv?

2.3 Nærmere om barnets beste og straffegjennomføring

Straffegjennomføringsloven § 3 annet ledd

Straffegjennomføringsloven pålegger kriminalomsorgen å ta hensyn til barns rett til samvær med sine foreldre under gjennomføringen av straffen. Hensynet til barnet skal både tillegges vekt ved tilrettelegging av det nærmere innholdet i straffen, og i forbindelse med ulike avgjørelser som har betydning for barnets kontakt med den innsatte, i den grad det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Vær klar over at en forutsetning for at kriminalomsorgen skal kunne ta slike hensyn, er at domfelte eller innsatte har lovlig rett til samvær med barnet.

2.4 Barns rett til å bli hørt

Grunnloven § 104 første ledd
Forskrift om straffegjennomføring § 1-3 annet ledd («forskriften»)

Barns rett til å bli hørt er også en regel som stiller krav til saksbehandlingen i saker som gjelder barn. Denne rettigheten skal sikre at barn får muligheten til å si sine synspunkter i saker som gjelder dem selv, samtidig som den pålegger både foreldre, offentlige myndigheter og andre å lytte til hva barnet har å si. For offentlige myndigheter, som kriminalomsorgen, innebærer dette at det ikke kan treffes vedtak eller beslutninger i saker som gjelder barn, uten

at barnet er blitt hørt. Hvis barnet ikke vil si sin mening, skal det respekteres. Det skal være frivillig og trygt for barnet å uttale seg.

Barnets mening er ikke avgjørende i seg selv, men skal tillegges vekt i tråd med deres alder og modenhet. Deres mening inngår i en konkret helhetsvurdering av hva som er til barnets beste. Det er ingen nedre aldersgrense for når barn skal høres, og barn som trenger tilrettelegging skal få det. Dette betyr at selv små barn med lite språk, skal kunne få utrykke seg på sin måte, om det er gjennom handling eller tegninger. Selv om det ikke finnes en nedre aldersgrense eller krav til hvordan barnet uttrykker seg, vil barnets evne til å forstå konsekvensene av sine meninger og hvorvidt de har et reflektert og realistisk bilde av situasjonen ha noe å si når vekten av barnets stemme vurderes.

3 For deg som sitter i fengsel og har barn

3.1 Permisjon

Du kan søke om permisjon for å være sammen med barna dine. Da gjelder de generelle vilkårene for å få permisjon. Disse kan du lese mer om i kapittel 19. I de neste punktene vil vi gå gjennom noen spesielle regler som gjelder hvis du søker om permisjon for å være sammen med barna dine.

3.1.1 Utvidet permisjonskvote

Forskriften § 3-30 annet ledd
Retningslinjene punkt 33.7 bokstav a)

Hvis du har barn kan du få en årlig permisjonskvote på inntil 30 døgn hvis den ekstra kvoten benyttes til samvær med barnet og dette er til barnets beste. Det kan være lurt å skaffe dokumentasjon fra for eksempel barnehage, skole, barnevern eller andre offentlige kontorer på at dette er til barnets beste.

3.1.2 Fremskutt permisjonstid

Forskriften § 3-31
Retningslinjene punkt 33.3

Du kan søke om å få permisjonstid på et tidligere tidspunkt enn 1/3-tid (framskutt permisjonstid) hvis du har særlige og tungtveiende grunner. Dette kan være aktuelt hvis du har barn som befinner seg i en særlig vanskelig situasjon og det er et spesielt behov for kontakt mellom deg og barnet. Du må kunne dokumentere dette. Det skal først vurderes om utvidet besøk og telefontid kan være et godt nok alternativ til framskutt permisjonstid.

3.2 Overføring til institusjon (§ 12-soning)

Straffegjennomførings-loven § 12

Hvis du har et særlig behandlings- eller rehabiliteringsbehov, kan du søke om overføring til institusjon. Overføring kan bare skje i særlige tilfeller. Det er et vilkår for å bli overført at et opphold er nødvendig for å bedre din evne til å fungere sosialt og lovlydig, eller at andre tungtveiende grunner taler for det. Det kan for eksempel være situasjoner hvor sterke grunner taler for at du bør få sone med barn i en egnet institusjon (familiesentre). Tidligere ble dette kalt «mødrehjem». Slike institusjoner kan være aktuelle for deg som har omsorgen for barn mens du soner. Det er et vilkår at du trenger den botreningen som stedet kan gi deg. Botrening er en form for trening i å klare seg selv. Det kan være trening i matlagning, spedbarnsstell og lignende. Du kan lese mer om overføring til institusjon i kapittel 21.

3.3 Løslatelse etter 1/2-tid og benådning

Omsorg for barn er et moment både ved søknad om løslatelse 1/2-tid og 2/3-tid, og ved søknad om benådning. Dette gjelder særlig hvis du er alene om omsorgen, eller hvis barnet er lite og du skal gjennomføre en lang straff, slik at det blant annet er fare for at dere kan bli fremmede for hverandre hvis du soner lenge.

Det er veldig strenge vilkår både for løslatelse etter 1/2-tid og ved benådning. Det er viktig at du kan dokumentere alt du legger frem i søknaden. Det er også viktig å være klar over at omsorg for barn kun er ett moment, og at det alene ikke er nok til å begrunne løslatelse etter disse bestemmelsene. Du kan lese mer om prøveløslatelse i kapittel XX og benådning i kapittel 23.

4 Hvis du får barn under soningen

Hvis du selv blir gravid, kan du lese om kvinner i fengsel i kapittel 32. Hvis du blir far, har du ikke automatisk krav på å være til stede under eller etter fødselen. Det er derimot mulig å søke om dette. Både straffavbrudd, permisjon og fremstilling kan være aktuelt. Det er viktig å søke i god tid, selv om det kan være vanskelig å vite akkurat når fødselen skal skje. Du kan lese mer om dette i kapittel 19 (permisjon og fremstilling) og kapittel 22 (straffavbrudd).

5 Mamma eller pappa i fengsel

Å ha en mamma, pappa eller en annen nær i fengsel kan føles som en tyngde som ingen andre helt forstår. Det er en situasjon fylt med følelser som kan være vanskelig å sette ord på. Samtidig er det mange praktiske spørsmål som kan dukke opp. Hvordan fungerer besøk? Kan man overnatte der? Kan vi ringe eller ha Facetime? I de neste punktene ønsker vi å gi veiledning som kan gi svar på noen av disse spørsmålene.

Veiledningen retter seg primært mot barnet som pårørende. Likevel kan flere punkter også være til nytte for deg som er innsatt, ettersom vi gjennomgår ulike ordninger man kan søke om når man har barn, som utvidet besøkstid, tilgang til besøksleilighet og utvidet telefontid.

Organisasjonen For Fangers Pårørende (FFP) har mye kunnskap om situasjonen for barn som har foreldre i fengsel. De har også ulike tiltak og arrangementer for pårørende, som for eksempel ulike treff og aktiviteter, rådgivende samtaler og «walk and talk». Du kan kontakte dem både om du er en forelder eller et barn til noen som soner i fengsel. Kirkens Bymisjon har også tiltak rettet mot barn av innsatte. Organisasjonenes kontaktinfo finner du bakerst i denne boka. Hvis det er mer du lurer på kan du sjekke ut kriminalomsorgens egen nettside for barn av innsatte («mini-omsorgen»).

5.1 Barneansvarlig

Forskriften § 1-3 første ledd

Kriminalomsorgen skal ha en barneansvarlig ved alle enheter. Barneansvarlig skal ordne i saker hvor du har foreldre i fengsel, og passe på at du får si din mening.

Kriminalomsorgens nettsider, «Barneansvarlig», hentet 05.10.24

Du kan kontakte en barneansvarlig i fengselet der mamma eller pappa soner hvis du har ulike spørsmål. Her er noen eksempler: "Er det min skyld?», «Hvorfor gjorde mamma eller pappa noe kriminelt?», «Har mamma eller pappa det bra i fengselet?», «Tenkte de ikke på meg da de gjorde noe galt?», «Hvordan har mamma eller pappa det i fengsel?», «Er det bare tyver som soner en straff?», «Hvem er den damen og mannen som kommer hjem til oss av og til og snakker med pappa?», eller «Hvorfor har pappa en ring rundt foten sin?».

5.2 Besøk

5.2.1 Innledning

Du kan ikke bo i fengsel sammen med dine foreldre. Begrunnelsen er at et fengsel ikke er et egnet sted for barn å bo. Det er imidlertid flere muligheter for besøk, og fengslene vil alltid forsøke å legge til rette for et så skånsomt og behagelig besøk som mulig når besøkende er barn. I de neste punktene vil vi gå gjennom regler som gjelder når du besøker mamma eller pappa i fengsel.

5.2.2 Hvordan fungerer besøk?

Straffegjennomføringsloven § 31 syvende ledd
Retningslinjene punkt 31.11

Når du skal besøke foreldrene dine i fengsel, skal fengselet sørge for at besøket foregår i barnevennlige besøksrom eller andre egnede lokaler. Under besøket bør det blant annet være tilbud om spill og leker som passer til din alder. De ansatte som tar imot deg, skal sørge for at det blir en mest mulig positiv opplevelse for deg å være på besøk i fengsel. De skal opptre på en diskré måte i forbindelse med rutiner, f.eks. inn- og utlåsning.

Retningslinjene punkt 31.13.6

Noen ganger må fengselet kontrollere besøket. Hvis kontroll er nødvendig, skal kontrollen skje på en så forsiktig måte som mulig. Fengselet skal på forhånd gi beskjed til dine pårørende om hvilke kontrolltiltak som skal brukes under besøket. I tillegg bør du på forhånd og underveis informeres om eventuelle kontrolltiltak på en måte som er tilpasset din alder og modenhet. Hvis du er ung, må fengselet og den du bor sammen med å vurdere om det er bedre å nekte besøk enn å gjennomføre et besøk med kontrolltiltak som kanskje kan virke belastende og ubehagelig for deg.

Retningslinjene punkt 31.13.6

Fengselet kan bare bruke glassvegg og forbud mot fysisk kontakt som kontrolltiltak i helt ekstraordinære tilfeller.

5.2.3 Hva kan du ta med deg på besøk?

Kriminalomsorgens egne nettsider, «Besøke mamma eller pappa i fengsel»

Det varierer litt fra fengsel til fengsel hva du kan ta med deg inn i fengselet. Hvis du er usikker på om du kan ta med noe du ønsker å gi til et familiemedlem som sitter i fengsel, kan du ringe fengselet og spørre om å få snakke med en barneansvarlig. Hvis du synes det er vanskelig å ringe selv, kan du be en annen om å gjøre det. Du kan for eksempel spørre om det er lov å ta med tegninger,

eller om du kan ta med mat. Fengslene vil som regel tillate at du kan ta med mat som dere skal spise under besøket. Du kan finne mer informasjon på «Miniomsorgen - sider for barn» på nettsidene til kriminalomsorgen.

5.2.4 Hvor lenge og hvor ofte kan du komme på besøk?

Retningslinjene punkt 31.10

Hovedregelen er at moren eller faren din kan få besøk minst 1 time én gang i uka. Dette gjelder alle besøk, og ikke bare av deg. Imidlertid forutsetter dette at det lar seg praktisk gjennomføre. Fengselet må vurdere om det er mulig å arrangere besøket, og det kan noen ganger være utfordringer som mangel på personale eller besøksrom. Hvis et besøk ikke kan gjennomføres som planlagt, betyr det ikke at mamma eller pappa ikke ønsker besøk.

Ved besøk av deg kan forelderen din søke om utvidet besøkstid dersom dette er til ditt beste. Da vil hvert besøk vare lenger. Hvis det er praktisk mulig skal fengselet også vurdere oftere besøk enn vanlig. Dine pårørende skal da uttale seg, og deres uttalelse vil bety mye. Pårørende kan også be om at barnebesøk kan skje på dagtid hvis praktiske eller andre årsaker hindrer besøk på ettermiddag/kvelden.

Dersom det er vanskelig å få til å besøk, er videosamtale et alternativ. Dette er noe moren eller faren din må søke på, og det er ment som et tillegg til vanlig besøk og ringetid. Du kan lese mer om videobesøk i kapittel 18.

5.2.5 Besøksleiligheter

Noen ganger kan et besøksrom bli litt lite og annerledes fra det normale. Kanskje man synes det er litt kunstig og kjedelig, og man savner å kunne være sammen et sted som ikke ligner eller minner om et fengsel.

Retningslinjene punkt 31.13.9.1 og 31.13.9.3

Som barn av en som er i fengsel, har du mulighet til å besøke forelderen din i en besøksleilighet dersom forholdene ligger til rette for det. I noen fengsler finnes det egne besøksleiligheter der forelderen din kan ta imot besøk fra deg, med et mål om å styrke relasjonen mellom dere. Besøk i slike leiligheter skjer kun hvis det er til ditt beste, og det er sikkerhetsmessig forsvarlig. Vanligvis må forelderen ha gjennomført veiledning om foreldrerollen for å få lov til å bruke besøksleilighet, men unntak kan gjøres i spesielle tilfeller.

Retningslinjene punkt 31.13.9.2

Hvis din mor eller far har samværsrett med deg, kan du få besøke dem i en besøksleilighet. Hvis han eller hun som er i fengsel er din steforelder eller fosterforelder, kan besøksleilighet også være mulig. Dette avgjøres ut ifra en helhetlig vurdering, der tilknytningen mellom dere er viktig.

Retningslinjene punkt 31.13.9.6

Besøk i besøkshus- og leilighet skal normalt vare i inntil ett døgn. Mer langvarige besøk kan som hovedregel gjennomføres én gang per måned. Dagsbesøk kan tillates oftere. I mer spesielle tilfeller kan antall besøk og varigheten av hvert besøk utvides.

Retningslinjene punkt 31.13.9.5

Hvis det er ønskelig med overnatting, må forelderen din ha hatt vanlige besøk av deg først. Dersom du skal overnatte i besøksleilighet sammen med din forelder, skal overnattingen som hovedregel skje sammen med en annen omsorgsperson. Det kan være din nærmeste pårørende, besteforelder, andre familiemedlemmer eller støtteperson fra en frivillig organisasjon eller offentlig myndighet. Det er bare i tilfeller der det er til ditt beste og ingen sikkerhetsmessige risikoer, at du kan overnatte alene sammen med forelderen din i besøksleilighet.

Retningslinjene punkt 31.13.9.4 og 31.13.9.5

Både du og den som følger deg i forbindelse med besøket skal få nødvendig informasjon fra fengselet. Fengselet skal blant annet informere om at besøkshuset eller -leiligheten er på fengselsområdet, rutiner ved bruk av besøkshus (innlåsing, mulighet for å avbryte besøket, rutiner for tilsyn og hvordan man kan få kontakt med ansatte i fengselet). Informasjonen skal alltid tilpasses din alder, utvikling og språk. Dere skal også på forhånd få informasjon om at besøkshus og besøksleilighet låses om natten.

5.3 Telefon

5.3.1 Hvordan ringer man en i fengsel?

Det er den som er i fengsel som må ringe til deg. Det er ikke mulig å ringe direkte til den som sitter i fengsel. Det er fordi personer som er i fengsel ikke har egen telefon, de må bruke telefoner i fengselet. Du kan likevel ringe fengselet og be om at de gir beskjed til den du vil snakke med om at du har ringt. Da vil personen kunne ringe deg tilbake.

5.3.2 Hvor ofte og lenge kan vi snakke på telefonen?

Hvor ofte og lenge den som sitter i fengsel kan ringe avhenger av hva slags fengsel han eller hun sitter i. I fengsel med lavere sikkerhetsnivå og i overgangsbolig er det ingen begrensninger for ringetid. Men i fengsel med høyere sikkerhetsnivå er det normalt en begrenset ringetid på 30 minutter i uken. Du kan lese mer om telefon i kapittel 18.

For Fangers Pårørende «Ofte stilte spørsmål»

Innsatte med barn kan søke om ekstra ringetid. Det varierer hvor mye tid man får ekstra, men typisk kan det være fem minutter per barn, hvis disse minuttene brukes til å snakke med barna.

6 For deg som er barn eller ung voksen og soner i fengsel

6.1 Innledning

Straffeloven § 20 første ledd

I Norge er den kriminelle lavalderen 15 år. Dette innebærer at dersom man gjør en straffbar handling etter fylte 15 år, kan det få konsekvenser. Det finnes ulike typer straffereaksjoner for ungdom over 15 år, blant annet ungdomsoppfølging og ungdomsstraff, bøter, samfunnsstraff, politireaksjoner og fengsel (herunder forvaring). Hvilken straff man får, avhenger av alvorlighetsgraden av handlingen. Det er domstolens ansvar å gi en rettferdig dom og sørge for at dine rettigheter blir ivaretatt i rettssaken. I noen tilfeller bestemmes det at du skal få fengselsstraff.

Dette kapittelet fokuserer mest på det som er spesielt for domfelte under 18 år. I Fangehåndboka står det om mange av rettighetene til personer som sitter i fengsel. Mye av dette vil også være relevant for barn og unge i fengsel. Imidlertid finnes det også egne regler for barn, som tar hensyn til mindreåriges sårbarhet og at det kan være særlig belastende for dem i fengsel.

Prop. 135 L (2010-2011) pkt. 2.1

Barn og ungdom som sitter i varetekt, soner en dom eller sitter på forvaring, møter utfordringer og opplevelser som er helt annerledes enn det deres jevnaldrende vanligvis opplever. Disse erfaringene kan være både krevende og belastende, særlig i en livsfase hvor store forandringer skjer – både sosialt, mentalt og fysisk. Dette skal kriminalomsorgen ta hensyn til. I punkt 2 kan du lese om prinsippet om barnets beste. Prinsippet gjelder for alle barn, også barn og ungdom i fengsel. Kriminalomsorgen skal sørge for at ungdommen i fengsel får en trygg, sikker og verdig straffegjenn-

Straffegjennomføringsloven § 10 a
FNs barnekonvensjon artikkel 37 bokstav c

omføring på en måte som tar hensyn til barnets behov og barnets alder.

6.2 Ungdomsenhet

Forskriften § 3-4 fjerde og femte ledd

I Norge har vi tilrettelagte enheter for barn under 18 år. Disse kalles «ungdomsenheter». Barn som skal i fengsel for soning eller varetekt, skal settes i ungdomsenhet med mindre det anses bedre for barnet med plassering i en annen fengselsavdeling, eller dersom ekstraordinære omstendigheter gjør at innsettelse i ungdomsenhet ikke er mulig. I noen tilfeller kan det være at det ikke er ledig kapasitet ved ungdomsenhetene, og barn er nødt til å bli plassert i fengsel med voksne innsatte. I slike tilfeller skal kriminalomsorgen så snart som mulig innrette fengselsavdelingen i tråd med dine behov og rettigheter.

Prop. 135. L (2010-2011) punkt 11.4.4 Straffegjennomføringsloven § 11 sjette ledd

Du skal ikke sone under strengere forhold enn det som er absolutt nødvendig, derfor skal kriminalomsorgen alltid vurdere å vurdere å plassere domfelte under 18 år i fengsel med lavere sikkerhetsnivå eller i overgangsbolig.

6.3 Telefon

Forskriften § 3-29 fjerde ledd

Du som soner i ungdomsenhet eller i fengsel med høyt sikkerhetsnivå skal få mer ringetid enn voksne. Du har rett til minst tre telefonsamtaler i uken av 20 minutters varighet per samtale. Kapasitet hos fengselet kan bare i helt ekstraordinære tilfeller være en begrunnelse for at du får ringe mindre enn dette.

6.4 Besøk

Forskriften § 3-28a første ledd

Du kan motta besøk en gang i uka eller oftere, og har uansett rett til å få minst ett besøk i måneden. Kriminalomsorgen bestemmer ut fra ditt behov hvor ofte du skal få besøk, hvor lenge besøket skal vare, og hvor mange som kan delta på hvert besøk. Du kan nektes besøk hvis det er til ditt beste, eller hvis det er nødvendig av hensyn til sikkerheten.

Straffegjennomføringsloven § 31 siste ledd

Du kan motta besøk fra nær familie inntil tre dager av gangen, hvis familien kan overnatte i nærheten av fengselet. Nær familie er for eksempel foreldre, søsken, besteforeldre og fosterforeldre.
Besøket må være sikkerhetsmessig forsvarlig, som vil si at det skal være trygt å la deg få besøk av dem.

Forskriften § 3-28a

Kriminalomsorgen skal dekke kostnader for reise innad i Norge, og for overnatting i tre dager minst én gang i måneden for inntil fire personer fra din nære familie. Kostnader i forbindelse med besøket skal avtales mellom familien og kriminalomsorgen på forhånd. Reise og overnatting skal skje på den billigste eller mest hensiktsmessige måten.

Forskriften § 3-28a annet ledd

Kriminalomsorgen skal ikke kontrollere dine besøk mer enn nødvendig, og kontrollen skal gjøres på en forsiktig måte. Du kan lese mer om kontroll av besøk i kapittel 18.

6.5 Enheter for innsatte mellom 18 og 25 år

Når du er over 18, er du ikke lenger å regne som barn. Som ung innsatt vil du likevel ha noen særlige behov som det bør tas hensyn til. Det finnes derfor noen fengselsplasser som er holdt av til innsatte som er mellom 18 og 25 år. Der legges det til rette for skolegang, sosialt fellesskap med andre yngre innsatte, og et tilpasset aktivitets- og læringstilbud. Hvis du ønsker overføring til et slikt fengsel, kan du spørre fengselet om veiledning.

Kapittel 32
Kvinner i fengsel

1 Innledning

Det finnes ingen spesielle regler for kvinnelige innsatte. Alt som er tatt opp i denne boka vil derfor også gjelde deg som er kvinnelig innsatt. I dette kapittelet vil vi likevel se nærmere på spørsmål som kan være av spesiell interesse for kvinner i fengsel, og hvordan disse løses i praksis. Bakerst i denne boka finner du også en liste over andre organisasjoner og institusjoner som jobber med kvinnelige innsatte. Blant dem er JURK (Juridisk rådgivning for kvinner), som gir gratis juridisk rådgivning om blant annet barnerett, familierett, arbeidsrett, diskriminering, trygderett og utlendingsrett.

2 Kvinners soningsforhold

Kriminalomsorgens nettsider, «Soning for kvinner», hentet 5. oktober 2024

Kvinner utgjør omtrent 6 % av innsatte i norske fengsler. At det er så mange flere menn enn kvinner i fengsel påvirker soningstilbudet for kvinner. Når du skal sone i fengsel, skal du i utgangspunktet sone i et fengsel som er i nærheten av hjemstedet sitt så langt det er praktisk mulig. Fordi det finnes færre fengsler som tar imot kvinner, kan det hende at du må sone lenger borte fra hjemstedet ditt.

Kriminalomsorgens nettsider, «Soning for kvinner», hentet 5. oktober 2024

Hvis det er mangel på ledige plasser eller lang avstand til et kvinnefengsel eller en kvinneavdeling, kan det skje at kvinner i kortere perioder må sone i fengsel for menn. Hovedregelen er likevel at de ikke skal ha fellesskap med menn. Kriminalomsorgen vil derfor prøve å overføre deg til et kvinnefengsel eller en kvinneavdeling så fort som mulig hvis du må sone blant mannlige innsatte i en kortere periode.

Hvis du ønsker å søke om overføring til et annet fengsel, kan beliggenhet og fangesammensetning være noe å tenke på. Du kan spørre kontaktbetjenten din om hvilke fengsler som tar imot kvinner, og om det også soner menn der. Du kan lese mer om overføring til et annet fengsel i kapittel 25.

Fordi kvinner er en minoritet i norske fengsler, er de også i større grad utsatt for diskriminering på grunnlag av kjønn. Diskriminering er det samme som usaklig forskjellsbehandling, og betyr at du ikke får de samme rettighetene og mulighetene som andre. Hvis du mener du har blitt utsatt for ulovlig forskjellsbehandling eller diskriminering, kan du kontakte Likestillings- og diskriminerings-ombudet (LDO). Du finner kontaktinformasjonen deres bakerst i denne boka.

3 Kvinnefengsel og kvinneavdeling

Kriminalomsorgens nettsider, «Soning for kvinner», hentet 5. oktober 2024

Fengsler som har egne kvinneavdelinger skal legge til rette for kvinners behov. Dette innebærer blant annet å sørge for at kvinner får et egnet rom med vask, toalett og dusj. Fengselet skal også sørge for at du har tilgang til oppholdsrom og lokaler for aktivitets- og fritidstilbud, og besøksrom som er egnet for besøk av barn hvis du er mor. I tillegg skal fengselet så langt som mulig sørge for at det er tilrettelagte uteområder, og at du kan gjennomføre arbeid, skole og fritidsaktiviteter på andre steder enn der menn oppholder seg.

Kriminalomsorgens nettsider, «Soning for kvinner», hentet 5. oktober 2024

Kvinner skal som hovedregel sone i egne fengsler, og formålet med det er å redusere faren for uønsket seksuell oppmerksomhet, press om salg av seksuelle tjenester, utnytting, trakassering og vold.

4 Kontroll

Straffegjennomførings-loven § 28

Kriminalomsorg-direktoratet, *Foreløpige føringer om undersøkelse av innsatte – kroppsvisitasjon*, 21.09.2020 (heretter «foreløpige føringer»)

Fengselet kan kroppsvisitere deg for å forebygge uorden eller straffbare handlinger. Kroppsvisitasjon vil si undersøkelse av kropp med avkledning og besiktelse av naken kropp. Kroppsvisitasjon skal ikke skje rutinemessig. Det vil si at fengselet ikke skal kroppsvisitere deg ut fra rene vaner uten en vurdering i forkant. Fengselet må enten begrunne kroppsvisitasjonen i en konkret sikkerhetssituasjon i fengselet, eller i en konkret mistanke de har om deg.

Foreløpige føringer punkt 5

Hvis du blir kroppsvisitert, er hovedregelen at dette skal gjøres av en person av samme kjønn som deg. Du kan likevel kroppsvisiteres av en ansatt av motsatt kjønn hvis den bemanningsmessige situasjonen gjør det nødvendig. Du kan lese mer om kroppsvisitasjon i kapittel 13.

Retningslinjene punkt 29.2

Hvis du må gi en urinprøve og blir plassert i enerom med spesialtoalett eller lignende, er hovedregelen at undersøkelsen bør fore-

tas av ansatte av samme kjønn som deg. Det bør også være to ansatte til stede. Du kan lese mer om rustester og -undersøkelser i kapittel 14.

5 Helsetjenester

Forskrift om straffegjennomføring § 3-16

Hvis du trenger legehjelp i fengselet, skal de ansatte i fengselet ta kontakt med helsetjenesten for deg. Du har ikke krav på at helsepersonellet som skal hjelpe deg er av samme kjønn som deg, men du kan be om det hvis det er viktig for deg. Hvis du likevel må bruke mannlig helsepersonell, kan du be om at en kvinnelig ansatt er til stede i rommet sammen med deg. Dette er heller ikke noe du har krav på. Du kan lese mer om helsetjenester i kapittel 20.

6 Graviditet

Forskrift om straffegjennomføring § 3-1
Straffeprosessloven § 459
Forskrift om fullbyrding av straff § 6
Retningslinjene punkt 10

Hvis du blir gravid før eller under soning er det flere ting som kan gjøre situasjonen lettere for deg. Du har for eksempel mulighet til å søke om soningsutsettelse, overføring til institusjon for gravide eller straffavbrudd.

6.1 Soningsutsettelse

Forskrift om fullbyrding av straff § 6 tredje ledd

Blir du gravid før soningen starter, vil du som regel bli sett på som midlertidig soningsudyktig. Hvis du har termin før du kan løslates, skal soningen din utsettes. Dette gjelder med mindre du selv ønsker å gjennomføre en del av straffen, og det ikke er uforsvarlig av medisinske grunner. Da skal fengselet skaffe en uttalelse fra enten fengselslegen eller offentlig lege før du starter å sone, eller så snart som mulig etter innsettelsen.

Retningslinjene punkt 10.1.2

Retningslinjene punkt 10.1.2

Straffegjennomføringen skal også utsettes hvis du har født et barn for mindre enn 6 uker siden, eller hvis du ammer et barn som er yngre enn 9 måneder. Utsettelse på grunn av svangerskap kan også skje hvis medisinske grunner tilsier det. Du bør i så fall snakke med legen din om dette.

Du kan lese mer om soningsutsettelse i kapittel 6.

6.2 Overføring til institusjon for gravide

Straffegjennomførings-loven § 12
Retningslinjene punkt 12

Graviditet kan være en grunn som kan tale for overføring til institusjon. Hvis du blir gravid under soningen, kan det være aktuelt å søke om overføring til et familiesenter eller en lignende institusjon. Sosialkonsulenten i fengselet kan hjelpe deg med å

finne en passende institusjon. Du kan også henvende deg til kommunen der du befinner deg, for eksempel barne- og familieetaten eller lignende. Overføring til institusjon er også aktuelt hvis du har andre særlige behov.

Du kan lese mer om soning i institusjon i kapittel 21.

6.3 Straffavbrudd

Straffegjennomføringsloven § 35
Retningslinjene punkt 35

Hvis du blir gravid under fengselsoppholdet, kan du søke om straffavbrudd. Det er imidlertid ingen garanti for at du kan få straffavbrudd selv om du er gravid. Ved straffavbrudd vil straffen midlertidig avbrytes, og du må tilbake i fengsel etter avbruddet. Før du får innvilget straffavbrudd, skal det vurderes om du kan bli overført til annet egnet fengsel eller om du kan sone i institusjon. Det skal som regel mye til for å få straffavbrudd.

Du kan lese mer om straffavbrudd i kapittel 22.

Kapittel 33
Prøveløslatelse og fremskutt løslatelse

1 Innledning

Prøveløslatelse betyr at du slipper ut av fengsel før du har sonet hele straffen du ble dømt til. Det vanligste er å få prøveløslatelse etter å ha sonet to tredjedeler av dommen, men i noen spesielle tilfeller kan du få prøveløslatelse allerede når du har sonet halvparten av dommen. Du kan også søke om å løslates kort tid før du ellers skulle blitt løslatt, for eksempel i forbindelse med jul. Tiden mellom du blir løslatt og det tidspunktet når straffen din er helt ferdig kalles prøvetiden. I prøvetiden gjelder det noen regler for hva du får lov til å gjøre.

I dette kapittelet går vi gjennom hva som skal til for å få prøveløslatelse, og hvilke regler som gjelder i prøvetiden. Det gjelder egne regler for prøveløslatelse av forvaringsdømte. Disse er behandlet i kapittel 30.

2 Prøveløslatelse på 2/3-tid

2.1 Om prøveløslatelse på 2/3-tid

Straffegjennomføringsloven § 42

Prøveløslatelse på 2/3-tid er den vanligste formen for prøveløslatelse. Man har ikke et krav på å bli løslatt etter at man har sont 2/3-tid. Loven legger heller ikke opp til at prøveløslatelse er

HR-2016-910-A avsnitt 40-41

hovedregelen, men i praksis får de fleste innvilget prøveløslatelse på denne måten.

For å få prøveløslatelse må du først og fremst møte kravet til soningstid. Hvis du har sont lenge nok, blir det et spørsmål om det er sikkerhetsmessig forsvarlig å gi deg prøveløslatelse.

Retningslinjene punkt 42.1

Du kan ikke få prøveløslatelse hvis du gjennomfører bøtesoning. Se kapittel 6 for mer informasjon om bøtesoning.

2.2 Krav om soningstid

2.2.1 Når kan man få prøveløslatelse?

Straffegjennomførings-loven § 42 første ledd

Du kan bli løslatt på prøve når du har sonet 2/3 av straffen, og har vært minst 60 dager i fengsel. Du må oppfylle begge disse kravene til soningstid. Hvis du har en kort dom må du altså vente til du har sonet minst 60 dager selv om det innebærer at du har sonet mer enn 2/3 av dommen. På samme måte må du vente til du har sonet 2/3 av dommen selv om du har sonet mer enn 60 dager hvis du har en lengre dom.

Du kan i utgangspunktet ikke få prøveløslatelse hvis det ved løslatelsen vil være mindre enn 14 dager igjen til endt tid. Det gjelder likevel et unntak fra dette hvis «tungtveiende grunner» taler for at du blir løslatt selv om det er kort tid igjen av dommen. Slike tungtveiende grunner kan for eksempel være hensynet til familien din, eller til helse- eller rehabiliteringssituasjonen din. Det er viktig å være oppmerksom på at det skal mye til for at kravet om «tungtveiende grunner» er oppfylt.

Kravet om at det ikke kan være mindre enn 14 dager til endt tid gjør, sammen med vilkåret om at du må ha sonet 60 dager, at prøveløslatelse i praksis kun er aktuelt for innsatte som har en domslengde på 74 dager eller mer.

Straffegjennomførings-loven § 42 første ledd

Domfelte som er dømt i utlandet til fengsel i mer enn 30 år og som er overført til soning i Norge, kan først prøveløslates etter å ha vært fengslet i minst 20 år.

2.2.2 Beregningen av soningstiden

Straffegjennomførings-loven § 42 første ledd

Varetekt skal regnes med i beregningen av soningstiden. Det er altså dagen du ble varetektsfengslet, og ikke dagen dommen gjelder fra, som er utgangspunktet for beregningen av når du har oppnådd 2/3-tid. Hvis tiden din i varetekt har vært så lang at den utgjør mer enn 60 dager og 2/3 av lengden på dommen, kan du få prøveløslatelse uten at du først starter å sone på dom.

Straffegjennomførings-loven § 42 andre ledd

Hvis du gjennomfører flere fengselsstraffer i sammenheng, regnes disse sammen ved beregning av tidspunkt for prøveløslatelse.

Ot.prp. nr. 5 (2000–2001) s. 167

Hvis dommen din består delvis av betinget fengsel og delvis ubetinget fengsel (en såkalt «deldom»), er det kun den ubetingede delen av dommen din som skal inngå i beregningen av soningstiden. Omfanget av den betingede straffen er altså ikke relevant i forbindelse med spørsmålet om du skal innvilges prøveløslatelse, hvis du har sonet 60 dager og 2/3 av den ubetingede delen av straffen, kan du få prøveløslatelse så lenge de andre vilkårene er oppfylt.

Du kan lese mer om soningstidsberegning, herunder om du er uenig i hvordan soningstiden din er beregnet, i kapittel 6.

2.3 Sviktfarevurderingen – «utilrådelig»

Straffegjennomføringsloven § 42 femte ledd

Hvis du oppfyller kravene til soningstid, skal fengselet gjøre en helhetlig vurdering av om løslatelse er «utilrådelig». Utilrådelighetsvurderingen er en vurdering om det er sikkerhetsmessig forsvarlig å innvilge prøveløslatelse, og kalles ofte også «sviktfarevurderingen» eller «sikkerhetsvurderingen».

Fengselet skal særlig legge vekt på atferden din under soningen, og om det er grunn til å anta at du vil begå nye straffbare handlinger i prøvetiden. Hvis du er under 25 år, skal fengselet også særlig legge vekt på alderen din, og hensynet til din progresjon og behovet ditt for oppfølging.

Jo flere momenter som tyder på at det er utrygt å løslate deg, jo større sannsynlighet er det for at du nektes prøveløslatelse. Fengselet vil ofte hente inn opplysninger fra politiet, utlendingsmyndighetene eller andre relevante etater eller personer for at de skal ha et så godt beslutningsgrunnlag som mulig.

Retningslinjene punkt 42.3.2

Fengselet kan legge vekt på alt de vet om deg, blant annet:

Retningslinjene punkt 42.3.2 a

- Oppførselen din under soningen. Om du har begått dokumenterte og gjentatte eller alvorlige disiplinærbrudd, vil det tale mot prøveløslatelse. Brudd begått tidlig under soningen skal ha mindre vekt.
- Om du har vist vilje og evne til å endre levemåte, blant annet ved å delta i ulike behandlings- eller påvirkningsprogram.

Retningslinjene punkt 42.3.2 b

- Om det er sannsynlig at du kommer til å begå nye straffbare handlinger hvis du får prøveløslatelse. Fengselet legger vekt på om du er dømt flere ganger tidligere, om du har begått

straffbare handlinger eller på annen måte brutt prøveløslatelsesvilkårene når du har fått prøveløslatelse under soning av tidligere dom, eller om du har gjort noe straffbart kort tid etter at du har gjennomført en tidligere dom.
- Om du er anmeldt eller siktet for nye straffbare handlinger.
- Om du møtte til soning til rett tid. Det legges særlig vekt på om du måtte pågripes og fraktes til fengselet av politiet. Hvis du selv møter til soning, og det ikke har gått mer enn én uke siden du egentlig skulle startet å sone, bør det ikke tillegges avgjørende vekt at du kom for sent til soning.

Retningslinjene punkt 42.3.2 c

Retningslinjene punkt 42.3.2 d

Fengselet trenger ikke være helt sikre eller ha mange bevis på at løslatelse er utilrådelig, det holder at de har mistanke.

Hvis du får prøveløslatelse, men begår brudd på reglene om ro, orden og sikkerhet i fengselet før løslatelsen, kan fengselet omgjøre vedtaket. Dette krever at det står i vedtaket at fengselet har adgang til å omgjøre.

Retningslinjene punkt 42.2.1
Forvaltningsloven § 35 femte ledd

2.4 Særlig om utenlandske innsatte

Reglene om løslatelse er i utgangspunktet de samme for utenlandske innsatte som for norske innsatte. Det kan imidlertid få betydning for vurderingen om du har fått et vedtak om utvisning.

Fengselet kan ikke nekte deg prøveløslatelse bare fordi du er utvist. Det må være andre omstendigheter, utover selve utvisningsvedtaket og en eventuell unndragelsesfare i utvisningssaken, som taler for at prøveløslatelse er utilrådelig. Heller ikke forhold som er konsekvenser av utvisningen, for eksempel manglende rett til arbeid eller egen bolig, kan i seg selv føre til at du får avslag.

Retningslinjene punkt 42.3.3

Hvis du har endelig vedtak om utvisning fra Norge, og du får innvilget prøveløslatelse, vil utsendelsen ofte skje samtidig med løslatelsen. Da blir du hentet av politiet i fengselet.

Hvis du skal prøveløslates uten at utsendelsen skal skje samtidig med løslatelsen, vil fengselet ofte sette som vilkår for løslatelsen at du får en møteplikt for kriminalomsorgen. Du kan lese mer om vilkår i punkt 5.

2.5 Fengselets plikt til å vurdere prøveløslatelse uten søknad

Retningslinjene punkt 42.2.2.1

Fengselet skal på egenhånd ta opp spørsmålet om prøveløslatelse før endt tid. Tidspunktet for når du skal løslates skal avklares så tidlig som mulig og i god tid før løslatelsen skal skje. Dette henger sammen med at du skal ha mulighet til å planlegge for en eventuell løslatelse, og at du ved avslag skal få en reell mulighet til å klage og å få klagen din behandlet før du oppnår 2/3-tid.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-41

Hvis du får avslag på søknad om prøveløslatelse på 2/3-tid skal fengselet fortløpende vurdere prøveløslatelse på nytt. Ny vurdering skal senest skje innen 3 måneder etter at du oppnådde 2/3-tid hvis du soner en dom på under 5 år. Hvis dommen er mellom 5 og 12 år, skal vurderingen skje innen 6 måneder etter at du oppnådde 2/3-tid. Hvis du soner en dom på mer enn 12 år skal vurderingen skje på nytt innen 1 år.

Den nye vurderingen skal gjøres i et vedtak, som du har mulighet til å klage på. I den nye vurderingen vil fengselet særlig legge vekt på hvordan oppførselen din har vært siden forrige avslag. Hvis du vil at fengselet skal vurdere prøveløslatelse på nytt selv om det ikke har gått så lang tid at de må fatte nytt vedtak, kan du sende en søknad om prøveløslatelse. Dette kan for eksempel være aktuelt hvis det har oppstått nye forhold som endrer vurderingen av et av vilkårene for prøveløslatelse. Du kan lese mer om søknad og klage i kapittel 9.

Retningslinjene punkt 42.2.2.2

Hvis du får avslag på prøveløslatelse, skal fengselet vurdere om du kan gjennomføre resten av straffen med elektronisk fotlenke. Du kan lese mer om fotlenkesoning i kapittel 26.

3 Løslatelse på ½-tid

Straffegjennomføringsloven § 42 tredje ledd

Du kan også prøveløslates etter at du har sonet halvparten av dommen, og minst 60 dager. For å få prøveløslatelse på ½-tid, må det foreligger «særlige grunner». Det kreves også at det ikke er «utilrådelig» å innvilge løslatelse. Beregningen av soningstiden og utilrådelighetsvurderingen er lik for prøveløslatelse på ½-tid som for løslatelse på 2/3-tid, se punkt 2.2 og 2.3.

Retningslinjene punkt 42.2.2.4

Vilkåret om at det må foreligge «særlige grunner» betyr at det må finnes helt spesielle forhold som taler sterkt for at du skal få prøveløslatelse. At fengslingen er tung for deg, er i seg selv ikke

nok for at du skal få prøveløslatelse ved ½-tid. Du må dokumentere at det finnes sterke og tungtveiende grunner i din sak som gjør soningen tyngre for deg enn for andre innsatte. Dokumentasjon kan blant annet være attester eller journaler fra lege eller psykolog, samt skriv fra betjenter eller andre som jobber i fengselet. Det skal veldig mye til for å få prøveløslatelse på ½-tid.

Hvis behovet ditt kan løses ved at du blir overført til en annen form for straffegjennomføring, for eksempel fengsel med lavere sikkerhetsnivå, rusmestringsenhet, sykehus eller soning med elektronisk fotlenke, kan du ikke få prøveløslatelse på ½-tid. Det samme gjelder hvis behovet kan løses ved frigang, straffavbrudd, utvidet permisjonstid eller liknende.

Retningslinjene punkt 42.2.2.4 a

Det mest aktuelle eksemplet på et forhold som kan begrunne løslatelse på ½-tid, er at soningen er særlig tung for deg på grunn av fysiske eller psykiske helseproblemer. Prøveløslatelse er særlig aktuelt hvis videre soning vil kunne gjøre at helsesituasjonen din blir verre, eller at helsen din gjør soning særlig tungt, og det ikke er sannsynlig at du blir bedre i nærmeste fremtid. Hvis du skal søke om prøveløslatelse på dette grunnlaget, bør du legge ved dokumentasjon fra helsepersonell.

Retningslinjene punkt 42.2.2.4 b

Et annet eksempel på et tilfelle som vil kunne begrunne prøveløslatelse på ½-tid, er at soningen din kan få særlig alvorlige skadevirkninger for dine nærstående, og det er dokumentert at dette ikke kan løses på andre måter. Det må være problemer som skiller seg klart fra de problemene som andre innsatte og deres familier har, og som er verre enn påregnelige følger av soningen. Dette er særlig aktuelt hvis det er snakk om hensynet til barn.

For løslatelse mellom ½-tid og 2/3-tid gjelder de samme reglene som for løslatelse på halvtid.

4 Fremskutt løslatelse

4.1 Fremskutt løslatelse på grunn av «særlige grunner»

Straffegjennomføringsloven § 42 fjerde ledd

Retningslinjene til § 42 punkt 42.2.5

Hvis det er «særlige grunner» til det, kan fengselet løslate deg kort tid før du egentlig skal løslates. Dette kalles ofte «fremskutt løslatelse». Fremskutt løslatelse er aktuelt både ved prøveløslatelse på ½-tid, 2/3-tid eller ved endt tid, og kan gis uavhengig av hvor lang dommen din er. Det skal imidlertid mer til å få fremskutt

løslatelse hvis dommen din er kort. Du kan ikke få fremskutt løslatelse fra bøtesoning.

Vilkåret om at det må finnes «særlige grunner» medfører at det skal mye til for at du får fremskutt løslatelse. Eksempler på forhold som kan være særlige grunner, er å ivareta viktige personlige forhold som arbeid, utdanning, familie eller boligforhold. Et praktisk tilfelle kan være at du har fått tilbud om en jobb på betingelsen av at du møter opp på en bestemt dato som er rett før den egentlige løslatelsesdatoen. Dette bør være godt dokumentert. Fremskutt løslatelse kan også bli aktuelt hvis løslatelsen skal skje på en helligdag eller en offentlig fridag.

Når loven viser til at du kan løslates «kort tid» før løslatelse ellers skulle skje, menes det få dager eller uker før opprinnelig løslatelsestidspunkt. Hvor mange dager tidligere du kan få fremskutt løslatelse, avhenger av lengden på dommen din. Fengselet kan tillate løslatelse 3 dager før tiden på dommer som er på inntil 6 måneder, og inntil 7 dager før tiden hvis du soner en lengre dom. I helt spesielle saker kan du få inntil 7 dager selv om dommen din er på mindre enn 6 måneder.

Det gjelder egne regler om fremskutt løslatelse hvis formålet er å legge til rette for uttransport av innsatte som har fått endelig utvisningsvedtak. For dommer på under 90 dager kan utviste innsatte løslates inntil 5 dager tidligere. Hvis dommen er på mellom 90 dager og 6 måneder kan løslatelse skje inntil 10 dager før. Ved dommer på over 6 måneder kan løslatelse skje inntil 20 dager før.

4.2 Juleamnesti

Juleamnesti er en spesiell type fremskutt løslatelse. Juleamnesti betyr at du kan bli løslatt litt før jul hvis du egentlig skal løslates en av de nærmeste dagene før jul, under jula, eller de nærmeste dagene etter jul. Du må oppfylle de vanlige vilkårene for prøveløslatelse, men det vil gjelde noen unntak til kravene om soningstid. Reglene blir gitt av Kriminalomsorgsdirektoratet hvert år.

Du kan snakke med fengselet for å få mer informasjon om hvilke datoer du kan få juleamnesti. Du kan også ta kontakt med Jussbuss. Dette bør du gjøre i god tid, så du har tid til å klage hvis du får avslag.

5 Regler du må følge under prøveløslatelse

5.1 Hvilke regler gjelder under prøveløslatelse?

Straffegjennomførings-loven § 43

Fengselet kan bestemme at det skal gjelde spesielle regler som du må følge under prøveløslatelsen, hvis de mener at det er nødvendig for at det skal være sikkerhetsmessig forsvarlig å gi løslatelse. Disse reglene kalles ofte «vilkårene» for løslatelsen.

Det er alltid et vilkår for prøveløslatelse at du ikke gjør nye straffbare handlinger i prøvetiden. Det er også vanlig at fengselet bestemmer at du skal ha møteplikt for kriminalomsorgen i en viss periode etter løslatelsen, noe som innebærer at du må møte opp i upåvirket tilstand ved et friomsorgskontor på de tidspunktene som er bestemt av fengselet. Fengselet kan også bestemme at det skal gjelde spesielle regler som du må følge i perioden med møteplikt.

Fengselet skal aldri sette strenger vilkår for deg enn det som er nødvendig. Dette gjelder både om du skal ha møteplikt, hvor lenge møteplikten skal være, hvor ofte du må møte opp, og hvilke særlige vilkår som skal gjelde under perioden med møteplikt. I vurderingen skal det særlig ses hen til om det er en risiko for at du vil gjøre nye straffbare handlinger i prøveperioden. Fengselet kan legge vekt på dommen du soner for, straffehistorikken din, og oppførselen din under soning.

Disse spesielle vilkårene kan settes for deg under perioden med møteplikt:

- At du må bo på et bestemt sted
- At du må møte i upåvirket tilstand hos en offentlig myndighet person eller organisasjon som fengselet har bestemt
- At du må gå på en spesiell behandling. Dette vilkåret settes bare i tilfeller der den aktuelle behandlingen vil bidra til å redusere faren for nye straffbare handlinger.

Retningslinjene punkt 43.1 c (c)

- At du må overholde bestemmelser om oppholdssted, arbeid eller opplæring, eller
- At du må la være å ha kontakt med bestemte personer. Dette omfatter både fysisk kontakt, og kontakt over telefon, og brukes først og fremst hvis du er dømt for vold, trusler eller sedelighet.

Retningslinjene punkt 43.1 c (e)

Straffegjennomføringsloven § 43 tredje og fjerde ledd

Vilkårene kan endres i løpet av prøvetiden, det kan settes nye vilkår og perioden med møteplikt kan utvides hvis det er nødvendig for å hindre at du begår nye kriminelle handlinger i prøveperioden. Vilkårene kan også oppheves, hvis du har vist en spesielt positiv utvikling som gjør at de ikke lenger er nødvendige.

Du kan klage på vilkårene fengselet har satt for deg hvis du mener at de er for strenge. Jussbuss anbefaler å søke om prøveløslatelse i god tid før du oppnår 2/3 eller ½-tid. Dette er fordi det er lurt å ha så god tid som mulig til å klage på vedtaket hvis du er uenig i det, blant annet om du er uenig i hvilke vilkår som er satt for løslatelsen.

5.2 Brudd på vilkårene

Straffegjennomføringsloven § 44
Forskriften § 3-45

Retningslinjene punkt 44.1

Retningslinjene punkt 44.2

Første gang du bryter vilkårene for prøveløslatelse, vil du enten få muntlig advarsel eller bli innkalt til innskjerpingssamtale. Det kan også settes strengere vilkår enn du hadde før bruddet, eller helt nye vilkår. De nye vilkårene skal ikke være strengere enn det som er nødvendig for å hindre at du begår nye brudd. Når fengselet velger å iverksette tiltak i etterkant av brudd på vilkårene for prøveløslatelse, kalles de ofte «reaksjoner».

Retningslinjene punkt 44.2.1

Retningslinjene punkt 44.2.2

Som brudd regnes både hendelser der du brøt vilkårene med vilje, og der du burde forstått at du brøt dem. Det må være alminnelig sannsynlighetsovervekt for at fengselet skal kunne gi deg en reaksjon. Dette betyr at det må være mer sannsynlig at du begikk bruddet, enn at du ikke gjorde det. Fengselet må kunne vise til konkrete, dokumenterte omstendigheter.

Retningslinjene punkt 42.2.4

I vurderingen av hvilken reaksjon fengselet skal gi, skal de ta hensyn til hvor alvorlig bruddet var, og hvilken skyld du har i bruddet. Jo mer alvorlig bruddet var, og jo klarere skyld du har i at det skjedde, desto strengere reaksjon skal du få. Det skal også tas hensyn til virkningen reaksjonen vil ha på familie og andre nærstående, og hvilken preventiv effekt reaksjonen vil ha.

Retningslinjene punkt 42.2.5

Ved et lite alvorlig brudd, kan du få en muntlig advarsel. Ved mer alvorlige brudd skal du kalles inn til innskjerpingssamtale, der du vil få beskjed om hva som vil skje hvis du begår flere brudd, og hvilke skjerpede vilkår som vil gjelde for deg fremover. Hvis du ikke møter til innskjerpingsavtalen, kan perioden med møteplikt avbrytes. Det betyr at perioden med møteplikt settes på pause frem til samtalen gjennomføres, med det resultat at møteplikt blir

Straffegjennomføringsloven § 44 siste ledd

forlenget like lenge som pausen. Hvis det er nødvendig for å gjennomføre samtalen, kan fengselet be politiet pågripe deg og ta deg med til samtalen.

Straffeprosessloven § 100c første ledd bokstav c

Hvis du etter å ha hatt innskjerpingssamtale eller fått fastsatt nye vilkår, bryter vilkår på nytt, kan regionen bringe saken inn for tingretten, og be om at du skal settes inn i fengsel igjen. Hvis du risikerer å måtte gjennomføre en ubetinget frihetsstraff i mer enn 6 måneder etter brudd på vilkårene for prøveløslatelse, har du krav på forsvarer – med mindre sakens art og forholdene ellers gjør at retten finner det ubetenkelig at du er uten forsvarer. Er det snakk om en straff på under 6 måneder, får man bare forsvarer hvis retten mener at det er særlige grunner til det.

Straffegjennomføringsloven § 45 annet ledd jf. straffeloven § 52

Hvis du begår en ny straffbar handling i prøvetiden, er det politiet som forbereder saken for retten. Brudd på vilkår kan føre til at den resttiden du hadde igjen av den gamle straffen må sones i tillegg til den nye dommen. Det samme gjelder hvis du har en betinget dom i tillegg til den ubetingede dommen du har prøvetid fra. Da kan du måtte sone den betingede dommen sammen med resten av dommen du har prøvetid fra.

Siden brudd kan ha så store konsekvenser for deg, er det lurt at du følger reglene selv om du er uenig i at de er så strenge. Hvis du oppfører deg bra under løslatelsen, er det mulig at fengselet etter hvert blir enig i at du klarer deg uten vilkårene. Du kan også klage, som skrevet over.

Kapittel 34
Praktisk om løslatelse

1 Fengselets tilretteleggingsplikt

Straffegjennomførings-loven § 41

Fengselet skal i god tid forberede og bidra til at det praktiske knyttet til løslatelse. Plikten til å tilrettelegge gjelder likt uavhengig av om du prøveløslates eller om du løslates ved endt tid, og uavhengig om du soner en lang eller kort dom. Hjelpen skal være basert på en vurdering av hvilket behov du har for tilrettelegging.

Retningslinjene punkt 41.1

Hensikten med til tilretteleggingsplikten er at løslatelsen skal være så enkel som mulig for deg, og at det legges til rette for at du skal kunne leve et kriminalitetsfritt liv etter løslatelse.

Retningslinjene punkt 41.2

Hvis det er nødvendig, skal fengselet hjelpe deg med å kontakte offentlige myndigheter, organisasjoner eller privatpersoner som kan bidra i løslatelsesprosessen. For eksempel kan sosialkonsulenten hjelpe deg i kontakt med NAV for å skaffe deg bolig eller jobb. De kan også sette deg i kontakt med organisasjoner som WayBack eller andre som kan hjelpe deg på veien mot et liv uten kriminalitet.

Fengselet skal hjelpe deg frem mot løslatelsen, men du har også et ansvar selv. Målet er at fengselet skal bidra til at du ved egen innsats blir best mulig forberedt til løslatelse.

Hvis det er behov for det, skal fengselet lage en plan for løslatelsen din. Fengselet skal spesielt prøve å bidra til at du har et sted å bo og at du har jobb, tar utdannelse eller har et annet opplæringstilbud. Hvis du ikke har et sted å bo, skal fengselet kontakte sosialtjenesten (NAV) så de kan hjelpe deg med å skaffe bolig.

En av måtene fengselet kan tilrettelegge for løslatelse, er å gi permisjoner eller andre utganger fra fengselet så du skal kunne gjøre nødvendige gjøremål som for eksempel å dra på visning eller på jobbintervju. Fengselet kan gi kortidspermisjon i tillegg til den vanlige permisjonskvoten hvis det er nødvendig. Du kan lese mer om utganger fra fengselet i kapittel 19.

Hvis du er under 18 år skal fengselet særlig arbeide for kontakt med foreldre, barnevern og andre viktige personer for unge.

2 Reiseutgifter ved løslatelse

Forskrift om straffegjennomføring § 3-40
Retningslinjene punkt 41.4

Når du løslates skal fengselet som hovedregel dekke den billigste reisemåten fra fengselet til dit du skal i Norge. De skal også dekke nødvendig mat under reisen. «Nødvendig» betyr at fengselet dekker utgifter til en normal mengde vanlig mat.

Hvis du er utenlandsk statsborger som ikke er utvist, men som likevel skal reise ut av landet, betaler fengselet for reisen til dit i Norge hvor utenlandsreisen din starter. Hvis du for eksempel løslates og skal ta fly fra Oslo lufthavn, betaler fengselet for reisen fra fengselet til flyplassen, men du må selv betale for billetten fra flyplassen til hjemlandet ditt.

Det gjelder andre regler hvis du er utvist. Ofte blir du hentet av politiet og sendt ut av Norge. Du kan lese mer om utvisning i kapittel 38.

3 Klær og annet utstyr til bruk ved løslatelsen

Retningslinjene punkt 41.3

Hvis du har behov for det, skal fengselet hjelpe til med å skaffe klær eller annet utstyr du trenger når du løslates. Hovedregelen er at du selv skal betale for det du trenger. Hvis ikke dagpengene du tjener i fengsel eller penger du ellers har er nok, skal fengselet hjelpe deg med å kontakte sosialkontoret. Sosialtjenesten har ansvar for å dekke nødvendige utgifter til klær og sko ved løslatelsen.

Du kan lese mer om prøveløslatelse i kapittel 33.

Kapittel 35
Varsel til fornærmede eller etterlatte

1 Innledning

Forvaltningsloven § 13

Straffegjennomførings-loven § 7 b

Fengselet har som hovedregel taushetsplikt om de innsatte. Dette kan du lese mer om i kapittel 10 om taushetsplikt. På tross av taushetsplikten kan fengselet noen ganger gi enkelte opplysninger til fornærmede eller etterlatte når du forlater fengselet.

I dette kapittelet kan du lese om hvordan og når det kan varsles. Du får også informasjon om hvem som kan varsles, og hvordan du kan klage på en beslutning om å varsle.

2 Generelt om varsel

Retningslinjene punkt 7b.2

Formålet bak bestemmelsene om varsling er å gi fornærmede eller etterlatte informasjon om situasjoner der de kan møte på deg. Siden det kan være belastende å møte på deg, skal de få en mulighet til å unngå det.

Retningslinjene punkt 7b.5

Det er de som tillater utgangen fra fengselet som skal ta stilling til om det skal varsles. Dette vil ofte være fengselet, men i noen tilfeller kan det også være regionen eller Kriminalomsorgsdirektoratet. Som ellers i Fangehåndboka bruker vi fengselet som eksempel, men reglene gjelder uavhengig av hvilket nivå som tar avgjørelsen.

For å sikre et godt beslutningsgrunnlag, kan fengselet be politiet, sosialtjenesten, barnevern og andre relevante institusjoner om informasjon uten at det er hindret av taushetsplikten. Fornærmede eller etterlatte kan ikke kontaktes for å uttale seg før etter at det bestemt at varsel skal gis.

Det er fengselet som står for gjennomføringen av varslingen. Varselet gis regel som brev eller gjennom Digipost, men kan unntaksvis også gis over telefon. Politiet kan hjelpe fengselet med

å varsle, for eksempel når fengselet ikke har fornærmede eller etterlattes adresse. Varsel skal på grunn av personvernhensyn aldri sendes på SMS, e-post eller liknende. Dette gjelder uavhengig av om fornærmede eller etterlatte har samtykket til det.

Fornærmede eller etterlatte skal varsles i god tid. Hovedregelen er at det varsles minst 14 dager før du forlater fengselet. Grunnen til dette er at fornærmede eller etterlatte skal ha nok tid til å innrette seg etter varselet.

3 Fengselets plikt til å varsle

Retningslinjene punkt 7b.4

Fengselet har ikke en generell varslingsplikt, men de har plikt til å varsle når utgangen din fra fengsel vil være «av betydning» for fornærmede eller etterlatte. Dette betyr at fornærmede eller etterlatte må ha et behov for å vite om at du er ute av fengselet, så de kan unngå situasjoner som vil være belastende eller ubehagelige for dem.

Fengselet må gjøre en helhetlig og skjønnsmessig vurdering av om de skal varsle ved hver avgjørelse som innebærer at du kan forlate fengselet. En skjønnsmessig helhetsvurdering betyr at fengselet skal vurdere all informasjon de har om deg og ditt forhold til etterlatte eller fornærmede, og ta den avgjørelsen som de mener er best. De mest sentrale momentene i vurderingen er:

- Lovbruddets art og alvorlighet. Dette skal det alltid legges stor vekt på. Fengselet vil for eksempel se på om dommen din gjelder voldslovbrudd, seksuallovbrudd eller trusler.
- Fornærmedes behov for varsel. Da skal fengselet se på forholdet mellom deg og vedkommende, og hvor sannsynlig det er at de treffer på deg. Tidspunktet for utgangen og hvor du og etterlatte eller fornærmede bor eller oppholder dere er relevant.
- Andre særlige forhold. For eksempel hvordan relasjonen mellom deg og fornærmede er på tidspunktet for utgangen.
- Hvor lang tid som har gått siden domfellelse, og om det gikk lang tid mellom dom og soningsinnkalling
- Om varsel kan få betydning for din sikkerhet. Fengselet skal innhente en uttalelse fra politiet hvis de tror det er fare for hevnaksjoner eller lignende. Hvis det er slik fare, skal det ikke varsles.

Retningslinjene punkt 7b.3

Vurderingen av om det skal varsles kan ikke påvirke vurderingen av om det er sikkerhetsmessig forsvarlig å tillate en utgang fra fengselet. At det varsles er ikke et argument for at det er sikkerhetsmessig forsvarlig at du forlater fengselet, hvis det ellers ikke hadde vært det. På samme måte vil ikke et varsel kunne tale for at det *ikke* er sikkerhetsmessig forsvarlig å innvilge utgang. Sikkerhetsvurderingen skal altså gjøres på selvstendig grunnlag, uavhengig av varselvurderingen. Du kan lese mer om sikkerhetsvurderingen i kapittelet som handler om den type utgang som er aktuelt for deg.

4 Hvem kan varsles?

Retningslinjene punkt 7b.2

Varsel kan bare gis til fornærmede eller etterlatte i straffesaken du soner for. Hvis du dømmes til forvaring for nye forhold før en eller flere tidligere dommer er ferdig sonet, kan de fornærmede eller etterlatte i de tidligere sakene også varsles. Fengselet vil da vurdere behovet for varsling på det aktuelle tidspunktet.

Fornærmede er den eller de som har vært utsatt for en straffbar handling. Hvem som er fornærmet i din sak, står som regel i dommen din. Du kan spørre advokaten din hvis du er usikker på hvem som er fornærmet.

Varsling av etterlatte er aktuelt når noen har mistet livet på grunn av det du er dømt for. Med etterlatte menes avdødes ektefelle, samboer, foreldre, barn, og søsken. Hvis det er flere etterlatte, skal fengselet vurdere om det er nok å varsle én av de nærmeste, eller om det er nødvendig at flere varsles.

Retningslinjene punkt 7b.4 og 7b.5

Grunnloven § 104

Personer under 18 år kan ha et særlig behov for varsling. Det skal vurderes særlig nøye om varsel skal gis til barn, selv om du soner for mindre alvorlige lovbrudd. Fengselet har plikt til å vurdere om varsling er til barnets beste. Hvis fengselet bestemmer at varsel skal gis til noen under 18 år, er det forelder, foresatt eller verge som skal motta varselet. Dette gjelder også hvis fornærmede eller etterlatte er under vergemål.

5 Når det kan varsles og varselets innhold

5.1 Om tidspunkt for varsling og varselets innhold

Straffegjennomføringsloven § 7 b
Retningslinjene punkt 7b.1

Under følger en liste over hvilke anledninger det kan varsles ved. Det kan ikke varsles ved andre anledninger enn de som er listet opp her. Det kan altså ikke varsles ved for eksempel fremstilling, overføring til annet fengsel, soningsoverføring til utlandet, innleggelse på sykehus eller opphold på institusjon.

Varsel kan gis ved:

- Frigang (se kapittel 19)
- Permisjon (kapittel 19
- Straffavbrudd (kapittel 22)
- Gjennomføring av straff utenfor fengsel, både ved fotlenkesoning og hjemmesoning (kapittel 26 og 27)
- Unndragelse av fengselsstraff, forvaring og strafferettslige særreaksjoner
- Løslatelse fra fengselsstraff (kapittel 33)
- Prøveløslatelse av forvaringsdømte (kapittel 30)

Retningslinjene punkt 7b.6

Varselet skal inneholde tidspunkt for utgangen fra fengsel. Varselets innhold vil ellers variere ut ifra hvilken anledning det gjelder, og hva som er grunnen til at du er ute av fengselet. Det kan for eksempel inneholde hvor du kommer til å oppholde deg, og eventuelle vilkår for utgangen som angår fornærmede eller etterlatte direkte, for eksempel et kontaktforbud.

I de neste punktene kan du lese om varsel knyttet til hver enkelt type vedtak. Det rettslige grunnlaget for varsel er formulert veldig likt for de ulike utgangstypene, men finnes på ulike steder i lovverket.

5.2 Frigang

Straffegjennomføringsloven § 20 siste ledd

Ved frigang skal fengselet varsle fornærmede eller etterlatte på forhånd hvis det kan ha betydning for vedkommende å vite om frigangen. Hvis du får frigang, vil fornærmede eller etterlatte varsles ved innvilgelsen. Fengselet kan varsle fornærmede hver gang du forlater fengselet, men det mest praktiske er at de varsler én gang om at du i en periode skal jobbe utenfor fengselet.

5.3 Permisjon og straffavbrudd

Straffegjennomføringsloven § 36 tredje og fjerde ledd
Retningslinjene punkt 7 b og 36

Ved permisjoner eller straffavbrudd skal fengselet varsle fornærmede eller etterlatte på forhånd hvis det er av betydning for vedkommende å vite om det.

Varselet skal også inneholde informasjon om eventuelle vilkår om oppholdssted, og om hvem du skal unngå å møte eller ta kontakt med. Dette gjelder bare når disse vilkårene direkte angår fornærmede eller etterlatte.

Hvis du og fornærmede har vært i konfliktråd og avtalt at du skal oppholde deg bestemte steder eller unngå å møte bestemte personer, skal fengselet ta med avtalen i vurderingen av om det skal varsles. Dette gjelder likevel ikke hvis avtalen er urimelig for deg eller fornærmede, fordi den er veldig tyngende eller byrdefull.

Retningslinjene punkt 7b.7.2

Hvis du soner i institusjon etter straffegjennomføringsloven § 12 kan det også varsles om at du får permisjon eller straffavbrudd fra institusjonen. Da vil de samme vilkårene for varsling gjelde som for andre permisjoner eller straffavbrudd. Hvis det skal varsles ved utgang fra institusjonen, skal dette stå i vedtaket som innvilger § 12-soningen din

5.4 Fotlenke- og hjemmesoning

Straffegjennomføringsloven § 16
Retningslinjene til § 7 b

Fengselet skal varsle fornærmede eller etterlatte på forhånd hvis det er av betydning for vedkommende å få vite om at du soner hjemme eller med fotlenke.

Varselet skal inneholde informasjon om eventuelle vilkår om oppholdssted og vilkår om hvem du skal unngå å møte eller ta kontakt med. Dette gjelder bare når disse vilkårene direkte angår fornærmede eller etterlatte.

Hvis du og fornærmede har vært i konfliktråd og avtalt at du skal oppholde deg bestemte steder eller unngå å møte bestemte personer, skal fengselet ta med avtalen i vurderingen av om det skal varsles. Dette gjelder likevel ikke hvis avtalen er urimelig for deg eller fornærmede, fordi den er veldig tyngende eller byrdefull.

5.5 Unndragelse fra straffegjennomføringen

Straffegjennomførings-loven § 40 siste ledd

Fengselet skal varsle fornærmede eller etterlatte så snart som mulig hvis det er av betydning for dem å vite at du har rømt fra fengselet, eller på annen måte unndrar deg fengselsstraff, forvaring eller strafferettslig særreaksjon.

5.6 Løslatelse fra fengselsstraff

Straffegjennomførings-loven § 42 sjette og syvende ledd

Ved løslatelse skal fengselet varsle fornærmede eller etterlatte på forhånd hvis det vil være av betydning for dem å vite om dette. Dette gjelder både hvis du løslates ved endt tid, og ved prøveløslatelse.

Straffegjennomførings-loven § 43 andre ledd bokstav d og e

Varselet skal også inneholde informasjon om eventuelle vilkår om oppholdssted, og vilkår om hvem du skal unngå å møte eller ta kontakt med. Dette gjelder bare når disse vilkårene direkte gjelder fornærmede eller etterlatte.

Retningslinjene punkt 7b.7.1

Varsel kan også gis hvis du endrer adresse i løpet av prøvetiden, mens du har møteplikt. De samme vilkårene for varsling gjelder her. Prøvetiden varer fra du løslates på prøve til tidspunktet for endt tid.

5.7 Prøveløslates av forvaringsdømte

Straffeloven § 45 siste ledd

Fengselet skal varsle fornærmede eller etterlatte på forhånd om at du prøveløslates fra forvaring hvis det vil være av betydning for dem å få vite om dette. Varselet skal inneholde informasjon om eventuelle vilkår som gjelder de fornærmede eller etterlatte direkte.

Varsel kan ikke gis når du løslates etter endt forvaringstid. Varsel kan heller ikke gis hvis du endrer adresse mens du er prøveløslatt fra forvaring og har møteplikt.

6 Klage på beslutning om varsel

Retningslinjene punkt 7b.5

Du kan klage på vedtak om varsel. I klagen bør du skrive om hvorfor du mener det ikke vil være av betydning for de fornærmede eller etterlatte å få vite om utgangen din fra fengselet. Grunnene til hvorfor det ikke vil være av betydning for fornærmede eller etterlatte vil variere fra sak til sak.

Et eksempel på et tilfelle der det kan være aktuelt å klage, er hvis det ikke er sannsynlig at du kommer til å treffe de fornærmede eller etterlatte under utgangen. Det er viktig å få frem i klagen hvorfor du mener det ikke er sannsynlig, for eksempel at dere bor langt fra hverandre. Et annet eksempel på et tilfelle der det vil være aktuelt å klage, er hvis du mener at et varsel vil true sikkerheten din. Hvis dette er tilfellet, er det viktig å skrive *hvorfor* du eventuelt mener at du settes i fare på grunn av varselet.

Klagefristen er normalt 7 dager, noe som også skal stå i vedtaket. Hvis det er mulig skal ikke fornærmede eller etterlatte varsles før klagefristen har gått ut, eller før klagen er endelig avgjort av klageorganet. Dette er for at du skal ha en reell mulighet til å klage.

På grunn av dette anbefaler vi deg på generelt grunnlag å søke om utganger fra fengselet til bestemte datoer i god tid, så du har tid til å klage på et eventuelt vedtak om varsel. Du kan lese mer om den praktiske fremgangsmåten for å klage på vedtak i kapittel 9 om søknad og klage.

Kapittel 36
Gjenåpning av straffesaker

1 Generelt om gjenåpning

Dommen du soner er normalt rettskraftig. Med det menes at dommen er endelig og bindende, fordi du og politiet har vedtatt den, fristen for anke er utløpt eller saken er avgjort av Høyesterett.

Den klare hovedregelen er at rettskraftige dommer ikke kan, eller skal, behandles på nytt. Det er imidlertid en viss adgang til å kreve at en rettskraftig dom blir behandlet på nytt. Hvis saken skal tas behandles på nytt, må den gjenåpnes.

Gjenåpning av dommen din kan skje til din fordel, men også til skade for deg. Rettsstaten ønsker at alle domfellelser skal være et resultat av en forsvarlig behandling og at ingen skal bli uskyldig dømt. For å oppnå dette er det viktig å ha en adgang til å kunne prøve noen saker på nytt, under visse vilkår. Samtidig ønsker man at de som har begått straffbare handlinger skal bli straffet, så lenge det finnes tilstrekkelig bevis for det. Det er derfor også adgang til at en frifinnende dom kan gjenåpnes, altså til skade for deg. Gjenåpning til skade skjer svært sjelden og behandles ikke videre her.

Det gjelder ingen frist for å begjære gjenåpning. Gjenåpning kan kreves for hele eller deler av dommen din. Hvis du er dømt for flere straffbare forhold og er uskyldig i ett av dem, kan du be om at saken gjenåpnes for det ene forholdet.

I dette kapittelet finner du informasjon om hvilke avgjørelser som kan gjenåpnes, hva du må gjøre for å få saken gjenopptatt, og hvilke grunner som kan gjøre at saken blir gjenopptatt. Du finner også informasjon om fornærmedes stilling, og hva som skjer hvis saken blir gjenopptatt.

2 Hvilke avgjørelser kan gjenåpnes?

Straffeprosessloven § 389 og § 401

Rettskraftige dommer og andre avgjørelser som innebærer at en straffesak eller en selvstendig del av den avsluttes kan gjenåpnes.

Det vil i praksis si avgjørelser som konstaterer straffansvar og som utmåler straff.

Straffeloven § 44 og § 39 annet ledd

Avgjørelser som omhandler straffegjennomføringen faller utenfor ordningen med gjenåpning, uansett om avgjørelsen avsies i form av en dom. Man kan altså ikke få gjenåpnet dom om prøveløslatelse fra forvaring. Heller ikke dom for gjeninnsetting for fullbyrding av reststraff etter vilkårsbrudd kan gjenåpnes.

3 Hva må du gjøre for å få saken gjenåpnet?

Straffeprosessloven § 394 første ledd

Hvis du ønsker saken din gjenåpnet, må du vise til en gjenåpningsgrunn og sende en skriftlig begjæring til Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker.

Straffeprosessloven § 397 første ledd

I begjæringen må du si hvilken avgjørelse som du ønsker gjenåpnet, hvorfor du ønsker gjenåpning og eventuelle bevis som er av betydning for saken din. Kommisjonen har veiledningsplikt og skal derfor hjelpe deg med utfyllingen av begjæringen hvis du trenger det.

Gjenopptakelse.no/sok-om-gjenapning/skjema

Du finner skjema for gjenåpning på hjemmesiden til kommisjonen. Hvis du tar kontakt med kommisjonen, kan du også få tilsendt skjemaet i posten. Du kan også ringe Jussbuss, så kan vi sende det til deg. Jussbuss kan ikke veilede deg i søknadsprosessen.

4 Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker

Det er Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker (Gjenopptakelseskommisjonen) som avgjør spørsmålet om gjenåpning, med unntak av saker om forelegg.

Straffeprosessloven § 395 fjerde ledd 3. setning

Kommisjonen er et uavhengig og objektivt organ som ikke kan instrueres av staten i sitt arbeid. Kommisjonen har som oppgave å undersøke og avgjøre om straffedømte skal få saken sin behandlet på nytt i retten.

Straffeprosessloven § 397 første og andre ledd

Gjenopptakelseskommisjonen har plikt til å veilede den som begjærer gjenåpning. Kommisjonen kan også oppnevne en forsvarer på det offentliges bekostning til deg hvis det foreligger «særlige grunner» Dette er først og fremst praktisk for spesielt kompliserte saker. Hvis du ikke har advokat, har Kommisjonen en mer omfattende veiledningsplikt. Da får du normalt tilbud om at en av de ansatte i Kommisjonen kommer og besøker deg i feng-

selet eller prater med deg på annen måte for å høre om saken. Du kan lese mer om retten til advokathjelp i gjenåpningssaker i kapittel 7.

Straffeprosessloven § 396

Domstollovens habilitetsregler for dommere gjelder tilsvarende for kommisjonens medlemmer. Det betyr for eksempel at kommisjonens medlemmer ikke kan være i familie med noen av partene i saken, eller at kommisjonens medlemmer ikke kan ha vært dommer eller aktor i saken som du ønsker å få gjenopptatt.

Straffeprosessloven § 398 første ledd

Et sekretariat med fast ansatte utredere bistår kommisjonen med å undersøke sakene. Ved behandlingen av begjæringen din, er det kommisjonen som driver frem saken og får den opplyst. Det er kommisjonen selv som avgjør hva som er nødvendig å gjøre for å opplyse saken og om saken skal gjenåpnes, eller ikke.

Kommisjonen har en rekke midler til rådighet for å få opplyst saken. Den kan blant annet innkalle den som er domfelt og vitner til uformelle samtaler eller avhør, avholde muntlige høringer, begjære bevisopptak, og begjære personundersøkelse, observasjon og bruk av tvangsmidler. Kommisjonen kan dessuten gi utleveringspålegg, oppnevne sakkyndige og foreta gransking. Hvis det mangler informasjon i din begjæring om gjenopptakelse, er derfor ikke det nødvendigvis avgjørende, ettersom kommisjonen selv skal lete frem informasjon. Det vil likevel være til stor hjelp at du skriver en utfyllende begjæring.

5 Grunnlag for gjenåpning

5.1 Nye bevis eller omstendigheter av betydning for saken din

Du soner en dom fordi en domstol har funnet det bevist utover enhver rimelig tvil at du har begått en straffbar handling. Hovedregelen er at denne vurderingen ikke kan prøves på nytt.

Straffeprosessloven § 391 nr. 3

Hvis det kommer frem et «nytt bevis» eller en «ny omstendighet» som er «egnet til» å føre til frifinnelse eller mildere straff kan du allikevel kreve saken din gjenåpnet. Bestemmelsen inneholder altså to vilkår. For det første må det finnes et nytt bevis eller omstendighet. For det andre må beviset eller omstendigheten være så viktig for saken din at du trolig ville bli frifunnet eller fått en midlere straff om det var kommet frem under domstolens behandling.

5.1.1 Nye bevis eller omstendigheter

Bevis kan være vitneforklaringer, dokumenter eller andre ting og forhold av betydning for saken din. Omstendigheter er for eksempel andre dommer hvor det er tatt stilling til de samme spørsmålene som i din sak, men hvor forholdene er bedømt annerledes og konklusjonen derfor ble annerledes. Det kan for eksempel skje hvis flere er tiltalt i samme sak og blir domfelt i tingretten, og noen anker og blir frifunnet av lagmannsretten.

Det er ikke alltid lett å skille mellom hva som er et nytt «bevis» og hva som er en ny «omstendighet» og det er heller ikke nødvendig. Det som er avgjørende er om det foreligger et nytt forhold som har betydning for saken

Beviset eller omstendigheten må være «nytt». Forholdet må det ikke ha vært fremme tidligere, verken under den hovedforhandling eller ved behandlingen av en anke. Du kan ikke få gjenåpning fordi du mener retten ikke vurderte bevisene eller omstendighetene som ble lagt frem under saken på riktig måte, siden det ikke er et «nytt» forhold.

Et bevis som du kjente til, men som ikke var fremme for retten regnes som «nytt» og kan begrunne gjenåpning. Det gjelder likevel ikke i mindre alvorlige saker hvor det ikke er idømt fengselsstraff.

Med «nytt bevis» eller «nye omstendigheter» forstås altså ny informasjon om de spørsmål retten tok stilling til, men som ikke forelå for domstolen og som derfor ikke kunne påvirke dommens innhold. Eksempler på nye forhold kan være følgende:

- Nye eller endrede forklaringer fra en som har forklart seg for retten
- Nye reelle bevismidler. For eksempel DNA-bevis, teledata, informasjon om hvor noen var, et våpen, eller en sum penger som har dukket opp, en kvittering, overvåkningsbilder, eller lignende
- Ny sakkyndigvurdering av allerede fremlagte bevis
- Ny dom om noe som gjelder det samme spørsmålet
- Ny teknologi, forskning eller vitenskap som gjør at man kan tolke allerede fremlagte bevis annerledes
- Ny vitenskap om hvilke lidelser som føre til utilregnelighet

5.1.2 Betydning for din sak

Hvis et nytt bevis eller omstendighet skal føre til gjenåpning, må det «synes egnet» til å føre til et av følgende alternativer:

- Frifinnelse
- Avvisning
- Bruk av en mildere strafferegel
- Vesentlig mildere rettsfølge

Det avgjørende er hvilken betydning det ville hatt om det nye beviset hadde vært kjent da saken ble behandlet, sett i sammenheng med de andre omstendighetene og bevisene i saken. «Synes egnet» er ikke et strengt krav, det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet for at de nye forholdene kan føre til mildere dom eller frifinnelse.

Med «frifinnelse» siktes det til at det ikke kan bevises utover enhver rimelig tvil at man har gjort det man ble domfelt for. Med «avvisning» siktes det til at saken ikke skulle vært tatt til behandling i utgangspunktet.

Straffeloven §§ 321, 327, 275, 281

Med en «mildere strafferegel» menes for eksempel bruk av straffebestemmelsen tyveri istedenfor ran, eller uaktsomt istedenfor forsettlig drap. Det er strafferammen, altså hvilken minimums- og maksimumsstraff lovbruddet kan gi, som avgjør om en bestemmelse er mildere enn en annen.

Med en «vesentlig mildere rettsfølge» menes at straffeutmålingen ville blitt klart mildere hvis det nye beviset hadde blitt tatt med i vurderingen, for eksempel at du i stedet for en ubetinget fengselsstraff ville ha fått betinget fengsel.

5.2 Feil lovanvendelse

I straffeprosessloven er det angitt to særlige tilfeller hvor feil forståelse av loven kan føre til gjenåpning.

Straffeprosessloven § 392 første ledd
NUT 1969: 3 kapittel 25 Til § 372

Det er for det første hvis dommen bygger på en forståelse av loven som Høyesterett har bygget på, men senere har endret. Det er likevel ikke noe automatikk i at endret lovforståelse skal føre til gjenåpning. Det avgjørende for spørsmålet om gjenåpning på dette grunnlaget, er om det vil virke støtende om dommen blir stående etter at Høyesterett har skiftet kurs. Dette alternativet omfatter også situasjoner der Høyesterett har gått bort fra en

lovforståelse på grunn av en tolkning av menneskerettighetene, og saken som begjæres gjenåpnet, kan bringes inn for et internasjonalt konvensjonsorgan med konstatering av konvensjonsbrudd som resultat.

Straffeprosessloven § 391 nr. 2 bokstav a

Det andre tilfellet er hvis dommen din har vært oppe for en internasjonal domstol som har fastslått at saken din er behandlet i strid med folkeretten, og ny behandling må antas å føre til en annen avgjørelse.

5.3 Feil saksbehandling

Det gjelder en rekke saksbehandlingsregler for behandlingen av straffesaker, som skal sikre et betryggende rettslig og faktisk beslutningsgrunnlag, og bidra til tillitt. Noen av disse reglene er gjennomgått i de første fem kapitlene i denne boka, men det finnes også mange fler. Hvis det er begått feil i behandlingen av saken, kan det derfor være grunn til å stille spørsmål ved om avgjørelsen bygger på en riktig forståelse av hendelsesforløpet i saken, eller ved om loven er brukt riktig.

Straffeprosessloven § 390

En sak kan for eksempel gjenåpnes hvis en dommer eller meddommer har vært inhabil. Det at noen er inhabile, vil si at vedkommende på en eller annen måte har en tilknytning til eller et forhold som gjør at det er grunn til å tvile på at de har vært objektive og upartiske. Det kan for eksempel være at en dommer er i slekt med fornærmede eller har økonomiske interesser i utfallet av saken. Hvis en slik feil skal kunne føre til gjenåpning må det være «grunn til å anta» at feilen har hatt innvirkning. Det er altså tilstrekkelig med en teoretisk mulighet.

Straffeprosessloven § 391 nr. 1

En dom kan alltid kreves gjenåpnet hvis en av feilene som er listet opp her har skjedd, og det ikke kan utelukkes at dette har virket inn på dommen til din skade:

- en aktør i saken, eller noen som har bistått en aktør, har begått et straffbart forhold i forbindelse med saken. Det kan for eksempel være korrupsjon eller brudd på taushetsplikt.
- et vitne har forklart seg uriktig
- et dokument har vært forfalsket

Vurderingen av om det foreligger feil er objektiv, og innebærer ikke i seg selv et krav om at saken er håndtert galt av myndighetene ut fra forutsetningene på behandlingstidspunktet. Også forhold som ikke var kjent eller burde vært kjent, kan begrunne gjenåpning.

Det må ikke påvises at feilen faktisk har hatt betydning på dommen. Hvis det kan utelukkes at feilen har hatt betydning kan du imidlertid ikke kreve gjenåpning.

Straffeprosessloven § 391 nr. 2 bokstav b

En sak kan også kreves gjenåpnet hvis saksbehandlingen som ligger til grunn for avgjørelsen er i strid med en folkerettslig regel som Norge er bundet av, hvis det er grunn til å anta at saksbehandlingsfeilen kan ha innvirket på avgjørelsens innhold, og gjenåpning er nødvendig for å bøte på den skade som feilen har medført. Gjenåpning etter dette alternativet forutsetter at et internasjonalt håndhevingsorgan allerede har fastslått at saken din er behandlet i strid med folkeretten.

5.4 Særlige forhold

Straffeprosessloven § 392 annet ledd

Loven inneholder en sikkerhetsventil for gjenåpning som kan brukes hvis de andre grunnlagene for gjenåpning ikke kan brukes. Det er adgang til gjenåpning når «særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig», og «tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny».

Terskelen for gjenåpning etter denne bestemmelsen er høy. Det må være tilstrekkelig tvilsomt at du har oppfyller vilkårene for å straffes for det forhold som du er dømt for. Det avgjørende er om saken etter en totalvurdering stiller seg slik at sterke grunner tilsier ny prøving. Det vil si at hensynet til riktige rettsavgjørelser med styrke tilsier at det bør skje en ny prøving av saken. Også feil bruk av loven kan føre til gjenåpning etter dette alternativet.

6 Fornærmedes stilling

Straffeprosessloven § 397 femte ledd

Fornærmede og etterlatte underrettes om at det er fremsatt en begjæring om gjenåpning, med mindre begjæringen forkastes som grunnløs. De har rett til dokumentinnsyn, til å uttale seg skriftlig, til å be om å avgi forklaring for kommisjonen, og det kan oppnevnes bistandsadvokat.

7 Utfallet av saken

Straffeprosessloven § 400

EMK tilleggsprotokoll 7, artikkel 4

Hvis kommisjonen bestemmer at saken skal gjenåpnes, skal saken henvises til ny fullstendig behandling ved en domstol som er sideordnet den som avsa den dommen du soner for. Da blir det ny hovedforhandling, som enten kan ende i frifinnelse eller ny domfellelse, eventuelt med en annen straffutmåling. Den delen

av dommen du allerede har sont skal trekkes fra soningstiden hvis du blir domfelt på nytt.

Straffeprosessloven § 397 tredje ledd og § 399

Hvis Kommisjonen bestemmer at saken ikke skal gjenåpnes, er saken ferdig. Du kan begjære gjenåpning på ny, men hvis du begjærer saken gjenåpnet på ny med den samme grunnen som tidligere og på det samme grunnlaget, vil begjæringen normalt bli forkastet.

Hvis man mener at kommisjonen har tatt feil av de generelle reglene om gjenåpning eller ikke har fulgt grunnleggende regler for saksbehandlingen av begjæringen, er det mulig å bringe kommisjonens avgjørelse inn for domstolene. Domstolene vil imidlertid ikke ta stilling til kommisjonens konkrete rettsanvendelse eller bevisbedømmelse.

Kapittel 37
Håndtering av gjeld og økonomi

1 Innledning

I dette kapittelet får du en innføring av hvordan du kan få oversikt og kontroll over økonomien din. Kapittelet er basert på Jussbuss sin brosjyre om håndtering av gjeldsproblemer. Denne brosjyren kan du få gratis av Jussbuss hvis du ønsker mer informasjon. Bakerst i kapittelet finner du maler som gir eksempler på hvordan du kan formulere brev og søknader om håndtering av gjeld.

2 Gjeld og økonomiske forpliktelser i fengsel

2.1 Generelt

At du havner i fengsel, påvirker i utgangspunktet ikke de økonomiske forpliktelsene du har. Det betyr at du fortsatt må betale husleie, gjeld og andre faste utgifter. Kriminalomsorgen betaler ikke gjeld eller faste utgifter på dine vegne.

Mange har ikke inntekt ut over dagpenger mens de soner i fengsel. Det gjør det vanskelig å håndtere gjeld og faste utgifter. Det kan derfor være lurt å ta noen enkle grep for å forhindre at du har flere utgifter enn nødvendig. Det kan være lurt å si opp for eksempel telefon, internett, strøm og andre abonnementer du ikke trenger. Hvis det er mulig, kan du også si opp eventuell leiebolig hvis du skal sone lenge. Da reduserer du risikoen for at gjelden vokser mens du sitter inne. Det er også lurt å lage en strategi for å håndtere den gjelden du allerede har. Du finner en oversikt i punkt 3 og 4 om hvordan du skal få oversikt og kontroll på gjelden din.

Det er ikke mulig å sone i fengsel istedenfor å betale gjelden sin. Unntaket fra dette er hvis gjelden er på grunn av en bot der det er fastslått at man må sone hvis man ikke betaler. Dette kalles bøtesoning, det kan du lese mer om i kapittel 6.

2.2 Økonomisk rådgivning

Sosialtjenesteloven § 17

Kommunene i Norge skal så langt det lar seg gjøre hjelpe innsatte med økonomisk rådgivning. Dette skal gjøres av sosialkonsulentene i fengslene. I fengsler som ikke har egne sosialkonsulenter kan du spørre kontaktbetjenten din om hjelp. Hvis du har behov for mer hjelp med håndtering av din økonomi, kan du søke om å få en økonomisk rådgiver fra NAV.

3 Hvordan få oversikt over egen gjeld?

3.1 Første steg: Informasjon om gjelden

3.1.1 Hvor mye skylder jeg, og til hvem?

Første steg er å få en fullstendig oversikt over hvem du skylder penger og hvor mye hver av dem krever av deg.

For å få oversikt over gjelden bør du tenke gjennom hvem du kan skylde penger:

- Har du mottatt inkassokrav?
- Har du lån eller kredittkortgjeld?
- Kan det være løpende regninger som strøm, telefon, forsikring eller husleie som ikke er betalt?
- Er det noen offentlige etater du skylder penger? For eksempel Skatteetaten, Nav, UDI, Lånekassen?

Det er viktig at du åpner og tar vare på all post, siden dette er en god kilde til informasjon om kravene og hvem du bør ta kontakt med. Du har risikoen for egen postgang, også når du sitter i fengsel. Det betyr at det ikke er en unnskyldningsgrunn at du ikke får brev når du sitter inne. Du bør derfor ta kontakt med kreditorene dine, og informere dem om hvor de skal sende posten til, enten det er til fengselet eller noen andre som kan ta med brev til fengselet for deg. Hvis du lar andre åpne og håndtere posten din, må du være klar over at det er en risiko for at informasjonen som står der kan bli misbrukt. Jussbuss anbefaler derfor alltid at du selv åpner egen post. Ta kontakt med Jussbuss hvis du mener at noen har misbrukt personopplysningene dine.

Hvis du er usikker på om du skylder noen penger, eller ikke har full oversikt over hvor mye du skylder, kan du prøve følgende:

- Sjekke Gjeldsregisteret. Her finner du en oversikt over all din kreditt- og forbruksgjeld. All gjeld fra kredittkort og forbrukslån vil derfor dukke opp her
- Ringe eller sende brev til inkassoselskaper eller andre du kan skylde penger til, og be om en oversikt over hva og hvor mye du skylder. Erfaringsmessig er det best å sende en skriftlig henvendelse, fordi det fort kan skje at saksbehandleren i selskapet glemmer en muntlig henvendelse. Pass på å presisere at du ikke godtar gjelden ved å ta kontakt. Bakerst i dette kapittelet kan du se et eksempel på hvordan en henvendelse kan se ut, se «Mal 1: Oversikt over gjeld».

Hvis du ikke betaler, kan kreditor prøve å drive inn gjelden ved hjelp av et inkassobyrå. Inkassobyråer er selskaper som jobber med å kreve inn penger. Hvis kravet har gått til inkasso, er det i utgangspunktet inkassoselskapet du må kontakte.

Hvis du skylder penger til det offentlige, kan det være ulike offentlige kontorer som har ansvaret for å inndrive gjelden. NAV Innkreving (NAV) krever inn feilutbetalte ytelser fra NAV og underholdsbidrag, som barnebidrag. Statens innkrevingssentral (SI) krever inn penger på vegne av staten. De krever blant annet inn bøter, voldserstatningskrav og misligholdt studielån. Skatteetaten krever inn skatt.

3.1.2 Foreldet gjeld

Mange lurer på om gjelden deres er foreldet. Foreldelse betyr at gjelden er for gammel til å bli krevd inn.

Foreldelsesloven §§ 2, 5, og 21

Hovedregelen er at krav på penger foreldes etter 3 år. Hvis gjelden er knyttet til et gjeldsbrev eller pengelån er foreldelsestiden på 10 år. Dette gjelder også hvis namsfogden har forsøkt å kreve inn pengene på vegne av kreditor eller det er avsagt dom om kravet hos for eksempel forliksrådet eller en domstol.

Foreldelsesloven § 14
Rt. 2015 s. 678

Foreldelse avbrytes ved at man erkjenner gjeldsposten. Å «erkjenne» betyr at man innrømmer tydelig for kreditor at de har et krav mot deg. Man kan også erkjenne ved måten man handler på, for eksempel hvis man betaler ned på kravet og ikke har bestridt

det. Da begynner foreldelsesfristen å løpe på nytt. Hvis du ikke er enig i at du skylder penger til kreditor, er det derfor viktig at du ikke i brev innrømmer at du skylder penger. Dette unngår du ved å skrive i brevet at du ikke godtar gjelden.

Foreldelsesloven §§ 15 og 17

Foreldelsesfristen avbrytes også ved at kreditor tar rettslige skritt. Dette kan for eksempel være at det blir tatt ut forliksklage, eller at det blir begjært tvangsfullbyrdelse, det vil si innkreving gjennom namsmyndighetene.

Hvis du lurer på om et krav er foreldet kan du kontakte Jussbuss.

3.2. Andre steg: Oversikt over gjelden

Når du har fått tilbakemelding fra kreditorene dine, bør du sette opp en oversikt over gjelden. Der kan du notere hvem som er kreditor, hvilket inkassoselskap som krever inn summen, saksnummer, og hva de krever. Skyldbeløpet kan deles opp i hovedstol (det opprinnelige kravet), renter (det man betaler for å låne penger) og omkostninger (utgifter kreditor har hatt til å kreve inn pengene).

Bakerst i dette kapittelet kan du se et eksempel på et skjema for oversikt over gjeld, se «Mal 2: Gjeldsoversikt».

4 Hvordan få kontroll på gjelden når du har oversikt?

Etter å ha fått oversikt over dine kreditorer og deres krav, må du ta stilling til om du er enig eller uenig i kravene. Vi skal først se på hva du kan gjøre hvis du er uenig i et krav, deretter på hvordan du kan håndtere krav du er enig i.

4.1 Krav du er uenig i: Bestridelse

Hvis du er uenig i at du skylder kreditor penger, bør du protestere skriftlig på kravet. Dette kalles en bestridelse. Før du bestrider bør du tenke over hvorfor du er uenig i kravet:

- Har du aldri inngått noen avtale med kreditor? Har du for eksempel ikke kjøpt varen de krever penger for, eller ikke skrevet under på avtalen de viser til?
- Har du allerede betalt kravet?

Hvis du mener at du ikke har inngått noen avtale med kreditor, kan du be kreditor om å sende deg grunnlaget for kravet. Her er det ikke tilstrekkelig med faktura. Telefonselskapet må for eksempel kunne bevise at du har inngått en avtale med dem, for eksempel ved at du elektronisk har trykket «godta».

Hvis du mener at du allerede har betalt, krever som regel kreditor at du kan bevise dette. Dokumentasjon på betalinger kan du få ved å ringe banken din og be om å få tilsendt utskrifter av transaksjoner.

Det er viktig at du protesterer mot kravet ved å sende kreditor brev der du bestrider kravet. I en bestridelse må du oppgi hvorfor du er uenig i at du skylder kreditor penger. Legg ved dokumentasjon som beviser hvorfor du ikke skylder penger. Bakerst i dette kapittelet kan du se et eksempel på en bestridelse, se «Mal 3: Bestridelse».

Kreditor har ingen plikt til å akseptere en bestridelse, men hvis du bestrider kravet og gir en begrunnelse som ikke er åpenbart grunnløs, skal ikke kreditor sende kravet videre til inkasso før grunnlaget for kravet er avklart.

4.2 Krav du er enig i: Forhandling

Hvis du er enig i at du skylder penger, men du ikke klarer å betale gjelden, kan det være lurt å inngå en avtale med kreditor om hvordan gjelden skal håndteres. Det er flere ting du kan forhandle med kreditorene dine om. Nedenfor skal vi se på rentefrys, betalingsutsettelse, nedbetalingsavtale og tilbud om endelig oppgjør.

Kreditor velger selv om de vil godta tilbudet ditt. Det er likevel ganske vanlig at kreditor er villig til å inngå en avtale, for da slipper kreditor å bruke tid og ressurser på å drive inn penger fra noen som ikke kan betale. Det er viktig at du viser kreditor at du vil gjøre opp for deg, men at din økonomiske situasjon gjør at dette ikke er mulig.

4.2.1 Betalingsutsettelse og rentefrys

Veldig mange har ikke mulighet til å betale det de skylder mens de soner. Hvis man ikke har mulighet til å betale, er det lurt å søke

om rentefrys og betalingsutsettelse i soningsperioden. Hvis du får betalingsutsettelse og rentefrys, vokser ikke kravet mens du soner. Det er viktig å være klar over at dette bare er en midlertidig løsning på problemet, siden betalingen bare utsettes for en periode.

Bakerst i dette kapittelet kan du se et eksempel på en forespørsel om betalingsutsettelse og rentefrys, se «Mal 4: Forespørsel om betalingsutsettelse og rentefrys».

Det er viktig at du legger ved en kopi av soningsbekreftelse når du sender forespørselen.

4.2.2 Nedbetalingsavtale

Hvis du ikke betaler ned på gjelden i tide vil det ofte føre til høye rentekostnader og kreditor vil kunne drive inn gjelden med tvang. Derfor kan det være lurt å få i stand en overkommelig nedbetalingsavtale.

Før du kan forhandle med kreditorene dine om en nedbetalingsavtale, må du ha oversikt over gjelden din og hva du har råd til å betale hver måned. Når du nærmer deg endt soning, bør du lage et budsjett som viser hvor stor disponibel inntekt du har når du blir løslatt. Den disponible inntekten din er hele inntekten din minus alle faste utgifter. Ut fra dette overskuddet kan du komme med et forslag om nedbetaling til kreditorene dine. Et forslag til nedbetalingsavtale bør omfatte alle kreditorene dine.

Det er viktig at du kommer med et realistisk forslag, altså et forslag du kommer til å klare å holde. Hvis du ikke overholder din egen nedbetalingsavtale, faller den vanligvis bort, og kreditorene kan bli mindre villige til å inngå en ny avtale senere. Det kan også påløpe renter og andre kostnader.

Bakerst i dette kapittelet kan du se et eksempel på et forslag om nedbetalingsavtale der hver av kreditorene får en forholdsmessig dekning, se punkt 6.5 «Forespørsel om nedbetalingsavtale».

Hvis du ønsker en nedbetalingsavtale bør du sende et sånt brev til alle kreditorene dine. Sammen med brevet bør du legge ved gjeldsoversikten din, og eventuelt en kopi av din siste lønnsslipp eller trygdeutbetaling.

4.2.3 Tilbud om endelig oppgjør

Et alternativ til å inngå en nedbetalingsavtale er å tilby kreditor et endelig oppgjør. Det vil ofte ta mye tid og arbeid for kreditor å kreve inn gjelden. Derfor kan de i noen tilfeller gå med på en avtale om betaling av et engangsbeløp, for å bli ferdig med kravet.

Hvis du skylder kr. 10 000, kan det derfor være mulig å tilby kreditor en lavere sum, for eksempel kr. 7 000. Du bør helst kunne betale hele summen du tilbyr samlet, men det er også mulig å avtale at beløpet deles opp. Et endelig oppgjør er spesielt aktuelt der kravet har vokst mye på grunn av renter og inndrivelseskostnader og du tidligere har vist betalingsvilje ved å betale ned på gjelden.

Du kan be om en nedbetalingsavtale på et tilbud om et endelig oppgjør. En løsning kan for eksempel være at du betaler det du opprinnelig skyldte (hovedstolen) og får slettet renter og omkostninger, hvis du nedbetaler hovedstolen i henhold til avtalen. Dette avhenger av kreditors velvilje, men det kan være verdt et forsøk.

4.2.4 Ettergivelse/sletting av gjeld

4.2.4.1 Generelt

Kreditor går av og til med på å ettergi gjeld, det vil si å slette den, hvis man ber om dette. Det er likevel svært sjeldent at dette skjer, med mindre kravet er veldig lite og din økonomiske situasjon er svært vanskelig. Alle kreditorer er interessert i å få tilbake pengene du skylder dem. Hvis kreditor ser at sjansen for å få pengene er liten, kan de velge å slette kravet for å slippe utgifter til innkreving.

Har du mange små krav på rundt kr. 1 000 kan du søke om ettergivelse av disse. Jo eldre og mindre kravene er i forhold til resten av gjelden din, desto større er muligheten for å få slettet kravet.

For krav fra privatpersoner og selskaper er det opp til kreditor om vedkommende ønsker å gå med på en slik avtale eller ikke.

For krav som kreves inn av offentlige instanser, er det ulike regler for når man kan få ettergivelse.

4.2.4.2 Ettergivelse av renter på voldsoffererstatning

Hvis du har gjeld til staten som stammer fra et voldsoffererstatningskrav, kan det hende at du kan få ettergitt forsinkelsesrentene som har påløpt mens du har sonet i fengsel.

Voldserstatningsforskriften § 8

Hvis fornærmede i saken din søkte om erstatning *etter* 1. januar 2023, er det voldserstatningsloven som gjelder for ditt krav. Da plikter staten å ettergi forsinkelsesrentene som har påløpt i soningsperioden. Det eneste kravet er at du sender inn en søknad om dette til Kontoret for voldsoffererstatning innen ett år etter din siste dag i fengsel. Søknaden skal inneholde:

- dine personalia og kontaktinformasjon.
- soningsbekreftelse som dokumenterer hele perioden det søkes om ettergivelse for, inkludert eventuelle varetektsopphold. Kriminalomsorgen skal gi deg en soningsattest om du ber om det.
- dokumentasjon på eventuelle nedbetalinger du har gjort før eller under straffegjennomføringen, inkludert dato og beløp.

Voldserstatningsforskriften § 11 andre ledd

Hvis du har betalt ned hele kravet underveis i soningen, og vilkårene for ettergivelse er oppfylt, skal du få tilbakebetalt innbetalte forsinkelsesrenter som påløp i soningsperioden

5 Gjeldsordning

5.1 Hva er en gjeldsordning?

Gjeldsordning, også kalt gjeldssanering, innebærer at skyldneren betaler så mye som mulig til kreditorene i en bestemt tidsperiode, normalt 5 år. Som hovedregel slettes resten av gjelden etter periodens utløp. Formålet med gjeldsordningen er å gi personer med alvorlige gjeldsproblemer en mulighet til å få kontroll over sin egen økonomi, samtidig som at skylderen oppfyller sine økonomiske forpliktelser så langt det er mulig.

Gjeldsordning er en siste utvei for deg som ellers aldri kunne blitt gjeldfri. Derfor er vilkårene for å få gjeldsordning strenge, og man får sjelden gjeldsordning mer enn én gang.

Gjeldsordningsloven § 4-8

Betalingen til kreditorene skal i utgangspunktet skje forholdsmessig; det vil si at det skal betales dobbelt så mye til en kreditor

man skylder kr. 20 000, som til en kreditor man skylder kr. 10 000. Noen krav kan imidlertid være såkalte «prioriterte krav», som innebærer at de skal betales før de andre. Dette er typisk gjeld til det offentlige, som for eksempel ubetalte skattekrav, bøter, regresskrav for voldsoffererstatning, tilbakebetalingskrav til NAV eller gjeld til lånekassen

Gjeldsordningsloven § 2-2

Namsfogden har plikt til å veilede deg gjennom hele prosessen. I tillegg kan man få veiledning hos en økonomisk rådgiver i kommunen, se punkt 2.2 om dette.

5.2 Vilkår for gjeldsordning

5.2.1 To hovedvilkår for gjeldsordning

Det er to hovedvilkår for å få gjeldsordning:

- Du er varig ute av stand til å oppfylle dine økonomiske forpliktelser
- Det er ingen forhold som hindrer gjeldsordning

Vi går gjennom de to vilkårene i mer detalj under. Vilkårene er skjønnsmessige, så det kan være vanskelig å vurdere konkret om man oppfyller hvert vilkår. Hvis du har fått avslag på en søknad om gjeldsordning kan du ta kontakt med Jussbuss.

Lovvedtak 88 (2023-2024)

Det har tidligere vært et tredje vilkår om at du må ha gjort et «eget forsøk» på å få orden på økonomien med dine kreditorer, men dette vilkåret er fjernet fra loven fra og med januar 2025.

5.2.2 Varig ute av stand

Det er et vilkår for gjeldsordning at du er «varig ute av stand» til å oppfylle dine gjeldsforpliktelser.

Det stilles ikke krav til en bestemt størrelse på gjelden, men det må være umulig for deg å betale gjelden din innen et rimelig tidsrom. Dette vil si at mer kortvarige tilstander som hindrer nedbetaling på gjelden, som arbeidsledighet, forbigående sykdom, eller fengselsopphold, ikke er tilstrekkelig til å kvalifisere som varig ute av stand.

Hvis du er som er uføretrygdet, eller hvis du selv i fullt arbeid ikke kan klare å bli gjeldfri over en lengre periode, kan du oppfylle vilkåret. Er du 100 % ufør, er det et argument for gjeldsordning.

Andre forhold som kan ha betydning er din alder, helsetilstand og familiesituasjon. Hvilken type gjeld man har vil også ha betydning. Noen typer gjeld, som huslån, er ment å skulle nedbetales over en lengre periode enn andre typer gjeld, for eksempel forbrukslån.

5.2.3 Forhold som er til hinder for gjeldsordning

Det andre vilkåret er at det ikke må være forhold som utelukker gjeldsordning.

Selv om man er varig ute av stand til å betale, kan man likevel ikke få gjeldsordning hvis gjennomføringen av gjeldsordningen vil bli vanskelig på grunn av uavklarte økonomiske forhold. Hvis du sitter i fengsel og ikke vet hvordan arbeidssituasjonen din vil være ved løslatelse, kan det være vanskelig å få gjeldsordning, siden din økonomiske situasjon er uavklart. Det er viktig at du gjør så mye som mulig for å avklare din økonomiske situasjon.

Illojal opptreden kan også utelukke gjeldsordning. Illojal opptreden kan for eksempel være å gi uriktige opplysninger til namsmyndighetene eller ta opp masse gjeld med sikte på å skylde så mye penger at man får gjeldsordning.

I tillegg kan man ikke få gjeldsordning hvis det kan anses som støtende for kreditor eller samfunnet ellers. Det vil si at innvilgelse av en gjeldsordning ikke må stride mot allmenn moral og rettsfølelse. Her tar man en helhetsvurdering der flere ting kan spille inn. De følgende forholdene kan regnes som støtende:

- Nylig stiftet gjeld: Hvis mer enn halvparten av gjelden er stiftet i løpet av de 2 siste årene, anses dette ofte som støtende. Forsvarlig låneopptak til refinansiering eller til nødvendig bolig eller lignende medregnes ikke i denne sammenhengen.
- Gjeld fra straffbare forhold: Hvis en betydelig del av gjelden er bøter eller erstatningskrav som stammer fra straffbare forhold
- som du er dømt for i løpet av de seneste 3 år, kan det anses som støtende.
- Omstøtelige disposisjoner: Har du foretatt disposisjoner som er omstøtelig ved konkurs, vil dette tale mot gjeldsordning.

Typiske tilfeller er at man gir bort store gaver til familie, eller på annen måte prøver å sørge for at kreditor ikke får penger hvis du går konkurs.
- Manglede oppfyllelse av økonomiske forpliktelser: Hvis du har kunnet betale, men latt være å gjøre det, vil det tale mot gjeldsordning.
- Skatte- og avgiftsgjeld: Hvis en betydelig andel av den samlede gjelden er skatte- og avgiftsgjeld, skal det tillegges vekt hvis du kan klandres for å ha pådratt deg denne gjelden.

5.3 Gjeldsforhandlinger

5.3.1 Gjeldsforhandlingsperioden

Hvis namsfogden finner at vilkårene for gjeldsordning er oppfylt, starter en gjeldsforhandlingsperiode. Den varer i 4 måneder, og i den perioden må kreditorene dine stanse inndrivelse av alle krav. Det betyr at de ikke kan kreve inn pengene, og du får en betalingsutsettelse i 4 måneder. Namsfogden prøver i denne perioden å få i stand en frivillig gjeldsordning. Du må ta med deg disse opplysningene til gjeldsforhandling:

- de siste 3 års selvangivelser og ligningsutskrifter
- dokumentasjon på lønn, trygd eller sosialstønad for de siste 3 måneder
- dokumentasjon på husleieinnbetaling eller husleiekontrakt
- dokumentasjon på alle gjeldsforhold
- dokumentasjon på andre utgifter som medisinske utgifter, barnebidrag, barnehageutgifter o.l.

Hvis namsfogden ikke klarer å oppnå enighet mellom kreditorene i gjeldsforhandlingsperioden, kan du sende begjæring om tvungen gjeldsordning til namsfogden. En tvungen gjeldsordning er en gjeldsordning mot kreditors vilje. Begjæringen må sendes innen utløpet av gjeldsforhandlingsperioden.

Hvis du begjærer tvungen gjeldsordning, sender namsfogden saken over til tingretten, som kan bestemme en gjeldsordning mot kreditors vilje. En tvungen gjeldsordning må følge reglene i gjeldsordningsloven kapittel 5. Hvis du begjærer tvungen gjeldsordning, utvides gjeldsforhandlingsperioden med 2 måneder.

5.3.2 Økonomiske forpliktelser under gjeldsforhandlingene

Du har i utgangspunktet ikke rett til å stifte ny gjeld under gjeldsforhandlingsperioden. Hvis du skal det, må namsfogden samtykke til det.

Ved åpning av gjeldsforhandling oppnår du en betalingsutsettelse på 4 måneder. I løpet av de 4 månedene skal forslaget til gjeldsordning lages. Siden du slipper å betale dine kreditorer i denne perioden, pålegger loven deg å sette av inntekt til håndtering av gjelden. Normalt vil dette skje ved at namsfogden tar lønnstrekk.

5.4 Gjeldsordningsperioden

Gjeldsordningsperioden starter når en frivillig gjeldsordning er vedtatt, eller en tvungen gjeldsordning er bestemt av tingretten. I gjeldsordningsperioden må du oppfylle din del av avtalen. Det betyr at du må betale avdragene som er fastsatt. I praksis vil dette si at du må bruke alle pengene du har til overs til å nedbetale gjeld, og det kan bety at du må selge eiendeler for å oppfylle.

5.4.1 Inntekt

Du kan beholde inntekter til dekning av utgifter til bolig, og til nødvendig livsopphold til deg selv og dem du forsørger. Utgangspunktet er at denne summen tilsvarer livsoppholdssatsene som Barne- og familiedepartementet fastsetter hvert år. Namsfogden gjør likevel en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle. Oppdaterte satser får du ved å henvende deg til din lokale namsfogd, eller på nettsidene til Barne- og familiedepartementet (www.bld.dep.no). Du kan også ringe Jussbuss for å høre hva satsene er.

All inntekt som overstiger det du bruker på dekning av utgifter til bolig og nødvendig livsopphold, blir trukket og brukt til å betale ned på gjeldsordningen.

5.4.2 Bolig

Gjeldsordningsloven § 4-4

Du kan risikere å måtte selge boligen din hvis kreditorene får best dekning ved et salg, hvis boligens standard overstiger det som anses rimelig for deg og din familie. Hvis du må selge boligen, har du krav på å få avsatt midler til å skaffe en egnet bolig.

Gjeldsordningsloven § 4-5

Ellers får du beholde utgifter til bolig i tillegg til livsoppholdssatsen. Boligutgifter er blant annet husleie, betaling av gjeld tilknyttet boligen, kommunale avgifter, felleskostnader og nødvendig vedlikehold. Utgifter til strøm og innboforsikring regnes ikke som en boligutgift, og må derfor dekkes av livsoppholdssatsene.

5.4.3 Bil

Du har rett til å beholde bilen din hvis du trenger den i jobb, til utdannelse eller av andre velferdsmessige grunner. Velferdsmessige grunner kan for eksempel være henting av barn i barnehagen eller på skolen. Det er likevel regler for hvor mye bilen kan være verdt.

5.5 Endring av gjeldsordningen

Hvis økonomien din blir dårligere mens du har gjeldsordning og du får problemer med å oppfylle avtalen, for eksempel fordi du mister jobben, må du ta kontakt med namsfogden og kreditorene dine med én gang.

I første omgang må du prøve å finne en frivillig løsning med kreditorene dine. Namsfogden skal sørge for at du får nødvendig veiledning for å komme frem til en frivillig eller tvungen endring. Namsfogden må blant annet kontrollere at en frivillig endring ikke er urimelig.

Kommer dere ikke til en frivillig løsning, kan du sette frem en begjæring om tvungen endring for tingretten. Med begjæringen skal det følge et forslag til en tvungen endring som ikke er i strid med loven. Tingretten kan vedta forslaget hvis det ikke vil virke støtende. Før tingretten avgjør om gjeldsordningen skal endres, skal skyldneren og kreditorene få mulighet til å uttale seg. Det innkalles til et rettsmøte hvis noen krever det eller det er nødvendig.

Skulle du få bedre økonomi, har du også plikt til å informere om dette. Hvis du ikke gjør det, kan tingretten oppheve gjeldsordningen.

5.6 Etter gjeldsordningsperioden

Hovedregelen ved en tvungen gjeldsordning er at hele eller deler av gjelden slettes etter at gjeldsordningsperioden er over. Dette vil også i de fleste tilfeller gjelde en frivillig gjeldsordning. Ved en frivillig gjeldsordning avhenger det av hva som er avtalt.

Hvis du innen 2 år etter gjeldsordningens utløp mottar arv, gevinst eller lignende av betydelig omfang, kan gjeldsordningen settes helt eller delvis til side hvis kreditor ber om det. Du plikter å opplyse namsfogden og kreditorene om det innen rimelig tid.

6 Maler

6.1 Oversikt over gjeld

Ditt navn
Din adresse
Postnummer og sted

Dato: dd.mm.åå

Kreditors navn
Kreditors adresse
Postnummer og sted

Oversikt over gjeld

Personnummer:
Referanse/saksnummer:

Jeg ønsker å få en samlet oversikt over min gjeld. Hvis jeg har gjeld hos dere ber jeg om å få oversendt opplysninger om gjeldsposten, herunder opplysninger om saldo, avtalte nedbetalingsvilkår og ordinær rentesats. Kopi av gjeldsbrev, eller andre rettslige grunnlag for kravet, bes også oversendt.

Det er viktig for meg å få en tilbakemelding på denne henvendelsen snarest mulig.

Dette brevet innebærer ingen erkjennelse/aksept av gjeld.

Til orientering er likelydende brev sendt til samtlige av mine mulige kreditorer.

Med vennlig hilsen

Ola Nordmann
Ditt navn

6.2 Gjeldsoversikt

Når stammer kravet fra?	Kreditor	Inkassobeløp	Saksnummer	Hovedstol	Rente	Omkostning	Total
SUM							
TOTALSUM							

6.3 Bestridelse

Ditt navn
Din adresse
Postnummer og sted

Dato: dd.mm.åå

Kreditors navn (Selskapets navn)
Kreditors adresse
Postnummer og sted

Bestridelse av krav fra ... (Fyll inn kreditors navn)
Referanse/saksnummer:

Jeg bestrider kravet jeg mottok fra dere ... (dato). Årsaken til at jeg bestrider kravet er ... (Fyll inn begrunnelsen for hvorfor du ikke skal betale. For eksempel at du aldri har bestilt den aktuelle varen eller har blitt utsatt for svindel eller identitetstyveri. Du bør legge ved relevant informasjon, som beviser hvorfor du ikke skal betale. Vær oppmerksom på at kreditor ikke har noen plikt til å akseptere din bestridelse og at protester som er åpenbart grunnløse ikke vil føre frem.)

Det vil stride mot god inkassoskikk å forsøke å drive inn kravet gjennom inkasso, jf. inkassoloven § 8. Jeg ber derfor om at videre inkassopågang stoppes.

Jeg ber vennligst om tilbakemelding innen ... (Fyll inn dato, datoen bør være minst 14 dager fra du sendte brevet).

Med vennlig hilsen

Ola Nordmann
Ditt navn

6.4 Forespørsel om betalingsutsettelse og rentefrys

Ditt navn
Din adresse
Postnummer og sted

Dato
dd.mm.åå
Kreditors navn
Kreditors adresse
Postnummer og sted

Forespørsel om betalingsutsettelse og rentefrys
Personnummer:
Referanse/saksnummer:

Jeg, … (navn) har gjeld hos dere på … (beløp) kroner, som stammer fra…. (grunnlag for kravet).

Siden jeg for tiden soner en dom, er det vanskelig for meg å betjene mine betalingsforpliktelser. Som innsatt får jeg kun utbetalt …(fyll inn din inntekt) kroner per dag.

Dette er et beskjedent beløp som skal dekke utgifter til daglig livsopphold under soning. Jeg har heller ingen annen inntekt eller formue.

Slik situasjonen er nå har jeg ingen mulighet til å innfri gjelden hos mine kreditorer. Jeg ønsker imidlertid å gjøre opp gjelden min så fort min betalingsevne bedres.

Jeg ber derfor om betalingsutsettelse og rentefrys frem til endt soningsperiode, som
er… (dato for endt soning. Her kan du eventuelt skrive: *frem til 2/3 tid, som er*).

Håper på en positiv og snarlig tilbakemelding.

Til orientering er likelydende brev sendt til samtlige av mine kreditorer.

Med vennlig hilsen

Ola Nordmann
Ditt navn

Vedlegg: Soningsbekreftelse

6.5 Forespørsel om nedbetalingsavtale

Ditt navn
Din adresse
Postnummer og sted Dato: *dd.mm.åå*

Kreditors navn
Kreditors adresse
Postnummer og sted

Forslag til nedbetalingsavtale

Personnummer:
Referanse/saksnummer:

Jeg, ... (navn) har gjeld hos dere på ... (beløp) kroner, som stammer fra ... (grunnlag for kravet).

Samlet er gjelden min på ... (beløp) kroner, fordelt på ... (antall) kreditorer, se vedlegg 1, gjeldsoversikt.

(Skriv et avsnitt om hvorfor du ikke har hatt mulighet til å betale som først avtalt. For eksempel at du soner en dom, arbeidsledighet eller sykdom. Husk å legge ved dokumentasjon på dette. Skriv deretter kort om din situasjon i dag: arbeid, inntekt, utgifter osv.)

Jeg har på grunn av dette ikke hatt mulighet til å betale min gjeld som først avtalt. Jeg vil med dette fremsette forslag til ny nedbetalingsavtale, for å få orden på gjelden min.

Økonomisk oversikt

Inntekter per måned		
Lønn	kr.	22 429,00
Skatt	kr.	4 000,00
Sum inntekter	kr.	18 429,00

Utgifter per måned		
Husleie	kr.	6 000,00
Livsopphold, enslig	kr.	8 658,00
Livsopphold, tillegg, underhold av barn under 6 år	kr.	2 771,00
Sum utgifter	kr.	17 429,00

Sum disponible midler (inntekter - utgifter)	**kr.**	**1 000,00**

Fortsetter neste side

Oversikten over viser at jeg har kr. 1.000, disponibelt til fordeling hver måned. Jeg setter med dette frem et forslag om å fordele overskuddet forholdsmessig på mine kreditorer.

Kreditor/ Inkassobyrå	**Totalgjeld**	**Prosent (%) av totalgjeld**	**Til fordeling**
Kreditt AS	10 000,-	25 %	250,-
Bank AS	20 000,-	40 %	500,-
Inkasso AS	10 000,-	25 %	250,-
Totalt	*40 000,-*		

Min gjeld til … (for eksempel Inkasso AS) utgjør … (for eksempel 25 %) av min totale gjeldsbyrde. Mitt forslag til en nedbetalingsavtale innebærer at jeg betaler … (25 %) av min disponible inntekt til … (Inkasso AS). (Dette avsnittet er et eksempel på hvordan du kunne fremsatt et forslag til kreditoren «Inkasso AS»).

Forslaget til nedbetalingsavtale er sendt til alle mine kreditorer. Jeg håper at dere aksepterer mitt forslag, og at nedbetalingsavtalen innvilges. Jeg ber med dette om at dere sender ut giro på kr … (for eksempel 250,-) hver måned, fra … (dato for nedbetalingsavtalens start).

Håper på rask og positiv tilbakemelding.

Vennlig hilsen,

Ola Nordmann
Ditt navn

Vedlegg:
1) Gjeldsoversikt
2) Bekreftelse for arbeidsledighet, legeattest eller annet
3) Lønnsslipp/trygd, sosialstønadsvedtak eller lignende
4) Leiekontrakt

Kapittel 38
Utvisning

1 Innledning

I dette kapittelet tar vi for oss de tilfellene hvor man kan utvises fordi man er straffedømt. Man kan også utvises for brudd på utlendingsloven, men det er ikke behandlet her. Hvis du utvises for brudd på utlendingsloven kan du ha krav på fri rettshjelp, se kapittel 7 om advokathjelp. Det vil stå hva man er utvist for i både forhåndsvarselet og vedtaket.

Utlendingsloven kapittel 10

Vi har brukt forkortelsene UDI om Utlendingsdirektoratet, og UNE om Utlendingsnemnda. Det er UDI som fatter vedtak, mens UNE er klageinstans. Dette betyr at hvis man er uenig i UDIs vurdering av saken, kan man klage til UNE. UNE vil da stå for den endelige behandlingen av saken.

Man må forholde seg til flere ulike frister i en utvisningssak, og fristene vil ofte være korte. Det er derfor lurt å kontakte oss i Jussbuss med en gang du får et forhåndsvarsel eller et vedtak om utvisning. Du kan lese mer om de ulike fristene du må forholde deg til i punkt 9.2.

2 Om utvisning

Utlendingsloven kapittel 8 og 13

Hvis du ikke er norsk statsborger og får en straffedom i Norge, kan du bli utvist. Da vil du få et utvisningsvedtak, som betyr at du mister oppholdstillatelsen din. Du må også forlate landet, og får et innreiseforbud, som betyr at du ikke kan komme tilbake før etter et bestemt antall år. Du kan enten få et innreiseforbud på 1 år, 2 år, 5 år, 10 år, eller et varig innreiseforbud, som betyr at du aldri kan komme tilbake igjen.

Statsborgerloven § 26

Hvis du har søkt og fått innvilget et norsk statsborgerskap kan du ikke utvises, med mindre utlendingsmyndighetene tilbakekaller statsborgerskapet ditt. Dette kan de blant annet gjøre hvis du har gitt uriktige opplysninger, eller hvis du har holdt tilbake informasjon av vesentlig betydning for innvilgelsen av statsborgerskapet.

Hvis statsborgerskapet ditt blir trukket tilbake, har du rett på gratis advokat.

Utlendingsloven § 17

Utvisning er noe annet enn bortvisning. Bortvisning betyr at du må forlate landet, men du får ikke et forbud mot å komme tilbake. Utvisning er også noe annet enn en utreisefrist. Hvis du har fått en utreisefrist må du forlate landet innen denne fristen. Utreisefristen betyr ikke i seg selv at du får et forbud mot å komme tilbake.

Det er ulike regler for utvisning av EØS-borgere og utvisning av personer som kommer fra andre land (tredjelandsborgere). I dette kapittelet vil vi først se på utvisning av tredjelandsborgere i punkt 3. Deretter ser vi på personer som kommer fra EØS-land i punkt 4.

Hvis du ikke er norsk statsborger og heller ikke er vernet mot retur (du kan lese om når du er vernet mot retur i punkt 5) kan du utvises hvis det finnes en utvisningsgrunn. Du kan likevel ikke utvises hvis det er uforholdsmessig. Dette betyr at en forholdsmessighetsvurdering kan føre til at du ikke kan utvises, selv om du har brutt straffeloven eller utlendingsloven.

3 Utvisning av tredjelandsborgere

3.1 Utvisningsgrunnene

3.1.1 Tabell med oversikt over utvisningsgrunnene

Hva du kan utvises for, avhenger av hvilken oppholdstillatelse du har i Norge. Hvis du har gjort noe straffbart, kan det være en grunn til at det er lovlig å utvise deg. Da kalles den straffbare handlingen en «utvisningsgrunn». Tabellen som er tatt med på neste side viser en oversikt over de vanligste utvisningsgrunnene ved brudd på straffeloven. Dette er ikke en fullstendig liste, man kan også utvises av andre grunner enn de vi har listet opp.

Når du bruker tabellen, må du først begynne i den oppholdstillatelsen du har i første kolonne, og følge raden mot høyre for å se hva som kan være grunn til å utvise deg. I de neste punktene etter tabellen, finner du en nærmere forklaring av de ulike kategoriene av oppholdstillatelser, og hvilken type straff som kan være utvisningsgrunn.

Oppholdstillatelse i Norge	Straff i Norge som er utvisningsgrunn	Straff i utlandet som er utvisningsgrunn
Uten oppholdstillatelse (utlendingsloven § 66)	• Du har fått en straff eller særreaksjon for handlinger som kan føre til fengselsstraff • Brudd på straffeloven §§ 323, 326, 334, 339, 362 eller 373 • Brudd på straffeloven kapittel 18	• Du har fått straff for forhold som etter norsk lov kan føre til fengselsstraff **og** du er straffet for mindre enn 5 år siden.
Midlertidig oppholdstillatelse (utlendingsloven § 67)	• Du har fått straff eller særreaksjon for handlinger som kan føre til fengselsstraff i mer enn ett år **og** er straffet for mindre enn ett år siden • Du har fått straff eller særreaksjon for brudd på straffeloven §§ 168, 182 (1), 189, 231 (2), 237 (4), 262 (1), 263, 271 (1), 297, 298, 305, 306, 374 eller 380 **og** er straffet for mindre enn ett år siden • Brudd på straffeloven kapittel 18	• Du har fått straff for forhold som etter norsk lov kan føre til fengselsstraff på over ett år **og** du er straffet for mindre enn 5 år siden.
Permanent oppholdstillatelse (utlendingsloven § 68)	• Du har fått straff eller særreaksjon for handlinger som kan føre til fengselsstraff i mer enn to år **og** er straffet for mindre enn ett år siden • Du har fått straff eller særreaksjon for brudd på straffeloven §§ 182 (1), 189, 231 (2), 237 (4), 262 (1), 263, 297, 298, 305, 306, 374 eller 380 **og** er straffet for mindre enn ett år siden • Brudd på straffeloven kapittel 18	• Du har fått straff for forhold som etter norsk lov kan føre til fengselsstraff på over to år **og** du er straffet for mindre enn 5 år siden.

3.1.2 Oppholdstillatelse i Norge (første kolonne)

Man skiller mellom tre ulike oppholdsgrunnlag:

- *Uten oppholdstillatelse:* Kan for eksempel være visum, visumfrihet eller ulovlig opphold.
- Midlertidig oppholdstillatelse: Tillatelse gitt av utlendingsmyndighetene, som du må fornye med jevne mellomrom. Det kan for eksempel være på grunnlag av beskyttelse (asyl), familiegjenforening, studier eller arbeid.
- *Permanent oppholdstillatelse*: Oppholdstillatelse som ikke er begrenset i tid. Dette kan du få etter å ha hatt midlertidig oppholdstillatelse sammenhengende i 3 eller 5 år, og oppfyller de andre vilkårene for slik tillatelse

3.1.3 Straff i Norge (andre kolonne)

Straffeloven §§ 29 og 30

Brudd på straffeloven kan føre til straff eller særreaksjon. Straff er for eksempel ubetinget og betinget fengsel, forvaring, bot eller samfunnsstraff. Særreaksjon er tvungent psykisk helsevern og tvungen omsorg.

Med strafferammen menes hvor streng straff du *kan* få for det du er dømt for, ikke hvor streng straff du faktisk har fått.

For noen av utvisningsgrunnene, er det i tillegg en tidsfrist for hvor lang tid etter lovbruddet du kan utvises. Denne står i tabellen. Fristen begynner å løpe når straffegjennomføringen avsluttes. Når fristen har gått ut kan du ikke utvises på grunn av den utvisningsgrunnen. Hvis du får forhåndsvarsel eller utvisningsvedtak mens du sitter i fengsel vil det være innenfor denne tidsfristen.

3.1.4 Straff i utlandet (tredje kolonne)

Man kan også utvises fra Norge på grunn av noe man har blitt straffet for i utlandet. Tredje kolonne viser hva som skal til av straff i utlandet for å være en utvisningsgrunn.

3.2 Forholdsmessighetsvurderingen

3.2.1 Om forholdsmessighetsvurderingen

Utlendingsloven § 70
Den Europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) artikkel 8

Hvis det finnes en utvisningsgrunn, må man vurdere om det er forholdsmessig å utvise deg. Dette betyr at det skal være en balanse mellom hvor alvorlig det du har blitt dømt for er, og hvordan en utvisning vil ramme deg og din nærmeste familie. Det er ikke lov å utvise deg hvis det er uforholdsmessig overfor deg selv eller dine nærmeste familiemedlemmer.

I forholdsmessighetsvurderingen vil forholdets alvor, altså alvorligheten av den straffbare handlingen du er dømt for, veies opp mot hvilken betydning en utvisning vil få for deg og eventuell familie. Vurderingen tar altså utgangspunkt i tre momenter: Forholdets alvor, hvordan utvisning påvirker deg og hvordan utvisningen påvirker din familie.

Under følger en mer detaljert beskrivelse av hva som kan ha betydning for vurderingen. Listen nedenfor viser bare noe av det som kan være relevant, det kan også være andre ting som er relevante.

3.2.2 Lovbruddets alvorlighetsgrad

I vurderingen av forholdsmessighet skal man ta utgangspunkt i hvor alvorlig lovbruddet du er dømt for anses å være ut ifra forholdene i saken. Jo mer alvorlig lovbruddet anses, jo lettere er det å utvise deg. UDI ser blant annet på:

Strafferammen: Hvor streng straff du kunne fått for det du er dømt for, ikke hvor streng straff du faktisk har fått. Strafferammen viser hvor alvorlig myndighetene ser på den typen handling du er straffet for.

Faktisk utmålt straff: Hvor streng straff du faktisk har fått. Om straffen er lav i forhold til strafferammen, kan det tilsi at handlingen ikke er så alvorlig.

Tidligere straffbare forhold: Om du tidligere er dømt for noe kriminelt, kan det tas med i vurderingen. Her ser man både på ilagt fengselsstraff, men også annen straff som bøter og forelegg.

Nye straffbare forhold: Hvis du har begått nye kriminelle handlinger etter forhåndsvarselet om utvisning, kan også dette tas med i vurderingen. Har du derimot ikke begått nye straffbare handlinger, vil det kunne vise at du har endret deg, og at faren for at du vil begå nye lovbrudd er mindre. Dette kan tale for at behovet for å utvise deg er mindre.

Gjentakelsesfare eller positiv utvikling: Hvis det er fare for at du bryter loven på nytt, kan det tas med i vurderingen av om forholdet anses alvorlig. Hvis du har gjort noe med de tingene som bidro til lovbruddet, for eksempel ved å bryte med et kriminelt miljø, gå på skole, jobbe eller bli rusfri, bør du fremheve dette. Det kan tyde på at du ønsker å endre oppførsel, og kan derfor tale for at forholdet ikke vil gjenta seg. Behovet for å utvise kan da være mindre.

Alder da den kriminelle handlingen ble begått: Hvis du var ung da handlingen du er dømt for ble begått, kan det bety at det skal mer til for å utvise deg

Skjerpende eller formildende omstendigheter: Dette viser til de konkrete forholdene i saken din, og vil være de samme som de skjerpende eller formildende omstendighetene i straffesaken. Disse står i dommen din.

3.2.3 Betydningen vedtaket har for deg

Det skal videre legges vekt på hvilken betydning utvisningsvedtaket vil ha for deg. I denne vurderingen tas det utgangspunkt i hvor sterk tilknytning du har til Norge, og hvor sterk tilknytning du har til hjemlandet.

Blant annet vil dette bli vurdert:

Alder da du kom til Norge: Hvis du var ung da du kom til Norge regnes du for å ha sterkere tilknytning til Norge enn om du var eldre da du kom. Dette tilsier at det skal mer til å utvise deg.

Hvor lenge du har vært i Norge: Hvis du har vært i Norge i mange år, tilsier dette at du har en sterk tilknytning til landet. Da skal det mer til for å utvise deg.

Hvilken type oppholdstillatelse du har hatt: Det legges mer vekt på opphold med gyldig oppholdstillatelse enn opphold uten tillat-

else. Det legges også mer vekt på om du har hatt en permanent oppholdstillatelse, enn en midlertidig tillatelse.

I hvor stor grad du har deltatt i samfunnet: Hvis du har gått på skole i Norge, jobbet, lært deg norsk og skapt et sosialt nettverk, tilsier dette at du er integrert og har en sterkere tilknytning til Norge. Dette betyr også at det skal mer til for å utvise deg.

Familie: Hvis du har familie, ektefelle, samboer eller barn i Norge, vil dette i utgangspunktet bety at har en sterkere tilknytning til landet. Hvor sterk tilknytningen er, avhenger av hvor lenge du har bodd sammen med familien og hvor mye kontakt dere har. Hvis du har barn vil det vurderes om du har foreldreansvar og hvor lenge du har bodd sammen med barnet. Hvis dere ikke bor sammen, vil det være av betydning hvor mye samvær dere har. Jo tettere bånd dere har, jo mer skal det til for å utvise deg.

På hvilket tidspunkt familien ble etablert: Hvis du etablerte et familieliv i Norge før du gjorde den straffbare handlingen du er dømt for, og du derfor hadde en forventning om å fortsette familielivet i Norge, vil det kunne legges vekt på i forholdsmessighetsvurderingen.

Avveining mot tilknytning til hjemlandet: Den tilknytningen du har til Norge veies mot tilknytningen du har til hjemlandet. Et utgangspunkt vil være hvor lenge du har vært borte fra hjemlandet. Selv om du har vært borte lenge, kan du anses for å ha tilknytning til hjemlandet hvis du har reist dit mye, har familie og slektninger der, snakker språket godt eller har tatt utdannelsen din der. Hvis du har hatt hele oppveksten din i hjemlandet vil det tale for at du har en sterk tilknytning dit. Hvis du ikke har noen tilknytning til hjemlandet kan dette gjøre at det skal mer til for å utvise deg.

Helsemessige forhold: Hvis du har en sykdom, enten fysisk eller psykisk, kan det tilsi at du ikke kan utvises. Hvis det ikke er sikkert at du vil få tilstrekkelig behandling i hjemlandet ditt, og utvisning vil føre til en forverring av sykdommen kreves det mer for å utvise deg.

Mulighet for å komme tilbake til Norge: Hvis man skal tilbake til Norge etter å ha vært utvist, må man ha et grunnlag for å søke om å være her. I noen tilfeller kan det være vanskelig. Hvis man ikke kan komme tilbake til Norge, vil et tidsbegrenset utvisningsvedtak i praksis vare for alltid, og en familie vil ikke kunne bli gjenforent.

Hvis man mangler et grunnlag for å komme tilbake til Norge senere, må man si ifra om dette til myndighetene.

3.2.4 Betydning for familien din

Hvis du blir utvist, kan det hende at du må reise fra familien din. Når myndighetene vurderer om du kan utvises, skal hensynet til familien din vektlegges i forholdsmessighetsvurderingen. Det vil blant annet kunne legges vekt på følgende momenter:

Hvor mye kontakt du har med familien i Norge: Jo mer kontakt dere har, jo verre blir det for familien din å miste kontakten ved at du blir utvist. Derfor vil det blant annet vurderes om du fortsatt er sammen med din ektefelle eller samboer. Hvis du har barn vil man se på om du bor sammen med barnet, om du har foreldre-ansvar og om du har delt omsorg med den andre forelderen. Hvis dere ikke bor sammen vil myndighetene se på om du har mye samvær med barnet. Hvis familien besøker deg i fengselet, bør du legge frem besøkslogg på dette. Jo mer kontakt dere har, jo mer skal det til for at du kan utvises.

Mulighet for å fortsette familielivet i hjemlandet ditt: Myndighetene vil her se på hvilken tilknytning du og din familie har til ditt hjemland. De ser på om familien din er fra samme land, om ektefellen din eller barna dine har vært på besøk i landet, om de kjenner kulturen, kan språket, barnas alder og om de har hatt skolegang i Norge. Hvis dere ikke kan fortsette familielivet i hjemlandet ditt skal det mer til for å utvise deg. Dette vil for eksempel være hvis en av dere har beskyttelse fra hjemlandet slik at familielivet ikke kan fortsettes der.

Familiens helsetilstand: Noen ganger er det sykdom eller andre helseforhold som gjør at familien din er avhengig av å være sammen med deg. Det kan være at barna dine har spesielle behov, eller at den andre forelderen ikke kan ta vare på barna alene. Hvis dette er tilfellet i din situasjon, skal det mer til for å utvise deg

Mulighet for å komme tilbake til Norge: Også for familien din vil det være viktig om det er mulig for deg å komme tilbake til Norge igjen, eller om en tidsbegrenset utvisning i praksis vil bli varig. Hvis man ser at det vil bli umulig å søke om oppholdstillatelse i Norge senere, kan dette tilsi at utvisning er et for stort inngrep i familielivet, fordi splittelsen i praksis vil bli varig.

3.2.5 Særlig om barn

Barnekonvensjonen artikkel 3
Grunnloven § 104

Barnets beste skal vurderes i alle saker som berører barn. Det er derfor viktig at du sier ifra til utlendingsmyndighetene hvis du har barn i Norge. Du bør forklare hvordan barnet vil bli berørt hvis du blir utvist. Hvis barnet er særlig knyttet til deg, har helsemessige utfordringer eller lignende kan det også ha betydning. Barn som er 7 år eller eldre har en rett til å uttale seg i saken. Du kan legge ved en uttalelse fra barna om hva de tenker om utvisningen.

3.2.6 Oppsummering

Alle utvisningssaker er forskjellige. Derfor er det vanskelig å vite resultatet av en utvisningsvurdering. De momentene vi har listet opp, er blant de som vil bli vurdert. I en klage (se oppsett til klage under punkt 11) er det viktig at du informerer om disse momentene, og annen informasjon du mener er viktig for saken din.

Det er viktig at du skaffer relevant dokumentasjon, for eksempel fødselsattest, legeerklæringer, besøksjournal fra fengselet, dokumentasjon på skolegang eller arbeidserfaring. Hvis noe endrer seg under saksgangen, er det også viktig at du informerer utlendingsmyndighetene underveis. Hvis du ser i vedtaket fra UDI eller Utlendingsnemnda (UNE) at det er momenter som ikke har blitt vurdert, bør du si ifra om dette til utlendingsmyndighetene. Kontakt Jussbuss hvis du ønsker hjelp med utvisningssaken din.

4 Utvisning av EØS-borgere

4.1 Om utvisning av EØS-borgere

Utlendingsloven §§ 110 til 116

En EØS-borger er en statsborger av et EU- eller EØS-land. Det er ikke nok å ha en oppholdstillatelse i et EØS-land for å være en EØS-borger.

EØS-landene er (oppdatert desember 2024): Belgia, Bulgaria, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Irland, Island, Italia, Kroatia, Kypros, Latvia, Liechtenstein, Litauen, Luxembourg, Malta, Nederland, Norge, Polen, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spania, Sverige, Sveits, Tsjekkia, Tyskland, Ungarn og Østerrike. For oppdatert oversikt, kontakt UDI.

Det skal mer til for å utvise en EØS-borger enn en borger utenfor EØS. For å kunne bli utvist fra Norge som EØS-borger, er det tre vilkår som må være oppfylt. Disse kaller vi:

- Grunnvilkåret
- Vilkåret om gjentakelsesfare
- Forholdsmessighetsvilkåret

Alle tre vilkårene må være oppfylt for at myndighetene skal kunne utvise deg.

4.2 Grunnvilkåret

Utlendingsloven § 122

Grunnvilkåret for å kunne utvise EØS-borgere er at «hensynet til offentlig orden eller sikkerhet tilsier det». Vilkåret er oppfylt hvis du har gjort noe straffbart. Det er som regel i slike tilfeller myndighetene vil vurdere utvisning.

Når det gjelder spørsmålet om du har gjort noe straffbart, ser UDI bare på om du er dømt for noe straffbart. De tar ikke hensyn til om du mener at du er uskyldig dømt. Hvis du mener at dommen din er feil, kan du i noen tilfeller få den gjenåpnet, og behandlet på nytt. Hvis dommen din blir endret, kan det ha påvirkning på utvisningssaken din. Å prøve å få straffesaken sin gjenopptatt er imidlertid en veldig lang prosess, og det er få som får gjenopptakelse. Du kan lese om gjenåpning av straffesaker i kapittel 36.

I noen tilfeller kan det også være andre forhold som faller inn under hensynet til offentlig orden eller sikkerhet. Dette kan blant annet være tilfellet hvis myndighetene mener at du er avhengig av narkotiske stoffer, eller at du lider av en alvorlig sinnslidelse. Dette vil bare kunne være et grunnlag for utvisning hvis rusavhengigheten eller sinnslidelsen oppsto før du kom til Norge. Det er svært sjelden at noen blir utvist på grunn av at de er rusavhengige eller sinnslidende.

Hvis du har varig oppholdsrett som EØS-borger (som utgangspunkt har du dette hvis du har vært i Norge i 5 år) kan du bare utvises hvis tungtveiende hensyn til offentlig orden og sikkerhet tilsier det. Det skal altså enda mer til. Videre er det enda vanskeligere å utvise deg om du har bodd i Norge lovlig i 10 år, og hvis du er under 18 år må det være tvingende nødvendig av hensyn

til offentlig sikkerhet. Det er derfor veldig viktig å fortelle UDI om du har varig oppholdsrett og hvor lenge du har vært i Norge lovlig.

4.3 Gjentakelsesfare

Utlendingsloven § 122

UDI kan bare utvise deg hvis det er personlige forhold ved deg som utgjør en «tilstrekkelig alvorlig trussel mot grunnleggende samfunnshensyn». Med dette mener de at det må være fare for at du kan gjenta de handlingene de vurderer å utvise deg for. Dette blir derfor ofte kalt vilkåret om gjentagelsesfare. I tillegg må handlingene være alvorlige nok til at det er nødvendig å utvise deg.

Når UDI vurderer dette, er det særlig to ting de ser på. Det ene er hvor mange ganger du er straffedømt. Det andre er hvor alvorlige lovbruddene er.

Når UDI bedømmer hvor alvorlig et lovbrudd er, ser de først og fremst på den aktuelle strafferammen, altså hvor høy straff det er mulig å få for et slikt lovbrudd som du er dømt for. Det er også relevant hvor lang straff du faktisk fikk. Hvis du bare har begått ett eller noen få lovbrudd med lav strafferamme, kan det hende at dette ikke er nok til å utvise deg.

For å vise at dette vilkåret ikke er oppfylt, må du prøve å få frem alt som tilsier at lovbruddene du har begått ikke var så alvorlige. Hvis du fikk lav straff må du påpeke dette, og vise hvorfor du fikk lav straff.

I tillegg må du prøve å vise at det ikke er sannsynlig at du kommer til å gjøre noe straffbart igjen, for eksempel fordi du har endret atferd etter å ha gått på kurs i fengselet, blitt rusfri eller lignende. I denne sammenhengen er det også relevant om du for eksempel har brutt ut av et kriminelt miljø som har vært årsaken til de straffbare handlingene du har gjort. Hvis det er første gangen du er straffedømt er det viktig at du forteller om dette.

Ved vurderingen av om hensynet til offentlig orden eller sikkerhet tilsier utvisning, og om det foreligger personlige forhold ved deg som gjør utvisning nødvendig, har det betydning hva slags oppholdsgrunnlag du har i Norge.

Som EØS-borger kan du i utgangspunktet reise fritt inn i andre EØS-land og oppholde deg der i 3 måneder. Etter 3 måneder må du arbeide, ta utdanning eller lignende for å kunne fortsette å

være i landet. Jo lenger du har oppholdt deg lovlig i Norge, jo bedre er det for utvisningssaken din. Hvis du har varig oppholdsrett som EØS-borger skal det mer til for å utvise deg enn hvis du bare har en vanlig oppholdsrett. Hvis du har vært i Norge i 10 år eller mer skal det enda mer til. Gjelder noe av dette for deg, er det derfor viktig at du opplyser om det

4.4 Forholdsmessighetsvurderingen

Utlendingsloven § 122

Selv om grunnvilkåret og vilkåret om personlige forhold er oppfylt, kan UDI likevel ikke utvise deg hvis det vil være «uforholdsmessig». Dette betyr at det skal være en balanse mellom utvisningsgrunnen, hvordan en utvisning vil ramme deg som vurderes utvist, og din nærmeste familie. Dette er den samme vurderingen for EØS-borgere som for tredjelandsborgere. Du kan derfor bruke de samme argumentene som er nevnt under utvisning av tredjelandsborgere punkt 3.2.

5 Vern mot retur

Utlendingsloven § 73, jf. § 28 første ledd bokstav a

Du kan som hovedregel ikke utvises og sendes ut av landet hvis du er vernet mot retur. Du er vernet mot retur hvis du risikerer å bli sendt til et område hvor du har en velbegrunnet frykt for å bli forfulgt eller står i en reell fare for å miste livet eller bli utsatt for tortur, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff. Det samme gjelder hvis myndighetene ønsker å sende deg til et sted hvor det er fare for at du kan bli sendt videre til et slikt område

Dette vil være en lignende vurdering som man gjør i asylsaker. Det er situasjonen på det tidspunktet du skal sendes ut som er avgjørende.

Hvis du mener at du vil bli utsatt for slike handlinger ved retur til et område, bør du prøve å bevise faren for dette. Det kan være nyttig å ta kontakt med for eksempel Amnesty International, Norsk organisasjon for asylsøkere (NOAS) eller FNs Høykommissær for flyktninger (UNHCR). Kontaktliste finner du bakerst i boken.

6 Schengen informasjonssystem (SIS)

6.1 Kort om SIS

SIS-loven § 7

Hvis du utvises fra Norge, vurderer utlendingsmyndighetene om du også skal registreres i et datasystem som heter Schengen informasjonssystem (SIS). De som er registrert i SIS kan ikke reise inn i eller oppholde seg i Schengenområdet. Myndighetene i alle Schengenlandene kan sjekke hvem som er registrert i SIS. Hovedregelen er at hvis du blir utvist fra Norge, blir du også registrert i SIS. Hvis du blir innmeldt i SIS gjelder utvisningen for alle Schengenlandene. Det betyr at du ikke kan dra til noen av landene som er medlem i Schengen. Du vil være registrert like lenge som du er utvist fra Norge.

Har du en oppholdstillatelse i et Schengenland, er det viktig at du sier ifra til utlendingsmyndighetene om dette. Du kan risikere at tillatelsen blir trukket tilbake, men dette er en vurdering som tas av det andre landet du har oppholdstillatelse i. I disse tilfellene har du rett til å få se hvilken informasjon som blir sendt fra norske myndigheter til det andre landet hvor du har oppholdstillatelse.

Er du statsborger av et Schengenland, kan du ikke meldes inn i SIS. Schengenlandene er (oppdatert desember 2024): Belgia, Bulgaria, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Hellas, Island, Italia, Kroatia, Latvia, Liechtenstein, Litauen, Luxembourg, Malta, Nederland, Norge, Polen, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spania, Sveits, Sverige, Tsjekkia, Tyskland, Ungarn og Østerrike. For oppdatert oversikt, kontakt UDI.

6.2 Sletting av registrering i SIS

Du kan i noen tilfeller be norske myndigheter om å slette informasjon om deg i SIS. Da vil du ikke lenger bli bortvist ved innreise i andre land i Schengenområdet på grunn av registreringen.

Hvis et annet Schengenland gir deg oppholdstillatelse som varer mer enn tre måneder, skal landet der du har fått opphold be UDI slette innmeldingen i SIS. Dette betyr at du fortsatt ikke har lov til å reise inn til Norge, men at du ikke lenger kan bortvises ved innreise til andre Schengenland.

Det er også mulig å søke om at innmeldingen i SIS slettes på grunn av tilknytning til et annet Schengenland. I søknaden må du doku-

mentere at du har en tilknytning til et Schengenland, og at du har et behov for å reise dit. Du kan for eksempel vise til at du har nær familie i det andre Schengenlandet.

Hvis du informerer UDI om at du har fått opphold i et annet EØS-land som familiemedlem til en EØS-borger, skal UDI selv vurdere om de også skal oppheve innreiseforbudet til Norge.

Du kan også be om at Norge sletter innmeldingen i SIS når du klager på et vedtak om utvisning, eller ber om omgjøring av et vedtak om utvisning. Også da er det viktig å dokumentere din tilknytning til ett eller flere Schengenland. Det er mulig å kun be om sletting av SIS-innmeldingen, og ikke utvisningen fra Norge.

7 Innreiseforbudets lengde

Som nevnt innebærer utvisning at det er ulovlig for deg å komme tilbake til Norge for en viss periode. Innreiseforbudet blir vanligvis satt til to, fem, eller ti år, og i noen tilfeller for resten av livet, men UDI kan også fastsette et annet tidsrom. Når UDI vurderer lengden av innreiseforbudet ut fra de samme forholdene som når de vurderer om det er uforholdsmessig å utvise deg. Du burde derfor vise til de samme momentene som du viste til under forholdsmessighetsvurderingen, se punkt 3.2 og 4.4. Hvis du har blitt utvist fra Norge før, vil du som regel få et lengre innreiseforbud enn du fikk første gangen.

Innreiseforbudet begynner ikke å løpe før du har forlatt Schengenområdet. Det er derfor viktig at du setter deg inn i hvilke land som er med i Schengensamarbeidet og ikke, se punkt 6.1.

8 Opphevelse av innreiseforbudet

8.1 Om opphevelse av innreiseforbudet

Du kan ikke komme tilbake til Norge før innreiseforbudet har gått ut. Hvis du likevel ønsker å komme tilbake til Norge før innreiseforbudet ditt har gått ut, må du søke om det. Du søker til UDI om opphevelse, selv om det er UNE som har utvist deg. UDI vil vurdere begrunnelsen din og behovet for å reise til Norge opp mot grunnen til at du ble utvist og hensynet til offentlig orden eller rikets sikkerhet. Det skal mye til for at innreiseforbudet skal oppheves.

Opphevelse av innreiseforbud vil først være aktuelt etter at man har blitt uttransportert av landet, og er derfor ikke særlig relevant for deg hvis du fortsatt soner. Vi har likevel valgt å skrive litt om det i Fangehåndboka, i og med at det kan være aktuelt for deg senere.

Hovedregelen er at du kan søke om opphevelse når det har gått to år siden du reiste ut fra Norge. Hvis du ble registrert i SIS, kan du søke om opphevelse to år etter at du reiste ut av Schengen-området. Er du EØS-borger kan du søke om opphevelse ett år etter at du reiste ut fra Norge.

I søknaden må du vise til nye forhold som gjør at det er uforholdsmessig (se punkt 3.2 og 4.4) å opprettholde innreiseforbudet. Situasjonen må være vesentlig endret fra da du ble utvist. Det betyr at du må dokumentere at det har skjedd noe nytt etter at du ble utvist, som gjør at UDI bør se annerledes på saken din. Det er en fordel om du ikke selv har kunnet kontrollere de endringene som har skjedd. Hvis du for eksempel selv har påført deg en skade som gjør at du trenger helsehjelp i Norge, kommer ikke det til å være et godt argument for opphevelse.

En opphevelse av innreiseforbudet er ikke det samme som at du får en oppholdstillatelse i Norge. Hvis du ønsker å komme tilbake til Norge må du søke om både opphevelse og om ny oppholdstillatelse. Du kan søke om dette samtidig.

Søknad om opphevelse av innreiseforbud må sendes fra en norsk ambassade eller konsulat i hjemlandet ditt, eller det landet du har lovlig opphold. Du må møte opp personlig på ambassaden for å levere søknad. Ofte må du bestille time på forhånd der du skal levere søknaden. Det kan være lurt å undersøke om må bestille time i det landet du er i, før du drar til ambassaden eller konsulatet. Det er også viktig at du har med deg pass og all annen dokumentasjon som trengs når du kommer.

Før du skal søke bør du sjekke på UDIs nettsider hvor du skal levere søknaden. Du kan også finne søknadsskjema på UDIs nettsider.

Det kan være vanskelig å få opphevet et innreiseforbud, fordi utlendingsmyndighetene kan avslå søknaden selv om du oppfyller alle kravene. Du har likevel rett til å klage på et eventuelt

avslag, og du kan kontakte Jussbuss hvis du trenger hjelp til dette. Husk å sjekke i vedtaket hvor lang frist du har for å klage.

For at innreiseforbudet skal oppheves må det ha skjedd noe som gjør at situasjonen din er veldig annerledes nå enn den var da du ble utvist. I punktene under har vi behandlet noen eksempler på hva dette kan være, og hva som ikke vil oppfyllet kravet til nye omstendigheter.

8.2 Ekteskap og samboerskap

Det at du har giftet deg eller blitt samboer med en norsk statsborger, eller en annen person med oppholdstillatelse i Norge, er ikke nok til at innreiseforbudet blir opphevet.

Hvis du var gift eller samboer da du ble utvist er dette ikke en ny omstendighet. Hvis du har giftet deg eller blitt samboer med en i Norge etter at du ble utvist, mener utlendingsmyndighetene at dette er noe du har kontroll over selv, og er derfor ikke nok til å oppheve innreiseforbudet.

8.3 Barn

Hvis du får barn i Norge er det viktig at norske myndigheter får informasjon om det, men det er ikke nødvendigvis nok til at innreiseforbudet blir opphevet. Dette er fordi utlendingsmyndighetene mener at det er innenfor din kontroll at du får barn i Norge etter at du har fått et innreiseforbud.

For at forhold ved barn skal være nok til at innreiseforbudet oppheves, krever utlendingsmyndighetene at det har skjedd noe nytt i barnets situasjon som gjør at det er viktig at du er i Norge for å ta vare på barnet. Dette kan for eksempel være at barnets andre forelder er blitt så syk at han eller hun ikke kan ta godt nok vare på barnet. Hvis du søker på opphevelse av innreiseforbud fordi du har fått barn i Norge, er det viktig at du får fram alle negative konsekvenser utvisningen har for barnet.

8.4 Helse

Det kan ha skjedd endringer i helsesituasjonen din eller i helsen til din familie i Norge etter at du ble utvist. Som regel er det ikke nok at du eller ditt familiemedlem har blitt litt dårligere, men i

noen tilfeller kan det være nok til å oppheve innreiseforbudet at du eller noen i familien din i Norge har fått en alvorlig sykdom.

Selv om et familiemedlem er alvorlig sykt eller dør, er det ikke i seg selv nok til å få opphevet innreiseforbudet. Sykdommen eller dødsfallet må normalt gjøre det nødvendig at du får lov til å være i Norge. Dette kan for eksempel være hvis din ektefelle er alvorlig syk eller dør og ikke kan ta vare på barna sånn at det er viktig at du kommer til Norge for å passe på dem. Hvis det heller ikke er mulig for familien i Norge å reise til hjemlandet ditt, bør du informere om det i søknaden. Hvis det er mulig for familien å reise til hjemlandet ditt, slik at du kan passe på barna der du er, er dette noe som kan gjøre det vanskeligere å få opphevet innreiseforbudet.

Det er viktig at du kan dokumentere sykdom hvis dette er grunnen til at du søker om opphevelse av innreiseforbudet. Hvis du søker om opphevelse fordi du eller et familiemedlem er blitt alvorlig syk, må du for eksempel legge ved utskrift av journal eller annen dokumentasjon fra lege.

8.5 Arbeid

Vanligvis er det ikke nok for å oppheve innreiseforbudet at du har fått et tilbud om jobb i Norge. Et jobbtilbud kan likevel være relevant å nevne i søknaden hvis tilbudet om jobb, sammen med andre forhold, forandrer situasjonen din mye.

Hvis du kom til Norge som asylsøker, er utvist for brudd på utlendingsloven (ikke straffeloven), og fyller vilkårene for oppholdstillatelse som faglært arbeidstaker, skal UDI legge stor vekt på dette når de vurderer om innreiseforbudet ditt skal oppheves.

8.6 Sikkerhetssituasjon

Det er ikke nok at det har skjedd endringer i sikkerhetssituasjonen i hjemlandet ditt som gjør at du har behov for beskyttelse i Norge. Dette er fordi alle som søker asyl må søke fra Norge. Hvis du mener at sikkerhetssituasjonen i hjemlandet ditt allerede da du ble utvist gjorde at du hadde krav på beskyttelse i Norge, kan du ta kontakt med organisasjonen NOAS.

Endringer i sikkerhetssituasjonen i hjemlandet kan ha noe betydning, hvis du i tillegg har ektefelle og/eller barn i Norge.

8.7 Andre ting som har betydning for opphevelse

Det er viktig å huske at du ikke nødvendigvis får lov til å reise til Norge selv om innreiseforbudet blir opphevet. For at du skal kunne reise inn til Norge må du ha fått oppholdstillatelse eller visum, i tillegg til at innreiseforbudet er opphevet.

Det vil være positivt for mulighetene dine til å oppheve innreiseforbudet hvis du oppfyller vilkårene for en oppholdstillatelse i Norge, for eksempel gjennom reglene for familieinnvandring eller arbeidstillatelse.

Det vil være negativt for opphevelsesmuligheten hvis du ikke har betalt tidligere regninger for å dekke uttransportering fra Norge i forbindelse med utvisningen. Det samme gjelder hvis du har begått nye straffbare handlinger eller brutt utlendingsloven etter utvisningen. Brudd på utlendingsloven kan for eksempel være å oppholde seg og arbeide i Norge uten tillatelse, å reise ulovlig inn i Norge til tross for innreiseforbudet, eller å gi falske opplysninger om hvem man er til norske myndigheter.

8.8 Dokumentasjon

Det er viktig å dokumentere det du skriver i søknaden. Dokumentasjonen må være på norsk eller engelsk. Hvis dokumentasjonen er på annet språk må dokumentene oversettes av godkjent oversetter før du sender det inn. Godkjent oversetter i Norge betyr at oversetteren må være statsautorisert.

Når du søker, må du levere:

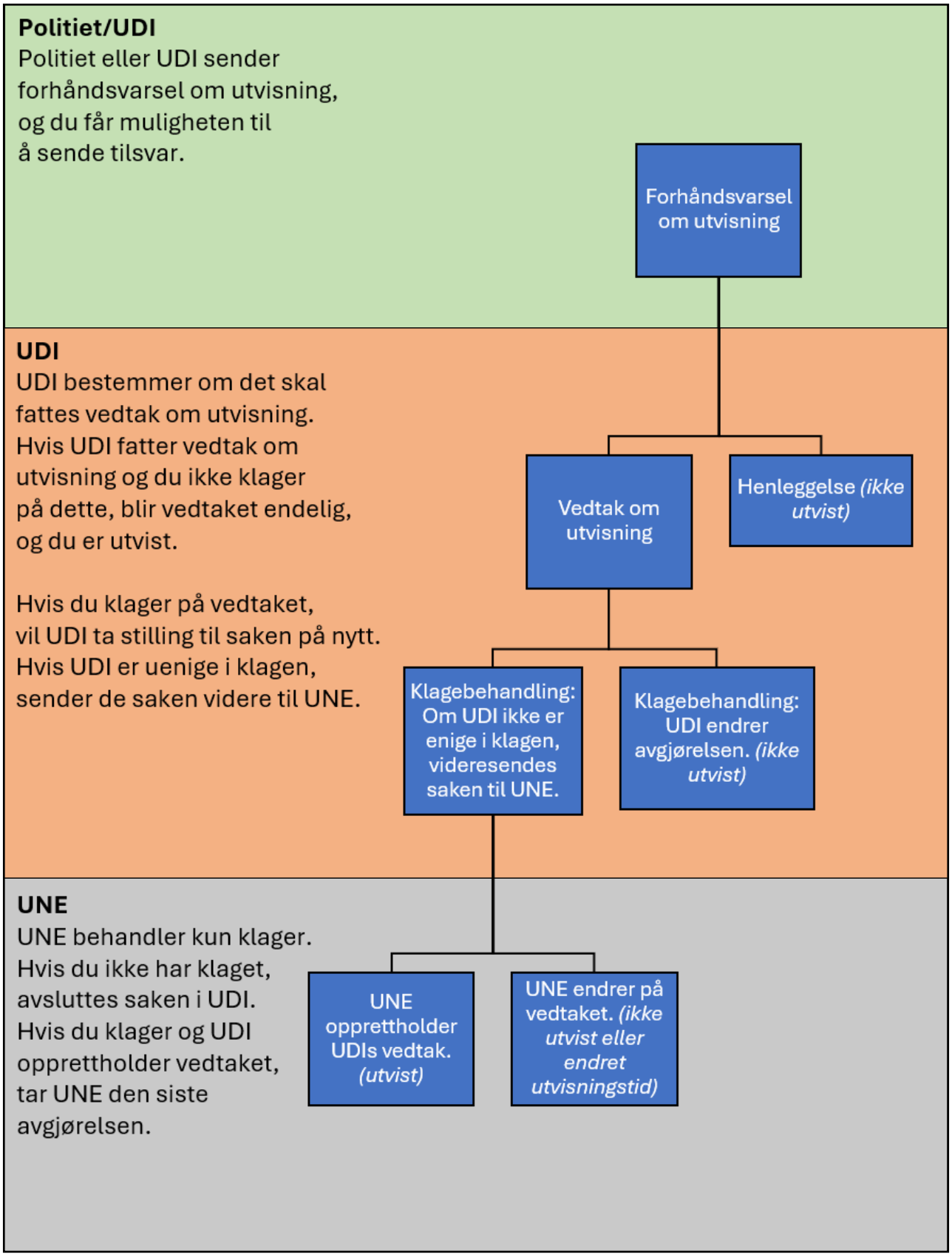
- Utfylt søknadsskjema
- Kopi av pass / fødselsattest
- Dokumentasjon som viser datoen du reiste ut av Norge. Dette kan være stempel i pass eller flybilletter.
- Dokumentasjon som viser grunnen til at du søker om opphevelse av innreiseforbud.
- Hvis du er utvist fra Norge fordi du er straffet for kriminalitet, bør du legge med oppdatert vandelsattest fra landet du har hatt opphold i siden du forlot Norge.

9 Saksgangen i utvisningssaker

9.1 Skjematisk oversikt over saksgangen

Skjemaet på neste side viser gangen i en utvisningssak. Du vil alltid få et forhåndsvarsel fra politiet før du blir utvist. Dette kan du sende kommentar til innen en gitt frist. Deretter vil UDI enten bestemme at du skal utvises, eller at de henlegger saken. Hvis UDI bestemmer seg for å utvise deg, og du ikke klager på vedtaket, blir vedtaket fra UDI endelig. Hvis du klager, skal UDI vurdere saken på nytt. Når du klager kan UDI bestemme seg for ikke å utvise deg likevel. Da vil du få vedtak om dette. Hvis UDI fortsatt mener at det er grunn til å utvise deg, blir vedtaket og klagen sendt til UNE. UNE fatter endelig vedtak i saken.

Hvis du er usikker på hvor i prosessen saken din er, kan du ringe UDI og spørre om dette.

Politiet/UDI
Politiet eller UDI sender forhåndsvarsel om utvisning, og du får muligheten til å sende tilsvar.
Forhåndsvarsel om utvisning
UDI
UDI bestemmer om det skal fattes vedtak om utvisning. Hvis UDI fatter vedtak om utvisning og du ikke klager på dette, blir vedtaket endelig, og du er utvist.
Hvis du klager på vedtaket, vil UDI ta stilling til saken på nytt. Hvis UDI er uenige i klagen, sender de saken videre til UNE.
Vedtak om utvisning
Henleggelse (ikke utvist)
Klagebehandling: Om UDI ikke er enige i klagen, videresendes saken til UNE.
Klagebehandling: UDI endrer avgjørelsen. (ikke utvist)
UNE
UNE behandler kun klager. Hvis du ikke har klaget, avsluttes saken i UDI. Hvis du klager og UDI opprettholder vedtaket, tar UNE den siste avgjørelsen.
UNE opprettholder UDIs vedtak. (utvist)
UNE endrer på vedtaket. (ikke utvist eller endret utvisningstid)

9.2 Nærmere om frister

Frist for svar på forhåndsvarsel: Forhåndsvarselet om at utlendingsmyndighetene vurderer å utvise deg vil inneholde en frist for når du kan komme med dine kommentarer. Den pleier å være 2 uker, men den kan variere. Fristen skal alltid fremgå av varselet. Hvis du ønsker å komme med en kommentar til forhåndsvarselet, blir den tatt med i vurderingen når UDI avgjør om de vil utvise deg eller ikke. Du kan lese mer om hvordan du svarer på forhåndsvarsel i punkt 10.

Forvaltningsloven § 29

Klagefrist: UDIs vedtak vil inneholde en klagefrist. Denne er vanligvis 3 uker fra da du fikk vedtaket. Hvis du ikke klager innen fristen, gjør det at vedtaket er endelig. Når vedtaket er endelig, mister du muligheten til å klage.

Utreisefrist: Både vedtak fra UDI og vedtak fra UNE vil inneholde en utreisefrist. Dette er fristen du har til å forlate Norge. Hvis du ikke får utsatt iverksettelse (se neste avsnitt), vil opphold i Norge etter denne fristen være ulovlig opphold. For innsatte pleier denne fristen å være umiddelbart etter løslatelse.

Forvaltningsloven § 42

Frist for begjæring av utsatt iverksettelse: Denne fristen vil stå i vedtaket fra UDI. Å begjære utsatt iverksettelse betyr at du ber om å få bli i Norge til saken er ferdig behandlet. Får du innvilget utsatt iverksettelse, kan du være i Norge til du eventuelt får en ny utreisefrist. Får du ikke innvilget utsatt iverksettelse, har du fortsatt plikt til å forlate landet innen utreisefristen. Hvis du vil ha utsatt iverksettelse bør du skrive et brev til UDI med DUF-nummeret ditt, be om dette og forklare hvorfor.

9.3 Fristavbrytende klage

Hvis du trenger mer tid til å skrive en klage eller et svar på et forhåndsvarsel, eller du venter på dokumentasjon som du skal legge ved svaret ditt, kan du levere en fristavbrytende klage. Da vil man ofte få innvilget en ekstra friste på tre uker. Vær imidlertid oppmerksom på ut utsatt frist ikke er noe du har krav på, men det er noe myndighetene ofte gir deg likevel. Det er derfor viktig å innrette seg etter det myndighetene gir beskjed om angående frist, så du ikke mister muligheten til å uttale deg i saken eller klage på et vedtak du er uenig i. Du kan lese mer om fristavbrytende klage i kapittel 9.

10 Hvordan svare på forhåndsvarsel

Det første som skjer når UDI vurderer å utvise deg er at du får et forhåndsvarsel fra politiet. Et forhåndsvarsel betyr ikke at du er utvist, men at politiet og UDI vurderer å utvise deg. Dette gjør de for å be om informasjon fra deg for at de skal kunne vurdere saken din riktig. Det er viktig at UDI får denne informasjonen, fordi saken ellers bare vil bli vurdert ut fra de opplysningene politiet har gitt. I forhåndsvarselet får du en mulighet til å forklare din side av saken, og vise hvordan en utvisning vil ramme deg og eventuelt din familie. Her kan du bruke momentene som står i punkt 3.2 og 4.4 om forholdsmessighetsvurderingen.

Det er veldig viktig at du svarer på forhåndsvarselet. Du vil som regel få en svarfrist på opptil 2 uker, og du burde svare på forhåndsvarselet selv om denne fristen har gått ut. Det er fordi svarfristen ofte er kortere enn saksbehandlingstiden til UDI, som betyr at du likevel har tid til å forklare saken din for UDI etter at fristen har gått ut. Du kan be om hjelp fra betjentene eller andre ansatte i fengselet til å sende svaret til riktig myndighet. Svaret skal leveres enten til ditt lokale politikontor eller til UDI.

Når du skal skrive svaret på forhåndsvarselet kan du bruke malen (guiden) for klage under neste punkt. Da bytter du ut «Klage på vedtak om utvisning» med «Tilsvar til forhåndsvarsel om utvisning». I tillegg må du vise til forhåndsvarselet istedenfor vedtak fra UDI.

11 Hvordan skrive klage

Hvis du er uenig i et vedtak som UDI har fattet, kan du klage på det. Vi har laget et forslag til hvordan en klage kan se ut, som er tatt med på neste side. Det viktigste du må få frem i en klage, er hvorfor du mener utvisningen er feil, og eventuelt hvorfor du mener at innreiseforbudet er for langt. Det er lurt å ta utgangspunkt i det som står i punkt 3.2 og 4.4 om forholdsmessighetsvurderingen. Du kan også lese mer om klager og søknader generelt i kapittel 9.

Det avgjørende for om en klage blir tatt til følge eller ikke, vil ofte være hvor god dokumentasjon du har. Du bør derfor legge ved all relevant dokumentasjon du har, for eksempel legeerklæringer, attester fra tidligere arbeidsgivere eller lærere, samværsavtaler, besøkslogg fra fengselet, vigselsattest og fødselsattester. Du kan

også få venner og familie til å skrive noe du kan legge ved i klagen din. Det er ofte lurt å beholde en kopi av dokumentasjonen som du sender, i tilfellet klagen din forsvinner i systemet. Hvis du venter på dokumentasjon til klagen din, for eksempel en medisinsk utredning eller en avgjørelse om omfanget av samvær med barna dine, kan du skrive i klagen at du venter på dette, og at dette vil bli ettersendt.

Det er også viktig at du får med referansenummeret (DUF-nummeret) ditt i klagen. Dette nummeret vil du finne på alle brev fra UDI, og det vil også stå i forhåndsvarselet fra politiet. DUF-nummeret har 12 tall og starter med året du var i kontakt med norske myndigheter første gang. I tillegg vil det være et saksnummer bak med tre tall. Et DUF-nummer kan derfor se slik ut: 2025 123456 78 – 009.

Du må skrive ut det som står i kursiv *(skrå skrift)* selv. Der det er flere alternativer skilt fra hverandre med skråstrek, må du velge det alternativet som passer for din sak. Alle vedleggene må markeres med vedleggsnummer	*Ditt navn* *Din adresse* *Ditt lokale politikontor* *Dato* *Deres adresse* *Deres postnummer* Referansenummer (DUF- og saksnummer): *2025 123456 78 - 009* **KLAGE PÅ VEDTAK OM UTVISNING / TILSVAR TIL FORHÅNDSVARSEL OM UTVISNING - BORGER AV** *hjemland* **–** *fornavn etternavn – fødselsdato* Viser til vedtak om utvisning / forhåndsvarsel fattet *dato*. Klagefristen/tilsvarsfristen ble satt til *dato*. Klagen/tilsvaret er derfor kommet frem i tide. Jeg har oppholdt med i Norge som arbeidstaker/familiemedlem/student siden *dato*. Jeg vil gjerne komme med opplysninger vedrørende forholdsmessighetsvurderingen. Jeg vil be om at det tas hensyn til: - *Opplysninger om forholdets alvor* - *Opplysninger om betydningen overfor deg selv* - *Opplysninger om betydningen overfor din familie* Jeg ber også om utsatt iverksettelse av vedtaket. Med vennlig hilsen, *Navnet ditt* *Fornavn etternavn* Vedlegg 1: *tittel* Vedlegg 2: *tittel*

12 Videre klagemuligheter

12.1 Omgjøring

Forvaltningsloven § 35

Hvis UNE ikke endrer utvisningen etter klagen, kan du senere be UNE om å omgjøre vedtaket. Da sender du inn det som kalles omgjøringsbegjæring. UNE vil i utgangspunktet bare endre på utvisningen hvis du kommer med opplysninger som ikke har vært vurdert tidligere, eller hvis noe i din situasjon har endret seg siden forrige gang de vurderte saken. Det er svært sjeldent UNE omgjør egne vedtak. Hvis du aldri klagde på utvisningsvedtaket du fikk fra UDI, er det også mulig å sende dem en omgjøringsbegjæring.

12.2 Klage til Sivilombudet

Vedtak om utvisning og innmelding i SIS kan påklages Sivilombudet. Dette kan du lese mer om i kapittel 9 om søknader og klager.

12.3 Privat søksmål mot staten

Hvis ikke en klage eller omgjøringsbegjæring fører frem, har du en siste mulighet ved å føre privat søksmål mot staten. Utgiftene til dette kan bli store, og du må som regel betale for dette selv. Det kan også hende at du blir nødt til å betale for statens utgifter.

Du kan finne en advokat på www.advokatenhjelperdeg.no. Du kan også be fengselet om en liste over advokater som du kan kontakte. Du kan lese om advokathjelp i kapittel 7.

13 Hvilken betydning utvisning har for soningen

Straffegjennomføringsloven § 1

Lovverket om straffegjennomføring gjelder for alle innsatte i norske fengsler. Utgangspunktet er derfor at du har de samme rettighetene og pliktene som norske innsatte selv om du er utenlandsk statsborger.

Utvisningsspørsmålet kan likevel ha betydning for hvordan soningen din vil bli. Dette gjelder for eksempel for spørsmålet om du blir innvilget permisjon, frigang, skole, fotlenkesoning og prøveløslatelse, og om du får sone på lavere sikkerhet. Disse tingene er ofte vanskeligere å få hvis du er utvist, og i noen tilfeller

vil det være helt utelukket. Utvisning kan også ha betydning for spørsmål om soningsoverføring til utlandet.

Oppholdsstatusen din kan ha betydning når fengselet skal foreta sikkerhetsmessige vurderinger (tilrådelighetsvurderinger). Hvis du for eksempel søker om prøveløslatelse skal fengselet vurdere om det er «utilrådelig» at du løslates. «Utilrådelig» betyr at fengselet ikke mener at det er trygt eller forsvarlig å løslate deg. Hvis du er utvist, kan fengselet være redd for at du skal unndra deg straff eller unndra deg utvisning. Fengselet argumenterer da ofte med at det ikke er sikkerhetsmessig forsvarlig å innvilge søknaden din.

Det samme gjelder hvis du har fått forhåndsvarsel om utvisning, som betyr at det vurderes om du skal utvises. Grunnen til at dette kan påvirke søknadene dine er at det er usikkert om du får bli i Norge etter endt soning. Fengselet kan derfor tenke at det er fare for unndragelse fordi du er redd for å bli utvist. Hvis du får et slikt forhåndsvarsel, er det viktig at du vet at forhåndsvarselet ikke er endelig. Det betyr ikke at du er utvist, og det er ikke sikkert at du vil bli utvist. Derfor bør ikke fengselet legge for stor vekt på et forhåndsvarsel om utvisning. Dette kan du skrive i en eventuell klage, hvis fengselet bruker forhåndsvarselet mot deg i et vedtak.

Retningslinjene punkt 16 (2) 1.8

Selv om det kan være vanskelig å få innvilget søknader når du er utvist, anbefaler vi at du søker uansett. Fengselet skal alltid foreta en individuell og konkret vurdering, og hvis de skal avslå søknaden må de kunne vise til *hvordan* utvisningsvedtaket ditt fører til en risiko for svikt, og *hvilken* svikt de mener at det er fare for at du begår. Oppholdsstatus eller utvisningsvedtak skal aldri være avgjørende i seg selv, med mindre dette står i loven. Fotlenkesoning er for eksempel normalt utelukket hvis du er utvist, fordi det er et krav at du har oppholds- og arbeidstillatelse i Norge.

Hvis du vil lese mer om hvilken betydning det har at du er utvist, kan du slå opp i kapitlene som handler om det du vil søke om. Soningsoverføring til utlandet kan du lese du om i kapittel 28.

Straffegjennomføringsloven § 42
Retningslinjene punkt 42.10 og 42.12

Hvis du er endelig utvist, vil du normalt bli sendt ut av landet med en gang du er ferdig med soningen. Det betyr at hvis du blir innvilget prøveløslatelse, vil du normalt bli sendt ut av Norge samtidig som du prøveløslates. Selv om du ikke ønsker å forlate Norge, og derfor ikke vil bli prøveløslatt, kan fengselet likevel bestemme at du skal prøveløslates.

Hvis du har spørsmål om utvisning eller annen utlendingsrett, kan du spørre fengselet eller ta kontakt med Jussbuss. Hvis du har fått avslag på en søknad på grunn av at du er utvist eller har fått forhåndsvarsel om utvisning, kan vi gi deg veiledning og i noen tilfeller også hjelpe deg med å skrive en klage.

Kapittel 39
Rett til sosialstønad og trygdeytelser (NAV)

1 Introduksjon

Sosial- og trygdeytelser som blir gitt av NAV, er underlagt omfattende begrensninger mens man er fengslet. Du har altså ikke like stor rett på sosial og trygdeytelser mens du soner. Dette er fordi det er kriminalomsorgen som har ansvar for å sørge for livsopphold ditt når du soner eller er i varetekt. Man har likevel krav på noen tjenester, som vi går gjennom i dette kapittelet.

Arbeids- og velferdsdirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet sendte i juni 2024 en revidert versjon av den nasjonale veilederen for samarbeid mellom kriminalomsorgen og NAV på høring. For at informasjonen vi gir her skal være så oppdatert som mulig, har vi noen steder vist til informasjon som fremgår av den nye veilederen, selv om den ikke har trådt i kraft enda. Dette innebærer at det kan være unøyaktigheter i informasjonen hvis det gjøres store endringer etter høringsrunden. Hvis du lurer på hva som ble de endelige reglene kan du ta kontakt med sosialkonsulent i fengselet, NAV eller oss i Jussbuss. Det meste av det vi går gjennom under er imidlertid basert på reglene som følger av trygde- og sosiallovgivningen, og vil derfor gjelde uavhengig av hva som står i den nye nasjonale veilederen.

2 Kriminalomsorgens plikt til å ivareta dine rettigheter

Straffegjennomføringsloven § 4

Fengselet har en plikt til å samarbeide med andre offentlige etater, for eksempel NAV, for at du skal få tilgang på de offentlige ytelser som du kan ha krav på. Fengselet skal opptre aktivt og formidle behovene dine videre til det offentlige hjelpeapparatet.

3 NAV

3.1 Om NAV

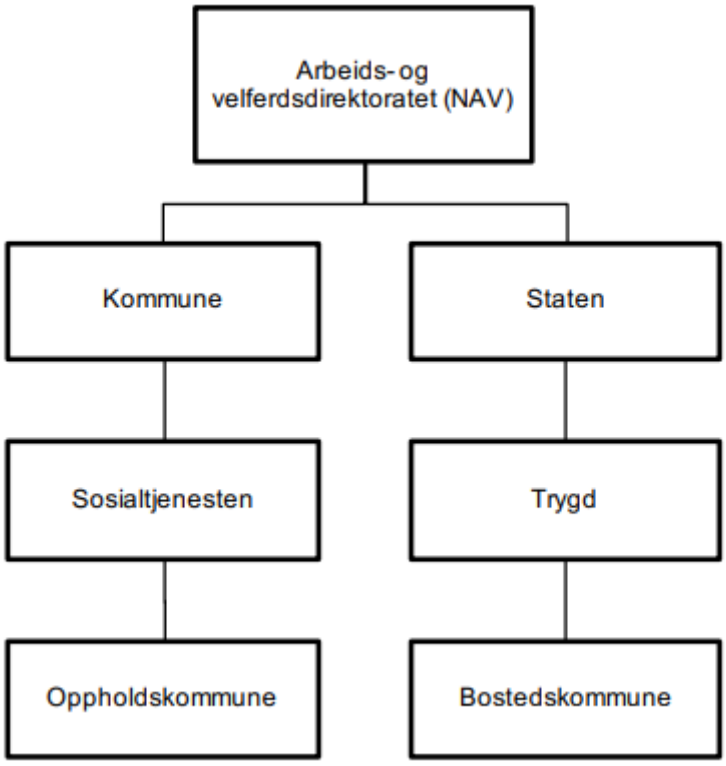
NAV består av både kommunale og statlige tjenester. Som bruker i NAV-systemet, skal du i utgangspunktet forholde deg til ett NAV-kontor. Dette kan være annerledes for innsatte.

Sosialtjenesteloven § 17
Forvaltningsloven § 11

NAV har veiledningsplikt. Dette betyr at de plikter å informere deg om rettighetene dine, og å svare deg på spørsmål og veilede deg i det du måtte lure på. Dette kan for eksempel være spørsmål knyttet til hvilke ytelser som kan være aktuelle for deg, hvordan du klager på vedtak, eller hvordan du søker på en ytelse. Du kan ta kontakt med sosialkonsulent i fengselet eller ditt lokale NAV-kontor hvis du trenger hjelp. Du kan også lese mer i kapittel 9 om hva veiledningsplikten går ut på.

3.2 Oppbygningen av NAV

Under er det en figur som viser hvordan NAV er organisert. Det kan være greit å ha i bakhodet at det varierer hvem som har ansvaret for de ulike ordningene. Trygdesystemet i Norge er statlig styrt. Sosialsystemet er imidlertid et kommunalt ansvar. Dette kan være grunnen til at man kan ha forskjellige saksbehandlere hos NAV.

3.3 Hvilket NAV-kontor skal du henvende deg til?

Det er NAV-kontoret du tilhører som har ansvaret for de tjenestene du mottar, uavhengig av hvor fengselet du soner i ligger. Som du ser på modellen over, vil hvilket NAV-kontor du tilhører kunne variere ut ifra hva slags tjeneste du mottar eller skal søke om.

Sosialtjenesteloven § 3 andre ledd

NAV-veilederen punkt 4.3.1

For sosiale tjenester som gis etter sosialtjenesteloven, er det NAV-kontoret i kommunen der du oppholdt deg før soningen som skal kontaktes. Dette gjelder både hvis oppholdet var permanent, og hvis det var midlertidig. Hvis du er utenlandsk statsborger og du ble pågrepet i utlandet og brakt til Norge for fengsling, er den kommunen der du ble ført inn i landet som er ansvarlig for sosialytelsene dine. Dette gjelder også for norske borgere som ble arrestert i utlandet.

Det er kontoret i oppholdskommunen din som er ansvarlige for tjenester før løslatelse, og i forbindelse med løslatelse. Etter løslatelsen er det den kommunen man etablerer seg i, bosetter seg i eller besøker midlertidig som får ansvaret for dine velferdsytelser. Du bør ta kontakt med ditt NAV-kontor eller sosialkonsulenten i fengselet i god tid før løslatelse for å få vite hvilket NAV-kontor som blir ditt lokale kontor når du slipper ut av fengselet.

Hvis det er snakk om trygdeytelser, er det NAV-kontoret der du bodde før du ble innsatt som har ansvaret. Dette betyr at det er bostedskommunen som har ansvaret for trygdeytelsene under soningen.

Hvis du er usikker på hvilket NAV-kontor du skal henvende deg til, bør du ta kontakt med NAV-veilederen eller sosialkonsulenten i fengselet.

3.4 NAV-veileder i fengsel

NAV har et ansvar for å sørge for at tjenestene deres er tilgjengelige. Dette ansvaret er spesielt viktig overfor samfunnsgrupper som ikke har tilgang til digitale hjelpemidler, som for eksempel innsatte. For å sikre at tjenestene er tilgjengelige for innsatte, er det derfor ofte ansatt egne NAV-veiledere i fengslene som skal fungere som et bindeledd mellom NAV og de innsatte.

NAV-veilederen kan blant annet gi generell informasjon om hvilke rettigheter og plikter du har som mottaker av NAV sine ytelser.

Dette kan for eksempel være sykepenger, arbeidsavklaringspenger eller dagpenger. Veilederen skal også informere om hvordan man kan søke om å få de ulike sosialtjenestene, og hva hver tjeneste innebærer. Det er imidlertid viktig å være klar over at NAV-veiledere i fengsel ikke har myndighet til å innvilge sosial- eller trygdeytelser, eller å gjøre vurderinger av om du fyller vilkårene for ytelsene. Dette er det kun NAV-kontoret som kan gjøre.

Kriminalomsorgsdirektoratet, *Retningslinjer for ansvar og oppgaver for NAV-veileder i fengsel,* s. 3

NAV-veilederen har også et særlig ansvar for at løslatelsen din er planlagt og godt koordinert. Veilederen vil blant annet kunne hjelpe deg med å komme i kontakt med NAV-kontoret i hjemkommunen din, hjelpe deg med å søke om nødvendige livsoppholdsytelser, og delta i planleggingen av eventuelle tiltak ved løslatelse.

4 Medlemskap i norsk folketrygd

Folketrygdloven § 2-17 første ledd

Medlemskap i norsk folketrygd er et vilkår for å motta de aller fleste ytelsene fra NAV. Man har ikke mulighet til å opparbeide medlemskap i folketrygden mens man soner eller er varetektsfengslet. Det avgjørende for om du har rett til trygdeytelser er derfor medlemsstatusen din ved starten av fengslingen. Hvis du hadde medlemskap i folketrygden da du ble fengslet, vil du beholde medlemskapet under hele fengselsoppholdet. Medlemskapet har da samme omfang som før frihetsberøvelsen startet.

Forskrift om medlemskap i trygden, fengselsopphold § 3

Folketrygdloven §§ 2-1 og 2-2

Du er som hovedregel medlem i folketrygden når du er bosatt i Norge, eller hvis du er arbeidstaker i Norge. I «bosatt» ligger det at du har lovlig opphold i Norge som har vart eller skal vare i minst 12 måneder. Siden du ikke kan opparbeide deg medlemskap i folketrygden under soning, vil ikke tiden du er frihetsberøvet inngå som en del av de 12 månedene.

Nordisk konvensjon om trygd artikkel 5
(EF) nr. 883/2004 art. 1 (j), jf. (EF) nr. 987/2009 art. 11

I noen tilfeller fører internasjonale trygdeavtaler som Norge er bundet av til at du likevel er å anse som medlem i folketrygden, selv om du ikke oppfyller kravet om opphold i 12 måneder. Dette kan for eksempel være tilfellet hvis du er folkeregistrert i Norge, eller hvis størsteparten av livet ditt og interessene dine er i Norge.

Hvis du lurer på om du er medlem i folketrygden eller ikke, kan du ta kontakt med NAV-veileder i fengselet, eller NAV sin veiledningstelefon.

5 Trygdeytelser under soning

5.1 Om trygdeytelser under soning

Hvilke trygdeytelser du kan få, vil i stor grad variere ut ifra hvor du gjennomfører straffen. Generelt kan det sies at jo mer soningsformen din likner på livet utenfor fengsel, desto flere trygdeytelser kan du ha krav på. Du kan blant annet ha rett til flere ytelser i overgangsbolig, enn i fengsel med høyt sikkerhetsnivå.

På de neste sidene har vi tatt med to skjematiske oversikter over hvilken rett man har til de ulike trygdeytelsene under soning, sortert etter hvilken soningsform man er på. Den første tar for seg soning i fengsel og i institusjon, og den andre tar for seg soning i hjemmet. Oversiktene er hentet fra den nye nasjonale veilederen for samarbeid mellom kriminalomsorgen og NAV, og er utarbeidet av Kriminalomsorgsdirektoratet og Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Vær oppmerksom på at det gjelder flere vilkår for å få ytelsene som vises til i skjemaet, det holder ikke å sone i en gjennomføringsform der det er mulig å få ytelsen. Vi skriver kort om noen av trygdeytelsene i de neste punktene, men vil ikke behandle vilkårene for hver enkelt ytelse i noen særlig detalj. Hvis du vil ha veiledning om hvilke ytelser du har krav på kan du kontakte NAV-kontoret, NAV-veilederen eller sosialkonsulenten i fengselet.

Straffegjennomføring i fengsel og institusjon:

Ytelse	Reaksjon- og gjennomføringsform						
	Fengsel	Fengsel	Fengsel	Fengsel (mulig frigang)	Fengsel med frigang	Institu-sjon	Institu-sjon
	Forvaring	Ubetinget fengsel med særlig høyt sikkerhets-nivå	Ubetinget fengsel med høyt sikkerhets-nivå	Ubetinget fengsel med lavt sikkerhets-nivå	Ubetinget fengsel i overgangs-bolig	Ubetinget fengsel i sykehus	Ubetinget fengsel i institusjon
Alders-pensjon uten barn	Nei	Nei	Nei	Nei	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja, men redusert
Alders-pensjon med barn	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja	Ja	Ja
Arbeids-avklarings-penger uten arbeids-giver	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Ja, men redusert*	Ja, men redusert*
Arbeids-avklarings-penger med arbeids-giver	Nei	Nei	Nei	Ja	Ja	Ja, men redusert*	Ja, men redusert*
Dagpenger	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Skjønns-messig	Skjønns-messig
Grunn-stønad	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig
Hjelpe-stønad	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei
Økonomisk sosial-stønad	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig
Sykepenger uten arbeids-giver	Nei	Nei	Nei	Nei	Nei	Ja, men redusert	Ja, men redusert
Sykepenger med arbeids-giver	Nei	Nei	Nei	Ja	Ja	Ja, men redusert	Ja, men redusert
Uføretrygd uten barn	Nei	Nei	Nei	Nei	Ja, men redusert	Ja	Ja, men redusert
Uføretrygd med barn	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja, men redusert	Ja	Ja, men redusert

* AAP blir ikke redusert hvis du forsørger ektefellen eller har krav på barnetillegg

Straffegjennomføring i hjemmet:

Ytelse	Reaksjon- og gjennomføringsform					
	Hjemme	Hjemme	Hjemme	Hjemme	Hjemme	Hjemme
	Ubetinget fengsel med elektronisk kontroll (EK)	Ubetinget fengsel hjemme (hjemme-soning)	Narkotika-program med domstols-kontroll (ND)	Samfunns-straff	Program mot ruspåvirket soning	Bøtesoning
Alders-pensjon	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Arbeids-avklarings-penger	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Dagpenger	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Grunn-stønad	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Hjelpe-stønad	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Økonomisk sosialstønad	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig	Skjønns-messig
Sykepenger	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Uføretrygd	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

5.2 Dagpenger, sykepenger og arbeidsavklaringspenger

Folketrygdloven § 4-21, § 8-54 og § 11-26

Retten til dagpenger, sykepenger og arbeidsavklaringspenger vil som hovedregel falle bort ved soning. Hvis du jobber under frigang, kan retten til disse ytelsene likevel oppstå. Les mer om frigang i kapittel 19.

Vær oppmerksom på at «dagpenger» betyr noe annet etter folketrygdloven enn etter straffegjennomføringsloven. Dagpengene du får av fengselet er ikke det samme som dagpengene du får av NAV. Du kan lese mer om dagpenger i fengselet i kapittel 11.

5.3 Uføretrygd

Folketrygdloven kapittel 12

Folketrygdloven § 12-20 første ledd

Personer med varig redusert inntektsevne på grunn av sykdom eller skade kan har rett til uføretrygd. Denne retten faller imidlertid bort mens man er varetektsfengslet og mens man soner. Hvis du forsørger barn, har du likevel rett til 50 % av uføretrygden.

Folketrygdloven § 12-20 tredje ledd

Ved gjennomføring av samfunnsstraff, straffegjennomføring utenfor fengsel, hjemmesoning, soning med elektronisk kontroll og under prøveløslatelse, vil man ha krav på uføretrygd så lenge de andre vilkårene er oppfylt.

5.4 Alderspensjon

Folketrygdloven § 19-22 og 20.23

Løpende pensjonsytelser faller ikke bort samtidig som du settes i fengsel. Ytelsene gis uten reduksjon ut måneden etter innsettingen. Det vil si at hvis du blir satt inn i mai, får du støtte ut juni. Etter dette faller ytelsene som hovedregel bort, men dette kan være annerledes hvis du forsørger barn og/eller ektefelle. Fra og med løslatelsesmåneden betales det ut pensjonen på samme måte som før du ble fengslet.

Hvis du forsørger barn, har du likevel rett på 50 % av alderspensjonen.

5.5 Grunn- og hjelpestønad

Folketrygdloven § 6-8 første ledd
Folketrygdloven § 6-8 fjerde ledd

Grunn- eller hjelpestønad kan være aktuelt for personer som har ekstrautgifter knyttet til varige skader, sykdommer eller funksjonsnedsettelser. Retten til grunn- eller hjelpestønad faller som hovedregel bort ved straffegjennomføring som varer i mer enn 3 måneder. Du kan likevel ha rett på grunnstønad hvis du har

spesielle ekstrautgifter som fengselet ikke dekker. Hvorvidt du skal få grunnstønad, og størrelsen på den, vil bestemmes ved en skjønnsmessig vurdering.

5.6 Yrkesskade

Folketrygdloven kapittel 13

Under arbeid i fengselet er du forsikret mot skade påført på grunn av arbeid. Det betyr at hvis du pådrar deg en skade under arbeid, på arbeidsstedet eller i arbeidstiden, vil du kunne ha krav på utvidede rettigheter etter kapittelet om yrkesskader i folketrygdloven. Dette kan for eksempel være økt støtte til helseutgifter eller høyere pensjon. Skader som pådras i fritiden, regnes ikke som yrkesskade. For eksempel vil du ikke få godkjent en fotballskade som yrkesskade. Fengselet har plikt til å informere folketrygden umiddelbart om skaden. Hvis fengselet likevel ikke skulle gjøre det, er det viktig at du gjør det selv. Hvis skaden ikke er meldt til folketrygden innen 1 år, vil kravet ditt på yrkesskadedekning kunne gå tapt.

5.7 Helsetjenester

Soningen vil ikke begrense retten din til støtte til helsetjenester etter folketrygdloven, slik som ortopediske hjelpemidler, medisiner på blå resept, legehjelp og så videre. Selv om du ikke er medlem i folketrygden, for eksempel hvis du ikke har lovlig opphold i Norge, har du rett til støtte til helsehjelp som om du var medlem så lenge du sitter i fengsel. Du kan lese mer om helsehjelp i fengsel i kapittel 20.

Folketrygdloven § 2-17 fjerde ledd

5.8 Melding til NAV

Folketrygdloven § 21-3 og 22-15

I mange tilfeller har soningen innvirkning på hvilke rettigheter du har etter folketrygdloven. Du må derfor melde fra til NAV i bostedskommunen at du skal sone, slik at eventuelle reduksjoner i ytelsene dine skjer til rett tid. Enkelte fengsler gir direkte melding til folketrygden om soningen. Det er imidlertid du selv som er ansvarlig for at folketrygden får beskjed. Det er viktig at du forsikrer deg om at NAV får melding om at du soner.

Hvis NAV ikke får beskjed om at du skal sone og fortsetter utbetalingen som før, risikerer du i ettertid å bli møtt med et krav om å betale tilbake de pengene du ikke skulle ha fått.

5.9 Klage

5.9.1 Om klage

Folketrygdloven § 21-12
Forvaltningsloven kapittel VI

Hvis du er uenig i et vedtak etter folketrygdloven som du har mottatt fra NAV, kan du klage på dette. Klagefristen er som regel 6 uker fra du mottok vedtaket. Det er veldig viktig at du leverer klagen innen fristen.

Klagen skal rettes mot klageinstansen, men skal som regel sendes til instansen som fattet vedtaket, slik at de selv kan vurdere om vedtaket skal omgjøres eller opprettholdes. Hvis vedtaket opprettholdes, sendes saken videre til vurdering i klageinstansen.

Klageinstansen i første omgang er NAV Klageinstans, som da vil fatte vedtak i saken. Hvis du er uenig i vedtaket fattet av NAV Klageinstans, må du klage videre til Trygderetten. Etter at saken er behandlet av Trygderetten, må du eventuelt fremme søksmål for lagmannsretten hvis du ønsker å ta saken videre.

Hvis du lurer på hvor du skal sende klagen på et vedtak, kan du kontakte NAV, som har plikt til å veilede deg om dette. Opplysninger om hvor du skal sende klagen, vil også ofte fremgå av vedtaket selv.

5.9.2 Krav til vedtaket

Forvaltningsloven kapittel V
Folketrygdloven § 21-11

Du har alltid krav på å få skriftlig vedtak i trygdesaker. I tillegg skal vedtaket som hovedregel begrunnes. Vedtaket skal inneholde informasjon om reglene vedtaket bygger på, og de faktiske forhold som ligger til grunn for avgjørelsen. Videre må det opplyses om klagerett og klagefrist for vedtaket. Hvis du får et vedtak som ikke overholder disse kravene er det viktig at du tar kontakt med NAV, sosialkonsulenten i fengselet, advokat, Jussbuss eller et annet rettshjelpstiltak.

5.9.3 Hjelp under klageomgangen

NAV, sosialkonsulenten i fengselet, advokater, Jussbuss eller et annet rettshjelpstiltak kan hjelpe deg med å vurdere avslaget (se adresseliste bak i boka). I noen klagesaker kan du ha krav på fri rettshjelp. Du kan lese om advokathjelp i kapittel 7 og om klager i kapittel 9.

6 Sosialstønad

6.1 Generelt om sosialstønad

Sosialstønad, også kalt økonomisk sosialhjelp, er en midlertidig støtte til nødvendige utgifter som du ikke klarer å dekke selv. Mens du soner er det i utgangspunktet fengselet som skal dekke utgiftene knyttet til livsopphold, men i noen tilfeller kan du ha et behov for økonomisk stønad fra NAV. Dette kan for eksempel være utgifter til nødvendige klær, flyttekostnader, og kostnader knyttet til å beholde bolig eller sikre oppbevaring av innbo og personlige eiendeler mens du er i fengsel.

Ditt lokale NAV-kontor skal gi deg opplysninger, råd og veiledning som kan bidra til å løse eller forebygge dine sosiale problemer. Du kan lese om hvilket NAV-kontor som regnes som ditt lokale NAV-kontor i punkt 3.3. NAV kan hjelpe deg med å vurdere hvilke ytelser du bør søke på. Likevel har du rett til å søke på hvilke ytelser du vil fra NAV.

Sosialtjenesteloven § 1

Sosialtjenesten skal arbeide for å gjøre brukeren selvhjulpen og bidra til sosial og økonomisk trygghet. Videre skal sosialtjenesten arbeide for at brukeren får en meningsfylt og aktiv tilværelse etter forholdene. Dette skal legges til grunn ved behandlingen av hver søknad.

Sosialstønad skiller seg fra de fleste andre offentlige velferdsordninger ved at det er en såkalt subsidiær ytelse. Det betyr at du ikke får sosialstønad til utgifter som fengselet plikter å dekke. Du får heller ikke sosialstønad hvis du kan få dekket utgiftene av folketrygden eller ved hjelp av egne penger. For å få sosialstønad, må du også ha prøvd å få hjelp av personer som har plikt til å forsørge deg. Dette kan være ektefelle, eller foreldre hvis du er under 18 år. Hvis du er ugift og over 18 år er det ingen som har forsørgerplikt overfor deg.

Alle søknader om sosialstønad skal vurderes konkret. I motsetning til hva som er tilfelle med trygdeytelser, finnes det ikke nøyaktige regler om hvor mye du skal få utbetalt i sosialstønad. Dette gjør at både satsene og hva det ytes hjelp til, kan variere fra kommune til kommune, og fra sak til sak. Sosialstønad er sånn sett en skjønnsbasert ytelse. Det er likevel et krav etter loven at ytelsene som gis skal være på et forsvarlig nivå. Dette gjelder uansett hvor i landet sosialhjelpen gis. Det er sosialtjenesten som avgjør hvor mye du skal få og hvor ofte du skal få utbetalt

sosialstønad. Denne vurderingen foretar sosialtjenesten i hver enkelt sak.

6.3 Hvilke ytelser kan du søke på?

6.3.1 Stønad til livsopphold

Sosialtjenesteloven § 18
Rundskriv til sosialtjenesteloven nr. 35

Du har krav på økonomisk støtte til livsopphold hvis du ikke kan sørge for dette på annen måte. Kjerneområdet i livsoppholds-begrepet omfatter de helt grunnleggende behov, som mat, klær, bolig og andre nødvendige utgifter. Under soningen vil fengselet dekke de fleste utgifter som inngår livsoppholdsbegrepet. Det fengselet ikke dekker, kan man søke sosialstønad for.

6.3.2 Stønad i særlige tilfeller

Sosialtjenesteloven § 19

Utgifter til andre ytelser enn det som omfattes av det vanlige livs-oppholdsbegrepet kan du i spesielle tilfeller kunne få støtte til hvis du trenger det for å tilpasse deg eller overvinne en vanskelig livssituasjon. Slik støtte forutsetter altså at det er omstendigheter som gjør at du har et spesielt behov for hjelp utover det som omfattes av livsoppholdsbegrepet og de veiledende satsene. NAV har likevel i utgangspunktet ingen plikt til å yte hjelp i særlige tilfeller, men vurderingen de gjør av saken skal være forsvarlig.

6.3.3 Individuell plan

Sosialtjenesteloven § 28

Hvis du har behov for langvarig hjelp og hjelp fra flere ulike instanser, har du rett til at det blir laget en individuell plan. Formålet med en slik plan er å planlegge og samordne hjelpen du får fra det offentlige. Når sosialtjenesten lager en slik plan, skal den samarbeide med andre offentlige instanser for å koordinere hjelpen på en best mulig måte. En slik plan kan ikke utarbeides uten ditt samtykke. Planen skal lages i samarbeid med deg.

6.4 Stønadsformer for sosialstønad

Sosialtjenesteloven § 21

Som hovedregel skal sosialstønaden gis som bidrag, altså som en utbetaling du ikke trenger å betale tilbake. Stønaden kan også gis som lån, garanti for lån og i form av varer og tjenester. NAV tar en helhetlig vurdering i hver sak av hvilken form for stønad som er mest hensiktsmessig for å hjelpe deg. Det skal stå i vedtaket hvilken stønadsform som er valgt. Hvis du mener at NAV har valgt feil stønadsform for deg, kan du klage på dette.

6.5 Utgifter man kan søke sosialstønad for

Rundskriv til sosialtjenesteloven nr. 35 (R35-00)

Som nevnt ovenfor avhenger retten til sosialstønad av om du kan forsørge deg selv eller om andre har plikt til å forsørge deg. Når du sitter i fengsel dekker i utgangspunktet kriminalomsorgen store deler av det som faller inn under livsoppholdet. Nedenfor kommer det eksempler på hva du kan og ikke kan søke sosialstønad for. Listen er ikke uttømmende. Det betyr at andre tilfeller enn de som står nedenfor også kan bli dekket.

6.5.1 Gjeld

Sosialtjenesteloven § 19
R35-00 punkt 4.18.2.49

Det klare utgangspunkt er at sosialtjenesten ikke gir støtte til avdrag på lån, verken boliglån eller andre typer lån. Støtte til betjening av gjeld vil kun gis der det er nødvendig for å sikre et forsvarlig livsopphold for den enkelte. Det skal svært mye til før dette vilkåret er oppfylt. Begrunnelsen for dette er at nedbetaling av gjeld i denne sammenheng blir støtte til dine kreditorer og ikke til deg selv. Det gis derfor bare unntaksvis støtte til nedbetaling av gjeld. Du kan lese om håndtering av gjeld i kapittel 37.

6.5.2 Husleie, renter og avdrag på boliglån

R35-00 punkt 4.18.2.49 og 4.18.2.49

Hvis du sitter på varetekt og ikke kan dekke husleie eller renter og avdrag på boliglån, vil NAV kunne dekke dette under varetektsoppholdet. Dette avhenger av hvor lenge du sitter i varetekt. Låneavdrag dekkes veldig sjeldent og bare i helt ekstraordinære tilfeller. Det er hensynet til ditt behov for å beholde boligen som tilsier at avdrag på boliglån i enkelte tilfeller kan dekkes. Du kan forsøke å avtale avdragsutsettelse med banken, slik at sosialtjenesten kun dekker renter og eventuelle gebyrer i forbindelse med lånet.

Soner du en lengre dom, vil som regel sosialtjenesten pålegge deg å leie ut eller selge boligen. Når fengselet skal vurdere om du kan få slippe ut etter 2/3-tid, legger de vekt på om du har tilgang på bolig. Dette er et argument du kan bruke når du søker om hjelp til å beholde boligen din. Vi anbefaler deg å søke veiledning og hjelp så tidlig som mulig, så du unngår å komme på etterskudd med betalingen til utleier/banken. Les mer om hvordan du kan håndtere dine økonomiske forpliktelser under soning i kapittel 37.

6.5.3 Klær

Forskrift om straffegjennomføring § 3-22
Sosialtjenesteloven § 18

Utgangspunktet er at du kan bruke private klær i fengselet. Kriminalomsorgen har ikke ansvar for å skaffe deg private klær, selv om du ofte vil få utdelt noen klesplagg ved innkomst i fengselet. Alminnelige klær faller inn under livsoppholdsbegrepet i sosialtjenesteloven. Hvis du ikke er i stand til å sørge for klær til deg selv på annen måte, kan du søke om å få dekket utgifter til dette av sosialtjenesten.

6.5.4 Toalettartikler m.m.

Forskrift om straffegjennomføring § 3-22

Fengselet skal sørge for det mest nødvendige av toalettartikler, som såpe, tannbørste, tannkrem, sjampo, hårbørste, deodorant og liknende. Fengselet vil enten dele ut toalettartiklene, eller gi deg mulighet til å gå til innkjøp av det ved å bruke dagpengene dine. Alt utover dette, for eksempel hudpleieartikler, kosmetikk osv. må du sørge for selv. Hvis du har spesielle behov på grunn av sykdom og legen din råder deg å bruke spesielle toalettartikler av helsemessige årsaker, skal dette dekkes av fengselet. Gjennom dette dekker fengselet de toalettartikler som inngår i livsopp-holdsbegrepet. Det skal derfor mye til å kunne få dette dekket av sosialtjenesten.

6.5.5 Hårklipp

Sosialtjenesteloven § 18
R35-00 punkt 4.18.2.37

Hårklipp faller inn under livsoppholdsbegrepet etter sosialtjen-esteloven. Sosialtjenesten plikter derfor å dekke utgiftene dine til dette hvis du ikke kan dekke dette med egne midler.

6.5.6 Nødvendig helsehjelp og medisiner

R35-00 punkt 4.18.2.45

Helsetjenesten i fengselet dekker medisiner som blir foreskrevet av legen i fengselet. Du vil derfor verken ha behov eller mulighet for å få dette dekket av sosialtjenesten. Du kan lese om helsehjelp i kapittel 20.

6.5.7 Tannbehandling

Helsedirektoratet, *Helse- og omsorgstjenester i fengsel* (Veileder IS-1971), 2016.

Fengselet plikter å sørge for akuttbehandling til alle innsatte. I tillegg plikter fengselet å sørge for vanlig tannbehandling til innsatte med en soningstid på mer enn 3 måneder. Utgifter til tannbehandling kan dekkes av sosialtjenesten. Du må som regel akseptere at sosialtjenesten bare dekker det rimeligste alterna-tivet. Det betyr at du som regel må motta behandling fra den

tannlegen fengselet bruker. Rene kosmetiske inngrep vil sjelden bli dekket av sosialtjenesten. Du kan lese mer om retten til tannbehandling i kapittel 20.

6.5.8 Utgifter til sports- og fritidsaktiviteter

Straffegjennomføringsloven § 21
R35-00 punkt 4.18.2.39

Fengselet skal legge til rette for både fysisk trening og ulike hobbyaktiviteter for de innsatte på fritiden. I den forbindelse skal fengselet sørge for et rimelig utvalg av fellesutstyr som for eksempel sykler, vektapparater og liknende. Hvis du ikke har midler til å dekke nødvendige utgifter til personlig treningsutstyr, kan sosialtjenesten ha plikt til å dekke det. Eksempler på slikt utstyr er treningsdrakt, shorts, treningssko og lignende. Slike utgifter omfattes av sosialtjenestelovens livsoppholdsbegrep.

Fengselet skal sørge for at du får tilgang på bøker, tidsskrifter, aviser og lignende. Videre skal fengselet så langt det er mulig legge til rette for ulike felles hobbyaktiviteter ved å sørge for egnede redskaper og hobbymaterialer. Hvis fengselet ikke har midler til å gi deg aktivitetstilbudet du trenger, kan du prøve å søke til sosialtjenesten.

6.5.9 Utdanning

Sosialtjenesteloven § 18

Hvis du har utgifter i forbindelse med den undervisningen som gis i fengselet, dekkes disse av fengselet. Fengselet har ikke økonomisk ansvar for å dekke utgifter til utdanning under frigang. Slik skolegang kan enten dekkes ved arbeidsavklaringspenger fra folketrygden eller lån og stipend fra Lånekassen. NAV har som hovedregel ikke plikt til å dekke utgifter til høyskole eller universitetsutdanning. Du har likevel rett til å søke. Du kan begrunne søknaden med at utdanningen er viktig for at du skal kunne etablere en ny tilværelse etter endt soning.

R35-00 punkt 4.18.2.10

Straffegjennomføringsloven § 4

I forbindelse med frigang til skole, plikter fengselet å bistå deg med å kontakte trygdekontor, Lånekassen, sosialkontor, utdanningsinstitusjoner osv.

6.5.10 Telefonutgifter

Du må som hovedregel bruke dagpengene du får i fengselet til å dekke telefonutgifter. Hvis du ikke har penger nok til å dekke nødvendige samtaler med for eksempel forsvareren din eller pårørende, skal fengselet dekke dette hvis samtalene er nødvendige.

Sosialtjenesteloven § 18

Utgifter til telefonsamtaler som ikke anses nødvendige av fengselet, kan etter en individuell vurdering dekkes av sosialtjenesten. Du kan lese mer om telefon i kapittel 18.

6.5.11 Særlige helsehjelpemidler

Sosialtjenesteloven § 19

R35-00 punkt 4.18.2.45

Hvis du ikke får dekket utgifter til særlige helsehjelpemidler av folketrygden eller egne midler, kan sosialtjenesten gi stønad til dette. Dette kan for eksempel være briller, høreapparat, ortopedisk fottøy, proteser og lignende.

6.5.12 Permisjoner og fremstillinger

Forskrift om straffegjennomføring § 3-30 tredje ledd

Utgifter i forbindelse med permisjon skal som hovedregel dekkes av dine egne penger. Fengselet kan gi bidrag til reiseutgiftene til og fra permisjonsstedet ved særlige behov. Det samme gjelder utgifter til nødvendig kost og losji under reisen.

Sosialtjenesteloven § 19

R35-00 punkt 4.18.2.40 og 4.18.2.47

Hvis du ikke har familie eller nære pårørende å reise til under permisjonen, kan du søke NAV om dekning av nødvendige utgifter til transport, kost og losji også under selve permisjonsoppholdet. Permisjonene skal ha et meningsfullt innhold. Hvis du ikke har egne penger, kan NAV gi deg støtte til for eksempel gaver, kinobesøk eller måltider med familien. Du kan lese mer om permisjon og fremstilling i kapittel 19.

6.5.13 Jule- og bursdagsgaver

R35-00 punkt 4.18.2.47

Utgifter til jule eller fødselsgaver til barn og familie kan bli dekket av sosialtjenesten. Ved vurdering av denne type søknader skal det legges særlig vekt på barnas behov.

6.6 Klage

Forvaltningsloven § 29
Sosialtjenesteloven § 47 og § 48

Hvis du er uenig i et vedtak fra NAV om sosialstønad, kan du klage på dette. Klagefristen er som regel 3 uker fra du mottok vedtaket. Det er veldig viktig at du leverer klagen innen fristen, slik som i saker om folketrygdloven.

Vedtak som er truffet etter sosialtjenesteloven kan påklages til statsforvalteren. Det skal fremgå av vedtaket hvor du kan sende klagen.

Kapittel 40
Arbeid før og etter soning

1 Innledning

Forholdet til arbeidsgiver utenfor fengselet kan være vanskelig når du skal sone. I dette kapittelet gir vi deg en oversikt over de mest sentrale reglene som gjelder i forholdet mellom deg og arbeidsgiveren din, som kan være aktuelle i forbindelse med soning eller varetektsfengsling. Hvis du har spørsmål som gjelder arbeidsrett som ikke er knyttet til soning, kan du ta kontakt med oss i Jussbuss for å få snakke med arbeidsrettsgruppa.

2 Arbeid før fengselsoppholdet

2.1 Arbeidsavtalen og arbeidsmiljøloven

Arbeidsmiljøloven og arbeidsavtalen din danner utgangspunktet for dine rettigheter og plikter i arbeidslivet. Både arbeidsavtalen og arbeidsmiljøloven regulerer forholdet mellom deg og arbeidsgiver mens du er i fengsel.

Arbeidsavtalen regulerer forholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver i hvert enkelt arbeidsforhold. Arbeidsavtalen er gjensidig forpliktende, noe som betyr at den gir både arbeidsgiver og arbeidstaker rettigheter og plikter. Du som arbeidstaker vil ha plikt til å jobbe, mens arbeidsgiveren din har rett til å kreve at du jobber eller stiller arbeidskraften din til disposisjon. Samtidig vil arbeidsgiveren din ha plikt til å betale ut lønn for det arbeidet du gjør, mens du har rett til å få betalt. Hvis en av partene ikke oppfyller pliktene sine etter avtalen, vil dette kunne gi grunnlag for at arbeidsavtalen avsluttes.

Arbeidsmiljøloven § 1-2

Arbeidsmiljøloven § 1-9

Arbeidsmiljøloven gjelder i alle arbeidsforhold, med noen få unntak, og regulerer forholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver på generelt grunnlag. Lovens bestemmelser er ufravikelige til fordel for arbeidstakeren. Det vil si at man ikke kan inngå avtaler som gir deg som arbeidstaker dårligere vilkår enn det som følger av loven. Arbeidsmiljøloven gjelder uavhengig av hva som står i arbeidskontrakten mellom partene.

2.2 Avslutning av arbeidsforholdet

Arbeidsmiljøloven kapittel 15

Et fast arbeidsforhold kan avsluttes enten fra arbeidstakers side eller fra arbeidsgivers side. Det vanligste er at det skjer ved oppsigelse. En oppsigelse er en skriftlig beskjed om at arbeidstakeren skal slutte i stillingen når oppsigelsestiden har løpt ut. Når arbeidstaker fratrer stillingen, slutter også arbeidsgiverens plikt til å betale lønn.

Arbeidstakeren kan i utgangspunktet velge å si opp jobben sin når som helst, og trenger ikke å gi noen begrunnelse for oppsigelsen.

Hvis det er arbeidsgiveren som ønsker å avslutte arbeidsforholdet stilles det andre krav. Disse kravene knytter seg både til oppsigelsesprosessen og til begrunnelsen for at arbeidsforholdet avsluttes. Opphør av arbeidsforholdet fra arbeidsgivers side kan skje enten ved oppsigelse eller avskjed.

2.2.1 Oppsigelse fra arbeidsgivers side

Arbeidsmiljøloven § 15-7 (1)

En oppsigelse fra arbeidsgiver skal være saklig begrunnet. Bakgrunnen for dette vilkåret er at en oppsigelse vil kunne få store konsekvenser for arbeidstakeren som blir sagt opp. Både forhold på virksomhetens, arbeidsgivers og arbeidstakers side kan utgjøre saklig grunn.

Den mest aktuelle oppsigelsesgrunnen for innsatte er ofte ugyldig fravær fra arbeidet. Utgangspunktet er at du ikke har rett til å la være å møte opp på arbeidsplassen fordi du skal inn til soning. Hvis du ikke møter på jobb fordi du skal sone, kan arbeidsgiver ha saklig grunn til å si deg opp.

Rt. 1992 s. 1482

I vurderingen av om fraværet gir grunn til oppsigelse vil flere ulike momenter spille inn. Først og fremst legges det vekt på fraværets lengde. Hvis fraværet strekker seg over lang tid, og i hvert fall hvis fraværet er på mer enn 2 måneder, vil det som regel utgjøre saklig grunn til oppsigelse.

Et annet moment som tillegges vekt er hvor hardt bedriften rammes av fraværet. Hvis bedriften for eksempel får økonomiske problemer hvis den ikke sier deg opp, eller hvis bedriften ikke har mulighet til å skaffe en vikar for den tiden du soner, vil det som regel også være grunnlag for å si deg opp. Hvis slike problemstillinger kan oppstå, vil det være lurt om du prøver å begrense

ulempene for bedriften, ved for eksempel å si ifra tidlig om dommen din og når du skal inn til soning.

Hvis du kan få permisjon fra arbeidsplassen din eller benytte ferie for å sone straffen, vil ikke det anses som et brudd på arbeidsavtalen. Da vil ikke arbeidsgiver ha saklig grunn til å si deg opp.

Det kan tenkes at arbeidsgiveren din velger å akseptere fraværet, selv om de kan ha saklig grunn til å si deg opp. Det lønner seg derfor å snakke med arbeidsgiver så tidlig som mulig for eventuelt å kunne komme til en løsning. Det er viktig å merke seg at du ikke har rett til permisjon fra arbeidet uten lønn fordi du skal inn til soning.

Ved oppsigelse har du rett til å stå i stillingen frem til oppsigelsestiden har løpt ut.

2.2.2 Avskjed

Arbeidsmiljøloven § 15-14

Ved avskjed avsluttes arbeidsforholdet med umiddelbar virkning, og du vil ikke ha rett til å jobbe eller få lønn i en oppsigelsestid. Det skal mer til å gi avskjed enn oppsigelse.

Avskjed kan bare være begrunnet i forhold på arbeidstakers side. Du kan risikere avskjed hvis du har gjort deg skyldig i grovt pliktbrudd eller annet vesentlig mislighold av arbeidsavtalen.

Typiske eksempler på grunner for avskjed er vold eller truende oppførsel mot kollegaer eller andre, rusmisbruk, tyveri, seksuell trakassering eller seksuelle overgrep. Arbeidsgiver vil ikke ha mulighet til å gi deg avskjed kun fordi du har fått en straffedom.

For at en avskjed skal være gyldig må arbeidstaker ha oppført seg på en måte som gjør at arbeidsforholdet ikke kan fortsette. En avskjed vil ikke være gyldig hvis forholdet kunne vært løst med en mindre inngripende reaksjon, for eksempel oppsigelse. Det er arbeidsgiver som må bevise at avskjed var det eneste reelle alternativet.

2.2.3 Varetekt

Hvis du bare er varetektsfengslet, skal det mer til for at arbeidsgiveren din skal kunne si opp arbeidsavtalen. Varetektsfengslede er ikke dømt, og har i utgangspunktet rett til å komme tilbake til jobben hvis de blir frikjent eller det ikke tas ut tiltale. Dette henger

EMK artikkel 6 nr. 2
Grunnloven § 96
Rt. 1992 s. 1482

sammen med prinsippet om at enhver skal anses uskyldig inntil det motsatte er bevist. Arbeidsgiver skal derfor være forsiktig med å si opp varetektsfengslede.

Dette betyr likevel ikke at arbeidsgiver ikke kan si deg opp hvis du er varetektsfengslet. Spørsmålet om hvorvidt oppsigelsen er gyldig eller ikke må fortsatt vurderes ut ifra om begrunnelsen er saklig. Her vil det blant annet være relevant hvor lenge du er borte fra arbeidsplassen, og hvilke tiltak du har gjennomført for å begrense belastningen som fraværet ditt utgjør for arbeidsgiver. Jussbuss anbefaler derfor at du tar kontakt med arbeidsgiver med en gang du har mulighet til dette, slik at du får forklart situasjonen og eventuelt hvor lenge fraværet kommer til å vare. Hvis du ikke selv kan komme i kontakt med arbeidsgiver kan du be advokaten din kontakte arbeidsgiver og informere om fraværet.

Rt. 2011 s. 74, avsnitt 45-47

EMK Art. 6

Arbeidsmiljøloven § 15-13

Arbeidsgiver kan ikke si opp arbeidsavtalen alene på bakgrunn av et forhold som retten har frikjent deg for. Dette henger også sammen med prinsippet om at man er uskyldig inntil det motsatte er bevist. Hvis domstolen ikke har avgjort saken endelig, og de straffbare forholdene som du er siktet for vil være uforenelig med at du fortsetter i jobben, kan det være aktuelt med en suspensjon inntil straffesaken er avgjort.

2.2.4 Bestride oppsigelsen

Arbeidsmiljøloven § 17-3

Blir du sagt opp fordi du soner eller skal sone en dom, har du rett til å bestride oppsigelsen. Dette betyr at du kan si deg uenig med arbeidsgiver i at han kan si deg opp. Det løper ulike frister fra oppsigelsestidspunktet. Fristen for å kreve forhandlingsmøte er 14 dager fra oppsigelsen er mottatt. Dette er den korteste og ofte den viktigste fristen. Jussbuss råder alle som ønsker å bestride en oppsigelse om å umiddelbart ta kontakt med et rettshjelpstiltak, for eksempel oss i Jussbuss, eller kontakte en advokat slik at du tidsnok kan få veiledning om hva du skal gjøre videre. Du finner telefonnummeret til de ulike rettshjelpstiltakene bakerst i boken. Du vil i visse tilfeller kunne få dekket utgiftene dine til juridisk bistand i oppsigelses- og avskjedssaker gjennom ordningen med fri rettshjelp. Du kan lese mer om fri rettshjelp i kapittel 7.

Hvis en oppsigelse er usaklig skal den som hovedregel bli kjent ugyldig. Hvis en oppsigelse er ugyldig, har arbeidstaker krav på å få jobben tilbake. Arbeidstaker kan også ha krav på økonomisk erstatning. Det er arbeidsgiver som må bevise at det er saklig

grunnlag for å gå til oppsigelse. Du kan ringe Jussbuss hvis du tror at du har blitt sagt opp usaklig.

3 Arbeid etter endt soning

Hvis arbeidsforholdet du har hatt under frigang skal fortsette etter løslatelsen, må dette avtales direkte mellom deg og arbeidsgiver. Det må da utformes en ny arbeidsavtale. På denne måten inngås det et nytt arbeidsforhold. Her kommer litt informasjon om hvordan man inngår en ny arbeidsavtale og hva den skal inneholde. Reglene gjelder også når du får en helt ny jobb etter løslatelse.

Arbeidsmiljøloven § 14-5 og 14-6

En arbeidsavtale skal inngås skriftlig. Skriftlighetskravet er viktig for at begge parter skal ha et dokument som klart viser hva du og din arbeidsgiver har blitt enige om. Hvis det ikke er laget noen skriftlig avtale, har arbeidsgiver bevisbyrden for hva som er avtalt. Det betyr at det er arbeidsgiver som må skaffe bevis for hva som er avtalt rundt arbeidsforholdet. Det er imidlertid ikke garantert at du som arbeidstaker vil vinne fram uten dokumentasjon. Derfor bør du passe på at du har en skriftlig arbeidsavtale, slik at du har alt i orden hvis det skulle oppstå en eventuell konflikt.

Arbeidsmiljøloven § 14-6

Det finnes minimumskrav i loven om hva som skal stå i arbeidsavtalen. Avtalen skal blant annet ha opplysninger om forhold av «vesentlig betydning» i arbeidsforholdet. Dette innebærer for eksempel arbeidstid, stillingsbeskrivelse og lønn. I en del tilfeller kan det tenkes å være andre opplysninger som også er av vesentlig betydning for arbeidsforholdet. I slike tilfeller skal også disse opplysningene tas med i arbeidsavtalen.

Arbeidsmiljøloven § 14-6

En arbeidsavtale skal uttrykkelig inneholde opplysninger om:

1. Partenes identitet: Det vil si hvem som er arbeidstaker og hvem som er arbeidsgiver. Informasjonen må være detaljert nok til å gjøre det mulig å identifisere både deg og arbeidsgiver.
2. Arbeidsplassen. Hvis det ikke er en fast arbeidsplass eller hovedarbeidsplass skal arbeidsavtalen opplyse om du arbeider på forskjellige steder eller om du selv fritt kan bestemme ditt eget arbeidssted, og oppgi forretningsadressen eller eventuelt hjemstedet til arbeidsgiver.
3. Beskrivelse av arbeidet som du skal utføre, eller hva som skal være din tittel, stilling eller arbeidskategori.
4. Tidspunktet for når du skal begynne å jobbe. Hvis det ikke er avtalt at arbeidsforholdet skal være midlertidig, er ansettelsen regnet som fast. Hvis jobben er midlertidig, skal arbeidskon-

trakten også inneholde informasjon om den forventede varigheten og en begrunnelse for hvorfor arbeidsgivers behov for arbeidskraft er midlertidig.

Arbeidsmiljøloven § 15-6

5. Om det skal være prøvetid. Det er ikke et krav om prøvetid i arbeidsforhold, men dere kan avtale prøvetid for en periode på inntil seks måneder. Hvis jobben er midlertidig kan dere ikke avtale prøvetid som er lengre enn halvparten av arbeidsforholdets varighet.

Arbeidsmiljøloven § 10-2

6. Avtale om særlig arbeidstidsordning. Du som arbeidstaker skal ikke utsettes for uheldige fysiske eller psykiske belastninger på grunn av arbeidstiden din. Du kan derfor for eksempel ha rett på fleksibel eller redusert arbeidstid. Du kan spørre Arbeidstilsynet om hva som skal til for å ha rett til dette.
7. Hvis du skal leies ut fra et bemanningsforetak skal innleiers opplysninger stå i arbeidsavtalen så fort identiteten er kjent.
8. Opplysninger om det finnes en tariffavtale som regulerer arbeidsforholdet.

Arbeidsmiljøloven § 14-6 andre avsnitt

I tillegg til de opplysningene som er nevnt over, er det flere krav til hva arbeidsavtalen skal inneholde. Disse kravene trenger derimot ikke å stå uttrykkelig i arbeidsavtalen; det holder å vise til lover, forskrifter eller tariffavtaler som regulerer forholdene. Hvis noen av opplysningene ikke finnes i lov, forskrifter eller tariffavtaler, må de stå uttrykkelig i arbeidsavtalen.

Informasjon det skal opplyses om er:

9. Din rett til ferie og feriepenger, reglene for ferietidspunktet og om du har rett til annet betalt fravær fra jobben. Det er vanlig å vise til ferielovens bestemmelser på dette punktet.
10. Din og arbeidsgivers oppsigelsesfrister og fremgangsmåten ved opphør av arbeidsforholdet. Her har arbeidsmiljøloven flere minimumskrav som ikke kan fravikes i avtalen. Du kan ta kontakt med Jussbuss om du ønsker å vite mer om dette.
11. Lønn og eventuelle tillegg og godtgjøringer. I Norge har vi ikke en generell minstelønn, og lønn må derfor avtales mellom deg og arbeidsgiver, med mindre lønn er regulert i en tariffavtale som bedriften er bundet av.
12. Lengde og plassering av den daglige og ukentlige arbeidstid. Hvis arbeidet skal utføres periodevis eller den daglige og ukentlige arbeidstiden vil variere, skal arbeidsavtalen opplyse om dette og fastsette eller gi grunnlag for å beregne når arbeidet skal utføres.
13. Lengden på pauser.

14. Ordninger for vaktendringer. Arbeidsmiljølovens minstekrav til vaktendringer for deg som jobber ulike tidspunkter i døgnet på forskjellige dager er at ny arbeidsplan eller endringer skal drøftes med deg senest to uker før iverksettelsen.
15. Rett til kompetanseutvikling som arbeidsgiver eventuelt tilbyr. Dette kan for eksempel være spesielle krav på opplæring som følger av en tariffavtale.
16. Ytelser i regi av arbeidsgiver til sosial trygghet. Dette kan være utbetalinger i forbindelse med svangerskap, dødsfall, yrkesskade eller yrkessykdom. Det skal også oppgis navn på institusjoner som mottar innbetalinger fra arbeidsgiver i denne forbindelse.
17. Adgangen til å pålegge overtid eller merarbeid, og betaling for slikt arbeid.

Hvis du har flere spørsmål om hva en arbeidsavtale bør inneholde og hvilke rettigheter du har i et arbeidsforhold kan du ta kontakt med Jussbuss.

Kapittel 41
Menneskerettigheter og straffegjennomføring

1 Innledning

Menneskerettigheter er grunnleggende rettigheter som gjelder for alle mennesker – også straffedømte. Det menneskerettslige vernet gir uttrykk for grunnleggende verdier i samfunnet, og innebærer at staten på noen områder må avstå fra inngrep overfor borgerne, og på andre områder er forpliktet til å iverksette tiltak for å verne borgerne.

Grunnloven § 92

I Grunnlovens kapittel E om menneskerettigheter står det at «Statens myndigheter skal respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i denne grunnlov og i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter».

Grunnloven § 93 andre og tredje ledd
Grunnloven § 102

Noen menneskerettslige regler er nokså klart formulert, som for eksempel at det er forbudt med tortur. Andre er gitt et vagere uttrykk, som for eksempel at alle har rett til privatliv.

Noen menneskerettigheter er absolutte og kan aldri fravikes, for eksempel forbudet mot tortur. Andre rettigheter kan innskrenkes på bestemte måter og innenfor visse rammer, for eksempel retten til privatliv. I noen tilfeller vil to menneskerettigheter stå mot hverandre, for eksempel statens plikt til å beskytte barn mot omsorgssvikt på den ene siden, og foreldres rett til vern om familieliv på den andre. I disse tilfellene må man veie rettighetene mot hverandre, for å finne ut av hvilken rettighet som skal veie tyngst.

Menneskerettighetsloven § 3

Det er staten som er bundet av menneskerettighetene. Norske lover og myndighetenes handlinger må altså ikke komme i konflikt med menneskerettighetene. Derfor må alle norske lover, også straffegjennomføringsloven, forstås i lys av menneskerettighetene. Hvis det er motstrid mellom loven og menneskerettighetene, er det loven som må vike.

At det er staten som er bundet av menneskerettighetene, betyr at det ikke spiller noen rolle hvilket statlig organ som har ansvar for

det aktuelle feltet. Kriminalomsorgen kan altså ikke unnskylde seg med at det er helsetjenesten som er ansvarlig for manglende oppfølging, og at de derfor er fritatt fra ansvar, eller omvendt. Hvis dine menneskerettigheter er brutt, er det staten som helhet som er ansvarlig.

At det er staten som er ansvarlig for menneskerettighetene innebærer også at man ikke kan holde private personer ansvarlig for menneskerettighetsbrudd. Hvis du for eksempel blir utsatt for nedverdigende behandling fra en offentlig tjenesteperson er det ikke tjenestepersonen selv som er ansvarlig for menneskerettighetsbruddet, men det kan tenkes at staten ikke gjorde nok for å hindre at du ble utsatt for den nedverdigende behandlingen.

Menneskerettighetene er mange, og kan få betydning på ulike måter. De er også i stadig endring. Noen fullstendig oversikt over relevante menneskerettslige regler er derfor vanskelig å gi på en oversiktlig måte. I dette kapittelet har vi valgt å fremheve noen hovedtrekk som er av betydning når man skal forstå menneskerettighetene. Deretter har vi redegjort for de viktigste reglene som gjelder for deg i møte med kriminalomsorgen, og til slutt hvilke kontrollordninger som skal sikre at staten følger menneskerettighetene.

De siste årene har Høyesterett avsagt flere dommer som har slått fast at innsatte i norske fengsler har vært utsatt for menneskerettighetsbrudd. Samtidig har både nasjonale og internasjonale kontrollorganer varslet om fengselsforholdene, og det har vært stort fokus på innsattes rettigheter i Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD). Spesielt stort fokus har vært rettet mot temaer som isolasjon i fengsel, bruk av tvangsmidler og fysisk makt, selvmordsforebygging og kontroll av innsattes kommunikasjon. Vi går gjennom de siste årenes utvikling i punktene under.

Grunnloven § 100

Det er viktig å være klar over at det kan være andre rettigheter enn de som gjennomgås her som er aktuelle for din sak. Fengselet skal gi deg tilgang til bestemmelsene om menneskerettigheter som gjelder deg (det er en menneskerett!).

Hvis du har spørsmål om menneskerettigheter kan du ta kontakt med advokaten din, Jussbuss, eller noen av de andre rettshjelpstiltakene.

2 Hvor menneskerettighetene er fastslått, og hvordan de skal tolkes

2.1 Kilder

Menneskerettighetene er forankret i Grunnloven og i ulike internasjonale konvensjoner. Dessuten er enkelte sentrale konvensjoner gjort til norsk lov. Sentrale menneskerettslige kilder av betydning for straffegjennomføring er:

- Norges Grunnlov
- Menneskerettsloven
- Likestillings- og diskrimineringsloven
- Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK)
- Den europeiske torturkonvensjonen
- De europeiske fengselsreglene
- CPT-standarder (føringer fra Europarådets torturkomité)
- FNs verdenserklæring om menneskerettigheter
- FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP)
- FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK)
- FNs barnekonvensjon (BK)
- FNs kvinnediskrimineringskonvensjon (KDK)
- FNs konvensjon mot rasediskriminering (RDK)
- FNs konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne (CRPD)
- FNs torturkonvensjon
- FNs minimumsregler for behandlingen av innsatte (Mandelareglene)
- FNs regler for behandling av kvinnelige innsatte (Bangkokreglene)
- FNs regler for beskyttelse av mindreårige som er fratatt friheten (Havannareglene)
- FNs minimumsregler ved behandling av mindreårige som er i konflikt med loven (Beijingreglene)

Noen menneskerettsbestemmelser retter seg direkte mot straffegjennomføring. En prinsipielt viktig bestemmelse er artikkel 10 nr. 1 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP): «Alle som er berøvet friheten, skal behandles humant, og med respekt for menneskets iboende verdighet».

General Comment No. 21, 10.04.92

FNs menneskerettighetskomité har utdypet det nærmere innholdet i denne bestemmelsen ved å slå fast at innsatte ikke skal

forskjellsbehandles fra andre borgere, ut over det som knytter seg til det å være berøvet friheten. Dette utgangspunktet er også lagt til grunn for forståelsen av Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK).

Enkelte bestemmelser om menneskerettigheter inneholder regler som har klart innhold, og som ikke etterlater mye tvil om hvilken betydning de har for innsatte. For eksempel gjelder det et forbud mot tvangsarbeid etter EMK artikkel 4. Samtidig fastslår bestemmelsens nr. 3 bokstav a at aktivitetsplikt under soning ikke rammes av forbudet.

De fleste menneskerettsbestemmelsene er imidlertid gitt en generell utforming, og retter seg mot alle samfunnsgrupper. Dette er fordi menneskerettighetene skal gjelde over tid, og fordi de skal kunne tolkes i tråd med endrede samfunnsforhold. Hvilket innhold bestemmelsene da har, blant annet hvilken betydning de har for innsatte, bestemmes gjennom håndheving i domstoler og andre kontrollorganer.

Grunnloven, Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen og de fleste av FN-konvensjonene er bindende for Norge: De skal følges. Brudd på reglene som gjelder etter disse kildene, kan føre til at den norske stat dømmes enten i nasjonale eller internasjonale domstoler. I tillegg finnes det internasjonale avtaler med bestemmelser som ikke er bindende for Norge, men som fungerer som anbefalinger til hvordan fengselssystemet bør innrettes. Et viktig regelsett for straffegjennomføring er De Europeiske fengselsreglene, som inneholder en lang rekke regler om hvordan personer som berøves friheten bør behandles. Samlet gir De Europeiske fengselsreglene uttrykk for hva man i Europa i dag anser som akseptabel straffegjennomføring.

Et annet viktig regelsett som ikke er direkte rettslig bindende for Norge, men som man ofte ser til som veiledning for hvordan straffegjennomføringen skal være, er Mandelareglene. Mandelareglene er FNs minimumsregler for behandling av innsatte, og er et uttrykk for det som anses som minimumsstandarden for behandling av innsatte på verdensbasis. Mandelareglene inneholder blant annet anbefalinger om helsetjenester i fengsler, etterforskning av dødsfall under frihetsberøvelse, disiplinærreaksjoner, bruk av isolasjon, beskyttelse av spesielt sårbare grupper og uavhengige inspeksjoner.

Staten kan ikke holdes direkte ansvarlig for brudd på Mandela-reglene, De europeiske fengselsreglene eller noen av de andre ikke-bindende avtalene som Havanna-, Bangkok- og Beijing-reglene. Siden disse reglene er uttrykk for minstestandarder, brukes de likevel ofte i tolkningen av rettighetene som gjelder etter de bindende menneskerettighetskonvensjonene.

2.2 Tolkning

Det kan være krevende å få detaljert oversikt over alle menneskerettslige regler. Dette skyldes blant annet at reglene finnes i mange ulike lover, avtaler og konvensjoner, og at mange kilder gir uttrykk for liknende menneskerettigheter, men gir et litt ulikt vern. Den generelle utformingen av reglene gir også et behov for omfattende tolkning, noe som forutsetter at man har kjennskap til et stort antall kilder. Dette kompliseres ytterligere av at reglene alltid er under utvikling; eksisterende regler får stadig nytt innhold, og nye regler blir vedtatt.

FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) artikkel 10 viser betydningen av å ha kjennskap til ulike kilder: I artikkel 10 nr. 3 fastslås det at «[u]nge lovovertredere skal holdes adskilt fra voksne». Denne delen av bestemmelsen har imidlertid Norge tatt forbehold om, så den gjelder ikke for oss.

Når man skal tolke seg frem til innholdet i menneskerettighetene, har praksis fra internasjonale domstoler og andre håndhevingsorganer stor betydning. Når domstoler tar stilling til om det har skjedd et brudd på menneskerettighetene i enkeltsaker, tydeliggjør de samtidig innholdet i de ulike rettighetene. Dette får betydning for tolkningen av menneskerettighetene i senere liknende saker. Henvisningene i margen som nevner en person som har en sak mot en stat (for eksempel «Haugen mot Norge»), er henvisninger til dommer fra Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD).

3 Enkelte rettigheter

3.1 Retten til frihet og sikkerhet

Grunnloven § 94

Grunnloven slår fast at alle som et utgangspunkt er frie: Ingen skal «fengsles eller berøves friheten på annen måte uten i lovbestemte tilfeller og på den måte som lovene foreskriver». Det samme følger av EMK, som gir en oversikt over i hvilke situasjoner staten kan ta friheten fra borgerne.

EMK artikkel 5

Unntaket fra retten til frihet som åpner for fengselsstraff følger av EMK artikkel 5 nr. 1 bokstav a. Der står det at det er lov med frihetsberøvelse av den som er «domfelt av en kompetent domstol». Muligheten for å varetektsfengsle følger av artikkel 5 nr. 1 bokstav c, som sier at man kan frihetsberøve en person for å stille dem for retten, på bakgrunn av «rimelig mistanke om at han har begått en straffbar handling».

Retten til frihet og sikkerhet krever at det må være sammenheng mellom dommen man soner og begrunnelsen for at man holdes fengslet. Dette har blant annet betydning for prøveløslatelsesordningen, fordi retten til frihet innebærer at prøveløslatelse ikke kan nektes av andre grunner enn for å gjennomføre dommen. Man kan for eksempel ikke nekte prøveløslatelse for å slippe å måtte varetektsfengsle deg for nye forhold, og man kan ikke nekte utviste utlendinger prøveløslatelse fordi man ønsker å ha dem under kontroll frem til de kan transporteres ut av landet.

3.2 Retten til liv

3.2.1 Generelt om retten til liv

Retten til liv er en av de mest grunnleggende menneskerettighetene. Den kommer til uttrykk i mange menneskerettslige kilder, blant annet i Grunnloven § 93 første ledd og EMK artikkel 2. Det følger av Grunnloven at staten skal «beskytte retten til liv», og det følger av EMK at «Retten til enhver til livet skal beskyttes ved lov».

Se bl.a. Haugen mot Norge (59476/21) avsnitt 132

I bunn og grunn handler retten til liv om at staten ikke skal frata noen livet, men også at staten gjennom lovgivning og praksis skal *sikre* retten til liv. I dette ligger både at staten skal lage lover og dømme personer som fratar andre livet, og at de skal gjøre alt de kan for å sørge for at ingen begår selvmord eller dør på annet vis når de er i statens omsorg. I fengselssituasjoner omfatter retten til liv blant annet at fengselet har en plikt til å beskytte deg fra vold fra medinnsatte. Hvis staten visste om, eller burde ha visst om, en reell og umiddelbar fare for tap av liv, og de ikke iverksatte tiltak som var innenfor deres makt og som var rimelig å forvente, har de brutt retten til liv.

Osman v. Storbritannia (87/1997/871/1083) avsnitt 116

Retten til liv er en absolutt forpliktelse. Dette betyr at staten ikke kan gjøre inngrep i den. Det følger likevel av EMK artikkel 2 at retten til liv ikke gjelder i noen få situasjoner. Disse er når det er absolutt nødvendig for å forsvare en person mot ulovlig vold, for å

foreta en lovlig pågripelse, for å hindre en person som holdes i lovlig forvaring i å flykte, og for å slå ned opptøyer eller opprør på lovlig måte.

Innsatte er frarøvet friheten, og er under statens fulle kontroll. Når staten har underlagt innsatte et sikkerhetsregime som gjør dem avhengig av statens omsorg, skjerpes plikten til å sikre at retten til liv blir overholdt. Innsatte har derfor på et vis et sterkere vern om retten til liv enn befolkningen ellers, på den måten at det stilles strengere krav til hvilke tiltak staten skal iverksette for å sikre retten til liv mens man soner.

Retten til liv har også en side til retten til helse. Dette gjelder spesielt fordi innsatte er avhengige av fengselet for å få kontakt med helsetjenester både i og utenfor fengselet. Siden det er staten som har skapt dette avhengighetsforholdet, er det også statens ansvar at innsatte får livsnødvendig helsehjelp. Den menneskerettslige retten til helse er nærmere behandlet i punkt 3.4.

3.2.2 Særlig om selvmord i fengsel

3.2.2.1 Plikten til å forhindre selvmord

Renolde mot Frankrike (5608/05) avsnitt 80-83

Mandelareglene 30 (c)
De europeiske fengselsreglene punkt 47.2

Den Europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) har slått fast at retten til liv innebærer en plikt for staten til å forhindre selvmord i fengsel. Dette følger også av både Mandelareglene og De europeiske fengselsreglene. Hvis fengselet hadde eller burde hatt kjennskap til en fare for selvmord, uten å iverksette tilstrekkelige tiltak for å forhindre selvmordet, kan det utgjøre brudd på retten til liv.

Sivilombudet, *Selvmord og selvmordsforsøk i fengsel*, 2023

Sivilombudet har kritisert staten for manglende selvmordsforebygging i fengsel i en rapport fra 2023. I rapporten konkluderer Sivilombudet med at kriminalomsorgens oversikt over selvmord og selvmordsforsøk er for dårlig, at retningslinjene for selvmordsforebygging i fengsel gir for lite konkret informasjon om kunnskapsbasert forebygging, og at kontrollmekanismene i etterkant av selvmord og selvmordsforsøk er for dårlige. Samlet sett mente Sivilombudet at det var en klar risiko for at staten ikke overholdt sin plikt til å sikre innsattes liv og helse.

Haugen mot Norge (59476/21)

Norge ble høsten 2024 dømt i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) for brudd på retten til liv, etter et en innsatt tok sitt eget liv i fengsel. EMD mente at staten ikke hadde gjort nok

for å forhindre at den innsatte tok livet sitt, og la blant annet vekt på at han kun hadde fått begrenset helsehjelp, til tross for at han hadde store psykiske helseproblemer. I tillegg la EMD vekt på at det hadde vært dårlig kommunikasjon mellom de ulike helsemyndighetene i og utenfor fengsel. Samlet sett kom EMD til at staten ikke hadde gjort nok for å sikre mannens rett til liv, og at det derfor hadde skjedd en krenkelse av retten til liv.

Høring – forebygging og håndtering av selvmordsforsøk, selvmord og selvskading i kriminalomsorgen, 20.09.2024

Kriminalomsorgsdirektoratet har varslet at det kommer nye retningslinjer for forebygging og håndtering av selvmord, selvmordsforsøk og selvskading i fengsel. De nye retningslinjene skal blant annet inneholde tydeligere regler for hvilke organer som har ansvaret for de ulike forebyggende tiltakene, hvordan fengselet og helsetjenesten skal jobbe for å avdekke selvmordsfare, og hvordan innsatte skal følges opp hvis selvmordsrisiko avdekkes. De nye retningslinjene er i skrivende stund, høsten 2024, ikke ferdigstilt. De vil sannsynligvis være klare i løpet av våren 2025. Hvis du vil vite hva som står i de nye retningslinjene kan du spørre fengselet om å skrive dem ut til deg, eller du kan be dem om å gi deg veiledning om enkeltpunkter. Du kan også kontakte oss i Jussbuss. Uansett hva som står i de nye retningslinjene, må fengselet forholde seg til de menneskerettslige rammene som vi går gjennom i dette punktet.

3.2.2.2 Kartlegging av selvmordsfare

Sivilombudet, *Selvmord og selvmordsforsøk i fengsel*, 2023

Fengselet har en plikt til å gjøre det de kan for å avdekke selvmordsfare. Kartlegging av den innsattes helsetilstand og selvmordsfare ved innsettelse, god opplæring av fengselsansatte og god informasjonsflyt mellom helsetjenesten og fengselsansatte er eksempler på tiltak som er viktige i for å avdekke selvmordsrisiko.

Det er særlig viktig at selvmordsrisikoen blir vurdert ved innsettelse. Dette er fordi risikoen for selvmord er spesielt høy i forbindelse med starten av soningen – de fleste selvmord i fengsel skjer i løpet av de første tre ukene etter innsettelse. Det holder ikke at fengselet viser til at spesialisthelsetjenesten, legevakten eller et annet fengsel allerede har gjort en vurdering av selvmordsrisikoen. Fengselet du sitter i har ansvaret for deg, og de må gjøre en egen vurdering av om det er behov for å iverksette tiltak for å hindre selvmordsfare. Det følger av Mandelareglene at kartleggingen ved innsettelse skal gjøres av kvalifisert helsepersonell.

Mandelareglene regel 30 bokstav c

Çoşelav mot Tyrkia (1413/07)

Fengselet har også en plikt til å gjøre fortløpende vurderinger av selvmordsrisiko gjennom hele soningen. Det er spesielt viktig at fengselet gjør nye vurderinger hvis det har skjedd noe i livet ditt som kan øke selvmordsrisikoen. Dette kan for eksempel være dødsfall i familien, utelukkelse fra fellesskapet i fengselet eller annen isolasjon, avslag på permisjon, overføring til lavsikkerhetsfengsel eller annen søknad, endringer i soningsforhold, eller endringer i den fysiske eller psykiske helsetilstanden din. Spesielt viktig er ny kartlegging av selvmordsrisiko hvis du har begått et selvmordsforsøk eller hvis du har drevet selvskading.

Fernandes de Oliviera mot Portugal (78103/14) avsnitt 115

EMD har gjennom rettspraksis laget en liste over faktorer som kan brukes for å fastslå om fengselet visste eller burde visst om en risiko for selvmord. Også andre faktorer enn de som nevnes her kan tillegges vekt. Faktorene EMD trekker frem er:

- Om den innsatte tidligere har hatt psykiske helseproblemer
- Den psykiske tilstandens alvorlighetsgrad
- Tidligere selvmordsforsøk eller selvskading
- Tegn på fysisk eller psykisk stress

Fengselet skal gjøre seg kjent med all informasjon om den innsattes psykiske helsetilstand og mulig selvmordsrisiko som fremgår av gjeldende og tidligere dommer og fengslingskjennelser.

Hvis fengselet ikke har avdekket en risiko for selvmord som de *burde* ha oppdaget, kan det innebære et brudd på retten til liv.

3.2.2.3 Forebyggingstiltak når selvmordsrisiko er avdekket

Sivilombudet, *Selvmord og selvmordsforsøk i fengsel*, 2023

Hvis fengselet har avdekket en selvmordsrisiko, plikter de å i verksette tiltak som hindrer at selvmord skjer. Forebyggende tiltak kan blant annet være støttende menneskelig kontakt, for eksempel gjennom samtaler om selvmordstanker med betjenter, familie eller hjelpelinjer, tilpasset helseoppfølging og fysisk sikring ved at fengselet fjerner gjenstander som kan brukes i selvmordsforsøk.

Retningslinjer om forebygging og håndtering av selvskading, selvmordsforsøk og selvmord i fengsel

Det følger av Kriminalomsorgsdirektoratets retningslinjer for selvmordsforebygging at det skal lages en handlingsplan hvis det avdekkes opplysninger som gir grunn til bekymring for om det er risiko for selvmord eller selvskading. Ved utarbeidelse av handlingsplanen skal fengselet blant annet vurdere behovet for oppfølging fra ansatte i fengselet i form av samtaler og aktivisering, samhandling med helsetjenestene, og økt kontakt med familie og nettverk. Tiltaksplanen bør inneholde både akutte og

Sivilombudet, *Selvmord og selvmordsforsøk i fengsel*, 2023

langsiktige tiltak som er individuelt tilpasset, og den bør evalueres over tid for å sikre at tiltakene har den ønskede effekten.

Renolde mot Frankrike (5608/05)

Den europeiske torturforebyggingskomité (CPT), rapport til Danmark etter besøk 2017, s. 46

Fengselet skal også vurdere om det er behov for umiddelbare tiltak som isolasjon eller bruk av sikkerhetscelle. EMD har imidlertid uttalt klart at fengselet må være forsiktige ved bruk av utelukkelse når det foreligger selvmordsfare, og at bruk av isolasjon eller sikkerhetscelle mot innsatte som har begått selvmordsforsøk kan være brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig og nedverdigende behandling. Dette er blant annet fordi isolasjon kan føre til økt selvmordsrisiko både på kort og på lang sikt.

Hvis fengselet lar være å iverksette tiltak etter å ha avdekket en fare for selvmord, eller hvis tiltakene de iverksetter ikke er tilstrekkelige, kan det utgjøre brudd på retten til liv.

3.2.2.4 Varsling og etterforskning etter dødsfall

Keller mot Russland (26824/04) avsnitt 92-95
Forskrift om leges melding til politiet om unaturlig dødsfall § 1
Lov om statlig tilsyn med helse- og omsorgstjenester § 6

Hvis det først skjer et selvmord i fengsel, skal det undersøkes av et uavhengig og eksternt organ. Ved dødsfall i norske fengsler skal helsetjenesten i fengselet, politiet og Helsetilsynet varsles. Hvis det er nødvendig, skal Helsetilsynet gjennomføre tilsyn i fengselet. Undersøkelsene skal sikre at eventuelle ansvarlige for hendelsen identifiseres, og hvis nødvendig at de straffeforfølges.

Retningslinjer om selvskading, selvmordsforsøk og selvmord i fengsel punkt 12

Det følger også av kriminalomsorgens retningslinjer at alle selvmordsforsøk og selvmord skal varsles om og innrapporteres til overordnet nivå, slik at kriminalomsorgen kan gjøre en systematisk gjennomgang av hendelsen for å avdekke eventuelle svakheter ved fengselets håndtering.

3.2.2.5 Sliter du med selvmordstanker?

Hvis du sliter med selvmordstanker, er det viktig at du snakker med ansatte i fengselet eller helsetjenesten om dette, så du kan få hjelp. Du kan også ta kontakt med en hjelpetelefon for psykisk helse. Du finner kontaktinformasjonen til ulike hjelpetelefoner bakerst i boken.

3.3 Tortur og umenneskelig eller nedverdigende behandling

3.3.1 Generelt om torturforbudet

Grunnloven § 93
EMK artikkel 3

Grunnloven slår fast at ingen skal utsettes for «tortur eller annen umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff». Dette vernet følger også av EMK og flere andre internasjonale konvensjoner, og kalles ofte samlet «torturforbudet». Torturforbudet er en grunnleggende regel som det ikke kan gjøres unntak fra: Vernet er absolutt.

FNs torturkonvensjon artikkel 1 punkt 1

Med «tortur» siktes det til handlinger som bevisst påfører alvorlig fysisk eller psykisk smerte eller lidelse, i den hensikt å skaffe opplysninger eller en tilståelse, for å straffe noen for en handling de har eller mistenkes for å ha begått, for å true eller tvinge dem, eller for å diskriminere. Handlingene må enten være begått av en offentlig tjenesteperson, eller med en tjenestepersons samtykke. Det skal svært mye til for at noe skal anses som tortur.

Siden terskelen for at en handling skal anses som tortur er så høy, er ofte den praktisk viktigste delen av regelen forbudet mot «umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff». Det skal mindre til før en handling er å anse som umenneskelig eller nedverdigende behandling, men også for å falle inn under dette alternativet kreves et såkalt «minimum av alvor». Dette kalles ofte for torturforbudets «nedre grense».

Gäfgen mot Tyskland (22978/05) avsnitt 89

EMD har blant annet uttalt at en handling kan utgjøre «umenneskelig behandling» når den kan føre til fysiske skader eller intens fysisk eller psykisk lidelse, og den har vært planlagt eller hatt en varighet på flere timer. En handling kan være «nedverdigende» hvis den var egnet til å vekke frykt, angst eller underlegenhet, og den kunne føre til nedbrytelse av den fysiske eller moralske motstandskraften eller til at den som ble utsatt for inngrepet handler mot sin vilje. Grensene mellom hva som er tortur, hva som er umenneskelig behandling og hva som er nedverdigende behandling er ikke klare. Ofte behandler EMD spørsmålet samlet, og det avgjørende blir om den nedre grensen for torturforbudet er overskredet.

F.eks. HR-2021-1155-A

Det er mange som har et inntrykk av at forbudet mot tortur og umenneskelig eller nedverdigende behandling ikke er særlig aktuelt for norske fengselsforhold. De siste årenes praksis fra Høyesterett, og kritikk fra både internasjonale og nasjonale kontrollorganer, har imidlertid vist det motsatte. Staten har flere

CAT/C/NOR/CO/8 (2018) og CPT/Inf (2019) 1

ganger blitt dømt for brudd på EMK artikkel 3 på grunn av rutinemessige kroppsvisitasjoner, og både Sivilombudet, FNs torturkomité og Den europeiske torturforebyggingskomiteen har uttrykt bekymringer om Norges isolasjonspraksis. Torturforbudet er derfor dessverre aktuelt som en skranke for virksomheten til kriminalomsorgen.

3.3.2 Hva skal med i vurderingen av om det foreligger brudd?

Som sagt er terskelen for at det skal foreligge brudd på forbudet mot tortur eller umenneskelig eller nedverdigende behandling høy. EMD har i sin praksis uttalt at man i vurderingen av om det foreligger brudd må ta hensyn til alle omstendighetene i saken, blant annet:

Khlaifia og andre mot Italia (16483/12) avsnitt 159-160

- Inngrepets varighet
- De fysiske og psykiske virkningene for den som blir utsatt for inngrepet
- Hvis det er relevant; kjønn, alder og helsesituasjon til den som blir utsatt for inngrepet
- Motivasjonen bak inngrepet. Hvis motivasjonen er å utsette den som inngrepet retter seg mot for smerte eller ydmykelse, er veien til brudd på torturforbudet kort. Dette er likevel ikke et krav for at det skal foreligge brudd, også inngrep med legitime hensikter kan være såpass belastende at de kan utgjøre brudd på torturforbudet. Dette gjelder spesielt hvis inngrepet er mer omfattende enn det som er nødvendig for å oppnå hensikten
- Situasjonen inngrepet ble utøvd i. Det vil for eksempel kunne være av betydning om inngrepet ble utøvd i en situasjon med høyt spennings- og stressnivå
- Om den som inngrepet retter seg mot er i en sårbar posisjon. Dette vil ofte være tilfellet for frihetsberøvede personer som innsatte

HR-2017-1127-U avsnitt 13 og Bouyid mot Belgia (23380/09) avsnitt 88

I en fengselssituasjon, der den inngrepet retter seg mot er frihetsberøvet og derfor allerede i en sårbar posisjon, vil det avgjørende for om det foreligger brudd på torturforbudet være om inngrepet er nødvendig. Hvis man blir utsatt for fysisk maktbruk som ikke er strengt nødvendig med hensyn til sikkerheten i fengselet eller annet legitimt formål, er det mulig at man står overfor brudd på forbudet.

3.3.3 Inngrep som kan utgjøre brudd på torturforbudet

Se bl.a. Ilaşcu og andre mot Moldova og Russland (48787/99) avsnitt 428

Smerten og ydmykelsen som kan følge av å sone en fengselsstraff, utgjør ikke i seg selv tortur eller umenneskelig eller nedverdigende behandling. For at det skal være snakk om brudd på torturforbudet, må inngrep gå utover det som er en rimelig følge av straffegjennomføringen.

Eksempler på forhold som enten hver for seg eller samlet kan være et brudd på torturforbudet, er:

- Overdreven eller langvarig bruk av isolasjon (se mer om dette i kapittel 16)
- Kroppslige undersøkelser som går ut over det nødvendige (se mer om dette i kapittel 13)
- Bruk av tvang som går ut over det nødvendige (se mer om dette i kapittel 17)
- Manglende beskyttelse mot vold fra medinnsatte
- Manglende ivaretakelse av helse

Mouisel mot Frankrike (67263/01) Avsnitt 38

- Opphold i fengsel for personer som ikke er soningsdyktige på grunn av helsemessige forhold, funksjonshemning eller alder

Orchowski mot Polen (17885/04)

- Svært dårlige bygningsmessige forhold, for eksempel ekstremt begrenset plass, uholdbare temperaturer eller manglende tilgang på lys og luft

Bamouhammad mot Frankrike (47687/13)

- Gjentatte overføringer mellom fengsler, som ikke er tilstrekkelig begrunnet i hensynet til sikkerhet

Dudchenko mot Russland (37717/05) avsnitt 130

- Klart utilstrekkelig mengde eller næringsrik mat

Dette er ikke en fullstendig liste. Også andre tiltak som kan overstige terskelen for tortur eller umenneskelig eller nedverdigende behandling kan utgjøre brudd på torturforbudet.

3.4 Retten til helse

3.4.1 Grunnlag

ØSK artikkel 12

Norge er forpliktet gjennom FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter til å sikre retten «for enhver til den høyest oppnåelige helsestandard både fysisk og psykisk». Den menneskerettslige retten til helse fremgår også til dels av retten til liv etter EMK artikkel 2, forbudet mot tortur og nedverdigende og umenneskelig behandling etter artikkel 3 og retten til privatliv og familieliv etter artikkel 8. Det er også konkretisert i andre mer spesifikke konvensjoner som barnekonvensjonen og kvinnediskrimineringskonvensjonen.

Se bl.a. BK artikkel 24 nr. 1 og KDK artikkel 12

De europeiske fengselsreglene punkt 40.3

De europeiske fengselsreglene punkt 46.1

De europeiske fengselsreglene inneholder regler om hvordan retten til helse får betydning for innsatte. Der er det slått fast at myndighetene er forpliktet til å ta vare på fangers psykiske og fysiske helsetilstand, ved å sikre nødvendig og forsvarlig helsehjelp. Innsatte skal «ha tilgang til de helsetjenester som er tilgjengelige i landet uten forskjellsbehandling». Dette innebærer at manglende ressurser ikke skal resultere i et svakere helsetilbud. Det står også at syke innsatte som har behov for spesialistbehandling, skal overføres til spesialiserte institusjoner eller til sivile sykehus når slik behandling ikke er tilgjengelig i fengsel.

ØSK-komiteen, General Comment nr. 14 (2000), avsnitt 4

Retten til helse innebærer, i tillegg til retten til helsehjelp, at staten skal sikre omgivelser som fremmer helse. Dette innebærer blant annet å fremme tilgangen til sunn og næringsrik mat, bolig, vann, sanitæranlegg, trygge og helsefremmende arbeidsforhold og et sunt miljø. I en fengselssetting kan retten til helse innebære at fengselet må sikre at fengselsforholdene ikke er helseskadelige, og at det er god kvalitet på maten som serveres og på de bygningsmessige forholdene.

CPT/Inf (2019) 1 s. 6-7

Norge har flere ganger blitt kritisert for manglende overholdelse av retten til helse i fengsel, blant annet etter et besøk fra Europarådets torturkomité (CPT) i 2018. Komitéen uttalte at kartleggingen og oppfølging av medisinske behov ved innkomst i fengselet var for dårlig, og at psykisk syke innsatte ikke fikk tilstrekkelig psykisk helsehjelp. Også den helsemessige oppfølgingen av isolerte innsatte ble trukket frem som problematisk. Dette er også tatt opp av Sivilombudet i deres særskilte melding til Stortinget om isolasjon i norske fengsler.

Justis- og beredskapsdepartementet har sendt nye regler om isolasjon og tvangsmiddelbruk på høring. Der foreslås det å endre reglene for helsemessig oppfølgning ved isolasjon. Det er også varslet endringer i veilederen for helse- og omsorgstjenesten til innsatte i fengsel, slik at den i større grad vil ivareta de problemene som tas opp av både Sivilombudet og CPT. Ingen av disse endringene er i skrivende stund, høsten 2024, tredd i kraft. Hvis du lurer på hva som er status for disse prosessene, kan du spørre en ansatt i fengselet eller oss i Jussbuss.

Du kan lese mer om de konkrete helserettighetene som gjelder i fengsel i kapittel 20.

3.4.2 Særlig om å være for syk til å sone i fengsel

Hvis du er såpass syk at det er uforsvarlig at du soner i fengsel, og fengselet ikke kan tilrettelegge for dine helsemessige behov, må du overføres til en annen institusjon, som for eksempel sykehus. Alternativt kan du få innvilget soning utenfor fengselet gjennom hjemmesoning eller soning med elektronisk kontroll, eller du kan få straffavbrudd, benådning, eller prøveløslatelse på ½-tid. Hvis fengselet ikke gjør dette, selv om de helsemessige behovene dine gjør det nødvendig, kan det innebære et brudd på den menneskerettslige retten til helse. I noen tilfeller kan det til og med innebære brudd på forbudet mot tortur og umenneskelig eller nedverdigende behandling, se punkt 3.3.

Se for eksempel Tekin Yildiz mot Tyrkia (22913/04)

3.5 Rett til privatliv, familieliv og kommunikasjon

3.5.1 Generelt om retten til privatliv, familieliv og kommunikasjon

Grunnloven § 102 første ledd første punktum
EMK artikkel 8

Grunnloven slår fast at «[e]nhver har rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin kommunikasjon». Dette vernet følger også av EMK, og kalles ofte samlet «retten til privatliv».

Uttrykket «privatliv» skal forstås vidt, og innebærer blant annet et vern om personlig autonomi, helse, relasjoner til andre mennesker, verdighet og personlig identitet og selvfølelse. Også «familieliv» skal forstås vidt og er ikke begrenset til formelle familierelasjoner. Som med mange andre menneskerettigheter innebærer vernet både en beskyttelse mot statlig inngrep i vernede rettigheter, og at staten er pålagt å iverksette tiltak for å sikre at rettighetene overholdes.

Retten til privatliv er en relativ menneskerettighet. Det betyr at det kan gjøres inngrep i vernet hvis gitte vilkår er oppfylt. Det er likevel ikke slik at ethvert inngrep er lovlig. Hva som skal til for at et inngrep er lovlig, er behandlet i punkt 3.5.4.

Enhver fengsling vil innebære inngrep i retten til privatliv, da det begrenser mange av de sentrale vernede rettighetene etter både EMK artikkel 8 og Grunnloven § 102 andre ledd. Fengselsopphold vil blant annet begrense hvor mye kontakt du får ha med familien din, friheten til korrespondanse, og den generelle muligheten til å bestemme over eget liv. EMD har akseptert at mange av disse begrensningene er naturlige følger av straffegjennomføringen, og at de derfor er lovlig inngrep i retten til privatliv. At

Khodorkovskiy og Lebedev mot Russland (11082/06 og 13772/05) avsnitt 835 og 836

Munjaz mot Storbritannia (2913/06) avsnitt 80

fengsling innebærer så store inngrep i retten til privatliv, gjør at fengselet må være ekstra nøye på å ikke gjøre større inngrep enn det som er nødvendig. Hvis inngrepet ikke har hjemmel i lov og en klar sammenheng med et sikkerhetsbehov, eller det går lengre enn det som er en naturlig følge av straffegjennomføringen, kan det utgjøre et brudd på retten til privatliv.

3.5.2 Forholdet mellom torturforbudet og retten til privatliv

Vernet om retten til privatliv overlapper til dels med torturforbudet. Dette innebærer at tiltak som ikke møter den høye terskelen for inngrep etter torturforbudet, i noen tilfeller likevel kan utgjøre brudd på retten til privatliv.

Spesielt viktig er retten til privatliv for adgangen til bruk av isolasjon, bruk av kontrolltiltak og bruk av tvangsmidler. Hvis man har blitt utsatt for omfattende tiltak av denne typen vil man ofte kunne påberope seg vern etter torturforbudet, og deretter, hvis påstanden om brudd på torturforbudet ikke fører frem, at inngrepet i alle tilfeller er et brudd på retten til privatliv. Fordelen med å påberope seg vernet etter torturforbudet først, er at torturforbudet er absolutt, og at det derfor ikke kan gjøres inngrep i det. Hvis man kommer til at staten har gjort et inngrep i ditt vern etter torturforbudet, foreligger det automatisk brudd på menneskerettighetene. Hvis man kommer til at det er snakk om inngrep i retten til privatliv, må man vurdere om det er et lovlig inngrep. Først hvis man kommer frem til at det er snakk om et inngrep, og at inngrepet ikke er lovlig, kan man slå fast at det har skjedd et brudd på retten til privatliv.

Du kan lese mer om torturforbudet i punkt 3.3, om isolasjon og tvangsmidler i kapittel 16 og 17, og om bruk av kontrolltiltak i kapittel 13, 14 og 18.

3.5.3 Tiltak som kan utgjøre inngrep i retten til privatliv

Khodorkovskiy og Lebedev mot Russland (11082/06 og 13772/05) avsnitt 835

Fengselsoppholdet utgjør ikke i seg selv et inngrep i retten til privatliv. I stedet må man se på hver enkelt måte fengselet begrenser retten til privatliv som et individuelt inngrep, som må rettferdiggjøres hver for seg. Noen eksempler på forhold som kan utgjøre inngrep i retten til privatliv er:

- Isolasjon (les mer om dette i kapittel 16)
- Begrensninger i fellesskapet i fengsel
- Kroppslige undersøkelser (les mer om dette i kapittel 13)

- Bruk av tvang (les mer om dette i kapittel 17)
- Tap eller spredning av personlige helseopplysninger
- Plassering i et fengsel som er langt unna der du bor, som fører til praktiske problemer med å opprettholde kontakt med venner og familie

Khodorkovskiy og Lebedev mot Russland (11082/06 og 13772/05) avsnitt 838
Stanislav Lutsenko mot Ukraina (483/10) avsnitt 60 -64

- Gjentatte overføringer mellom fengsler, som ikke er tilstrekkelig begrunnet i hensynet til sikkerhet
- Manglende privatliv knyttet til toalett
- Påbud om å bruke fangedrakt utenfor fengsel
- Manglende tilrettelegging for besøk eller bruk av kontroll ved besøk. Det skal særlig legges til rette for at barn opplever besøk i fengsel så normalt som mulig (les mer om dette i kapittel 18)

T.V. mot Finland (21780/93)

- Kontroll av kommunikasjon, bl.a. brev og telefon (les mer om dette i kapittel 18)

Vlasov mot Russland (78146/01) avsnitt 130
Canavci og andre mot Tyrkia (24074/19) avsnitt 91
Nusret Kaya og andre mot Tyrkia (43750/06 mv.) avsnitt 60-61

- Kontroll av kommunikasjon med advokat eller annen juridisk rådgiver
- Nektelse av å snakke med familien din på morsmålet ditt
- Manglende tilrettelegging for kontakt med familie og venner gjennom permisjoner eller andre utganger fra fengselet. De europeiske fengselsreglene slår fast at innsatte skal få tilbud om permisjoner som en integrert del av det samlede regimet for straffedømte. Retten til privatliv er særlig viktig i tilfeller der du har et velferdsmessig behov for utgang, for eksempel for å delta i begravelse

De europeiske fengselsreglene punkt 103.6
Płoski mot Polen (26761/95) avsnitt 32

- Nektelse av å ha private gjenstander på cella. EMD har blant annet ansett det som et inngrep at innsatte har blitt nektet å ha mer enn to familiebilder på cella

Moiseyev mot Russland (62936/00) avsnitt 263 flg.

- Nektelse av fortsettelse av hormonbehandling for transkjønnede personer etter innsettelse

W.W. mot Polen (31842/20) avsnitt 91-95

- Begrensning av bruk av lovlig pornografi

Chocholáč mot Sovakia (81292/17) avsnitt 35

- Manglende tilrettelegging for intimitet og opprettholdelse av seksualliv blant annet gjennom besøk og innretting av besøksrom

Dette er ikke en fullstendig liste, også andre tiltak som griper inn i ditt privatliv, familieliv eller din kommunikasjon, kan utgjøre inngrep i retten til privatliv. Det skal ikke særlig mye til for at et tiltak er et inngrep i dette vernet, særlig ikke når man sitter i fengsel. Det avgjørende for om det har skjedd et brudd er derfor ofte ikke om det har skjedd et inngrep, men om inngrepet kan rettferdiggjøres, og at det derfor er lovlig.

3.5.4 Lovlige inngrep i retten til privatliv

Det fremgår av EMK artikkel 8 nr. 2 at inngrep kan gjøres:

> «når dette er i samsvar med loven og er nødvendig i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet, offentlige trygghet eller landets økonomiske velferd, for å forebygge uorden eller kriminalitet, for å beskytte helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter.»

Dette betyr at det kan være lovlig å gjøre inngrep i retten til privatliv, men at ikke et hvilket som helst inngrep aksepteres. Hvis det skal gripes inn i rettighetene må inngrepet:

- Ha tilstrekkelig rettslig grunnlag (hjemmel i lov)
- Forfølge et legitimt formål
- Være forholdsmessig

3.5.4.1 I samsvar med loven

Sunday Times mot Storbritannia (6538/74) avsnitt 47

Grunnloven § 113

For at et inngrep skal være lovlig etter EMK, kreves det at det har grunnlag i lov. Dette skal tolkes vidt, inngrepet kan også ha grunnlag i forskrift, eller i praksis fra domstolene. Det rettslige grunnlaget for inngrep overfor innsatte vil ofte være straffegjennomføringsloven, forskrift om straffegjennomføring eller straffeprosessloven. Etter Grunnloven stilles det krav om at inngrep overfor borgerne har hjemmel i lov eller forskrift, her er det ikke tilstrekkelig at inngrepet bare er hjemlet i praksis fra domstolene. For å både være lovlig etter EMK og Grunnloven, må derfor inngrep ha hjemmel i lov eller forskrift.

Silver og andre mot Storbritannia (5947/72 mv.) avsnitt 85-90

Retningslinjer til straffegjennomføringsloven, *Tilgang til regelverket mv.*

Lovgrunnlaget må videre være tilgjengelig. Et inngrep kan ikke ha grunnlag i en lov eller en forskrift som du ikke har tilgang til. Reglene som følger av norske lover og forskrifter oppfyller stort sett disse kravene, fordi de ligger åpent tilgjengelig på nettet. Også innsatte, som ikke har tilgang til internett, skal ha tilgang til relevant regelverk. Straffegjennomføringsloven og forskriften om straffegjennomføring skal være tilgjengelig på alle avdelinger i alle fengsler, og du kan spørre fengselet om å få utdelt annet relevant regelverk. Hvis loven eller forskriften er publisert på nettet, er den tilstrekkelig tilgjengelig selv om den ikke ligger fremme i fengselet. Du kan lese mer om din rett til tilgang til regelverket i kapittel 9.

Det holder ikke at det finnes et tilgjengelig grunnlag i loven som *kan* omfatte inngrepet, det er et krav at grunnlaget er såpass klart

og presist formulert at det er mulig for en alminnelig borger å forstå hva som ligger i det. Et eksempel på et grunnlag som åpenbart er for vagt til at det oppfyller kravet til klarhet, er formålsbestemmelsen i straffegjennomføringsloven § 2. Der står det at «straffen skal gjennomføres på en måte som [...] motvirker nye straffbare handlinger». Selv om fengselet for eksempel kan mene at det er nødvendig at brevene dine kontrolleres for å passe på at du ikke begår nye straffbare handlinger fra fengselet, er ikke denne lovbestemmelsen presis nok til at den kan være grunnlag for et inngrep i retten til kommunikasjon. Dette krever mer spissede lovgrunnlag, som klarere angir hvilke inngrep fengselet kan gjøre (og som for ordens skyld også finnes andre steder i straffegjennomføringsloven, se kapittel 18 om dette).

I noen tilfeller vil lovgrunnlaget være basert på skjønn, altså et tolkningsrom for fengselet der de ikke er styrt av absolutte vilkår (et eksempel på et absolutt vilkår er om man er over eller under 18), men der de i stedet skal vekte ulike hensyn mot hverandre for å finne ut av hvilken løsning de mener er mest riktig (for eksempel om en permisjon er formålstjenlig). I disse tilfellene må loven gi uttrykk for hvilke hensyn som skal være styrende for avgjørelsen, og hvordan de ulike hensynene skal vektes mot hverandre. Det vil være umulig å lage en lov som omfatter alle tenkelige scenarioer, man må altså akseptere et visst nivå av uklarhet. Det avgjørende er om grunnlaget er såpass tilgjengelig at man til en viss grad klarer å forstå hvilke inngrep den tillater.

3.5.4.2 Legitimt formål

EMK art. 8 punkt 2

Det kreves også at inngrepet skal ha et legitimt formål for at det skal være lovlig. Disse alternative formålene er ansett som legitime:

- Av hensyn til den nasjonale sikkerhet,
- av hensyn til offentlige trygghet eller
- av hensyn til landets økonomiske velferd,
- for å forebygge uorden eller kriminalitet,
- for å beskytte helse eller moral, eller
- for å beskytte andres rettigheter og friheter.

Hensynet til sikkerhet og forebygging av uorden og kriminalitet vil omfatte de aller fleste inngrepene som gjøres overfor innsatte. Hvis fengselet begrunner inngrepet i noe annet enn det som er angitt over, for eksempel at du blir nektet permisjoner fordi den som skal fatte permisjonsvedtaket kjenner noen som er fornær-

met i straffesaken din, og de derfor mener at du ikke fortjener permisjon på grunn av personlige årsaker, vil ikke kravet til legitimt formål være oppfylt.

3.5.4.3 Nødvendig i et demokratisk samfunn

Kravet om at inngrepet må være «nødvendig i et demokratisk samfunn» består av to vurderinger. For det første må inngrepet være *nødvendig* for å oppnå formålet, og for det andre må det være *forholdsmessig*.

Kravet om nødvendighet er et uttrykk for "det minste inngreps prinsipp". I dette ligger at inngrepet kun er lovlig så lenge myndighetene ikke hadde mulighet til å iverksette et mindre inngripende tiltak som ville ivaretatt de samme hensynene.

TV Vest og Rogaland pensjonistparti mot Norge (21132/05) avsnitt 58

Myndighetene har her et visst spillerom, det er ikke et krav om at tiltaket er absolutt nødvendig i den forstand at det er umulig å unngå. Hvis fengselet har gått utenfor det som er en vanlig og påregnelig følge av straffegjennomføringen, er det imidlertid mye som taler for at inngrepet ikke var nødvendig.

Silver og andre mot Storbritannia (5947/72 mv.) avsnitt 97

I forholdsmessighetsvurderingen må man gjøre en avveining mellom formålet inngrepet er ment å oppnå, og virkningen det har får den som utsettes for inngrepet. Hvis ulempene som påføres den som blir utsatt for inngrepet er større enn samfunnets behov for inngrepet, vil ikke kravet om «nødvendig i et demokratisk samfunn» være oppfylt.

3.6 Ytringsfrihet

3.6.1 Ytringsfrihetens omfang

Grunnloven § 100
EMK artikkel 10

Ytringsfriheten er vernet av Grunnloven § 100. Vernet følger også av EMK artikkel 10, som tydeliggjør at ytringsfriheten innebærer «frihet til å ha meninger og til å motta og meddele opplysninger og ideer uten inngrep av offentlig myndighet og uten hensyn til grenser». Ytringsfriheten stopper ikke ved fengselsmuren, innsatte har den samme retten til å ytre seg som resten av befolkningen. Hvis fengselet griper inn i ytringsfriheten din, eller lar være å legge til rette for utøvelse av den, og dette ikke er et lovlig inngrep, er det et brudd på ytringsfriheten. Hva som er et lovlig inngrep, er behandlet i punkt 3.6.2.

Kjernen i ytringsfriheten er din rett til å ha, og å formidle meninger. Dette innebærer både retten til å formidle meningene sine til medinnsatte, til ansatte i kriminalomsorgen, og til verden utenfor fengsel, blant annet media. Ytringsfriheten skal forstås vidt, og omfatter både muntlige og skriftlige ytringer, og andre uttrykk for meninger, for eksempel gjennom handlinger eller klær. Hvis fengselet har hindret deg i å ytre en mening, eller de har gitt deg konsekvenser for at du har ytret en mening, er det et inngrep i ytringsfriheten. Det skal lite til for at en slik handling er et inngrep.

Mesut Yurtsever og andre mot Tyrkia (14964/08 mv.) avsnitt 102

Ytringsfriheten omfatter også en rett til å få opplysninger. Dette henger sammen med at tilgang på informasjon er en nødvendig forutsetning for meningsdannelse og ytringer. EMD har blant annet funnet at det utgjorde inngrep i retten til å motta opplysninger at fengselet nektet tilgang til spesielle avisutgaver.

Kalda mot Estland (17429/10) avsnitt 45

Jankovskis mot Litauen (21575/08) avsnitt 59-64

Retten til å motta informasjon reiser særlig spørsmål om innsattes rett til tilgang på internett. I dagens samfunn har internett stor betydning for spredning av informasjon, og manglende tilgang til internett vil derfor naturligvis utgjøre et inngrep i informasjonsfriheten. EMD har likevel uttalt at ytringsfriheten ikke innebærer en ubetinget plikt for staten til å tilrettelegge for bruk av internett. Dette avhenger likevel av hvilken type informasjon det er snakk om. EMD har blant annet kommet til at det var brudd på ytringsfriheten at fengselet nektet adgang til en nettside som var nødvendig for at en innsatt skulle få tilgang til utdanning. Avgjørende for om du skal ha en rett til internett eller ikke, vil være om nektelsen av internettilgang kan rettferdiggjøres etter reglene om hva som er et lovlig inngrep i ytringsfriheten.

Grunnloven § 100 fjerde ledd

Ytringsfriheten innebærer også i utgangspunktet et forbud mot forhåndssensur. Dette betyr at myndighetene aldri kan hindre en ytring før den har blitt fremsatt. Hvis de vil gjøre et lovlig inngrep i ytringsfriheten, må dette først gjøres etter at ytringen har skjedd. Forbudet mot forhåndssensur gjelder ikke alltid i fengsel, fengselet har derfor blant annet mulighet til å hindre deg i å sende brev i noen tilfeller. Nektelsen må likevel utgjøre et lovlig inngrep. Du kan lese mer om kontroll av brev og annen kommunikasjon i kapittel 18.

3.6.2 Lovlige inngrep i ytringsfriheten

Ytringsfriheten er en relativ rettighet. Dette betyr at det kan gjøres inngrep i vernet hvis gitte vilkår er oppfylt. Det følger av EMK artikkel 10 nr. 2 at ytringsfriheten:

> «kan [...] bli undergitt [...] innskrenkninger [...] som er foreskrevet ved lov og som er nødvendige i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet, territoriale integritet eller offentlige trygghet, for å forebygge uorden eller kriminalitet, for å beskytte helse eller moral, for å verne andres omdømme eller rettigheter, for å forebygge at fortrolige opplysninger blir røpet, eller for å bevare domstolenes autoritet og upartiskhet.»

Dette betyr at det kan være lovlig å gjøre inngrep i ytringsfriheten, men at ikke et hvilket som helst inngrep aksepteres. Hvis det skal gripes inn i rettighetene må inngrepet:

- Ha tilstrekkelig rettslig grunnlag (hjemmel i lov)
- Forfølge et legitimt formål
- Være forholdsmessig

Vurderingene av kravene til rettslig grunnlag og nødvendighet er så å si de samme for inngrep i ytringsfriheten som for retten til privatliv. Du kan derfor se til punkt 3.5.4 for en grundigere redegjørelse for hvert enkelt vilkår.

De legitime formålene som kan begrunne inngrep i ytringsfriheten er:

- av hensyn til den nasjonale sikkerhet
- av hensyn til territoriale integritet
- av hensyn til offentlige trygghet
- for å forebygge uorden eller kriminalitet
- for å beskytte helse eller moral
- for å verne andres omdømme eller rettigheter
- for å forebygge at fortrolige opplysninger blir røpet
- for å bevare domstolenes autoritet og upartiskhet

Det er bare disse formålene som kan være legitime. Formålene tolkes imidlertid ganske vidt, det er mange begrunnelser som kan omfattes av et av et eller flere av disse formålene. Fengselet vil for eksempel ofte kunne begrunne inngrep i hensynet til forebygging av uorden i fengselet.

Nilsen mot Storbritannia (36882/05) avsnitt 50

Fengselet kan ikke nekte deg i å uttale deg bare fordi innholdet i ytringen din vil kunne virke støtende enten for andre innsatte eller for samfunnet ellers. Hvis ytringene vil kunne føre til en sikkerhetsrisiko, kan fengselet potensielt hindre dem.

Et særlig viktig tema for innsatte er ytringer gjennom symboler enten på klær eller på gjenstander som du har på cella. Innsatte skal i utgangspunktet ha rett til å bruke symboler som viser tilhørighet til en etnisk, kulturell, sosial eller politisk gruppe. EMD har imidlertid uttalt at fengselet må ha en vid adgang til å hindre bruken av symboler hvis de har potensiale til å forhøye spenninger i fengselet. Du kan lese mer om hvilke personlige eiendeler du har lov til å oppbevare i fengselet i kapittel 12.

Donaldson mot Storbritannia (56975/09) avsnitt 22 flg.

3.7 Forbud mot diskriminering

3.7.1 Grunnlag

Grunnloven § 98 fastslår at ingen skal utsettes for usaklig eller uforholdsmessig forskjellsbehandling. Et slikt vern følger også av EMK artikkel 14, og av de ulike diskrimineringskonvensjonene. I norsk rett følger forbudet mot diskriminering av likestillings- og diskrimineringsloven. Likestillings- og diskrimineringsloven gjennomfører mange av de ulike menneskerettslige konvensjonene om diskriminering. Vi har derfor valgt å bruke den som utgangspunkt for redegjørelsen under.

Grunnloven § 98
EMK artikkel 14
Likestillings- og diskrimineringsloven § 6

Diskrimineringsforbudet er bygget på den menneskerettslige grunntanken om at alle er født frie, og med samme menneskeverd. I EMK artikkel 14 er det eksplisitt sagt at vi alle er like på tvers av «kjønn, rase, farge, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, tilknytning til en nasjonal minoritet, eiendom, fødsel eller annen status».

FNs verdenserklæring om menneskerettigheter artikkel 1

Diskrimineringsforbudet gjelder på alle samfunnsområder. Dette betyr at den får betydning for all virksomhet som gjelder kriminalomsorgen. Fengselet kan altså ikke føre en praksis som er i strid med det som er bestemt i likestillings- og diskrimineringsloven.

Likestillings- og diskrimineringsloven § 2

Ikke all forskjellsbehandling er diskriminering. For at forskjellsbehandling skal falle inn under diskrimineringsforbudet må den knytte seg til et diskrimineringsgrunnlag, og det må ikke være snakk om lovlig forskjellsbehandling. Lovlig forskjellsbehandling er forskjellsbehandling som har et saklig formål, som er nødvendig for å oppnå formålet, og som ikke utgjør et uforholdsmessig inngrep overfor den som forskjellsbehandles.

Likestillings- og diskrimineringsloven § 6

Likestillings- og diskrimineringsloven § 9

3.7.2 Diskrimineringsgrunnlag

Det er kun forskjellsbehandling basert på et eller flere av følgende grunnlag som kan omfattes av diskrimineringsforbudet:

- kjønn
- graviditet
- permisjon ved fødsel eller adopsjon
- omsorgsoppgaver
- etnisitet (herunder blant annet nasjonal opprinnelse, opphav, hudfarge og språk)
- religion
- livssyn
- funksjonsnedsettelse
- seksuell orientering
- kjønnsidentitet
- kjønnsuttrykk
- alder

3.7.3 Direkte eller indirekte forskjellsbehandling

For at et tiltak skal være diskriminerende, og derfor forbudt, må det utgjøre forskjellsbehandling. Forskjellsbehandlingen kan enten være direkte eller indirekte.

Likestillings- og diskrimineringsloven § 7

Direkte forskjellsbehandling er når en person på bakgrunn av et eller flere av diskrimineringsgrunnlagene behandles dårligere enn det andre blir, har blitt eller ville blitt behandlet i samme situasjon. Enklere sagt: Direkte forskjellsbehandling er når like tilfeller blir behandlet ulikt. Dette kan for eksempel være hvis fengselet velger å gi ekstra telefontid, men bare til kristne innsatte. Et annet eksempel vil være hvis fengselet nekter å gi permisjon kun basert på at du ikke er fra Norge.

Likestillings- og diskrimineringsloven § 8

Indirekte forskjellsbehandling er en bestemmelse eller en praksis som i utgangspunktet er lik for alle, men som på grunn av et eller flere av diskrimineringsgrunnlagene får uheldige konsekvenser for noen i forhold til andre. Et eksempel på indirekte forskjellsbehandling er et krav om at fengselet skal forstå språket du snakker, for at du skal få lov til å bruke telefonen. Kravet vil ramme utenlandske innsatte hardere enn norske innsatte, fordi utenlandske innsatte i langt større grad vil ha behov for å snakke et annet språk for å kunne kommunisere med familie eller venner utenfor fengsel.

Prop. 81 L (2016-2017) punkt 14.2.2

Hvis man blir utsatt for direkte eller indirekte forskjellsbehandling, må man vurdere om forskjellsbehandlingen er lovlig. Det skal på generelt grunnlag mer til for at en forskjellsbehandling skal være lovlig hvis den er direkte.

3.7.4 Lovlig forskjellsbehandling

Likestillings- og diskrimineringsloven § 9

Hvis du blir utsatt for forskjellsbehandling basert på et diskrimineringsgrunnlag, er det likevel lovlig hvis det er begrunnet i et saklig formål, det er nødvendig for å oppnå det formålet, og det ikke utgjør et uforholdsmessig inngrep overfor deg.

Det er flere ulike formål som vil kunne anses som saklige. Mest relevant for straffegjennomføringen er sikkerhetsmessige formål, og hensynet til ro og orden i fengselet. Blant annet vil nok fengselets mulighet for kontroll anses som et saklig formål hvis det kreves at du snakker et språk de ansatte forstår når du ringer ut fra et fra fengsel med høyt sikkerhetsnivå.

DIN-2019-232

Et annet eksempel på et saklig formål er din egen helsetilstand. Likestillings- og diskrimineringsnemnda har blant annet uttalt at det var greit at en innsatt med nedsatt funksjonsevne ble flyttet til en avdeling med høyere sikkerhetsnivå, fordi fengselet i større grad kunne ivareta de helsemessige behovene hennes der. Nemnda kom i samme sak til at også økonomiske hensyn kunne være saklige, og at fengselet derfor ikke var pålagt å bygge en heis for den ene måneden den innsatte skulle sone.

Prop. 81 L (2016-2017) punkt 14.2.1 (s. 119)

At forskjellsbehandlingen må være nødvendig betyr at fengselet ikke kan ha reelle handlingsalternativer som ikke vil innebære forskjellsbehandling. Hvis det finnes et slikt handlingsalternativ som ikke vil være spesielt ressurskrevende for fengselet å benytte seg av, vil det være et sterkt argument for at forskjellsbehandlingen ikke er nødvendig.

At forskjellsbehandlingen ikke skal være et uforholdsmessig inngrep betyr at fengselet må gjøre en vurdering av behovet for inngrepet, sett opp mot de virkningene det vil ha for deg. Hvis ditt behov for å slippe å være utsatt for inngrepet er større enn fengselets behov for å gjennomføre det, er forskjellsbehandlingen uforholdsmessig, og dermed ulovlig diskriminering.

3.8 Religionsfrihet

3.8.1 Grunnlaget for religionsfriheten

Grunnloven § 16
EMK artikkel 9 (1)

Grunnloven § 16 fastslår at «[a]lle innbyggere i riket har fri religionsutøvelse». Et tilsvarende vern følger av EMK artikkel 9, som fastslår at:

> «Enhver har rett til tankefrihet, samvittighetsfrihet og religionsfrihet; denne rett omfatter frihet til å skifte sin religion eller overbevisning, og frihet til enten alene eller sammen med andre og såvel offentlig som privat å gi uttrykk for sin religion eller overbevisning, ved tilbedelse, undervisning praksis og etterlevelse».

Retten til tanke, samvittighet og religion kalles ofte samlet «religionsfriheten».

Det at man er frihetsberøvet vil for mange medføre en begrensning i trosutøvelsen, ikke minst fordi man vil ha langt færre muligheter til å være samlet på vanlig måte med andre troende og utøve religiøse ritualer. Retten til religionsfrihet er, som ytringsfriheten og retten til privatliv, en relativ rettighet. Dette betyr at man kan gjøre lovlige inngrep i religionsfriheten, hvis gitte vilkår er oppfylt. Hva som skal til for at inngrep skal være lovlige, er behandlet i punkt 3.8.3.

3.8.2 Hva som er å anse som inngrep i religionsfriheten

Blant tiltakene som kan være inngrep i religionsfriheten er:

Mozer mot Moldova og Russland (11138/10) avsnitt 201
Moroz mot Ukraina (5187/07) avsnitt 104-109)

- Nektelse av å innvilge besøk fra prest eller annen religiøs leder
- Nektelse av å delta i religiøse høytider
- Konfiskering av religiøse tekster eller gjenstander
- Nektelse av å legge til rette for at innsatte får et tilbud om en diett som er i tråd med kravene etter deres religion

Abdullah Yalçın mot Tyrkia (34417/10) avsnitt 30
Korostelev mot Russland (28280/10) avsnitt 50

- Manglende tilrettelegging for deltakelse i bønn eller annen religiøs aktivitet
- Disiplinære reaksjoner på grunn av religiøs aktivitet

Dette er ikke en fullstendig liste. Også andre begrensninger enn de som er listet opp over, som vanskeliggjør din utøvelse av religion eller livssyn, kan være inngrep i religionsfriheten.

3.8.3 Lovlige inngrep i religionsfriheten

Inngrep i religionsfriheten må ifølge EMK artikkel 9 være:

> «foreskrevet ved lov og [...] nødvendige i et demokratisk samfunn av hensyn til den offentlige trygghet, for å beskytte den offentlige orden, helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter.»

Dette betyr at det kan være lovlig å gjøre inngrep i religionsfriheten, men at ikke et hvilket som helst inngrep aksepteres. Hvis det skal gripes inn i rettighetene må inngrepet:

- Ha tilstrekkelig rettslig grunnlag (hjemmel i lov)
- Forfølge et legitimt formål
- Være forholdsmessig

Vurderingene av kravene til rettslig grunnlag og nødvendighet er så å si de samme for inngrep i religionsfriheten som for retten til privatliv. Du kan derfor se til punkt 3.5.4 for en grundigere redegjørelse for hvert enkelt vilkår.

De legitime formålene som kan begrunne inngrep i religionsfriheten er:

- for å beskytte den offentlige orden,
- for å beskytte helse eller moral, eller
- for å beskytte andres rettigheter og friheter.

Det er ofte hensynet til den offentlige orden og hensynet til andres rettigheter og friheter som vil begrunne inngrep i religionsfriheten under straffegjennomføring. Et typisk eksempel på et inngrep som er begrunnet i hensynet til orden, er at fengselet nekter deg å ha eller å bruke religiøse gjenstander som kan utgjøre en sikkerhetsrisiko. For eksempel vil det neppe være lov å bære sverd eller kniv i fengsel, selv om det er ansett som en religiøs plikt i sikhismen.

Kovaļkovs mot Latvia (35021/05) avsnitt 67 og 68

EMD har videre funnet at det kan være lovlige inngrep i religionsfriheten hvis innsatte er nødt til å be, lese religiøse tekster eller på andre måter utøve religionen sin i andres nærvær. Heller ikke nektelse av å bruke religiøse gjenstander som kan forstyrre andre innsatte, som for eksempel røkelse, vil være brudd.

3.8.4 Særlig om religiøs diett i fengsel

EMD har i flere dommer tatt stilling til om fengselet har en plikt til å tilby dietter som samsvarer med den religiøse overbevisningen til de innsatte. Nektelse av å tilrettelegge for dietter begrenser religionsutøvelsen, og er derfor et inngrep i religionsfriheten. Spørsmålet blir da om inngrepet er lovlig. Denne vurderingen må avgjøres individuelt og ut ifra hensynene som gjør seg gjeldende i hver enkelt sak. Det er derfor ikke mulig å gi noe klart svar på når fengselet plikter å gi en spesiell diett, og når de ikke gjør det. EMD har likevel gitt noen føringer for vurderingen.

Spørsmålet om fengselet plikter å gi en deg en diett som er i samsvar med din religiøse overbevisning, vil ofte være et spørsmål om forholdsmessighet. Da vil dine behov for en diett veies opp mot hvor vanskelig det vil være for fengselet å tilby dietten. EMD kaller dette plikten til å finne en «rettferdig balanse» mellom hensynet til deg og hensynet til staten. Relevante momenter vil blant annet være hvor mange innsatte i fengselet som har behov for dietten, hvor omfattende endringer i matlagingsrutinene fengselet må gjøre, hvor stor byrde det vil legge på de som lager maten i fengselet, og hvor dyrt det vil være.

Jakóbski mot Polen (18429/06) avsnitt 48 til 55

Jakóbski mot Polen (18429/06) avsnitt 48 til 55

EMD har kommet til at det utgjorde brudd på religionsfriheten at fengselet lot være å gi en vegetardiett til en buddhistisk innsatt. Avgjørende for saken var at det ikke var en særlig stor byrde for fengselet å tilby en vegetardiett. Maten måtte ikke tilberedes eller serveres på noen spesiell måte, og fengselet måtte ikke gå til innkjøp av ingredienser som var vanskelige å få tak i. Derfor ville det ikke være en særlig stor byrde verken praktisk eller økonomisk å tilby dietten. Behovet for den innsatte til å få dietten, veiet derfor tyngre enn fengselets behov til å slippe å tilby den.

Erlich og Kastro mot Romania (23735/16 og 23740/16)

I en annen sak kom imidlertid EMD til at det ikke utgjorde brudd på religionsfriheten at en jødisk innsatt ble nektet kosher-mat. Grunnen til dette var at kosher krever at man følger spesifikke regler til både tilberedelse og innhold, noe som ble sett på som en stor byrde for fengselet. Fengselets behov for å slippe å tilby dietten, veiet derfor tyngre enn den innsattes behov for å få dietten.

Som illustrert er spørsmålet om fengselet plikter å gi deg en spesiell diett en glidende skala. Jo enklere dietten er å ta hensyn til, jo mer sannsynlig er det at religionsfriheten pålegger fengselet en plikt til å tilby den.

3.9 Barn

Grunnloven § 104 annet ledd

Grunnloven § 104 annet ledd fastslår at «[v]ed handlinger og avgjørelser som berører barn, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn». Dette gjelder også for avgjørelser som treffes under straffegjennomføring. I FNs barnekonvensjon er det inntatt særskilte bestemmelser om barn som gjennomfører straff og om barn som er pårørende av domfelte. Slike reguleringer finner man også i De europeiske fengselsreglene.

Utgangspunktet er at det for avgjørelser som treffes under straffegjennomføringen som angår barn, skal tas hensyn til «barnets beste». Barn har også etter nærmere omstendigheter rett til å bli hørt i saker som angår dem. Det barnet mener om saken skal tillegges vekt i overensstemmelse med deres alder og utvikling. Det at avgjørelser angår barn kan også få betydning for hvordan man skal praktisere de øvrige menneskerettighetene, særlig retten til «privatliv og familieliv».

Du kan lese mer om barn under straffegjennomføring i kapittel 31.

3.10 Dobbeltstraff

EMK protokoll 7 art. 4

Det følger av EMK protokoll 7 artikkel 4 at:

> «ingen skal kunne bli stilt for retten eller straffet på ny i en straffesak under den samme stats domsmyndighet, for en straffbar handling som han allerede er blitt endelig frikjent eller domfelt for».

Dette kalles ofte forbudet mot dobbeltstraff. Forbudet mot dobbeltstraff gjelder først og fremst under straffesaken, men den vil også forhindre at du under straffegjennomføringen blir utsatt for ny straff som følge av det forholdet du ble dømt for i utgangspunktet.

Rt. 2003 s. 1100 avsnitt 45

I vurderingen av om en sanksjon skal anses som straff etter EMK, skal man gjøre en totalbedømmelse av hva sanksjonen er klassifisert som etter norsk lov, hva som er den overtrådte bestemmelses formål og karakter, og innholdet og alvorlighetsgraden av sanksjonen.

Rt. 2003 s. 1100

Høyesterett har tidligere behandlet et spørsmål om en disiplinærreaksjon etter straffegjennomføringslovens § 40 var straff etter EMK, og om den derfor var i strid med forbudet mot dobbeltstraff.

Høyesterett uttalte at formålet med reaksjonen ikke først og fremst var for å straffe den innsatte, men å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengselet. For at en reaksjon med denne begrunnelsen skulle være straff, mente Høyesterett at den måtte være av en sterkt inngripende karakter, og «i praksis bestå i frihetsberøvelse». Etter Høyesteretts syn var ingen av reaksjonene som kunne gis etter straffegjennomføringsloven § 40 så inngripende at de var å anse som straff etter EMK.

Rt. 2003 s. 1100 avsnitt 53

I praksis vil nok ingen av tiltakene som fengselet kan iverksette etter straffegjennomføringsloven være straff etter EMK, i hvert fall ikke når de er begrunnet i ro, orden og sikkerhet i fengselet. Fengselet har en vid adgang til å nekte permisjoner, overføringer til fengsler med høyere sikkerhetsnivå eller fatte andre beslutninger begrunnet i behovet for sikkerhet.

4 Konsekvensene av menneskerettighetsbrudd

Det følger av EMK artikkel 13 at den som får sine:

EMK artikkel 13

> «rettigheter og friheter fastlagt i denne konvensjon [...] krenket, skal ha en effektiv prøvningsrett ved en nasjonal myndighet uansett om krenkelsen er begått av personer som handler i offisiell egenskap».

En tilsvarende regel følger også av SP artikkel 2 nr. 3. Disse reglene danner grunnlaget for krav om reparasjon av internasjonale menneskerettighetsbrudd, og danner også sammen med Grunnloven § 92 grunnlaget for krav som følge av brudd på Grunnlovens menneskerettslige regler.

SP artikkel 2 nr. 3

Se bl.a. Rt 2014 s. 1105 avsnitt 61

Hva du kan kreve hvis du er blitt utsatt for et brudd, vil variere ut ifra flere ulike faktorer. Blant annet vil det ha betydning om menneskerettighetsbruddet blir konstatert som en del av en sivil sak, eller om det behandles i forbindelse med straffesaken din. Hvilken rettighet som er brutt, og hvor rettigheten er forankret, vil også få stor betydning.

Én ting er imidlertid klart: Hvis et menneskerettsbrudd har skjedd, og det ikke kan reverseres, skal man ha mulighet til å fremme et krav om kompensasjon. Kompensasjon kan gis i flere ulike former, og det finnes ingen regler som gir klart uttrykk for hvilke typer brudd som gir rett til hvilken type kompensasjon. Det er likevel slik at hvilken type kompensasjon du skal få, vil avhenge av

alvorlighetsgraden av menneskerettighetsbruddet du har blitt utsatt for.

I noen tilfeller vil det anses som tilstrekkelig reparasjon at det blir konstatert at du har blitt utsatt for et brudd på menneskerettighetene. Dette var blant annet tilfellet i en sak der Høyesterett kom til at fengselet hadde brutt de innsattes rett til privatliv ved å gjøre opptak av telefonsamtalene deres uten at det fantes tilstrekkelig lovgrunnlag for dette. Høyesterett mente at det var tilstrekkelig å konstatere brudd fordi opptakene ikke hadde påført den innsatte «slik særlig tilleggsbelastning under soningen som må foreligge for at det kan bli aktuelt å sette ned straffen».

HR-2024-775-A avsnitt 105-109

Kompensasjon kan også gis i form av fradrag i dommens lengde. Dette kan være aktuelt hvis du har blitt utsatt for brudd mens du har vært varetektsfengslet, og du ikke har fått endelig dom. I disse tilfellene vil retten kunne ta hensyn til menneskerettighetsbruddet i utmålingen av straffen. Dette ble blant annet gjort i en Høyesterettsdom fra 2021 om brudd på EMK artikkel 3 som følge av ulovlige kroppsvisitasjoner. Hvis du ble utsatt for menneskerettighetsbruddet før du fikk endelig dom, og du fortsatt soner, kan det være grunnlag for gjenopptakelse av straffesaken din. Da vil retten kunne gjøre en ny vurdering av straffeutmålingen, og gi fradrag for bruddet. Du kan lese mer om gjenopptakelse i kapittel 36.

HR-2021-1155-A avsnitt 65 flg.

Hvis du er ferdig med å sone, og fradrag i dommens lengde derfor ikke er aktuelt for deg, kan du ha mulighet til å kreve oppreisningserstatning for ikke-økonomisk tap. Dette ble gjort i en Høyesterettsdom fra 2024 der tre innsatte fikk erstatning på henholdsvis 100 000 kroner, 50 000 kroner og 90 000 kroner fordi de ble utsatt for ulovlige kroppsvisitasjoner. Størrelsen på erstatningen hadde sammenheng med antall kroppsvisitasjoner de hadde blitt utsatt for.

HR-2024-117-A

Retten til kompensasjon for menneskerettighetsbrudd som følge av ulovlig kroppsvisitasjon er særlig behandlet i kapittel 13. Muligheten til å få fradrag for isolasjon er behandlet i kapittel 16.

5 Kontroll

5.1 Generelt

De siste årenes dommer i EMD og Høyesterett viser at bestemmelser om menneskerettigheter ikke i seg selv er tilstrekkelige for å

verne om verdiene de uttrykker. Derfor finnes det en rekke ordninger for uavhengig kontroll som skal sikre at myndighetene etterlever rettighetene.

For det første skal menneskerettighetene, som lover og regler, tas hensyn til ved ordinær saksbehandling og klagebehandling etter straffegjennomføringsloven. Reglene kan også påberopes ved klage til Sivilombudet, og ved søksmål for domstolene.

I tillegg er det etablert særlige kontrollordninger for menneskerettigheter. Det finnes klageordninger hvor man kan klage over og få konstatert brudd på menneskerettighetene, og det finnes overvåkningsordninger som undersøker om myndighetene etterlever menneskerettighetene. I punktene under skriver vi kort om noen av disse.

5.2 Klageordninger

5.2.1 Den europeiske menneskerettighetsdomstolen

Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen har hatt og har stor betydning for menneskerettighetenes stilling i norsk rett. Konvensjonen er gjort til norsk lov og flere av bestemmelsene i konvensjonen har tjent som modell for bestemmelser i Grunnloven.

En viktig grunn til at konvensjonen har fått stor betydning, er at det finnes en individuell klageordning. Enhver som mener at menneskerettighetene er krenket, kan klage til Den europeiske menneskerettighetsdomstolen.

Se nærmere EMK artikkel 33, 34, 35, 38 og 39

Det er en rekke vilkår som må være oppfylt for at domstolen skal ta en klage til behandling. I det følgende gjennomgås enkelte av disse:

- Klagen må gjelde deg selv. Det er ikke anledning til å klage på vegne av en annen person. Ikke-statlige organisasjoner eller grupper av enkeltindivider har også anledning til å klage saker inn for domstolen.
- Alle nasjonale rettsmidler må være uttømt. Dette betyr at saken må ha vært behandlet hos domstolen på et så høyt nivå som mulig. I Norge vil det i utgangspunktet innebære at saken er behandlet eller avvist av Høyesterett. Dette er fordi norske myndigheter selv skal ha mulighet til å rette opp i

krenkelser før EMD eventuelt avsier dom om krenkelse av konvensjonen.

- Klagen må fremmes til EMD før det har gått 6 måneder. Tiden begynner å løpe den dagen du blir informert om «den siste» avgjørelsen, eksempelvis Høyesteretts endelige avgjørelse eller avvisning av saken.
- Klagen kan ikke være anonym. Du må derfor få frem navn og adresse i den klagen du sender inn til EMD.
- Klagen må ikke ha vært behandlet tidligere. EMD avviser saker som har blitt behandlet før av EMD selv eller annen internasjonal tilsynsordning.
- Åpenbart grunnløse klager avvises. EMD gjør en foreløpig vurdering av saken når den sendes inn. Anses klagen som åpenbart grunnløs, avvises den.
- Klagen må gjelde en rettighet i EMK. Du må vise at det forhold du påpeker er knyttet til en bestemmelse i konvensjonen.

Hvis saken ikke avvises, vil domstolen kunne være behjelpelig med å få partene til å inngå forlik. Dette betyr at du og staten kan komme til enighet om hvordan saken skal løses før den går til domstolsbehandling, for eksempel at du skal få utbetalt en viss sum penger i erstatning for menneskerettighetsbruddet. Hvis partene ikke kommer til enighet, vil det bli avsagt dom. Blir det konstatert brudd på konvensjonen, kan EMD bestemme at staten skal betale erstatning.

EMK artikkel 46

Statene skal rette seg etter endelig dom fra EMD. Det kan innebære at den krenkede parten skal stilles i samme posisjon som før krenkelsen ved at konvensjonskrenkelsen gjenopprettes. Utgangspunktet er at det er opp til den enkelte nasjonale myndighet å avgjøre hvilke virkemidler som er best egnet til dette. Du kan lese mer om kompensasjon for menneskerettighetsbrudd i punkt 4.

5.2.2 FNs menneskerettighetskomité

Se SP artikkel 28 flg.

FN har etablert en egen kontrollprosedyre til konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP), der FNs menneskerettighetskomité mottar og behandler klager fra fysiske personer. Ingen av uttalelsene komiteen gir, er rettslig bindende.

Selv om uttalelser fra FNs menneskerettighetskomité ikke er bindende, har de i praksis stor betydning. For det første ser man at komiteen gjerne legger dem til grunn for egen tolking av konven-

sjonen. For det andre vil Norge i praksis rette seg etter komiteens uttalelser.

Valgfri protokoll til den internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter artikkel 1 flg.

Mange av de samme kravene som stilles for å klage til Den europeiske menneskerettighetsdomstolen, gjelder også for klage til FNs menneskerettighetskomité, herunder at nasjonale rettsmidler må være uttømt og at du må klage på egne vegne.

5.3 Overvåkningsorganer

5.3.1 Sivilombudet

Sivilombudsloven § 3 a

Sivilombudet behandler klager fra enkeltpersoner på avgjørelser i det offentlige, og har dessuten et særskilt ansvar for å undersøke hvordan frihetsberøvedes rettigheter ivaretas og for å forebygge krenkelser.

Sivilombudet har dessuten en forebyggingsenhet som skal arbeide mot tortur og umenneskelig behandling alle steder der mennesker er frihetsberøvet. Den besøker fengsler uten å varsle først, for å undersøke om forholdene i fengslene er i tråd med menneskerettighetene. Sivilombudet har adgang til alle steder og alle opplysninger som er av betydning for fengselsforholdene.

Etter besøkene i fengsel skriver forebyggingsenheten rapporter som beskriver funn og risikofaktorer. Det gis anbefalinger, hvor noen er generelle, mens andre er mer spesifikke, som for eksempel at de fysiske forholdene på enkelte avdelinger må bedres eller at det må installeres lysdimmer i sikkerhetsceller.

Besøksrapportene publiseres på Sivilombudets nettside og fengselet gis en frist for å orientere ombudet om sin oppfølging av anbefalingene. Disse svarbrevene skal også publiseres på nettsidene.

Du kan lese mer om klage til Sivilombudet i kapittel 9.

5.3.2 Norges institusjon for menneskerettigheter (NIM)

NIM-loven § 1

Norges institusjon for menneskerettigheter er et uavhengig offentlig organ som har som oppgave å fremme og beskytte menneskerettighetene i tråd med Grunnloven, menneskerettsloven og annen norsk lovgivning, internasjonale traktater og folkeretten for øvrig.

NIM behandler ikke enkeltsaker, men bidrar med fagkunnskap, råd og veiledning til statens myndigheter, slik at de kan ivareta sitt menneskerettslige ansvar på best mulig måte. NIM kommer blant annet årlig med innspill til endringer i lovgivning og praksis i sin årsmelding til stortinget, og de rapporterer til FNs ulike menneskerettighetskomiteer.

5.3.3 Den europeiske torturforebyggingskomiteen

Den europeiske torturforebyggingskomiteen (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – CPT) er et organ som har til formål å overvåke europeiske stater for å forebygge bruk av tortur, umenneskelig eller nedverdigende behandling eller straff. Komiteen foretar inspeksjoner og utgir rapporter, og har blant annet kritisert Norge for rutinemessig bruk av isolasjon og bruken av brev- og besøksrestriksjoner under varetektsfengsling.

5.3.4 FNs torturkomité

FNs torturkomité (The Committee Against Torture – CAT) har til formål å forbygge bruk av tortur og umenneskelig og nedverdigende behandling. Komiteen overvåker statene gjennom kontroll av rapporter fra statene og rapportering fra interesseorganisasjoner, og gir deretter sine anbefalinger. Det er også mulig for enkeltpersoner å klage til komiteen, men det er en ordning som har vært lite i bruk.

5.3.5 FNs menneskerettighetskomité

FNs menneskerettighetskomité håndhever FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter. I tillegg til å behandle klager fra individer, se punkt 5.2.2, baseres håndhevingen på generelle kommentarer som de gir basert på egen erfaring, rapporter fra statene og klager fra andre stater.

5.3.6 FNs barnekomité

FNs barnekomité skal sikre at barnekonvensjonen blir etterlevd i landene som har ratifisert den. Statene skal sende inn rapporter, og på grunnlag av disse vil komiteen fremsette forslag og gi generelle anbefalinger. Det finnes en ordning med individuell klagerett, men Norge er ikke en del av denne.

5.3.7 Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO)

Diskrimineringsombudsloven § 5

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) er et offentlig ombud som jobber for å fremme reell likestilling, og for å hindre diskriminering på grunn av kjønn, graviditet, omsorgsoppgaver, permisjon ved fødsel og adopsjon, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet, kjønnsuttrykk og alder. Ombudet fører tilsyn med at norsk rett og forvaltningspraksis samsvarer med forpliktelsene Norge har etter kvinnediskrimineringskonvensjonen, rasediskrimineringskonvensjonen og konvensjonen om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne.

LDO behandler ikke enkeltsaker, men de har en veiledningstelefon der man kan ringe inn for å få råd om diskrimineringssaker.

5.3.8 Diskrimineringsnemnda

Diskrimineringsnemnda er et offentlig organ som ligner på en domstol. Nemnda behandler saker om diskriminering, trakassering, seksuell trakassering og gjengjeldelse. Det er gratis å få en sak avgjort av nemnda, og partene velger selv om de vil bruke advokat. Nemnda har tidligere avgjort flere saker som har handlet om diskriminering i fengsel.

Kapittel 42
Fengselspolitikk

1 Hva er fengselspolitikk

Kriminalpolitikken i Norge endrer seg stadig, og denne utviklingen kan du være med å ha innflytelse på. Når man jobber med å påvirke lover og juridiske regler, kaller man det «rettspolitikk». I fengselssammenheng handler rettspolitikk ofte om hvordan vi kan endre lovene og praksisen som gjelder i fengselet.

En av de viktigste oppgavene til Jussbuss er å jobbe rettspolitisk. Jussbuss reiser rundt i fengsler i Norge og tar imot saker fra innsatte. Noen ganger kan vi dessverre ikke hjelpe i en konkret sak, fordi behandlingen av den innsatte er i tråd med loven, men det gir et urimelig resultat. I slike tilfeller tar vi alltid med oss den innsattes erfaringer i arbeidet vårt med å forsøke å endre forholdene i fengselet gjennom politisk påvirkning. Det politiske arbeidet vårt består av å skrive innlegg i aviser og andre medier, å arrangere debatter og å møte politikere.

Saksbehandlingen vår, og kontakten med innsatte, danner grunnlaget for det politiske arbeidet vårt. Vi får ikke se hvordan fengselsforholdene er, uten at det blir tatt opp av innsatte. For at vi kan jobbe rettspolitisk er det veldig nyttig at du forteller oss om negative hendelser eller uheldige situasjoner i fengselet. Dine erfaringer i fengselet er viktig for vårt arbeid.

Som innsatt kan du også delta i rettspolitisk arbeid på eget initiativ. Ettersom du har førstehåndskjennskap til systemet, er perspektivet ditt særlig viktig. Du har mulighet til å dele dine erfaringer om hva som fungerer og hva som ikke fungerer i fengselssystemet. Ved å få innsattes opplevelser ut i samfunnsdebatten, kan man kjempe for endringer.

I de neste punktene vil vi gi eksempler på hvordan du som innsatt kan jobbe rettspolitisk gjennom arbeid i og utenfor fengselet og arbeid gjennom organisasjoner.

2 Hvordan arbeide politisk fra fengsel

Grunnloven § 100

Du har en rett til å jobbe rettspolitisk, også i fengsel. Din grunnlovsfestede rett til ytringsfrihet beskytter din adgang til å uttrykke meninger om forholdene i fengselet. Du kan lese mer om ytringsfriheten under straffegjennomføring i kapittel 41.

Det er mange måter du kan jobbe rettspolitisk fra fengsel på. Du kan for eksempel skrive leserinnlegg, ta kontakt med media om dårlige soningsforhold eller sende brev til politikere.

Straffegjennomføringsloven § 25

En god måte å arbeide rettspolitisk på, er å delta aktivt i et samarbeidsorgan i fengselet, som for eksempel kontaktutvalget. Når flertallet av innsatte ønsker det, skal fengselet tilrettelegge for samarbeidsorganer mellom de innsatte og ansatte i fengselet. I disse organene kan man diskutere generelle spørsmål som angår innsattes daglige liv. Her kan du forsøke å få endret ting du ikke er fornøyd med enten internt i fengselet, eller ved å gå sammen om innspill til media eller politikere. Du kan lese mer om samarbeidsorganer i kapittel 8.

Jussbuss har sett mange eksempler på innsattes rettspolitiske arbeid:

- En underskriftskampanje satt i gang av innsatte i Oslo fengsel fikk medieoppmerksomhet i 2004. Innsatte klaget på at de ikke lenger fikk lov til å snakke morsmålet sitt når de snakket i telefonen med familie og venner
- Innsatte i Bjørgvin fengsel fikk medieoppmerksomhet om fengselets lave matbudsjett i 2010
- I en periode hadde Norge en leieavtale med nederlandske myndigheter slik at innsatte sonet i et nederlandsk fengsel, Norgerhaven. I 2015 skrev flertallet av innsatte i Norgerhaven under på et opprop om soningsforholdene i fengselet. De klaget på misvisende informasjon i en «skryte-film» som kriminalomsorgen brukte for å rekruttere innsatte til fengselet. De tok blant annet opp problemer med manglende tilgang til Skype, mangel på adgang til fotball og tennisbaner og et dårligere skoletilbud enn det som tilbys innsatte i tilsvarende fengsler i Norge. Leieavtalen var politisk omstridt, og en del innsatte gikk hardt ut mot avtalen i media.
- Innsatte ved Ullersmo fengsel var misfornøyde med byggestøy, flystøy og skadedyr i fengselet i 2017. De startet en underskriftskampanje, sendte en klage til Helsetilsynet og

fikk VG til å skrive om saken. Klagen ble ikke tatt til følge, men det var likevel viktig at de innsatte sa ifra.

Av erfaring vet Jussbuss at det er vanskelig å få gjennomslag for initiativer som underskriftskampanjer og klager i media, selv når mange innsatte samarbeider i den aktuelle saken. Utfordringene når man jobber rettspolitisk som innsatt er mange. Fengselet kan begrense rettspolitisk arbeid av sikkerhetsmessige grunner. De kan også sette vilkår for reportasjer som inneholder bilder og informasjon om fengselet. Retten til å la seg intervjue kan likevel ikke avskjæres av sikkerhetsmessige eller andre grunner. Selv om du møter utfordringer ved ditt rettspolitiske arbeid, oppfordrer Jussbuss deg til ikke å gi deg. Din stemme er viktig i arbeidet for en kriminalpolitisk endring i Norge.

Retningslinjene punkt 24.2 og 24.3

En særlig viktig arena for å bli hørt, er høringer om nye regler som skal gjelde for fengselet. Høringer er når forslag til regler sendes ut til relevante aktører for å få innspill før de endelige reglene vedtas. Det vil være mye større mulighet for å påvirke reglene i en høringsrunde, enn det vil være å endre regler som allerede er vedtatt. De som lager reglene har ofte begrenset eller ingen praktisk erfaring om fengselsforholdene, og utfordringene som en fengselshverdag fører med seg. Det er derfor viktig at du sier ifra, hvis du mener at reglene har mangler.

Alle har rett til å delta i høringer, enten som privatpersoner eller som organisasjoner, sammenslutninger og liknende. Høringssvar kan også gis anonymt. Det kan være vanskelig å holde oversikt over hvilke regler som er på høring til enhver tid, siden man har begrenset tilgang til internett mens man soner. Du kan likevel prøve å holde oversikt ved å engasjere deg i kontaktutvalget, spørre ansatte i fengselet om de er kjent med noen relevante høringer, eller du kan ta kontakt med oss i Jussbuss. Vær oppmerksom på at høringer har frister for når man leverer innspill. Hvis innspillet leveres etter fristen, er det ikke sikkert at de vil tas til vurdering.

3 Hvordan jobbe rettspolitisk gjennom organisasjoner

Du kan også jobbe rettspolitisk gjennom kontakt med eller medlemskap i foreninger som jobber for å forbedre forholdene i fengselet. Det finnes en rekke organisasjoner som jobber rettspolitisk. To eksempler er Norsk forening for kriminalreform KROM og For Fangers Pårørende (FFP). KROM jobber generelt for å endre

den norske kriminalpolitikken til innsattes fordel. FFP jobber spesifikt med å forbedre situasjonen for innsattes pårørende.

Retningslinjene punkt 33.10

Det er i noen tilfeller mulig å få særskilt permisjon for å delta i rettspolitisk arbeid gjennom slike organisasjoner. Les mer om dette i kapittel 19 om permisjon.

Bakerst i boken finner du en oversikt over aktuelle organisasjoner, og kontaktinformasjonen til disse. Du kan også finne mer informasjon om ulike organisasjoner i kapittel 44.

Kapittel 43
Om Jussbuss

1 Om Jussbuss

Jussbuss er et rettshjelpstiltak som drives av jusstudenter fra Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo. Jussbuss startet som et forskningsprosjekt i 1971, da en gruppe studenter dro med en buss til Oppsal i Oslo for å undersøke omfanget av befolkningens udekkede behov for rettshjelp. Det viste seg at det var et stort behov blant folk flest for juridisk rådgivning, og som et resultat av dette fortsatte driften i Jussbuss. Jussbuss holder nå til i kontorlokaler i Skippergata 23 i Oslo sentrum. I dag arbeider det omtrent 35 studenter hos oss.

Vi i Jussbuss mener at rettshjelp er en oppgave som skal dekkes av staten. Det er et statlig ansvar å sørge for at alle som har rett, får rett. De som har behov for juridisk bistand, bør ikke være avhengige av studenter som legger ned en frivillig innsats for å få hevdet sin rett. Derfor jobber vi målrettet politisk med å utvide rettshjelpsordningen, så vi kan legge ned vår egen drift.

2 Hva arbeider Jussbuss med?

2.1 Saksbehandling

Jussbuss gir gratis rettshjelp i enkeltsaker. Vi kan hjelpe deg i form av muntlig eller skriftlig juridisk rådgivning, og i noen tilfeller kan vi representere deg. Dette kan for eksempel være overfor fengselet du sitter i, en kreditor eller utlendingsforvaltningen. Jussbuss gir kun juridisk råd og bistand innenfor enkelte saksområder. Hvis saken din faller utenfor det vi jobber med, vil vi prøve å finne andre som kan hjelpe deg. Siden vi er studenter, kan vi ikke ta alle typer saker. Vi kan for eksempel ikke føre saker for retten. Du kan lese om hvilke rettsområder vi kan hjelpe med i punkt 4.

2.2 Rettspolitikk, forskning og utdanning

Jussbuss har også et mål om å bedre rettstilstanden i samfunnet for våre klientgrupper som helhet, og på sikt. Dette gjør vi gjennom tre mål for driften vår, som alle bygger på erfaringene vi opparbei-

der oss gjennom saksbehandlingen: Rettspolitikk, forskning og utdanning.

Rettspolitisk arbeid handler om å endre lovverket ved å påvirke politiske avgjørelser. På denne måten får vi til langsiktige løsninger for hele klientgruppen vår samtidig. Vi jobber politisk blant annet gjennom utspill i media, uttalelser ved forberedelsene av nye lover, deltakelse i debatter og kontakt med politikere. Det rettspolitiske arbeidet starter der saksbehandlingen slutter, hvis vi ikke kan hjelpe deg i en sak fordi det ikke er noen juridiske måter å angripe spørsmålet, men resultatet som rettstilstanden fører til er urimelig, vil vi i stedet forsøke å hjelpe gjennom politisk endring. Målet vårt på sikt er at rettstilstanden skal være så god at Jussbuss ikke lenger trenger å eksistere, men dette er et mål som neppe vil oppfylles i nærmeste fremtid.

Forskningsmålsetningen handler om å kartlegge rettshjelpsbehovet gjennom å lage anonymiserte oversikter over hvilke spørsmål klientgruppen vår har, og hvordan klientgruppen vår er sammensatt over tid. Vi deltar også mer aktivt i enkelte forskningsprosjekter i regi av Universitetet i Oslo. På denne måten kan vi lage et faktagrunnlag som dokumenterer rettshjelpsbehovet, som vi kan bruke i det rettspolitiske arbeidet vårt, og i prioriteringene våre i saksbehandlingen. Vi vil derfor alltid stille deg spørsmål første gang du kontakter oss, som vi bruker til statistikkformål. Du er nødt til å svare på disse spørsmålene for at vi skal kunne bistå deg. Vi har taushetsplikt om innholdet i informasjonen, og du kan be oss om å slette den når som helst. Når vi bruker informasjon om deg til statistikk, er den anonymisert, så det ikke går at å knytte informasjonen til deg.

Utdanningsmålsetningen handler om å bruke ansettelsesperioden i Jussbuss til å utdanne studentene som jobber hos oss til å bli kritiske jurister. Per dags dato har over 1200 studenter jobbet i Jussbuss. De som har vært innom tiltaket, tar med seg en forståelse av viktigheten av myndighetskritikk og solidarisk rettshjelpsarbeid i sitt videre arbeidsliv.

3 Hvordan kan Jussbuss hjelpe?

3.1 Hjelp til selvhjelp

Jussbuss operer etter prinsippet om hjelp til selvhjelp. Vi har begrenset kapasitet, og må derfor gjøre aktive prioriteringer av hvordan vi kan gi mest effektiv hjelp, slik at vi kan hjelpe så mange

som mulig. I første omgang vil vi derfor ofte veilede deg til å skrive en god søknad selv, og heller hjelpe deg med å klage hvis du får avslag. Hvis det er noen spesielle grunner til at du ikke kan skrive selv, forsøker vi å hjelpe deg. Det kan også hende at vi råder deg til å vente en viss tid med å søke om ulike ting. Dette er i så fall fordi vi mener det er det beste for saken din.

3.2 Dobbeltbehandling

Jussbuss kan ikke behandle saken din hvis det allerede er noen andre som hjelper deg, eller hvis du kan få hjelp et annet sted. Dette handler om at vi prøver å gi så effektiv rettshjelp som mulig, og at vi sannsynligvis ikke kan hjelpe deg noe bedre med saken hvis den allerede er behandlet av et annet tiltak, eller av en advokat.

Det at vi ikke dobbeltbehandler er også begrunnet i at saksbehandlingen blir uryddig hvis det er flere involverte parter, for eksempel hvis både vi og advokaten din har en kommunikasjon gående med fengselet om samme sak. Dette er ikke til din fordel, tvert imot vil uryddig kommunikasjon ofte føre til at det er mindre sannsynlighet for at du vinner frem. Det er derfor viktig at du sier det til oss hvis du også har hatt kontakt med en advokat i saken.

3.3 Kvalitetskontroll

Hver medarbeider i Jussbuss har sine egne saker, og hver klient henvender seg til sin egen saksbehandler. Likevel jobber vi alltid med sakene i fellesskap innad i gruppene, og noen ganger på tvers av dem. Alle Jussbuss' faggrupper har «gruppemøte» en gang i uka. Da bruker gruppene en hel dag på å gå gjennom alle sakene på gruppa og diskutere dem sammen. Dette gjør vi for å forsikre oss om at rådene vi gir er riktige. Det er alltid gruppemøtet i fellesskap som bestemmer hvor langt vi kan gå i den enkelte sak og som tar avgjørelser i sakene. Gruppemøtene og samarbeidet innad gir økt rettssikkerhet. Siden vi ikke er ferdigutdannede jurister, er det viktig for oss å jobbe på en tryggest mulig måte for klientene våre.

Siden alle sakene må kontrolleres på gruppemøtet, må du ofte vente litt på å få svar. Hvis du har en sak som haster, vil vi alltid prioritere å svare deg innen fristen.

3.4 Ikke nøl med å kontakte oss!

Det er viktig å understreke at det skal være lav terskel for å kontakte oss. Hvis du er usikker på om du skal ta kontakt, er det bedre om du ringer en gang for mye enn en gang for lite. Alle medarbeiderne i Jussbuss har taushetsplikt, og du kan be oss slette all informasjon om deg etter at du har tatt kontakt, hvis du ønsker det.

Ofte kan fengselssystemet være et frustrerende og lukket regime for deg som sitter i fengsel. Vi prøver så godt vi kan å forstå din situasjon som innsatt, og jobbe for dine rettigheter. Hvis vi for eksempel forteller deg at vi ikke kan hjelpe deg, betyr ikke det at vi er enig med fengselet om hvordan ting bør fungere. Jussbuss er nødt til å være realistiske, og vurdere saken ut fra gjeldende rett. Vi ser mange svakheter med både lovverket og systemet, og prøver å arbeide for at innsatte skal få en bedre hverdag. Du må ikke nøle med å ta kontakt med oss, selv om du frykter at du har en dårlig sak. Gi oss gjerne beskjed hvis det er noe du synes vi bør arbeide med.

Hvis du kontakter oss med et spørsmål som faller utenfor det vi jobber med, vil vi gjøre så godt vi kan for å henvise deg videre til noen som kan hjelpe deg.

4 Organisering

4.1 Arbeidsgruppene

Medarbeiderne i Jussbuss er inndelt i arbeidsgrupper som jobber med de enkelte saksfeltene. Siden vi har spesialisert oss, jobber vi kun med saker som faller innenfor disse saksområdene:

- Fengselsrett
- Utlendingsrett
- Gjeldsrett
- Svindelsrett
- Husleierett
- Sosialrett
- Trygderett
- Arbeidsrett

Grunnen til at vi har valgt å spesialisere oss innenfor disse rettsområdene, er at det er områder der vi oppfatter rettshjelpsbehovet som stort. Vi gjør en kontinuerlig vurdering av hvilke områder vi bør arbeide med, basert på hvor mange henvendelser vi får om de

ulike spørsmålene, og om det er noen andre tiltak som kan bistå med den type saker. Hvis vi ser at det er store udekkede rettshjelpsbehov på andre områder enn de vi jobber med, vil vi vurdere om vi skal legge om driften vår.

4.2 HUS: Husleie og svindelsrettsgruppa

HUS jobber med spørsmål knyttet til husleierett og svindelsrett. I husleiesaker tar HUS kun saker for leietaker, og ikke for huseier eller utleier. HUS er behjelpelig med de fleste juridiske problemer som kan oppstå i et leieforhold. Eksempler på saker HUS tar er spørsmål om leieøkning, oppsigelse av leieforhold, spørsmål om depositum, fremleie, mangelskrav, vedlikehold og kontraktsinngåelse, og spørsmål knyttet til kommunal bolig.

HUS jobber også med saker knyttet til misbruk av elektronisk ID, som for eksempel bankID-svindel, og i saker om tilgang på bankID og grunnleggende banktjenester. Du kan ta kontakt med HUS hvis banken nekter deg bankID.

HUS kan både gi generell veiledning, og hjelpe med enkeltsaker.

4.3 SAG: Sosial-, arbeids- og trygderettsgruppa

SAG arbeider med spørsmål om sosialrett, arbeidsrett og trygderett. I spørsmål om arbeidsrett hjelper SAG kun arbeidstakere, ikke arbeidsgivere eller selvstendige oppdragstakere. SAG kan hjelpe deg med de aller fleste juridiske problemer som kan oppstå i et arbeidsforhold. Eksempler på saker gruppen tar er oppsigelse, utbetaling av lønn og feriepenger, tvist angående fravær og spørsmål vedrørende permisjoner. I sosial- og trygdesaker kan SAG hjelpe deg med å vurdere om et vedtak du har mottatt er korrekt, og eventuelt skrive klage på dine vegne. Du kan lese om retten til sosial og trygdeytelser i kapittel 39.

4.4 INNVA: Utlendingsrettsgruppa

INNVA jobber med utlendingsrett, og kan hjelpe til med de fleste juridiske spørsmål som gjelder opphold i Norge. Gruppa tar for eksempel saker om utvisning, familiegjenforening, arbeids- og studietillatelse, visum, permanent oppholdstillatelse og statsborgerskap. INNVA kan ikke hjelpe til i asylsaker. Du kan lese om utvisning i kapittel 38.

4.5 FEG: Fengsels- og gjeldsrettsgruppa

4.5.1 Fengselsrett

FEG jobber med fengselssaker. FEG er behjelpelige med de fleste problemer som oppstår i forbindelse med soning av fengselsstraff. De tar for eksempel saker om soningsforholdene i fengselet, søknader om permisjon og fremstilling, overføring mellom institusjoner, prøveløslatelse og klage på reaksjoner.

Siden alle medarbeiderne i Jussbuss er studenter, kan vi ikke føre saker for retten. FEG tar derfor ikke straffesaker. Ønsker du å gjenoppta saken din, kan vi gi informasjon om gjenopptakelse og skaffe søknadsskjema, men vi kan ikke hjelpe deg med å fylle det ut.

4.5.2 Gjeldsrett

FEG jobber også med gjeldsrett, og kan blant annet hjelpe deg med å bestride uriktige krav, søknader om gjeldsordning eller hjelp i forbindelse med tvangsinndrivelse. FEG hjelper ikke kreditor, men kan likevel gi generell informasjon om hvordan disse kan drive inn sin gjeld ved hjelp av gjeldsbrev og en påkravsmal. Du kan lese om håndtering av gjeld i kapittel 37.

4.5.3 Fengselsbesøk

FEG reiser hver uke til ulike fengsler på østlandsområdet for å informere om Jussbuss og ta inn nye saker. Noen ganger drar vi også til andre steder i landet. Det skal bli gitt beskjed i fengselet om når Jussbuss kommer på besøk. Hvis du ønsker å snakke med oss, kan du skrive deg opp på besøkslapp, og du vil bli kalt inn til oss når vi kommer. Du kan også ringe oss alle ukedager mellom klokken 10:00 og 15:00.

Du kan spørre oss om generelle ting, eller legge fram en konkret sak du ønsker hjelp med. Du kan spørre om alle rettsområdene Jussbuss jobber med. Hvis vi ikke jobber med det du lurer på, finner vi noen andre som kan hjelpe deg.

5 Kontakt med Jussbuss og andre rettshjelpstiltak

5.1 Ringetid og ringekostnader

Rundskriv KDI 1/2023 merknader til punkt 10

Du har en rett til å få ringe gratis til advokat, offentlige myndigheter og rettshjelptiltak som for eksempel Jussbuss. Dette innebærer at du ikke skal trekkes verken i penger eller telefontid for å snakke med oss. Hvis fengselet likevel gjør trekk, bør du ta kontakt med oss om det, så kan vi sende en henvendelse til fengselet.

5.2 Saksmottak og åpningstider

Alle innsatte kan ringe til Jussbuss hver ukedag mellom klokken 10:00 og 15:00. Du kan ringe selv om du sitter i et fengsel Jussbuss ikke besøker. Hvis du ønsker å komme til våre kontorer når du er på permisjon eller fremstilling, kan du møte opp hver ukedag mellom klokken 10:00 og 15:00. Hvis du ikke sitter i fengsel, må du ringe i våre ordinære saksmottakstider; mandager mellom klokken 17:00 og 20:00 eller tirsdager mellom klokken 10:00 og 15:00. Du kan også møte opp i våre kontorlokaler til disse tidene. Grunnen til at innsatte kan ringe oss utenom de ordinære saksmottakstidene, er at det ofte er vanskeligere for innsatte å bruke telefonen akkurat når det passer, eller å oppsøke oss personlig. Telefonnummer og adresse til Jussbuss finner du bakerst i boken.

Jussbuss holder stengt i julen og påsken. Vi forsøker å ha åpent hele sommeren, men vil noen ganger være begrenset av økonomiske årsaker. Vi gir informasjon om sommerdrift i god tid før sommeren.

5.3 Andre studentdrevne rettshjelpstiltak

Jussbuss holder til i Oslo, men tar inn saker fra hele landet via telefon. Det finnes også studentdrevne rettshjelpstiltak andre steder i landet du kan få hjelp fra, uansett hvor du bor eller soner. Alle gir gratis juridisk bistand. Disse rettshjelpstiltakene er: Jusshjelpa i Nord-Norge (Tromsø), Jussformidlingen (Bergen) og Juridisk rådgivning for kvinner (JURK). JURK har en egen fengselsgruppe som fast besøker blant annet Bredtveit og Skien fengsel. JURK gir kun bistand til folk som identifiserer seg som kvinner. Adresse og telefonnummer til rettshjelpstiltakene finner du bakerst i boken.

Kapittel 44
Organisasjoner

I dette kapittelet går vi gjennom noen organisasjoner som kan være interessante for deg hvis du sitter i fengsel, eller hvis du nylig har blitt løslatt. Dette er organisasjoner som først og fremst kan hjelpe deg med andre ting enn rettshjelp. Det er gratis å benytte seg av disse tiltakene. Du finner adresser og kontaktinformasjon til organisasjonene bakerst i boka.

KROM – Norsk forening for kriminalreform

KROM er en partipolitisk og religiøst uavhengig forening. Foreningen arbeider for en hensiktsmessig og menneskeverdig kriminalpolitikk, og er basert på frivillig arbeid.

Foreningen har et tredelt mål:

- Arbeide for å avskaffe straffesystemet sånn som det er i dag, og motarbeide at nye fengselslignende systemer eller tvangsordninger oppstår
- Reformere straffesystemet og fengselsvesenet for å redusere skadevirkningene av frihetsberøvelse
- Være et talerør for nåværende og tidligere innsatte, og jobbe for deres generelle rettigheter og krav

Foreningen er åpen for alle som vil støtte deres formål. Flere av medlemmene er nåværende og tidligere innsatte.

KROM svarer på høringer som omhandler innsattes rettigheter, deltar i debatter i media og arrangerer møter og konferanser. De arrangerer blant annet den årlige KROM-konferansen, hvor flere innsatte pleier å delta. KROM besøker også fengsler. I tillegg til dette driver KROM informasjonsarbeid på skoler og i foreninger om hvordan straffesystemet virker i praksis. Det gjelder egne regler for å få permisjon for å delta i kriminalpolitiske aktiviteter, blant annet gjennom KROM. Du kan lese mer om dette i kapittel 19.

SON – Straffedes organisasjon i Norge

SON arbeider for fangers rettigheter og for å hjelpe tidligere fanger med å frigjøre seg fra sin kriminelle løpebane. Det er et vilkår at man er straffedømt for å være medlem i SON.

Formålet med SONs arbeid er at nåværende og tidligere innsatte skal ha et tilbud om et sted å være der de kan ta tak i egne problemer og få sosiale og kulturelle impulser. SON forsøker å løse problemene som kan oppstå ved overgangen fra fengsel til samfunn. SON har også som mål å være med i den kriminalpolitiske debatten.

FFP – For fangers pårørende

For fangers pårørende er en landsdekkende organisasjon som tilbyr støtte og rådgiving, og som arbeider for å bedre situasjonen for pårørende til innsatte. De samarbeider med kriminalomsorgen for å bedre pårørendes stilling i møte med fengslene og synliggjøre pårørendes situasjon gjennom prosjekt og informasjonsarbeid. Det meste av kontakten med pårørende foregår via telefon, epost og ved individuelle samtaler eller familiesamtaler i FFP sine lokaler. FFP har mye kunnskap om kriminalomsorgen, og gir ut brosjyrer om pårørendes situasjon.

FFP har ulike tilbud til pårørende der man kan møte andre i en lignende situasjon. De arrangerer formiddags og kveldstreff, kultur og ferietilbud samt egne tilbud for barn og unge gjennom FFP Ung.

FFPs rådgivningstilbud er landsdekkende på telefon, brev og e-post. FFP har hovedkontor i Oslo og en lokalavdeling i Trondheim (FFP Trøndelag).

Røde kors' visitortjeneste

Du kan få jevnlig besøk av en visitor fra Røde Kors i løpet av fengselsoppholdet. Røde Kors er en uavhengig organisasjon som er politisk og religiøst nøytral. Besøkene er basert på frivillighet og visitorene har taushetsplikt, også overfor de fengselsansatte. Et visitorbesøk kommer i tillegg til de private besøkene du får, og visitorene kan også besøke deg selv om du er ilagt besøksforbud.

Visitoren besøker deg regelmessig hvis du ønsker det. Sammen kan dere snakke om dine interesser, hverdagsproblemer eller andre ting du ønsker å prate om.

Tjenesten har ca. 450 frivillige visitorer knyttet til 34 fengsler over hele landet. Alle fengsler med høy sikkerhet er tilknyttet visitor-ordningen. Visitorene besøker innsatte i varetekt og på dom. I tillegg til én-til-én-besøk på cella eller i besøksrom arrangerer visitorene en rekke fellesarrangementer i fengsel, som for eksempel pizza og spillekvelder, konserter, juleaktiviteter og sommerfester.

Hvis du vil ha besøk av en visitor eller mer informasjon om visitor-tjenesten, kan du gi beskjed til en ansatt i fengselet eller til fengselspresten.

Nettverk etter soning

Røde Kors Nettverk etter soning (NES) er Norges største frivillige ettervernstilbud. Målgruppa er straffedømte som ønsker å bryte med kriminalitet og eventuelt rus. Den klart største avdelingen holder til ved Tilbakeføringssenteret i Oslo. Det finnes også tilbud i Bergen, Tromsø, Trondheim, Stavanger, Fredrikstad og Moss. Tilbudet er landsdekkende, så du kan ta kontakt uavhengig av hvor i landet du befinner deg. Alle avdelinger tar utgangspunkt i at mange straffedømte trenger å etablere nye sosiale nettverk og nye fritidsaktiviteter hvis de skal klare å nå målet sitt om et liv uten kriminalitet og rus. Gjennom NES får du tilbud om kontakt med en frivillig som kan være en støttespiller i en vanskelig periode, samt mulighet for å være med på fellesaktiviteter.

I Oslo og i Moss tilbys også arbeidstrening i sykkelverksted. I tillegg kan du få hjelp med å komme i ordinært arbeid. Her er det også kurs og individuell oppfølging rundt økonomiske problemer, samt en egen satsing for de yngste. På og utenfor Tilbakeførings-senteret tilbys måltider, en rekke faste og sporadiske aktiviteter, og turer.

De andre NES-avdelingene har ulike tilbud – ta kontakt med dem hvis du har spørsmål om hva de tilbyr.

WayBack

WayBack, stiftelsen Livet etter Soning, har som formål å støtte løslatte i veien tilbake til et liv uten rus og kriminalitet. De har tro

på at man gjennom kameratstøtte kan bli gode samfunnsborgere. WayBack har derfor en fadderordning for tidligere innsatte og innsatte på slutten av soningen.

WayBacks faddere bruker kompetansen fra deres egne liv for å hjelpe innsatte som skal løslates til en lettere overgang til samfunnet. Fadderne har selv soningsbakgrunn, og bruker sin erfaring i arbeidet. Dette kalles å arbeide etter likepersonsprinsippet.

På slutten av soningen innleder fadderne samarbeidet med innsatte som ønsker en endring i livet etter soning. Behovene innen bolig, økonomi, gjeld, nettverk, jobb, studier og helse avklares med hver enkelt. Innsatte opplever store mangler på flere av disse områdene. I samarbeid med offentlige instanser jobber medlem og fadder målrettet sammen for at det skal bli lettere å fungere utenfor fengselet. Fadderne oppmuntrer og støtter medlemmene i de valg de tar for å nå målene de selv har satt.

WayBack finner du i Bergen, Oslo, Kristiansand, Trondheim og Tromsø. Wayback Bergen har også en avdeling som heter Jussgruppen WayBack, som bistår med juridisk rådgivning til innsatte og tidligere innsatte.

Stiftelsen Retretten

Retretten er en ideell stiftelse som er politisk og livssynsnøytral. Stiftelsen er et rusfritt møtested hvor rusmisbrukere, straffedømte og deres pårørende er velkomne. Retretten tilbyr hjelp til videre hjelp og kan bidra til å finne frem til hjelpetiltak som ikke koster penger. De tilbyr også lærings og motivasjonskurs om avhengighet og adferd (ANTA). I tillegg tilbyr de det tilrettelagte kursopplegget «Veivalget» for innsatte i norske fengsler. I regi av Retretten kan du også få NADAs akupunkturprogram.

Retretten har hovedkontor i Oslo, men jobber også andre steder i Norge, blant annet i Oslo fengsel, Ravneberget og Eidsberg fengsel. Hvis du soner andre steder enn dette kan du ta kontakt med Retretten på telefon. Retretten tar også imot domfelte som skal gjennomføre samfunnsstraff. Du trenger ikke timeavtale. Tilbudet koster ikke penger og du kan være helt anonym.

FRI ved Kirkens Bymisjon

FRI er et tilbud for personer som skal løslates fra fengsel, som er på § 12-soning (soning i institusjon), eller som har behov for

rusbehandling etter endt soning. Tilbudet har som mål å hjelpe mennesker som har sonet en dom til å leve et liv uten rus og kriminalitet. FRI kan i samarbeid med andre virksomheter bidra til å gi tidligere innsatte et helhetlig tilbud om hjelp til bolig, arbeid, fritidsaktiviteter og et positivt, rusfritt nettverk.

FRI kan hjelpe deg ved å:

- Snakker med deg før og etter løslatelse om hvordan du vil at livet skal bli
- Møte deg den dagen du løslates
- Tilby nyttige nettverk
- Sette deg i kontakt med andre relevante tilbud

Fri har også en treningsbolig med 3 hybler. Her får løslatte egen hybel med tilgang til bad og kjøkken. I tillegg kan du finne felleskap gjennom andre deltakere, frivillige, tidligere innsatte (veiledere) og de ansatte.

Fri har også en egen tjeneste for barn som har foreldre i fengsel, som jobber med å redusere belastningen de blir utsatt for. Her kan domfeltes barn få tilbud om hjelp med samvær, veiledning og en rekke aktiviteter for hele familien.

Kapittel 45
Rettferdsvederlag

1. Innledning

I dette kapittelet skriver vi kort om rettferdsvederlag, også kalt «erstatning for tapt barndom». Rettferdsvederlag er en mulighet for å få erstatning fra staten, i tilfeller hvor voldserstatning og andre erstatningsordninger ikke er dekkende. Dette kan for eksempel være oppreisning for overgrep, en tapt barndom eller tapt skolegang. Du kan også søke på grunnlag av hendelser som har skjedd i voksen alder.

Rettferdsvederlag er ikke direkte fengselsrettslig, men det er flere innsatte som kan være i målgruppen for ordningen. Vi velger derfor å skrive litt om når det kan være aktuelt å søke om rettferdsvederlag. Kapittelet er basert på brosjyren «Erstatning fra staten», som er utarbeidet av Statens Sivilrettsforvaltning, som er ansvarlige for ordningen.

Hvis du ønsker mer informasjon om søknadsprosessen, eller du er usikker på om du kan ha krav på erstatning, kan du kontakte Sivilrettsforvaltningen for veiledning. Du kan ta kontakt med dem per telefon på nummeret 22 99 13 25, eller per brev til «Statens sivilrettsforvaltning, Postboks 2105 Vika, 0125 Oslo».

2. Hva er rettferdsvederlag?

Rettferdsvederlag er en økonomisk kompensasjon til personer som på grunn av en statlig svikt har kommet spesielt uheldig ut i forhold til andre i en sammenlignbar situasjon. Mange kaller ordningen «erstatning for tapt barndom».

Rettferdsvederlag er ment som et «plaster på såret» og en erkjennelse av at du har blitt utsatt for en urett. Det er likevel ikke noe man har krav på, og erstatningen tar ikke sikte på å dekke det fulle økonomiske tapet du har hatt. Beløpene er derfor som regel lavere enn ved vanlige erstatningssaker. De fleste som får innvilget søknaden, får mellom kr 70 000 og kr 180 000. Maksbeløpet er kr 250 000.

3. Hva skal til for å få innvilget rettferdsvederlag?

Vederlag kan gis etter en vurdering av om det du ble utsatt for var faglig og politisk akseptert på den tiden skaden eller ulempen skjedde. I tillegg må følgende vilkår være oppfylt:

- Det offentlige må kunne klandres. Dette kan for eksempel være manglende inngripen eller annen svikt i barnevernet, mangelfull skolegang eller manglende inngripen mot mobbing i skolen.
- Forholdet du søker om rettferdsvederlag for må være foreldet, altså at du ikke kan rette et erstatningskrav mot den eller de du mener er ansvarlig, som for eksempel barnevernstjenesten eller skolen i kommunen. Forholdet er i utgangspunktet foreldet når det er gått mer enn tre år siden du ble klar over skaden og hvem som er ansvarlig for skaden.
- Du kan ikke ha andre muligheter for å få dekket tapet. Dette betyr at du ikke kan få rettferdsvederlag hvis det finnes en annen erstatningsordning for det du har vært utsatt for. Dette er fordi rettferdsvederlag er ment å være en siste utvei for å få erstatning, Du kan blant annet ikke få rettferdsvederlag hvis du har krav på oppreisning gjennom trygde- eller forsikringsordninger, Norsk pasientskadeerstatning, voldsoffererstatning eller en kommunal oppreisningsordning.
- Du kan ikke få rettferdsvederlag hvis forholdet er behandlet av en domstol, fordi en slik vurdering ville innebære en overprøving av domstolenes avgjørelser.

For at du skal få innvilget rettferdsvederlag, kreves det alminnelig sannsynlighetsovervekt for at det kritikkverdige forholdet har skjedd. Det vil si at det må være mer sannsynlig at det du forklarer har skjedd, enn at det ikke har skjedd. Det kreves derfor normalt at det du sender søknad om må være dokumentert.

Dokumentasjon som gjelder den offentlige myndigheten du kritiserer, kan Sivilrettsforvaltningen innhente for deg. Hvis du for eksempel kritiserer barnevernet eller skolen, trenger du ikke innhente dokumenter fra barnevernet eller skolen selv. Annen dokumentasjon, som for eksempel legeerklæringer eller vitneuttalelser, må du sende inn selv. Du må også dekke eventuelle utgifter denne typen dokumentasjon selv.

4. Særlig om overgrep som skjedde før 1975

Du kan søke om rettferdsvederlag for skader etter fysiske og seksuelle overgrep som skjedde før 1. januar 1975, uavhengig av hvem som har påført deg disse skadene. I dette tilfellet gjelder altså ikke kravet om at staten skal kunne være direkte ansvarlig. Overgrep som skjedde i 1975 eller senere, faller utenfor rettferdsvederlagsordningen.

Gjentatte overgrep utført av samme gjerningsperson regnes som ett sammenhengende forhold. Hvis overgrepene startet før 1. januar 1975, og fortsatte etter denne datoen, faller hele saken inn under voldserstatningsordningen.

Hvis du skal søke om rettferdsvederlag på grunnlag av fysiske og seksuelle overgrep før 1. januar 1975, må du være spesielt oppmerksom på følgende:

- Søknaden må inneholde en detaljert beskrivelse av overgrepene. I disse sakene kreves det nemlig klar sannsynlighetsovervekt for at overgrep har skjedd. Det vil si at forklaringen din må støttes av annen dokumentasjon. Eksempler på dokumentasjon kan være en dom, politidokumenter, vitneuttalelser, medisinske journaler og erklæringer fra spesialist. Du må selv sende inn dokumentasjon som underbygger at overgrep har funnet sted. Eventuelle utgifter til dette må du dekke selv.
- Den du oppgir som overgriper, skal få mulighet til å uttale seg i saken. Du kan la være å gi Sivilrettsforvaltningen tillatelse til å kontakte den du oppgir som overgriper, men da vil som regel ikke søknaden bli innvilget.

5. Andre særordninger

Stortinget har vedtatt tre særordninger som utvider muligheten til å få rettferdsvederlag. Disse er som følger:

- Personer som har opplevd kritikkverdige forhold i barnehjem, fosterhjem, verneskoler og spesialskoler for barn med atferdsvansker, kan få rettferdsvederlag. Ordningen gjelder kun for de som var plassert i slike institusjoner før 1. januar 1980.
- Tatere/romanifolk som har vært utsatt for mobbing på grunn av sitt opphav, kan få rettferdsvederlag. Denne særordningen gjelder for mobbing i årene frem til og med 1997.

Det legges stor vekt på egenerklæringen din, det vil si din egen forklaring om det som har skjedd. Stortingets utvalg for rettferdsvederlag innvilger etter praksis kr 20 000 på bakgrunn av en troverdig egenerklæring om mobbing. Hvis du kan dokumentere at mobbingen har ført til skade, kan du bli tilkjent et høyere beløp. Dette kan for eksempel være legeerklæring, journaler eller epikriser. Du må selv dekke eventuelle utgifter til innhenting av dokumentasjon. Også personer som har vært plassert på Svanviken arbeidskoloni, eller som har blitt utsatt for tvangssterilisering, kan få rettferdsvederlag.

- Samer og kvener som har tapt skolegang som følge andre verdenskrig og fornorskingspolitikken, kan tilkjennes rettferdsvederlag. Du må ha tapt minst 1,5 års skolegang under eller rett etter andre verdenskrig (i praksis årene fra 1940 til 1947). I tillegg må du hatt samisk eller kvensk/finsk som morsmål og derfor ikke behersket norsk tilfredsstillende.

6. Hvordan søke

Du må sende en skriftlig søknad til Statens sivilrettsforvaltning. Det enkleste er å bruke et søknadsskjema, som du finner du på www.sivilrett.no. Du kan be kontaktbetjenten din skrive ut et skjema for deg, eller ta kontakt med Sivilrettsforvaltningen på telefon eller per post for å få tilsendt et skjema. Kontaktinformasjonen til Sivilrettsforvaltningen finnes under punkt 1.

Når du har sendt inn søknaden, får du et brev med informasjon om videre saksgang og forventet behandlingstid. Alminnelig saksbehandlingstid er ca. 2 år. Vedtak fra Stortingets utvalg for rettferdsvederlag er endelige. Du kan derfor ikke klage på vedtaket du får.

Kontaktinformasjon

Advokatforeningens isolasjonsgruppe
Kristian Augusts gate 9
0164 Oslo
Tlf.: 22 03 51 08
www.advokatforeningen.no

Advokathjelp
Du kan finne lister over advokater på:
www.advokatenhjelperdeg.no

Antirasistisk senter
0103 Oslo
Tlf.: 23 13 90 00
epost@antirasistisk-senter.no

Arbeidstilsynet
Postboks 4720 Torgarden
7468 Trondheim
Tlf.: 73 19 97 00
svartjenesten@arbeidstilsynet.no

Barneombudet
Postboks 8889 Youngstorget
0028 OSLO
22 99 39 50

Blåkors
Hammersborg Torg 3
0179 Oslo
22 03 27 40
post@blakors.no

BUFDIR - Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
Postboks 2233
3103 Tønsberg
Tlf.: 46 61 50 00
postmottak@bufdir.no
www.bufdir.no

Caritas Norge
Informasjons- og ressurssenter for arbeidsinnvandrere i Oslo.
Hammersborg Torg
0179 Oslo
Tlf.: 23 33 43 60
www.caritas.no

Datatilsynet
Postboks 458 Sentrum, 0105 Oslo
Tlf.: 22 39 69 00
www.datatilsynet.no

Diskrimineringsnemnda
Kaigaten 9
5015 Bergen
Tlf.: 90 93 31 25
www.diskrimineringsnemnda.no

FFO – Funksjonshemmedes Fellesorganisasjon
Mariboesgate 13
0183 Oslo
Tlf.: 23 90 51 55
post@ffo.no
www.ffo.no

FFP – For Fangers Pårørende
Postboks 6710
St. Olavsplass, 0130 Oslo
22 11 41 30
post@ffp.no
www.ffp.no

Kontoret for fri rettshjelp, Oslo kommune
Storgt. 19, 2. etg.
0184 Oslo
Tlf.: 23 48 79 00
frirettshjelp@vel.oslo.kommune.no
www.oslo.kommune.no/bolig-og-sosiale-tjenester/fri-rettshjelp

Gatejuristen: *Gratis rettshjelp til nåværende og tidligere rusavhengige. Gir også økonomisk rådgivning gjennom prosjektet Gatas Økonom.*

Gatejuristen Oslo
Skippergata 23
0154 Oslo
23 10 38 90

Gatejuristen Bergen
Kong Oscars gate 62
5017 Bergen
55 30 72 30

Kontaktinformasjon

Gatejuristen Kristiansand
Kongens gate 28
4664 Kristiansand
941 41 765

Gatejuristen Tromsø
Strandgata 5-7
9008 Tromsø
92 07 04 44

Gatejuristen Trondheim
Schultz gate 8
7013 Trondheim
932 53 771 / 926 61 860

Gatejuristen Stavanger
Bergelandsgata 35
4012 Stavanger
51 22 55 44

Gjeldsoffer-Alliansen (GOA)
Pilestredet 17
0164 Oslo
22 20 19 99

En gratis støttetelefon drevet av Gjeldsoffer-Alliansen for deg med alvorlige gjeldsproblemer.

Gjenopptakelseskommisjonen
Postboks 2097 Vika
0125 Oslo
22 40 44 00

Helsesenter for papirløse i Bergen
Kong Oscars gate 56
5017 Bergen
400 49 094
Gratis helsehjelp til papirløse migranter

Helsesenter for papirløse i Oslo
Herslebs gate 43
0578 Oslo
Tlf.: 48 89 05 60

Inkassooversikt – Virke inkasso
Henrik Ibsens gate 90
0255 Oslo
22 54 17 00
www.inkasso.no
Nettside for å sende forespørsel til en del inkassobyråer i Norge for å få oversikt over gjeld.

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi)
Postboks 672
8508 Narvik
Tlf.: 24 16 88 00
post@imdi.no
www.imdi.no

IOM - International Organization for Migration
Postboks 8927 Youngstorget
0028 Oslo
Tlf.: 23 10 53 20
www.iom.no

Jussbuss
Skippergata 23
0154 Oslo
Tlf.: 22 84 29 00
www.jussbuss.no

JURK – Juridisk rådgivning for kvinner
Skippergata 23
0154 Oslo
Tlf.: 22 84 29 50
www.jurk.no

Jussformidlingen i Bergen
Sydneshaugen 10
5007 Bergen
Tlf.: 55 58 96 00
www.jussformidlingen.no

Jusshjelpa i Nord-Norge
UiT Norges Arktiske Universitet
Breivika senter
9037 Tromsø
Tlf.: 77 64 45 59
www.jusshjelpa.no

530 Kontaktinformasjon

Kontoret for voldsoffererstatning
Postboks 253
9951 Vardø
Tlf.: 78 98 95 00
post@voldsoffererstatning.no
www.voldsoffererstatning.no

Kriminalomsorgen region nord
Dokumentsenter
Postboks 694
4302 Sandnes
Tlf.: 73 56 16 10
regionnord@kriminalomsorg.no

Kriminalomsorgen region sør
Dokumentsenter
Postboks 694
4302 Sandnes
Telefon: 33 20 70 00
postmottak.regionsor@kriminalomsorg.no

Kriminalomsorgen region øst
Dokumentsenter
Postboks 694
4302 Sandnes
Tlf.: 21 53 73 00
postmottak8100@kriminalomsorg.no

Kriminalomsorgen region sørvest
Dokumentsenter
Postboks 694
4302 Sandnes
Tlf.: 51 97 39 00
sorvest@kriminalomsorg.no

Kriminalomsorga region vest
Postboks 694
4302 Sandnes
Tlf.: 55 38 72 00
postmottak.regionvest@kriminalomsorg.no

Kriminalomsorgsdirektoratet
Postboks 344
2001 Lillestrøm
Tlf.: 40 43 88 00
postmottak8005@kriminalomsorg.no
www.kriminalomsorgen.no

KROM – Norsk forening for kriminalreform
Postboks 6740 St. Olavs plass
0130 Oslo Tlf.: 22 36 21 87
krom@krom.no
www.krom.no

Landsforeningen for voldsofre
Tjernfaret 29
0956 Oslo
Tlf.: 22 16 40 00
www.voldsoffer.no

Lånekassen
Postboks 450 Alnabru
0614 Oslo
Tlf.: 21 49 60 00

Likestillings- og diskrimineringsombudet
Postboks 9297 Grønland
0134 Oslo
Tlf: 23 15 73 00
Grønt nummer: 800 41 556
post@ldo.no

MIRA
Postboks 1749 Vika
0121 Oslo
Storgata 53a, Oslo
22 11 69 20
Resurssenter for kvinner og jenter med minoritetsbakgrunn.

Namsfogdskontorer:

Asker og Bærum
Postboks 2104 Vika
0125 Oslo
21 01 47 00

Agder
Postboks 514 Lundsiden
4605 Kristiansand
38 13 63 80

Bergen
Postboks 773 Sentrum
5807 Bergen
55 21 84 00

Kontaktinformasjon

Gjøvik
Postboks 14
2201 Kongsvinger
62 53 90 00

Innlandet
Postboks 14
2201 Kongsvinger
62 53 90 00

Stavanger – Sandnes
Jåttåvågveien 7
4020 Stavanger
51 89 90 00

Troms
Postboks 2630 Stakkevollan
9273 Tromsø
77 79 60 00

Trondheim
Postboks 6043, Torgarden
7434 Trondheim
73 87 68 00

Tønsberg, Re og Færder
Postboks 2073
3103 Tønsberg
90 13 45 00

Øst politidistrikt
Postboks 23
1401 SKI
40 02 20 19

Ålesund
Postboks 1353
6001 Ålesund
70 11 87 00

NAV Gjeldsrådgivning
Tlf: 55 55 33 39

NAV Servicesenter
Tlf.: 55 55 33 33

Nettverk etter soning:
post@nettverkettersoning.no

Nettverk etter soning kontorer:
Bergen
Sandviksbodene 66, 5035 Bergen
Tlf.: 55 30 79 79
bergen@redcross.no

Oslo
Grefsenveien 26, 0482 Oslo
Sentralbord: 23 23 00 92
nes.oslo@redcross.no

Stavanger
Thiisbakken 3
4010 Stavanger
Tlf.: 51 52 38 50
stavanger@redcross.no
Fredrikstad
Ilaveien 106
1605 Fredrikstad
48262121
fredrikstad@ostfoldrk.no

Tromsø
Jonas Lies Gate 31
9009 TROMSØ
77613661
tromso@redcross.no

Trondheim
Nardoveien 4 B
7032 Trondheim
Tlf.: 22 05 40 00
post@trondheimredcross.no

Ålesund
Keiser Wilhelmsgt. 68
6003 Ålesund
Tlf.: 70 31 00 24
aalesund@rodekors.org

Norsk pasientforening
Postboks 376, Sentrum
0102 Oslo
Tlf.: 22 00 74 00
www.pasient.no

Kontaktinformasjon

Norsk pasientskadeerstatning
Postboks 232 Skøyen
0213 Oslo
Besøksadresse:
Wergelandsveien 1
0167 Oslo
Tlf.: 22 99 45 00
www.npe.no
Behandler erstatningskrav fra pasienter som mener de har fått en skade etter behandlingssvikt i helsetjenesten.

NOAS - Norsk organisasjon for asylsøkere
Torggata 22, 2.Etg, 0183 Oslo
Tlf.: 22 36 56 60
www.noas.no

NOKUT – Nasjonalt organ for kvalitet i utdanning
Postboks 578, 1327 Lysaker
Tlf.: 21 02 18 00
Godkjenner utenlandsk utdannelse.

Opplysningstjenesten i staten
Tlf.: 80 03 03 00 (grønt nummer)
Tlf.: + 47 57 65 50 60 (fra utland)
brukerstotte@digdir.no
www.norge.no

Oslo Krisesenter
Postboks 7055 St. Olavs plass
0130 Oslo
Tlf.: 22 48 03 80
www.oslokrisesenter.no
Hjelp til dem som er blitt utsatt for kriminelle handlinger i Norge, særlig vold fra en partner, familie eller andre.

Pasient- og brukerombudets kontorer:
Postboks 212 Skøyen,
0213 Oslo

Agder
Postboks 212 Skøyen
0213 Oslo
38 24 14 14

Buskerud
Tlf.: 32 23 52 00
buskerud@pobo.no

Finnmark
Tlf.: 78 41 72 40
finnmark@pasientogbrukerombudet.no

Innlandet
62 55 14 90
ho@pasientogbrukerombudet.no

Møre og Romsdal
75 56 66 70
mr@pasientogbrukerombudet.no

Nordland
75 56 66 70
nordland@pasientogbrukerombudet.no

Oslo og Akershus
23 13 90 20
post@ombudet.no

Troms
77 75 10 00
troms@pasientogbrukerombudet.no

Trøndelag
73 53 51 00
trondelag@pasientogbrukerombudet.no

Vestfold
33 34 77 90
vestfold@pasientogbrukerombudet.no

Vestland, kontor Bergen
55 21 80 90
vestland.bergen@pasientogbrukerombudet.no

Vestland, kontor Førde
57 82 11 00
vestland.forde@pasientogbrukerombudet.no

Østfold
69 20 90 90
ostfold@pasientogbrukerombudet.no

Kontaktinformasjon

PIO-senteret
Hammersborg Torg 3
0179 Oslo
Tlf.: 21 52 53 53
post@piosenteret.no
www.piosenteret.no
Tilbyr støtte og konkret hjelp til alle pårørende til en person som er syk eller har funksjonsnedsettelse

Politiet
Tlf.: 02800 (ikke nødnummer)
Ring 02800 om du har spørsmål, eller ønsker å varsle politiet om noe. Du kobles automatisk til sentralbordet eller operasjonssentralen i ditt nærmeste politidistrikt.

Politiets utlendingsenhet (PU)
Postboks 2095 Vika
0125 Oslo
Tlf.: 22 34 24 00
politiets.utlendingsenhet@politiet.no

REFORM – Ressurssenter for menn
Postboks 28 Sentrum
0101 Oslo
Besøksadresse: Akersgata 16
0158 Oslo
Tlf.: 22 34 09 60
www.reform.no
Bistår menn i en vanskelig livssituasjon.

Krisesentersekretariatet ROSA
Karl Johans gate 16B
0154 Oslo
Tlf.: 22 33 11 60
Bistand til personer utsatt for menneskehandel.

Rettshjelpssentralen - Kirkens
Bymisjon
Skippergata 23
0154 Oslo
23 10 37 99
www.kirkensbymisjon.no/rettshjelpsentralen/
Rettshjelp fra frivillige jurister.

Rådet for legeetikk Den norske legeforening
Postboks 1152 Sentrum
0107 OSLO
23 10 90 00

Rustelefon - Selvhjelp Norge
Tlf.: 91 50 85 88
https://rusinfo.no/

Røde kors
Postboks 1, Grønland
0133 Oslo
Besøksadresse: Hausmanns gate 7
0186 Oslo
22 05 40 00
post@redcross.no

Samordna opptak
Postboks 5883 Majorstuen
0308 OSLO
Tlf.: 21 49 56 09
sokerinfo@samordnaopptak.no

Statsforvalteren i Agder
Postboks 504, 4804 Arendal
Tlf: 37 01 75 00
sfagpost@statsforvalteren.no

Statsforvalteren i Innlandet
Postboks 987, 2604 Lillehammer
Tlf: 61 26 60 00
sfinpost@statsforvalteren.no

Statsforvaltaren i Møre og Romsdal
Postboks 2520, 6404 Molde
Tlf: 71 25 84 00
sfmrpost@statsforvalteren.no

Statsforvalteren i Nordland
Postboks 1405, 8002 Bodø
Tlf: 75 53 15 00
sfnopost@statsforvalteren.no

Statsforvalteren i Troms og Finnmark
Postboks 700, 9815 Vadsø
Tlf: 78 95 03 00
sftfpost@statsforvalteren.no

[534] Kontaktinformasjon

Statsforvaltaren i Vestland
Postboks 7310, 5020 Bergen
Tlf: 57 64 30 00
sfvlpost@statsforvalteren.no

Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus
Postboks 325
1502 Moss
Tlf: 69 24 70 00
sfospost@statsforvalteren.no

Statsforvalteren i Rogaland
Postboks 59, 4001 Stavanger
Tlf: 51 56 87 00
sfropost@statsforvalteren.no

Statsforvalteren i Trøndelag
Postboks 2600
7734 Steinkjer
Tlf: 74 16 80 00
sftlpost@statsforvalteren.no

Statsforvalteren i Vestfold og Telemark
Postboks 2076, 3103 Tønsberg
Tlf: 33 37 10 00
sfvtpost@statsforvalteren.no

Statens Sivilrettsforvaltning
Statens sivilrettsforvaltning
PB 2105 Vika
0125 Oslo
Tlf: 22 99 13 25
post@sivilrett.no

Ung rettshjelp
Skippergata 23
0154 Oslo
Tlf.: 22 41 22 40
ungrettshjelp@bymisjon.no
Gratis rettshjelp til alle under 25 år.

Tilsynsrådet for kriminalomsorgen

Statens sivilrettsforvaltning, Tilsynsrådet for kriminalomsorgen
Postboks 2105 Vika
0125 OSLO
Tlf: 404 07 887 (mandag, onsdag og fredag mellom kl 12:00 og 14:00)
kriminalomsorgstilsynet@sivilrett.no

Ved mental helsekrise:

Mental Helse Norge
Storgata 38
0182 Oslo
Hjelpetelefon: 11 61 23
Sentralbord: 35 29 60 60
www.mentalhelse.no

Kirkens SOS
Tlf. 22 40 00 40

Stikkordsregister

Stikkordsregisteret er ment som et tillegg til innholdsfortegnelsen, for å gjøre Fangehåndboka enklere å navigere i. Det er imidlertid ikke en fullstendig liste over temaer som er behandlet, kun et utvalg av stikkord som det kan oppstå spørsmål om i en fengselshverdag. At temaet du leter etter ikke er å finne her betyr derfor ikke nødvendigvis at det ikke er behandlet, men det kan bety at du blir nødt til å lete på egenhånd!

Hvis du er usikker på om et tema er behandlet i boka, eller du har spørsmål om et tema som ikke er behandlet, kan du ta kontakt oss i Jussbuss. Du finner kontaktinformasjonen vår på baksiden av boka.

A

Advokat: Kapittel 7
Advokatnemnda: 113
Advokatskikk: 113
Aktivitetsplikt: kapittel 11
Alkohol: 43, 96, 165, 175, 244, 277, 318
Anke: 57, 77
Anmeldelse: 33, 44, 148, 187
Arbeidserklæringspenger: kapittel 39
Arbeidsavtale: kapittel 40
Arbeidsnekt: 160, 249
Arbeidstid: 155, 160, 469
Arbeidstilsynet: 470
Arrestasjon: kapittel 2
Avdrag: 65, 413, 461
Avlytting: 173, 231, 342
Avskjed: 111, 466

B

Barn: kapittel 31
Barnevern: 38, 66, 107, 237, 277, 312
Begrunnelse: 79, 137
Behandlingsinstitusjon: se institusjon
Benådning: kapittel 23
Beslag: 42, 228
Besøk: kapittel 18
Betalingsutsettelse: kapittel 37
Blodprøve: 43, 175, 225, 315, 327
Brev: kapittel 18
Brev- og besøksforbud: 53, 102, 220
Brudd: kapittel 15
Bøker: 163, 207, 463
Bøtetjeneste: 98, 116
Bøtesoning: 96, 375, 402

D

Dagpenger fra NAV: kapittel 39
Dagpenger fra fengselet: kapittel 11
Datautstyr: 158, 164, 183, 229, 301
De europeiske fengselsreglene: 194, 212, 474
Den europeiske menneskerettsdomstolen: 193, kapittel 41
Diskriminering: 371, 494
Disiplinærvedtak: kapittel 15

E

Eiendeler: kapittel 12
EK (elektronisk kontroll): kapittel 26
Eksamen: 87, 158
Enkeltvedtak: 118, 209
Erstatning: 57, 59, 82, 107, 166, 273, 409, 502

F

Fengselspolitikk: kapittel 42
Fengslingsmøte: kapittel 3
Fastlege: 265
Foregrepen soning: 85, 274
Foreldelse: 173, 404
Forelegg: 67, 70
Forhåndsvarsel: 136, 241, 442, 443
Forliksrådet: 106, 404
Forsvarer: Se advokat
Fremskutt permisjon: 247, 362
Fremstilling: kapittel 19
Fri rettshjelp: kapittel 7
Frifinnelse: 59, 396

Frigang: kapittel 19
Fritidsaktiviteter: kapittel 12

G
Ganggutt: se tillitsjobb
Gaver: 165, 222, 412, 464
Gjeld: kapittel 37
Gjeldsordning: 409
Gjenopptakelse: kapittel 36
Glassvegg: 206, 223, 342, 365
Glattcelle: 45, 217
Graviditet: 86, 363, 373, 495

H
Halv tid: se prøveløslatelse
Helsehjelp: kapittel 20
Hjelpemidler: 457, 464
Hjemmesoning: kapittel 27
Hobby: 164, 179, 183, 463
Hovedforhandling: 73
Husleie: 65, 402, 461, 516
Håndjern: 210, 214, 254

I
Idrett: 164
Imam: 117
Infoflyt: 144, 231
Inhabilitet: 78, 399
Innkalling til soning: kapittel 6
Innsyn: kapittel 10
Institusjon: kapittel 21
Internett: 134, 164
Isolasjon: kapittel 16

J
Juleamnesti: 381

K
Klage: kapittel 9
Klær: 165, 222, 386, 459, 462, 492
KOMPIS-journal: 142
Konfliktråd: 68, 391
Kontaktbetjent: 116, 127
Kostpenger: 160
Kroppsvisitasjon: kapittel 13
Kvinner: kapittel 32

L
Livsopphold: 413, 449, 459
Livssyn: 117, 495, 507
Lønn: 258
Løslatelse: kapittel 33 og 34

M
Mandelareglene: 194, 212
Mat: 62, 161, 222, 386
Media: 54, 492, 509
Medisiner: 64, 165, 267, 462
Menneskerettigheter: kapittel 41
Mobiltelefon: 229

N
NAV: kapittel 39
Nedverdigende behandling: 172, 193, 211, 261, 433, 482

O
Omgjøring: 131, 179, 446
Oppholdstillatelse: kapittel 38
Overføring: kapittel 21, 24, 25, 26, 27 og 28
Overgangsbolig: 301

P
PC: se datautstyr
Pensjon: kapittel 39
Permisjon: kapittel 19
Politiavhør: kapittel 1
Pornografi: 488
Post: kapittel 18
Prest: 62, 117, 342, 497
Prøveløslatelse: kapittel 33
Psykolog: 266, 352

R
Ransaking: se visitasjon
Reaksjon på brudd: kapittel 15
Refselse: se reaksjon på brudd
Reiseutgifter: 252, 386
Religion: 117, 166, 495, 497
Renter: 409, 461
Rettspolitikk: kapittel 42

Ringetid: se telefon

S
Samfunnsstraff: 95
Schengen informasjonssystem: 434
Sensur: se ytringsfrihet
Sivilombudet: 106, 139, 446, 505
Sjelesørger: 342
Skole: kapittel 11
Soningstidsberegning: 89
Soningsudyktig: 86, 283, 306, 355
Soningsutsettelse: 85
Sosialhjelp: se stønad
Sosialstønad: se stønad
Spesialtoalett: 176, 372
Statsborgerskap: kapittel 38
Straffavbrudd: kapittel 22
Stønad: kapittel 39
Stønadspenger: 160
Sykehus: kapittel 21
Sykepenger: kapittel 39
Sysselsetting: kapittel 11
Søknad. Kapittel 9

T
Tanke- samvittighets og religionsfrihet: se religion
Tannbehandling: 267, 462
Taushetsplikt: kapittel 10
Telefon: 18
Tillitsjobb: 179, 183
Tilsynsrådet: 122
Toalettartikler: 165, 462
Tolk: 35, 46, 73, 134, 138, 224, 336
Tortur: se nedverdigende behandling
Trygd: kapittel 39
Tvang: kapittel 17
Tvungent psykisk helsevern: kapittel 30

U
Umenneskelig behandling: se nedverdigende behandling
Undersøkelse: kapittel 13 og 14
Undervisning: kapittel 11
Ungdomsenhet: 208, 369
Unndragelse: 188, 293, 392
Utelukkelse: se isolasjon
Utvidet permisjonskvote: 248
Utvisning: kapittel 38

V
Varetekt: kapittel 3 og 4
Varetektsfradrag: 58, 92, 172
Varetektssurrogat: 50
Varsel (til fornærmede: kapittel 35)
Veiledningsplikt: kapittel 9
Velferdspermisjon: 250
Visitasjon: kapittel 13

Y
Yrkesskade: 457
Ytringsfrihet: 491

Ø
Økonomisk oversikt: kapittel 37